

International
Anatolian
Social Sciences
Journal

Uluslararası
Anadolu
Sosyal Bilimler
Dergisi

**AKADEMİK
HAKEMLİ
İNDEKSLİ**

ULUSLARARASI DERGİ

AĞUSTOS SAYISI

CİLT:6, SAYI:3, YIL 2022

EDİTÖR

Doç.Dr. Yusuf ARSLAN (Batman Üniversitesi)

DİL EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Meryem Ayan (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Dr. Jeffrey HOWLETT (Girne Amerikan Üniversitesi)

Dr. Mehmet Sait Halim GENÇOĞLU (Ardahan Üniversitesi)

Dr. Aytunç AYDIN (Ordu Üniversitesi)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Dosay KENJETAY (Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kazakistan)

Prof. Dr. Carol GRIFFITHS (Yeni Zelanda)

Doç. Dr. Faiq ELEKBERLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi)

Doç. Dr. Yusuf ARSLAN (Batman Üniversitesi)

Dr. A. Haydar SÖYSÜREN (Ardahan Üniversitesi)

Dr. Gülnare MANAFOVA (Azerbaycan Milli Konservatoriyası)

ALAN EDİTÖRLERİ

İngiliz Dili ve Edebiyatı: Prof. Dr. Meryem AYAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Sosyoloji: Prof. Dr. M. Cem DEMİR (Munzur Üniversitesi)

Psikoloji: Dr. Canan BÜYÜKAŞIK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Tarih: Doç. Dr. Ahmet İLYAS (Batman Üniversitesi)

Arkeoloji: Dr. Öğr. Üyesi Ebru ORAL (Batman Üniversitesi)

Siyasal Bilimler: Dr. Öğr. Üyesi A. Haydar SOYSÜREN (Ardahan Üniversitesi)

Müzik: Dr. Öğr. Üyesi M. Sait Halim GENÇOĞLU (Ardahan Üniversitesi)

Spor Bilimleri: Prof. Dr. H. Murat ŞAHİN (Gaziantep Üniversitesi)

Felsefe: Doç. Dr. Feysel TAŞÇIER (Ankara Üniversitesi)

Edebiyat: Doç. Dr. Faruk GÖKÇE (Dicle Üniversitesi)

İletişim: Prof. Dr. Bedriye POYRAZ (Ankara Üniversitesi)

Bankacılık: Prof. Dr. Mehmet Deniz YENEROĞLU (Marmara Üniversitesi)

Tarih Eğitimi: Doç. Dr. Fatih YAZICI (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

İlahiyat: Doç. Dr. Mehmet ALTIN (Bitlis Üniversitesi)

Arkeoloji: Dr. Ebru ORAL (Batman Üniversitesi)

İşletme-Finans: Dr. Öğr. Üyesi Murat KARA (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Ekonometri-İstatistik: Dr. Seda Başar YILMAZ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Pazarlama-Reklamcılık: Dr. Veysel Karani ŞÜKÜROĞLU (Kastamonu Üniversitesi)

Rus Dili-Gürcü Dili ve Edebiyatı: Dr. Sudan ALTUN (Kafkas Üniversitesi)

Kapak: İnternet görseller sayfasından alınmıştır.

E-ISSN: 2619-9475 | **Yayın Aralığı:** Yılda 4 Sayı | **Başlangıç:** 2017 | **Yayıncı:** Yusuf ARSLAN

| <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulasbid> **Yazışmalar için e-mail adresi:** anadulusosyalbilimler@gmail.com

Tarandığımız Dizinler: Ulric's, Index Copernikos, EBSCO, Asos Index, Infobase Index, Cite Factor, ICI, Research Bip,I2OR, ROOT Index, SIS, İSAM, Science Gate, Acarindex, ESJI.

İÇİNDEKİLER

1. TÜRKİYE'DE KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURULU'NUN YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI BAĞLAMINDA ANALİZİ Kadir Caner DOĞAN Büşra ERDEM Sayfa: 758-792, Araştırma Makalesi
2. ETİK İKLİMİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARINA ETKİSİNDE KURUM İTİBARININ ROLÜNÜN YÖNETİCİ VE KURUM ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ, Gülcan AYRAL Nüket SARACEL, Sayfa: 793-808, Araştırma Makalesi
3. DETERMINING HEALTH PROBLEMS OF CHILD WORKERS WITH THE OMAHA SYSTEM: EXAMPLE FROM A SUBURB OF ISTANBUL, Özlem KÖSEOĞLU ÖRNEK Nurcan KOLAÇ Saadet ÖZDEMİR, Sayfa: 809-825, Derleme
4. MUŞ İLİNDE UYUŞTURUCU MADDE KULLANIMI VE BAĞIMLILIĞINA YÖNELİK BİR FARKINDALIK ÇALIŞMASI OLARAK "GENÇLİĞİNE İYİ BAK PROJESİ", Zeynep KANTARCI BİNGÖL, Sayfa: 826-849, Araştırma Makalesi
5. COVID-19 SÜRECİNDE SAĞLIK BAKANLIĞI İMAJI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA, Mehmet ERDOĞAN Feryat ALKAN, Sayfa: 850-874, Araştırma Makalesi
6. ERGENLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI ODAĞINDA ÖZ-ŞEFKATİN ROLÜNÜ ANLAMAK Kadriye ÖZYAZICI Oğuz EMRE, Sayfa: 875-898, Araştırma Makalesi
7. MODERN İPEK YOLU PROJESİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ DIŞ TİCARETİ VE GİRİŞİMCİLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ, Sabriye KUNDAK Vildan Saba AKTOP Berfu İLTER, Sayfa: 899-915 Derleme
8. KONVANSİYONEL MALZEME İLE ÜRETİLEN TAKIDA TEMEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PROBLEMLERİ, Neşem ERTAN, Sayfa: 916-931, Derleme
9. YAŞ AYRIMCILIĞINDA YENİ DÖNEM: EPİDEMİK STİGMA, Nurullah SELÇUK, Sayfa: 932-947, Araştırma Makalesi
10. KANUN İCRACILIĞINDA "ÇEKTİRME TEKNİĞİ" VE KULLANIMINA YÖNELİK BİR ÇALIŞMA Emre ERDOĞAN, Sayfa: 948-962, Araştırma Makalesi
11. İSLÂMÎ EDEBİYAT MESELESİ: 1960-2000 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARDA GELİŞEN BİR EDEBİ TARTIŞMANIN İZLERİNİ ARAMAK, Bilal DEMİR, Sayfa: 963-979, Araştırma Makalesi
12. MÜTAREKE DÖNEMİ ve KÜRTLER, Mehmet Veysel KARATAŞ, Sayfa: 980-995, Araştırma Makalesi
13. FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SAĞLIKLI BESLENME ALIŞKANLIKLARI İLE İLGİLİ ALGILARININ İNCELENMESİ, Evrim URAL Can YOLAGİDEN, Sayfa: 996-1017, Derleme
14. TURİZMDE POPÜLER ÜLKELERİN TURİZM POLİTİKALARI VE ANALİZİ, İrfan YAŞAR Çağla ÇETİNKAYA, Sayfa: 1018-1036, Araştırma Makalesi
15. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ MEZUNU ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETMENLİK DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ Osman CESUR Mehmet SAĞLAM, Sayfa: 1037-1055, Derleme
16. SURİYELİ GÖÇMEN ÇOCUKLARA YÖNELİK EĞİTİM ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA ŞARTLI EĞİTİM YARDIMI PROGRAMI, Saime DEMİREL Emrah AKBAŞ, Sayfa: 1056-1073, Araştırma Makalesi
17. RECONSIDERING THE PARAMETERS OF CONSTANT ELASTICITY OF SUBSTITUTION PRODUCTION FUNCTION, Ata ÖZKAYA, Sayfa: 1074-1090, Araştırma Makalesi
18. HİV/AIDS İLE YAŞAYAN KİŞİLERE YÖNELİK DAMGALAMA VE AYRIMCILIK: NİTEL BİR ARAŞTIRMA, İSTANBUL/TÜRKİYE, Özlem KÖSEOĞLU ÖRNEK Erdem SEVİM, Sayfa: 1091-1110
_Araştırma Makalesi
19. THE REFLECTIONS OF THE MEANINGS ATTRIBUTED TO THE INSTITUTION OF "FAMILY" ON MIND MAPS, Büşra ERGİN Esra ERGİN Mert DEMİRSÖZ, Sayfa: 1111-1138, Araştırma Makalesi
20. YENİ BİR İSTİHDAM BİÇİMİ OLARAK DİJİTAL MERKEZİYETSİZ OYUNLAR: AXIE INFINITY ÖRNEĞİ, Kerim Eser AFŞAR, Sayfa: 1139-1153, Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURULUNUN YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI BAĞLAMINDA ANALİZİ***Kadir Caner DOĞAN******Büşra ERDEM*******ÖZET**

Kamu yönetimi etiği, kendi başına kamu yönetimi disiplini kapsamında sıklıkla tartışılan bir alanı oluşturmaktadır. Küreselleşme hareketleri ile birlikte 1980’lerden itibaren kamu yönetimine ilişkin yeniliklerde kamu yönetimi etiği konusu, ülkelerce büyük ilgi ile karşılanmıştır. Türkiye’de de önemli bir yere sahip olan etik konusu, yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında niteliksel olarak gelişim sağlamıştır. Kamu yönetiminde iyi yönetimi sağlayabilmek için etkinlik ve verimliliği yakalama noktasında etik kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, bahsi geçen etik ilke ve kurallar ile yeni kamu yönetimi anlayışının ilkelerini kamu yönetimine entegre eden ülkelerin, etik dışı davranışlara ve yozlaşmalara daha az rastlayacağı veya bu olumsuz davranışların engellenmesinde daha iyi sonuç alacağı öngörülmektedir. Çalışmada, vatandaşın devlete olan güveninin artmasında, kaliteli hizmet beklentisinin karşılanmasında ve kamu yönetiminin verimli bir şekilde işleyişinin sağlanmasında etkili olan etmenlerden olan etik kavramının, kurum kültürünü oluşturan bir konu haline gelmesi gerektiği işlenmiştir. Bu bağlamda kurumsal hale gelen Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun yapısal ve işlevsel faaliyetleri değerlendirilerek yeni kamu yönetimi anlayışının ilkeleri doğrultusunda yeterli ve eksik yönleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı, Etik, Kamu Yönetimi Etiği, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Analiz

ANALYSIS OF THE ETHICS COMMITTEE OF PUBLIC OFFICIALS IN THE CONTEXT OF THE NEW PUBLIC MANAGEMENT APPROACH IN TURKEY**ABSTRACT**

Public administration ethics by itself constitutes an area that is frequently discussed within the scope of public administration disciplines. With the globalization movements, the issue of public administration ethics in the innovations made to public administration since the 1980s has been met with great interest by countries. The issue of ethics, which has an important place in Turkey, has developed qualitatively in the context of the new public management approach. In order to ensure good management in public administration, ethical rules are needed at the point of capturing efficiency and productivity. The study predicts that countries that integrate ethical principles and rules and the principles of the new public administration understanding into public administration will encounter unethical behaviors and corruption less or get better results in preventing these negative behaviors. In the study, the concept of ethics, which is one of the factors that are effective in increasing the trust of the citizens in the state, meeting the expectation of quality service and ensuring the efficient functioning of the public administration, has become a subject that constitutes the corporate culture. In this context, the structural and functional activities of the Ethics Committee of Public Officials in Turkey, which has become institutional, have been evaluated and the positive and deficient aspects of the new public management approach have been analyzed.

Keywords: New Public Management Approach, Ethics, Public Administration Ethics, The Ethics Committee of Public Officials, Analysis

* Bu çalışma, 2021 yılında Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde Büşra Erdem tarafından “Yeni Kamu Yönetiminin Etik Boyutu: T.C. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Üzerine Bir Analiz” başlığıyla yazılan ve Doç. Dr. Kadir Caner Doğan danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kadircanerdogan@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3476-8865.

*** Yüksek Lisans, Gümüşhane Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, busratugal44@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1542-2164.

1. GİRİŞ

Dünyada 1970’li yıllarda ekonomik krizler sonrasında mevcut yönetim sistemi olan geleneksel kamu yönetiminin hantallaşmış yapısı ile bireylerin ihtiyaçlarına karşılık verememesi, yozlaşma ve yolsuzlukların yaygınlık göstermesi gibi nedenler ile sistem sorgulanarak etkisini kaybetme sürecine girmiştir. Bununla birlikte sistem yerini esnek piyasa yapılı, saydam, âdem-i merkezîyetçiliğe önem veren ve “küçük devlet” anlayışını öngören yeni bir anlayışa bırakmıştır. Yeni kamu yönetimi adı verilen bu anlayış ile kamu yönetiminde köklü düzenlemeler yapılmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışının toplumun sorunlarına odaklanarak kamu kurum ve kuruluşlarının etik ilkelere uygun şekilde hareket etmesine yön verecek faaliyetlerde bulunması, bu oluşumun etik değerlere büyük önem verdiğinin göstergesidir.

20. yüzyılın son çeyreğinde gelişen; devlet yönetiminin iyi veya kötü olarak sorgulanması, küreselleşme faaliyetleri ve ekonomik krizlerin kamu yönetimindeki işlevselliği olumsuz etkilemesi ve bunun yanında kamu yönetiminde artan etik dışı davranış ve yozlaşmalar sonucunda yeni bir kamu yönetimine geçilmesi gerektiği düşüncesi, kaçınılmaz bir gerçeği ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma ile geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine dönüşüm süreci sonucunda ortaya çıkan “etik” kavramı çerçevesinde etik davranış ve faaliyetlerin tarihçesi, özellikleri ve kamu yönetimine olan etkisine değinilerek kamu görevlilerinin etik karar alma kapasitelerini ve karakterlerini geliştirme yolunda atılan adımlar dikkate alınacaktır. Yeni kamu yönetimi anlayışının getirdiği yenilikler ışığında etik kavramının vücut bulmuş hali olan Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun faaliyet raporlarına ulaşılarak Türkiye’nin, kamuda etik davranışı sağlamada nasıl bir role sahip olduğunun belirlenmesine binaen Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde olumlu veya olumsuz olarak çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, yeni kamu yönetimi anlayışının incelenmesinde etik değer ve ilkelerin, kamu görevlilerine etki etmesi açısından Türkiye’de kurumsallaşan Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun etkinliğini değerlendirmek için hazırlanmıştır. Bu amaçlar çerçevesinde çalışmanın temel hipotezi, “*Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun Türkiye’deki ortaya çıkışında Yeni Kamu Yönetiminin etkili olduğu ve tarihsel gelişiminde ise söz konusu modelden beslenildiği şeklindedir*”. Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun, yeni kamu yönetimi anlayışının temel ilkeleri bakımından bazı eksik ve aksak yönlerine rastlanılsa da kurul, yeni kamu yönetimi anlayışının etik anlamda uyguladığı en önemli faaliyeti oluşturmaktadır.

Çalışmanın kapsamını, Türkiye’nin yeni kamu yönetimi anlayışının, etik anlamda nerede olduğu ve yeni kamu yönetimi anlayışının günümüze kadar etik alanda yaptığı gelişim ve safhalar oluşturmaktadır. Kurum ve kuruluş olarak ise Türkiye’de faaliyette bulunan Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun tarihçesi, yapısı ve faaliyetleri, çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışmada, içerik olarak ilgili disiplinler belirlenerek yapılan literatür taramasına ve bizzat Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun faaliyet raporlarının incelenmesine dayalı nitel bir yöntem kullanılmıştır. Bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yeni kamu yönetimi ve etik konusuna vurgu yapılmıştır. İkinci bölümde, genel olarak kamu yönetiminde etik kavramına vurgu yapılmış olup, yeni kamu yönetiminde etik kavramı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, Türkiye’nin yeni kamu yönetimindeki yasal alt yapısı değerlendirilerek Türk kamu yönetimi etiği incelenmiştir. Bunun yanında Kamu

Görevlileri Etik Kurulu'nun üyeleri, faaliyetleri ve raporlarına yer verilerek yeni kamu yönetimi anlayışının ilkeleri doğrultusunda kurulun işleyişi analiz edilmiştir.

2. YENİ KAMU YÖNETİMİ VE ETİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

1980'li yıllarda kamu yönetiminde meydana gelen değişme sonucunda geleneksel kamu yönetimi anlayışı geçerli olma durumunu kaybederek yeni kamu yönetimi anlayışının gelişimi hızlanmıştır (Çeliksoy, 2015: 71). Geleneksel kamu yönetimi anlayışının eksiklik ve aksaklıklarına karşılık olarak yirminci yüzyılın son evresinde, kamu sisteminde meydana gelen bu yeni model önceki kamu yönetiminden olan birtakım problemleri ortadan kaldırarak veya hafifleterek kamu sektörüne yeni bir düzen kazandırmıştır (Eryıldız, 2006: 40). Yeni kamu yönetimi anlayışı; hizmetlerde girdilerden çok, çıktılara odaklı olarak ilerleme sağlayan ve bu konuda geleneksel kamu yönetimi anlayışından ayrılığı savunan bir akımdır (Boztepe, 2018: 192). Yeni kamu yönetimi anlayışının can alıcı noktası ise, geleneksel kamu yönetimi anlayışının kamu hizmetlerinde kurallara bağlı kalan meşruluğundan ayrılarak yapılan işlerde sonuca odaklı olmayı içselleştirmesidir. Bu şekilde kamu kurum ve kuruluşlarının değerlendirilme şekli değişerek kamu hizmetlerinin ihtiyaçlara ne yönde destek verildiği konusu önem kazanmıştır. Nitekim yeni kamu yönetimi anlayışında üretilen malların kalitesi ve sunulan hizmetin verimliliği bu anlayışın, geleneksel kamu yönetimi anlayışından ayrıldığı önemli noktalardandır (Leblebici vd., 2001: 125).

Sezer (2008: 159-160)'e göre yeni kamu yönetiminin yenilik getiren önemli özellikleri şunlardır;

- Geleneksel kamu yönetimin ilke ve uygulamalarından ziyade özel sektör ilke ve uygulamalarını yansıtan bir "işletmecilik" (managerialism) kültürü,
- Daha çok yönetsel yetki devri (delegation), desantralizasyon ve örgütsel farklılık,
- Ekonomi, etkinlik ve etkililiğe olan vurgu,
- Performans ölçümü, standartlar ve hedeflerin belirlenmesi,
- Bazı durumlarda performansa göre ücret ödemeyi içeren esnek ödeme koşulları,
- Müşteri tercihleri ve hizmet kalitesine olan önemli vurgu,
- Kamu sektörü bünyesinde sözleşmeye dayalı ilişkilerin geliştirilmesi ve "hizmet sunan" ile "hizmet satın alan" (client-contractor) rollerinin ayrılması,
- Kamu sektöründe rekabetin, piyasaların ve piyasa benzeri yaklaşımların geliştirilmesi.

2.2. Etik

Etik kavramı, bir insanın davranış şekillerinden oluşan ahlaki ölçütlerin tümü olarak belirlenebilirken, insanların doğru ve yanlış ayırmakta kullanacağı şahsi kriterler olarak da tanımlanabilmektedir. Diğer bir ifadeyle ise etik, insanlara işlerinde yardımcı olmayı sağlayan bir disiplin ile belirli ilke ve normlarla etkinliklerin nasıl yapıldığı hakkında bilgi veren ölçütlerdir. Bu ölçütleri belirli bir süreçle sınırlayan kavram, yapılan etkinliklerde hangi konuların yapılacağını veya yapılamayacağını veyahut neyin uygulanıp uygulanmayacağını

belirlemede yardımcı olmaktadır. Etik, insanların meydana getirdiği değer yargılarını ve belirli kuralların iyi veya kötü, doğru ya da yanlış, onaylanabilir ya da onaylanamaz gibi nitelermeler ile inceleyen felsefenin bir alt dalını oluşturmaktadır (Bahar, 2014: 1). Etik, ahlaki değerlerin nasıl ve ne şekilde oluştuğu üzerinde durarak bir şeyin iyi, doğru veya onaylanabilirlik niteliğine nasıl ulaştığını değerlendirir (Uslu, 2018: 3).

Yunanca “davranış, karakter ve töre” anlamlarına gelmekte olan “ethos” kelimesinden türetilen etik kavramı, zamanla bu anlamından uzaklaşarak ahlaki davranış kalıpları ve buna uygun tutum geliştirmesiyle gündeme gelmeye başlamıştır. Toplumsal ve kültürel değişmeler sonucu anlamı farklılaşan bu kavram ile töre ve geleneklerdeki ayrışmalar da ilişkilerdeki dönüşümleri tetiklemitir. Artık etik kavramı, belirli insan topluluğunu veya belirli bir felsefe disiplini değil de bütün sınıflarda ve bütün ahlaki ilkelerde, sistemlerde, yasalarda, ayrı ayrı tüm bireylerin hayatlarında yer edinmeye başlamıştır (Öztepe, 2013: 9-10). Nitekim bu kavram için önemli olan nokta; toplumlardaki dil, din, ırk ve farklı coğrafı yapılara bağlı kalmadan evrensel olmayı ve etkisini devam ettirecek objektifliği yakalamaktır (Uslu, 2018: 3). Bunun dışında etiğin amacı ise; ahlaki eylemin bireylerin keyfince yapabileceği bir eylem olmadığını ve bu eylemin insanı insan yapan önemli özelliklerin açıklaması olduğunu belirterek insanı sevebilmeyi insanlara göstermektir (Kılavuz, 2003: 31). Kısacası etik; iyi bir toplum düzeni için ve rasyonel mutluluğu yakalamak adına gayret etmektedir (Yılmaz & Doğan, 2014: 13).

Etik kavramı, birçok özelliğe sahiptir. Bunlardan bazılarını maddeler halinde göstermek gerekirse şunlar söylenebilir (Bahar, 2014: 7);

- Neyin iyi, neyin kötü olduğunu ayırt etmeye çalışır,
- Etik, bilincin doğru gelişmesine ve önem verilen noktaya dikkat çeker,
- Kavramların gündelik hayatta role uygun olarak doğru kullanılması konusunda aydınlatma yapar,
- Bireylerin ve grupların yaşamlarını etik bir temele sabit tutar,
- İnsanların birbiri arasındaki etkileşimini ahlaki norm ve değerler ile pekiştirerek inceleme yapar,
- İyi bir birey olabilme yolunda olması gerekli davranış ve tutumları açıklar.

3. KAMU YÖNETİMİ ETİĞİ VE YENİ KAMU YÖNETİMİNİN ETİK KAYNAKLI BOYUTU

3.1. Kamu Yönetiminde Etik

Kamu yönetiminde etik konusunu daha iyi anlayabilmek kapsamında kamu yönetimi kavramını açıklamakta fayda görölmektedir. Kamu yönetimi, devletin mükellef olduğu kamu hizmetleri konusunda anayasa ve yasalara bağlı olmak şartıyla yürütme erkine de uygun hareket ederek kamu yararını gözeten hizmetler sunmayı amaç edinen kurum ve kuruluşlardır (Duyar, 2019: 28). Kamu yönetimi, nitelik bakımından kendi içerisinde işlevsel ve yapısal olarak ikiye ayrılmaktadır. İşlevsellik niteliği, iktidarı ele alan siyasilerin politikaları uygulaması iken, yapısal niteliği ise, devletin bünyesinde yer alan örgütsel yapılanmadır. Kamu yönetimi, işlevsel anlamda etik konusundan etkilenmektedir. Bunun nedeni olarak, etikle alakalı

problemlerin kamu politikalarının uygulanmasında ve bürokrasinin yürütülmesinde yaşanan sıkıntılarla ilgili olduğu belirtilmektedir (Karadağ, 2018: 38).

“Kamu Yönetiminde Etik veya Yönetim Etiği” terimi İngilizcede “*Administrative Ethics*” terimine denk gelen bir kavramdır (Önen & Yıldırım, 2014: 112). Kamu yönetiminde etik konusunun ne zaman ortaya çıktığı hakkında birçok düşünce yer almaktadır. Bunlardan ilki; önemli düşünürlerden olan Nigro ve Richardons, (ABD) 1940’larda yayınlanan *Public Administratin Review-PAR* adıyla bilinen dergide kamu yönetiminde yönetsel etik kavramının etkisini vurgulamışlardır. Buna karşın Cooper ise akademik disiplin çerçevesinde ilk etiksel konulara yer veren kamu yönetiminin 1970’li yıllara tekabül ettiğini ileri sürmüştür (Kılavuz, 2003: 45). Nitekim Duyar (2019: 29), devletlerin kamu yönetiminde etik ilke ve değerleri kabul etmelerinin sebeplerini şöyle sıralamaktadır:

- Güven ve yönetişim açığını kapatma,
- Yurttaşların daha kaliteli hizmet beklentisi,
- İyi yönetişim gündemi,
- Uluslararası örgütlerin öncülüğü,
- Yeni kamu yönetimi reformlarının kamuda değer sistemini değiştirmesi.

Kamu yönetimi etiği açısından devletin vatandaşlara karşı olan yükümlülüklerinden dolayı etik kavramının yönetimdeki halinin daha uzun vadeli olarak bulundurulması gerekmektedir. Devletin bu yükümlülüğünün bir kısım gruba değil de, tüm vatandaşa karşı olmasından ötürü kamu yöneticileri ve kamu görevlilerinin kamu gücüne ve kamu yararına hâkim olmaları gerekmektedir. Kamu yararı kavramı, kamu etiğinin olmazsa olmaz ilkelerinden olan adalet, dürüstlük ve eşitlik gibi konularla bağdaştığından dolayı kamu çalışanlarının kamu yararına önem vermesi zorunluluktur (Öztürk, 2008: 261). Etik, kamu gücüyle donanımlı hale gelen kamu yararı konusunun yanlış ve aykırı kullanılmaması açısından dengeleyici bir etken oluşturmaktadır. Bunun amacı ise, devlet ve devlet kurumlarına karşı olan güvenin zedelenmesini önlemektir (Yüksel, 2006: 185). Nitekim kamu yönetiminde etik değerlere önem vermek; halkın kamu kurum ve kuruluşlarına, yargı sistemine, siyasete güvenmelerini ve buna bağlı kalmalarını sağlamaktadır (Altun vd., 2013: 33).

Kamu görevlileri hukuk normlarını kullanarak vatandaşlara kamusal mal ve hizmet sunmada görevlilerdir (Karadağ, 2018: 40). Bu konuda kamu yönetimi mekanizmasının işlevsel ve verimli şekilde yürütülmesi için kamu görevlilerine birçok görev düşmektedir. Kamu görevlileri görevlerini ifa ederken dürüst bir şekilde hizmet yürütmeleri gerekmektedir. Çalışılan kurumun hizmetlerinde etik kültürü oluşturup, bunu tüm kamu görevlileri ile içselleştirmesi beklenmektedir. Ayrıca oluşturulan bu kurum kültürü farklı koşullarda değiştirilebilen bir yapıda olmalıdır (Eşki, 2014: 153). Etiğe uygun bir yönetim sisteminin hâkim olduğu kamu yönetiminde görevli tüm kamu çalışanlarının aynı şartlarda aynı hareket etmesini sağlayan standart tutum ve eylem gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Belirli olaylarda belirli ahlak ölçülerini ve iyi davranış şekillerinin saptanmasını sağlayan bir yönetim şekli geliştirmek etiğe uygun bir yönetim şekli geliştirmenin şartlarındandır (Özmen, 2008: 49). Kamu yönetiminde etiksel anlamda; tarafsızlık, nezaket, kamu yararı, adalet duygusu, görev

sorumluluğu, hesap verilebilirlik, hizmetlerde saydamlık, etkililik, etkinlik, Şeffaflık, verimlilik ve kalite gibi kavramlar kamu yöneticileri ve kamu görevlilerinin karar almaları konusunda ve eylemlerinde yol gösterici kıstaslardandır (Eryılmaz & Biricikoğlu, 2011: 35).

Kamu yönetimi etik kuralları; anayasa, yasalar, kamu yönetimi disiplinlerinde kodifiye edilmesidir. Etik davranış kodları ise bahsi geçen mevzuatta dağınık halde olan kuralların bir bütün hale getirilerek meydana getirilmesidir. Şartların değişimi ile kendisini güncelleyen bu kodların gelişimine sivil toplum örgütlerinin önemi yadsınamaz büyüklüktedir (Eryılmaz, 2008: 8). Nitekim odalar, barolar, kadın örgütleri, meslek kuruluşları, ğrenci ve insan hakları gibi benzer teŐkilatlanmalardan oluşan sivil toplum örgütleri, kendisini geliştiren kodlar ile birlikte önemli teŐebbüslerde bulunarak kamu görevlileri üzerinde etik yapılanmayı sağlamaktadırlar (Gl, 2008: 76). Dolayısıyla kamu görevlilerinin etik konularda birtakım açmazlar ile karŐılaŐmaları sonucunda anayasa, kanunlar, kamu yararı düşüncesi, aile, meslek ve insanlık değerlerinin yanında sivil toplum örgütlerinden de yararlanarak karara varmaları önem arz etmektedir (zdemir, 2008: 183).

Sonuç itibariyle kamu yönetiminde etik kavramının, bir durum olmaktan çıkıp süregelen bir faaliyet olması gerekmektedir. Yani etik ilkeler, kamu yönetiminde olmazsa olmaz kurallar olmaktan çıkarılarak etkinliğinin, aktif olarak devam eden bir yönetim sürecine dönüştürülmesi beklenmektedir (Duyar, 2019: 30) Kamu yönetiminde etik bağlamda sorumluluğu olan tüm personellerin, etik konusunu daimi olarak gündemlerinde tutmalarını sağlayan etik kültürün yönetim ile içselleŐmesi konusunda ciddi bir bilinç oluŐurtmaları amaçlanmaktadır (Uzun, 2017: 107).

3.2. Yeni Kamu Yönetimi ve Etik İlişkisi

1970'lerden itibaren devam eden yeni kamu yönetimi anlayışı, toplum problemlerine odaklanarak kamu kurumlarındaki idarecilerin ahlak ve etik kurallara ne denli önem verdiği üzerinde de durmaktadır (Emre & Duru, 2002: 15). Etkisini 1980'lerden sonra gösteren yeni kamu yönetimi anlayışı kapsamında dünyada meydana gelen küreselleşme bağlamında küçük ve etkili devlet düşüncesine geçiş, teknolojinin gelişimi ile birlikte ise sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ivme kazanmıştır. Yine bu anlayış ile siyasi, sosyal ve kültürel anlamda değerler önem kazanarak kamu yönetimi alanında ilerlemeler sağlanmıştır (Doğan, 2015: 390). Kamu yönetiminde yaşanan değişim ve ilerlemelerde verilen emeklerin baŐarisını etkileyen ve kalıcı olmasını sağlayan en önemli faktörü ise etik kural ve ilkeler oluŐurtmaktadır (Balcı, 2005: 31). Yeni kamu yönetimi düşünürlerinden olan Harmon, kamu yönetiminde etik kural ve ilkelerin önemine değinmek suretiyle, yeni kamu yönetiminde yöneticilerin değer ve isteklerini karşılayabilecek yönetsel açıdan disiplinin olması gerektiğine değinmiştir (ztepe, 2013: 124). Nitekim iyi bir yönetimi sağlamak adına rasyonel ve ekonomik adımlar için etkinlik ve verimliliği yakalama noktasında etik kurallara ihtiyaç duyulmaktadır (ARGE Danışmanlık, 2021).

Geleneksel kamu yönetimi anlayışının hâkim olduğu dönemlerde ortaya çıkan devletin aşırı büyümesi problemi ve bununla birlikte sistemin hantallaŐarak halka cevap veremeyecek duruma gelmesi, kötü yönetim ve etik olmayan davranış kalıplarının çoğalmasını etkileyerek yolsuzlukların baş göstermesine sebebiyet vermiştir. Bu durumda devletin acilen etik değer ve kuralları sisteme uygun hale getirmesi beklenmiştir (ztepe, 2013: 133). Bu konuya çözüm

bulabilmek adına etik davranışların dayatılarak mı yoksa kişisel benimsenme ile mi edinilmesi gerektiği hakkındaki tartışmalar gündeme gelmeye başlamıştır (Ateş, 2018: 287). Bu noktada geleneksel kamu yönetimi anlayışından sonra ortaya çıkan yeni kamu yönetimi anlayışına göre, yapılan yeniliklerin kamu yönetimine uygun hale getirilmesi dolayısıyla etik kuralların sisteme doğal olarak dâhil olacağı anlayışı hâkim olmuştur (Öztepe, 2013: 133). Nitekim kamu yönetiminin 1970'lerde etkili olduğu yazılı olan kamu görevlisi etik kuralları, 1980'lerde yeniden yapılandırılarak etik unsurunun sisteme dâhil edilmesi noktasında yazılı ve sert kurallar cazibesini yitirerek kamu görevlisinin ahlaki sorumluluk duygusuna kendisinin sahip olması ve bunu uygulaması beklenmiştir (Övgün & Tosun, 2018: 454). Kamu çalışanlarının, iş yerlerinde ve faaliyet alanlarında kendilerine yol gösterici olarak kendilerinin etik kod ve etik davranışları esas almaları teşvik edilmiştir (Özgür, 2014: 198). Bu konuda büyük Çin bilgisi Konfüçyüs'ün etik kural ve ilkeler hakkındaki düşüncesine yer vermekte fayda görülmektedir (Yılmaz, 2012):

“İnsanları sadece yasa ve ceza ile yönetirseniz, onlar bir daha yanlış yapmayacaklar, ancak şeref ve utanma duygusuna da sahip olmayacaklardır. İnsanları erdemle ve etik kurallar ile yönetirseniz, o zaman onlar hem utanma duygusuna sahip olacaklar, hem de doğruyu yapmaya çalışacaklardır”.

Yeni kamu yönetiminin oluşumunda etki sahibi olan 1968 Minnowbrook Konferansı ile etik kavramının salt verimlilikle eşitlenmesi sağlanmıştır. Kamu yönetiminde olması gerekli verimlilik ve ekonomi kıstaslarına bir de toplumsal eşitlik kıstası dâhil edilmiştir. Bu, yurttaşların sorumluluklarında ve yönetime aktif olarak katılımında dürüstlüğün hâkim olacağı anlayışını ortaya koymuştur. Tek bir kıstası kabul ederek hiyerarşiye bağlı olan çoğulculuk anlayışı bu konferans ile yerini değişen zaman ve şartlarda değişen kıstaslar üzerine geliştiren yeni kamu yönetimi anlayışına bırakmıştır (Övgün & Tosun, 2018: 464). Yeni kamu yönetimi anlayışında, katılım odaklı demokratik yönetimi destekleyen insancıl etik ve sosyal eşitlik etiği gündeme gelmiştir. Bu etik anlayışlar ile birlikte eski reformcu anlayış terkedilerek kamu yönetimine daha radikal ve yeni etik ilkeler kazandırılarak yönetimde yeni bir felsefe geliştirilmek amaçlanmıştır (Özgür, 2014: 198). Bunun dışında, kökeni çok eskilere dayanan ancak yeni kamu yönetiminin ortaya çıkması ile olgunlaşan yönetsel etik kavramı da kamu yönetimi mekanizmasına birçok yenilik kazandırmıştır (Gökçe & Örselli, 2011: 49). 20. Yüzyılın ortalarından itibaren adından sıklıkla söz ettiren ve yöneticilerin faaliyetlerinde ahlak dışına çıkmadan doğru davranışlara ulaşmasını sağlayan yönetsel etik kavramı, iş hayatında yöneticilere yol gösteren ilke ve standartlar geliştirerek yeni kamu yönetimi anlayışında etki sahibi olmuştur (Bahar, 2014: 128). Yönetsel etik ile yönetimde güven, saygı, dürüstlük ve doğruluk gibi kavramların yönetici ve personel grubuna etki etmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde kamuya olan güven artırılarak yönetimin daha etkin ve verimli işlemesi sağlanmıştır (Kaplan, 2009: 345-346). Yeni kamu yönetimi düşünürlerinden olan Waldo, değer yargıları konusuna önem vererek bunu yönetimin zirvesine oturtmuştur. Bu konuda etik kavramından yararlanan Waldo, yönetimin sahasında, düşünme ve değer yükleme niteliklerine sahip olan insanı, kendi başına en önemli kıstas olarak öne çıkarmaktadır. Nitekim etik problemlerden uzak verimli bir ekonominin oluşabilmesi, değer konularına önem vermeyi gerektirmektedir. Bürokrasi ile demokrasinin bağdaşmasından yana olan Waldo, demokrasinin özünü etik ve değer kavramları ile elde edebileceğini düşünmektedir (Öztepe, 2013: 125). Geçmişten günümüze değin bakıldığında devletler; bürokrasi, siyaset ve yargısal değerleri etik kurallar ile harmanlayarak

çağdaş hale gelebilmişlerdir. Buradan yola çıkılarak “siyasi yönetimler, değerlerin olmadığı durumda gelişemez” yorumunu yapmak doğru olacaktır. Kamu politikalarının oluşturulup uygulanmasına da etki eden değerlerin olmadığı durumda başarı elde edilemeyeceği öngörülmektedir (Yüksel, 2006: 190). Değer konusuna önem veren ve bu konu hakkında çalışmaları olan Frederickson ise, kamu yönetimi ruhunun değerlere bağlı olduğunu açıklarken, kamu yönetimine dâhil olan tüm bireylerin değer konusunun önemini farkında olması gerektiğini belirtmiştir. Waldo’ya göre, “*kanuna bağlılık, dürüstlük, ahlakın profesyonel düsturlarını izlemek, kişisel ahlak ve anayasal prensiplere bağlılık*” vb. değer yargıları kamu yöneticisi ve tüm çalışanların faaliyetlerinde ölçüt olarak almaları gereken davranış şekilleridir (Öztepe, 2013: 125).

Frederickson, etik dışı davranışların artmasının nedenini “devlet” kavramındaki algının değişmesine bağlamaktadır. Frederickson, bu bakımdan yeni kamu yönetimi ile ortaya çıkan devletin özel bir işletme olarak algılanması konusunu eleştirmiştir. Etik dışı davranışların meydana gelişinin hizmetlerin özel sektöre devredilmesiyle başladığını düşünen Frederickson, özel sektörün hizmet yönetiminde yozlaşma ve bozulmaların artacağını vurgulamıştır. Ayrıca Frederickson, özel sektördeki çalışanların aksine kamu sektöründe çalışanların kamu yararını düşündükleri için etik kural ve ilkelere daha fazla uyacaklarını savunmuştur. Çünkü Frederickson, özeldeki çalışanların belirli bir liyakate sahip olmadığı, kurallarda esnekliğe yönelik çalışıldığı ve sadece karlılığın kıstas olarak alınmasından dolayı başarısızlığın mutlak olacağını düşünmektedir (Öztepe, 2013: 126). Frederickson’un bu düşüncesinden hareketle etğin gelişimine etki eden başka bir faktör olarak; kâr amacı gütmeyen işletmeler ve sivil toplum kuruluşlarının gelişimi örnek olarak verilmektedir (Doğan, 2015: 390). Çünkü bu tür kuruluşlar için önemli olan nokta, muhatabı oldukları kişilerin değer ve tutumlarını dikkate alarak güven ortamı oluşturmaya çalışmaktır. Böylelikle, doğal olarak ortaya çıkan etik davranış ve ilkelerin sergilenmesi ise temel ölçüt olarak belirtilmiştir (Ahmetoğulları & Çatı, 2017: 286). Nitekim sivil toplumun amaçlarını başarılı ve kaliteli bir şekilde gerçekleştirebilmesi, etik köklere ne denli bağlı olmasıyla ilgili olduğundan sivil toplum da etik davranışların gelişimine katkı sağlamaktadır (Adugit, 2013: 146).

Yeni kamu yönetimi anlayışıyla birlikte etik davranış kalıplarının geliştiği ve insanların daha duyarlı olduğundan bahsedilmişti. Bunun gelişimine etki eden unsurlardan bir diğeri de teknoloji ve bilgi çağının gelişimidir. Teknolojinin gelişimiyle geleneksel yönetimin etik olmayan davranış kalıpları hafiflemeye başlamıştır. Fakat teknolojinin gelişimini kötüye kullanılan kısımlar da haliyle artmıştır. Kamu yönetiminde sıkça rastlanan yozlaşma ve yolsuzluklar, teknik olarak yapılan etik dışı davranışların başında gelmektedir (Ateş, 2015: 288). Bunun dışında yine, özel hayatın gereklerini hiçe sayan bilgilerin edinilmesi ve bu bilgilerin depolanıp saklanması, teknolojinin oluşturduğu etik dışı davranışlara örnek verilebilir. Böylelikle kişilerin sahip olduğu mahremiyet ve güven duygusu kötüye kullanılarak toplumlarda birçok yıkım meydana gelmektedir. Bu duruma uygun etik kural ve ilkeler geliştirilmediği takdirde ise toplumsal yıkımın etkisi derinleşebilmektedir (Kaypak vd., 2017: 912). Sonuç itibari ile yeni kamu yönetimi anlayışını kamu yönetiminde ölçüt olarak alan ülkelerin etik değerler konusunda daha az sıkıntı yaşayacağını ve böylece yolsuzluklara daha az rastlanacağı belirtilmektedir. Bunun göstergesi olarak devletin ekonomiye müdahalesinin

fazla olduğu ülkeler örnek verilebilir. Nitekim bu ülkelerde kırtasiyecilik arttığı için yolsuzluk ve rüşvet gibi etik dışı uygulamalar da haliyle artmaktadır (Sezer & Sarı, 2017: 211).

4. TÜRKİYE’DE YENİ KAMU YÖNETİMİ VE ETİK BAĞLAMINDA KAMU GÖREVLİLERİ ETİK KURULU’NUN ANALİZİ

4.1. Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi ve Etiğin Kavramsal ve Yasal Alt Yapısı

4.1.1. Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

Türkiye, uzun bir süre geleneksel kamu yönetiminin etkisi altında yönetimini sürdürmüştür. Diğer ülkeler gibi geleneksel kamu yönetiminin eksik ve aksak yönlerini gören ve küreselleşen hayata yönelik sosyal, siyasi ve ekonomik koşullara dair Türkiye’de 1980’li yıllarda yeni kamu yönetimi anlayışı doğmuştur (Akar, 2018: 481). Türkiye’de yeni kamu yönetimi anlayışının başlangıcı ve uygulanışı konusunda dünya geneline göre biraz geç kalındığı söylenebilir. Dünyada bu anlayışa geçişi mecbur hale getiren sebepler ülkemizde de yaşanmıştır. Bu sebepler; 1970 sonrasında görülen ekonomik kriz, petrol bunalımları, sosyal devlet anlayışının çökmesi, gündeme gelen yeni ekonomik ve siyasi fikirler, küreselleşme ve teknolojinin gelişimidir (Korkut vd., 2015: 111). 1970’lerde yaşanan petrol krizleri sonucunda ülkemizde de ekonomik sıkıntılar baş göstermiş olup bütçede gelirler giderleri kapatamayacak duruma gelmiştir. Vatandaşların devletten beklentileri artmış ancak bürokrasi bunu karşılayamamıştır. Nitekim bu dönemde bahsi geçen gidişatı düzeltmek amacıyla yeni kamu yönetimi anlayışı benimsenmiştir. Tüm bu etkenler, Türkiye’de de yeni kamu yönetimi reformlarının oluşmasına katkı sağlamıştır (Eryıldız, 2006: 10).

Küresel siyasetin her daim takipçisi olan Türkiye, dünya genelinde oluşan dönüşüm ile birlikte meydana gelen yeni paradigmaya uyumunu “Yeni Sağ” anlayışıyla tanışarak sağlamıştır (Çoruk, 2020: 3). Türkiye, “Yeni Sağ” düşüncesi ile geleneksel kamu yönetimi düşüncesinin uygulamalarını eleştirerek yeni bir anlayış ortaya çıkarmıştır. Yeni kamu yönetimi adı verilen bu anlayış, Türkiye’de 1980’li yıllarda Turgut Özal liderliği döneminde çokça gündeme gelmiştir. Yeni Sağ düşüncesiyle Türkiye’deki yeni kamu yönetimi anlayışına ışık olan Özal, Türkiye’nin devletler arası ekonomik bir güce sahip olabilmesi açısından, yeni ilkelerin yönetime entegre edilmesi gerektiğini benimsemiştir. Anavatan Partisi (ANAP) dönemindeki en önemli amaç, bu dönüşümü sağlayacak reformlar gerçekleştirmek olmuştur (Şener & Çolak, 2015: 407-409). Bu reformlar ışığında yeniden yapılanmayı sağlayacak liberal ekonomi politikalarının yanına küreselleşme ve yerelleşme de dâhil edilerek devletin küçültülerek etkinliğinin büyütülmesi hedeflenmiştir (Güler, 2019: 94).

Yeni Sağ düşüncesi temel olarak muhafazakârlık, liberalizm ve kamu tercihi kuramlarının birleşmesi ile oluşmaktadır (Arslan, 2015: 26). Dolayısıyla Yeni Sağ düşüncesi, siyasi ve idari alanlar temel olmak üzere tüm alanların liberalizm ile etkileşimi olarak da tanımlanabilir (Şener & Çolak, 2015: 399). Yeni Sağ düşüncesi temelde iki amaç üzerine kurulmuştur. Bunlar; serbest piyasa düzeninin gelişmesini sağlayarak güçlü bir iktisadi profil oluşturmak, diğeri ise neo-liberal düşüncenin varsayımlarından olan serbest ekonomi ilkesi çerçevesinde devletin ekonomide müdahalesinin azaltılmasını sağlamak görüşleridir (Ökmen vd., 2004: 36). Yeni Sağ düşüncesi ile 1980’lerde devletin kentsel hizmetlerde kendini geri çektiği görülmüştür. Ulaşım, sağlık ve eğitim gibi konularda devletin hizmet yürütürken geri çekilemediği diğer konularda

ise hizmetin yerine getirilmesi işini özel sektör devralmıştır. Devletin hizmet sağlayıcılığı bakımından etkinliğinin sınırlandırılması, yerel yönetimler kavramını güçlendirmiştir (Sezer, 2008: 76). Nitekim Yeni Sağ anlayışı, kamu sektörünü eleştirirken özel sektörü yücelten bir anlayış olmaktadır (Akar, 2018: 481).

Yeni kamu yönetiminin Türkiye'ye etkisi ilk olarak Turgut Özal döneminde yayınlanan 24 Ocak 1980 kararları ile başlamıştır. Bu kararların amacı; ülke ekonomisinin dış ülkelerle olan rekabet piyasasına açılmasının yanında yabancı varlığa özendirilmesi, ihracatın artması, kamu sektörünün daraltılması, özel sektörün büyümesi, devletin müdahalesinin kısıtlanması gibi yapılanmalar ile serbest piyasa mekanizmasının yürütülmesini sağlamaktır (Çevikbaş, 2012: 20). Ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışı ile Türkiye'de 1980 ve 1990'lı yıllarında kamu tekelleri kaldırılarak Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) satışlarında çokça ilerleme sağlanmış olup özelleştirme uygulamaları başlamıştır (Eryıldız, 2006: 32). Bunun yanında sivil toplumun önemi artarken yerel yönetimlere ilişkin yeni reformlar oluşturulmuştur. Yeni kamu yönetiminin bir gereği olan siyasi ve idari katılımın olduğu kentlerde yerel yönetimlerin güçlendirilmesinin önemi artmıştır (Belli, 2017: 113).

Türkiye'de yeni kamu yönetimi anlayışı ışığında birçok çalışmalar yapılmıştır. 1988 yılında 6. Beş yıllık kalkınma planı kapsamında yapılan "Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA)", ilk kez Avrupa Birliği'ne uyumu ve vatandaş odaklılığı gündeme getirmiştir (Uçar, 2007: 30). Bununla birlikte Türkiye'de yeni kamu yönetimi anlayışının etkisi ile personel yönetiminde ve disiplininde ilerlemeler yaşanmıştır. 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 58. Hükümet Acil Eylem planı gibi kamu personelinin her türlü görev, yetki, hak ve yükümlülükleri konularında bilinçlendirme ve gelişimlerini amaçlayan faaliyetler uygulanmıştır (Eroğlu, 2010: 229). 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde hazırlanan "Kamuda İyi Yönetişim" adlı özel ihtisas komisyonu raporunda, yeni kamu yönetimi ile bağlantılı yönetim yaklaşımına dair birçok bilgi ve öngörü yer almaktadır (Aktalay, 2011: 67). Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde köklü çözümler yaratan 58. Hükümet programında esnek istihdam, girişimcilik, hesap verilebilirlik, şeffaflık ve uzmanlaşma gibi kavramlara çokça yer verilmiştir. 62. Hükümet programında girişimcilik kavramına, 61. ve 62. Hükümet programlarında ise daha çok vatandaş odaklılık ve sonuca yönelik düşünce gibi kavramlara yer verilmiştir (Lamba, 2015: 139).

Yeni kamu yönetimi anlayışı ile Türkiye'de kamu kaynaklarının daha verimli ve kamuya yarar sağlayacak şekilde kullanılması bilinci oluşmuştur. Bu hedefin yerine getirilmesinde 2003 tarihinde yayımlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'nun ciddi etkisi olmuştur (Bakkal, 2016: 135). Ayrıca bu kanun kapsamında, yeni kamu yönetiminin bir sonucu olan "hesap verilebilirlik" kavramını Türkiye'de hayata geçirmeye yönelik önemli projeler gerçekleştirilmiştir. Yine 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile yerel yönetimlere uygun düzenlemeler yapılarak il özel idarelerine ve belediyelere stratejik plan yapma mükellefiyeti getirilmesi hedeflenmiştir (Çeliksöy, 2015: 162-163).

Yeni kamu yönetiminin benimsenmesinde etkisi olan en önemli etkenlerden biri de, 2003 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne gönderilen "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı" olmuştur. Bu tasarı ile kamu yönetiminde kurumların işlevlerinin düzenlenmesi ve yerel yönetim ile merkezi yönetim arasındaki ilişkinin tekrar yapılandırılması amaçlanmıştır.

Yeni kamu yönetiminin kriterlerini içinde taşıyan bu tasarıda daimi gelişimi, katılımcılığı, yerindeliği, yerelliği, saydamlığı, teknolojinin etkin kullanımını ve hesap verilebilirliği kamu yönetimiyle bütünleştirmek ana ilke olarak görülmüştür (Uçar, 2007: 32).

2004 yılında 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, şeffaf ve demokratik yönetimin saçı ayağı olarak “eşitlik, tarafsızlık ve açıklık” gibi ilkeler doğrultusunda hareket ederek insanların bilgi edinmesini amaçlayan bir düzenlemedir. Bu kanun ile insanlar bilgi edinme konusunda zamandan tasarruf ederek doğru kaynaklara ulaşabilecektir (Korkut vd., 2015: 136). Yeni kamu yönetimi anlayışının önem verdiği konular arasında olan bilgi edinme hakkı, bireyi önemseyen bir yönetim tarzını, şeffaflık ilkesine uygun hareket etmeyi amaç edinerek halkın denetime açıklığını benimseten ve yönetimde toplumun devlete olan güvenin artmasını sağlayan bir role sahip olmuştur (Demirkol, 2011: 89).

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ise yerel yönetimlerin yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde oluşturulan çalışmalarından bir diğeridir. Yeni kamu yönetimi anlayışına atıf olarak çıkarılan bu kanunla, nüfusun artması sonucu oluşan aksak hizmetlerde pozitif yenilik yapılmasını şeffaflığa ve hesap verilebilirliğe uygun olarak mali yüklerin hafiflemesi için aynı hizmet birimlerinin birleştirilmesi hedeflenmiştir. Âdem-i merkeziyetçiliğe vurgu yapılan yeni kamu yönetimi ışığında oluşturulan başka bir düzenleme ise 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile demokrasiye güç kazandırılmasıdır. Etkinliğin ve verimliliğin artmasına katkı sağlayan diğer uygulamalar ise, 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’dur (Göçoğlu & Gündüz, 2020: 11).

Aşağıdaki Tablo 1’de yeni kamu yönetimi ekseninde yapılan çalışmalar ve bunların değerlendirme ölçütleri gösterilmektedir.

Tablo 1. Yeni Kamu Yönetimi Bağlamında Çalışmalar ve Değerlendirilme Ölçütleri

YENİ KAMU YÖNETİMİ BAĞLAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	YENİ KAMU YÖNETİMİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME
<ul style="list-style-type: none">• 24 Ocak 1980 kararları• Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA)• 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı• 58. Hükümet Acil Eylem Planı• 61. ve 62. Hükümet programları	Yeni kamu yönetiminin açıklık, esneklik, şeffaflık, katılımcılık, hesap verilebilirlik, etkinlik, verimlilik, tarafsızlık ve açıklık gibi kavramları ile örtüşen bu çalışmalar ile Türkiye birçok konuda ilerleme sağlamıştır. Kamu örgütlenmesinde başarı ve sonuç odaklılığa yön veren bu çalışmalar sonucunda performans yönetiminin etkinliği artırılmaya çalışılmıştır.
<ul style="list-style-type: none">• 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu	Yeni kamu yönetiminin getirdiği kavramlardan olan etkililik, kaynak kullanımında verimlilik ve tasarruf gibi kavramları yönetime dâhil ederek mali şeffaflık ve hesap verilebilirlik çerçevesinde mali kontrolün güçlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.
<ul style="list-style-type: none">• Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı	Yeni kamu yönetiminin saydamlık, hesap verilebilirlik, insan hak ve özgürlükleri konularındaki hassasiyetine vurgu yapılarak oluşan bu çalışmada, kamu hizmetlerinin verimli şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır.

Tablo 1. Devamı

YENİ KAMU YÖNETİMİ BAĞLAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	YENİ KAMU YÖNETİMİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME
--	---

<ul style="list-style-type: none"> • 5216 sayılı ve 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu • 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu • 5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu • 5393 sayılı Belediye Kanunu 	Yeni kamu yönetiminin niteliklerinden olan yerleşme ve katılımı artırımı ve örgütlenme sıkıntılarının ortadan kalkmasını sağlayan bu çalışmalar ile demokrasiye önem artmıştır.
<ul style="list-style-type: none"> • 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kurulması 	Yeni kamu yönetiminin rekabetçilik ve insan odaklı niteliklerinden yola çıkılarak hazırlanan bu çalışmada, koordinasyon ve performans artırımı amaçlanmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışının yönetim ilkesi kapsamında yapılan bu çalışma ile bölgesel kalkınma anlamında sürdürülebilir ve esnek uygulamalar oluşturulmuştur.
<ul style="list-style-type: none"> • 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması 	Kamu kurumlarında dürüst personellerin olması ve yönetimde etkinliğin sağlanması bakımından personel yapısını güçlendiren çalışmalar yapılarak uzmanlaşmaya önem verilmiştir. Yeni Kamu Yönetimi anlayışının saydamlık, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve dürüstlük gibi ilkeleri ile örtüşen, vatandaşın güvenini sağlamak ve personellerin dürüst ve sadakatlî bir şekilde çalışabilmeleri için oluşturulan bu kurum, etik davranışları sisteme yeni kamu yönetimi anlayışı esasında bağdaştırmıştır.
<ul style="list-style-type: none"> • 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu 	Yeni kamu yönetiminin denetim niteliğine önem veren bu çalışma ile yönetimde etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı ile önem kazanan kişi hak ve özgürlükleri, kamu baş denetçiliği kurumu ile pekiştirilmiştir. Bunun yanında yeni kamu yönetimi anlayışının önem verdiği etik konusunun, kurumlarca etkinliğinin artmasında rol almıştır.

Tablo 1. Devamı

YENİ KAMU YÖNETİMİ BAĞLAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	YENİ KAMU YÖNETİMİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME
<ul style="list-style-type: none"> • 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 	Yapılan yeniliklerin denetimi konusunda yeni kamu yönetiminin açıklık ilkesi çerçevesinde hazırlanan bir çalışmadır. Toplum yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde, kamu yönetiminin faaliyetlerinden daha fazla bilgi almakla birlikte bunların takibinde ve yolsuzlukların engellenmesinde denetim açısından gelişim sağlamıştır.

Kaynak: Bu tablodaki bilgiler ilgili literatür çerçevesinde çalışmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç itibarıyla yeni kamu yönetimi anlayışında bahsi geçen uygulamalar ile ülkede sunulan hizmetlerde verimlilik ve etkinliğin güçlendiği yadsınamaz bir gerçektir. Kamu yönetimi bağlamında oluşturulan tasarılar, kanunlar ve reformlar, yeni kamu yönetimi anlayışının ilkelerinden her birinin uygulayıcısı olarak yapısal, örgütsel ve beşeri anlamda yapılanmaya katkı sağlamış önemli çalışmalardır (Karcı, 2008: 52). Bu ve bunun gibi

çalışmalarla birlikte yeni kamu yönetimi anlayışının Türkiye’de görülen sonuçları; devletin küçülmesi, özelleştirme çalışmaları, yerel yönetimlerde işlevselliğin artırılması ve ekonomide devletin işlevini azaltıp piyasa mekanizmasının işlerliğini artırması olmuştur (Tuncay, 2014). Ayrıca yine bu ve bunun gibi çalışmalar ile hukukun üstünlüğü vurgulanarak insan hak ve özgürlüklerine önem verilmiştir. Ayrıca sivil toplum, yeni kamu yönetimi uygulamalarıyla güç kazanmış olup; yetki dağılımı, yerinden yönetim, bölgesel ve küresel olarak insan hakları, toplumsal haklar konularında destek sağlayan bir güç haline gelmiştir (Yay & Aktel, 2015: 9).

4.1.2. Türk Kamu Yönetimi Etiği

Türkiye, kamu yönetimi etiği konusunda yetersiz olan ülkelerden biridir. Kamu yönetiminde etik altyapının eksikliği ve aksaklığı, hesap verilebilirliğin işlevsel bir şekilde ilerlemeyişi, Türkiye’nin kamu yönetiminde başarıya ulaşmasına engel olan bir konudur. Etik dışı davranışlara karşılık toplumda meydana gelen tepkiler, kamu yönetiminde etik altyapının oluşturulması gerektiği düşüncesini oluşturmuştur (Yüksel, 2005: 347). Türk kamu yönetiminde etik dışı faaliyetlerin artması ve etik alt yapının oluşturulma isteği ile etiğin kamu yönetimindeki yerinin önemi artmıştır (Gül, 2008: 84).

Türkiye’de 1980’lerde başlayan kamu yönetiminde oluşan etik tartışmaları ile etiğin, küresel problemlere ve yolsuzluk vakalarına çare bulunması noktasında etkinliği artış göstermiştir. Türkiye’ye ülke içerisinden etik önlemlerin alınması taleplerinin yanında ulusal düzeyde oluşan sıkıntılar için de ulus dışı yönde bazı örgütlerce talepler olmuştur. Bu örgütlerin başında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Bankası Uluslararası Şeffaflık Örgütü ve Avrupa Birliği yer almaktadır. Bu örgütler, ülkemizin ulusal düzeyde etik yönetiminde evrensel etik kodların yer alması için talepte bulunmuşlardır. Böylece ulusal düzeyde oluşan yolsuzluk davranışlarına karşı da Türk mevzuatında etik uygulamalara yer verilmiştir (Usta & Arslan, 2020: 231).

Türk kamu yönetiminde etik dışı davranışların artması şu sonuçlara bağlanmıştır (Bıyıklar, 2019: 15):

- Kamuda hukuk devleti ilkesinin yerleşmemiş olması,
- Kamuda etik kültürünün yerleşmemiş olması,
- Bürokrasinin merkezîyetçi ve statükocu bir yapı göstermesi,
- Siyasilerin bürokratik yapı üzerindeki etkisi,
- Takdir yetkisinin keyfi kullanılması,
- Bürokratik hizmetlerin kalitesi,
- Kamu görevlilerinin kamu hizmetine adanmışlığında yetersizlik,
- Bürokratik işlemlerdeki kuralların çokluğu ve karmaşıklığı,
- İdari usul eksikliği,
- Kamuda istihdam sorunları,
- Kamu yönetiminde saydamlık eksikliği,
- Kamu yönetiminde denetim yetersizliği,
- Ekonomik nedenler,
- Eğitim eksikliği,
- Medya ve sivil toplumun etkinliğinin az oluşu,

- Bürokratik ayrıcalıklar.

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya genelindeki ülkelerin yaptığı gibi Türkiye de, kamu yönetiminde bahsi geçen etik dışı davranışların engellenmesi ve etik alt yapının oluşumu için uygulamalar, eğitimler ve etkinlikler yapma konusunda hız kazanmıştır. Dağınık halde bulunan etik mevzuatın yapılanması için daha çok 2000’li yıllarda oluşturulan kamu etiği uygulamaları ile Türkiye, kamu yönetiminde mevcut davranışların etik süzgecinden geçirilmesi ve kurum politikalarında gerekli değerlendirmelerin yapılmasıyla birlikte etik kültürün oluşumuna yönelik işlevsellik ve güç kazanmıştır (Uzun, 2017: 108). Bahsi geçen yıllarda Avrupa Birliği ile yapılan uyum çalışmalarıyla, anayasa hükümlerinde değişiklik yapılması sonucunda etik konusunda yeni uygulamaların ülkemizde faaliyet göstermesinin yolu açılmıştır (Eryılmaz & Biricikoğlu, 2011: 39).

Avrupa Birliği’nin 2009’da düzenlediği Yolsuzlukla Mücadele Politikası kapsamında, Türkiye’nin yolsuzluk ile ilgili önemli bir ilerleme sağlayamadığı ve bu noktada elle tutulabilen bir siyasi uygulamanın bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca TBMM’nin şeffaflık ve saydamlığı esas kabul eden bir etik komisyon kurulması da Avrupa Birliği tarafından beklenen konulardan olmuştur (Keser, 2012: 41). “Kamu Sektöründe Etiğin Güçlendirilmesi” projesi ile birlikte Avrupa Birliği, Türkiye’de etik kanununun kamu kurum ve kuruluşlarında işleyişinin artırılmasını ve bunun yaygın hale getirilmesini amaçlamıştır. Bununla birlikte Kamu Görevlileri Etik Kurulu üyeleri ve etik komisyon üyelerine eğitimler verilerek uzmanlaşma sağlanmaya çalışılmıştır (www.avrupa.info.tr). Bunun dışında “Yerel Yönetimlerde Etik Farkındalığın Arttırılması Projesi” de yine Avrupa Birliği’nin etik konusunda Türkiye’ye gelişim sağlamayı amaçladığı uygulamalardandır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021a). Nitekim Avrupa Birliği, Türkiye’nin kamu yönetimi etiğinin politikalara etkisini istenilen uygulamalar ile gerçekleştirmesini beklerken bu durum Türkiye’nin etik konusunda gelişim sağlamasında etkili olmuştur.

4.1.3. Türkiye’de Yeni Kamu Yönetimi Esaslı Etik Sistemine Geçiş ve Bazı Etik Uygulamalar

Yeni kamu yönetimi etiği çerçevesinde yolsuzluk problemleri üzerinde çalışmalar yapılmakta olup kamu çalışanlarının davranışları ve yapılan faaliyetlerin düzenlenmesinde, geleneksel kamu yönetiminin “kendiliğinden oluşacağı” savının yıkılıp bu düzenlemelerin “etik kodlar” ile mümkün olacağına vurgu yapılmaktadır (Çaylak, 2014: 98). Türkiye geleneksel kamu yönetimi anlayışının yerine geçen yeni kamu yönetimi anlayışının gereklerinden olan saydamlık, şeffaflık ve sorunları yerinde görüp çözüm bulan bir devlet modeline dönüşüm sağlar iken kamu görevlileri de bu değişimden etkilenerek devlet işinde ve hizmet sunumunda daha farklı metotları yönetimde içselleştirmek durumunda kalmışlardır (Örselli, 2010: 51).

Türk kamu yönetiminde oluşan etik dışı faaliyetlerin kişisel olmaktan çıkıp kurumsal hale gelmesi ile vatandaşların devlete olan güveni sarsılmaya başlamıştır (Özdemir, 2008: 190). Bunun sonucu olarak Türkiye, etik dışı davranışlar ile mücadele ve kamu yönetiminin daha etkili bir hale gelmesi için etik standart ve düzenlemeler konusunda arayış içine girmiştir (Özdemir, 2008: 280). Bu arayışlar Türkiye’de, kamu yönetiminde etik altyapının

oluşturulmasına destek olan bazı kanun ve yönetmeliklerin düzenlenmesini sağlamıştır (Yörükoğlu, 2012: 278).

2004 yılında kabul edilen 5176 sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile yönetim sistemimize dâhil edilen bu kurum, Türkiye’nin etik konusunda güç kazanmasına katkı sağlayan en önemli adımı oluşturmaktadır (Eryılmaz & Biricikoğlu, 2011: 39). Bu kanun ile Türkiye’de kamu kültürünün oluşturulması için yönetimde yer alan personellerin etik davranış biçimlerine uymasını gerektiren ilkeler ile uymadıkları takdirde oluşacak denetim mekanizmasının, Kamu Görevlileri Etik Kurulunca oluşturulacağı düzenlenmiştir (Önen & Yıldırım, 2014: 104). Türk etik yapısının yerleştirmek adına Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun oluşmasını sağlayan birçok yasal uygulamalar vardır. 1982 Anayasası, Türk Ceza Kanunu, Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği ile Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun, Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu ve Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu bunlardan bazılarıdır (Erim, 2018: 48).

Yürürlük tarihi 2005 olan ve Kamu Görevlileri Etik Kurulunca hazırlanan Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ve Başvuru Esasları Hakkında Yönetmelik ise kamuda çalışan personellerin etik değer ve davranışlara uyum sağlaması ve böylece etik kültürün yerleştirilmesi için oluşturulmuştur (Duyar, 2019: 138). Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte yer alan etik değer ve davranışlar içerisinde “dürüstlük”, “saygı” ve “güven” kavramları ile birlikte “yetkili makamlara bildirim”, “mal bildiriminde bulunma”, “bağlayıcı açıklamalar ve gerçek dışı beyanlarda bulunmama”, “kamu malları ve kaynaklarının kamusal amaçlar ve hizmet gereklerinin dışında kullanılmayacağı” gibi kavramlar da kamu etiği içerisinde önem verilen değerlere dâhil edilmiştir (Birinci, 2009: 132). Toplumun güvenliği ve etik kültürü sağlamak, halkı kamu görevlilerinin etik davranışları hakkında bilinçlendirmek ve Kamu Görevlileri Etik Kurulunun başvuru usul ve esaslarını belirlemek için çıkarılan bu yönetmelik ile yönetimde şeffaflık, tarafsızlık, dürüstlük ve adalet gibi kavramlar içselleştirilmeye çalışılmıştır (Duyar, 2019: 138).

Türkiye kamu etiğinde Ombudsmanlık kurumunun da etkisi vardır. Geçmişten günümüze kadar sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan kamu görevlilerinin hizmet oluşturulması, hizmeti sunması ve halkla olan ilişkisi bakımından hep sıkıntılar yaşanmıştır. Buna çare olarak oluşturulan uygulamalardan olan Ombudsmanlık, insanların hak ve özgürlüklerinin yönetim karşısında korunmasında görevli bir kurumdur. Hizmetin geç, verimsiz veya yetersiz işlenmesine karşı olan ve bu eksikliğin tamamlanmasını sağlayan Ombudsmanlık Kurumu, Türkiye’de kamu yönetiminin yaralarının sarılmasına ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına yardımcı olmuştur (Özsalmanlı & Pank, 2014: 311). Ayrıca Kamu Görevlileri Etik Kurulu ile iş birliği yaparak etik değerlerin yerleşmesi bakımından çalışmaları olan Ombudsmanlık Kurumu, bazı kamu spotları oluşturarak veya etik değerleri yönetimde bulunduran örnek kurum ve kuruluşların listesini her yıl duyurarak Türkiye’de etik alt yapının oluşmasına katkı sağlamaktadır (Çılgın & Özkara, 2020: 151). Buradan da anlaşılacağı üzere Ombudsmanlık, çalışanlar üzerinde etik davranış kurallarının yerleşmesini sağlamak ve bu kuralların tüm kurum, çalışanlar ve nihayet topluma yayılmasını sağlamayı kendisine amaç

edinmiştir (Doğan & İnankul, 2015: 329-344). Bunun yanında etik yönetimde daha başarılı ülkeler ile ülkemizin karşılaştırılarak geliştirilmesi bakımından Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)'nin raporları, yönetim açısından yeni kavram ve uygulamalar hakkında bilgilerin edinilmesi bakımından destek sağlamaktadır. Bu haliyle TÜSİAD, birçok etik yönetimi hakkında kurumsal ve ilkesel fikir sağlanması konusunda yardımcı olmaktadır (Özsalmanlı & Pank, 2014: 50).

4.2. Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun Yeni Kamu Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi

Yeni kamu yönetiminin ortaya koyduğu sosyal, ekonomik ve kültürel değişim ile birlikte yönetimde yerini alan etik kavramı son zamanlarda daha hızlı bir şekilde gündeme gelmiştir. Kamu görevlilerinin açıklık, tarafsızlık ve eşitlik gibi kavramlara uymalarının sağlanması ve yine kamu görevlilerinin hizmet konusunda başarı sağlamaları için mesleki eğitim verilmesi, uyulması gereken etik davranışların öğretilmesi için ve etik kültür ortamının hazırlanıp bunun kuruma yerleşebilmesi gibi amaçları gerçekleştirebilmek için 5176 sayılı kanunla, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, yeni kamu yönetimi anlayışına uygun olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (Özgür, 2010: 18).

Yeni kamu yönetimi kapsamında oluşturulan reformlardan 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, genel itibari ile mali konularda iyileştirilmelere fayda sağlasa da sadece bu şekilde yönetimde verimlilik sağlanamayacağı görülmüştür. Yönetimde verimliliğin ve uyumun sağlanabilmesi için Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, sistemde yerini almıştır. Bu şekilde bu kanunlar ile yönetimde hem mali açıdan hem de etik ve ahlak değerleri açısından bütünlüğün sağlanması konusunda yeni bir adım atılmıştır. Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması Hakkında Kanun ile de ayrıca stratejik planlamaya uygun yönetmelik ve uygulamalar oluşturulmaya çalışılmıştır (Halaç, 2014: 36).

4.2.1. Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Kurul Üyeleri, Kapsadığı Kamu Görevlileri ve Etik Komisyon

Türkiye'de Kamu Görevlileri Etik Kurulu, eskiden Başbakanlık bünyesinde faaliyetlerini sürdürürken bazı değişiklikler ile artık Cumhurbaşkanlığı bünyesinde faaliyetlerine devam etmektedir. Böylece üye seçimleri, üye atamaları ve üyelerin görevden alınma işlemleri de artık Cumhurbaşkanınca yapılmaktadır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 11 kişiden oluşmak ile birlikte kurul üyelerini Cumhurbaşkanı seçip atamaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021b).

“Genel bütçeye dahil daireler, katma bütçeli idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri, döner sermayeli kuruluşlar, mahalli idareler ve bunların birlikleri, kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurul, üst kurul, kurum, enstitü, teşebbüs, teşekkül, fon ve sair adlarla kurulmuş olan bütün kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil tüm personel 5176 sayılı Kanun kapsamındadır. Ancak, Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcısı, Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri ve yargı mensupları ile üniversiteler bu Kanun kapsamı dışındadır”.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, üyelerinden bir tanesinin başkan olmakla birlikte bir tanesi bakanlık görevini yapmış olanlardan, bir tanesi belediye başkanlığı görevini yapmış olanlardan, üç tanesi Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyelik görevlerinden emekliye ayrılmış olanlardan, üç tanesi eski bürokratlardan, iki tanesi eskiden rektör veya dekanlık görevi yapmış olanlardan, bir tanesinin ise kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarında en üst düzeyde çalışmış olanlardan seçilmektedir. Üyelerin farklı yapıdaki kurum ve kuruluşlardan seçilmelerinin amacı ise tarafsızlığın sağlanmasında etkili olunmasının istenmesidir (Biricikoğlu & Sırakaya, 2014: 171).

Kamu görevlileri Etik Kurulu üyeleri dört yıllığına atanırlar. Üyelerden süreleri dolanlar Cumhurbaşkanlığı tarafından tekrar atanabilmektedir. Önemli bir rahatsızlığı ya da engeli bulunan veya atanma şartlarını kaybeden kamu görevlileri hariç olmak üzere görev süresi bitmeyen üyeler görevleri sona erdirilememektedir. Yüz kızartıcı suç işleyen veya işlerinde kötüye kullanıma başvuran kurul üyeleri, Cumhurbaşkanlığı onayı ile görevden alınmaktadır. Boşalan kurulun üyeliğine bir ay içerisinde Cumhurbaşkanlığı tarafından yeni üye atanmaktadır. Yeni atanan üye bir öncekinin kalan süresini tamamlayacak şekilde görevini sürdürmektedir (Şen, 2019: 95).

Kurul üyeleri her ay dört defa bir araya gelmektedirler (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021c). Kurulda başkanın daveti ile toplanan altı kişi, üye tam sayısının salt çoğunluğunun aynı yöndeki oyu ile karar alır. Toplantıda alınan kararlar ilgililere duyurulmaktadır. Başkan ve üyeler toplantılara katılmak zorundadırlar. Toplantıya art arda üç gün katılmama veya bir yıl içerisinde toplamda on gün toplantıya katılmama üyelerin istifasına sebeptir (Bahar, 2014: 165). Ayrıca kurulun üyelerinin sahip olduğu huzur hakkına ilişkin mevzuatta şu şekilde bahsedilmektedir (Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2021):

“Kurul Başkan ve üyelerine, 6245 sayılı Harcırah Kanunu hükümleri saklı kalmak koşuluyla, fiilen görev yapılan her gün için (3000) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda huzur hakkı ödenir. Bu ödemeden damga vergisi hariç herhangi bir kesinti yapılmaz. Huzur hakkı ve Kurulun diğer ihtiyaçları için her yıl Çalışma, Sosyal Hizmetler ve Aile Bakanlığı bütçesine gerekli ödenek konulur”.

Kurulun sekretarya hizmetlerini, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yürütmektedir. Tüzel kişiliği olmayan kurul, taşra teşkilatına da sahip değildir. Merkezde bulunan kurum ve kuruluşlar ile taşrada bulunan kurum ve kuruluşlarda yer alan disiplin kurulları ve etik komisyonlarda ortak bir işlevsellik bağı bulunmaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021d). Bunun dışında kurul, sahip olduğu disiplin kurulları ve etik komisyonları ile kamu kurum ve kuruluşlar ve yerel yönetimlerle iş birliği geliştirme, ortak faaliyetler yapma hakkına sahiptir (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021c).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun organik anlamda bağı olmayıp da işlevsel anlamda bağı bulunan etik komisyonlarından da bahsetmekte fayda bulunmaktadır. Etik komisyonları, hem merkezde hem de taşradaki kamu kurum ve kuruluşlarında teşkilatlanmış bir yapıdır. Etik komisyonlar, kurulun en üst düzey yöneticisi tarafından kurul üyeleri içerisinde üç kişinin seçilmesi ile oluşan bir komisyondur. Etik komisyonları da etik kültürün yerleşmesine katkı

sağlamak ile beraber kamu görevlilerinin yaşadığı sorunlara yönelik etik ilkeler ile ilgili tavsiyelerde bulunmaya yönelik yol gösterici etkisi ile etik uygulamaların değerlendirilmesinde görev almaktadır (Koçak & Yüksel, 2010: 2021).

Etik komisyon üyelerinin iletişim bilgileri ile özgeçmişleri Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na 3 ay içerisinde bildirilmektedir. Kamu Görevlileri Etik Kurulu ile iş birliği içerisinde çalışarak etik problemleri belirlemeye dayalı faaliyette bulunan etik komisyon üyelerinin, ne kadar süre ile görevde kalacakları ve diğer durumlar ise, yine o kurumun üst yöneticileri tarafından belirlenmektedir (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021d).

4.2.2. Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun Uygulamaları, Kararları ve Raporları

25/5/2004 tarihi itibarıyla oluşturulan 5176 sayılı, "Kamu Görevlileri Etik Kurulu" kanunda belirtilenin üzerine "dürüstlük", "saydamlık", "tarafsızlık" ve "hesap verilebilirlik" gibi etik davranış kodları ortaya koymayı ve uygulamaları denetlemek için vatandaşın ileri sürdüğü savların araştırılması ve değerlendirilmesini yapmakla görevlidir. Vatandaşa başvuru hakkının verildiği bu kurumda, kamuoyunda denetim sağlanmaktadır (Altay, 2007). Kamu Görevlileri Etik Kurulu, kamu kültürünün sağlanabilmesi adına denetleme işini vatandaşın başvurusunun yanında resen de yaparak ilgili makamlara bildirebilmektedir. Bununla birlikte kurul, etik alt yapının kamuda yerleşmesi konusunda her türlü davranış ve uygulamayı desteklerken etik komisyonların verimini artırabilmesi için kurumsal tedbirler geliştirmektedir (Uzun, 2017: 124). Etik konusunda yapılan ihlalleri inceleyen ve etik davranış kurallarının hazırlanmasında rol sahibi olan kurul, etik konusunda hukuki düzenlemelerin oluşturulmasında görev almaktadır (Arslan, 2015: 42). Bununla birlikte bazı meslek grupları veya kurum ve kuruluşlara uygun etik davranış ilkelerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021d).

2005 yılında faaliyetlerine başlayan kurum, etik kültürün alt yapısını geliştirme konusunda denetimler yaparak etiğin önemini sözde kalmayacağını teminat altına almıştır. Ayrıca etik kavramından sadece rüşvet veya yolsuzlukla mücadele edildiği algısından ziyade daha kapsamlı olan yozlaşma kavramı ile mücadele edildiği algısının yaratılması konusu önem kazanmıştır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021e).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, tüm vatandaşların hak olarak kamu hizmetinden eşit ve tek örnek olabilecek şekilde yararlanmasını kendisine vizyon edinmiş bir kurumdur. Ayrıca kurum, diğer kamu ve kuruluşlardan bilgi alabilmek için temsilci gönderilmesini isteyebilir. Diğer kamu kurum ve kuruluşlar ise istenilen belge veya bilgiyi kurula vermek zorundadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021f). Kurul, ayrıca hediye almanın da sınırlarını belirlemiş olup en az müdür veya dengi seviyesindeki üst düzey kamu personellerinden bu hediyeleri her takvim yılının sonunda isteme yetkisine sahiptir (Öztepe, 2013: 253). Bunun yanında Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na göre, kamu görevlileri tarafından gerçek veya tüzel kişilerden edinilen maddi veya manevi olarak menfaat sağlayıcı özellikteki her türlü araç, kamu görevlilerine yasaklanmıştır (Ateş, 2018: 290).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun mal bildirimlerini inceleme görevi de bulunmaktadır. Mal bildirimlerinde yer alan bilgilerin doğruluğunu araştırmak için ilgili kurum ve kuruluşlar, kurulca talep edilen bilgileri otuz gün içerisinde kurula takdim etmek zorundadırlar (Yüksel,

2006: 204). Yönetmelik'te geçen bu madde ile yolsuzluk ve rüşvetin önünü kesebilmek amaçlanmıştır. Mal bildiriminin belirlenmesi ile kamu hizmetinden özel çıkar elde edilmesi gibi etik olmayan davranışlar engellenmeye çalışılmaktadır (Erim, 2018: 46).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun etik davranışlara aykırı davranan kişileri Resmi Gazetede yayımlaması ile kamuoyuna duyurulması işlemi kanunda yer almaktaydı. Ancak 2010 yılında "Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından Başbakanlığa karşı açılan 5176 sayılı Kanun ve ilgili Yönetmeliğin Anayasaya aykırılıklar taşıdığı iddiası taşıyan dava" ile bu kararın iptaline karar verilmiştir. Etik dışı davranışta bulunduğu varsayılan kişinin gerçekten suçlu olduğu hükmen kesinleşmediği için Resmi Gazetede yayımlanmasının itibarını ve kişilik haklarını zedelediği düşüncesi, bu konuya dayanak olarak gösterilmiştir. Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun etik dışı faaliyetleri engellemedeki diğer yaptırımları ise kamuoyu baskısı oluşturma ve kınamadır. Kurul, kararlarını yayınladığı zaman kamuoyu denetimlerinin oluşmasına sebep olur. Kamuoyunda oluşan tepki ile etik dışı davranışın normal görülmesi azaltılmakla birlikte bu davranışın önüne geçilmek amaçlanmaktadır. Nitekim yasal boşluklardan faydalanmaya çalışan kişiler için en uygun yaptırım kamusal tepkilerdir. Bu yönüyle kurulun kararlarını kamuoyuna açıklaması etik dışı davranışlara karşı caydırıcılığı meydana getirecektir (Altun vd., 2013: 41).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, etik kültürün aşılması için birçok çalışma yapar ve böylece kamu kurumlarının yaptığı çalışmalara etki etmektedir. Anketler, kamuoyu yoklamaları, bilimsel birleşimler oluşturmak gibi etkinlikler ile etik eğitimi verilmeye çalışılmaktadır. Kurul, bu etkinlikler ile gündeme gelecek konularda "bakanlıklar, diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, mahalli idareler ve konusunda uzman sivil toplum kuruluşlarıyla" iş birliği yapabilir (Akca, 2019: 135). Bu haliyle kurul, böylece etik farkındalığı yerleştirmek adına proje, konferans, seminer ve etik eğitim gibi çalışmalarda diğer kurumlarla iş birliğine başvurmaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021d).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, hesap verilebilirliği etkin duruma getirmek ve etik kodları yönetimle bağdaştırarak yönetimi düzenlemeyi hedeflemektedir. Kurul etik ile ilgili çalışmalarının raporlarını, istatistiklerini ve etik mevzuatı sosyal medyada ya da internet sitesinden paylaşabilmektedir. Ayrıca kurum faaliyetlerinin ve etik dışı uygulamaların gündem olması konusunda medyanın da etkisi bulunmaktadır (Koç, 2019: 1595). Bununla birlikte kurul, kendi bünyesindeki yeniden yapılanmalar ile internet sitesinde, çocuklarda etik davranışların oluşmasını sağlayacak kitaplar, afişler ve broşürler gibi dokümanları yayınlarak insanların bilinçlenmesini sağlamaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021d) Ayrıca kurulun etik kültürü Türkiye'ye aşılama amaçlı faaliyetlerde bulunması ve oluşturulan bu faaliyetleri denetlemesi çerçevesinde 2008'den beri her yıl 25 Mayıs günü "Etik Günü" ve bu günün bulunduğu hafta ise "Etik Haftası" olarak ilan edilmektedir (Bıyıklar, 2019: 71).

4.2.3. Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun Etik Dışı Faaliyetleri Engellemedeki Rolü ve Etkinliği

Türkiye'nin kamu yönetiminde etik dışı davranışlar ile olan mücadelesi 1990'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Ancak Türkiye'de bu yöndeki en önemli mücadele, hiç şüphesiz farkındalık oluşturan Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun faaliyetleridir (Altay, 2007). Türkiye'de kamu yönetiminde etik kavramının kurumsallaşması, 2004 yılında faaliyete geçen

Kamu Görevlileri Etik Kurulu ile sağlanmıştır. Kurulun bağlayıcı kararları, yayınladığı raporları ve yönetimle içselleştirdiği hesap verilebilirlik ve şeffaflık kavramları, etik dışı davranışların ve yozlaşmaların engellenmesinde önem arz etmektedir (Koç, 2019: 1584). Ülkenin büyüklüğüne, yaşanan tarihi deneyime, toplumsal sorun ve ihtiyaçlara yönelik etik dışı faaliyetlerin engellenmesi, etik kültürün yerleşmesi ve kamu yönetimine olan güvenin sağlanması bakımından; kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve özel sektörü kendi amaçları doğrultusunda etkilemesi kurulun misyonudur (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021g). Yasalarda yer alan kurulun birçok konusu ile birlikte etik dışı davranışların büyük kısmı kovuşturmaya uğraması ile kurulun işlevselliği daralmaktadır. Ancak yargıya taşınmamış olan etik olmayan davranışlar üzerinde Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun önemi büyüktür (Kahraman, 2010: 87). Nitekim yargıya taşınan etik dışı davranışlara ilişkin kurula herhangi bir müracaatta bulunulamamaktadır. Değerlendirme esnasında konunun yargıda olduğu anlaşılırsa yapılan başvurunun işlemleri durdurulmaktadır (Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2021a).

Kurulun yapısını oluşturan mevzuatta yer alan amacının, etik ilkeleri tüm kamu kurum ve kuruluşlarına entegre edilmek olduğu görülmektedir. Geleneksel kamu yönetiminin sert ve güçlü hiyerarşisine uygun olan yaptırımlarına karşılık, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, toplumun vicdanına etki edecek yaptırımlar ile kamu kültürünün oluşturulmasını amaçlamıştır. Buna uygun olarak dürüstlük ilkesine dayanarak yolsuzluklarla mücadele eden kurulun bu konuda ülkemiz açısından önemi yadsınmamaktadır (Kahraman, 2010: 94).

Kamu görevlileri Etik Kurulu, her ne kadar etik alanında birçok gelişmeye imza atmış olsa da etik ilkelerin kamu kurum ve kuruluşlara tam anlamıyla yerleşmediği görülmektedir. Bu da kurul açısından geliştirilmesi gereken birçok konunun olduğunu ve etik konusunda yeni adımların atılması gerektiği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Son yıllarda Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün verilerine bakıldığında, Türkiye'nin etik konusunda birçok devletin gerisinde kaldığı bilgileri bu gerçeği doğrulamaktadır (Ateş, 2015: 283). Ayrıca kurula yapılacak olan başvuru esnasında yeterli bilgi ve belge sunamayan kişilerin başvurularının kabul edilmemesi veya reddedilmesi, kurulun etik konusunda sıkıntılı olduğu durumlara örnek olarak verilebilir. Nitekim başvuruda bulunacak kişinin konu ile alakalı bilgi ve belgeye ulaşması bir hayli zor olmakla birlikte bu yasa, kurula başvuracak kişilerin başvuru yapma konusunda tereddüt etmelerine yol açacaktır (Bayır, 2007: 77). Bununla birlikte kurulun kuruluş kanununda belirtilen etik dışı davranışların Resmi Gazetede yayınlanması kararının ardından "Anayasa Mahkemesi, 4/2/2010 tarih ve E.2007/98, K: 2010/33 sayılı kararı ile 5176 sayılı Kanun'un Kurul Kararlarının Yayınlanmasına dair 3. Fıkrasını" kanundan çıkarmıştır. Kurul bu karardan sonra etik dışı faaliyetleri yayınlarken kurum ve kişi adı vermeden duyurmaya başlamıştır. Ancak bu durum, toplumun bundan sorumlu olan kişilerden veya kurumlardan haberlerinin olmamasına ve yalnızca toplumun etik dışı faaliyetleri öğrenmesiyle kalmasına neden olmaktadır. Bu da kurulun gündemde yer almasını ve haberlere taşınmasını kısıtlayan sebepleri oluşturmaktadır (Koç, 2019: 1595). Keza yapılan araştırmalarda kurula yapılan başvurularda yıllık verilere göre yıldan yıla azalma olduğunun görülmesinde bu karar değişiminin etkili olabileceği düşünülmektedir (Alev, 2015: 81).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun etik konusunda eleştirildiği konulardan biri de etik komisyonlarının 5176 sayılı kanunla değil de yönetmelik ile yapılandırılmasıdır. Etik komisyonların görevlerinin yönetmelikle oluşturulması mevzuat açısından sorun yaratmakla

birlikte etik komisyonların işlevselliğini azaltmaktadır. Etik komisyonların işlevlerinin belirtilmesi konusunun 5176 sayılı kanunla yapılması, bu sorunun çözüme kavuşmasını sağlayacak bir madde olarak düşünülmektedir (Usta & Arslan, 2020: 239). Yine Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun, etik komisyon bünyesine en üst düzey yöneticilerden üye seçilmesi hem mevzuata hem de yeni kamu yönetiminin "katılımcılık" ilkesine aykırı olarak çelişkili bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Burada amir merkezli bir yaklaşımın hâkim olması ile söylenen sözler ve yapılan eylemler arasında tutarsızlık olması eleştirilen diğer durumdur (Arap & Yılmaz, 2006: 64).

Yine kurumun eleştirilen noktalarından biri de hediye alma yasağı kapsamında bağışların bu kapsam dışında tutulmasıdır. Yönetmelik'te belirtilen bu durum ile bağış kelimesinin toplum tarafından suiistimale açık hale gelinebileceğinden endişe edilmektedir. Bununla beraber bağış yapmayan kişilerin eşitliğe aykırı olarak muamele göreceği düşünülmektedir (Arap & Yılmaz, 2015).

Yapılan araştırmalara göre, ulusal yayın kanallarında etik anlamda yapılan yayınların daha çok Kamu Görevlileri Etik Kurulu değil de Türkiye Futbol Federasyonu Etik Kurulu'na ait olduğu görülmesi kurulun istenilen düzeyde gelişmediğini gösteren bir başka durumdur. Bu durum, etik kurul olgusunun çoğu kişinin zihninde yalnızca Türkiye Futbol Federasyonu Etik Kurulu'nun canlanmasına neden olmaktadır. Buradan görüleceği üzere, bir kurum ne kadar çok faaliyette bulunursa o kadar çok bilinip akıllarda yer edinecektir (Akdeniz, 2016: 69). Bu durumda öncelikle Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun yapılan bu eleştiri ve önerileri dikkate alarak etik değerlerin tüm kamu kurum ve kuruluşlarda etkinliğinin artması adına mevcut çalışmalarına işlevsel düzenlemeler eklemesi daha sonrasında ise yeni ve donanımlı çalışmalar yapması beklenmektedir.

4.3. Genel Olarak Yeni Kamu Yönetimi Açısından Etik Kurulunun Değerlendirilmesi

Yeni kamu yönetimi anlayışına göre kamu görevlilerinin etik değer ve ilkeleri uygulaması ciddi önem taşımaktadır. Yolsuzluk ve etik dışı davranışların engellenmesi, kaliteli bir yönetim sisteminin oluşturulması ve toplum ile çalışanların devlete olan güveninin oluşması; etik değerlere sahip olan kamu yönetiminde olmazsa olmaz ilkeleri oluşturmaktadır (Yağan, 2005). Böylece yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde kamu yönetiminde oluşturulmak istenen şeffaf ve etik yönetime ilişkin birçok çalışma ve uygulama geliştirilmek amaçlanmıştır (Kahraman, 2020: 82). Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz ki, 5176 Sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'dur.

2004 yılında faaliyete geçen Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun düzenlenmesinde etkili olan en önemli zemini, yeni kamu yönetimi anlayışının etik değerlere önem verdiği varsayımı oluşturmaktadır. Türkiye açısından son dönemlerde adından sıklıkla söz ettiren etik kavramı, Kamu Görevlileri Etik Kurulu'na kurumsallaşmıştır. Böylece bu kurum ile etik kavramı, kamu yönetiminin faaliyetlerinde birlikte sunulmaya çalışılmıştır (Arap & Yılmaz, 2015). Dolayısıyla kamu görevlilerince etik değer ve davranışların daha etkin bir şekilde uygulanması, Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun faaliyetleri doğrultusunda yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Türk kamu yönetiminde, yeni kamu yönetimi anlayışı ile etkinliği artan etik kural ve kaideler, Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kurulması ile taleplere cevaben yapılan düzenlemelerde, işlerlik artırılmaya çalışılmıştır (Doğan, 2015: 396). Yeni kamu yönetimi anlayışı doğrultusunda yapılan hizmetler ile “*kamu yönetimi ruhu*”, “*kamu sektörü ahlaki*” ve “*kamu hizmeti etiği*” gibi konularda kamu kültürünü oluşturacak dönüşümler yaşanmıştır. Neo-liberal düşünceye dayanan bu dönüşümlerden kamu görevlileri de kendine düşen payı almıştır (Demirci & Genç, 2008: 46). Kamu görevlilerinin etik konusunda kendi içsel değerlerini kendilerine kaynak olarak almaları gerektiği düşüncesi, yeni kamu yönetimi anlayışının etik konusunda önem verdiği noktayı oluşturmaktadır (Ateş, 2015: 287). Nitekim bu şekilde, vicdani duygularla hareket eden kamu görevlisinin etik dışı davranışlarda bulunmasına daha az rastlanacağı düşünülmektedir.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu ilkelerinin bir kısmının daha önce yayınlanan 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (DMK)’nda dolaylı da olsa yer alması kurulun bu konuda ilk olmadığını ancak daha kapsamlı ilkelere sahip olduğunu göstermektedir. Mevcut düzenlemeleri destekleyici nitelikte kararlar alan kurula “*misyona bağlılık*” ve “*çıkarcı çatışmasından kaçınma*” gibi yeni ilkeler ilave edilerek kapsamı genişletilmiştir (Arap & Yılmaz, 2015: 62).

Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun genel gerekçesinde dürüst, adil ve daha iyi bir yönetim başlangıcının, etik yönetim ile başladığı bilgisi yer almaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışının hizmet anlayışının kapsamını; “*açıklık, saydamlık, hesap verebilirlik, tarafsızlık, dürüstlük, objektiflik ilkelerine*” ve “*kamu yararına*” uygun olarak hareket etmek oluşturmaktadır. Bu şekilde verimlilik ve etkinliğe ulaşılabileceğine binaen; adil, dürüst ve etik yönetimin kamu güvenini oluşturacağı gibi iş dünyasını da etkileyerek piyasaların işlerliğine olumlu etki edeceği düşünülmektedir. Bu noktada, Kamu Görevlileri Etik Kurulu, yeni kamu yönetimi anlayışının “*açıklık, saydamlık, hesap verebilirlik, tarafsızlık, dürüstlük, objektiflik, etkililik ve verimlilik*” ilkeleriyle harmanlanan bir ürün olarak değerlendirilmektedir (Lamba, 2015: 144).

Aşağıdaki Tablo 2’de yeni kamu yönetimi anlayışının ilkeleri bağlamında Kamu Görevlileri Etik Kurulu değerlendirilmektedir.

Tablo 2. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının İlkeleri Bağlamında Kamu Görevlileri Etik Kurulu

Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının İlkeleri	Kamu Görevlileri Etik Kurulu Bakımından Değerlendirilmesi
Açıklık ve Şeffaflık	Denetime ilişkin sonuçların kamuoyuna açıklanması, ilgili makamlara bildirilmesi ve Resmi Gazetede yayımlanması, açıklık ve şeffaflık ilkeleri açısından önemli bir gelişmedir. Ancak kurulun etik davranışları Resmi Gazetede yayımlanmasının Anayasa mahkemesi tarafından iptal edilmesi, açıklık ve şeffaflık ilkesine karşı olumsuz bir durum olarak eleştirilere neden olmaktadır.
Saydamlık	“ <i>Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi</i> ” ile saydamlığı engelleyen ve yolsuzluğun oluşmasına neden olan etmenlerin bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır. Kamu Görevlileri Etik Kurulu kılavuzluğunda olan kamu yönetimi kapsamındaki her bir meslek grubu için ayrı etik ilkelerin belirlenmesi ve özel çıkarların önüne geçebilmesi adına oluşturulan bu strateji ile yeni kamu yönetimi anlayışının saydamlık ilkesine vurgu yapılmaktadır. Saydamlık ilkesine göre kurulun tüm karar ve uygulamalarının amaç, neden ve sonuçları ayrı ayrı belirtilmek durumundadır. Bu ilkeye getirilen eleştiri ise kamu görevlisinin sicil ve başarı

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....

Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının İlkeleri	Kamu Görevlileri Etik Kurulu Bakımından Değerlendirilmesi
	durumunun etik konusu bakımından değerlendirilmesidir. Burada yapılan değerlendirmede kurulun, hangi kıstasları ele alacağını veya bunu hangi mekanizmalar ile yürüteceği belirsizlik yarattığından ötürü saydamlık ilkesinin gücü kırılmaktadır.

Tablo 2. Devamı

Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının İlkeleri	Kamu Görevlileri Etik Kurulu Bakımından Değerlendirilmesi
Hesap Verilebilirlik	Kurul, etik davranışların kurumlarda hâkim olabilmesi adına uygulamaları değerlendirmek ve vatandaşın ileri sürdüğü savları araştırmak için denetleme yapmaktadır. Vatandaşa başvuru hakkının verildiği bu kurul, kamuoyunda denetim sağlanmaktadır. Kurulun bağlayıcı kararları, yayınladığı raporları, yeni kamu yönetimi anlayışının “hesap verilebilirlik” ilkesine uygun hareket ettiğini göstermektedir. Ancak bu ilkeyle alakalı olarak kurulun bazı aksak ve eksik yönleri de bulunmaktadır. Örneğin kurul kararlarının yargı kararı olmadığından dolayı yaptırımın daha sınırlı tutulması hesap verilebilirlik ilkesine ters düşen bir durum olarak görülmektedir.
Tarafsızlık	Kamu Görevlileri Etik Kurulu üyelerinin farklı yapıdaki kurum ve kuruluşlardan seçilmeleri ise yönetimde tarafsızlık ilkesinin sağlanması konusuna vurgu yapan bir durumdur. Ancak buna karşın, bazı kurum ve üyelerin denetim kapsamı dışında tutulması ise tarafsızlık ilkesinin zarar görmesine neden olmaktadır. Böylelikle denetim kapsamı dışında bırakıldığı net olarak bilinmeyen bahsi geçen üyelerin, kurula baskı yapabileceği düşüncesinin ortaya çıkması, kurul bünyesinde tarafsızlık ilkesinin yıpranmasına sebep olmaktadır. Yine kurul üyelerinin TBMM yerine Cumhurbaşkanı tarafından atanması da kurulun tarafsızlık ilkesine aykırı olarak değerlendirilen eleştirilere neden olmuştur. Bu durum kurulun siyasi iktidara bağımlı olarak hareket ettiği düşüncesini akıllara getirdiğinden dolayı tarafsızlık ilkesi zarar görmüştür.

Tablo 2. Devamı

Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının İlkeleri	Kamu Görevlileri Etik Kurulu Bakımından Değerlendirilmesi
Dürüstlük	Kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken, insanlar arasında ayırım yapmadan kişi hak ve özgürlüklerini zedeleyici faaliyette bulunmadan hareket etmesinin kurul tarafından benimsenilmesi dürüstlük ilkesi kapsamı içerisindedir. Kurul, kamu personellerinin dürüst ve sadakatli bir şekilde çalışabilmeleri için oluşturulmuştur. Dürüstlük ilkesi bağlamında yolsuzluklarla mücadele eden Kurul, etik dışı davranışlara uygun olarak, etik davranış ilkeleri oluşturmaktadır. Bunlardan biri de kurulun kamu görevlilerine hediye almayı yasaklayarak ve yolsuzlukların önünü tıkamayı amaç edinerek dürüstlük ilkesine vurgu yapmasıdır. Ancak burada eleştirilen konu ise bağışların hediye alımı kapsamı dışında tutulmasıdır. Bu durum dürüstlük ilkesini zedeleyebilecek bir etken olarak değerlendirilmektedir.
	Kamu Görevlileri Etik Kurulu, kamu görevlilerinin etikle alakalı tüm konularda bilgi sahibi olmasını ve bunu eyleme dökebilmeleri için çalışmalar, uygulamalar ve eğitimler düzenleyerek kamu kurum ve kuruluşlarda etkinlik ve verimliliği yerleştirmek amaçlanmıştır. Buna karşın kurulun bu konuda

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....

Etkililik ve Verimlilik	eleştirilen durumlarından da bahsetmek gerekirse; etik dışı davranışın olduğu tarihten itibaren iki yıl içinde yapılmayan etik ilkelere aykırı davranışlar hakkındaki başvuruların değerlendirmeye alınmaması sayılabilir. Ayrıca etik dışı davranışları kurulun Resmi Gazetede yayımlanmasının Anayasa mahkemesi tarafından iptali ile yalnızca etik dışı faaliyetin tespitinin yapılarak icrai bir işlem yapılamayacağı kararı, kurulun etkinliğinin zayıflamasına sebep olmaktadır. Bununla beraber kurula yapılan başvurularda usul ve esasa uygun olarak görülme veya yeterli bilgi ve belge sunulmayan başvuruların reddedilmesi, kurulun etkin olarak işleyiş sağlanmasının ve başvuran insanlar açısından da verimin sağlanmasını engelleyen durumlar olarak değerlendirilmektedir.
-------------------------	---

Kaynak: Bu tablodaki bilgiler ilgili literatür çerçevesinde çalışmanın yazarları tarafından oluşturulmuştur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çağdaş yönetim yöntemleri ile bilgi ve teknoloji çağının çığır açtığı yenilikler, insani değerlerin değişimi ve yeni demokratikleşme hareketleri, geleneksel değerleri dönüşüme uğratarak yönetim anlayışında önemli değişimlere kucak açmıştır. Bu durum insanların kamu yönetiminden beklentilerine ve bakış açılarına etki ederek kamu hizmetlerinin değişimine ve çeşitlenmesine vesile olmuştur. Neo-liberalizm ve küreselleşmenin kamu yönetiminde dönüşüm yarattığı 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan yeni kamu yönetimi anlayışı ile birlikte hizmetlerde donanım ve ihtiyaçlara yönelik çözüm sağlanmaya çalışılmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı ile açıklık, etkinlik, verimlilik, hesap verilebilirlik, esneklik, yerinden yönetim, şeffaflık, saydamlık, özerklik ve etik kural ve ilkeler gibi kavramlar kamu yönetiminde önem kazanmıştır. Geleneksel yapının eksik ve aksak yönlerini tamamlamak adına çıkarılan bu ilke ve dayanaklar, kamu yönetiminde verim ve işlerliğin oluşmasına katkı sağlamıştır. İnsanların eylem ve davranışları üzerinden yola çıkılarak neyin ahlaka uygun veya neyin ahlaka aykırı olduğunun, iyi veya kötü davranış tutumlarının nasıl nitelendirildiğinin değerlendirilmesine etki eden etik kavramı, kamu yönetimlerinde olmazsa olmaz bir ilkedir. Etik kavramı, kamu yönetim sistemlerinin daha işlevsel ve düzgün bir şekilde yol kat etmesini sağlayan en önemli etmenlerdendir. Bundan dolayıdır ki günümüzde devletler, kendi kültürlerine uygun olarak etik kavramının ilke ve kurallarını, kamu kurum ve kuruluşlarına yerleştirebilme çalışmalarına büyük önem vermektedirler. Batılı ülkelerin bu konu ile alakalı olarak endi kurum ve kuruluşlarında evrensel anlamda oluşturdukları etik kural ve kaideler, ülkemizde de etki etmeye başlamıştır.

Türkiye'de 1980'lere gelindiğinde kamu kurum ve kuruluşlarda etik dışı faaliyetlerin artması ve yolsuzlukların önüne geçilemeyecek duruma gelmesiyle birlikte küreselleşme ve yeni kamu yönetiminin getirdiği yenilikler sonucunda etik kavramına daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışının ilkelerinden olan etik kavramı ile

birlikte bireyin davranışlarından başlanarak tüm toplumun eylem ve davranışlarına etki edilmesi düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye’de 2000’li yıllarda yapılan düzenleme ve çalışmalar, kamu sektörünün daha verimli işlemlerini sağlayarak etik ilkeleri, şeffaflık, saydamlık ve hesap verilebilirlik gibi kavramları hizmetlere bağdaştırmada başarı sağlamıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışının iyi yönetim ilkesi çerçevesinde oluşturulan bu kavramlar, etik olgusunun amaçlarına destek sağlayarak etik düşünce ve etik çalışmaların artırılarak kurumlara yerleştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu çalışmada, yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında etik ilke ve değerlere, kurumlarda etik yapının nasıl yerleştirilebileceğine ve bu yönde nasıl çalışmalar yapıldığına değinilmiştir.

Türkiye’de 2004 yılında 5176 sayılı hukuki düzenleme ile kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, yeni kamu yönetimi anlayışının etik dışı faaliyetleri önleme açısından anahtar rolünü üstlenmiştir. Ancak kurul, etik değer ve ilkelerin yaygınlaştırılması konusunda tek başına bir aktör değildir. Kurulun etik altyapıyı oluşturan mevcut kurum ve kuruluşların bir devamı niteliğinde hareket etmesinden yola çıkılarak, etik ilke ve kurallar aynı yapı üzerinde bütünleşerek kurumsallaşma sağlamıştır. Kamu görevlilerine yapılan kural, direktif ve etik kodlar bu kurul sayesinde açık bir şekilde belirtilmiştir. Bununla birlikte bu kural ve müeyyidelere ne kadar uyulduğu veya uyulmadığı kurulun yaptığı denetimler ile kontrol edilmiştir. Bunun yanında kurul, etik konusunda kamu görevlilerini ve toplumu bilgilendirmek için seminer, konferans ve toplantılar düzenleyerek etik davranışlar üzerinde yol gösterici nitelik kazanmıştır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, yeni kamu yönetimi anlayışının sacayağını oluşturarak bu anlayışın soyut anlamdan çıkarılarak somutlaşmasına önemli katkı sağlamıştır. Kurul, etik dışı davranışlar, yolsuzluk ve yozlaşmaların önünü kesebilmek adına ciddi adımlar atmıştır. Bu şekilde insanların kamu yönetimine olan güvenini artırmakla birlikte siyasi gücün meşruiyetini de pekiştirmiştir. Bu çalışma üzerine yapılan literatür taramaları ile edinilen bulgulara göre; Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun topluma ve kamu yönetimine birçok olumlu etkisinin olmasının yanında kurulun bazı eksik ve aksak yönlerine de rastlanmıştır. Bundan yola çıkılarak Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun etik anlamda işlevsel olup olmadığı durumlar incelenerek yetersiz ve tutarsız yönlerine vurgu yapılmıştır. Bu çalışma konusunu diğer çalışmalardan ayıran kısım; yeni kamu yönetimi anlayışının en önemli ilkelerinin, Kamu Görevlileri Etik Kurulu bünyesinde incelenerek olumlu veya olumsuz olarak analiz edilmesi olmuştur.

Araştırma ve değerlendirmedeki bulgulara bakılarak kurumun işlevselliği hususunda birçok problemle karşılaşıldığına rastlanmaktadır. Kurulun TBMM’ye bağlı olmayışı, gerek

mali açıdan gerek de insan kaynağı açısından yeterli koşullara sahip olmaması ve dolayısıyla tüzel kişiliğe sahip olmaması gibi durumlar, kamu yönetiminde işlevselliğin sekteye uğramasına sebep olan etmenlerdir. Nitekim kurulun hem yönetsel hem de ekonomik açıdan özerk olması, bulunduğu hizmet ve faaliyetlerde başarı göstermesinin yolunu açacaktır. Bağımsız statüye ve özerk yapıya sahip olduğu takdirde kurul, çalışmalarında daha rahat hareket edebilecekken denetimlerini de daha donanımlı bir şekilde gerçekleştirebileceği beklenmektedir.

Kurulun yaptığı denetimler sonucunda etik dışı faaliyetler konusunda edinilen bilgileri Resmi Gazete ile kamuoyuna sunması, insanlarda bu tür faaliyetlerin hesabını soran ve yaptırımını uygulayan bir kurul olduğu düşüncesini oluşturmaktaydı. Ancak daha sonra Resmi Gazetede yayımlama yaptırımının sınırlandırılarak sunulması, kurumun caydırıcılığını olumsuz etkilemektedir. Farkındalığı azaltan bu durum ile Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun etik dışı davranışlardan yıldıracı sonuçlar elde etme başarısının azaldığı görülmektedir. Bu hali ile gündemden uzak olan bu kurulun insanlar tarafından tanınmaması kaçınılmaz bir sonuç halini almaktadır.

Kamu Görevlileri Etik Kurulu, mevcut altyapısını düzenleyerek kendi site ve bilgi sayfalarını yenilemelidir. Bilgilendirme amaçlı oluşturulan internet sitelerinde, kanun veya yönetmelikler ile değiştirilen bilgilerin sayfadan çıkarılarak ve yeni bilgiler eklenerek sayfa güncel tutulmalıdır. Bununla birlikte kurulun yeni etkinlik, toplantı ve seminerler düzenlemesi, kamu görevlilerine daha donanımlı etik eğitimler vermesi ve kurumların hizmetlerinde etik değerlerin ön plana çıkarılması yönünde hassasiyetin sağlanarak sistemin canlı tutulmasına dikkat edilmesi önerilmektedir. Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun etik dışı faaliyetleri önleme beklentisi bir yana toplum olarak her bir bireyin etik boyutta eylem ve davranış muhasebesini yapması gerekmektedir. Bu konuda insanın kendi vicdanı etik ilke ve kuralları belirleyeceğinden dolayı aile içi eğitim, okul ve diğer eğitim kurumlarında dürüstlük, doğruluk, etik ve ahlak gibi kavramların etkin bir şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Toplumda etik dışı faaliyetlerin önlenmesi için her bir bireyin bu konuda taşın altına elini koyması, tüm topluma etki ederek güzel oluşumlara olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Toplumda, toplumsal kurallar ile uyumlu ve erdemli yaşama, etik ilke ve kurallara uyma, dayanışma ve yardımlaşma, hoşgörü gibi kavramların yaygınlaşması adına kamuoyunda bilinçlendirme çalışmalarına yer verilmesi bu konuda fayda sağlayacaktır. Vatandaş ve kamu görevlilerine etik kültür aşılması ve yapılan eğitimler ile sözde eğitim değil de insanlarda etik bilinci artıracak nitelikte çalışmalar sunulması farkındalığın oluşmasına etki edecektir. Ayrıca etik yönetime

uygun bir şekilde hukuki yapı da düzenlenip geliştirildiği takdirde kamu yönetiminde ve daha sonra tüm toplumda etik altyapının daha etkili bir şekilde yerleşeceği öngörülmektedir.

Sonuç olarak; yeni kamu yönetimi ve etik arasındaki ilişki, kamu yönetiminin olumlu yönde gelişimini sağlayan önemli bir etkidir. Kamu kurum ve kuruluşlarında etik bilincin oluşturulması ve kurumlara yerleştirilmesinde ön ayak olan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, yeni kamu yönetimi anlayışının etkisi ile etik konusunda birçok ilerleme sağlamıştır. Kurulun yeni kamu yönetimi anlayışının getirdiği ilkeler ile tam olarak bütünleştirildiği takdirde etik konusunda daha güçlü bir şekilde yol kat edileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adugit, Y. (2013). Sivil toplum kuruluşlarının etik ve epistemolojik temelleri. *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 6(2), 130-149.
- Aktalay, A. (2011). Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde merkezden ve yerinden yönetim arasındaki denetim ilişkisi. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Ahmetoğulları, K. & Çatı, K. (2017). STK mensuplarının etik iklim algısının örgütsel bağlılık aracılığıyla bireysel performanslarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 283-313.
- Akar, F. (2018). Yeni kamu işletmeciliği paradigmasının Türk kamu bürokrasisinde kamu personeli istihdam şekilleri üzerine etkileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 480-495.
- Akca, H. (2019). Kamu yönetimi eğitimi ve öğretimi içerisinde etik eğitiminin yeri ve önemi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Akdeniz, İ. (2016). Kamu görevlileri etik kurulunu yeniden düşünmek. *Sayıştay Dergisi*, 103, 59-83.
- Alev, B. (2015). Yapısal ve işlevsel açıdan Türkiye’de üniversite etik kurulları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Altay, A. (2007). Etik ile ekonomi ilişkileri-kamu açısından. <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/14Altay.pdf>, Erişim Tarihi: 25.04.2021.

- Altun, M., Sayer, A. & Barutçu, A. (2013). Kamu görevlileri etik kurulu kararları ışığında kamuda görülen etik dışı davranışlar ve yolsuzluklar, *Sayıştay Dergisi*, 91, 33-55.
- Arap, İ. & Yılmaz, L. (2006). Yeni kamu yönetimi anlayışının “yeni” kurumu: Kamu görevlileri etik kurulu. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(2), 51-69.
- Arap, İ. & Yılmaz, L. (2015). Yeni kamu yönetimi anlayışının “yeni” kurumu: kamu görevlileri etik kurulu. <https://docplayer.biz.tr/20526867-Yen-kamu-yonetm-anlayiinin-yen-kurumu-kamu-gorevler-etk-kurulu-1.html>, Erişim Tarihi: 17.05.2021.
- ARGE Danışmanlık (2021). Kamu yönetimi ve etik değerler. <https://arge.com/makale/kamu-yonetimi-ve-etik-degerler/>, Erişim Tarihi: 10.02.2021.
- Arslan, G. (2015). Türkiye’de yeni kamu yönetimi bağlamında sağlık hizmetlerinin etkinliği ve kalitesi açısından sağlıkta dönüşüm (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Ateş, F. (2015). Yeni kamu yönetimi anlayışında etik değerlerin yeri ve önemi. *II. Kop Bölgesel Kalkınma Sempozyumu (23-24 Ekim 2014, Niğde)*, Çimke Basım Yayın, Konya, 279-190.
- Ateş, H. (2018). Kamu yönetiminde ahlak. İçinde Erdoğan N, Torlak Ö. & Tiryaki K. B. (ed.), *Temelleri ve Uygulamalarıyla İş Ahlakı* (ss.260-292). İstanbul: İGİAD Yayınları: 19.
- Bahar, E. (2014). Meslek etiği. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bakkal, H. (2016). Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ve yeni kamu mali yönetiminin rolü. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 125-138.
- Balcı, A. (2005). Kamu yönetiminde çağdaş yaklaşımlar ve kamu hizmet sunumuna etkileri. İçinde Aktan C. ve Saran U. (Der.), *Kamu Yönetiminde ve Kamu Hizmetlerinde Kalite* (ss.19-38). İstanbul: Hizmet-İş Sendikası Yayınları.
- Bayır, M. Ö. (2007). Türkiye’de Etik – Yansızlık – Katılım Boyutları Açısından Bürokrasi ve Siyaset İlişkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Belli, A. (2017). Yeni kamu yönetimi anlayışı bağlamında yerinden yönetimin ve yerel yönetimlerin değerlendirilmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(16), 101-118.

- Bıyıklar, B. (2019). Hizmet içi eğitim açısından Türk kamu yönetiminde etik eğitimi: İstanbul ilçe belediyesinde yapılan araştırma. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 10-26.
- Biricikoğlu, H. & Sırakaya İ. R. (2014). Kamu yaşamında standartlar komitesi ve kamu görevlileri etik kurulu: karşılaştırmalı bir inceleme. İçinde Uluğ F, Ertan K. A. & Özgen H. (Der.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri* (ss.165-173). Ankara: TODAİE Yayını.
- Birinci, G. (2009). Kamu etiği ve insan hakları, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 123-145.
- Boztepe, M. (2018). Yeni kamu yönetimi anlayışı ve geleneksel kamu personel rejimi üzerine etkileri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 191-210.
- Çaylak, Ş. E. (2014). Amerika Birleşik Devletleri'nde kamu yönetimi etiğinin yapı ve işleyişi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çeliksoy, E. (2015). Yönetişimin kurumsallaşma üzerine etkileri: ab ülkeleri ve Türkiye örneği. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çevikbaş, R. (2012). Yeni kamu yönetimi anlayışı ve Türkiye uygulamaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 9-32.
- Çılgın H. & Özkaral M. (2020). Kamu denetçiliği kurumu iyi yönetim ilkeleri bağlamında yönetimde etik paradigmasının yerleşmesi üzerine bir araştırma. *Ombudsman Akademik*, 12, 129-154.
- Çoruk, E. (2020). Türkiye'de yeni sağ'ın vitrini olarak Turgut Özal (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirci, M. & Genç, F. N. (2008). Türkiye'de kamu yönetimi reform sürecinde etik yapılanma. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(2), 43-58.
- Demirkol, D. (2011). Geleneksel yönetimden yeni kamu yönetimine denetim işlevinde dönüşüm (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğan, K. C. & İnankul, H. (2015). Ombudsmanlık kurumunun örgütlerde etik kural ve davranışlar konusundaki yeri ve önemi. *KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 329-344.

- Doğan, K. C. (2015). Yeni kamu yönetimi ve etik anlayışının Türk kamu yönetiminde kurumsallaşması: kamu görevlileri etik kurulu örneği, *Turkish Studies*, 10(10), 381-402.
- Duyar, Z. (2019). Türk yönetim kültüründe siyasetnamelerde etik değerler ve 2000 yılı sonrası Türk kamu yönetiminde etik anlayış üzerine karşılaştırmalı bir analiz (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Emre, C. & Duru, B. (2002). Kültürel değerler ahlak ve Türkiye’de kamu yönetimi. *Mülkiye*, 26(236), 16-33.
- Erim, G. (2018). Kamu yönetiminde etik anlayışı: Türk kamu yönetimi ve İngiliz kamu yönetiminde etik uygulamaların karşılaştırmalı analizi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eroğlu, H. T. (2010). Yeni kamu yönetimi anlayışının Türk kamu personeli yönetimine etkisi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 225–233.
- Eryıldız, İ. (2006). Avrupa birliği yolunda reform: kamu yönetimi temel kanunu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Eryılmaz, B. & Biricikoğlu, H. (2011). Kamu yönetiminde hesap verebilirlik ve etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 19-45.
- Eryılmaz, B. (2008). Etik kültürü geliştirmek. *Türk İdare Dergisi*, 459, 1-12.
- Eşki, Ş. (2014). Kamu yönetimine etik uygulamaların karşılaştırmalı analizi: Türkiye ve ABD örneği. İçinde Uluğ, F. & Ertan, K. A, Özgen H. (Der.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri* (ss.151-164). Ankara: TODAİE Yayını.
- Göçoğlu, V. & Gündüz, O, (2020). Kamu yönetimi reformlarını yeni kamu işletmeciliği bağlamında okumak. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 6(1), 1-16.
- Gökçe, O. & Örselli, E. (2011). Kamu yönetiminde etik ve etik dışı davranış algısı. *İş Ahlakı Dergisi*, 4(7), 47-63.
- Gül, S. K. (2008). Kamu yönetiminde ve güvenlik hizmetlerinde hesap verebilirlik. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 71-94.

- Güler, T.U. (2019). Yeni kamu yönetimi yaklaşımının sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasına etkisi: Manisa örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Halaç, Ç. (2014). Yeni kamu yönetimi anlayışının gümrük idaresine yansımaları. *Gümrük & Ticaret Dergisi*, 3, 33-43.
- Kahraman, S. (2010). Türk kamu yönetiminde yolsuzlukla mücadelede hukuki ve idari düzenlemelerin etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Kahraman, L. (2020). Kamu yönetiminde etik kültür ve etik liderlik: Kamu görevlileri etik kurulu üzerinden bir inceleme (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2021a). Yerel yönetimlerde etik farkındalığın artırılması projesi 1. mevzuat çalıştay. <http://www.etik.gov.tr/yerel-yonetimlerde-etik-farkindaligin-arttirilmesi-projesi-1-mevzuat-calistayi/>, Erişim Tarihi: 15.05.2021.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2021b). Kurul hakkında genel bilgilendirme. <http://www.etik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 01.05.2021.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2021c). 2016 yılı faaliyet raporu. <http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/etikkurulfaaliyetraporu2016.pdf>, Erişim Tarihi: 01.05.2021.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2021d). 2020 yılı faaliyet raporu. <http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2021/03/faaliyetraporu2020.pdf>, Erişim Tarihi: 03.05.2021.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2021e). 2005-2015 yılları arası faaliyet raporları. <http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/2005-2015etikkurulfaaliyetraporu.pdf>, Erişim Tarihi: 29.04.2021.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2021f). 2019 yılı faaliyet raporu. <http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/kgek2019faaliyetraporu.pdf>, Erişim Tarihi: 26.04/2021.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2021g). 2017 yılı faaliyet raporu. http://etik.gov.tr/faaliyetraporu_2017.pdf, Erişim Tarihi: 04.05.2021.
- Kamu görevlileri etik kurulu kurulması ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5176.pdf>, Erişim Tarihi: 05.05.2021.

- Kaplan, Ç. (2009). Kamu yönetiminde etik ve kamu çalışanlarının etik kavramını algılayışları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 343-355.
- Karadağ, B. (2018). Kamu yönetiminde etik: Feke kaymakamlığı örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Karcı, Ş. M. (2008). Yeni Kamu işletmeciliği yaklaşımının temel değerleri üzerine bir inceleme. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 16, 40-64.
- Kaypak, Ş. Bimay, M. & Yılmaz, V. (2017). Dijital çağda kamu yönetimi ve etik. *Social Sciences Studies Journal*, 3(6), 912-925.
- Keser, A. (2012). Politika transferi ve Türk kamu yönetiminde etik. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(4), 25-49.
- Kılavuz, R. (2003). Kamu yönetiminde etik ve bir sorun alanı olarak yozlaşma. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Koç, H. (2019). Kamu yönetiminde etik-medya ilişkisi: kamu görevlileri etik kurulu faaliyet ve kararlarının ulusal gazetelerdeki temsili üzerinden bir deneme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu Özel Sayısı, 7, 1584-1608.
- Koçak, S. Y. & Yüksel, G. (2010). Türk kamu yönetiminde etik ve kamu görevlileri etik kurulu. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/301234n>, Erişim Tarihi: 03.05.2021.
- Korkut, G. Acar, O. K. & Tetik A. (2015). Yeni kamu yönetimi anlayışı ile değişen kamu hizmeti ve Türkiye iş kurumu. *İş ve Hayat*, 1(2), 107-135.
- Lamba, M. (2015). Türkiye’de yeni kamu yönetimi anlayışının yansımaları: hükümet programları üzerinden nitel bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 127-141.
- Leblebici, D. N., Ömürgönülşen, U. & Aydın M. D. (2001). Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımında önemli bir araç: Toplam kalite yönetimi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 123-135.
- Ökmen, M., Yılmaz, A. & Baştan, S. (2004). Kamu yönetiminde yeni yaklaşımlar ve bir yönetim faktörü olarak yerel yönetimler. İçinde Ökmen, M. & Yılmaz, A. (Der.), *Kuramdan Uygulamaya Kamu Yönetimi* (ss.23-80), Ankara: Gazi Kitabevi.

- Önen, M. & Yıldırım, A. (2014). Kamu yönetiminde etik denetimi: OECD ülkeleri örneği. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 103-126.
- Örselli, E. (2010). Türkiye’de toplumsal ve yönetsel etik değerler ile ikilemler: uygulamalı bir araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Övgün, B. & Tosun, İ. (2018). Yönetime içkin etikten kamu etiğine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73(2), 453-474.
- Özdemir, M. (2008). Kamu yönetiminde etik. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 179-195.
- Özgür, B. (2010). Kamu yönetimi denetçilerinde etik kültürün geliştirilmesi. *Denetim*, 5, 17-32.
- Özgür, H. (2014). Yeni kamu yönetimi hareketi. İçinde Acar, M. & Özgür, H. (ed.), *Çağdaş Kamu Yönetimi I* (ss.183-224), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özmen, A. (2008). Kamu yönetiminde etik davranışlar: Kocaeli tapu sicil müdürlüğünde bir uygulama (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özsalmanlı, A.Y. & Pank, Ç. (2014). Türkiye’de kamu etiğinde kamu denetçiliği kurumunun etkinliği. İçinde Uluğ, F., Ertan, K. A. & Özgen, H. (Der.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri* (ss. 293-38). Ankara: TODAİE Yayını.
- Öztepe, M. C. (2013). Kamu yönetiminde etik sorunu: Türk kamu yönetiminde etik sisteminin eleştirel çözümlemesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, N. K. (2008). Etik ve kamu yönetimi. İçinde Balcı, A., Nohutçu, A., Öztürk, N. K., Coşkun, B. (ed.), *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar Sorunlar, Tartışmalar, Çözüm Önerileri, Modeller, Dünya ve Türkiye Yansımaları* (ss.255-283). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sezer, Ö. & Sarı, C. (2017). Yeni kamu yönetimi anlayışının Türk yargı sistemine etkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 196-215.

- Sezer, Ö. (2008). Küreselleşme sürecinde Türkiye’de yerel yönetimlerin yapısal ve işlevsel dönüşümü (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şen, M. L. (haz.) (2019). Kamu görevlileri etik rehberi. Ankara: Kamu Görevlileri Etik Kurulu.
- Şener, B. & Çolak, Ç. (2015). Türkiye’de yeni sağ’ın kamu yönetimi anlayışı: Turgut Özal ve ANAP. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(18), 393-417.
- Tuncay, T. (2014). Sosyal hizmet yönetimi. Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayını, <https://www.listenotes.com/podcasts/sosyal-hizmet/13-%C3%BCniteneni%CC%87-kamu-2bD3opixGwY/>, Erişim Tarihi: 15.03.2021.
- Uçar, B. (2007). Kamu yönetiminde yeniden yapılandırma: Türk kamu yönetiminde performans odaklı yönetime geçiş (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uslu, F. (2018). İşletmelerde etik değerlerin uygulanmasının örgütsel bağlılığa etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Usta, S. & Arslan, Ş. (2020). Türkiye’de etik yönetim anlayışına yönelik çerçeve arayışı: kamu görevlileri etik kurulu üzerinden bir inceleme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 11(2), 222-244.
- Uzun, Y. (2017). Kamu idarelerinde etik yönetim altyapısı ve değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik*, 3(6), 107-141.
- Yağan, H. (2005). Kamu yönetiminde etik davranış ilkeleri. *Gümrük Dünyası Dergisi*, 46, <https://docplayer.biz.tr/storage/24/2797598/1623888541/RogVqB54Ykq806OgTre2iQ/2797598.pdf>, Erişim Tarihi: 05.04.2021.
- Yay, E. & Aktel, M. (2015). 1980 sonrası dönemde Türk kamu yönetiminde zihinsel dönüşüm. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1-15.
- Yılmaz, K. (2012). Editörden: etik dışı davranış olarak haksız yazarlık. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/696415>, Erişim Tarihi: 11.02.2021.

Yılmaz, N. & Doğan, K. C. (2014). Max Weber’de etik-siyaset ilişkisi. İçinde Uluğ, F., Ertan, K. A. & Özgen, H. (Der.), *Kamu Etiği Seçilmiş Kongre Bildirileri* (ss.12-24), Ankara: TODAİE Yayını.

Yörükoğlu, F. (2012). Türkiye’de metropoliten yönetimler ve etik değerler açısından bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 268-292.

Yüksel, C. (2005). Türk kamu yönetiminde etik mevzuatı değerlendirmesi ve çözüm önerileri. *Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Sakarya: 18-19 Kasım Esentepe Kampüsü.

Yüksel, C. (2006). Kamu yönetiminde etik ve Türk kamu yönetiminde etik hakkında yeni yasal düzenlemeler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 64(2), 167-212.

<https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-turkiyede-yolsuzlugun-onlenmesine-destek-vermektedir-206>,
Erişim Tarihi: 15.05.2021.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

**ETİK İKLİMİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK UYGULAMALARINA ETKİSİNDE
KURUM İTİBARININ ROLÜNÜN YÖNETİCİ VE KURUM ÖZELLİKLERİ
BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*****Dr. Gülcan AYRAL******Prof. Dr. Nüket SARACEL*******ÖZ**

Etik iklim, bir işletmedeki tutumların, davranışların, kuralların ve etik kodların oluşturduğu paydaşlarca algılanan kurumsal ortamdır. Bu ortam, kurumların kendi kadar paydaşlarını, bugün kadar gelecek nesilleri de düşünmesini ifade eden “sürdürülebilirlik” anlayışını ve kurumun faaliyetlerinin insanlar üzerindeki izlenimi olan “kurumsal itibarı” etkilemektedir. Kurumun sahip olduğu etik iklim, sürdürülebilirlik yaklaşımı ve itibar, kurumları benzerlerinden farklı kılan, özgün temel kaynaklarındandır. Bu farklılığı ortaya koyan öncelikli olarak yöneticiler ve kurumlardır. Konulara kurumların bakış açısı ve yöneticilerin yaklaşımı kurumsal başarı için son derece önemlidir. Konular hakkında ortaya konan bu önemin ve yaklaşımın yönetici ve kurumların özellikleri ile etkileşimde olup olmadığı sorusuna cevap arandığı ve alanyazında benzer çalışmalar bulunmadığı için bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, kurumlar açısından büyük öneme sahip bu üç yaklaşımın arasındaki etkileşimi yönetici ve kurum özellikleri açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, başarısı Türkiye'nin bağımsız araştırma firmalarınınca tescil edilmiş kurumlarındaki 448 yöneticiyle, anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Yaklaşımlar arası etkileşimler, demografik ve kurumsal özelliklerle ilgili verilerle, Yapısal Eşitlik Modelinde yer alan çoklu grup analizi (Multi Group Analysis) yöntemiyle test edilmiştir. Yöneticilerin görüşlerine göre yapılandırılan araştırma sonucunda, yönetici ve kurum özelliklerinin, üç değişkenin birbirleri ile etkileşiminde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Söz konusu özelliklere göre sonuçların farklılık göstermediği de tespit edilmiştir. Bu da tüm kurumlar tarafından, yönetici ve kurum özelliklerinden bağımsız bir şekilde, bu konulara önem verilmesi ve uygulanması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik iklim, kurumsal sürdürülebilirlik, kurumsal itibar, yönetici algısı, yapısal eşitlik modeli

**EVALUATION OF THE ROLE OF CORPORATE REPUTATION IN THE EFFECT
OF THE ETHICAL CLIMATE ON SUSTAINABILITY PRACTICES IN TERMS OF
MANAGER AND INSTITUTION CHARACTERISTICS****ABSTRACT**

Ethical Climate is the institutional environment perceived by the stakeholders formed by the attitudes, behaviors, rules, and ethical codes in a business. This environment affects the approach of "sustainability", which means that institutions should think about their stakeholders, as well as future generations, and "corporate reputation", which is the impression of the activities of the institution on people. The ethical climate, corporate reputation, and sustainability practices of the institution are among the original basic resources that make institutions different from their equivalents. It is primarily managers and institutions that reveal this difference. The point of view of the institutions and the

* Bu çalışma, Dr. Gülcan Ayrıl'ın, Doğu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Doktora Programı'nın 2020-2021 akademik yılında kabul edilen “Yöneticiler Açısından Etik İklimin Kurumsal Sürdürülebilirliğe Etkisinde Kurum İtibarının Rolü” isimli tezinden türetilmiş bir çalışmadır.

** Üsküdar Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0003-2744-3314>, gulcan.ayral@uskudar.edu.tr

*** Doğu Üniversitesi, İşletme Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-7156-8088>, nsaracel@dogus.edu.tr

Araştırma Makalesi

Sayfa Sayısı: 793-808

Makale Geliş Tarihi: 17.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.06.2022

Makale Yayın Tarihi:

31.08.2022

approach of the managers are crucial for corporation success. This research was carried out due to a search for an answer to the question of whether the importance and approaches of the subjects interact with the characteristics of managers and institutions, and there have not found any similar studies in the literature.

This study aims to analyze the interaction between these three approaches, which are of great importance for institutions, in terms of manager and institution characteristics. The research was conducted with 448 managers in institutions whose success was registered by independent research firms in Turkey, using the survey method. Interactions between approaches were tested with data on manager and institution characteristics, using the Multi-Group Analysis method in the Structural Equation Model. As a result of the research, which was structured according to the opinions of the managers, it was detected that the characteristics of the manager and the institution had a significant and positive effect on the interaction of the three variables with each other. It has also been determined that the results do not differ according to the mentioned characteristics. This shows that these issues should be given importance and applied by all institutions, regardless of the characteristics of the manager and the institution.

Anahtar Kelimeler: Ethical climate, corporate sustainability, corporate reputation, manager perception, structural equation model

1. GİRİŞ

Günümüzde kurumların başarı algısı sadece ekonomik başarısı üzerinden oluşmamaktadır. Kurum, tüm paydaşların beklentilerine kulak veren, topluma, çevresine duyarlı, eşit fırsat, adil ücret sunan, ayrımcılık karşıtı, şeffaf, hesap verebilir bir organizasyon olmayı hedeflemelidir.

İklim, kurumları rekabette farklı kılan en önemli değişkenlerdendir (Gellerman, 1973:74). Etik iklim, kurumsal karar ve aksiyonlarda göz önünde bulundurulmuş kanunlar, kurallar, prosedürler, ilkeler, değerler, inançlar vb. rehberlerin oluşturduğu kurumsal iklimi ifade etmektedir. Bu ortam, çalışanların, çalışırken veya sorun çözerken yaptıkları değerlendirmelerde, verdikleri kararlarda seçim yapmasına destek olmaktadır.

Etik iklime sahip kurumların itibarının doğal olarak iyi olacağı beklenmektedir. Kurum itibarı, paydaşlar tarafından algılanan, kurumun sahip olduğu maddi olmayan en önemli değerlerden biridir. Aynı zamanda etik iklim sağlama üst yönetimin stratejik görevlerinden biridir (Karatepe, 2008:84).

Yaşamını devam ettirebilme olarak ifade edilen sürdürülebilirlik, kurumsal açıdan bakıldığında “gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanağını tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarının karşılanması” olarak tarif edilebilir (Brundtland - WCED, 1987:2). Yukarıda da belirtildiği gibi bir kurum sadece ekonomik performansı ile değil, çevresiyle ilgili yaklaşım ve eylemleri ile de farklılaşmakta, tercih edilmekte ve uzun ömürlü olabilmektedir.

1.1. Kurumlarda Etik İklim, İtibar, Sürdürülebilirlik

Kurumların büyüme, karlılık gibi klasik hedefleri dışında değer bazlı maddi olmayan ama başarısına doğrudan etki eden hedefleri de bulunmaktadır. Etik iklim, kurumsal itibar ve sürdürülebilirlik konuları bunların en önemlilerindedir.

Etik iklim, kurumsal kararları etkileyen etik kodlar, değerler, kurallar, prosedürler ve uygulamaları (Cullen, Parboteeah ve Victor, 2003:127-141) ve bunların alınacak kararlarda kullanılması sonucunda oluşacak kurumsal ortamı ifade etmektedir (Victor ve Cullen, 1988: 101-102). Çalışanlar hangi tür karar ve davranışların kabul görüp görmediği konusunda, kurumun etik ikliminden etkilenmektedir (Özyer, 2010:7-8).

Kohlberg (1984: 263), kurumların ikliminin bireylerin etik karar vermesini etkilediğini öne sürmektedir. Yönetimlerinde alınan etik kararlar sayesinde hedeflerine ulaşan kurumlar için etik iklim her geçen gün önemi artan unsurlardan biridir (Martin ve Cullen, 2006:175-180). Bir kurumun başarısı, kurumun doğru yapılandırılmış etik iklim ve değerlerine uygun kararlar alınmasına ve bunların uygulanmasına bağlıdır.

Victor ve Cullen (1988) Etik İklim Teorisi üzerine yaptıkları bir araştırmanın faktör analizi sonucunda beş boyut belirlemiştir: Araçsallık (Bireysel ve Kurumsal Egoizm), Başkalarının iyiliğini isteme (Bireysel ve Kurumsal Yardımseverlik, Bağımsızlık (Bireysel İlkelilik), Kurallar (Kurumsal İlkelilik), Kanun ve Kodlar (Kozmopolit İlkelilik). Etik iklimin stratejilerin oluşturulmasından, uygulanmasına kadar tüm süreçlere katkısı bulunmaktadır. Kurum aidiyetinin arttığı, çalışan devir hızının azaldığı görülmektedir (Schwepker, 2001:40).

Kurumun etik ikliminin, kurumun sürdürülebilirlik yaklaşımı ve kuruma ilişkin itibar algısı üzerinde olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir. Kurumsal itibar, kurumun paydaşlarının o kuruma ait algılarının tamamıdır (Leaniz ve Bosque, 2013:541). Bu algının meydana getirdiği değer, kurumun rekabette stratejik sürdürülebilir avantaj sağlayan, nadir, taklit edilemez kaynaklarından (Inglis, Clive ve Sammut, 2006:935; Bibri, 2008:33). Güçlü bir itibar, kuruma pazar payı artışı, maddi güç, kaliteli insan gücü sağlar (Ural, 2012:9).

İtibar her kurumun kendine has değerlerinden, kültüründen, uygulamalarından, meydana geldiğinden kopyalanması en zor kurum kaynaklarından biridir. Kurumsal itibarın Vizyon ve Liderlik, Çalışma Ortamı ve Çalışan Kalitesi, Ürün ve Hizmet, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Duygusal Çekim Gücü ile Finansal Performans olarak toplam altı boyutu bulunmaktadır (Bilbil vd., 2013:163; Çiftçiöğlü, 2009:27; Fombrun, Gardberg ve Sever, 1999:253).

Etik iklim ve itibar ile yakından ilişkili olan sürdürülebilirlik, yaşamı ve her türlü işi ekonomik, sosyal ve çevresel sorumluluk bilinci ile devam ettirebilme yeteneği ya da eğilimidir. Dünya refahını tehdit eden aşırı yoksulluk, açlık, adil olmayan gelir dağılımı, kontrol edilemeyen nüfus artışı, iklim değişikliği, çevre kirliliği, doğal kaynakların hızla tüketimi gibi ekonomik, sosyal ve çevresel problemler sürdürülebilirliğin temel konularıdır. Kurumsal sürdürülebilirliğin ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç farklı boyutu bulunmaktadır (Özmehmet, 2008:3).

Etik iklim, kurumsal sürdürülebilirlik ve kurum itibarı birbiri ile yakın ilişki ve etkileşim içerisindedir. Üç konu da kurumların nadir, ikame edilemez, özgün bileşenleridir. Kurum başarısına etkisi olan bu konulara ait uygulamaların performansları takip edilmeli, ölçülmeli, stratejik hedeflerle ve demografik özelliklerle ilişkilendirilerek yönetilmelidir.

2. ARAŞTIRMA

Etik iklim, kurumsal itibar ve sürdürülebilirlik, kurumları içinde bulunduğu çevreye uyumlandıran, ekonomik olduğu kadar, çalışanlar, müşteriler ve toplumun da içinde bulunduğu çeşitli paydaşlara fayda sağlayarak rekabetçi gücü artıran unsurlardır. Bu çalışma, demografik nicel veriler açısından tanımlayıcı, demografik verilerle değişkenler arasındaki etkileşimi ortaya koyması açısından açıklayıcı bir çalışmadır.

Alan yazında etik, kurum itibarı ve sürdürülebilirlik konularında tek tek ve ikili çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Mevcut çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, tek ya da ikili değişkenin demografik farklılığına değil; üçlü değişkenin birçok demografik değişkenlerle etkileşimine bakılmıştır (Ayril, 2021: 190-197). Bu araştırma, birbirini etkilediği görülen bu üç kavramı bir arada katılımcıların demografik yapısıyla ve araştırma kapsamındaki kurumlara ilişkin özelliklerle ilişkilendirerek ele almaktadır. Demografik Analizler Yapısal Eşitlik Modeli içinde yer alan çoklu grup analizi (Multi Group Analysis) ile yapılmıştır.

Bu çalışma etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kurum itibarının aracı rolünü ele alan çalışmadaki (Ayril, 2021) değişkenler ile katılımcı demografik özellikleri (cinsiyet, eğitim, çocuk sahibi olma) ve bazı kurum bilgileri ile (çalışan sayısı, kadın çalışan sayısı, kurum faaliyet süresi vb.) etkileşimini araştırmayı hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

Katılımcı ile ilgili Hipotezler:

H_{cinsiyet 1a}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{cinsiyet 1b}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{cinsiyet 1c}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{cinsiyet 1d}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{cinsiyet 1e}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....

H_{cinsiyet 1f}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{egitim 2a}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcıların eğitim durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{egitim 2b}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcıların eğitim durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{egitim 2c}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcıların eğitim durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{egitim 2d}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcıların eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{egitim 2e}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcıların eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{egitim 2f}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcıların eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{çocuk sahibi olma 3a}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcıların çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{çocuk sahibi olma 3b}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{çocuk sahibi olma 3c}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{çocuk sahibi olma 3d}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcıların çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{çocuk sahibi olma 3e}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcıların çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{çocuk sahibi olma 3f}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcıların çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.

Kurum ile İlgili Hipotezler:

H_{çalışan sayısı 4a}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{çalışan sayısı 4b}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{çalışan sayısı 4c}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı ilişki vardır.

H_{çalışan sayısı 4d}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{çalışan sayısı 4e}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{çalışan sayısı 4f}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı farklılık vardır.

H_{kadın çalışan sayısı 5a}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{kadın çalışan sayısı 5b}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{kadın çalışan sayısı 5c}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.

H_{kadın çalışan sayısı 5d}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{kadın çalışan sayısı 5e}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{kadın çalışan sayısı 5f}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.

H_{faaliyet süresi 7a}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir ilişki vardır.

H_{faaliyet süresi 7b}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir ilişki vardır.

H_{faaliyet süresi 7c}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir ilişki vardır.

H_{faaliyet süresi 7d}: Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H_{faaliyet süresi 7e}: Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H_{faaliyet süresi 7f}: Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir farklılık vardır.

2.1. Ölçekler

Araştırmanın etik iklim, kurumsal itibar ve sürdürülebilirlik değişkenlerine yönelik farklı orijinal ölçeklerden faydalanılmış, ölçekler tercüme, pilot çalışmalar ve testlerle son haline getirilmiştir. Etik İklim ölçeği için, Victor ve Cullen çalışmasından (1988), Kurumsal İtibar ölçeği için Fombrun (1998) ile Fombrun, Gardberg ve Sever'in (1999) çalışmalarından, Kurumsal Sürdürülebilirlik için 2006'daki Hahn ve Scheermesser'in, 2013'te Aksoy'un ve 2014'te Tuna'nın çalışmalarından faydalanılmıştır.

2.2. Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Anket "Etik İklim", "Kurum İtibarı" ve "Kurumsal Sürdürülebilirlik" değişken bölümleri ile "Kişi ve Kurum Bilgileri" kısımlarından oluşmaktadır. Ankette toplam 122 soru yer almaktadır.

Araştırmanın hedef kitlesini itibarlı Türk şirketlerinin yöneticileri oluşturmaktadır. Capital 500, Fortune 500 Türkiye, Başarılı Finans Kurumları (Sardis), Bilişim 500, vb gibi bağımsız araştırmalar sonucu seçilmiş kurumlar belirlenip, anket, bu kurumların yöneticileri ile paylaşılmıştır. Çalışma Türkiye'nin itibarlı firmalarının tek tek değil anonim yapısını tespit etmeyi amaçladığından, aynı kurum içerisinde birden fazla yöneticinin görüşü alınmıştır.

Çalışma, evreni temsil başarısı yüksek olan, evren elemanlarının eşit seçilme şansına sahip olduğu, en sık kullanılan yöntemlerden biri (Saruhan ve Özdemirci, 2016:202) olan basit tesadüfi örnekleme ile yapılmıştır.

469 adet anketin geri dönüşü gerçekleşmiş, analizlerdeki elemeler sonucunda net 448 veri üzerinde çalışıldığından araştırmanın örnekleminin evreni temsil ettiğini söylemek mümkündür.

2.3. Analiz Yöntemi

Araştırmada, demografik tanımlayıcı istatistikler ve YEM'in (Yapısal Eşitlik Modeli), araştırma sonuçları ile demografik özelliklerin etkileşimini açıklayan Çoklu Grup Analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu analiz, YEM'de güvenilirlik ve geçerlilik analizlerinin yer aldığı Araştırma Ön Analizleri ve Model Doğrusallık, İlişki Anlamlılık, Endojen Değişkenlerin Tahmin Gücü, Açıklanan Varyans, Model Uygunluğu, Önemlerine Göre Performans Haritası analizlerinden (Ayrıl, 2021) sonra yapılan bir analizdir. Çoklu Grup Analizi, demografik özelliklerin, değişkenler ve değişkenler arası etkileşimler üzerindeki etkisini ve bir fark yaratıp yaratmadığını test eden bir analizdir. Alan yazın gözden geçirme çalışmalarında bu çalışmanın diğer çalışmalardan farklı olarak tek ya da ikili değişkenin farklı demografik değişkenlerle etkileşimine değil; üçlü değişkenin farklı demografik değişkenlerle etkileşimine bakılmıştır. Yani karmaşık kombinasyonlar içeren bir çalışma olduğu için YEM tercih edilmiş, Çoklu Grup Analiziyle (Multi Group Analysis), her bir hipotezin testi için ayrı yapısal eşitlik modeli kurulmuş ve geçerlilikleri test edilmiştir.

Tanımlayıcı istatistiksel analiz yöntemlerinden olan demografik analiz, sosyal bilimlerle ilgili araştırmalarda katılımcı özelliklerini analiz etmek için kullanılır. Bu çalışmada analizler katılımcı (Tablo 1) ve kurum bilgileri (Tablo 2) şeklinde iki alanda yapılmıştır. Verilerin genellikle normal dağılıma uygun olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Katılımcı Bilgileri

Veri Ana Başlık	Veri Ara Başlık	Frekans	Oran
Pozisyon	Yönetici -Üst Kademe	160	% 36
	Yönetici- Orta Kademe	282	% 63
	Yönetici – Diğer	6	% 1
	Toplam	448	%100
Eğitim Durumu			

...			
	Lisans	264	%59
	Yüksek Lisans	184	%41
	Toplam	448	%100
Çocuk var/yok			
	Çocuk yok	142	%32
	Çocuk var	305	%68
	Toplam	448	%100
Cinsiyet			
	Erkek	270	%60
	Kadın	178	%40
	Toplam	448	%100

Tablo 2: Kurum Bilgileri

Veri Ana Başlık	Veri Ara Başlık	Frekans	Oran
Kurum Faaliyet Süresi	0-25	193	43%
	26-50	103	23%
	51-75	115	26%
	76 ve üstü	37	8%
	Toplam	448	100%
	Çalışan Sayısı		
Çalışan Kadın Oranı	250-altı	126	28%
	251-1000	94	21%
	1001-10000	168	38%
	10001-100000	49	11%
	100000+	10	2%
	cevapsız/bilinmiyor	1	0%
	Toplam	448	100%
	Çalışan Kadın Oranı	%1-%20	84
%21-%30		62	14%
%31-%40		78	17%
%41-%50		73	16%
%51'den fazla		65	15%
cevapsız/bilinmiyor		86	19%
Toplam		448	100%

3. BULGULAR

İstatistiki çalışmalarda olasılık kelimesini temsil edip, hatalı karar verme olasılığını gösteren p değeri (İngilizce probability), istatistiksel anlamlılığı (statistical significance) ifade etmektedir. İstatistiksel olarak anlamlı olarak kabul edilebilecek analiz değerinin $< 0,05$ olması gerekir. Bu çalışma için söz konusu değer $0,01$ de kabul edilmiş olup, ne kadar küçük olursa H_0 hipotezinin reddi için yüksek bir kanıt olduğu anlamına gelmektedir (Kul, 2014:12).

Ayral ve Saracel'in (2021:2388) araştırmasına göre, aynı hedef kitle üzerindeki araştırma analizinde faktörler arası anlamlı ilişkilerin olduğu ve bunlara ilişkin hipotezlerin desteklendiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde kurumsal itibar değişkeninin, etik iklim bağımsız değişkeninin, kurumsal sürdürülebilirlik bağımlı değişkenine etkisinde aracı rolü olduğu, ilgili hipotezin de kabul edildiği yani desteklendiği görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında ise demografik verilerle yapılan çoklu analizlerde, toplanan verilerden katılımcılarla ilgili olanlarından cinsiyet, eğitim, çocuk sahibi olma ile kurumla ilgili olanlardan çalışan sayısı, kadın çalışan sayısı, kurum faaliyet süresi gibi özellikler ele alınmıştır. Bu analizlerle ilgili tablolar ve yorumlar aşağıda yer almaktadır:

Katılımcı ile ilgili Analiz Bulguları:

Yapılan analizlerde genel kural olarak %5 anlamlılık düzeyi için bulunan p değerinin < 0.05, t değerinin > 1.96 olması gerekir.

1. Cinsiyet:

Tablo 3: Cinsiyet Analizi

Araştırma Değişkeni	Total Effects Original (Erkek)	Total Effects Original (Kadın)	Total Effects Mean (Erkek)	Total Effects Mean (Kadın)	STDEV (Erkek)	STDEV (Kadın)	t-Values (Erkek)	t-Values (Kadın)	p-Values (Erkek)	p-Values (Kadın)
Etik iklim ve Kurumsal İtibar	0.804	0.735	0.803	0.737	0.033	0.049	24,571	14,844	0.000	0.000
Etik iklim ve Sürdürülebilirlik	0.769	0.690	0.767	0.689	0.042	0.048	18,256	14,479	0.000	0.000
Kurumsal İtibar ve Sürdürülebilirlik	0.598	0.694	0.599	0.694	0.064	0.071	9,400	9,809	0.000	0.000

Cinsiyet analizinde, %5 anlamlılık düzeyinde, $p < 0.05$ ve $t > 1.96$ şartı gerçekleşmiştir. Bu durum her cinsiyet grubu ile değişkenler arasında pozitif, anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ele alınan Etik İklim-Kurumsal İtibar, Etik İklim-Sürdürülebilirlik, Kurumsal İtibar-Sürdürülebilirlik ana değişkenlerinin demografik değişkenlerle etkileşimi analizinde kadın ve erkek çalışanlar arasında, değişkenler arası ilişkiler bakımından bir farklılık olmadığı gözükmektedir.

2. Eğitim:

Tablo 4: Eğitim Analizi

Araştırma Değişkeni	Total Effects Original (Lisans)	Total Effects Original (Lisansüstü)	Total Effects Mean (Lisans)	Total Effects Mean (Lisansüstü)	STDEV (Lisans)	STDEV (Lisansüstü)	t-Values (Lisans)	t-Values (Lisansüstü)	p-Values (Lisans)	p-Values (Lisansüstü)
Etik iklim ve Kurumsal İtibar	0.743	0.823	0.738	0.817	0.040	0.038	18,483	21,467	0.000	0.000
Etik iklim ve Sürdürülebilirlik	0.705	0.788	0.700	0.780	0.039	0.049	17,972	15,993	0.000	0.000
Kurumsal İtibar ve Sürdürülebilirlik	0.701	0.521	0.702	0.515	0.054	0.090	12,951	5,758	0.000	0.000

Eğitim durumu analizinde, %5 anlamlılık düzeyinde, $t > 1.96$ ve $p < 0.05$ şartı gerçekleşmiştir. Etik İklim-Kurumsal İtibar, Etik İklim-Sürdürülebilirlik, Kurumsal İtibar-Sürdürülebilirlik ana değişkenlerinin demografik değişkenlerle etkileşimi analizinde farklı eğitim gruplarında, değişkenler arası ilişkiler bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

3. Çocuk Sahipliği:**Tablo 5: Çocuk Sahipliği Analizi**

Araştırma Değişkeni	Total Effects Original (CocukHayir)	Total Effects Original (CocukEvet)	Total Effects Mean (CocukHayir)	Total Effects Mean (CocukEvet)	STDEV (Cocuk Evet)	t-Values (Cocuk Hayir)	t-Values (Cocuk Evet)	p-Values (Cocuk Hayir)	p-Values (Cocuk Evet)
Etik İklim ve Kurumsal İtibar	0.723	0.798	0.723	0.797	0.036	15,579	21,951	0.000	0.000
Etik İklim ve Sürdürülebilirlik	0.682	0.761	0.683	0.757	0.038	13,731	19,785	0.000	0.000
Kurumsal İtibar ve Sürdürülebilirlik	0.630	0.654	0.624	0.655	0.055	6,468	11,800	0.000	0.000

Bu çalışmada ele alınan Etik İklim-Kurumsal itibar, Etik İklim-Sürdürülebilirlik, Kurumsal İtibar-Sürdürülebilirlik ana değişkenlerinin demografik değişkenlerle etkileşimi analiz edilmiş, %5 anlamlılık düzeyi için, $p < 0.05$ ve $t > 1.96$ şartı sağlandığından çocuk sahibi olmanın tabloda bulunan bu ana değişken etkileşiminde pozitif, anlamlı, güçlü ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca, çocuk sahibi olma ile ilgili seçeneklerde, değişkenler arası ilişkilerde anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmektedir.

Kurum ile ilgili Analiz Bulguları:**1. Çalışan Sayısı:****Tablo 6: Çalışan Sayısı Analizi**

Araştırma Değişkeni	t-Values (10000 üstü çalışan sayısı)	t-Values (1001-10000 çalışan)	t-Values (250 den az çalışan)	t-Values (251-1000 çalışan)	p-Values (10000 üstü çalışan)	p-Values (1001-10000 çalışan)	p-Values (250 den az çalışan)	p-Values (251-1000 çalışan)
Etik İklim ve Kurumsal İtibar	10,405	10,982	21,174	12,181	0.000	0.000	0.000	0.000
Etik İklim ve Sürdürülebilirlik	7,497	9,421	16,713	10,161	0.000	0.000	0.000	0.000
Kurumsal İtibar ve Sürdürülebilirlik	5,847	6,205	8,432	8,131	0.000	0.000	0.000	0.000

Bu çalışmada incelenen Etik İklim-Kurumsal İtibar, Etik İklim-Sürdürülebilirlik, Kurumsal İtibar-Sürdürülebilirlik değişkenlerinin, çalışan sayısı faktörü ile etkileşimi analizinde %5 anlamlılık düzeyi için, $p < 0.05$ ve $t > 1.96$ şartı sağlanmakta ve değişkenler

arasında pozitif, anlamlı ve güçlü ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca farklı çalışan sayılarının değişkenler arası ilişkiler bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmektedir.

2. Çalışan Kadın Sayısı:

Tablo 7: Çalışan Kadın Sayısı

Araştırma Değişkeni	t-Values (Kadın Sayısı %1-%20)	t-Values (Kadın Sayısı %21-%30)	t-Values (Kadın Sayısı %31-%40)	t-Values (Kadın Sayısı %41-%50)	t-Values (Kadın Sayısı %50 ÜSTÜ)	p-Values (Kadın Sayısı %1-%20)	p-Values (Kadın Sayısı %21-%30)	p-Values (Kadın Sayısı %31-%40)	p-Values	p-Values (Kadın Sayısı %41-%50)
Etik İklım ve Kurumsal İtibar	17,382	9,640	8,938	8,457	9,402	0.00 0	0.00 0	0.00 0	0.00 0	0.00 0
Etik İklım ve Sürdürülebilirlik	14,706	8,338	12,182	11,019	9,839	0.00 0	0.00 0	0.00 0	0.00 0	0.00 0
Kurumsal İtibar ve Sürdürülebilirlik	6,393	4,657	7,835	7,771	4,921	0.00 0	0.00 0	0.00 0	0.00 0	0.00 0

Kadın çalışan sayısı ile ilgili analizler incelendiğinde, Etik İklım-Kurumsal İtibar, Etik İklım-Sürdürülebilirlik, Kurumsal İtibar-Sürdürülebilirlik ana değişkenlerinin kurumun çalışan kadın sayısı değişkeniyle etkileşimi analizinde %5 anlamlılık düzeyi için, $p < 0.05$ ve $t > 1.96$ şartı sağlandığından değişkenler arasında pozitif, anlamlı, güçlü ilişki olduğu görülmektedir. Farklı kadın çalışan sayısı grupları ile değişkenler arası ilişkiler bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmektedir.

3. Kurumun Faaliyet Süresi:

%5 anlamlılık düzeyi için p değerinin < 0.05 , t değerinin > 1.96 olması gerekir.

Tablo 8: Kurumun Faaliyet Süresi

Araştırma Değişkeni	t-Values (Faaliyet yılı 26- 50)	t-Values (Faaliyet yılı 51- 75)	t-Values (Faaliyet yılı > 75)	t-Values (Faaliyet yılı < 25)	p-Values (Faaliyet yılı 26-50)	p-Values (Faaliyet yılı 51-75)	p-Values (Faaliyet yılı >75)	p-Values (Faaliyet yılı < 25)
Etik İklım ve Kurumsal İtibar	10,199	13,467	11,464	18,782	0.000	0.000	0.000	0.000
Etik İklım ve Sürdürülebilirlik	9,409	8,113	12,554	20,470	0.000	0.000	0.000	0.000
Kurumsal İtibar ve Sürdürülebilirlik	10,361	5,899	6,933	8,315	0.000	0.000	0.000	0.000

Kurumların faaliyet süreleri ile ilgili analizde, Etik İklım-Kurumsal İtibar, Etik İklım-Sürdürülebilirlik, Kurumsal İtibar-Sürdürülebilirlik ana değişkenlerinin kurumun faaliyet süresi

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....

değişkeniyle etkileşimi analizinde %5 anlamlılık düzeyi için, $p < 0.05$ ve $t > 1.96$ şartı sağlandığından değişkenler arasında pozitif, anlamlı, güçlü ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca farklı faaliyet süresindeki kurumlara ait değişkenlerin arası ilişkilerle etkileşimi bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

3.1. Hipotez Değerlendirme

Analiz sonuçlarına göre araştırma hipotezlerinin değerlendirmesi şu şekilde özetlenebilir:

Tablo 9: Katılımcı Açısından Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Cinsiyet ile ilgili Hipotezler	Hipotez Durumu
H _{cinsiyet 1a} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde cinsiyetlere göre anlamlı bir ilişki vardır.	H1a desteklenmiştir
H _{cinsiyet 1b} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir ilişki vardır.	H1b desteklenmiştir
H _{cinsiyet 1c} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir ilişki vardır.	H1c desteklenmiştir
H _{cinsiyet 1d} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde cinsiyetlere göre anlamlı bir farklılık vardır.	H1d red
H _{cinsiyet 1e} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır.	H1e red
H _{cinsiyet 1f} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık vardır.	H1f red
Eğitim durumu ile ilgili Hipotezler	
H _{eğitim 2a} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcı eğitim durumlarına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H2a desteklenmiştir
H _{eğitim 2b} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı eğitim durumlarına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H2b desteklenmiştir
H _{eğitim 2c} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı eğitim durumlarına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H2c desteklenmiştir
H _{eğitim 2d} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcı eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H2d red
H _{eğitim 2e} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H2e red
H _{eğitim 2f} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H2f red
Çocuk Sahibi Olma ile ilgili Hipotezler	
H _{çocuk sahibi olma 3a} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcıların çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.	H3a desteklenmiştir
H _{çocuk sahibi olma 3b} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.	H3b desteklenmiştir
H _{çocuk sahibi olma 3c} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir ilişki vardır.	H3c desteklenmiştir

H _{çocuk sahibi olma 3d} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde katılımcıların çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.	H3d red
H _{çocuk sahibi olma 3e} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.	H3e red
H _{çocuk sahibi olma 3f} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde katılımcı çocuk sahibi olma durumuna göre anlamlı bir farklılık vardır.	H3f red

Tablo 10: Kurum Açısından Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Çalışan Sayısı ile İlgili Hipotezler	Hipotez Durumu
H _{çalışan sayısı 4a} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H4a desteklenmiştir
H _{çalışan sayısı 4b} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H4b desteklenmiştir
H _{çalışan sayısı 4c} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı ilişki vardır.	H4c desteklenmiştir
H _{çalışan sayısı 4d} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H4d red
H _{çalışan sayısı 4e} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H4e red
H _{çalışan sayısı 4f} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde çalışan sayısına göre anlamlı farklılık vardır.	H4f red
Kadın Çalışan Sayısı ile İlgili Hipotezler	
H _{kadın çalışan sayısı 5a} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H5a desteklenmiştir
H _{kadın çalışan sayısı 5b} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H5b desteklenmiştir
H _{kadın çalışan sayısı 5c} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir ilişki vardır.	H5c desteklenmiştir
H _{kadın çalışan sayısı 5d} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H5d red
H _{kadın çalışan sayısı 5e} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H5e red
H _{kadın çalışan sayısı 5f} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kadın çalışan sayısına göre anlamlı bir farklılık vardır.	H5f red
Faaliyet Süresi ile İlgili Hipotezler	
H _{faaliyet süresi 7a} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir ilişki vardır.	H7a desteklenmiştir

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....	
H _{faaliyet süresi 7b} : Etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir ilişki vardır.	H7b desteklenmiştir
H _{faaliyet süresi 7c} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir ilişki vardır.	H7c desteklenmiştir
H _{faaliyet süresi 7d} : Etik iklimin kurumsal itibara etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir farklılık vardır.	H7d red
H _{faaliyet süresi 7e} : etik iklimin sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir farklılık vardır.	H7e red
H _{faaliyet süresi 7f} : Kurumsal itibarın sürdürülebilirliğe etkisinde kurumun faaliyet süresi açısından anlamlı bir farklılık vardır.	H7f red

3.2. Benzer Araştırmalarla Karşılaştırmalar

Bu çalışmanın faydalandığı tezde (Ayrıl, 2021) üç ana değişkenin birbiriyle etkileşimini analiz eden birebir aynı özellikte çalışma olmadığından ikili kombinasyon çalışmaları ile kıyas yapılmıştır. Bu çalışmada söz konusu çok değişkenli analizlere demografik değişkenler eklenince karşılaştırma yapmak için benzer çalışma bulmak çok daha zor hale gelmiştir. Ana çalışma olan tezde yer alan karşılaştırmaya konu olan benzer çalışmalar demografik açıdan incelendiğinde bütün olarak karşılaştırma yapılacak bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu sebeple bulunan kurumsal itibar ve etik iklim konulu tekli çalışmalar incelenmiş, tez çalışmasında incelenen aşağıdaki tabloda yer alan araştırmaların altına iki yeni çalışma ilave edilmiştir. Bunların biri etik iklim diğeri ise kurumsal itibar ile demografik veri ilişkisi analizidir. Bu karşılaştırmalar çalışmanın hipotezleri ile ilgili kıyaslamalarda tam istenen bilgiyi vermese de tekli değişken etkileşimlerinde örnek olması açısından fikir vermektedir.

Tablo 11: Araştırma Karşılaştırma Tablosu

Tarih	Karşılaştırılan Akademik Çalışma	Araştırmanın Demografik sonucu ile karşılaştırma
2012	Öncel, A., Yıldız, M. L., 2012 - <i>The Impact of Ethical Climate on Relationship between Corporate Reputation and Organizational Identification</i>	Demografik veriler toplanmış ancak kurumsal itibarın etik iklim ile ilişkisinde demografik farklılıklar analiz edilmemiştir.
2015	Ordu, M., 2015 - <i>İş Ahlakının Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir araştırma</i>	Demografik veriler toplanmış ancak iş ahlakı boyutlarından işletme uygulamalarının kurumsal itibarla ilişkisinde demografik farklılıklar analiz edilmemiştir.
2016	Günel, D., 2016, <i>İşletmelerde Etik Liderliğin Etik İklim Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulam</i>	Demografik veriler toplanmış ancak Kurumsal İtibar'ın liderlik boyutunun, etik iklim ile ilişkisinde demografik verilere göre farklılıklar analiz edilmemiştir.
2017	Çiçek, E., 2017 - <i>Kurumsal İtibarın Kazanılmasında Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilincinin ve Etik Yaklaşımın Rolü</i>	Demografik bilgi çalışmada yer almamaktadır.
2014	Zhu, Y., Sun, L., ve Leung, A. S. M., 2014 - <i>Corporate social responsibility, firm reputation, and firm performance: The role of ethical leadership</i>	Demografik veriler toplanmış ancak itibar açısından analiz edilmemiştir.

...		(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....
2017	Lee, S. H. , and Ha-Brookshire, J., 2017, <i>Ethical Climate and Job Attitude in Fashion Retail Employees' Turnover Intention, and Perceived Organizational Sustainability Performance: A Cross-Sectional Study</i>	Demografik analiz söz konusu çalışmada yer almamaktadır.
2011	Zaim, H., İştar, E., 2011, <i>Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliğinde İş Etiğinin Etkisi: Trabzon İlinde bir uygulama</i>	Demografik veriler toplanmış ancak etik liderlik ve itibar açısından analiz edilmemiştir.
2010	Alnıaçık, E., Alnıaçık, Ü., Genç, N., 2010, <i>Kurumsal İtibar Bileşenlerinin Algılanan Önemi demografik Özelliklerden etkilenmekte midir?,</i>	Alnıaçık vd'nin çalışmasının konusu, bu araştırmanın ana bileşenlerinden sadece kurumsal itibarı kapsamaktadır. İlgili çalışmada demografik özelliklerden yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim düzeyi ve gelir durumu analiz edilmiştir. Bu çalışmada ise demografik özelliklerden cinsiyet, eğitim durumu ve çocuk sahibi olma durumu araştırılmıştır. Her iki çalışmanın ortak bileşenleri Kurumsal İtibar ile demografik özelliklerden cinsiyet ve eğitim durumudur. Karşılaştırma yapılan makalede cinsiyet ve eğitim durumuna göre kurumsal itibar algısının değiştiği tespit edilmiştir. Kadınlar itibar algısında özellikle sosyal ve çevresel sorumluluk bileşenine erkek katılımcılardan daha fazla önem atfetmektedir. Bu çalışmada ise kadın ve erkek katılımcılar arasında belirgin bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Eğitim konusunda ise ön lisans mezunlarının lisans ve yüksek lisans göre kurumsal itibarın tüm bileşenlerine daha fazla önem atfedildiği görülmektedir. Bu çalışmada ise sadece lisans ve yüksek lisans seçeneği bulunmakta, bunların arasında da belirgin bir farklılık olmadığı görülmektedir.
2014	Bilgen, A, 2014, <i>Çalışanların Etik Liderlik ve Etik İklim Algılamalarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi; Özel ve Kamu Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama</i>	Bilgen'in araştırmasının konusu, bu araştırmanın tüm bileşenleri ile tam olarak örtüşmese de demografik özelliklerden cinsiyet, ana değişkenlerden ise sadece etik iklim konusuyla kesişmektedir. Bilgen'in çalışmasında cinsiyet ile etik iklim algısı arasında anlamlı bir fark olmadığı görülüp ilgili hipotez reddedilmiştir. Bu çalışmanın cinsiyet ile ilgili analizlerine bakıldığında ise etik iklim ile etkileşimde bir farklılık olmadığı gözüktüğünden benzerlik göstermektedir.

Kurum açısından hipotez değerlendirmelerine bakıldığında, kurumların çalışan sayıları, çalışan kadın sayıları ve faaliyet sürelerine göre analizler yapılmıştır. Tüm analizlerde anlamlı ve pozitif ilişkiler çıkmış; farklı özelliklere göre değişken etkileşimlerinde ise farklılık gözükmemiştir. Yani değişkenler arasında anlamlı ilişkilerle ilgili hipotezler kabul edilip, farklılık olduğu yönündeki hipotezler reddedilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kurumların işleyişinde etik iklim, sürdürülebilirlik uygulamaları ve kurumsal itibar çok önemli unsurlardır. Günümüzde kurumların kendi kadar paydaşların da bu konularda ciddi anlamda beklentileri bulunmaktadır ve kurumlar çalışmalarını sürdürürken paydaş beklentilerini dikkate almak zorundadır. Hedef kitlenin kurumlar üzerinde yarattığı baskı ve olumsuz faaliyetlere verdiği hızlı tepkiler nedeniyle, kurumlar artık sosyal (Linnenluecke ve Griffiths, 2010:359), çevresel konularla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Kurum hedeflerine doğru ve tam anlamıyla ulaşmak için tüm iç – dış paydaşlar gözetilmelidir. Ayrıl ve Saracel'in çalışmasında (2021) etik iklim, kurumsal itibar ve sürdürülebilirlik uygulamalarının birbirini pozitif anlamda etkilediği tespit edilmiştir. Etik iklim, sürdürülebilirlik ve kurumsal itibarın birbirleri ile olan anlamlı ve pozitif ilişkisine; cinsiyet, eğitim durumu, çocuk sahibi olma ile ilgili direkt katılımcının demografik özellikleri ve çalışan sayısı, kadın çalışan sayısı, faaliyet süresi gibi katılımcıların kurumları hakkında verdikleri bilgiler, yapısal eşitlik modeli ile SmartPLS'de

analize dahil edilmiştir. Bu etkileşimin söz konusu katılımcı demografik ve kurum bilgileri özellikleriyle analiz edildiğinde de geçerli olup olmadığı, bu özelliklere göre sonuçların farklılık gösterip göstermediği araştırıldığında, ana değişkenlerle arasında anlamlı ilişki olduğu ve farklı özelliklerin birbiriyle kıyaslandığında sonuçlarda bir farklılık oluşmadığı tespit edilmiştir. Demografik özellikler ve kurum bilgilerinin değişkenlerle analizinde de aradaki ilişki varlığına dair hipotezler kabul edilmiş, demografik ve kurum bilgi çeşitliliğine göre değişkenlerle etkileşim analizinde farklılık gözükmediğinden bunlara ilişkin hipotezler reddedilmiştir.

Üç değişken ilişki analizine birçok demografik ve kurum bilgisi değişkeni eklendiğinde karşılaştırma yapılacak bir araştırma bulunamamış, örnek bilgi verilmesi amacı ile etik iklim ve kurumsal itibarın tek tek araştırıldığı iki araştırmanın demografik analizi ile karşılaştırma yapılmıştır. Bu karşılaştırmada, Alınacak vd.'nin (2010) çalışmasında kurumsal İtibar ile cinsiyet ve eğitim durumu etkileşimi analiz edilmiş ve bu demografik değişkenlere göre kurumsal itibar algısının değiştiği tespit edilmiştir. Kadınların, erkek katılımcılara göre; eğitim konusunda ise ön lisans mezunlarının, lisans ve yüksek lisansla göre kurumsal itibara daha fazla önem atfettiği tespit edilmiştir. Söz konusu tespiti karşın bu çalışmada cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerinde belirgin bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir. Bilgen'in 2014 yılındaki çalışması, bu araştırmanın tüm bileşenleri ile tam olarak örtüşmese de demografik özelliklerden cinsiyet; ana değişkenlerden ise sadece etik iklim konusuyla kesişmektedir. Bilgen'in (2014) çalışmasında da bu araştırma gibi cinsiyet ile etik iklim algısı arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüş ve ilgili hipotez reddedilmiştir. Bu noktada iki çalışma benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada etik iklim, sürdürülebilirlik, kurumsal itibar konularının farklı demografik ve kurumsal özelliklerle birbirlerini anlamlı ve pozitif yönde etkilediği, farklı özelliklere göre sonucun farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu da bize bu kavramların önemini, algılanışının büyük kurumların özellikleri ve yöneticilerinin demografik çeşitliliği açısından genele yayıldığını ifade etmektedir.

Bu sonuçlardan hareketle, benzer araştırmanın müşteri, tedarikçi gibi farklı paydaşlar üzerinde yapılması veya hedef kurum olarak KOBİ'lerde aynı demografik değişkenlerle yapılması araştırmacılara önerilebilir.

Bu ve benzeri çalışmalara dayanarak, etik iklim, sürdürülebilirlik, kurumsal itibar gibi kavram ve uygulamaların hem tek tek, hem birbirleriyle etkileşimleri sonucu yarattığı gücün, ortaya çıkan kurumsal başarılarında payı olduğunu söylemek mümkündür. Kurumların bu etkileşimin yarattığı sinerjiyi dikkate alması ile oluşacak farkındalıkla ortaya koyduğu uygulamalar, tüm paydaşlar tarafından demografik bir farklılık olmaksızın olumlu karşılanacak ve fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ç. (2013). *Sürdürülebilirlik performansının değerlendirilmesine yönelik ölçek önerisi ve Türkiye'deki işletmelerde uygulaması*. (Doktora tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Alınacak, E., Alınacak, Ü., GENÇ, N., 2010, *Kurumsal İtibar Bileşenlerinin Algılanan Önemi demografik Özelliklerden etkilenmekte midir?*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 13 Sayı 23 Haziran 2010 ss.93-114
- Ayral, G. (2021). *Yöneticiler Açısından Etik İklimin Kurumsal Sürdürülebilirlik Uygulamalarına Etkisinde Kurum İtibarının Rolü* (Doktora Tezi), Doğu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul
- Ayral, G., Saracel, N. (2021). Etik İklimin Kurumsal İtibar ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Yaklaşımına Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 2376–2395. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1267>
- Başarılı Finans Kurumları Listesi, Sardis. Erişim adresi: <https://digitalage.com.tr/sardis-odulleri-sahiplerini-buldu/>, Erişim adresi: <https://sardisawards.com/>. Erişim tarihi: 05.11.2019
- Bibri, M. (2008). *Corporate Sustainability / CSR Communications ve Value Creation: A Marketing Approach*, School of Management Blekinge Institute of Technology, Master of Business Administration (MBA), Sweden, Spring, Erişim adresi: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:831498/FULLTEXT01.pdf>, Erişim tarihi: 29.10.20.
- Bilbil, K.E., Sütcü, S.C., Kıyat, & B.D. (2013). *Türkiye'de Telekomünikasyon Sektöründe İtibar Katsayısı ve Marka Sadakati Üzerine Bir Araştırma*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:35. ss. 163-175.

- Bilgen, A., (2014), Çalışanların Etik Liderlik ve Etik İklim Algılamalarının Örgütsel Bağlılıklarına Etkisi; Özel ve Kamu Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bilişim 500. Erişim adresi: <https://bthaber.com/b500pdf/> Erişim Tarihi: 01.01.2020
- Brundtland, G. (1987). WCED-Report of the world commission on environment and development: Our common future. *Birleşmiş Milletler Genel Asamblesi Belgesi*, No. A/42/427), Erişim adresi : <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm>, Erişim Tarihi: 06.09.2019
- Capital En beğenilen Şirketler. Erişim adresi: <https://dbhub.blob.core.windows.net/dbpdf/628-9ee967d2-6905-4e16-a5d5-16a3f52a9ef3>. Erişim Tarihi: 02.12.2019
- Çiçek, E. (2017), *Kurumsal İtibarın Kazanılmasında Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilincinin ve Etik Yaklaşımın Rolü*, Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi Sayı: 13, 2017, ss. 194-218
- Çiftçiöğlü, B.A. (2009). *Kurumsal itibar yönetimi*. Ankara: Dora Yayınları.
- Cullen, J. B., Parboteeah, K. P. ve Victor, B. (2003). The effects of ethical climates on organizational commitment: A two-study analysis, *Journal of Business Ethics*, 46,127-141.
- Fombrun, C.J. (1998). *Indices of Corporate Reputation: An Analysis of Media Rankings and Social Monitors' Ratings*, *CRR*, 1(4), 327-340.
- Fombrun, C.J., Gardberg, N.A. ve Sever, J.M. (1999). The Reputation Quatient:A Multi-Stakeholder Measure of Reputation. *The Journal of Brand Management*, 7(4),241-255.
- Fortune 500. Erişim adresi: <https://www.fortuneturkey.com/fortune500>, Erişim tarihi: 05.11.2019
- Gellerman, S.W. (1973). *The uses of psychology in management*. New York: Coller. Aktaran;
- Günel, D. (2016). *İşletmelerde Etik Liderliğin Etik İklim Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul
- Hahn, T. ve Scheermesser, M. (2006). *Approaches to Corporate sustainability among german companies*, *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 13(3),150-165.
- Inglis, R.C., Clive, M. ve Sammut P. (2006). Corporate reputation andorganisational performance: an Australian study. *Managerial Auditing Journal*.
- Karatepe, S. (2008). İtibar yönetimi: Halkla ilişkilerde güven yaratma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23),82.
- Kohlberg, L. (1984). *The philosophy of moral development*. New York: Harper and Row.
- Kul, S. (2014) İstatistik Sonuçlarının Yorumu: P Değeri ve Güven Aralığı Nedir?, *Türk Toraks Derneği*.
- Leaniz, P.M.G. ve Bosque, I.R. (2013). Relational capital: The role of sustainability in developing corporate reputation, *Pocceedings of the International Conference on Intellectual Capital*, 539-547.
- Lee, S.H. ve Ha-Brookshire, J. (2017). Ethical climate and job attitude in fashion retail employees' turnover intention, and perceived organizational sustainability performance: A cross-sectional study. *Sustainability*, 9, 465
- Linnenluecke, M.K. ve Griffiths, A. (2010). Corporate sustainability and organizational culture, *Journal of World Business*, 45(4), 357-366.
- Martin, K.D. ve Cullen, J.B. (2006). Continuities and extentions of ethical climate theory: A meta – analytic review. *Journal of Business Ethics*, 69, 175 – 194.
- Saruhan, Ş.C. ve Özdemirci, A ve (2016). *Bilim, felsefe ve metodoloji* (4. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ordu, M., 2015, *İş Ahlakının Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Kütahya
- Öncel, A.Z., Yıldız, M.L. 2012, *The Impact of Ethical Climate on Relationship between Corporate Reputation and Organizational Identification*, 8. International Strategic Management Conference
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12),1853-1876.
- Schwepker, J.R. Charles, .H. (2001). Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment, and turnover intention in the salesforce. *Journal of Business Research*, 54, 39-52.

Tuna, Ö. (2014). *Kurumsal sürdürülebilirlik yaklaşım ve uygulamaları: Kobi'lere yönelik bir araştırma*. (Doktora tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Ural, E.G. (2012). Kurumsal itibarı ölçme yöntemi olarak türkiye itibar endeksi ve endeks sonuçlarından hareketle türkiye'de elektronik sektörünün itibarı üzerine bir değerlendirme. *Online Academic Journal of Information Technology*, 3(7), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1114456>, (30.10.2020).

Victor B. ve Cullen J.B. (1988). The organizational bases of ethical work climate, *Administrative Science Quarterly*.

Zaim, H., İştar, E., 2011, *Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliğinde İş Etiğinin Etkisi: Trabzon İlinde bir uygulama*; Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 1, Üniversitesi İşletme Fakültesi

Zhu, Y.,Sun, L., Leung, A.S.M., (2014), *Corporate social responsibility, firm reputation, and firm performance: The role of ethical leadership*, Asia Pac J Manag, 31:925–947

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırmanın etik kurul izni, Doğuş Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 19.10.2020 tarih ve 2020/26 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

**DETERMINING HEALTH PROBLEMS OF CHILD WORKERS WITH THE
OMAHA SYSTEM: EXAMPLE FROM A SUBURB OF ISTANBUL**

Ozlem Koseoglu ORNEK*
Nurcan KOLAC**
Saadet OZDEMIR***

ABSTRACT

Objective: This study assessed health problems of migrant and non-migrant child workers in lower-secondary schools from suburb of Istanbul with the Omaha system.

Method: This descriptive and observational study was conducted in Istanbul. It comprised child workers. Descriptive Characteristics Assessment Form and Nightingale Notes Software based on the terminology of the Omaha System were used for data collection.

Results: The participants were 81 child workers aged 10–13 years, 86% were male, and 12% were migrants from Syria. Eighty-five percent worked to contribute their family income. The most common health problems were mental health, neglect, low income, oral health, nutrition, personal care, physical activity, sleep and rest patterns, and neighbourhood/workplace safety. There was an association between mental health problems and family health status; between individual health status and oral health as well as role change; between maternal education level and oral health as well as personal care and between nutrition and paternal education level ($p<.05$).

Conclusion: The Omaha system was found suitable for determining health problems of migrant and non-migrant juvenile labor. However, it is necessary to prevent poverty, develop the understanding of the social state, and comply with legal norms. We recommend that researchers examine the health of child workers in long-term and mixed-method observational studies.

Key words: The Omaha system, child labor, mental health, neglect, income, oral health, secondary school children

**ÇOCUK İŞÇİLERİN SAĞLIK SORUNLARININ OMAHA SİSTEMİ İLE
BELİRLENMESİ: İSTANBUL'UN BİR KENAR MAHALLESİNDEN ÖRNEK****ÖZ**

Amaç: Bu çalışmada, İstanbul'un kenar mahallelerinde bulunan ortaokullarda öğrenim gören göçmen ve göçmen olmayan çocuk işçilerin sağlık sorunlarının Omaha sistemiyle değerlendirilmesi amaçlandı.

Yöntem: Tanımlayıcı ve gözlemsel çalışma olarak planlanan bu çalışma kapsamına İstanbul'da yaşayan çocuk işçiler alındı. Verilerin toplanmasında Tanımlayıcı Özellikler Değerlendirme Formu ve Omaha Sistemi terminolojisine dayalı Nightingale Notes yazılımı kullanıldı.

*Institute and Clinic for Occupational, Social and Environmental Medicine, University Hospital, LMU Munich, Munich/Germany ozlem.koseoglu62@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9101-6256

**Nursing Department, Faculty of Health Sciences Marmara University, Istanbul/Turkey nkolac@hotmail.com Orcid: 0000-0002-8258-0998

*** Istanbul/Turkey, ORCID: 0000-0001-8045-6152 saadetozdemir36@gmail.com

Bulgular: Katılımcılar; 10-13 yaş arası 81 çocuk işçiden oluşmaktaydı. Çocuk işçilerin %86'sı erkek ve %12'si Suriye'den göç etmişti. Çocukların %85'i ailelerinin gelirine katkıda bulunmak için çalıştığını ifade etti. Çocuklarda en sık görülen sağlık sorunları ruh sağlığı, ihmal, düşük gelir, ağız sağlığı, beslenme, kişisel bakım, fiziksel aktivite, uyku ve dinlenme düzeni ve mahalle/iş yeri güvenliği gibi sorunlardı. İstatistiksel değerlendirmede, ruh sağlığı sorunları ile aile sağlığı arasında; bireysel sağlık durumu ile ağız sağlığı ve rol değişikliği arasında; anne eğitim düzeyi ile ağız sağlığı ve kişisel bakım arasında; ve beslenme ile baba eğitim düzeyi arasında ilişki bulundu.

Sonuç: Göçmen ve göçmen olmayan çocuk işçilerin sağlık sorunlarının belirlenmesinde Omaha Sistemi'nin uygun olduğu bulundu. Ancak bu kesimin sağlık sorunlarının çözümü için yoksulluğun ve çocuk işçiliğinin önlenmesi ve hukuk normlarına uyulması önerilmektedir. Ayrıca geniş örneklem gruplarında, uzun süreli ve karma yöntemli gözlemsel çalışmalarla çocuk işçilerin sağlığının incelenmesi önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Omaha sistemi, çocuk işçiliği, ruh sağlığı, ihmal, düşük gelir, ağız sağlığı, ortaokul çocukları

1. INTRODUCTION

Education has important effects on the physical and psychosocial development of children. A healthy society requires that all children have access to healthy, efficient education. However, 1 in 10 children (in total, 63 million girls and 97 million boys) worldwide engage in child labour, and over one-third of child workers aged 5 to 17 years do not attend school (International Labour Organization, 2022; UNICEF, 2021a). The highest prevalence of child labour is in sub-Saharan Africa, while the lowest is in Europe and North America. Among European countries, Turkey has the highest prevalence of child labour (International Labour Organization, 2022; Turkish Statistical Institute, 2021). The reasons that children work differ. However, poverty, migration, and lack of schooling opportunities are reported as the most common reasons for non-schooling (International Labour Organization, 2018, 2022; UNICEF, 2021a). Recent studies have shown that economic contribution to family is a common reason that children work (Enebe et al., 2021; Turkish Statistical Institute, 2021). In of Turkey, both immigrant and non-immigrant children with low socioeconomic status are victims of socio-political problems resulting from unplanned migration due to the war in Syria. According to the latest (2019–2020) TUIK data, Turkey had over 5 million students in secondary school (Ministry of National Education, 2019) but also over 700 thousand child and adolescent workers in 2019. Overall, 80% of these workers were 15–17 years of age, 16% were 12–14 years of age, and 4% were 5–11 years of group. Among them, 71% were boys, and 68% were both working and continuing formal education. Almost 31% of child workers laboured in agriculture, 24% in industry, and 45.5% in the service sector (Turkish Statistical Institute, 2021). There may be more child workers than is reported, as it is forbidden to employ children under the age of 14 according to regulations in Turkey. Beyond that, the COVID-19 pandemic may have a high impact in increase of the child workers' prevalence, especially in low-middle income countries such as Turkey, due to its large impact on economies, working conditions, and education systems (Kaur & Byard, 2021).

Child labour gravely impacts physical health (Batomen Kuimi, Oppong-Nkrumah, Kaufman, Nazif-Munoz, & Nandi, 2018; Pérez-Herrera et al., 2019; Scott & Pocock, 2021), mental health (Meyer, Yu, Rieders, & Stark, 2020; Ornek, 2017; Ornek & Esin, 2018; Scott & Pocock, 2021; Sturrock & Hodes, 2016), childhood maltreatment such as abuse and neglect (Dhakal et al., 2019; Jonsson et al., 2021; Pandey et al., 2020; Thi, Zimmerman, Pocock, Chan, & Ranganathan, 2022), and nutritional status (Batomen Kuimi et al., 2018). According to recent studies, levels of depression and anxiety among children are already high, and they are

increasing (Meyer et al., 2020; Sturrock & Hodes, 2016; Wickham, Whitehead, Taylor-Robinson, & Barr, 2017). Suicide ideation and attempts are also on the rise (UNICEF, 2021b). However, child labourers are under higher risk of health problems due to unequal life and working conditions (Ornek & Sevim, 2018). Children who have to work may also have difficulties in acquiring and maintaining healthy lifestyle behaviours such as healthy eating and exercise (Batomen Kuimi et al., 2018). In addition, they are more likely to be exposed to labour violations, fatal and non-fatal work accidents, and injury at the workplace compared to adults or peer groups attending school full-time (Batomen Kuimi et al., 2018; Habib et al., 2021; Thi et al., 2022). For example, nearly 2,500 workers lost their lives in 2020 due to work accidents in Turkey, among whom 3% were younger than 17 years of age (22 workers were younger than 14, and 46 were 15–17 years in age). In the same year, 101 migrant workers lost their lives in a work accident (Health and Safety Labour Watch, 2021). Recent studies have also shown a significant association between the prevalence of occupational accidents and injuries and child labour (Batomen Kuimi et al., 2018; Schlick, Joachin, Briceño, Moraga, & Radon, 2014), but migrant child workers experience accidents and injuries more frequently (Habib et al., 2021). It is known that these children, who are exposed to conditions and responsibilities that are not suitable for their biopsychosocial developmental period, experience malnutrition, low levels of academic success, and greater difficulty in establishing a healthy future (Nurcan Kolaç, Ayşe Ergün, & Saime Erol, 2006; Ornek, 2017; Ornek & Esin, 2018).

Every child should have healthy living conditions and free, accessible educational opportunities, which are their most basic rights from birth. However, some children, especially those with low socioeconomic status (whether displaced immigrants or non-immigrants), seem to be deprived of these basic rights (Habib et al., 2021; Khatab, Raheem, Sartorius, & Ismail, 2019; Punch, 2007). On the other hand, migrant child workers are much more vulnerable relative to non-migrant child workers due to linguistic and other barriers, such as lack of residency and lack of knowledge regarding occupation, education, and health systems (Habib et al., 2021). Work has a multifaceted, negative effect on children's health and quality of life (Nurcan Kolaç et al., 2006; Ornek, 2017; Ornek & Esin, 2018). However, according to a literature review conducted in the relevant field, studies examining the multifaceted health status of migrant and non-migrant child workers with a valid, reliable measurement tool, especially in Turkey, are limited. The current study was carried out because it is essential to identify the problems of children working in countries such as Turkey, which has recently experienced rapid socio-political and economic changes and has an increasing immigrant population, and to develop preventive programmes and initiatives. As mentioned, Turkey has the highest prevalence of child workers among European countries (International Labour Organization, 2022; Lordoglu & Aslan, 2018). In this context, the Omaha System was used to determine the physiological and psychosocial health behaviours and environmental problems of working children in order to follow up and find solutions. This system is comprehensive and evidence based, and it is currently used by nurses, physicians, and other health staff internationally in schools, clinics, and community and occupational health centres. It is a standardised taxonomy providing a systematic approach to identifying the health problems and sociodemographic characteristics of individuals, families, and communities for the planning of reliable interventions. The Omaha System consists of the Problem Classification Scheme, Intervention Scheme, and Problem Rating (Martin, 2005; Ornek & Ardic, 2019) (Figure 1).

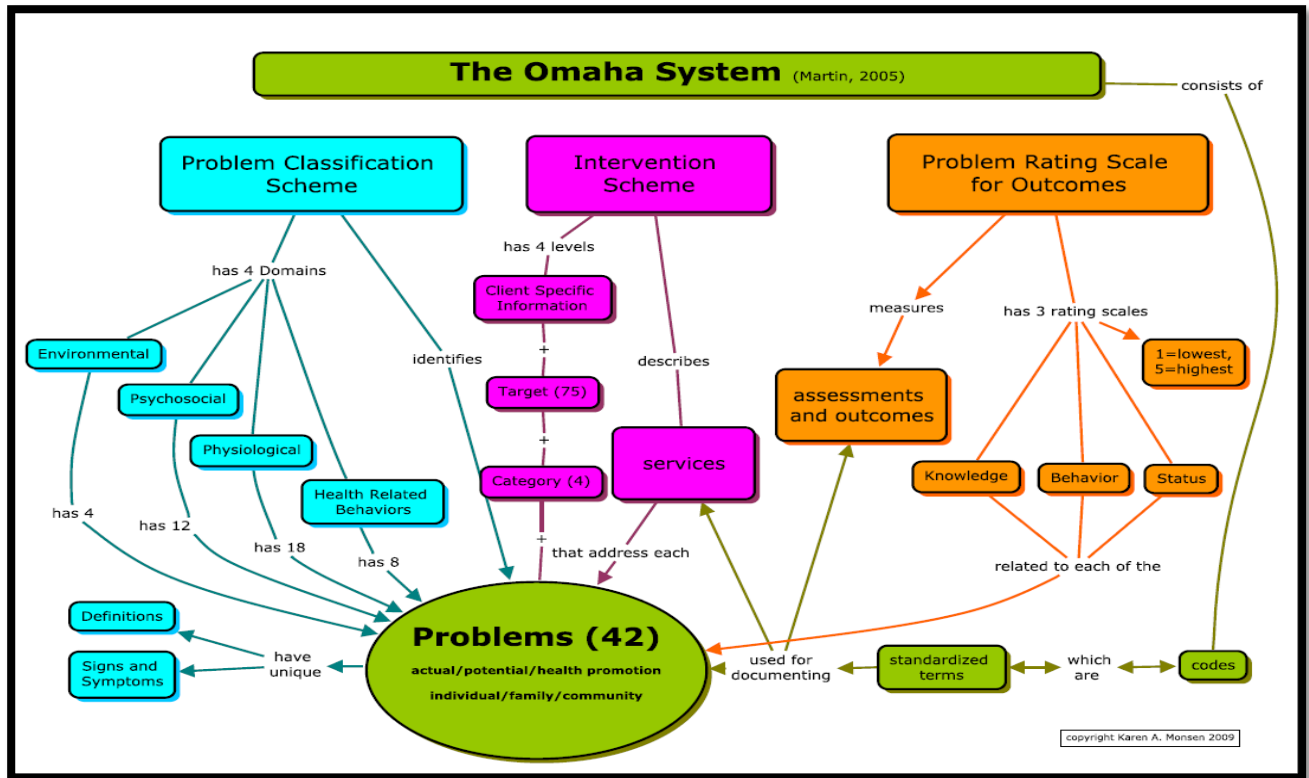

Figure 1: The Omaha System concept(Martin, 2005)

The aim of present study was to determine the physiological, psychosocial, and health-related behaviours and the environmental problems of child workers in lower-secondary schools in a suburb of Istanbul, Turkey, using the Omaha System Problem Classification Scheme.

The following research questions were addressed in this study:

Research question 1: What are the health problems of child workers in lower-secondary schools residing in a suburb of Istanbul, Turkey?

Research question 2: Is the Problem Classification Scheme of the Omaha System suitable for defining the health problems of child workers?

Research question 3: Is there an association between sociodemographic characteristics and health problems?

2. MATERIALS AND METHOD

2.1. Sample and Settings

This descriptive-correlational study was conducted in the district of Istanbul where is an attractive region for internal and international migrants, such as people from Syria. The majority of the residents who live in this region have a low socioeconomic level.

The population of study comprised migrant and non-migrant child workers from two lower-secondary schools from this region. The sample was selected using a purposive sampling

method. The sample was determined during interviews conducted during the screening process for mental health and healthy lifestyle behaviours during the "School Health" project. Children who volunteered and spoke fluent Turkish, Kurdish, or Arabic were included in the study.

We informed all students who also work, their families, school administrators, and teachers regarding the aims and procedures of the study. All participated in the study. Public health nurses collected data and followed the child workers between September 2019 and May 2020. The follow-up process was terminated at end of May 2020 due to obstacles during the Covid-19 pandemic.

2.2.Measurements

2.2.1. Descriptive Characteristics Assessment Form

The researcher modified the Descriptive Characteristics Assessment Form according to similar academic studies, research, and literature. It consisted of the following characteristics: sociodemographic, family, health, and work. An initial version of the form was piloted using 10 children in one school.

2.2.2. Nightingale Notes Software, developed by Champ Software (Mankato, MN), is an electronic reporting system based on the terminology of the Omaha System. It is international and used in a variety of health-related disciplines (Martin, 2005; Monsen, Schenk, Schleyer, & Schiavenato, 2015). The software consists of two parts. The first records demographic and health information. The second part comprises three components of the Omaha System. Of them, the Problem Classification Scheme and the Intervention Scheme were used in the present study. The Problem Rating Scale could not be used due to the limited time allowed by the school curriculum. The Problem Classification Scheme consists of four domains (environmental, psychological, physiological, health-related behaviours), with 42 defined health- and environment-related problems and 335 signs and symptoms. The Intervention Scheme consists of four categories (teaching, guidance, and counselling; treatments and procedures; case management; surveillance), with 76 targets (Figure 1). The validity and reliability of the Turkish Omaha System were verified in 2006 (Erdogan & Esin, 2006). Data reports from Nightingale Notes Software can be downloaded in Excel, PDF, or graphic formats.

FIGURE 2

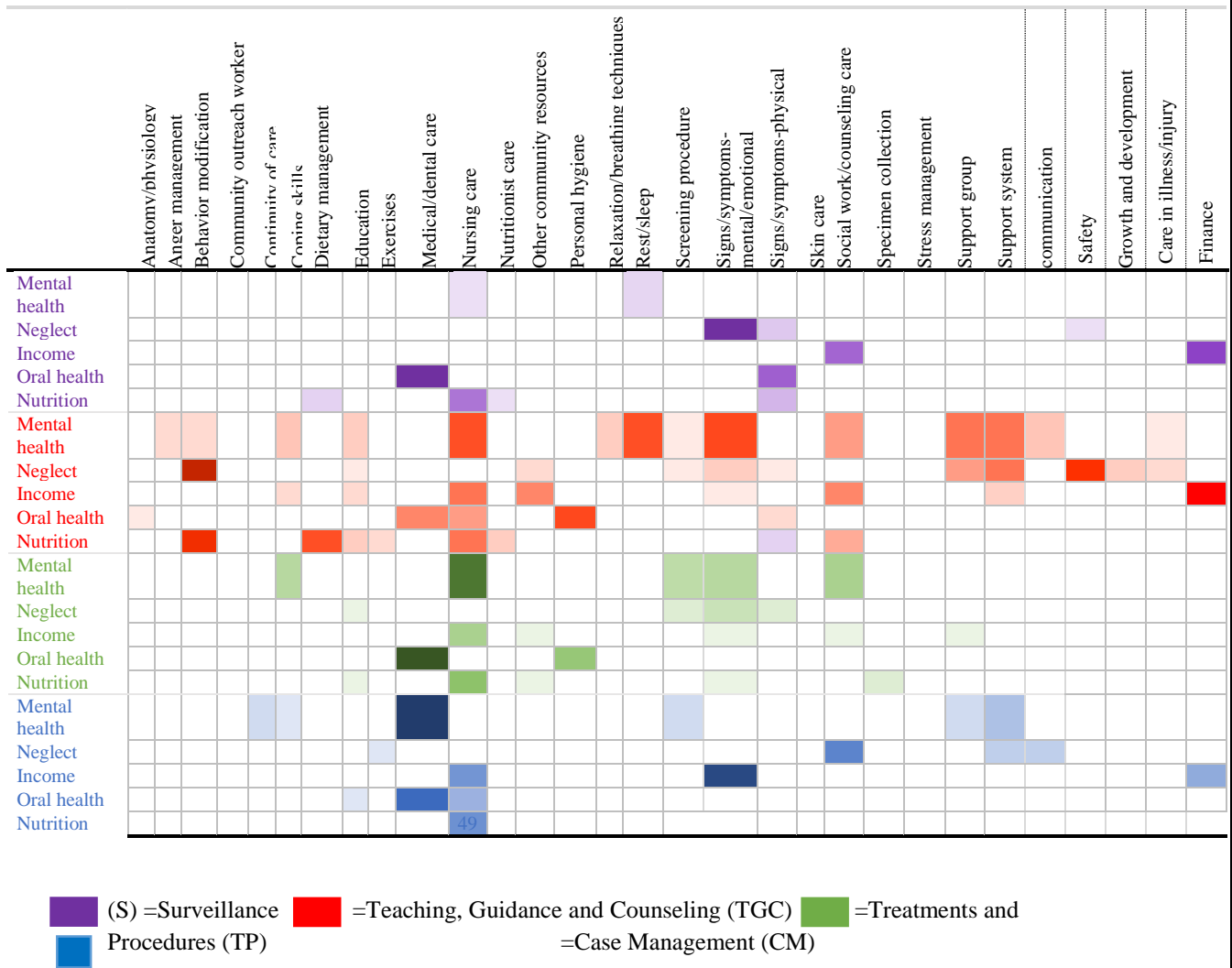

Figure 2 shows the matrix visualization for problems and interventions for one patient having five problems. The problems are shown on the Y axis, including all categories represented by color, Targets shown on the X axis. Shading indicates number of interventions (darker =more)

2.3. Data Collection

The data collection process was started after the students were invited to the school infirmary, and necessary explanations were made while the students were at school. Each data collection process was approximately 25 minutes in duration. The data were collected between September 2019 and May 2020 by public health nurses.

2.4. Ethical statement

The Ethical Committee of Clinical Research, Marmara University approved the study phase (no:09.2019.388) before the study was conducted. All methods were performed in accordance with the Declaration of Helsinki. Written and oral informed consent was obtained from the children and their families.

2.5. Data Analysis

The data entered into the Nightingale Notes Software system were reported in Excel (Microsoft, Redmond, WA) format and imported into SPSS 25.0 (IBM Corporation, Armonk, NY). Descriptive statistics were used to summarise the demographic data and outcome variables; chi-square test and independent *t* test were used for comparative analysis. "Matrix visualisation" graphic was used in visualisation of the data (Lee, Kim, & Monsen, 2015).

3. RESULTS

3.1. Sociodemographic Characteristics

The participants were 81 child workers aged 10–13 years. Most (86%) were male and were non-migrant (88%). Overall, 57% expressed their (family) economic status as "good", and nearly 50% (39 children) had a health problem (disease); 46 of the participants spoke Kurdish, and 15% (12) spoke Arabic as second language. The majority (81%) had a relative or acquaintance at the workplace; 85% worked to support their family income, and 25% (20) had had an accident at work. In all, 41% (33) reported having a mother who was illiterate, and 21% (17) a father who was illiterate; only 10% (8) reported that their father had a high school diploma. Their ages at work commencement were between 7 and 13 years (mean: 9.8±1.3 years), and their working hours per week were between 8 and 64 (Table 1).

Table 1: Characteristics of the Child Workers (n:81)

Characteristics	N	%
Age(year)		
10	19	23.5
11	29	36
12	17	21
13	16	20
Gender		
Male	70	86
Female	11	14
Nationality		
Turkey	67	88
Syria	14	12
School degree		
5 th class	21	26
6 th class	30	37
7 th class	22	27
8 th class	8	10
Health problems of children (diseases)		
Yes	39	48
No	42	52
Work accident		
Yes	20	25
No	61	75
Education Status of Mother		
Illiterate	33	41
Primary	48	59
Education Status of Father		
Illiterate	17	21
Primary	56	69
High school	8	10
Perceived economic status (family)		
Good	46	57
Bad	35	43
	M±SD	Min-Max.
Age to start work(years)	9.8±1.31	7-13
Working hours/week	18.2±9.7	8-64
Working experience(year)	1.7±1	0.3-4

3.2. Problems According to the Problem Classification Scheme

Of the 42 health problems of the Problem Classification Scheme of the Omaha System, 27 were diagnosed among the participants. These health problems were diagnosed a total of 570 times. More than two-thirds of the problems were diagnosed as actual, and 88% of all problems were at the individual level. These health problems were related mostly to the psychosocial domain (38% [9]) and physiological domain (34% [8]), followed by the health-related behaviours domain (25% [6]) and environmental domain (9.5% [4]). The most common health problems diagnosed in the present study were as follows in descending order: mental health (13% [72]), neglect (11% [63]), income (11% [61]), oral health (9% [51]), nutrition (7.5% [43]), personal care (6.5% [37]), physical activity (7% [166]), sleep and rest patterns (6% [35]), and neighbourhood/workplace safety (5% [26]). The signs-symptoms were used 922 times, and the 13 most common signs-symptoms were low/no income (7% [64]), cariosity (5% [45]), lack of necessary supervision/oversight (4.5% [42]), sadness/hopelessness/lower self-esteem (4% [40]), taking on a new role (4% [35]), being able to buy only basic necessities (3.5% [33]), somatic complaints/fatigue (3% [32]), difficulty in managing stress (3% [31]), anxiety/unidentified fears (3% [30]), unwanted role change (3% [26]), inappropriately left alone (3% [25]), lack of physical care (2% [20]), and insufficient sleep/rest for age/physical development (2% [19]).

TABLE 2

Table 2 Domains, Health and Sign-Symptoms according to Omaha System Problem Classification List of Child Workers (n: 81)

Domains	Problems	n	(%)	Sign/Symptoms	n	%
Physiological	Oral health	51	8.9	Cariosity	45	5
				Other (tartar, sensitivity to cold or hot, injured/swelling/bleeding gums etc.)	27	3
	Pain	12	2.1	Expressing uncomfortable-pain	14	1
Environmental	Income	61	10.7	Low/no income	81	9
				Only be able to buy basic necessities	33	3
				Inability to buy basic necessities	18	2
				Lack of health insurance	12	1
	Neighborhood/workplace safety	26	4.6	Physical hazards	14	1
				Other (environmental pollution, insufficient/unsafe play/exercise areas, threats/reports of violence, high crime rate etc.)	39	4
	Residence	15	2.6	Insufficient heating/cooling system	11	1
unsafe and/or undersized house				18	2	
Psychosocial	Mental health	72	12.6	Sadness/hopelessness/lower self-esteem	40	4
				Anxiety/unidentified fears	30	3
				Somatic complaints/fatigue	32	3
				difficulty in managing stress	31	3
				Difficulty in anger management, suicidal thoughts, thoughts of harming others, self-injury, difficulty concentrating /attention, blunted emotions, etc.	28	3
	Abuse	4	.7	Harsh/over-discipline, verbal attack, cowardly/timid behavior, constant exposure to negative criticism/messages etc.	14	1
	Role change	45	7.9	Unwanted role change	26	3
				Taking on a new role	38	4
	Interpersonal relationship	26	4.6	Few shared activities	12	1
				Difficulty in establishing and maintaining relationships	5	.5
				Lack of interpersonal communication skills	6	.6
				Inability to solve problems without conflict	4	.4
	Neglect	63	11.1	Lack of emotional care/support	51	5
Lack of physical care				20	2	
Lack of necessary supervision/oversight				42	4	
Inappropriately left alone				25	3	
Inadequate/delayed medical care				10	1	
Health-related Behaviors	Nutrition	43	7.5	Malnutrition	45	5
				Lower weight: BMI 5 th percentile or below in children	3	.3
				Over weight: BMI 95 th percentile or more in children	2	.2
	Personal care	37	5.5	Lack of physical care (bathing, hand-washing, hair care etc.)	12	1
	Substance use	35	5.1	Difficulty in fulfilling daily routines, behavioral changes	2	.2
				Insufficient sleep/rest for age/physical condition	20	2
Sleep and rest patterns	35	5.1	Insomnia	19	2	
			Having nightmares	6	.6	

3.3. Nursing Interventions for Child Workers According to the Intervention Scheme

Figure 2 summarises the four most common health problems of the children and their recorded categories, targets, and frequency of interventions. We used 43 of the 76 targets in the Omaha System Intervention Scheme. We applied a total of 14,586 interventions based on the targets. The six most frequently used targets were as follows: nursing care (28% [987]), signs/symptoms-mental/emotional (8% [271]), behaviour modification (6% [198]), support system (5% [190]), personal care (7% [242]), services consulting (7% [277]), medical/dental care (6% [277]), and sleeplessness/restlessness (5% [168]). The interventions were most frequently applied in the teaching, guidance, and counselling category (49%), followed by the case management category (21%).

3.4. Relationship Between the Health Problems of the Problem Classification Scheme of the Omaha System and Sociodemographic Characteristics

Table 3 shows the relationship between the health problems and sociodemographic characteristics of the child workers. There was a significant association between mental health problems ($p < .05$) and family health status; between individual health status and oral health ($\chi^2(1) = 8.924, p < .05$) as well as role change ($\chi^2(1) = 5.389, p < .05$); between maternal education level and oral health ($\chi^2(1) = 7.190, p < .05$) as well as personal care $\chi^2(1) = 5.270, p < .05$; and between nutrition $\chi^2(1) = 6.144, p < .05$ and paternal education level. However, there was no significant association between health problems and nationality (Turkish/Syrian), education and work status of the parents ($p > .05$), except residence problem ($p < .05$). In addition, there was a significant association between family economic conditions and neighbourhood/workplace safety ($p < .05$).

TABLE 3

Table 3: The relationship between the health problems of the problem classification Scheme of the Omaha System and Sociodemographic characteristics of the child workers (n:81)

Problems/statistics	Results (n/% ^a)	Characteristics										
		Nationality		Individual Health problem/s		Family's health problem/s		Education status of mother		Education status of father		
		Turkey	Syria	Yes	No	Yes	No	Primary	Illiterate	Primary	High school	Illiterate
Oral health	Yes	38/81	9/19	16/34	31/66	13/28	34/72	22/47	25/53	29/62	5/11	13/28
	No	29/85	5/15	23/68	11/32	8/23.5	26/76.5	26/76.5	8/23.5	27/79	3/9	4/12
		$\chi^2 = .27$ 2 df:1	.602	$\chi^2 = 8.924$ df:1 p=.003		$\chi^2 = .175$ 75 df:1	.675	$\chi^2 = 7.190$ 0 df:1	P=.007	$\chi^2 = 3.297$ df:2	p=.181	
Nutrition	Yes	36/86	6/14	21/50	21/50	12/29	30/71	21/50	33/79	21/50	1/2	8/19
	No	31/79.5	8/20.5	18/46	21/54	9/23	30/77	27/69	12/31	23/59	7/18	9/23
		$\chi^2 = .54$ 8 df:1	.459	$\chi^2 = .120$ df:1 p=.729		$\chi^2 = .318$ 8 df:1	.573	$\chi^2 = 3.098$ 8 df:1	P=.07	$\chi^2 = 6.144$ 44 df:2	P=.039	
Income	Yes	53/83	11/17	28/44	36/56	16/25	48/75	38/59	26/41	41/64	8/12.5	15/23

	No	14/82	3/18	11/65	6/35	5/29	12/71	10/59	7/41	15/88	-	2/12
	<i>b</i>			$\chi^2=.2$ 364	df:1 p=.124	$\chi^2=.13$ 6 df:1	.712	$\chi^2=.002$ df:1	P=.967	$\chi^2^b=3.4$ 99df:2	P=.170	
Neglect	Yes	53/81. 5	12/12.5	31/48	34/52	17/26	48/74	40/61.5	25/38.5	45/69	7/11	13/20
	No	14/87. 5	2/12.5	8/50	8/50	4/25	12/75	8/50	8/0	11/69	1/6	4/25
	<i>b</i>			$\chi^2=.0$ 27 df:1	P=.829	B	.600	$\chi^2=.708$ df:1	P=.400	$\chi^2^b=.40$ 9 df:2	P=.910	
Personal care	Yes	26/81	6/19	14/44	18/56	11/34	21/66	14/44	18/56	21/66	2/6	9/28
	No	41/84	8/16	25/51	24/49	10/20	39/80	34/69	15/31	35/71	6/12	8/16
	$\chi^2=.08$ 0 df:1		.778	$\chi^2=.4$ 10 df:1	P=.522	$\chi^2=.1.9$ 66 df:1	P=.161	$\chi^2=.5.27$ 0 df:1	P=.022	$\chi^2^b=.1.9$ 96	p=.394	
Mental health	Yes	55/81	13/19	35/51. 5	33/48.5	21/31	47/69	39/57	29/43	44/65	8/12	16/23.5
	No	12/92	1/8	4/31	9/69	-	13/100	9/69	4/31	12/92	-	1/8
	.448 ^b			$\chi^2=.1$ 873 df:1	P=.171	B	P=.017	$\chi^2=.638$ df:1	P=.425	$\chi^2^b=.3.1$ 44 df:2	P=.200	
Sleep/rest	Yes	33/85	6/15	23/59	16/41	11/28	28/72	24/61.5	15/38.5	26/67	3/8	10/26
	No	34/81	8/19	16/38	26/62	10/24	32/76	24/57	18/43	30/71	5/12	7/17
	$\chi^2=.19$ 0 df:1		.663	$\chi^2=.3$ 531 df:1	P=.06	$\chi^2=.20$ 3 df:1	P=.652	$\chi^2=.162$ df:1	P=.687	$\chi^2^b=.1.2$ 16	p=.530	
Role change	Yes	41/82	9/19	19/38	31/62	14/28	36/72	27/54	23/46	33/66	5/10	12/24
	No	26/84	5/16	20/64. 5	11/35.5	7/23	24/77	21/68	10/32	23/74	3/10	5/16
	$\chi^2=.04$ 7 df:1		.829	$\chi^2=.5$ 389 df:1	P=.02	$\chi^2=.29$ 3 df:1	P=.589	$\chi^2=.1.49$ 7 df:1	P=.221	$\chi^2^b=.76$ 7	p=.772	
Residence	Yes	9/60	6/40	10/67	5/33	3/20	12/80	10/67	5/23	11/73	-	4/27
	No	58/88	8/12	29/44	37/56	21/26	60/74	38/58	28/42	45/68	8/12	13/20
	<i>b</i>		.019	$\chi^2=.2$ 529 df:1	P=.112	B	P=.748	$\chi^2=.418$ df:1	P=.518	$\chi^2^b=.1.8$ 32	P=.435	

4. DISCUSSION

The main purpose of this study was to determine the health-related behaviours and the psychosocial, physiological, and environmental health problems of migrant and non-migrant child workers in lower-secondary schools in a suburb of Istanbul via the Omaha Problem Classification Scheme. The study also investigated the suitability of the Omaha System in the evaluation and follow-up of health problems among the children, and to present scientific data regarding any associations between the sociodemographic characteristics of the child workers and health problems.

The Omaha System has been used in a variety of medical fields, such as ageing health (İlgaz & gözüm, 2021), school health (İlgaz, 2022), occupational health (Kesgin & Kublay, 2014), and clinical care (Ornek & Ardic, 2019), and in education and research (Erdogan et al., 2013). The results showed that the system was very successful in detecting the health problems of individuals and families, as well as society-based problems. However, this is the first study in which the Omaha System was used to detect and monitor the health problems of migrant and non-migrant children who work but are trying to continue schooling. According to the results of this study, the Omaha System seemed to be suitable for diagnosis and follow-up of the health problems of migrant and non-migrant working children, the implementation of public health nursing interventions, targets, and the re-evaluation of the problems of the children. It provides many benefits, such as holistic evaluation of the health of child workers, follow-up, and data

storage. It was found to be a very time-saving program, preventing repetition and effectively expediting follow-up for the health problems of each child. Thus, the use of this electronic-based information system may also facilitate the achievement of desired goals by increasing the work motivation and job satisfaction of specialists such as nurses and physicians working in the field.

The results of this study once again showed that children should be kept away from the work environment. Although work is thought to be effective in the development of children's self-confidence and assertiveness, it seems very difficult to commit to a "healthy work environment" for children in families and communities with low socioeconomic status. It can be traumatic for children, especially in countries like Turkey that have difficulty implementing international conventions and national legal regulations. As a matter of fact, this study indicated that children who attend school full- or part-time try to make economic contributions to their families by working, instead of playing or resting. The main reason for this is that all the children have parents who are poor and/or working in precarious, unstable jobs. Parents with precarious work conditions and in poverty are under higher risk of unhealthy life conditions. This result was similar to those of other studies conducted in this area of Turkey, and it seems that there has been no changes regarding the reasons for child labour in Turkey (Karadeniz, Akın, & Abacı, 2021; Nurcan Kolaç et al., 2006; Ozmen & Dönmez, 2021) or abroad (Enebe et al., 2021; Kaur & Byard, 2021; Kim, Rana, Lee, Haque, & Yoon, 2020).

The present study indicated that the child workers had a significant proportion of the 42 problems identified in the Omaha System (64%). Two-thirds of these problems were found to be active. This may be interpreted as an alarming rate because the study was conducted in public health, not in hospital. This rate of active problems, signs, and symptoms was above expectations. The most common problems among the children seemed to be psychosocial, such as mental health, neglect, and abuse. However, it seems that such results are not specific to the present study; they are very common among child workers, according to recent studies (Dhakal et al., 2019; Habib et al., 2021; Jalili Moayad et al., 2021; Khatab et al., 2019; Schlick et al., 2014). However, the prevalence of abuse and neglect may be increased in cases of low social economic status and among international or domestic migrants. Although there was no statistical difference between migrant and non-migrant children in neglect or abuse, many in the sample (Kurdish students) of the present study were exposed to political or economic oppression and therefore expatriated to Istanbul, which was similarly reported by Kolaç (Nurcan Kolaç et al., 2006).

The present study showed that although the incidence rates for the problems experienced by immigrant and non-immigrant working children differed, no statistically significant difference was found beyond residence. However, it is important to note that a significant number of families of the non-immigrant children have also migrated to Istanbul due to political or economic reasons, have serious problems in adapting to the metropolitan city, and have precarious living conditions. Perhaps, this compulsory internal migration made Turkish child workers more vulnerable. On the other hand, it was observed that the probability of experiencing personal care and oral health problems, which are among basic health behaviours, was increased with having an illiterate mother. This study also showed that there is a significant relationship between paternal education level and nutrition. These results are in line with those in the study of variety of child and adolescents (Calderon & Mallory, 2019; Manning, Garvis, Fleming, & Wong, 2017) which show once more the importance of the education of parents for the health of their children.

4.1. Strengths and limitations

The strength of this study is its application of the internationally reliable electronic-based Omaha System in public health nursing care in the fields of occupational and school health. The Omaha System provides a standardised language between experts such as nurses and physicians in the mentioned fields. The program allows experts and researchers to determine the health problems of children in a holistic approach. The present study reported important scientific data regarding migrant and non-migrant child workers' health problems and sociodemographic characteristics. Although the sample consisted of child workers who speak Kurdish and/or Arabic as a mother tongue, they were also fluent in Turkish. Therefore, there was no need for interpreters during the study process. However, the results of the study are limited to the participants. Because this is the first known study to evaluate the health problems of child workers via the Omaha System, the results cannot be compared to others. Other limitations are due to its descriptive and observational study design.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The present study reported many health problems of child workers via the Omaha System, which is widely used in research, education, and public health. The Omaha system was found suitable for determining, planning an intervention for, following up, and re-evaluating the problems of migrant and non-migrant children. The electronic version of this system is time-saving, provides an easily accessible data and archive and facilitates the follow-up of the workers. Therefore, it can be easily used by public health nursing at the field work.

The most frequent health problem among the children was income, followed by psychosocial health problems such as mental health issues and neglect. The study also showed that a majority of participants had health problems associated with nutrition, sleep/rest, personal care, and residence, which are related to the basic needs/rights of every child from birth. It is also important to note that the frequency of neglect and abuse among the children requires the attention of authorities. Beyond that, there was no statistically significant difference between the migrant and non-migrant children regarding health problems. However, the important rate of the non-migrant child workers was also so vulnerable, while most were exposed to harsh, precarious life conditions in the suburb of Istanbul after migrating from the east of Turkey (where Kurdish people are the majority) due to political oppression and poor economic conditions. In addition, the present study reported that the education of parents is likely to make a positive difference in the health and quality of life of their children. Therefore, social sensitivity and awareness should be raised by keeping on the agenda, with public advertisements, that child labour has multidimensional, negative effects on the development and health of children, and that health problems experienced especially in childhood become more severe in advanced ages. However, for the basic solution of the problem, it is necessary to prevent poverty, develop the understanding of the social state, and comply with legal norms. For short-term solutions, the development of child- and immigrant-friendly policies and the enforcement of existing laws are urgently needed. We recommend that researchers examine the health of child workers in long-term and mixed-method observational studies.

REFERENCES

- Batomen Kuimi, B. L., Oppong-Nkrumah, O., Kaufman, J., Nazif-Munoz, J. I., & Nandi, A. (2018). Child labour and health: a systematic review. *International Journal of Public Health*, 63(5), 663–672. <https://doi.org/10.1007/s00038-018-1075-9>
- Calderon, S. J., & Mallory, C. (2019). Look at my pearly white teeth: Exploring adolescents' oral health behavior. *Public Health Nursing*, 36(1), 62–69. <https://doi.org/10.1111/phn.12569>
- Dhakal, S., Niraula, S., Sharma, N. P., Sthapit, S., Bennett, E., Vaswani, A., ... Lau, J. Y. F. (2019). History of abuse and neglect and their associations with mental health in rescued child labourers in Nepal. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 53(12), 1199–1207. <https://doi.org/10.1177/0004867419853882>
- Enebe, N. O., Enebe, J. T., Agunwa, C. C., Ossai, E. N., Ezeoke, U. E., Idoko, C. A., & Mbachu, C. O. (2021). Prevalence and predictors of child labour among junior public secondary school students in Enugu, Nigeria: a cross-sectional study. *BMC Public Health*, 21(1), 1–12. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-11429-w>
- Erdogan, S., & Esin, N. M. (2006). The Turkish version of the Omaha System: Its use in practice-based family nursing education. *Nurse Education Today*, 26(5), 396–402. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2005.11.009>
- Erdogan, S., Secginli, S., Cosansu, G., Nahcivan, N. O., Esin, M. N., Aktas, E., & Monsen, K. A. (2013). Using the omaha system to describe health problems, interventions, and outcomes in home care in Istanbul, Turkey: A student informatics research experience. *CIN - Computers Informatics Nursing*, 31(6), 290–298. <https://doi.org/10.1097/NXN.0b013e318282eala>
- Habib, R. R., Mikati, D., Al-Barathie, J., Younes, E. A., Jawad, M., Asmar, K. El, & Ziadee, M. (2021). Work-related injuries among Syrian refugee child workers in the Bekaa Valley of Lebanon: A gender-sensitive analysis. *PLoS ONE*, 16(9 September), 1–17. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257330>
- Health and Safety Labour Watch. (2021). 2020 yılında en az 2427 işçi iş cinayetlerinde hayatını kaybetti... - 2020 Yılı İş Cinayetleri Raporu (At least 2427 workers lost their lives in occupational homicides in 2020... - Work Homicide Report for 2020). Retrieved from <http://isigmeclisi.org/20607-2020-yilinda-en-az-2427-isci-is-cinayetlerinde-hayatini-kaybetti>
- Ilgaz, A. (2022). Effect of health screening and School Nurse Interventions on primary school students' knowledge, behavior, and status in Turkey: A quasi-experimental Omaha System study. *Journal of Pediatric Nursing*, 62, e115–e124. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2021.08.014>
- ilgaz, A., & gözüm, S. (2021). Integrative Nursing and Omaha System-Based Nursing Care Interventions in Older Women Feeling Loneliness (INOSEL): Study Protocol for a Randomized Controlled Trial. *Journal of Holistic Nursing*, 39(3), 225–238. <https://doi.org/10.1177/0898010120979128>
- International Labour Organization. (2018). *Ending Child Labour by 2025. A review of policies and programmes*. Geneva. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ipecc/documents/publication/wcms_653987.pdf
- International Labour Organization. (2022). Child Labour: Global estimates 2020. Retrieved from https://www.ilo.org/ipecc/ChildlabourstatisticsSIMPOC/WCMS_817698/lang--en/index.htm
- Jalili Moayad, S., Mohaqeqi Kamal, S. H., Sajjadi, H., Vameghi, M., Ghaedamini Harouni, G., & Makki Alamdari, S. (2021). Child labor in Tehran, Iran: Abuses experienced in work environments. *Child Abuse and Neglect*, 117(March), 105054. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.105054>

- Jonsson, J., Matilla-Santander, N., Kreshpaj, B., Johansson, G., Kjellberg, K., Burström, B., ... Bodin, T. (2021). Precarious employment and general, mental and physical health in Stockholm, Sweden: a cross-sectional study. *Scandinavian Journal of Public Health*, 49(2), 228–236. <https://doi.org/10.1177/1403494820956451>
- Karadeniz, O., Akın, E., & Abacı, N. İ. (2021). Fındık tarımında çocuk işçiliği: Giresun ili Piraziz ilçesi örneği (Child labor in hazelnut farming: The example of Piraziz district of Giresun province). *Anadolu Journal of Agricultural Sciences*, 36, 398–407. <https://doi.org/10.7161/omuanajas.908552>
- Kaur, N., & Byard, R. W. (2021). Prevalence and potential consequences of child labour in India and the possible impact of COVID-19 – a contemporary overview. *Medicine, Science and the Law*, 61(3), 208–214. <https://doi.org/10.1177/0025802421993364>
- Kesgin, M. T., & Kublay, G. (2014). Using the Omaha System in Occupational Health Nursing Applications: Advantages of a Common Language in the Diagnosis, Intervention and Evaluation of Nurses' Health Problems. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 152(Birol 2004), 488–494. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.09.238>
- Khatab, K., Raheem, M. A., Sartorius, B., & Ismail, M. (2019). Prevalence and risk factors for child labour and violence against children in Egypt using Bayesian geospatial modelling with multiple imputation. *PLoS ONE*, 14(5), 1–20. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0212715>
- Kim, J., Rana, S., Lee, W., Haque, S. E., & Yoon, J. H. (2020). How the Bidi Tobacco Industry Harms Child-workers: Results From a Walk-through and Quantitative Survey. *Safety and Health at Work*, 11(2), 143–151. <https://doi.org/10.1016/j.shaw.2020.02.002>
- Lee, S., Kim, E., & Monsen, K. A. (2015). Public health nurse perceptions of Omaha System data visualization. *International Journal of Medical Informatics*, 84(10), 826–834. <https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2015.06.010>
- Lordoglu, K., & Aslan, M. (2018). Görünmeyen Göçmen Çocukların İşçiliği : Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar (Labor of Invisible Migrant Children: Syrian Children in Turkey). *Çalışma ve Toplum*, 2, 715–732.
- Manning, M., Garvis, S., Fleming, C., & Wong, G. T. W. (2017). The relationship between teacher qualification and the quality of the early childhood education and care environment. *Campbell Systematic Reviews*, 13(1), 1–82. <https://doi.org/10.4073/csr.2017.1>
- Martin, K. S. (2005). *The Omaha System: A key to practice, documentation, and information management*. Elsevier Saunders.
- Meyer, S. R., Yu, G., Rieders, E., & Stark, L. (2020). Child labor, sex and mental health outcomes amongst adolescent refugees. *Journal of Adolescence*, 81(April), 52–60. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.04.002>
- Ministry of National Education. (2019). *National Education Statistics, Formal Education 2019/20*. Ankara. Retrieved from http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf
- Monsen, K. A., Schenk, E., Schleyer, R., & Schiavenato, M. (2015). Applicability of the Omaha System in Acute Care Nursing for Information Interoperability in the Era of Accountable Care. *The American Journal of Accountable Care*, 3(3), 53–61.
- Nurcan Kolaç, Ayşe Ergün, & Saime Erol. (2006). Pazarda Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sağlık Durumları (Working Conditions and Health Conditions of Children Working in the Market). *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG)*, 7(26), 30–36. Retrieved from

<http://www.ttb.org.tr/dergi/index.php/msg/article/view/396/374>

- Ornek, O. K. (2017). Psychological Symptoms Among Child Workers: A Systematic Review. *Journal of Continuing Medical Education (Sted). The Publication of Turkish Medical Association*, 26(4), 151–161.
- Ornek, O. K., & Ardic, A. (2019). Evaluation of Nursing Practice in Patients With HIV/AIDS with the Omaha System Electronic-Based Information Program: A Retrospective Study. *CIN: Computers, Informatics, Nursing*, 37(9), 482–490. <https://doi.org/10.1097/CIN.0000000000000529>
- Ornek, O. K., & Esin, M. N. (2018). Psychological Health Problems Among Adolescent Workers and Associated Factors in Istanbul, Turkey. *Safety and Health at Work*, 9(1), 101–108. <https://doi.org/10.1016/j.shaw.2017.06.004>
- Ornek, O. K., & Sevim, E. (2018). Work-Related Stress and Coping Profiles among Workers in Outer Garment Sector. *COJ Nursing & Healthcare*, 3, 1–7. <https://doi.org/10.31031/COJNH.2018.03.000552>
- Ozmen, K., & Dönmez, İ. (2021). Sokakta Çalışan/Çalıştırılan Çocuklar Üzerine Bir Alan Araştırması (A Field Study on Children Working/Working on the Street). *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(22), 753–772. <https://doi.org/10.29029/busbed.935265>
- Pandey, R., Gupta, S., Upadhyay, A., Gupta, R. P., Shukla, M., Mishra, R. C., ... Kumari, V. (2020). Childhood maltreatment and its mental health consequences among Indian adolescents with a history of child work. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 54(5), 496–508. <https://doi.org/10.1177/0004867420909524>
- Pérez-Herrera, N., León-Martínez, L. D. de, Flores-Ramírez, R., Barbier, O., Ortega-Romero, M., May-Euán, F., ... Pérez-Vázquez, F. J. (2019). Evaluation of benzene exposure and early biomarkers of kidney damage in children exposed to solvents due to precarious work in ticul, yucatán, méxico. *Annals of Global Health*, 85(1), 1–8. <https://doi.org/10.5334/aogh.2538>
- Punch, S. Migration Projects : Children on the Move for Work and Education. Workshop on Independent Child Migrants: Policy Debates and Dilemmas, Workshop on Independent Child Migrants: Policy Debates and Dilemmas § (2007). Retrieved from http://www.sussex.ac.uk/Units/SCMR/drc/news/reports/icm/Punch_migration_paper.pdf
- Schlick, C., Joachin, M., Briceño, L., Moraga, D., & Radon, K. (2014). Occupational injuries among children and adolescents in Cusco Province: A cross-sectional study. *BMC Public Health*, 14(1), 1–8. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-766>
- Scott, N. B., & Pocock, N. S. (2021). The health impacts of hazardous chemical exposures among child labourers in low-and middle-income countries. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(10). <https://doi.org/10.3390/ijerph18105496>
- Sturrock, S., & Hodes, M. (2016). Child labour in low- and middle-income countries and its consequences for mental health: a systematic literature review of epidemiologic studies. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 25(12), 1273–1286. <https://doi.org/10.1007/s00787-016-0864-z>
- Thi, A. M., Zimmerman, C., Pocock, N. S., Chan, C. W., & Ranganathan, M. (2022). Child domestic work, violence, and health outcomes: A rapid systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1). <https://doi.org/10.3390/ijerph19010427>
- Turkish Statistical Institute. (2021). Statistics on Child, 2020. Retrieved from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Statistics-on-Child-2020-37228&dil=2>
- UNICEF. (2021a). Child labour. Retrieved from <https://www.unicef.org/protection/child-labour>

UNICEF. (2021b). The state of world's children 2021. On My Mind. Promoting, protecting and caring for children's mental health. Retrieved from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/SOWC-2021-full-report-English.pdf>

Wickham, S., Whitehead, M., Taylor-Robinson, D., & Barr, B. (2017). The effect of a transition into poverty on child and maternal mental health: a longitudinal analysis of the UK Millennium Cohort Study. *The Lancet Public Health*, 2(3), e141–e148. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(17\)30011-7](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(17)30011-7)

Competing interest: The authors have no competing interest.

Acknowledgements: This study received no specific grant from any funding agency. One of the authors (OKO) received a scholarship within the Alexander-von-Humboldt foundation's Philipp-Schwartz-Initiative. The scholarship provider played no role in the study design, the collection, analysis and interpretation of the data, the writing of the report, or the decision to submit the paper for publication. Special thanks to the children, their families, teachers and the administrators at the schools.

Ethics approval and consent to participate: The Ethical Committee of Clinical Research, Marmara University approved the study phase (no:09.2019.388) before the study was conducted. Formal consent was obtained from the provincial directorate of education. Written informed consent was obtained from the children and their families. All methods were performed in accordance with the Declaration of Helsinki.

Author Contributions: O.K.O. conceptualized the study and developed the method, search strategy, and study design. O.K.O., S.O. and N.K. reviewed the children, evaluated health problems and made a plan for nursing interventions. O.K.O. and N.K. entered the data into a web-based electronic Omaha program (Nightingale Notes Software). O.K.O. analysed and synthesized the data, and drafted the manuscript. All authors contributed to the manuscript and approved its final version.

MUŞ İLİNDE UYUŞTURUCU MADDE KULLANIMI VE BAĞIMLILIĞINA YÖNELİK BİR FARKINDALIK ÇALIŞMASI OLARAK “GENÇLİĞİNE İYİ BAK PROJESİ”***Dr. Zeynep KANTARCI BİNGÖL******Özet**

Son zamanlarda dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de uyuşturucu madde kullanımında bir artış yaşanmakta ve bu maddelere yönelik ilgi ve eğilim de giderek artmaktadır. Uyuşturucu maddeye başlama yaşının 15’in altına düştüğünden söz edilmekte ve özellikle 15-25 yaş arası gençlerin büyük bir risk altında olduğu bilinmektedir. Aslında tüm insanlık uyuşturucu maddenin tehlikeleriyle karşı karşıyadır. Çünkü uyuşturucu madde kullanımı başta sağlık olmak üzere birçok problemi beraberinde getirmekte, çeşitli sorunlar yaratmakta, büyük tehlikeler oluşturmakta ve bunlar sadece uyuşturucu madde kullanan kişiyi ilgilendirmemektedir. Uyuşturucu maddenin zararları önce onu kullanan bireyi ve akabinde onun yakın çevresinden başlayarak dalga dalga yayılıp tüm insanları etkisi altına almaktadır. Diğer bir deyişle herkes bu tehditlere açıktır ve bu nedenle uyuşturucu madde kullanımı ile mücadelede toplumun her kesimi sorumludur. Esasında mühim olan çocukları ve gençleri uyuşturucu maddenin tuzağına düşmeden önce koruyabilmektir. Bunun için uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik önleyici faaliyetlerle çocukların ve gençlerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Muş ilinde faaliyetlerini sürdüren bir sivil toplum kuruluşu olan Muş Gençliği Uyuşturucu İle Mücadele Derneği meşakkatli bir işin sorumluluğunu üstlenmiştir. Dernek, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen *Gençliğine İyi Bak* projesi ile Muş ilinde toplumun en önemli sorunlarının başında gelen uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile alakalı gündem oluşturmayı amaçlamıştır. Proje boyunca aile ziyaretleri yapılmış, ilin işlek yerinde stand açılmış, sivil toplum kuruluşları ile çalıştay düzenlenmiş, din görevlileri ve mahalle muhtarlarıyla toplantı yapılmış ve satranç eğitimleri verilmiştir. Proje kapsamında veri toplamak için 650 görüşme yapılmış ve bunlar betimsel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre merak, problemlerle baş edememe, rahatlama isteği ve ailevi problemler gibi sebeplerle uyuşturucu madde kullanımına başlandığı belirtilmiştir. Aile içi ilişkilerin uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılık üzerinde çok etkili olduğu ve uyuşturucu maddenin zararlarından en çok yıprananın yine aile olduğu tespit edilmiştir. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığının sebep olduğu olumsuzluklardan toplumun her kesiminin etkilendiği ve herkesin konuya karşı duyarlı olması gerekli görülmüştür. Sosyal, sportif, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı önleyici ve koruyucu olabileceğine dikkat çekilmiştir. Bu makalede de uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele kapsamında yapılan *Gençliğine İyi Bak* Projesi’nin detayları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Muş, Gençliğine İyi Bak, Uyuşturucu, Madde Kullanımı, Bağımlılık.

THE PROJECT OF TAKE CARE OF YOUR YOUTH AS AN AWARENESS WORK ON DRUG USE AND ADDICTION IN THE PROVINCE OF MUŞ**Abstract**

While there has been an increase in the use of drugs in Turkey, as in the rest of the world, the interest and tendency towards these substances is also increasing. It is mentioned that the age to start using drugs falls below 15 and it is known that especially young people between the ages of 15-25 are at a great risk. In fact, all humanity is faced with the dangers of drugs. Because

* T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen ve Muş Gençliği Uyuşturucu İle Mücadele Derneği tarafından yürütülen *Gençliğine İyi Bak* projesi (Proje Numarası: 3583497) 01/12/2020 - 28/11/2021 tarihleri arasında Muş ilinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

** Muş Alpaslan Üniversitesi Felsefe Bölümü, z.kantarci@alparslan.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3778-1659

Derleme Makale Sayfa Sayısı:826-849

Makale Geliş Tarihi: 11. 05. 2022 Makale Kabul Tarihi: 01.07.2022 Makale Yayın Tarihi: 31.08.2022

the use of drugs brings with it many problems, firstly health, creates various problems, creates great dangers, and these do not only concern the person who uses drugs. The harms of the drug firstly affect the individual who uses it and then spreads in waves, starting from him/her immediate surroundings and affecting all people. In other words, everyone is open to these threats and therefore every segment of the society is responsible for the fight against drug use. Actually, the important thing is to protect children and young people before they fall into the trap of drugs. For this reason, it is necessary to raise awareness of children and youth through preventive activities for drug use and addiction. In this context, the Muş Youth Fight Against Drugs Association, a non-governmental organization operating in the province of Muş, has undertaken a difficult task. The Association aimed to set an agenda regarding drug use and addiction, which is one of the most important problems of the society in the province of Muş, with the project of *Take Care of Your Youth* supported by the General Directorate of Civil Society Relations of the Ministry of Interior of the Republic of Turkey. Throughout the project, family visits were made, a stand was opened in the busy place of the province, workshops were held with non-governmental organizations, meetings were held with religious officials and neighborhood headmen, and chess training was given. Within the scope of the project, 650 interviews were conducted to collect data and these were subjected to descriptive analysis. According to the results obtained, it was stated that drug use started due to reasons such as curiosity, inability to cope with problems, the desire to relax and family problems. It has been determined that family relations are very effective on drug use and addiction, and the family is the one who suffers the most from the harms of drugs. It has been seen that every segment of the society is affected by the negativities caused by the use and addiction of drugs and it is necessary for everyone to be sensitive to the issue. It has been pointed out that social, sports, artistic and cultural activities can be preventive and protective against drug use and addiction. In this article, the details of the project *Take Care of Your Youth* will be examined in the context of combating drug use and addiction.

Key Words: Muş, Take Care of Your Youth, Drugs, Drug Use, Addiction.

GİRİŞ

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ciddi sorunlar içinde başı çekmektedir. Hâlihazırdaki istatistikler durumun vahametini göstermektedir. 2021 yılında yayınlanan Avrupa Uyuşturucu Raporu'nda yer alan verilere göre dünya genelinde uyuşturucu madde kullananların sayısı 275 milyona ulaşmış ve önceki yıllara göre uyuşturucu madde kullanımı %22 artmıştır. 36 milyon kişi uyuşturucuya bağlı rahatsızlıklardan mustarip olmuştur (Web 1). Dünyada en fazla uyuşturucu ele geçirilen ülkeler sıralamasında Türkiye 2. sırada yer almıştır. Söz konusu eroin olduğu zaman 20.165 kg yakalamasıyla Türkiye, küresel düzeyde en fazla miktarda eroin ele geçiren ülke olmuştur. Türkiye'de 159.268 uyuşturucu olayı yaşanmış ve bu olaylarda 231.652 şüpheli yakalanmıştır (Web 2). Bu ve buna benzer raporlar detaylı incelenip değerlendirildiğinde başta sağlık, güvenlik, ekonomi, eğitim olmak üzere insana, topluma, çevreye ve yaşama verdiği zararlar dikkate alındığı zaman uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığının tüm insanlığın ortak sorunu olmaya devam ettiği görülmektedir.

Öncelikle çocuklarımız ve gençlerimiz olmak üzere toplumumuz açısından büyük bir tehlike olarak görülen uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı hususunda toplumun çeşitli kesimlerinin, kurum ve kuruluşlarının konuya ilişkin gayret ve çabaları mevcuttur. Daha etkin, daha kalıcı ve daha güçlü bir mücadele için topyekûn hareket etmek kaçınılmazdır. Bu yüzden

herkesin büyük görev ve sorumlulukları vardır. Uyuşturucu kullanımı ve madde bağımlılığına yönelik mücadelede kolluk kuvvetlerinin suça ve suçlulara dair faaliyetleri, arz edicilere karşı yapılan hukuki yaptırımlar, kullanıcılar için tedavi edici ve iyileştirici tıbbi çalışmaların yanı sıra konuya ilişkin koruyucu ve caydırıcı faaliyetler de önem arz etmektedir. Bu nedenle Muş Gençliği Uyuşturucu İle Mücadele Derneği tarafından yürütülen *Gençliğine İyi Bak* projesinin konusu uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı önleyici çalışmaların gerekliliğine dikkat çekmektir. Proje, Muş ili sınırları içinde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda toplumu bilinçlendirme, toplumsal bir duyarlılık oluşturma, sosyal sorumluluk bilinci geliştirme ve uyuşturucu madde ile mücadelede bir farkındalık oluşturma misyonunu üstlenmiştir.

1. Muş İlinde Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Bağımlılığı

Türkiye, çok kârlı bir ticaret kaynağı olarak görülen uyuşturucu madde ticaretinde önemli bir güzergâh üzerindedir. Türkiye Uyuşturucu Raporu (2021)'nda belirtildiği üzere Balkan Rotası olarak adlandırılan güzergâh, Afganistan'dan başlayarak İran, Türkiye ve Balkan ülkeleri üzerinden Orta ve Batı Avrupa'ya ulaşan eroin dâhil diğer opiyatların Avrupa'ya kaçakçılığında en sık kullanılan rotadır. Uyuşturucu kaçakçılığı bağlamında "Balkan Rotası" üzerindeki konumu itibarıyla Türkiye, gerek Asya'da üretilen ve Avrupa'ya transfer edilen başta eroin olmak üzere afyon türevleri kaçakçılığında ve aynı bölgede son yıllarda imalatı ve kaçakçılığı artmaya devam eden metamfetaminde, gerekse Avrupa'da üretilen ve Asya'ya sevkiyatı yapılan sentetik uyuşturucu ve bu maddelerin üretiminde kullanılan kimyasalların kaçakçılığında transit ve hedef ülkedir (Web 2). Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki Türkiye'ye giren uyuşturucu maddelerin büyük bir kısmı İran üzerinden Van'a ve Van'dan da Avrupa ülkelerine sevkiyatı yapılmak üzere İstanbul'a transfer edilmektedir. Yoğun bir uyuşturucu ticaretinin yapıldığı Van'da hemen hemen her gün operasyonlar düzenlenmekte ve tonlarca uyuşturucu madde ele geçirilmektedir (Duman, 2021: 318). Van'ın İran'la olan sınır komşuluğu göz önünde bulundurulursa bu durumun Van'da uyuşturucu madde teminini ve kullanımını kolaylaştıran bir etken olduğu fark edilir. Yine aynı şekilde Muş ilinin de Van şehrine olan yakınlığı dikkate alınırsa bu durumun Muş'ta uyuşturucu maddeye daha kolay ulaşmayı sağladığı görülür. Uyuşturucu maddeye kolay erişim de bağımlılık sürecini hızlandırır (Bahar, 2018: 8). Nitekim 8 Kasım 2019 tarihli Muş Valiliği'nden yapılan açıklamada Van'dan Muş'a öncü artçı şekilde gelen 1 araç ve 1 otobüs ile ilgili yapılan çalışmalarda, uyuşturucu madde ticareti yaptığı tespit edilen 5 şahsın kente giriş yaptıkları sırada uygulama noktasında yakalandığının (Web 3) ifade edilmesi, yine Muş Valiliği'nin 22 Kasım 2021 tarihli duyurusunda Muş İl Jandarma Komutanlığı tarafından uyuşturucu ile mücadele kapsamında Van ilinden temin ettiği uyuşturucu maddeleri Muş iline getireceği yapılan çalışmalar sonucu tespit edildiğini (Web 4) bildirmesi ya da 21 Şubat 2022 tarihli gazete haberinde yazdığı üzere Muş'ta İl Emniyet Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Şubesi ekiplerinin Van'dan yola çıkan ve uyuşturucu madde taşıdığı değerlendirilen ticari taksinin tepe lambasına gizlenmiş uyuşturucu maddeyi bulmaları (Web 5) iddiayı doğrulamaktadır. Bu noktada insanların yaşadığı çevrenin uyuşturucu madde kullanımında mühim bir yer tuttuğu gözlenmektedir. Elde edilebilirlik parametresi bu aşamada öne çıkmaktadır. Bir maddenin bireylerin çevresinde bulunması madde kullanımını arttıran etmenlerden mevcut durumun uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı üzerinde etkisi olabileceği düşünülebilir. Öyle ki

81 ilden oluşan ülkemizin sosyal ve ekonomik gelişmişlik sıralamasında Muş 79. sırada yer almaktadır (Web 6). Belli boyutları dikkate alarak yapılan bir sıralamada ise şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır (Bkz. Tablo 1).

Sosyal ve Ekonomik Gelişmişlik	Demografi	İstihdam	Eğitim	Sağlık	Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite	Mali	Erişilebilirlik	Yaşam Kalitesi
79	80	75	80	78	80	78	77	77

Tablo 1: Alt Boyut Sıralamaları Dikkate Alınarak Oluşturulan Tablo

Buna ilaveten TÜİK verileri incelediğinde Türkiye’de ortalama işsizlik oranı % 11.2 iken Muş’un da içinde olduğu TR2 bölgesinde %23. 6’dır. Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla, 8 bin 597 dolar iken bu, Muş için 4 bin 108 dolardır. Kaba doğum hızı Türkiye genelinde binde 13,3 iken Muş’ta binde 22’dir. Muş ili genelinde 7 tane hastane hizmet vermektedir. Bunların bünyesine bağlı AMATEM veya ÇOMATEM bulunmamaktadır. İlde bin kişi başına düşen hekim sayısı 1’dir. 405 bin nüfusa sahip Muş’ta 20 bin 743 okuma-yazma bilmeyen kişi yaşamaktadır (Web 7). Bu verilerin doğrudan ya da dolaylı olarak Muş ilinde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılık üzerinde etkisi olduğu düşünülebilir. Mesela projenin saha araştırmasında yapılan görüşmelerde ilde işsizlik oranının yüksek olduğu gerçeğinin uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığa iten bir sebep olduğu söylenmiştir. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)’nın 2015 yılında hazırlamış olduğu Muş İli Sosyal Analiz Raporu’nda uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılık üzerine belirtmiş olduğu ifadeler de dikkat çekicidir. Raporda Muş halkının son yıllarda gençlerde uyuşturucu madde kullanımının arttığını dile getirdiği ifade edilmiş ve hazırladıkları tablodaki verilere bakıldığında da bunun bir söylenti olmadığına yer verilmiştir. Uyuşturucu madde kullanan gençlerin kendilerine ve çevrelerine zarar vermekte olduklarından ve Muş’ta hırsızlığın artma nedenleri arasında uyuşturucu madde kullanımının artması olduğundan bahsedilmektedir. Bu nedenle halkın eskiye göre özellikle akşamları daha tedirgin olduğundan ve kendilerini güvensiz hissettiklerinden söz edilmektedir (Web 8). İşte bu ve benzeri nedenlerden ötürü Muş ilinde başta ucu, uyuşturucu, sarhoş edici ve benzeri madde kullanım alışkanlık ve tehdidi olmak üzere gençlerin her türlü ve her yönden gelebilecek zararlara karşı korunabilmelerini ve zararlı alışkanlıklardan uzak tutulmalarını sağlayıcı tedbirleri sosyal, kültürel ve bilimsel çalışmalar icra etmek sureti ile sağlamak için Muş Gençliği Uyuşturucu İle Mücadele Derneği kurulmuştur. Dernek yapmış olduğu çalışmalarla il genelinde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile etkin bir şekilde mücadelesini sürdürmektedir. *Gençliğine İyi Bak* Projesi de bu çalışmalarından bir tanesidir.

2. Projenin Amacı ve Önemi

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığının maddi ve manevi zararlarının, yakın tehdit ve tehlikesinin, aile, toplum ve millet hayatında meydana getirdiği tahribatların kamuoyu tarafından daha dikkatle bilinmesi ve bunun için acil, etkili ve sürekli tedbir yollarına başvurulması projenin en temel hedefidir. Projenin temel gündemini uyuşturucu madde kullanımına ve bağımlılığına neden olan etkenlerin azaltılması, ortadan kaldırılması ve kullanma eğiliminde olan, kullanmaya başlamış ve bağımlı durumda bulunan çocuklarımızın ve gençlerimizin uyuşturucu madde kullanımından uzaklaştırmak oluşturmaktır. Bu bağlamda proje uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı eğitici, koruyucu, caydırıcı yol, yöntem, tedbirler geliştirmeleri kapsamında sürükleyici etkiler oluşturmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla proje faaliyetleri ile ulaşılmak istenen hedefleri şöyle sıralayabiliriz:

- Ailelerin, toplumun, milletin ve devletimizin güç ve kabiliyetlerini zayıflatan, yıpratıcı, iktisadi, sosyal, kültürel, bilimsel kayıplara, genç nüfus ve insan kayıplarına neden olan ve neden olmakta olan uyuşturucu/madde kullanımı ve bağımlılığını azaltacak, en aza indirecek çalışmalarda bulunmak.
- Toplumun başat sorunlarından biri olan uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile alakalı dirençli, etkili ve önleyici gündem oluşturmak.
- Toplumun temel yapısının korunması, geliştirilmesi, güçlendirilerek sürekliliğinin sağlanması, kişi, aile, çevre, toplum, millet ve devlet hayatının var oluş sebeplerini, yüksek kültürel değerlerimizi korumak.
- Ailenin zayıfladığı, yıprandığı, ilgisiz kaldığı, çözümlere uğradığı zamanlarda aile bireylerinin çeşitli zararlı akımlara, özentilere ve faaliyetlere kapıldığı görülmektedir. Bu süreçte ailelere neler yapabileceği hakkında bilgilendirme yapmak ve destek olmak.
- Aile hayatını temelden ve derinden yaralayan, çözülmesine sebep ve ortamlar hazırlayan uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığını kişi, aile ve toplum hayatından uzaklaştıracak sosyal, kültürel, iktisadi ve bilimsel çalışmaların yaygınlaşmasını sağlayacak sosyal faaliyetlerde bulunmak.
- Gençlerimizin, yalnızca ailelerinin değil, çevrenin, toplumun, milletin ve devletin sorumluluğunda olan en kıymetli varlıklarımız olduğu düşünce ve anlayışı içinde hareket edilmesini temel amaç olarak kabul etmek.
- Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığın etkisi ile sağlıksız, düşünme ve çözüm üretme yeteneği, ahlak, erdem, şuur düzeyleri zedelenmiş, işlerliğini yitirmiş, başta kendileri sonrasında aileleri, çevreleri, toplum, millet ve devlete olan zararları olan bireyler yetişmekte ve bir nesil heder olmaktadır. Neslin bozulma tehlikesine karşılık sağlıklı nesiller yetiştirmek, önce kendisine sonrasında ailesine, çevresine, topluma ve devlete faydalı bireyler kazandırmak.
- Uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığının zararları her geçen gün artarak devam etmekte ve beraberinde çok büyük ve telafisi yüksek kayıpları beraberinde getirmektedir. Buna karşı önleyici ve koruyucu faaliyetlerle en kolay ve maliyeti en düşük olan mücadele yöntemini geliştirmek.

- Aile, toplum, millet ve devlet hayatını olumsuz etkileyen madde bağımlılığı tehdit ve tehlikelerini önleyecek, azaltacak yönde koordineli faaliyetlerin gelişmesini teşvik edecek çalışmalarda bulunmak.
- Sivil toplum kuruluşlarının bilgi, fikir, görüş ve önerilerinin ele alınması, konuya olan duyarlılıklarının kuvvetlenmesini sağlayacak çalışmalarda bulunmak.
- Sosyal, kültürel faaliyetler ile kamu algısını kuvvetlendirmek, gençlerimizi çeşitli madde bağımlılığı tehdit ve tehlikelerinden uzak tutacak düşünce, fikir, tutum ve davranışlar, hareket ve faaliyet alanları oluşturmak.
- Kamu - Sivil Toplum işbirliği ile gençlerimizi ve hatta çocuklarımızı uyuşturucu kullanımına özendirilen, sevk eden, zorlayan, sürükleyen ve bağımlı hale düşmelerine sebep olan sosyal, kültürel, iktisadi sebepleri tespit edecek, bunun için önleyici faaliyetlerin geliştirilmesini, üretilmesini, uygulanmasını sağlayacak çalışmalarda bulunmak.

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına ilişkin ele alınan ve sürekli gelişerek yaygınlaşan tehlikeler, tehditler ve sorunlar zinciri, ülkemiz genelinde her alanda ve tüm kesimleri, günümüzü, geleceğimizi, gençliğimizi, aile yapımızı ve hatta devletimizin birliğini, gücünü, onur ve saygınlığını yıpratın, güç kaybına sebep olan ortamları hazırlamaktadır. Dolayısıyla projenin amaçları doğrultusunda yürütülen stratejik çalışma ve faaliyetlerin konuya ilişkin duyarlılığı ve hassasiyeti arttırması bakımından *Gençliğine İyi Bak* projesi önemli bir yere sahiptir.

3. Projenin Gereçesi

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusu tüm dünyanın kanayan yarası olduğu için böyle bir konuya dikkat çekmek için hazırlanan bu proje birçok gereçeye sahiptir. Genel itibari ile bakıldığında proje kapsamında ele alınan temel sorun, dünyamızın ve ülkemizin her yerinde olduğu gibi Muş ilinde de gençliğin karşı karşıya kaldığı ve sürekli yaygınlaşarak genişleyen, geniş kitleleri de kapsamına alarak tehdit eden uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ve onunla birlikte gelen çeşitli ve birbirini besleyen tehdit, tehlike ve engellerden ibarettir. Hemen her geçen gün uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı yüzünden birçok insan mahvolmakta ve hayatı kararmakta, çok sayıda ailenin ocağı sönmekte, toplumumuzda sosyal, iktisadi bunalımlar yaşanmakta, uyuşturucuya bağlı ölümler, intiharlar, cinayetler ve çeşitli suçlar işlenmekte, organize çeteler oluşmakta ve bir sürü insan bu çetelerin tuzağına düşmekte, boşu boşuna zaman, enerji ve insan gücü kaybedilmektedir. Uyuşturucu müptelası olan bireyin ilerleyen süreçlerde çeşitli zararlı enformasyonlara kapılması veya onların isteklerine bilerek veya bilmeyerek hizmet etmesi, suç işleyecek durumlara kapılması, sürüklenmesi, organizelere bulaşması ve nihayetinde yok olup gitmesi kaçınılmazdır. Milli ve manevi değerlerimiz, ahlak, erdem, bilgi ve teknoloji hayatı yıpranmakta, toplum hayatında çözümler yaşanmaktadır. Sağlıksız düşünme ile baş gösteren şuur düzeylerinin zedelenmesi, işlerliğini yitirmesi ve telafisi büyük maliyetler ve büyük kayıplar ile artarak toplum zarar vermeye devam etmektedir. Uyuşturucu madde kullanımının ilkokul çağındaki çocuklara kadar ulaşması ve milli güvenliğimizi tehdit edecek boyutlarının oluşması da ürkütücüdür.

Uyuşturucu madde üretici, satıcı, dağıtıcı organizasyonlar ile mücadele görev ve sorumlulukları kanunlarla belirlenmiş olan kolluk kuvvetlerinin görev ve sorumluluk alanlarına

girer ya da uyuşturucuya yönelik kanun, politika, yaptırım ve eylem planı oluşturmak yine devletin sorumluluğundadır ve devlet konuya ilişkin daha birçok mesuliyeti de yüklenmiştir. Lakin uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadeleyi yalnızca devletten beklemek gerekir. Bu konuda toplumun tüm bireyleri ellerini taşın altına koymalıdır. Uyuşturucudan korunmanın en kolay yolu hiç başlamamak ise burada eğitici ve önleyici faaliyetlerin ehemmiyeti yadsınamaz. Öyleyse 21. yüzyılın en sinsi tehlikesi ile baş etmede tehlikenin şiddet ve etkilerinin, sebeplerinin değerlendirilmesi, toplu ve yaygın olarak bilimsel yol ve yöntemler ile önleyici faaliyetlerin hukuk sistemi ve düzlemi içinde kamu, sivil toplum ve vatandaşların iştirak ve katılımlarıyla çalışmaların yerine getirilmesi mühim bir husustur.

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede genellikle kısa vadeli, birbirinden kopuk ve bağımsız faaliyet ve çalışmalar yapılmaktadır. Bu durumda sürdürülebilir, etkili ve güçlü sonuçlara ulaşılamamaktadır. Her geçen gün uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı çeşitli uyuşturucu maddelerin icat edilmesi, geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması ile toplumun her kesiminden insanı etkilemekte ve ne yazık ki kullanıcılar git gide çoğalmaktadır.

Toplum içinde tehlikeli etkileri, zararları ve kayıpları olduğu halde çoğu zaman insanlar özellikle aile bireyleri nasıl ve hangi yol ve yöntemlerle uyuşturucu madde kullanımını ve bağımlılığını önleyeceği, etki ve şiddetini azaltacağı, zamanın, şartların ve tehlikenin ölçüsüne göre ne şekilde tedbirler alacağını bilmemekte ve çözümler yarına ertelenmektedir. İçinde bulunduğumuz çağın koşullarında acil çözüm üretilmesi, uygulama alanlarına sevk edilmesi gereken uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusu noksan, yetersiz, düşük etkili faaliyetler ile giderilemeyecek büyüklükte, yaygınlıkta ve çeşitliliktedir. Bu maksat ile projede tüm kamuoyunun mevcut duruma yönelik tedbirler geliştirmeye sevk edilmesi, koordinasyon halinde bulunarak faaliyet icra etmesi hedeflenmiştir.

4. Projenin Yöntemi

Muş Gençliği Uyuşturucu İle Mücadele Derneği, uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede en etkili yolun önleyici ve koruyucu faaliyetler olduğuna *Gençliğine İyi Bak* projesi ile dikkat çekmek istemiştir. Proje kapsamında yapılan aile ziyaretlerinde, açılan standlarda, sivil toplum kuruluşları ile yapılan çalıştayda, din görevlileri ve mahalle muhtarları ile yapılan toplantıda veri toplamak için mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evreni Muş il merkezi olup, stand açma çalışmalarında Muş iline bağlı Varto ve Hasköy ilçelerinde de çalışmalar yürütülmüştür. Aile ziyaretlerinde 180 görüşme, açılan standartlarda 400 görüşme, sivil toplum kuruluşlarıyla 30 görüşme, din görevlileriyle 25 görüşme ve mahalle muhtarlarıyla 15 görüşme yapılmıştır. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmış ve bunlar betimsel analize tabi tutulmuştur. Görüşmecilere yöneltilen açık uçlu sorular şunlardır:

- Çocuklar ve gençler uyuşturucu madde kullanmaya zorla mı başlatılıyor? Onları uyuşturucu madde kullanımına sevk eden etkenler nelerdir?
- Çocukları ve gençleri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı korumak için ailelere düşen sorumluluklar nelerdir? Bu konuda aileler neler yapmalıdır?
- Uyuşturucu madde kullanımı sadece kişiye mi zarar verir?

- Toplum olarak çocukları ve gençleri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı nasıl koruyabiliriz? Onları uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığından uzak tutmak için toplum olarak neler yapabiliriz?
- Hangi sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler ile çocuklar ve gençleri uyuşturucu maddelere olan ilgi ve özentiden uzak tutabiliriz? Bunun için kamu ve sivil toplum kuruluşlarının neler yapmasını istersiniz?

5. Proje Faaliyetlerinin Açıklanması

Proje etkinlikleri belirlenirken projenin kamu faaliyeti olduğu düşünce ve gerçekliği ile hareket edilerek kamu ve sivil toplumun faaliyetlere katılımına önem ve öncelik verilmiştir. Bunun için proje temel amaç ve hedeflerinin uygulama alanlarında başarı ile yürütülmesi için bilimsel ve teknik davranılmasına, kamu ve sivil toplumun faaliyetlere katılımına önem ve öncelik verilmesine dikkat edilmiştir. Kamuoyunun dikkat, ilgi ve konuya duyarlılığını kuvvetlendirecek temel ve detay faaliyetlerden oluşan projenin uygulanması ile toplumun, milletin ve devletimizin güç ve kabiliyetlerini zayıflatan, yıpratıcı, iktisadi, sosyal, kültürel, bilimsel kayıplara neden olan ve neden olmakta olan uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığının olumsuz etkilerini önceden önleme faaliyetleri ile azaltılmış olacağı düşünülmektedir.

Proje faaliyetlerine başlamadan önce Muş ilindeki gönüllü çalışma komisyonlarının Kamu-STK iş birliği kurulmasını teşvik edecek girişimlerde bulunulmak amacıyla il ve ilçe belediye başkanlıkları, kaymakamlıklar ve vali yardımcılar ile görüşmeler yapılmış, projenin takdimi sağlanmıştır. Daha sonra Muş ilinde bulunan kamu kurum ve kuruluşlarına, sivil toplum kuruluşlarına ziyarette bulunularak proje hakkında bilgi verilmiş ve proje tanıtılmıştır. Projeye destek ve katkı sunmaları konusunda istişarelerde bulunulmuştur. Projenin yerel ve ulusal basında haber konusu olması için çalışılmıştır. Bu şekilde projede ele alınan temel sorun olan uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile ilgili bir kamuoyu oluşturulmak istenmiştir.

Proje boyunca uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede önleyici ve koruyucu olabileceği düşünülen çalışmalar yapılmıştır.

1. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığını önlemede en önemli rol aileye düştüğü için aile ziyaretlerinin yapılması.
2. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı toplumu bilgilendirme amaçlı stand kurulması.
3. Toplum yararı için hizmet veren sivil toplum kuruluşlarıyla uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede fikir alışverişi yapmak için çalıştay düzenlenmesi.
4. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele etkin rol oynadıkları düşünüldüğü için din görevlileri ve mahalle muhtarlarıyla toplantı hazırlanması.
5. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığını önlemede sportif faaliyetlerin önemini vurgulamak amacıyla çocuklara ve gençlere satranç eğitimleri verilmesi.

5.1. Aile Ziyaretleri

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığından korunmada ailenin en etkileyici faktör olduğu gerçeğinden hareket edilerek proje dâhilinde Muş şehir merkezinde 180 aile evinde

ziyaret edilmiştir. Ziyaret edilen hemen hemen tüm evlerde ailelerin konuya karşı duyarlı ve hassas oldukları gözlenmiştir. Yapılan görüşmelerde aile içinde yaşananların uyuşturucu madde kullanımına ve bağımlılığa sürüklediği öte yandan bu durumdan en çok etkilenenin aile olduğu ve mücadele için de en çok görev ve sorumluluğun yine aileye düştüğüne değinilmiştir. Bu nedenle çocuklarda ve gençlerde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı riskine karşı aile bireylerinin bilmesi gerekenler üzerinde durulmuştur. Ailelerin bilinçli olması ve çocuklarına doğru tutum ve davranışlarla yaklaşmaları onları zararlı ve tehlikeli alışkanlıklardan koruyabilir. Çocuklarının sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmelerini sağlamak, düzenli ve sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazandırmak ailenin görevleri arasındadır ve bunu başaran aileler çocukları uyuşturucu madde gibi zararlı ve tehlikeli alışkanlıklardan uzak tutabilir. Bu yüzden aileler çocuklarıyla güçlü ilişkiler geliştirmeli ve kuvvetli bağlar oluşturmaya çalışmalıdır. Aile bireyleri arasındaki iletişim kopukluğu, sevgi eksikliği, ilgisizlik, huzursuz aile ortamı ya da parçalanmış aileler uyuşturucu madde kullanımına sevk ettiği için aile bireylerinin birlikte çokça vakit geçirmelerinin, sohbet etmelerinin, beraber etkinliklerde bulunmalarının uyuşturucu madde kullanımındaki önleyiciliğinden bahsedilmiştir. Kötü giden aile içi ilişkilerinin aileye olan bağlılığın azalmasına bu durumun çocukların ve gençlerin sapsmış arkadaş çevrelerine yönelmesine ve uyuşturucu madde ile tanışmasına (Koçanlı, 2020: 581) sebep olduğu belirtilerek aileler uyarılmıştır. Bu noktada çocuklarının kimlerle arkadaşlık ettiğinin ailelerce bilinmesi dikkat çekilmeye çalışılan başka bir husustur. Çocuklarının uyuşturucu maddenin tuzağından korumak isteyen aileler onların doğru arkadaşlar seçmelerinde yönlendirici olmalıdır. Özellikle ergenlik çağında bir gruba ait olma isteği ile hareket eden genç bireylerde arkadaşların etkisi daha ön planda olmaktadır. Bu yüzden ailelerin arkadaş seçimi de dâhil her konuda çocuklarına yol gösterici ve rehber olmalarının altı çizilmiştir. Zaten ailelere çocuklarını çok sıkı disipline etmeye çalıştıklarında ya da hiçbir kural belirlemeden kendi hallerine bıraktıklarında uyuşturucu madde kullanmaya yönelebilecekleri ifade edilerek baskından kaçınacakları, istikrarlı ve tutarlı bir kontrol sistemi geliştirmeleri ve çocuklarına kendilerini rahatça ifade edebilecekleri güvenli ve huzurlu bir aile ortamı sağlamaları söylenmiştir. Aile tutumlarının çocuklar ve gençler üzerindeki etkisi üzerinde durularak ebeveynlerin çocuklarına iyi bir rol model olmaları, bilinçli ve dikkatli hareket etmeleri ve örnek davranışlar sergilemeleri gerektiği anlatılmıştır. Ailelere çocuklarının uyuşturucu maddelere ilgi ve sempati duyduklarını ya da kullandıklarını fark etmeleri durumunda ise endişe ve paniğe kapılmadan hareket etmeleri, sakin ve soğukkanlı olmaları, suçlayıcı tavırlardan uzak durmaları telkin edilmiştir. Yapılması gerekenin sorunu görmezlikten gelmek ve durumu gizlemektense çözüm odaklı çareler aramak olduğu belirtilmiştir.

Ailelere konu ile ilgili ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan bilimsel araştırmaların sonuçlarından söz edilmiştir. Bu çalışmalarda elde edilen bulgularda çocukların ve gençlerin aile ortamında tanık oldukları uyuşturucu madde kullanımına paralel bir şekilde gerek uyuşturucu maddeye yönelme gerekse de riskli ve sapsmış davranışlar gösterme eğilimlerinin oldukları ve uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılık üzerinde en etkili iki temel faktörün aile içi sorunlu ilişkiler ve ebeveynlerle sağlıklı iletişim kuramamalarından ortaya çıkan iletişim aksaklıkları elde edilmiştir. Aile desteğinin ve aile işlevlerinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesinin uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlısı olma durumlarında etkili olduğu, ebeveynin uyuşturucu madde kullanım alışkanlıklarının yanı sıra özellikle aile ortamında sorun

çözme yöntemi olarak tercih edilen davranış kalıplarının ergenlik dönemi problemlerine karşı anlayış ve sempati ile yaklaşmanın bağımlılığı önleyici etkileri olduğu sonuçları aileler ile paylaşılmıştır (Yaman, 2014: 100). Ayrıca bu ziyaretlerde yarı yapılandırılmış görüşme formları ile uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı hakkında ailelerin görüşlerine başvurulmuştur. Görüşme formlarının değerlendirilmesi sonucunda elde edilen bilgi ve veriler değerlendirilerek sonuç raporları hazırlanmıştır. Hazırlanan sonuç raporları Muş İl Valiliğine sunulmuştur ve valiliğin görüş, önerileri doğrultusunda göre faaliyet planları oluşturulması düşünülmektedir.

5.2. Stand Açma

Proje faaliyetleri kapsamında Muş şehir merkezinin en işlek caddesi olan İstasyon Caddesi'nde bulunan Atatürk Çocuk Parkı önünde bir hafta boyunca, Varto ilçesinde halkın yoğun olduğu Belediye Parkı'nda ve Hasköy ilçesinde kalabalığın fazla olduğu Eski Cami'nin yanında bir gün boyunca uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı insanların bilinç düzeylerini arttırmak için stand kurulmuştur. Kurulan stantlarda uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı hakkında bilgi verilirken çeşitli broşürler dağıtılmıştır. Yapılan bilgilendirmelerde uyuşturucu madde kullanımının ve bağımlılığının birey, aile, toplum, millet ve devlet hayatında yapmış olduğu zararlar ve olumsuz etkiler anlatılmıştır. Özellikle çocukların ve gençlerin büyük risk altında oldukları ve onları uyuşturucu madde kullanımına sevk eden nedenlere dikkat çekerek insanların bu konuya karşı dikkatli ve hassas olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Uyuşturucu ile mücadelenin bir insanlık görevi olduğu belirtilerek halktan bu mücadeleye tam destek vermeleri istenmiştir. İnsanlara yöneltilen açık uçlu sorularla onların konu ile ilgili fikir ve düşünceleri alınmış ve uyuşturucu madde ile mücadelede sundukları çözüm önerileri not edilmiştir.

5.3. Sivil Toplum Kuruluşları İle Çalıştay

Sivil toplum kuruluşları toplum için yararlı bir hizmetler yapmak, topluma fayda sağlamak, iyi bir yaşam ve iyi bir gelecek için herkese yardım etmek amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlardır. Eğitim, sağlık, gıda ve güvenlik gibi birçok alanda toplumsal ihtiyaçları karşılamak, toplumsal meselelere ve problemlere parmak basmak ve toplumu daha iyi noktalara taşımak konusunda sivil toplum kuruluşlarının çabaları göz ardı edilemez. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede kamu kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, yerel yönetimlerin yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de aktif rol aldıkları görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının konu ile alakalı faaliyetlerinde önleyici ve koruyucu hizmetlere yöneldikleri, çocuklara ve gençlere yönelik konferanslar ve söyleşilerle bilgilendirme yaptıkları, afişler, broşürler, dergiler ve kitaplar ile konuya dikkat çekmeye çalıştıkları, çocukların ve gençlerin kötü ve zararlı alışkanlıklardan uzak durmaları ve boş zamanlarını daha verimli geçirmelerini özendirmek için sportif, sanatsal ve kültürel faaliyetler düzenledikleri bilinmektedir. Bu nedenle projede "Kişiyi uyuşturucu madde kullanımına ve bağımlılığa iten, sevk eden, yönlendiren, sürükleyen, devam ettiren sebepler nelerdir?", "Bu sebeplerin oluşmasına neden olan etkenler nelerdir?", "Neden bu sebepler oluşuyor, ortaya çıkıp yaygınlaşabiliyor?", "Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede nereden başlanılmalı, hangi faaliyetlerde sivil toplumun görev ve sorumluluklar yüklenmeleri uygun olur?" gibi sorulara çözümler üretilmesi, geliştirilmesi kapsamında Muş ilinde faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşlarının yöneticilerinin ve temsilcilerinin iştirak etmeleriyle çalıştay düzenlenmiştir. Bu

çalıştay ile sivil toplum kuruluşlarının uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda bilgi, fikir, görüş ve önerilerini ele alınarak konuya olan duyarlılıklarının kuvvetlenmesi sağlanmıştır. Toplumsal yaşamın her alanını olumsuz etkileyen uyuşturucu madde kullanımının ve bağımlılığının sebep olduğu tehdit ve tehlikeler konusunda koordineli faaliyetlerde bulunmaları teşvik edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının konuya olan duyarlılığını ve çözüm yolları üretmelerini hedefleyen çalıştay faaliyetleri ile elde edilecek olan önemli ve stratejik önleyici fikir ve düşüncelerin hayata geçmesi için katılımcılardan gönüllü bir ekip oluşturulması ve proje konusu faaliyetlere katılmaları önerilmiştir. Çözüm ve önleyici faaliyetler ile çalışma alanlarında gönüllü olarak görev ve sorumluluklar yüklenmeleri yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur.

5.4. Din Görevlileri ve Mahalle Muhtarları İle Toplantı

Uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele konusu yapısı itibari ile toplumun birçok kesiminden insanın vereceği destekle yürütülmesi gereken bir mevzudur. Bu nedenle projede uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılıkla mücadele konusunda etkili olduğu düşünülen taraflardan Muş ilinde görev yapan din görevlileri ve ildeki çeşitli mahallerin muhtarları ile toplantı düzenlenmiş ve bu mücadeleye nasıl katkı yapabilecekleri konusunda görüşmeler sağlanmıştır. “Hangi tutum ve davranışlarla, teşvik ve yönlendirmeler ile toplumun en tehlikeli sorunlarının başında gelen uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına neden olan etkenlerin etkisini ortadan kaldıracakları?”, “Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığının önüne geçebilmek için hangi konularda, nasıl ve ne şekilde faaliyetler yapılabilir?”, “Din görevlilerine ve mahalle muhtarlarına bu konuda ne tür görev ve sorumlulukları düşebilir?”, “Konu itibariyle din görevlileri ve mahalle muhtarları mevcut potansiyellerini yerinde, zamanında ve daha etkili nasıl kullanabileceklerine dair yol, yöntem ve etkinlikler neler olabilir?” gibi sorular üzerinde durularak din adamlarının ve mahalle muhtarlarının bu haklı mücadele için teşvikleri sağlanmıştır.

Git gide büyüyen uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı sorununun boyutlarının genişlemesiyle daha karmaşık bir hale dönüşmesi ve beraberinde başka sorunları doğurması soruna yönelik çözüm yollarında farklı arayışları gündeme getirmiştir. Bu minvalde inanç odaklı yaklaşım uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede başvurulması gereken yeni bir yaklaşım olarak ele alınabilir (Kızmaz ve Çevik, 2016: 314) Dini duygular harekete geçirilerek uyuşturucu madde kullanımının zararları ve kötülüğü hakkında dini değerlerden yararlanma yoluna gidilebilir (Başkurt, 2003: 113). Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede din ve maneviyat kökenli yardım yaklaşımlarına yer verilmesi uygun görülebilir. Çünkü yapılan bazı araştırmalar incelendiğinde bireylerin depresyon, umutsuzluk, kaygı, anlamsızlığa sürüklenme, intihara meyletme gibi problemlerinin çözüme kavuşmasında dini ve maneviyat kökenli danışmanlık hizmetlerinin katkısı olduğuna dair sonuçlara varılmıştır. Dini ve maneviyat kökenli danışmanlık hizmetlerinin insanların daha iyi, daha mutlu, daha huzurlu bir yaşama sahip olmasında yardımcı olduğu gözlenmiştir. Benzer şekilde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı hususun da bu hizmetlerin faydası olacağı varsayılır. Dahası dini danışmanlık hizmetleri tanımlanmış yasal ve norm görevleri itibariyle bağımlılıkla mücadelenin sosyal ayağını oluşturan mühim bir paydaş olarak düşünülebilir. Din görevlilerinin hutbe, vaaz, konferans, sohbet ve ziyaret gibi etkinliklerle çok fazla insana ulaşabileceği düşünülürse bu mücadelede aktif rol oynayacakları varsayılmaktadır. Bu

kapsamda konu ile mücadelede din hizmeti görevlileri son derece önem taşımakta olup, önleme çalışmalarında dini danışmanlık ve rehberlik önemli bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yardım etme davranışı veya yardım etme etkinliği olarak tanımlanan dini danışmanlık, danışanların sağlıklı bireyler olarak kalmaları için insanların birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmalarını, yardımlaşmalarını, örnek bireyler olmalarını ve kişiyi rahatsız eden problemleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Dağlı, 2019: 288).

Uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığına dair mücadelede gelinen noktaya bakıldığında konunun kilit isimlerinden biri de mahalle muhtarları olduğu söylenebilir. Görev tanımları hesaba katıldığında mahalle muhtarların bu mücadele için işlevsel bir rol üstlenmesi mümkün olabilir (Dağlı, 2020: 66). Çünkü mahalle muhtarlarının görevlerini ele alan 4541 sayılı kanunda belirtilen vazifelerden “mahallenin güvenliğini korumak, salgın ve bulaşıcı hastalıkları ilgili resmi kurumlara bildirmek, mahalleye giren kimliği belirsiz ve şüpheli şahısları kolluk güçlerine haber vermek” (Web 9) ve 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda yer alan “muhtar, mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür.” (Web 10) maddesi uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığıyla örtüşen bir özelliğe sahiptir. Yine 5393 sayılı kanunun 76. maddesi ile kurulması istenen Kent Konseylerine muhtarların da iştirak etmelerinin istenmesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu madde ile kurulması istenen Kent Konseylerinin var olma amacı incelendiğinde “kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır.” (Web 10) ifadeleri uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı ile mücadele çerçevesinde yorumlanabilir. Bunların yanı sıra mahalle muhtarları, mahalle sakinlerini yakından tanıdığı için onlarla yakın diyaloglar kurabilir, dayanışma ve işbirliği içerisinde olabilir. Mahallenin gözü kulağı olduğu için mahallenin nabzını tutabilir, mahalleliye gerektiğinde telkin ve yönlendirmelerde bulunabilir. Mahallede yaşayanların ihtiyaç ve gereksinimlerinin giderilmesinde, sorunlarının çözüme kavuşmasında yine ilk başvurulacak kişi mahalle muhtarıdır. Mahalle muhtarı ve mahalledekiler arasındaki bu yakın ilişki birçok problemin aşılmasına yardımcı olmaktadır. Söz konusu uyuşturucu kullanımı ve bağımlılığı olduğunda tam anlamıyla başarıya ulaşmak için mahalle muhtarlarıyla birlikte hareket etmek yerinde olacaktır.

5.5. Satranç Eğitimleri:

Projede uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede sportif faaliyetlerin rolüne dikkat çekmek için satranç eğitimleri düzenlenmiştir. Çocukları ve gençleri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı gibi zararlı ve kötü alışkanlıklardan korumak için onları satranç gibi üretken etkinliklerle buluşturmak gerekir. Bunun için Muş’ta belirlenen mahallelerde belirli yaş gruplarındaki çocuklardan ve gençlerden oluşan etkinlik gruplarıyla satranç turnuvaları düzenlenmiştir. Satranç oyunun çocuklar ve gençler üzerindeki faydaları gözetilerek bu oyun tercih edilmiştir. Çünkü kişilik ve karakter gelişimi üzerinde olumlu etkileri bulunan satrancın eğlenceli zaman geçirmenin yanı sıra kişinin kendini tanımasında ve potansiyellerinin farkında olmasında, gerçekçi hedefler belirlemesinde, doğru kararlar

almasında ve doğru adımlar atmasında, planlı ve programlı hareket etmesinde, olaylara farklı bakış açılarından yaklaşmasında, olumsuzluklar karşısında pes etmeden ve yılmadan mücadele etmesinde katkıları çoktur.

6. Proje Bulguları ve Veri Analizi

Projede yürütülen faaliyetlerde Muş ilinde yaşayan insanlara uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığa dair yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Saha araştırmasından elde edilen verilerden hareketle, Muş'ta uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik sorgulanan konuları şu başlıklar altına toplamak mümkündür:

1. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına sürükleyen etkenler
2. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik sorumluluklar
3. Uyuşturucu madde kullanımından ve bağımlılığından zarar görenler
4. Uyuşturucu madde kullanımından ve bağımlılığından korunmak için yapılması gerekenler
5. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına karşı sosyal, kültürel, sanatsal, sportif faaliyetlerin rolü

6.1. Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Bağımlılığına Sürükleyen Etkenler

İnsanlar madde bağımlısı olarak doğmazlar. Beden yapılarının doğal olarak maddeye gereksinimi yoktur. Yaşamlarının ileri dönemlerinde insan madde ile tanışır, onu kullanır ve belki de yaşamı boyu artık ondan ayrılmaz. Sonuç olarak insan kendi doğasından uzaklaşmış, kendinden başka bir nesne ile ancak var olabilir durumuna gelmiştir (Web 11). Merak, arkadaşların etkisi, problemler karşısındaki güçsüzlük ve çaresizlik, kendini çabaları, eğlenmek, rahatlamak, kaygıyı azaltmak ve kendini güçlü hissetmek gibi istekler, ailevi nedenler (aile içi şiddet, iletişimsizlik, baskı ya da ilgisizlik, boşanmış ve parçalanmış aileler), çevresel faktörler (işsizlik, yaşanan yerde uyuşturucu madde kullanımının yüksek olması) gibi etkenlerin çocukları ve gençleri uyuşturucuya sürüklediği söylenebilir. Bu manada kişileri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına sürükleyen etkenlerin neler olduğunu bilinmesi gerekir. Eğer kişileri uyuşturucu madde kullanımına ve bağımlılığına sürükleyen etkenler iyi bilirse alınacak önlemler de o denli etkili olacaktır. Bu nedenle projede görüşmecilere “Çocuklar ve gençler, uyuşturucu madde kullanımına zorla mı başlatılıyor? Onları uyuşturucu madde kullanımına iten, sevk eden, sürükleyen etkenler nelerdir?” soruları yöneltilmiştir. Bu sorulara yönelik genel görüşler; çocukların ve gençlerin uyuşturucu madde kullanıma zorla başlatılmadığı yönündedir. Ancak, az bir kesim dahi olsa zorla başlama ihtimalinin olabileceğini belirtmişlerdir. Çocukları ve gençleri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına sevk eden sebepler olarak arkadaş çevresi, etkilenme, etkileşim, sosyal medya, tv program ve faaliyetleri, özentisi, ilgi duyma, mutsuzluk, sosyal ve aile hayatlarının olumsuz yönleri, içlerindeki enerjilerinin olumlu faaliyetlerle harcayacakları yer ve zaman bulamamaları, yeterli elverişli ortamların kısıtlılığı gibi temel başlıklarla ifade edilmiştir. Bazı görüşler ise ülkemize yönelik çok fonksiyonlu bir dizi sosyal saldırıların unsurlarının buna neden olabileceği yönündedir. Buna karşın emniyet tedbirlerinin her alanda etkinliğinin artırılması ile uyuşturucu madde kullanımına elverişli ortamların azalacağı, dolayısıyla zorla

veya bir çark içine sürüklenmiş olan gençlerimizin yıkıcı, bölücü, yıpratıcı etkinlik ve organizasyonların hedefi veya tuzağından kurtulması mümkün olacaktır ve toplumun her kesiminden insanın bu mücadeleye gönülden ve özveriyle desteklerini sunulmaları gerekmektedir.

Soruya ilişkin bazı görüşmecilerden elde edilen cevaplar aşağıdaki gibidir:

Lise mezunu ve işsiz olduğunu belirten görüşmeci M.R. çocukların ve gençlerin uyuşturucu maddeye ortam sayesinde yöneldiklerini belirtmiştir. *“Çocuklar ve gençler mahallerinde her oturduğu yerde bu tarz olayları duyuyor ve meraklanıyor. Uyuşturucu maddeye ulaşım bulunduğu rahat bir ortamda bir kereden bir şey olmaz diyerek başlıyorlar, nasıl olsa bırakırım diye düşünüyorlar. Ama ortam yüzünden bırakırım dese bile uyuşturucu maddeye bağımlı oluyor. Bir kere içti mi bırakırım dese de bırakamıyor, ortam bırakmıyor, bağımlı oluyor. Şehrimiz küçük ve işsizlik oranının fazla olmasından dolayı gençler çok rahat bir şekilde birbirlerini bulup bulup uyuşturucu maddeye erişebiliyorlar.”*

Gerontolog olarak çalışan görüşmeci B.B. *“Aslında bu işin temel noktasında merak hissiyatının olduğunu düşünmekteyim. Çocukları ve gençleri bu maddeye iten temel nokta merak ve sorunlarla yüzleşmemekten ziyade onları düşünmemek, bu sebepten dolayı sorunları unutturacak ve sakinleştirecek birtakım uyuşturucu maddelere başvurduğunu düşünüyorum.”*

Ev hanımı görüşmeci E.G. çocukların ve gençlerin uyuşturucu madde kullanımına zorla başlatıldığını dile getirmiştir. *“Bir zamanlar bizim mahallede zorla başlatılmaktaydı. Bir kere verilirse alışır, sonra torbacı olur diyerek alıştırılıyordu. Ha kız ha erkek fark etmez aile çocuğunun peşinden koşsun.”*

Lise öğrencisi görüşmeci H.Y. *“Bence bu alışkanlıklar zorla değil, gençlere alaka göstermemek ve doğru model olmamaktan kaynaklanıyor.”*

Yükseklisans öğrencisi görüşmeci M.K. *“Çoğunlukla ailelerin oluşturduğu sevgisiz ve hoşgörüsüz yaşam, kişilerde boşluk duygusu yaşatmaktadır. Ancak bunun da ötesinde varoluşsal sorunlara cevap bulamamak, kendinden ve gerçeklerden kaçmak temel etkindir. Dini bilinç ve ailenin kaliteli yapılandırılmasıyla sorunlara büyük çapta köklü çözümler oluşturulabilir.”*

Serbest meslek sahibi lise mezunu görüşmeci H. S. *“Uyuşturucu maddeyi zorla kullandıramazlar. Sevilen arkadaşına güvenip zarar vermeyeceğini düşünür ve başlar.”*

Çalışmayan lise mezunu görüşmeci F. G. *“En büyük etken işsizliktir. Zorla başlatılmıyor aslında iş-güç olmadığından dolayı kendini boşlukta hissediyorlar ondan dolayı başlıyorlar. Kötü çevrenin de etkisi çoktur. Arkadaş çevrelerine dikkat etmeleri lazım.”*

Lise mezunu görüşmeci F. Y. *“En büyük etken manevi ve maddi boşluktur. Kişinin ailesinin içinde ve toplumun içinde bir hükmünün olmaması, çalışma potansiyeline sahip olmasına rağmen işsiz olması ve boş boş ortallıklarda dolaşması kişiyi uyuşturucu maddeye sevk eder. Zorla başlatılmaz, öncelikle merak ile başlar, peşinden bağımlılık gelir.”*

Lise öğrenci görüşmeci İ. K. *“Kısacası özenti ya da kendini havalı gösterme isteği”*

Çocuk gelişim uzmanı olarak görev yapan lisans mezunu görüşmeci M. S. “*En önemli mekanizma ebeveynlerdir. Çünkü çocuk anlaşılmadığı, önemsenmediği, mutlu olamadığı bir ortamda içekapanık, etkisiz eleman olur. Bunu bastırıp kendini kabul ettirmek için de başka kişilere ve zararlı yollara başvurabilir.*”

6.2. Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Bağımlılığına Yönelik Sorumluluklar

Ülkemizde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda gerek arzının gerekse talebinin azaltılmasında başta İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı olmak üzere tüm Emniyet Teşkilatı, Jandarma Teşkilatı, Milli Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı yoğun bir biçimde çalışmaktadır. Buna ilaveten toplumun her ferdinin uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılıklar hususunda duyarlılığı artıracak, önleyici, koruyucu ve eğitici çalışmalara ve faaliyetlere bulunması bir vatandaşlık görevidir. Bu konuda herkese büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu nedenle görüşmecilere “Çocuklarımızı ve gençlerimizi uyuşturucu ve madde kullanımından korumak için ailelere, kamu ve sivil kuruluşlara, bireylere düşen sorumluluklar nelerdir? Bu konuda neler yapılmalıdır?” soruları sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplardaki genel görüşler; ailelerin çocuklarına baskı yapmamaları, çocuklarını kontrol etmeleri, arkadaş çevrelerine dikkat etmeleri, aile içi huzurun korunması, yaşatılması ve devamlılığına özen göstermeleri çocuklarının yanında alkol, sigara kullanmamaları ve bu konularda heveslendirici konuşmamaları, çağın getirdiği her türlü riske karşı aile yapısının korunmasına büyük çaba göstermeleri ve çocuklarının eğitimlerini tamamlayabilmelerini sağlamaları yönündedir. Buna ilaveten uyuşturucu maddelerin yurtiçine sokulması veya yurt içinde üretimi, dağıtımı, pazarlanması hususunun milletin ve devletin birlikteliğini zedeleyen, yıpratıcı bir unsurdur, hatta birlik ve beraberliğimize yönelik bir saldırı aracı olarak kullanılmaktadır. Bu duruma karşı öncelikle kolluk kuvvetlerinin, genel ve yerel kamu idarelerinin daha çok itina göstermeleri gerektiği işaret edilmiştir. Sivil toplum kuruluşları ile kamu kuruluşlarının belli aralıklarla sosyal çalışmalar düzenlemeleri gerekliliği vurgulanmıştır. Her kesimden sivil toplum kuruluşunun daha çok çalışma yürütmeleri, gençlerimizi kendi faaliyet alanlarına göre çalışmalarına davet etmeleri, onları onurlandıracak, moral ve motivasyonlarını güçlendirecek sosyal, kültürel faaliyetlerde bulunmalarının önemi dile getirilmiştir. Çocukların ve gençlerin yeteneklerini geliştirebilecekleri çağın gereklerine göre uygun ve elverişli ortamlar oluşturulmasının, okuma kültürü ve bilimsel faaliyetlere katılımlarını teşvik edecek çalışmaların çoğaltılması, yaygınlaştırılması ve bunun için sosyal devlet ilkesinin tüm yönleri ile daha etkin olarak uygulanmasının altı çizilmiştir.

Soruya ilişkin bazı görüşmecilerden elde edilen cevaplar aşağıdaki gibidir:

Lisans öğrencisi görüşmeci B. C. “*Çocuklarından ilk sorumlu olanlar ailelerdir. Öncelikle aileleri bilinçlendirmek lazım. Çocuğa nasıl yaklaşılması gerektiği, nasıl davranılması gerektiği hakkında bilgi verilmelidir. Özellikle ergenlik çağında aileler çocuklarıyla nasıl iletişim kuracaklarını anlatmak gerek. Seminerler, konferanslar, bunun gibi projelerle onları bilgilendirmek gerekir. Her çocuğu, her genci kendimizin gibi görmeliyiz, toplum sahiplenmeli, bir yanlış gördü mü bana ne dememeli, uygun bir dille doğruyu söylemeli, doğruya yönlendirmeli, yetişkinler örnek olmalı. Ailede ya da çevresinde uyuşturucu madde kullanan varsa onu gören ona özenecek, iyi örnek olmalıyız.*”

Emekli ortaokul mezunu görüşmeci M. S. “Her yerde dini ve ahlaki daha iyi anlatıp güzel terbiye verilmelidir.”

Lise öğrencisi görüşmeci E. N. “Aileler çocuklarını sürekli gözetmeliler. Baskıcı tavır takınmamalılar. Arkadaş seçiminde bilinçlendirmeliler. Kötü amaçlı internet siteleri hakkında bilinçlendirmeliler. Çocuklarıyla vakit geçirmeliler. Çocuklarını önemsemeliler.”

Adını belirtmek istemeyen ev hanımı görüşmeci “Uyuşturucu madde kullanımına iten nedenlerin aileler tarafından bilinmesi gerekir. Önleyici tutumlarla bireyin uyuşturucu maddeye yönelimi engellenebilir. Bunun için sivil toplum kuruluşları çalışmalar yapmalıdır.”

Fizyoterapi teknikeri olarak çalışan önlisans mezunu görüşmeci N. S. “Çocukların ve gençlerin izledikleri film ve programlara dikkat edilmesi gerekir. Bunların içeriklerinin denetlenmesi gerekir, özendirici içerikler olabiliyor. RTÜK sıkı denetlemeli.”

Ticaretle uğraşan lise mezunu görüşmeci E. D. “Bu maddelere ekmek, su gibi kolay ulaşılabilir. Devletin buna engel olması lazım, ağır cezalar uygulaması lazım. Bugün yakalanan bir torbacı yarına serbest bırakılmamalı, yine zehir saçmaya devam edecek.”

Serbest meslek sahibi lise mezunu görüşmeci C. Y. “Çocukların ve gençlerin iyi bir ortamda yetişmesini sağlamak gerekir. Onlara iyi bir gelecek sunmak için el birliğiyle çalışmalıyız. Gelecek hakkında düşüncelerini ve iyi bir gelecek planlamalarını sağlamalıyız. Planlarını hayata geçirmelerine fırsat tanınmalıyız. Geleceğe dair umutlu çocuklar ve gençler yetiştirmeliyiz. Umudunu kaybeden her şeyini kaybeder.”

Adının açıklanmasını istemeyen eski bir uyuşturucu madde bağımlısı görüşmeci “Manevi yönden çocukları ve gençleri güçlendirmek için bir şeyler yapılmalıdır. İnsan olmanın anlamını, hayatın manasını ve değerini, sevdiklerini kaybetme korkusunun ne demek olduğunu sorgulatmalıyız.”

Çoban olarak çalışan ortaokul mezunu görüşmeci Y. G. “Tüm toplum olarak el birliğiyle çocukları ve gençleri iyiye, doğruya ve güzele sevk etmeliyiz. Anlatmalıyız, boş bırakmamalıyız, dışlamamalıyız.”

İlkokul mezunu ev hanımı görüşmeci A. B. “Öncelikle aile bağlarının iyi olması, sonra bütün toplum olarak iyi bağlar kurmalıyız, birbirimize ve devletimize sahip çıkmalıyız. Saygı, sevgi ve güven ortamı oluşturmamız.”

6.3. Uyuşturucu Madde Kullanımından ve Bağımlılığından Zarar Görenler

Uyuşturucu madde kullanan ve bağımlı olan kişi kendine zarar vermekte ve kendini mağdur bir hale getirmektedir. Bu mağduriyet sadece bağımlı ile sınırlı değildir. Aslında ailesi, akrabaları, arkadaşları, işyeri, iş arkadaşları, patronu... vs bunlar da mağdur olmaktadır. Burada mağdur kavramının geniş bir içeriği vardır. Mağduriyetin bireysel, sosyal ve toplumsal boyutlarından bahsedilebilir. Uyuşturucu madde kullanan ve bağımlı olan kişi ile ilgili olan bireysel boyuttur. Sosyal boyut, aile, akraba, arkadaşlık, iş ilişkileri gibi bağımlının tüm ilişkilerinde temellenir. Kişini var olduğu çevre içinde yer alan bireysel ilişkilerinden oluşur. Toplumsal boyut tüm kişi ve kurumları kapsa ve toplumun tümünü ilgilendirir. Eğer uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı tüm toplumu, yani toplumun geniş kesimlerini tehdit eder

duruma gelmişse tüm toplum mağdur edilmiş demektir (Web 12). Projede görüşmecilerin “Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı sadece kullanan kişiye mi zarar verir?” soru hakkındaki fikirleri alınmıştır. Bu soru için genel görüş; önce kullanan kişiye ve ailesine, akabinde çevresine, topluma, millete, devlete zarar verdiği şeklindedir. Ayrıca uyuşturucu madde kullanımının ve bağımlılığının toplumsal yapıyı parçalamasına, çözümlere, dağılmalara, kopukluklara ve devamında sağlıklı, iyi düşünemeyen, çalışma gücünü kaybetmiş, suç organizelerine bulaşmış bir nesil ortaya çıkmasına, milli gücün, birliğin, devletin varlığının tehlide uğramasına ortamların hazırlanmasından da bahsedilmiştir. Bu hususta dikkat çekici olan çok yakın zamanlara kadar insanlar uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığın sadece kullanan kişiye zarar verdiğini ve bu durumun kullanan kişinin ya da bağımlının ailesinin baş etmesi gereken bir problem olduğunu düşünürken artık insanlar uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığın zararlarını ve tehlikelerini çok boyutlu olarak değerlendirmektedir. İnsanlarda konuya ilişkin hassasiyetin ve bilinç düzeyinin arttığı gözlenmiştir. Görüşmelerde tabiri caizse “Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın” tarzı bir anlayışla karşılaşmamıştır. Aksine insanlar kendileri ve yakın çevreleri uyuşturucu madde kullanmasa ya da bağımlı olmasa bile hep birlikte mücadele edilmediği sürece o yılanın gelip kendilerine zarar vereceğinin farkındadırlar.

Soruya ilişkin bazı görüşmecilerden elde edilen cevaplar aşağıdaki gibidir:

Adını belirtmeyen özel güvenlik görevlisi görüşmeci “*Hayır hem kendine hem ailesine zarar verebilir, çevresine ve herkese zarar verebilir, akli ve iradesi yerinde olmayan kişi yaptığının farkında olmaz, her şeyi yapabilir, herkese zararı dokunabilir.*”

Antrenör olarak çalışan lisans mezunu görüşmeci H. T. “*Uyuşturucu madde kullananla beraber bütün toplum etkilenir. Bu bir toplum sorunudur.*”

Lise mezunu görüşmeci Y. F. “*Kişinin kendisine zararı olur. Ama kişiden daha çok ailesine, çevresine ve topluma maddi-manevi çok büyük zararları olur.*”

Ev hanımı görüşmeci Z. K. “*İnsan sosyal bir varlıktır. Bundan dolayı uyuşturucu madde kullanımı çevresini de etkilemektedir.*”

İşçi olarak çalışan lise mezunu görüşmeci S. C. B. “*Uyuşturucu madde kullanan kişiden başkasına zarar vermez ta ki içeceklerini karşılamak için satmaya başlayana kadar.*”

Lise mezunu görüşmeci A. D. “*Bu zarar sadece kullananla kalmıyor, uyuşturucu maddenin girdiği her ortam zarar görür, bundan tüm ülke zarar görür.*”

Lisans öğrencisi görüşmeci Z. N. “*Sadece kendisi zarar görmez. Herkese zarar verir. Ailesinin hayatını riske atar. Uyuşturucu madde temin etmek için birilerine zarar verebilir. Uyuşturucunun etkisiyle hiç alakasız birine bile saldırabilir. Kısacası bir toplum bundan zarar görür. Nesli yok edebilir.*”

Muhasebeci olarak çalışan lisans mezunu görüşmeci M. Ç. “*Toplumun geneline zarar verir. Bir şehirde uyuşturucu madde kullanım oranı yüksekse bu durum o şehri her yönden etkiler. Sosyal, ekonomik, güvenlik... vs her yönden o şehirdeki herkes bundan olumsuz etkilenir.*”

Öğretmen olarak görev yapan yüksek lisans mezunu görüşmeci Z. K. “*Sanki ilk bakışta sadece uyuşturucu madde kullananın sağlığına zarar veriyormuş, sadece onu etkiliyormuş gibi geliyor insana. Fakat derinlemesine düşününce çok çeşitli boyutlarıyla tüm insanlığa zararı dokunuyor.*”

İsmi açıklamayan lise mezunu görüşmeci “*Hayır tabii ki herkesi, her şeyi etkiler, zarar verir. Kötü yol kötü yolu çeker o yüzden herkesin çok dikkatli olması gerekir. Beni ya da ailemi etkilemez demeyin, mücadelede birlikte hareket etmek şart.*”

6.4. Uyuşturucu Madde Kullanımından ve Bağımlılığından Korunmak İçin Yapılması Gerekenler

Maalesef her geçen gün çok sayıda çocuğumuz ve gencimiz uyuşturucunun pençesine düşmektedir. Oysa çocukların ve gençlerin her yönden sağlıklı yetişmeleri yetişkinlerin görevidir. Çünkü onlar bir neslin geleceğe taşıyıcılarıdır Sağlıklı bir nesil ve sağlıklı bir gelecek için çocuklarımızı ve gençlerimizi uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı gibi zararlı ve tehlikeli alışkanlıklardan korumalıyız. Bu yüzden yapılan görüşmelerde sorulan “Toplum olarak, çocukları ve gençleri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığından uzak tutmak için neler yapmak gerekir? Çocuklarımızı uyuşturucu madde kullanımından ve bağımlılıktan nasıl uzak tutabiliriz?” sorularına ilişkin genel görüşler; iş alanlarının çoğaltılması, gençlere çalışma ortamlarının hazırlanması yönünde olmakla birlikte, sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerin önemi de yazılı ve sözlü olarak ifadelerde yer almıştır. Ağaç dikme, doğa ile ilgili faaliyetler, spor müsabakaları, mesleki ve kültürel kurslar, milli ve manevi değerlerin anlatılacağı ve yaşanılacağı faaliyetler, ahlak, erdem, kültür, vicdan konularında sosyal hayatın gereklerine göre şekillendirilecek hayatın her alanında eğitimler devam etmeli ve bunlar için eğitim sisteminin geliştirilmesi ve ilin imkânlarının yeterli hale getirilmesinden söz edilmektedir. Sinema, tiyatro, dans, kültür, sanat etkinlikleri ve mesleki, beceri geliştirme, müzik kursları yaygınlaşmalı, çocukları ve gençleri kötü yönlerde etkileyen, onların bilinçaltını besleyen bazı sosyal medya ve tv hesapları, programları kapatılmalı, kısıtlanmalı ve bu konuya RTÜK tarafından daha çok dikkat gösterilmelidir. Doğa sporları, gezileri, faaliyetleri yapılmalı, yürüyüş alanları, güzergâhları belirlenmeli, çocukların ve gençlerin doğa yürüyüşlerine katılımları için uygun ortamlar sağlanmalıdır. Eğitim kurumlarında uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda rehberlik faaliyetleri geliştirilmelidir. Madde bağımlıları için tedavi ve rehabilitasyon merkezleri, aileleri için destek birimleri açılmalıdır. Çocuklara ve gençlere düşüncelerini, fikirlerini, istek ve amaçlarını serbest bir şekilde ifade edebilecekleri güven ortamları geliştirilmelidir. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda önleyici tedbirlerin geliştirilmesi için “Madde Bağımlılığına Karşı Ulusal Eylem Planları” yapılmalıdır.

Soruya ilişkin bazı görüşmecilerden elde edilen cevaplar aşağıdaki gibidir:

İşçi olarak çalışan lise mezunu görüşmeci F.T. “*Sosyal medya üzerinden bu tarz şeylerin özendirici içeriklerin sınırlandırılması veya tamamen kapatılması. Boş zamanlarında sosyal faaliyetlere yönlendirmek. Kuran kurslarına göndermek. Değerlerimizi öğretmek. Anne ve baba olarak daha yakından ilgilenmek.*”

Üniversite öğrencisi görüşmeci A.Ş. “Öncelikle her şeyden soyutlamamak, kısıtlamamak gerekir. Zamanlarını daha verimli geçirmelerini sağlayacak eğlenceli aktivitelere katılımlarına destek vererek. Arkadaş ve çevresinde onu bunlara itebilecek kişilerin söylemlerinden etkilenmesini önleyecek öğütlerde bulunmak.”

İşçi olarak çalışan lise mezunu görüşmeci İ. B. “Ailelerin çaresiz kaldığı durumlar oluyor, yapılması gereken uyuşturucu madde ticaretini önlemek.”

Memur olarak çalışan lise mezunu görüşmeci F. K. “Devlet organlarının uyuşturucu ile mücadelede caydırıcı cezalarla bu işin üstesinden gelebiliriz.”

Muhasebeci olarak çalışan lisans mezunu görüşmeci H. E. “Toplum olarak emniyet birimleri ile sürekli olarak iletişim halinde bulunarak, satıcıları ihbar ederek satan kişilerin önüne geçmek. Bununla birlikte çocuklarımızı ve gençlerimizi zararlı maddelerin bulunabileceği ve satılabileceği ortamlardan sakınmak ve uzak tutmak.”

Adını söylemeyen öğretmen olarak görev yapan lisans mezunu görüşmeci “Maalesef ki şehrimizde gençlerin kaliteli vakit geçireceği yerler ve yapacağı sosyal aktiviteler pek yok. İş istihdamı çok kötü durumda. Çocuklar ve gençler enerjilerini boş gezerek harcıyorlar. Bu da onları uyuşturucu madde kullanımı gibi farklı meraklara itiyor. Bunun için iş imkânları yaratılmalı. Gençler için aktiviteler düzenlenmeli. Çeşitli alanlarda kurslar açılmalı. Bunlar ücretsiz ya da az bir ücretle olmalı. Maddi imkânsızlıktan dolayı mevcut kurslara çocuklarımız ve gençlerimiz katılmıyor.”

Lise mezunu görüşmeci Y. Ç. “Çocuklarımızdan uzak durmayalım, onları topluma kazandırmak için çabalayalım. Uyuşturucunun özenilecek bir şey olmadığını farkına vardıracağız. Mahallelerimize sahip çıkmalıyız, göz kulak olmalıyız.”

Öğretmen olarak görev yapan lisans mezunu görüşmeci Y. Ç. “Uyuşturucu maddenin zararları hakkında çocuklara ve gençlere yönelik seminerler vererek onları bilinçlendirmek. Mesela çocukları için sevindikleri çizgi film karakterleri kullanarak dikkatleri çekilebilir, gençler için sevilen bir sanatçı ya da sporcu ile konuya yönelik bilinçlendirme yapılabilir.”

Lisans öğrencisi görüşmeci G. I. “Toplum Sağlığı Merkezleri, Aile Danışma Merkezleri, Gençlik Merkezleri çoğaltılmalı, buralarda çalışan uzman personel halkı aydınlatmalı.”

Ev hanımı olan lise mezunu görüşmeci N. K. “Kamu spotları yaygınlaştırılmalı. Nasıl ki uyuşturucu maddeye özendirici içerikler varsa tiksindirici ya da caydırıcı içerikler hazırlanmalı.”

6.5. Uyuşturucu Madde Kullanımı ve Bağımlılığına Karşı Sosyal, Kültürel, Sanatsal, Sportif Faaliyetlerin Rolü

Sosyal, kültürel, sanatsal, sportif faaliyetlerin çocukları ve gençleri uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığında uzak tutması noktasındaki katkıları su götürmez bir gerçektir. Çocuklar ve gençler bu tür faaliyetlere yönlendirilerek etkili vakit geçirebilme stratejileri ile birlikte madde kullanımının ve bağımlılığının önüne geçilebilir. Çünkü çoğu zaman çocuklar ve gençler boş zamanlarında neler yapabileceklerini ve zamanı kaliteli nasıl değerlendireceklerini bilmemekte ve bu nedenle vakitlerinin çoğunu sokaklarda ya da alışveriş merkezlerinde

geçirmekte ve dışardan gelebilecek tehlikelere açık vaziyette olmaktadır. Buna karşın ilgi duyabileceği sosyal, kültürel, sanatsal ya da sportif aktivitelere katılmaları teşvik edilirse uyuşturucu madde kullanımına ve bağımlılığına karşı korunmuş olurlar.

Madde kullanımı ve bağımlılığı ile bireylerin kişilik yapıları ve psikolojik durumları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Öfkeli, sinirli olan, erken yaşlarda davranış sorunları yaşayan bireylerde madde kullanımı görülmektedir. İçine kapanık, duygularını ifade etmekte güçlük çeken, kendini ortaya koyamayan gençlerde madde kullanımı ve bağımlılık riski yine yüksektir (Bahar, 2018: 9). Veyahut da insanlar yaşanan karmaşık duygu durumlarından kaçmak ya da baş edilemeyen sorunlardan uzaklaşmak için uyuşturucu maddeye başvurmaktadır. Özellikle gençlerin fırtınalı ergenlik döneminin sorunlarıyla baş etmede yaşadığı güçlükler ve yine bu dönemdeki gençlerin cesaret gösterme ya da kendini kanıtlama gibi durumları onları uyuşturucu maddenin kucağına itmektir. Bu ve buna benzer durumlarda sosyal, kültürel, sanatsal, sportif faaliyetler bir kurtarıcı olmaktadır. Bir zamanlar uyuşturucu kullanan kişiler spor sayesinde bu kötü alışkanlıktan uzak durmanın faydasını görmektedir. Hatta bunlar içinde profesyonel sporcu olma yolunda ilerleyenler dahi vardır. Bu kişiler sporla ilgilendikleri müddetçe güzel bir ömür geçirmektedir. Çünkü insanlara haz veren bir hormon olan dopamin uyuşturucu kullanımı ile birlikte 10 kat daha fazla salgılanmaktadır. Bundan büyük bir haz duyan insan uyuşturucu maddeye daha çok gereksinim duymakta ve daha sık madde kullanmaya başlamaktadır. Buna karşın spor yapmak başta dopamin olmak üzere birçok hormonu arttırarak kişinin kendisini iyi hissetmesinde, bir amaç edinmesinde, madde kullanımı ve bağımlılığından sakınmasında etkilidir. Kişi sporla düzenli bir hayata sahip olmakta, daha kaliteli bir yaşam sürmekte, hayata daha yaratıcı ve pozitif bakmakta ve hayattan zevk almaktadır. Ayrıca spor kişiyi depresyon, stres ve kaygıdan uzaklaştırmakta, mutlu ve güçlü kılmakta, uyuşturucu maddeden uzaklaştırmaktadır. Aynı şekilde kişinin kendi iç dünyasına yolculuk yapmasının ve kendini dışa vurmasının yolu olan sanat da kişinin kendisini tanımada, kendisi ile ilgili bir farkındalık kazanmada, güçlü ve güçsüz yanlarını keşfetmesinde, duygularını anlatmasında, empati geliştirmesinde, farklı bakış açıları elde etmede, sorunlarının üstesinden gelmede ve çözüm üretmede, diğer insanlarla daha pozitif ilişkiler yaşamada önemli bir adımdır. Sanatsal faaliyetler insanlara iyi gelir, insanın halet-i ruhiyesini düzeltir ve yaşama olan bakışını değiştirir. Sanat ile stres ve gerginlik yerini rahatlamaya bırakır, korku ve kaygının yerine umut ve yaratıcılık gelir. Ayrıca sanat, insanda bulunan negatif duyguların zararsızca yansıtılmasını sağlar, karanlık duygular aydınlığa kavuşur, insan kendisiyle barışık bir hale kavuşur. Bu nedenle sanatın kapısı kendine farkındalık katmak isteyen herkese açıktır. Özellikle kendini ve duygularını ifade etmekte zorlanan, stresten ve kaygıdan uzaklaşmak isteyen, travma yaşayan ya da şiddet gören kişiler uyuşturucu maddenin tuzağına düşmek yerine kendilerini sanatın huzurlu kollarına bırakabilirler. Sosyal ve kültürel etkinliklere katılmak da boş zamanları daha verimli geçirmeyi sağladığı gibi insanlara yeni arkadaşlıklar kazandırır, insanın sosyal yönlerini güçlendirir, insanların birbirlerine olan sevgisini arttırır, dayanışmayı ve yardımlaşmayı pekiştirir, birlikten kuvvet doğar mantığı ile hareket edildiği için de kişiyi yalnızlıktan kurtarır, kendisine ve çevresindekilere karşı güven duygusu geliştirir. Öyle ki toplumundan uzaklaşmak, yalnızlaşmak, sevgisizlik ve güvensizlik insanı uyuşturucu madde kullanımına itebilmektedir.

Bu nedenle çocuklar ve gençler sosyal sorumluluk projelerine, gönüllülük esaslı çalışmalara, sosyal ve kültürel faaliyetlere yönlendirilmelidir.

Proje kapsamında yapılan istişarelerde görüşmeciler sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif etkinliklerin uyuşturucu madde kullanımı gibi zararlı alışkanlıklardan uzaklaştırıcı rolüne vurgu yapmıştır. Özellikle çocuklara ve gençlere yönelik futbol, atletizm, yüzme, basketbol, doğa yürüyüşleri, kamplar, geziler, tiyatro, konserler, resim yapma ve sosyal yardım projeleri gibi faaliyetlere yer verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu bağlamda görüşmecilere yöneltilen “Hangi sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler ile çocukları ve gençleri uyuşturucu maddelere olan ilgi ve özentiden uzak tutabiliriz? Bunun için kamu ve sivil kuruluşların neler yapmasını istersiniz?” soruna yönelik genel beklenti; tüm okullarda, okul çevrelerinde, mahalleler ve parklarda spor alanlarının oluşturulması, çocukların ve gençlerin sportif faaliyetlere iştirak edebilecekleri gerekli her türlü altyapı çalışmalarının yapılması ve uygulanması, kültür, sanat, müzik gibi sosyal faaliyetlerin, uygulama, eğitim, etkinlik alanlarının yaygınlaştırılması, okullar, mahallelerde bu faaliyetler için çalışmaları oluşturulması, bu konuya belediyeler, yerel yönetimler, merkezi yönetim ve yerel kamu idarelerinin daha çok dikkat, ilgi ve özen göstermeleridir.

Soruya ilişkin bazı görüşmecilerden elde edilen cevaplar aşağıdaki gibidir:

Sağlık memuru olarak çalışan görüşmeci B.Y. “Uyuşturucu madde kullanımından ve bağımlılığından uzak durmak için kişilerin kendilerini yalnız hissetmemeleri önemlidir. Bunun için sosyal aktivitelerle kişilerin kendilerini bir grubun parçası olarak algılamaları sağlanmalıdır.”

Üniversite öğrencisi görüşmeci U.T. gençlerin kendilerini başarılı hissedeceği ve özgüvenlerinin gelişeceği aktivitelere yönlendirilmeleri gerektiğinden söz etmektedir. “Bir gencin güvenini geri getirdiğiniz zaman o genç her türlü başarılı olur. Gençlerin kendilerine özgüveni olmadığı için kendilerini değersiz hissediyorlar ve daha da meyilli oluyorlar madde kullanımına.” diyerek Muş’ta gençlerin katılabileceği aktivitelerin az olduğuna ve bunların artırılmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Lise mezunu görüşmeci F.İ. “Bu tür faaliyetler için gençlik merkezleri ve belediyenin bünyesinde bulunan bilgi evleri daha etkili halde kullanılmalıdır.”

Lise öğrencisi görüşmeci İ.K. “Öncelik Muş Belediyesinin Muş’a eğlenceli şeyler yapması lazım. İnsan mutlu olduğu zaman aklına kötü şeyler getirmez. Muş’ta eğlenecek yer olmadığı için mecburen kötü insanlarla arkadaş olunuyor.”

Lise öğrencisi görüşmeci E.S. “Şehrimizde birçok sivil toplum kuruluşu var. Bunlar gençlere yönelik aktiviteler yapabilir”

Lise öğrencisi görüşmeci E.K. “Futbol oynadığımda ve havuzda yüzdüğüm zaman aklıma kesinlikle kötü madde gelmez. Tavsiye ederim.”

Şoför olarak çalışan görüşmeci Ş.Ç. “Doğa ve yeşil insana huzur verir. Gençlerin ağaç ve çiçek dikmesi ve yetiştirmesi sağlanabilir.”

Koordinatör olarak çalışan görüşmeci B.G.K. “Daha çok sanat daha çok ifade alanı. Madde bağımlılığa iten içsel nedenlerin dışı vurumu ve çözümünü için çözüm sunacaktır.”

Üniversite öğrencisi görüşmeci E.N. “Muş’ta eksikliği çokça hissedilen tiyatronun başta sigara olmak üzere alkol ve uyuşturucuya karşı çocukları ve gençleri bilinçlendirmedeki rolü oldukça fazladır.”

Tekniker olarak çalışan görüşmeci E.M. “Gönüllülük esaslı eğitim ya da yardımlaşma faaliyetleri düzenleyerek çocukların ve gençlerin bu faaliyetlere katılmaları sağlanmalı ve bunlar devamlı hale getirilmelidir. Özellikle Yeşilay’ın çalışmalarına çocukların ve gençlerin katılmaları sağlanarak uyuşturucu madde kullanımının ve bağımlılığının ne kadar tehlikeli olduğunu fark etmeleri sağlanabilir.”

7. SONUÇ

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı sorunu dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’nin de karşı karşıya kaldığı başlıca problemler arasındadır. Özellikle çocukları ve gençleri tehdit eden bu soruna karşı çözüm üretecek projelere gün geçtikçe daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Muş ilinde uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığa karşı savaşan Muş Gençliği ve Uyuşturucu İle Mücadele Derneği tarafından yapılan *Gençliğine İyi Bak* projesi de bu maksatla faaliyet göstermiştir. Esasen uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile en basit, en güvenilir ve en ucuz mücadele şekli önleyici ve koruyucu etkinliklerle toplumu bilinçlendirmek ve güçlendirmektir. Çünkü uyuşturucu madde kullanımının ve bağımlılığının olumsuz etkileri önce bireyi etkiler ama yalnızca bireyle sınırlı kalmaz. Ailesi, arkadaş ve iş çevresi derken yelpaze giderek genişler ve bu olumsuzluklar büyük bir sorun yumağı oluşturur, tüm toplum ve devlet bundan zarar görür. Proje kapsamında Muş halkından alınan dönütlerde bu zararın doğrudan ya da dolaylı olarak kendilerine dokunacağını farkında oldukları görülmüştür. Bu nedenle uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılıkla mücadelede ancak herkesin katılımı ve koordineli çalışmaları ile yol kat edilebileceğini ifade etmişlerdir.

Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılıkla mücadelede en önemli olan çocukların ve gençlerin uyuşturucu madde ile tanışmalarına ve bağımlı hale gelmelerine engel olabilmek, bunun için önlem alabilmektir. *Gençliğine İyi Bak* projesi bu bilinçle çalışmalarını sürdürmüştür. Proje faaliyetleri boyunca Muş halkı da çocuklarının uyuşturucu bataklığına düşmeden alınabilecek önlemler üzerinde durulmasının gerekliliğine değinmiştir.

Projenin sonucu itibariyle çözümüne yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

- Uyuşturucu madde kullanma yaş ortalaması düşmektedir. Bu yüzden genç nüfusu hedef alan koruyucu ve önleyici çalışmalarla uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı konusunda farkındalık artırılmalıdır.
- Başta İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Adalet Bakanlığı olmak üzere tüm kamu kurum kuruluşları, belediyeler, STK’lar uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığa karşı sürekli iş birliği içinde olmalı ve beraber hareket etmelidir.
- Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede herkesin etkin rol alması sağlanmalıdır.

- Aileler, alanında uzman personel tarafından (sosyolog, psikolog, sosyal çalışma uzmanı, çocuk gelişim uzmanı... vb) aile içi iletişim, ailede yaşanan huzursuzluk ve gerilimlerin üstesinden gelebilme, çocuk ya da ergende görülen uyum sorunları ve davranış bozuklukları ile baş edebilme, çocuk gelişimi ve eğitimi, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı gibi konular hakkında görüşmeler, toplantılar ve seminerlerle bilgilendirilmelidir.
- Ailevi sorunlar ve ergenlik dönemi bunalımları ile ortaya çıkabilecek olumsuz durumların önlenmesinde bireylerin destek almaları sağlanmalıdır. Ergenlik dönemi sorunlarının çözümünde çocuklara yardımcı olunmalıdır. Bu dönemde bulunan ergenlerin merak, istek ve enerjileri doğru yönlendirilmelidir. Bunlar için aile danışma ve gençlik merkezleri yaygınlaştırılmalıdır.
- Değerler eğitimine önem verilmelidir. Değerler, insanın düşüncelerinde, kararlarında, seçimlerinde, yapıp etmelerinde onlara yol göstericidir. Yetişmekte olan nesillerin değerleri keşfetmeleri ve içselleştirmeleri sağlanarak uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı sorununa çözüm oluşturulabilir.
- Kamu spotları artırılmalıdır. Uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı zararlarından ve tehlikelerinden insanları korumak için onları iyiye, doğruya ve güzele sevk eden mesajlarla bilinçlendirilmelidir.
- Medyanın insanları etkilemede ve yönlendirmedeki etkin gücünden faydalanılmalıdır. Medya sahipleri, yöneticileri, yapımcıları ve programcıları uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığı ile mücadelede önleyici bir rol üstlenmeleri sağlanmalıdır.
- Mahallelerde muhtarlar ve din görevlileri hatta mevcutsa mahallenin ileri gelenleri, kanaat önderleri, sporcuları ya da sanatçıları uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik bilinçlendirmede sorumlu tutulmalıdır.
- Sosyal, kültürel, sanatsal, sportif etkinliklerin sayısı çoğaltılmalıdır. Çocukların ve gençlerin boş zamanlarını daha iyi ve verimli geçirebileceği ortamlar ve mekânlar oluşturulmalıdır.

Gençliğine İyi Bak projesinin Muş ilinde beklenen etkiyi gösterdiği ve amaçlarına ulaştığı düşünülmektedir. Fakat bağımlılık yapan uyuşturucu maddelerin her an çocukların ve gençlerin karşısına çıkabileceği göz önünde bulundurarak sadece bir kereye mahsus çalışmalar yapmak yerine belli zamanlarda konuya dikkat çekmek amaçlı bu ve benzeri çalışmalar yapmak faydalı olacaktır. Zaten Muş halkının da beklenti ve temennisi uyuşturucu madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik projelerin sürekliliğini sağlanması yönündedir.

Kaynakça

Bahar, A. (2018). Uyuşturucu Madde Kullanımının Nedenleri ve Bağımlılık Oluşum Sürecinde İletişimsel Yaklaşımların Rolü ve Önemi: Polis Kayıtları Üzerinden Olgusal Bir İnceleme, *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, sayı: 55, s. 1-36.

Başkurt, İ. (2003). Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları, *Istanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:8, s. 73-114.

Dağlı, Z. (2019). Bağımlılıkla Mücadele Politikasında Din Görevlilerinin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme: Düzce Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 24, sayı: 2, s. 285-297.

Dağlı, Z. (2020). Bağımlılıkla Mücadele Politikasına İlişkin Muhtarların Algıları ve Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme: Düzce Örneği, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, cilt: 9, sayı: 1, s. 65-82.

Duman, M. Z. (2021). Van'da Madde Kullanımı ve Bağımlılığı Etkileyen Ailesel Faktörler, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 45, s. 313-336.

Kızmaz, Z. & Çevik, M. (2016). Madde Bağımlılığıyla Mücadelede İnanç Odaklı Yaklaşım: Kardelen Rehabilitasyon Merkezi Örneği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 26, sayı:2, s. 313-335.

Koçanlı, M. (2020). Uyuşturucu Madde Bağımlılığında Ailenin Etkisi ve Bağımlı Sayısının Azaltılmasında Jandarmanın Etkinliği: İstanbul'da Bir Uygulama, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, sayı: 4, s. 576-619.

Yaman, Ö. M. (2014). Uyuşturucu Madde Bağımlısı Gençlerin Aile İçi İlişkilere Yönelik Görüşleri: Esenler-Bağcılar Örneği, *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, cilt: 1, sayı: 1, s. 99-132.

Web 1: Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi. Avrupa Uyuşturucu Raporu. https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/13838/2021.2256_TR_02.pdf. Erişim Tarihi: 26.02.2022.

Web 2: T. C. İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. 2021 Türkiye Uyuşturucu Raporu. www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/TUB%C4%B0M/2021-Turkiye-Uyusturucu-Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 26.02.2022.

Web 3: T. C. Muş Valiliği. Haberler. www.mus.gov.tr/uyusturucuya-gecit-yok1. Erişim Tarihi: 26.02.2022.

Web 4: T. C. Muş Valiliği. Haberler. www.mus.gov.tr/uyusturucu-operasyonu. Erişim Tarihi: 26.02.2022.

Web 5: Cumhuriyet Gazetesi. Haberler. www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/musta-ticari-taksin-tepe-lambasina-gizlenmis-uyusturucu-bulundu-1909693. Erişim Tarihi: 26.02.2022.

Web 6: T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. İl SEGE Raporları. www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege/il-sege-raporlari. Erişim Tarihi: 26. 02.2022.

Web 7: Türkiye İstatistik Kurumu Coğrafi İstatistik Portalı. <https://cip.tuik.gov.tr/?il=49#>. Erişim Tarihi: 18. 03. 2022.

Web 8: Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Muş İli Sosyal Analiz Raporu. https://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Mu%C5%9F%20Sosyal%20Yap%C4%B1%20Analizi_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 26.02.2022.

Web 9: Mevzuat Bilgi Sistemi. Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun. www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.4541.pdf. Erişim Tarihi: 10.03.2022.

Web 10: Mevzuat Bilgi Sistemi. Belediye Kanunu www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf. Erişim Tarihi: 10.03.2022.

Web 11: Prof. Dr. Kültegin Ögel Kişisel Web Sitesi. Madde Kullanımı ve Bağımlılığın Nedenleri. <http://www.ogelk.net/dosyadepo/etyoloji.pdf>. Erişim Tarihi: 09.03.2022.

Web 12: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. Madde Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet Ders Kitabı. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetlt_ao/maddebagvesoshiz.pdf. Erişim Tarihi: 13.03.2022.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Muş Gençliği Uyuşturucu İle Mücadele Derneği, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen *Gençliğine İyi Bak Projesi kapsamında derlenen makale vesilesiyle ilgili kurumlara ve proje çalışanlarına teşekkür ederim.*

Etik Kurul İzin: Bu makale derleme türünde olduğundan, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

COVID-19 SÜRECİNDE SAĞLIK BAKANLIĞI İMAJI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**Mehmet ERDOĞAN*****Feryat ALKAN******Özet**

Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde, 2019 yılının son aylarında ortaya çıkan ve Covid-19 olarak adlandırılan virüs kısa süre içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. İnsandan insana bulaşıcılığı yüksek olan Covid-19 virüsü sebebiyle, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli etkiler görülmüştür. Bu etkiler sağlık alanı başta olmak üzere sosyal, politik, ekonomik gibi alanlarda ortaya çıkmıştır. Covid-19 salgını son yıllarda siyasal iktidarların sosyal, politik, ekonomik alanlarla ve özellikle de sağlıkla ilgili en önemli imtihanı olarak karşımıza çıkmıştır. Sağlık bakanlıklarının daha önceden krizlere olan hazırlıklarını görmek ve bunu ölçebilmek için Covid-19 salgını önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de Sağlık Bakanlığının tüm sağlık kurum ve kuruluşlarıyla bu sürece olan hazırlıklarını ve bu süreçte ortaya koydukları performansın toplumdaki karşılığını değerlendirebilmek amacıyla yapılan bu çalışma önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma Dünya Sağlık Örgütü tarafından "Pandemi" ilan edilen Covid-19 salgını sürecinde Sağlık Bakanlığının süreçle ilgili olarak toplumu bilgilendirme, bilinçlendirme ve sunduğu hizmetlerle ilgili olarak toplumdaki algısını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmada nicel araştırma yönteminden yararlanılmış ve elde edilen veriler anket tekniğiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programıyla analize tabi tutularak yorumlanmıştır. Türkiye geneli 411 katılımcının katılımıyla elde edilen verilerin analizi sonucunda Covid-19 salgınının ilk sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının yürüttüğü çalışmaların ve faaliyetlerinin toplumda olumlu bir imaj oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid 19, Pandemi, Sağlık Bakanlığı, İmaj**A RESEARCH ON THE IMAGE OF THE MINISTRY OF HEALTH IN THE COVID-19 PROCESS****Abstract**

The virus called Covid-19, which emerged in the last months of 2019 in Wuhan city of China's Hubei province, spread to the whole world in a short time. The Covid-19 virus, which is highly contagious from person to person, has had important effects in Turkey as well as in the world. These effects have emerged in areas such as social, political and economic, especially in the field of health. In recent years, the Covid-19 epidemic has emerged as the most important test of political powers in social, political, economic fields and especially in health. The Covid-19 outbreak has an important place in order to see and measure the preparations of the Ministries of Health for crises beforehand. This study has an important place in order to evaluate the preparations of the Ministry of Health in Turkey with all health institutions and organizations for this process and the social response to their performance in this process. This study was carried out in order to measure the perception of the Ministry of Health in informing, raising awareness and services in the society during the Covid-19 epidemic, which was declared a "Pandemic" by the World Health Organization. In this study, a quantitative research method was used, and the obtained data were collected by questionnaire technique. The data obtained were analyzed and interpreted with the SPSS program. As a result of the analysis of the data obtained with the participation of 411 participants throughout Turkey, it was concluded that the studies and activities carried out by the Ministry of Health of the Republic of Turkey in the first period of the Covid-19 epidemic created a positive image in the society.

Keywords: Covid-19, Pandemic, Ministry of Health, Image

* 100/2000 Doktora Bursiyeri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD, merdogan0229@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1707-858X

** Muş Alparslan Üniversitesi, Bulanık Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Bulanık, Muş, f.alkan@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9962-4195

GİRİŞ

İmaj kavramı, herhangi bir kişi ve/veya bir nesne hakkında oluşan inançların, fikirlerin ve izlenimlerin toplamı olarak ifade edilebilir (Kotler ve Clarke, 1987: 61). İmaj, bir ürünün, markanın, kurumun, politik kişiliğin, ülkenin veya insanın toplumda sahip olduğu izlenimler ya da kamudaki algılanma (Türkkahraman, 2004: 4) veya dışarıya yansıyan bir görüntü olarak tanımlanabilir (Göksel, 2010: 133). Başka bir ifadeyle imaj, kimlik kazandırma çabası (Akdağ, 2010: 165) olarak kaynağın aktif eylemleriyle gelişen iletişim sürecinde oluşan (Güllüpunar, 2017: 1649) ve görünüşe dayanan bir algıdır.

Latince’de “imago” kökünden türetilen imaj kavramı, epistemolojik açıdan bireylerin zihninde (bir kişi, kurum, ürün, olay vb.) geliştirdiği bilişsel ve/veya psikolojik bir görüntüyü ifade eder. Elbise, konuşma, hareket etme ve hissetme şeklimiz gerçekliğimizi yani görünüşümüzü dış topluma aktarır (Schultz ve Werner, 2005: 2). Bir başka tanıma bakıldığında imaj, bir kavram, obje ya da birey hakkında paydaşların hatırladığı, tanımladığı veya onunla ilişkisini kurduğu pozitif ya da negatif durumlarda ortaya çıkan kişilerin gözlemleri, duyguları, inançları, deneyimleri ve fikirlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan anlamlar dizgesi olarak tanımlanmaktadır (Bulduklu, 2015: 22). Dichter’e (1985: 75) göre imaj bireysel özellikleri veya nitelikleri değil, bir bireyin veya kurumun insanların zihninde yarattığı toplam izlenimi tanımlar. Gartner ise, imajı belli bir bilgilenme sürecinin sonunda ulaşılan “imge” olarak tanımlar. Başka bir ifadeyle çeşitli kanallardan, reklâmlardan doğal ilişkilere, yaşanan kültürel ortamların etkisinden edinilen önyargılara kadar sahip olunan bilgi ve verilerin değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir (Bal, 2011: 7).

İmaj, kendiliğinden oluşan veya ortaya çıkan bir unsur değildir. İmaj yönetilebilir ve yönlendirilebilir. Hedef kitlede istenen imajın oluşturulması için gerekli strateji geliştirilebilmekte, ihtiyaç görülen araç ve gereçler hazırlanabilmekte; kısa, orta ve uzun vadeli olarak planlanabilmektedir. Bu da imajın değişim gösteren bir özelliğe sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle de yeni edinilen bir bilgi ve değişen koşullar sahip olunan imajı, olumlu ya da olumsuz etkilerle kaldırabilmekte ve yerine olumlu ya da olumsuz yeni bir imajın hedef kitlede oluşmasına neden olabilmektedir. Günümüzde “para, şehvet ve şöhret” ekseninde dönen bir dünya ve bir “imaj piyasası”nın olması da imajın değişebilir/değiştirilebilir olduğunu göstermektedir (Türkkahraman, 2004: 5).

Rekabetin her alanda giderek arttığı günümüz dünyasında sağlık sektörü de bu rekabet ortamında önemli bir yere sahiptir. Sağlık hizmetleri ile ilgili olarak ifade edilmesi gereken diğer bir önemli konu ise, “sağlık hizmeti almanın insanların doğuştan gelen temel hakları” olduğuna yönelik anlayışın varlığıdır. Ayrıca, günümüzde sağlık kurum veya kuruluşlarının sunduğu hizmetlerin niteliği ülkenin gelişmişlik seviyesini göstermesi açısından da önemli bir husus haline gelmiştir (Derin ve Demirel, 2011: 156).

Ülkenin marka değerinin tanımlanmasında birçok faktörün etkisi bulunmaktadır. Bu faktörlerin en önemlilerinden biri de sağlık alanındaki imajdır. Özellikle de dünyanın Covid-19 salgını gibi zor bir sağlık imtihanından geçerken ülkelerin sağlık bakanlıklarının kurum olarak bu süreçte toplumu bilgilendirme, kamuoyu oluşturma ve verdikleri hizmetlerin toplumda nasıl karşılık bulduğu oldukça

önem kazanmaktadır. Covid-19 salgının ilk sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının toplumu bilgilendirme, bilinçlendirme ve sunduğu hizmetlerle ilgili olarak toplumdaki algısını ölçmek amacıyla yapılmıştır.

1. KURUMSAL İMAJ

Kurumsal imaj, bir kurumla ilgili paydaşların zihninde oluşan görüntü olarak tanımlanabilir (Gray ve Balmer, 1998: 697). Dowling'e göre kurumu anımsatan veya hatırlatan tutum, davranış ve inançların tümü kurum imajını oluşturur (Erciş, 2017: 127). Kurum imajı, kurumlar açısından misyon, vizyon, amaç, hedef ve politika gibi kurumsal unsurları bütün iç ve dış paydaşlara iletme kapsamında bir köprü görevini yerine getirmektedir. Söz konusu köprüye ilişkin süreçler, ne kadar sağlam ve doğru olursa, o kadar hedef kitlenin kurumla ilgili güvenlerinin ve örgütü destekleme düzeylerinin artması beklenir. Ayrıca, sağlıklı ve doğru bir şekilde oluşturulmuş ve etkin yönetilen kurum imajı kurumlar açısından rekabet avantajı sağlamakla birlikte, kurumun hedef kitle ve paydaşlarına doğru ve kolay ulaşmasını sağlamaktadır (Lokmanoğlu, 2015: 99). Dolayısıyla kurumların yapmaları gereken en önemli şeyin hedef kitlesinde olumlu bir imaj oluşturmak olduğu söylenebilir. Bu da kurumların hizmet alanlarında doğru adımları atmaları ve hedef kitlesinin taleplerini göz önünde bulundurarak hizmet sunmalarıyla mümkündür.

Kurum imajının güçlü olması, örgütsel başarının temel unsurlarından biridir. Kurumların başarı kriterleri, finansal sonuçlar olsa da; paydaşların başarılı olarak değerlendirmesi, imaja ilişkin sistemli çabalarıyla olanaklı olmaktadır. Bununla birlikte kurumsal güçlü imajın yaratılmasında paydaşlarla kurulan iletişimin önemi büyüktür. Paydaşlara doğru ve sağlıklı görüntünün doğru strateji ve taktiklerle sunulması, kurumsal imajın oluşturulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu da kurumsal başarının değerlendirilmesinde temel etkenin hedef kitle algılarına hitap etmek olduğu söylenebilir (Bulduklu, 2015: 134).

Güçlü kurumsal imaj kuruma önemli ölçüde fayda sağlar. Olumlu ve güçlü bir kurumsal imaj, ürünlerin ve markaların ya da kurumların hizmet kalitesini artırır. Olumlu yönde güçlü imaja sahip olan bir kurum, yaşanan herhangi bir krizde kamuoyunun desteğini alır; hedef kitlenin ve diğer paydaşların güvenini kazanır. Kurumun uzun dönem amaçlarıyla ilişkili olan kurumsal imaj, yöneticiler arasında bir duyarlılık oluşturur. Bununla birlikte kurumsal imaj, hedeflere ulaşmak için takip edilecek yollara açıklık kazandırarak, kurum amacının ve bu amaca ulaşmak için uygulanacak stratejilerin kurum paydaşlarının anlamasını kolaylaştırır (Çetiner, 2016: 18).

Kurumlar açısından güçlü bir imajın yararları şunlardır (Bulduklu, 2015: 135-136; Çetin, 2015: 424; Çoşkun, 2010: 13-14; Kasımoğlu, 2009: 52):

- Kurumu zorluklara; özellikle de kriz durumlarına karşı korur. Yani beklenmeyen durumların etkili olarak üstesinden gelmek için stratejilerin yerine getirilmesinde, doğru yöntemlerin kullanılmasında çalışanlara daha çok güvenilmesini sağlar.

- Güçlü kurumsal bir imaj, çalışanlar için motivasyon ve firmanın tercih edilmesini sağlar.
- Güçlü kurumsal imajın varlığı; moral ve motivasyon yönünden olumlu etki yaptığı gibi üretim ve hizmet kalitesinin artırılmasının ve güçlü bir kurum kimliğinin geliştirilebilmesini de sağlar.
- Kurumsal imajı güçlü olan kurumların daha geniş ve tanımlanabilir hedefleri başarabilmeleri ve kurum misyonlarını gerçekleştirmeleri için kurumlara yol haritası olur, bu yolda enerji verir.
- Kurumsal imajın olumlu ve güçlü olması, kurumun beğenilmesi ve toplum tarafından kabul görmesi anlamına gelmektedir.
- Güçlü kurumsal imaj kuruma duyulan güveni artırarak, kurumun sermaye bulması konusunda kolaylık sağlar.
- Kurumsal imajı güçlü olan kurumların kurumsal imajı güçlü olmayan kurumlara nazaran topluma karşı inandırıcılığı ve toplum tarafından kabul görme olasılığı daha fazladır denilebilir.
- Kurumsal imajı güçlü olan kurumların karar vericilere ulaşmaları ve çekincelerini anlatmaları daha kolaydır.

Kurum kimliği, kurumsal eylem ve kurumsal iletişim arasında sinerjinin oluşturulması ve yönetilmesi olarak tanımlanan kurumsal imajın olumlu ve sürdürülebilir olabilmesi için; kurumsal sosyal sorumluluğun imaj bileşenleriyle bütünleşmesi veya imaj bileşenleriyle ilişkilendirilmesi ve beklenen görüntünün verilmesiyle mümkündür (Peltekoğlu, 2009: 565).

2. KURUMSAL İMAJİ OLUŞTURAN UNSURLAR

Kurumsal imaj, bir kurum hakkında bireylerde izlenim oluşturan her türlü durum yani kurumla ilgili bütün soyut ve somut unsurlarla ilgili algılamalar olarak tanımlanan kurumsal imajı oluşturan bazı unsurlar vardır. Bunlar;

- a. Kurum Felsefesi:** Bir kurumun çalışmalarında takip ettiği temel ilkeler, kurum yöneticilerinin paradigmaları, kurumun çalışanlarına yön veren ahlaki kuralların bütünü kurum felsefesi olarak tanımlanabilir. Kurumun amaç ve hedefleri farklı gelişmelere karşı tutumları, rakiplerle mücadele ilkeleri, çevreye bakış açıları kurum felsefesi kavramı içerisinde değerlendirilmektedir (İbicioğlu, 2005: 61).
- b. Kurumsal Kültür:** Kurum çalışanlarının paylaştığı ve davranışlarına yön veren değerler, inançlar, tutumlar bütünü olarak ifade edilebilir (İbicioğlu, 2005: 61). Deshpande ve Webster (1989: 4) kurumsal kültürü, bireylerin örgütsel işleyişi anlamalarına yardımcı olan ve

böylece onlara örgütteki davranış normlarını sağlayan ortak değerler ve inançlar modeli olarak tanımlamaktadırlar.

- c. Kurumsal Davranış:** Kurumun gerçekleştirdiği tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Kurumsal davranış, herhangi bir obje fikir veya olaya karşı kurumun gözlemlenebilen tepkileri olarak tanımlanabilir. Kurum kimliğinin dışa vuran unsurlarından biri olan kurumsal davranış, önemli işlemlere sahiptir. Kurumsal davranış dışa dönük olması ve gözlemlenebilmesiyle kurumun vitrini niteliğindedir. Kurum çalışanlarının bireysel davranışları ve kurumun çevresine davranışı kurumun kimliğini yansıtır (İbicioğlu, 2005: 61; Dağdemir, 2008: 15-16).
- d. Kurumsal iletişim:** Kurumun tüm paydaşlarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri tüm iletişimsel aktivitelerdir. Kurumsal iletişim kurum amaçlarına ulaşmaya ve gerçekleştirmeye yönelik olarak stratejilerin hayata geçirilmesi için planlanan tüm iletişim çalışmalarının uyumudur. Bununla birlikte kurumsal iletişim bir kurumun birey açısından kazandığı izlenimlerin tümünü yönetme çabası olarak da tanımlanabilir (Bulduklu, 2015: 145). Bir başka tanımlamaya göre kurumsal iletişim bir kurumun bütün çalışanlarında görülen ve kuruma has bir iletişim tarzıdır (İbicioğlu, 2005: 61). Dolayısıyla herhangi bir kurumun içinde olduğu her eylemin, ürettiği her şeyin ve taşıdığı her mesajın kurumsal paydaşlarının algılarında bir etki oluşturacağı söylenebilir (Dağdemir, 2008: 10).

3. ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Hipotez-1

H0: İmaj boyutları Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı imajını etkilememektedir.

H1: İmaj boyutları Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı imajını etkilemektedir.

Hipotez-2

H0: İmaj boyutları ile sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: İmaj boyutları ile sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir fark vardır.

4. YÖNTEM

Çalışma, Sağlık Bakanlığının Covid-19 salgını sürecini yönetmedeki başarısını ortaya koymak ve bu süreçte toplumda nasıl bir algı oluşturduğu olgusu üzerinde durmaktadır. Çalışmada tanımlayıcı ve neden sonuç ilişkisini araştıran araştırma modelleri kullanılmıştır. Tanımlayıcı araştırmalarda değişkenler arası ilişkiler ve ana kütleye yönelik tanımlar ele alınmaktadır. Neden sonuç ilişkisini

araştıran araştırmalarda etki konusu üzerinde durulmaktadır (Kurtulmuş, 2010: 20-21). Araştırmada veriler toplanırken nicel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplanmasında anket tekniğinden faydalanılmıştır.

Anket türünde “anakütle büyüklükleri ve tolerans gösterilebilir örneklem hatasına göre örneklem hacimleri” tablosuna göre yılsonu itibariyle Türkiye’nin 83 milyon 154 bin 997 kişilik evrenini karşılayacak örneklem sayısı 384 kişi iken, araştırma kapsamında elde edilen ve faydalanılan veriyi oluşturan 411 kişi örneklem grubuna dâhil edilmiştir.

4.1. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem

Bu araştırmanın uygulanması “Google Forms” üzerinden hazırlanan anket formu ile internet aracılığıyla Türkiye genelinde 411 kişiye uygulanmıştır. Sınırlı olanak ve zaman olması nedeniyle araştırma örneklemini oluşturan katılımcı sayısı 411 ile sınırlı tutulmuştur.

Araştırma elde edilecek verilerin genellenebilirliğini sağlamak adına pilot çalışma safhasında Türkiye’nin farklı illerinde ikamet eden 70 katılımcı Google Form üzerinden anket formunu yanıtlamıştır. Böylece pilot çalışmada elde edilen sonuçlarla asıl anket sonuçlarının benzer olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Araştırma yöntemi olarak da uygulanan anketler çalışmanın bir diğer sınırı olarak kabul edilmektedir. Zaman bakımından ise araştırma 6-11 Haziran 2020 tarihleri ile sınırlıdır.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, dört bölümden oluşan ve ilk bölümünde demografik bilgilerin yer aldığı ve diğer üç bölümde çoklu ölçeklerin kullanıldığı bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır. İkinci bölümde Covid-19 sürecinde bilgilendirme imaj değerleri, üçüncü bölümde kamuoyu oluşturma imaj değerleri, dördüncü bölümde Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının hizmet değerleri ile ilgili maddeler bulunmaktadır. Anket formunun ikinci ve üçüncü bölümünde yer alan her bir madde için 5’li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekte 1: “kesinlikle katılıyorum”, 2: “katılıyorum”, 3: “kararsızım”, 4: “katılmıyorum”, 5: “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde tanımlanmıştır.

4.3. Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Çalışmada SPSS programı kullanılarak tanımlayıcı araştırma modeli çerçevesinde betimleyici istatistik, Tek Yönlü ANOVA, Bağımsız Örneklem T-Testi ve çoklu doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır.

5. BETİMLEYİCİ İSTATİSTİK

Araştırmaya katılanların yüzde 37,2’si kadınlardan, yüzde 62,8’i ise erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların yüzde 20,7’si “18-22 yaş”, yüzde 29,4’ü “23-25 yaş”, yüzde 39,4’ü “26-35 yaş”, yüzde 7,3’ü “36-45 yaş”, yüzde 1,9’u “46-55 yaş” ve yüzde 1,2’si “56 ve üzeri yaş” grubundadır. Araştırmaya katılanların yüzde 13,4’ü “Köy”, yüzde 61,3’ü “Kent-Merkez” ve yüzde 25,4’ü “Kent-İlçe”

grubundadır. Araştırmaya katılanların yüzde 7,3'ü "Serbest Meslek", yüzde 11,4'ü "İşçi", yüzde 8,3'ü "Memur", yüzde 4,6'sı Diğer Kamu Çalışanı", yüzde 5,4'ü "Polis-Asker", yüzde 12,9'u "Öğretmen-Öğretim Görevlisi" , yüzde 4,1'i "Esnaf", yüzde 15,8'i "İşsiz" ve yüzde 30,2'si "Öğrenci"dir. Katılımcıların Öğrenim durumu dağılımının yüzde 0,5'ini "Okur-Yazar değil" yüzde 1,2'sini "İlkokul", yüzde 5,8'ini "Ortaokul", yüzde 11,2'sini "Lise", yüzde 15,6'sını "Yüksekokul", yüzde 50,1'ini "Lisans", yüzde 8,8'ini "Yüksek Lisans" ve yüzde 6,8'ini "Doktora" oluşturmaktadır.

5.1. Sağlık Bakanlığı İmaj Boyutları

Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı imajı ile ilgili analize tabi tutulan 31 önermeden 26'sının faktörlere ayrılabilmesi görülmüştür. Bu maddelere ait en yüksek faktör yükü (,795) "Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir" maddesinde gerçekleşirken, en düşük faktör yükü (,546) "Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir (Tablo 1).

Tablo 1. Sağlık Bakanlığı İmaj Boyutları

MADDELER	AO	SS	F. Yüğü	
			1	2
Faktör 1: Hizmet				
Covid-19 sürecinde insanlar sağlık uygulamalarına yönelik sorunlarla karşılaştıklarında bunları Sağlık Bakanlığı yöneticilerine/ilgili birimlerine rahatlıkla aktarabilmektedirler.	1,9197	,86158	,782	
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı, hastaların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri yeterli fiziki mekâna ve olanaklara sahiptir.	2,0414	,95291	,741	
Sağlık Bakanlığının hasta yatış kabul hizmetleri yeterli düzeydedir.	1,7153	,79279	,729	
Sağlık Bakanlığı ve bağlı kurumlar Covid-19 sürecinde bireylerin beklentilerini dikkate almaktadır.	1,8540	,87407	,713	
Covid-19 hastalığı ile ilgili Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlar gerekli donanım (solunum cihazı, yoğun bakım ünitesi gibi) yeterli düzeyde sahiptir.	1,6934	,81655	,701	
Sağlık Bakanlığı bu süreçte (kalite, temizlik...) beklentileri yeterli düzeyde karşılayabilmektedir.	1,6861	,78478	,686	,412
Sağlık Bakanlığının Korona Danışma Hattı, "Alo 184" bu süreç için yararlı bir iletişim birimi olmuştur.	1,9343	,91761	,671	

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....

Sağlık Bakanlığı üst yönetimi Covid-19 sürecinde sorunlara yeterli düzeyde çözüm üretmektedir.	1,8345	,87617	,647	,414
Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanmıştır.	1,6375	,80393	,638	,503
Sağlık Bakanlığının hastaya ulaşım imkânları (vasıta yeterliliği ve sıklığı) yeterli düzeydedir.	1,6837	,80377	,623	
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının “Bilim Kurulu”nu kurmasıyla bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanmıştır.	1,6058	,78732	,611	,506
Sağlık Bakanlığı bu süreçte sağlık hizmeti görmek isteyenlere dostça davranmakta ve sorunlarında yardımcı olmaktadır.	1,6472	,78374	,607	,413
Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalardan rahatlıkla haberdar olunabilmektedirler.	1,6375	,71735	,600	
Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir.	1,5985	,77893	,594	
Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir.	1,8005	,91284	,585	,446
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir.	1,6448	,73275	,546	
Aritmetik Ortalama	1,7459			
Faktör 2: Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma				
Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir.	1,4623	,63277		,795
Sağlık Bakanı, Covid-19 sürecini iyi yönettiği için taraflı-tarafsız herkes tarafından takdir kazanmıştır.	1,5085	,75015		,771
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanı sosyal medya (Twitter, Instagram, Facebook vb.) mecralarını etkin bir biçimde kullanmıştır.	1,4501	,65839		,759
Sağlık çalışanları bu süreçte büyük fedakârlık göstermiştir.	1,3382	,63628		,742
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının topluma yaklaşımı insancıdır.	1,4769	,67088	,421	,712
Bu süreçte Sağlık Bakanlığı ülke dışındaki vatandaşları da göz önünde bulundurarak gerekli adımları (yurt dışından getirme, karantina ortamı sağlama, sağlık taramasını yapma vb.) atmıştır.	1,5036	,72372	,425	,681

Sağlık Bakanlığının Covid-19 süreciyle ilgili olumlu bir imajı vardır.	1,5353	,69885	,469	,667
Bu süreçte Sağlık Bakanlığı uygun zamanda gerekli adımları atmıştır.	1,6594	,81197	,473	,650
Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini doğru bir şekilde yönetmiştir.	1,6277	,79946	,514	,644
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı sağlık alanında uluslararası düzeyde rekabette öncü bir konumda olduğunu göstermiştir.	1,5450	,74558	,485	,626
Aritmetik Ortalama	1,5107			
Öz Değer			8,500	7,255
Varyans (%)			32,691	27,905
Toplam Varyans	60,596			
Faktör Güvenilirlikleri (Cronbach's Alpha)			,948	,939
Genel Güvenilirlik (Cronbach's Alpha)	,966			
KMO Measure of Sampling Adequacy	,964			
Bartlett's Test of Sphericity	$X^2=8283,101$; df: 325; p=,000			

Yapılan analiz sonucunda faktöre tabi tutulan maddelerin ana grup arasında anlamlı bir fark ($p=,000$) olduğu görülmüştür. Faktörlerin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü ,964 olarak gerçekleşmiştir. Sharma'ya (1996) göre bu KMO değeri mükemmel olarak kabul edilmektedir (Kalaycı, 2017: 322). Yapılan analizde toplam varyansın yüzde 60,596'sının açıklandığı görülmektedir. Bununla birlikte faktör analizinde kullanılan tüm maddelerin genel güvenilirlik değeri ise $\alpha=,966$ olarak yüksek derecede güvenilir bulunmuştur (Kayış, 2017: 405) (Tablo 1).

Sağlık Bakanlığının Covid-19 salgını sürecinde yaptığı hizmetlerle ilgili olan 16 maddenin oluşturduğu ilk grup, "hizmet" faktörü olarak isimlendirilmiştir. Öz değeri 8,500 olan "hizmet" faktöründe toplam varyansın yüzde 32,691'i açıklanmıştır (Tablo 1). Yüksek derecede güvenilir ($\alpha=,948$) olan "hizmet" faktöründe en yüksek faktör yükü (,782) "Covid-19 sürecinde insanlar sağlık uygulamalarına yönelik sorunlarla karşılaştıklarında bunları Sağlık Bakanlığı yöneticilerine/ilgili birimlerine rahatlıkla aktarabilmektedirler" maddesinde gerçekleşirken; en düşük faktör yükü (,546) "Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir" maddesinde oluşmuştur (Tablo 1). Faktörde yer alan maddelerin genel ortalaması 1,745 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla araştırmaya katılanların "hizmet" faktöründe yer alan maddelere katılım durumlarının yüksek olduğu söylenebilir.

Sağlık Bakanlığının Covid-19 salgını sürecinde yaptığı hizmetlerle ilgili olan 10 maddenin oluşturduğu ilk grup, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörü olarak isimlendirilmiştir. Öz değeri 7,255 olan bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma faktöründe toplam varyansın yüzde 27,905’i açıklanmıştır (Tablo 1). Yüksek derecede güvenilir ($\alpha = ,939$) olan “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe en yüksek faktör yükü ($,795$) “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir” maddesinde gerçekleşirken; en düşük faktör yükü ($,626$) “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı sağlık alanında uluslararası düzeyde rekabette öncü bir konumda olduğunu göstermiştir” maddesinde oluşmuştur (Tablo 1). Faktörde yer alan maddelerin genel ortalaması 1,510 olarak gerçekleşmiştir. Bu değer araştırmaya katılanların “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe yer alan yargılara katılım durumlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

5.2. Sağlık Bakanlığı İmaj Boyutları ve Değişkenler Analizi

Araştırmaya katılanların medeni durumu ile Sağlık Bakanlığı imaj boyutları arasında yapılan analizde “hizmet” ($df=409$, $F=3,492$, $p=,003$) ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açısından ($df=409$, $F=2,908$, $p=,042$) anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. “Hizmet” faktörü açısından bakıldığında evlilerin (1,598) bekârlara (1,800) göre hizmete daha fazla önem verdikleri görülmüştür. Aynı şekilde “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörü açısından bakıldığı zaman da evlilerin (1,416) bekârlara (1,545) göre bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma çalışmalarına daha fazla önem verdikleri görülmüştür.

Öğrenim durumu açısından bakıldığında “hizmet” faktörü ve araştırmaya katılanların öğrenim durumu arasında anlamlı ($df=7$, $F=2,615$, $p=,012$) bir fark olduğu görülmüştür. Buna karşın “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” ile öğrenim durumu arasında anlamlı bir fark ($p > ,050$) oluşmamıştır. Çoklu karşılaştırma tablosuna bakıldığında lisans grubundaki katılımcıların lise grubundaki katılımcılara göre hizmete daha fazla önem verdikleri görülmüştür.

Araştırmaya katılanların yaşadığı yer açısından bakıldığında “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” ve katılımcıların yaşadığı yer grupları arasında anlamlı ($df=2$, $F=3,119$, $p=,045$) bir fark olduğu görülmüştür. Ancak “hizmet” ile yaşanan yer grupları arasında anlamlı ($p > ,050$) bir fark oluşmamıştır. “Bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörü açısından bakıldığında kent-ilçede yaşayanların (1,614) kent-merkezde (1,456) yaşayanlara göre sağlık bakanlığının Covid-19 sürecinde ki toplumu bilgilendirme çalışmalarına daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri ile katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinden yaş düzeyleri ve cinsiyet grupları arasında anlamlı ($p > ,050$) bir fark olmadığı için bu sosyo-demografik özelliklerle ilgili bir değerlendirme yapılmamıştır.

5.3. İmaj Boyutlarının Sağlık Bakanlığı İmajına Etkisi

Çalışmada araştırmaya katılanların Sağlık Bakanlığının Covid-19 sürecindeki çalışmalarıyla ilgili algılarını tespit etmek amacıyla belirlenmiş olan 31 genel algıya katılım durumlarını ifade eden “1=Kesinlikle Katılıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılmıyorum” değerleriyle belirtmeleri istenmiştir. Yapılan faktör analizi ile ortaya konan “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin katılımcıların Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının çalışmalarıyla ilgili algıları üzerindeki etkisinin ortaya konması amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 2: İmaj Boyutları ve Sağlık Bakanlığı İmajı Değerleri Regresyonu

Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir.	= 1,599 + $\frac{,594 \text{ Hizmet (,000)}}{,359 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,694; R ² =,480; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 190,024; P= 0,000
Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir.	= 1,800 + $\frac{,585 \text{ Hizmet (,000)}}{,446 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,736; R ² =,540; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 241,299; P= 0,000
Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir.	= 1,599 + $\frac{,594 \text{ Hizmet (,000)}}{,359 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,694; R ² =,480; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 190,024; P= 0,000
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilmektedir.	= 1,645 + $\frac{,546 \text{ Hizmet (,000)}}{,379 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,665; R ² =,439; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 161,742; P= 0,000
Covid-19 sürecinde insanlar sağlık uygulamalarına yönelik sorunlarla karşılaştıklarında bunları Sağlık Bakanlığı yöneticilerine/ilgili birimlerine rahatlıkla aktarabilmektedirler	= 1,920 + $\frac{,782 \text{ Hizmet (,000)}}{,206 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,809; R ² =,652; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 385,785; P= 0,000
Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalardan rahatlıkla haberdar olunabilmektedirler.	= 1,637 + $\frac{,600 \text{ Hizmet (,000)}}{,383 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,712; R ² =,504; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 209,576; P= 0,000
Sağlık Bakanlığı bu süreçte sağlık hizmeti görmek isteyenlere dostça davranmakta ve sorunlarında yardımcı olmaktadır.	= 1,647 + $\frac{,607 \text{ Hizmet (,000)}}{,413 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,734; R ² =,537; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 238,510; P= 0,000
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının “Bilim Kurulu”nu kurmasıyla bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanmıştır.	= 1,606 + $\frac{,611 \text{ Hizmet (,000)}}{,506 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$
	R=,793; R ² =,628; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 346,584; P= 0,000

...		
Sağlık Bakanlığı ve bağlı kurumlar Covid-19 sürecinde bireylerin beklentilerini dikkate almaktadır.	= 1,854 +	$\frac{,713 \text{ Hizmet (,000)}{,330 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,786; R ² =,616; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 329,609; P= 0,000
Sağlık Bakanlığının Korona Danışma Hattı, "Alo 184" bu süreç için yararlı bir iletişim birimi olmuştur.	= 1,934 +	$\frac{,671 \text{ Hizmet (,000)}{,254 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,718; R ² =,513; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 217,068; P= 0,000
Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecini toplumsal sorumluluk bilinci içerisinde yönetmiştir.	= 1,608 +	$\frac{,574 \text{ Hizmet (,000)}{,531 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,782; R ² =,609; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 320,204; P= 0,000
Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanmıştır.	= 1,637 +	$\frac{,638 \text{ Hizmet (,000)}{,504 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,813; R ² =,659; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 396,725; P= 0,000
Sağlık Bakanlığı üst yönetimi Covid-19 sürecinde sorunlara yeterli düzeyde çözüm üretmektedir.	= 1,835 +	$\frac{,647 \text{ Hizmet (,000)}{,414 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,768; R ² =,588; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 293,460; P= 0,000
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının topluma yaklaşımı insancıdır.	= 1,477 +	$\frac{,421 \text{ Hizmet (,000)}{,712 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,828; R ² =,683; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 443,125; P= 0,000
Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde toplumu bu sürece karşı en iyi şekilde motive etmiştir.	= 1,637 +	$\frac{,527 \text{ Hizmet (,000)}{,552 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,763; R ² =,580; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 284,235; P= 0,000
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı sağlık alanında uluslararası düzeyde rekabette öncü bir konumda olduğunu göstermiştir.	= 1,545 +	$\frac{,485 \text{ Hizmet (,000)}{,626 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,792; R ² =,625; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 342,558; P= 0,000
Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir.	= 1,800 +	$\frac{,585 \text{ Hizmet (,000)}{,446 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,736; R ² =,540; F ₍₂₋₄₀₈₎ =342,558; P= 0,000
Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini doğru bir şekilde yönetmiştir.	= 1,628 +	$\frac{,514 \text{ Hizmet (,000)}{,644 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,824; R ² =,677; F ₍₂₋₄₀₈₎ =430,310; P= 0,000
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanı sosyal medya (Twitter, Instagram, Facebook vb.) mecralarını etkin bir biçimde kullanmıştır.	= 1,450 +	$\frac{,237 \text{ Hizmet (,000)}{,759 \text{ Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)}}$ R=,795; R ² =,631; F ₍₂₋₄₀₈₎ =351,054; P= 0,000

... Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir.	= 1,462 + R=,842; R ² =,707; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 495,314; P= 0,000	,276 Hizmet (,000) + ,795 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Covid-19 sürecinde Bilim Kurulu tarafından sunulan görüşler kamuoyu oluşmasına olumlu etki eder.	= 1,691 + R=,715; R ² =,509; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 495,314; P= 0,000	,539 Hizmet (,000) + ,470 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Sağlık çalışanları bu süreçte büyük fedakârlık göstermiştir.	= 1,338 + R=,761; R ² =,577; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 281,128; P= 0,000	,171 Hizmet (,000) + ,742 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Sağlık Bakanlığının hastaya ulaşım imkânları (vasıta yeterliliği ve sıklığı) yeterli düzeydedir.	= 1,684 + R=,725; R ² =,523; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 225,412; P= 0,000	,623 Hizmet (,000) + ,370 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Sağlık Bakanlığının hasta yatış kabul hizmetleri yeterli düzeydedir.	= 1,715 + R=,791; R ² =,624; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 340,791; P= 0,000	,729 Hizmet (,000) + ,306 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Covid-19 hastalığı ile ilgili Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlar gerekli donanım (solunum cihazı, yoğun bakım ünitesi gibi) yeterli düzeyde sahiptir.	= 1,693 + R=,802; R ² =,641; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 366,856; P= 0,000	,701 Hizmet (,000) + ,390 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Sağlık Bakanlığı bu süreçte (kalite, temizlik...) beklentileri yeterli düzeyde karşılayabilmektedir.	= 1,686 + R=,801; R ² =,639; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 364,465; P= 0,000	,686 Hizmet (,000) + ,412 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı, hastaların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri yeterli fiziki mekâna ve olanaklara sahiptir.	= 2,041 + R=,754; R ² =,566; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 268,019; P= 0,000	,741 Hizmet (,000) + ,138 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Sağlık Bakanlığının Covid-19 süreciyle ilgili olumlu bir imajı vardır.	= 1,535 + R=,815; R ² =,663; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 404,278; P= 0,000	,469 Hizmet (,000) + ,667 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Sağlık Bakanı, Covid-19 sürecini iyi yönettiği için taraflı-tarafsız herkes tarafından takdir kazanmıştır.	= 1,509 + R=,841; R ² =,706; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 493,796; P= 0,000	,336 Hizmet (,000) + ,771 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
Bu süreçte Sağlık Bakanlığı uygun zamanda gerekli adımları atmıştır.	= 1,659 + R=,804; R ² =,645; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 373,449; P= 0,000	,473 Hizmet (,000) + ,650 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)

Bu süreçte Sağlık Bakanlığı ülke dışındaki vatandaşları da göz önünde bulundurarak gerekli adımları (yurt dışından getirme, karantina ortamı sağlama, sağlık taramasını yapma vb.) atmıştır.	=	1,504	,425 Hizmet (,000)
	+		,681 Bilgilendirme ve Kamuoyu Oluşturma (,000)
		R=,803; R ² =,643; F ₍₂₋₄₀₈₎ = 369,872; P= 0,000	

p değerleri parantez içinde verilmiştir.

Gerçekleştirilen regresyon analizi “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden etkilendiği şeklinde ortaya konan modelin ($p=,000$) anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin bağımsız değişkenlerini oluşturan “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısının yüzde 48’ini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısındaki değişimin yüzde 48’i “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri tarafından açıklanmaktadır (Tablo 2).

Her iki faktör açısından “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 59 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artışın ise yüzde 36 oranında “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan analizde faktörlerin “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 54’tür. Diğer bir ifadeyle, “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir” algısındaki değişimin yüzde 54’ünü “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri ayrı ayrı değerlendirildiğinde; “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir” algısının bu faktörlerden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 58, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 45 oranında “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Yapılan araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlara göre faktörlerin “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 48’dir. Diğer bir ifadeyle, “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısındaki değişimin yüzde 48’ini “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$)

etkilendiği görülmüştür. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak gelecek bir artış yüzde 59, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 36 oranında “Sağlık Bakanlığı, pandemi süreci başlarken Covid-19 ile ilgili açıklayıcı bilgiler vermiştir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Analiz sonuçlarına göre faktörlerin “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 44’tür. Başka bir ifadeyle, “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir” algısındaki değişimin yüzde 44’ünü “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Buna göre “Hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 55, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 38 oranında “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Yapılan analizde faktörlerin “Covid-19 sürecinde insanlar sağlık uygulamalarına yönelik sorunlarla karşılaştıklarında bunları Sağlık Bakanlığı yöneticilerine/ilgili birimlerine rahatlıkla aktarabilmektedirler” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 65’tir. Diğer bir ifadeyle, “Covid-19 sürecinde insanlar sağlık uygulamalarına yönelik sorunlarla karşılaştıklarında bunları Sağlık Bakanlığı yöneticilerine/ilgili birimlerine rahatlıkla aktarabilmektedirler” algısındaki değişimin yüzde 65’ini “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri “Covid-19 sürecinde insanlar sağlık uygulamalarına yönelik sorunlarla karşılaştıklarında bunları Sağlık Bakanlığı yöneticilerine/ilgili birimlerine rahatlıkla aktarabilmektedirler” algısı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 78, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 21 oranında “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının internet-web sitesinden erişilmek istenilen bilgilere rahatlıkla ulaşılabilir.” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Yapılan analizde faktörlerin “Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalardan rahatlıkla haberdar olunabilmektedirler” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 50’dir. Başka bir deyişle, “Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalardan rahatlıkla haberdar olunabilmektedirler” algısındaki değişimin yüzde 50’sini “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

Faktörlerin her biri açısından “Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalardan rahatlıkla haberdar olunabilmektedirler” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “Hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 60 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 38 oranında “Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalardan rahatlıkla haberdar olunabilmektedirler” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan çalışmada elde edilen veriler sonucunda gerçekleştirilen analizde faktörlerin “Sağlık Bakanlığı bu süreçte sağlık hizmeti görmek isteyenlere dostça davranmakta ve sorunlarında yardımcı olmaktadır.” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 54’tür (Tablo 2).

Faktörlerin her biri açısından “Sağlık Bakanlığı bu süreçte sağlık hizmeti görmek isteyenlere dostça davranmakta ve sorunlarında yardımcı olmaktadır” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 61 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 41 oranında “Sağlık Bakanlığı bu süreçte sağlık hizmeti görmek isteyenlere dostça davranmakta ve sorunlarında yardımcı olmaktadır” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan analiz neticesinde faktörlerin “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının “Bilim Kurulu”nu kurmasıyla bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanmıştır.” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 63’tür (Tablo 2).

“Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının “Bilim Kurulu”nu kurmasıyla bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanmıştır” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 61 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 51 oranında “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının “Bilim Kurulu”nu kurmasıyla bu sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi sağlanmıştır” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan analiz sonucunda faktörlerin “Sağlık Bakanlığı ve bağlı kurumlar Covid-19 sürecinde bireylerin beklentilerini dikkate almaktadır” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 62’dir (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığı ve bağlı kurumlar Covid-19 sürecinde bireylerin beklentilerini dikkate almaktadır” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 71 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 33 oranında “Sağlık Bakanlığı ve bağlı kurumlar Covid-19 sürecinde bireylerin beklentilerini dikkate almaktadır” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan çalışmada elde edilen veriler sonucunda gerçekleştirilen analizde faktörlerin “Sağlık Bakanlığının Korona Danışma Hattı, "Alo 184" bu süreç için yararlı bir iletişim birimi olmuştur” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 51’dir (Tablo 2).

Faktörlerin her biri açısından “Sağlık Bakanlığının Korona Danışma Hattı, "Alo 184" bu süreç için yararlı bir iletişim birimi olmuştur” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 67 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 25 oranında “Sağlık Bakanlığının Korona Danışma Hattı, "Alo 184" bu süreç için yararlı bir iletişim birimi olmuştur” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan analiz sonucunda faktörlerin “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecini toplumsal sorumluluk bilinci içerisinde yönetmiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 61’dir (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecini toplumsal sorumluluk bilinci içerisinde yönetmiştir” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 57 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 53 oranında “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecini toplumsal sorumluluk bilinci içerisinde yönetmiştir” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Analiz sonucunda faktörlerin “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanmıştır” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 66’dir (Tablo 2).

Faktörlerin her biri açısından “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanmıştır” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 64 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 50 oranında “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde kaynaklarını etkin ve verimli bir şekilde kullanmıştır” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan analiz sonucunda faktörlerin “Sağlık Bakanlığı üst yönetimi Covid-19 sürecinde sorunlara yeterli düzeyde çözüm üretmektedir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 59’dur (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığı üst yönetimi Covid-19 sürecinde sorunlara yeterli düzeyde çözüm üretmektedir” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış

yüzde 65 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 41 oranında “Sağlık Bakanlığı üst yönetimi Covid-19 sürecinde sorunlara yeterli düzeyde çözüm üretmektedir” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan çalışmada elde edilen veriler ile gerçekleştirilen analiz sonucunda faktörlerin “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının topluma yaklaşımı insancıldır.” üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 68’dir (Tablo 2).

Faktörlerin her biri açısından “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının topluma yaklaşımı insancıldır” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 42 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 71 oranında “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığının topluma yaklaşımı insancıldır” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan analiz neticesinde faktörlerin “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde toplumu bu sürece karşı en iyi şekilde motive etmiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 58’dir (Tablo 2).

Faktörlerin her biri açısından “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde toplumu bu sürece karşı en iyi şekilde motive etmiştir” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Buna göre “Hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 53 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 55 oranında “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde toplumu bu sürece karşı en iyi şekilde motive etmiştir” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan çalışmada elde edilen verilere göre faktörlerin “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı sağlık alanında uluslararası düzeyde rekabette öncü bir konumda olduğunu göstermiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 62’dir (Tablo 2).

“Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı sağlık alanında uluslararası düzeyde rekabette öncü bir konumda olduğunu göstermiştir” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 48 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 63 oranında “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı sağlık alanında uluslararası düzeyde rekabette öncü bir konumda olduğunu göstermiştir” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Elde edilen bu verilere göre faktörlerin “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 54’tür (Tablo 2).

Her iki faktör açısından da “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 58 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 45 oranında “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini şeffaf yönetmiştir” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan çalışmada elde edilen verilere göre faktörlerin Sağlık Bakanının Covid-19 sürecin, yönetmesi ile ilgili olan “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini doğru bir şekilde yönetmiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 68’dir (Tablo 2).

Sağlık Bakanı ile ilgili olan “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini doğru bir şekilde yönetmiştir” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 51 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 64 oranında “Sağlık Bakanı Covid-19 sürecini doğru bir şekilde yönetmiştir” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Yapılan analize göre faktörlerin “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanı sosyal medya (Twitter, Instagram, Facebook vb.) mecralarını etkin bir biçimde kullanmıştır” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 63’tür (Tablo 2).

Her iki faktör açısından “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanı sosyal medya (Twitter, Instagram, Facebook vb.) mecralarını etkin bir biçimde kullanmıştır” algısına bakıldığında; “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri bu algı üzerinde anlamlı ($p<,050$) bir etkiye sahiptir. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 24 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 76 oranında “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanı sosyal medya (Twitter, Instagram, Facebook vb.) mecralarını etkin bir biçimde kullanmıştır” algısını artırmaktadır (Tablo 2).

Analiz sonucuna göre faktörlerin “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 71’dir. Başka bir ifadeyle, “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir” algısındaki değişimin yüzde 71’ini “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 28 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 79 oranında “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken

önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma anlatabilmiştir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Yapılan analiz sonucunda faktörlerin “Covid-19 sürecinde Bilim Kurulu tarafından sunulan görüşler kamuoyu oluşmasına olumlu etki eder” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 51’dir (Tablo 2).

“Covid-19 sürecinde Bilim Kurulu tarafından sunulan görüşler kamuoyu oluşmasına olumlu etki eder” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 54 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 47 oranında “Covid-19 sürecinde Bilim Kurulu tarafından sunulan görüşler kamuoyu oluşmasına olumlu etki eder” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Regresyon analizi sonucunda faktörlerin “Sağlık çalışanları bu süreçte büyük fedakârlık göstermiştir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 58’dir (Tablo 2).

Covid-19 sürecinden en çok etkilenen sağlık çalışanlarıyla ilgili olan “Sağlık çalışanları bu süreçte büyük fedakârlık göstermiştir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 17 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 74 oranında “Sağlık çalışanları bu süreçte büyük fedakârlık göstermiştir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Yapılan analiz sonucunda faktörlerin “Sağlık Bakanlığının hastaya ulaşım imkânları (vasıta yeterliliği ve sıklığı) yeterli düzeydedir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 52’dir (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığının hastaya ulaşım imkânları (vasıta yeterliliği ve sıklığı) yeterli düzeydedir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 62 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 37 oranında “Sağlık Bakanlığının hastaya ulaşım imkânları (vasıta yeterliliği ve sıklığı) yeterli düzeydedir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Analiz sonucuna göre faktörlerin “Sağlık Bakanlığının hasta yatış kabul hizmetleri yeterli düzeydedir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 62’dir. Başka bir ifadeyle, “Sağlık Bakanlığının hasta yatış kabul hizmetleri yeterli düzeydedir” algısındaki değişimin yüzde 62’ini “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığının hasta yatış kabul hizmetleri yeterli düzeydedir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 73 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 31 oranında “Sağlık Bakanlığının hasta yatış kabul hizmetleri yeterli düzeydedir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Elde edilen verilerin analizi sonucunda faktörlerin “Covid-19 hastalığı ile ilgili Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlar gerekli donanım (solunum cihazı, yoğun bakım ünitesi gibi) yeterli düzeyde sahiptir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 64’tür. Başka bir ifadeyle, “Covid-19 hastalığı ile ilgili Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlar gerekli donanım (solunum cihazı, yoğun bakım ünitesi gibi) yeterli düzeyde sahiptir” algısındaki değişimin yüzde 64’ünü “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Covid-19 hastalığı ile ilgili Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlar gerekli donanım (solunum cihazı, yoğun bakım ünitesi gibi) yeterli düzeyde sahiptir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 70 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 39 oranında “Covid-19 hastalığı ile ilgili Sağlık Bakanlığına bağlı kurumlar gerekli donanım (solunum cihazı, yoğun bakım ünitesi gibi) yeterli düzeyde sahiptir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Analiz sonucunda faktörlerin “Sağlık Bakanlığı bu süreçte (kalite, temizlik...) beklentileri yeterli düzeyde karşılayabilmektedir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 64’tür. Başka bir ifadeyle, “Sağlık Bakanlığı bu süreçte (kalite, temizlik...) beklentileri yeterli düzeyde karşılayabilmektedir” algısındaki değişimin yüzde 64’ünü “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığı bu süreçte (kalite, temizlik...) beklentileri yeterli düzeyde karşılayabilmektedir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 69 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 41 oranında “Sağlık Bakanlığı bu süreçte (kalite, temizlik...) beklentileri yeterli düzeyde karşılayabilmektedir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Yapılan analiz sonucunda faktörlerin “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı, hastaların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri yeterli fiziki mekâna ve olanaklara sahiptir” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 57’dir (Tablo 2).

“Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı, hastaların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri yeterli fiziki mekâna ve olanaklara sahiptir” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu

oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görölmüştür. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 74 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 14 oranında “Covid-19 sürecinde Sağlık Bakanlığı, hastaların boş zamanlarını değerlendirebilecekleri yeterli fiziki mekâna ve olanaklara sahiptir” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Analiz sonucunda faktörlerin “Sağlık Bakanlığının Covid-19 süreciyle ilgili olumlu bir imajı vardır” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görölmüştür. “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 66’dır. Başka bir ifadeyle, “Sağlık Bakanlığının Covid-19 süreciyle ilgili olumlu bir imajı vardır” algısındaki değişimin yüzde 66’ünü “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Sağlık Bakanlığının Covid-19 süreciyle ilgili olumlu bir imajı vardır” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görölmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 47 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 67 oranında “Sağlık Bakanlığının Covid-19 süreciyle ilgili olumlu bir imajı vardır” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Analiz sonuçlarına göre faktörlerin “Sağlık Bakanı, Covid-19 sürecini iyi yönettiği için taraflı-tarafsız herkes tarafından takdir kazanmıştır” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görölmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 71’dir. Diğer bir ifadeyle, “Sağlık Bakanı, Covid-19 sürecini iyi yönettiği için taraflı-tarafsız herkes tarafından takdir kazanmıştır” algısındaki değişimin yüzde 70’ini “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Sağlık Bakanı, Covid-19 sürecini iyi yönettiği için taraflı-tarafsız herkes tarafından takdir kazanmıştır” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görölmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 34, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 77 oranında “Sağlık Bakanı, Covid-19 sürecini iyi yönettiği için taraflı-tarafsız herkes tarafından takdir kazanmıştır” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Analiz sonucuna göre faktörlerin “Bu süreçte Sağlık Bakanlığı uygun zamanda gerekli adımları atmıştır” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görölmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 64’tür. Diğer bir ifadeyle, “Bu süreçte Sağlık Bakanlığı uygun zamanda gerekli adımları atmıştır” algısındaki değişimin yüzde 64’ünü “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörleri açıklamaktadır (Tablo 2).

“Bu süreçte Sağlık Bakanlığı uygun zamanda gerekli adımları atmıştır” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) bir şekilde etkilendiği görölmüştür. Dolayısıyla “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 47, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 65 oranında “Bu süreçte Sağlık Bakanlığı uygun zamanda gerekli adımları atmıştır” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

Yapılan analiz sonucunda faktörlerin “Bu süreçte Sağlık Bakanlığı ülke dışındaki vatandaşları da göz önünde bulundurarak gerekli adımları (yurt dışından getirme, karantina ortamı sağlama, sağlık taramasını yapma vb.) atmıştır” algısı üzerinde $p=,000$ gerçekleşerek anlamlı bir açıklayıcı olduğu görülmüştür. “Hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinin bu algıyı açıklama oranı yüzde 64’tür (Tablo 2).

“Bu süreçte Sağlık Bakanlığı ülke dışındaki vatandaşları da göz önünde bulundurarak gerekli adımları (yurt dışından getirme, karantina ortamı sağlama, sağlık taramasını yapma vb.) atmıştır” algısının “hizmet” ve “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörlerinden anlamlı ($p<,050$) etkilendiği görülmüştür. Buna göre “hizmet” faktöründe oluşacak bir artış yüzde 42 oranında, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktöründe oluşacak bir artış ise yüzde 68 oranında “Bu süreçte Sağlık Bakanlığı ülke dışındaki vatandaşları da göz önünde bulundurarak gerekli adımları (yurt dışından getirme, karantina ortamı sağlama, sağlık taramasını yapma vb.) atmıştır” algısını etkilemektedir (Tablo 2).

SONUÇ

Covid-19 salgını ile birlikte daha sofistike olan sağlık alanında kurumsal imaj Sağlık Bakanlığı için önemli bir yönetim aracı olarak ortaya çıkmıştır. Sağlık Bakanlığının kurumsal imajı bu süreçte gerçekleştirdiği faaliyetlerinin toplumdaki karşılığını ölçmek ve anlamlandırmak için önemli bir yere sahiptir. Zira Sağlık Bakanlığının bu süreçte insanlarda oluşturduğu kurumsal imaj süreç içerisinde bu konu ile ilgili olarak toplumu bilgilendirme, yönlendirme ve verdiği hizmetin toplumdaki memnuniyet derecesini ölçmeye ve ortaya koymaya yardımcı olmuştur.

Çalışmada imaj boyutlarının tespiti amacıyla faktör analizi yapılmış ve analize tabi tutulan bu 31 maddeden 26’sının 2 grupta Sağlık Bakanlığı imaj boyutları olarak tanımlanabileceği görülmüştür. Tanımlanan bu faktörler “hizmet”, “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada tanımlanan imaj boyutları katılımcıların demografik bilgileri açısından irdelendiğinde; medeni durum ile Sağlık Bakanlığı imaj boyutları arasında yapılan analizde evlilerin bekârlara göre hizmete ve bilgilendirme kamuoyu oluşturma faaliyetlerine daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Öğrenim durumu açısından bakıldığında ise, lisans grubundaki katılımcıların lise grubundaki katılımcılara göre yapılan hizmete daha fazla önem verdikleri görülmektedir. Araştırmaya katılanların yaşadığı yer açısından bakıldığında ise, kent-ilçede yaşayanların kent merkezde yaşayanlara göre bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma çalışmalarına daha fazla önem verdikleri saptanmıştır.

Araştırmada ortaya konan imaj boyutlarının Sağlık Bakanlığı imaj değerleri üzerinde genel olarak yüzde 43 ile yüzde 70 arasında değişen oranlarda anlamlı açıklayıcı olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle, imaj boyutlarında oluşacak bir algı değişimi Sağlık Bakanlığının kurumsal imaj değerlerini yüzde 43 ile yüzde 70 arasında değiştirmektedir. Bu bağlamda, Sağlık Bakanlığı ile ilgili tüm algılar imaj boyutundan etkilenmektedir. İmaj boyutlarının her biri açısından bakıldığı zaman en fazla etkiyi “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörü 795 ile “Sağlık Bakanlığı Covid-19 sürecinde alınması gereken önlemlerin önemini (TV programları, afiş, sosyal medya, kamu spotu ile) topluma

anlatabilmişti” algısında oluşturmaktadır. Diğer imaj boyutu olan “hizmet” faktörünün en yüksek etkisi ise 782 ile “Covid-19 sürecinde insanlar sağlık uygulamalarına yönelik sorunlarla karşılaştıklarında bunları Sağlık Bakanlığı yöneticilerine/ilgili birimlerine rahatlıkla aktarabilmektedirler” algısında oluşturmaktadır. Ayrıca “hizmet” faktörünün (16) “bilgilendirme ve kamuoyu oluşturma” faktörüne (10) kıyasla en fazla yüksek etkiyi oluşturduğu görülmektedir.

Covid-19 salgınının ilk sürecinde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın kişisel imajını oluşturan etkenlerin önem düzeyinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı “Covid – 19 Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’nın Kişisel İmaj Ögelerini Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması” adlı çalışmada Sağlık Bakanı Fahrettin Koca ile ilgili algının olumlu olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Şentürk ve Mutlu, 2020).

Sağlık Bakanlığının kurumsal imajını ölçen bu çalışmada ise Sağlık Bakanlığının Covid-19 sürecinin ilk döneminde gerçekleştirdiği faaliyetlerin toplumda olumlu karşılandığı ve imajının yüksek olduğu saptanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, M. (2010). Örgütsel Açıdan İnsan Kaynakları ve Halkla İlişkiler. Konya: Literatürk Yayımları.
- Çetin, S. ve Tekiner, M. A. (2015). Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri: Emniyet Teşkilatı Örneklemini İç Paydaş Anketi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), s.418-440.
- Çetiner, N. (2016). Üniversitelerde Kurumsal İmaj Oluşumu: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi’nin Kurumsal İmajının Öğrenciler Açısından İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, M. (2010). Kurumsal İmaj Bağlamında Üniversite Sanayi İşbirliği: Kütahya İlinde Bir Uygulama (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Bal, M. (2011). Çalışan Personelin Kurumsal İmaj Oluşumuna Etkisi (Yayımlanmamış Yüksek Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bulduklı, Y. (2015). İmaj Yönetimi: Yaklaşımlar, Taktikler, Stratejiler. Konya: Literatürk Academia Yayınları.
- Dichter, E. (1985). What's In An Image. *Journal of ConsumerMarketing*, 2(1), s.75-81.
- Dağdemir, A. (2008). Kurum Kimliği ve Kurumsal Bağlılık Arasındaki İlişki, Kurum Kimliğinin Çalışanların Kurumsal Bağlılıkları Üzerindeki Etkilerinin Bir İşletmede Araştırılması (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış, Eskişehir.
- Derin, N. ve Demirel, E. T. (2011). Kurum İmajının Kurum Kimliği Açısından Açıklanabilirliği: İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 13(2), s.155-193.
- Deshpande, R. ve Webster, F. E. (1989). Organizational Culture and Marketing, Defining A Research Agenda. *Journal of Marketing*, 53(1), s.3-15.
- Erciş, M. S. (2017). Kurumsal Başarının Üç Anahtarı Pazarlama-Halkla İlişkiler Reklam. Erzurum: Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık.

- Lokmanoğlu, E. (2015). Halkla İlişkiler Bağlamında Emniyet Teşkilatı Üzerine Bir Uygulama. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (RTEÜ Journal of Social Sciences)*, 1(2), s.98–111.
- Gray, E. R. ve John, B. M. T. (1998). Managing Corporate Image and Corporate Reputation. *Long Range Planning*, 31(5), s.695-702.
- Göksel, A. B. (2010). Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi. Ankara: Nobel Yayınları.
- Güllüpnar, H. (2017). İmaj ve İtibarın Kavramsal Farklılıkları Bağlamında Public Relations Review Dergisinde Yayınlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme. II. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi Bildiri Kitabı (s.1648-1656). Konya: Çizgi Kitabevi.
- İbicioğlu, H. (2005). Üniversite Öğrencilerinde Kurumsal İmaj Algılamalarını Etkileyen Faktörlere İlişkin SDÜ. İİBF. Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), s.59-73.
- Kasimoğlu, E. (2009). Sosyal Sorumluluk Kapsamında Eğitim Faaliyetlerinin Kurum İmajına Etkisi ve Bir Araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kayış, A. (2006). Güvenilirlik Analizi. Şeref KALAYCI (Ed.), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (s.403-419). Ankara: Asil Yayınları.
- Kotler, P. ve Clarke, R. N. (1987). Marketing for Health Care Organizations. Prentice Hall New Jersey.
- Kurtulmuş, K. (2010). Araştırma Yöntemleri. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Schultz, H. B. ve Werner, A. (2005). Reputation Management. (Erişim Tarihi: 10.06.2020): https://www.oxford.co.za/download_files/cws/Reputation.pdf.
- Şentürk, Z. A. ve Mutlu, A. (2020). Covid–19 sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın Kişisel İmaj Ögelerini Belirlemeye Yönelik Bir Saha Araştırması. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(32), s. 4875-4906.
- Türkkahraman, M. (2004). Günümüzün Büyüsü İmaj ve Gerçek Hayat. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (30), s. 1-14.
- Peltekoğlu, F. B. (2009). Halkla İlişkiler Nedir. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Çatışma Beyanı:** Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Destek ve Teşekkür:** Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
- Etik Kurulu Kararı:** Bu araştırmanın etik kurul izni, Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 27.06.2022 tarih ve E-88656144-000-2200190699 sayı ile alınmıştır.
- Katkı Oranı:** Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

**ERGENLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI ODAĞINDA ÖZ-ŞEFKATİN
ROLÜNÜ ANLAMAK****Kadriye ÖZYAZICI*****Oğuz EMRE******Özet**

Bu araştırmada, ergenlerin öz-şefkat odağında sosyal medya kullanımına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 13-16 yaş arası 26 ergen oluşturmaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseninden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre katılımcılar; Instagram, Youtube, Snapcat, Tiktok, Twiter uygulamalarını bir saat ile sekiz saat arasında aktif olarak kullanmaktadır. Ergenlerin sosyal medyayı en sık “ilgi alanlarına yönelik hesapları takip”, “akranların takibi”, “eğlence ve fenomenleri takip” amacı ile kullandıkları görülmüştür. Ergenlerin, sosyal medya takip ettikleri paylaşımlardan mutluluk duymanın yanı sıra paylaşımları gördüklerinde sıklıkla olumsuz hislere kapıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerde, sosyal medya paylaşımlarının takibinin ardından dış görünüşünü yetersiz bulmak, arkadaşlarıyla birlikte o paylaşımda yer almayı istemek, özenme, mutsuz hissetme, yaşam şartları ve mali şartları yetersiz hissetmek, moralinin bozulması, kızgın hissetmek temalarının sıkça tekrar ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ergenler bu paylaşımları takip ettiklerinde kendi bedenlerine yönelik eleştiri yaptıklarını ve kendilerini daha az başarılı bulduklarını ifade etmişlerdir. Ergenlerin bir kısmının paylaşım yapmayı sosyal medyada sadece izleyici olduğu ya da bir ‘private’ hesaptan paylaşım yaptığı bulgusuna ulaşılmıştır. Sosyal medya paylaşımları yüksek oranda beğeni ya da etkileşim almadığında kendilerini üzgün, utanmış, pişman hissettiklerini ve bir kısmı da böyle bir durum karşısında paylaşımı silebileceğini ifade etmiştir. Sosyal medya paylaşımlarına karşı alaycı bir tavırdaki etkileşim aldıklarında, katılımcıların bir kısmı bu durumu umursamayacağını ifade ederken bir kısmı da üzgün, öfkeli, tedirgin, kinlenmiş, özgüven eksikliği hissetmiş olduklarını ifade etmişlerdir. Ergenlerin bir kısmı fenomenlerin paylaşımlarını izlediğinde kendilerini onlarla kıyaslayabileceğini, bir kısmı ise paylaşımlardan olumsuz etkilenmediğini ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, sosyal medya kullanımı, öz-şefkat.

**UNDERSTANDING THE ROLE OF SELF-COMPASSION IN THE FOCUS OF
ADOLESCENTS' SOCIAL MEDIA USE****Abstract**

In this study, the views of adolescents on the use of social media in the focus of self-compassion were examined. The study group of the research consists of 26 adolescents between the ages of 13-16. In this study, phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used. The data of the study were collected with a semi-structured interview form developed by the researchers. The obtained data were analyzed through content analysis. According to the research findings, the participants; He actively uses Instagram, Youtube, Snapcat, Tiktok, Twiter applications for an hour to eight hours. It has been observed that adolescents use social media most frequently to follow accounts related to their interests, to follow peers, to follow entertainment and phenomena. In addition to being happy with the shares they follow on social media, it has been concluded that adolescents often have negative feelings when they see the posts. After following the social media posts, it was concluded that the themes of finding his external view inadequate, wanting to take part in that post with his friends, feeling embarrassing or even feeling unhappy, feeling inadequate in living conditions and financially, depressed mood, feeling angry

* Öğr. Gör. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yıldızeli MYO, kozyazici@cumhuriyet.edu.tr. ORCID ID - 0000-0003-2559-5816

** Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, oguz.emre@inonu.edu.tr. 0000-0001-6810-3151

Araştırma Makalesi Sayfa Sayısı: 875-898

Makale Geliş Tarihi:01.06.2022 Makale Kabul Tarihi: 18.07.2022 Makale Yayın Tarihi: 31.08.2022

frequently repeated. Adolescents stated that when they follow these posts, they criticize their own bodies and find themselves less successful. It has been found that some of the adolescents do not share and are only viewers on social media or share from a 'private' account. When social media posts do not receive a high rate of likes or interactions, they feel sad, embarrassed, and regretful, and some of them stated that they would delete the post in such a situation. While some of the participants stated that they would not care about their social media posts when they received interaction with a cynical attitude, some of them stated that they felt sad, angry, uneasy, resentful, and lack of self-confidence. Adolescents stated that when they watch the posts of phenomena, they can compare themselves with them, and some of them do not negatively affect their posts.

Keywords: Adolescent, social media use, self-compassion.

1. GİRİŞ

Adölesan dönem fizyolojik ve çevresel faktörlerin etkisinde fiziksel, bilişsel ve sosyo-duygusal gelişim için kritik bir evredir. Bu dönemde hızlı büyüme ve gelişime uyum sağlama çabasının yanı sıra duygusal ve sosyal değişimler yoğun olarak yaşanmaktadır (Donovan vd., 2016). Gelişim dönemi zorluklarının yanı sıra ebeveynlerle çatışmalar, ruh halindeki değişiklikler, akran ilişkileri en yaygın stresörler arasındadır (De Jong vd., 2012). Son yıllarda gelişim dönemi zorluklarının yanı sıra ergenlerin hayatlarında yeni etki faktörü sosyal medyadır. Sosyal medya uygulamalarının kullanımındaki artış ergenlerin davranışlarını ve yaşantılarını şekillendirmektedir (Nesi vd., 2018). Küresel bir eğilimle ergenler kimlik ve sosyo-duygusal gelişimlerini önemli oranda etkileyen sosyal medyayı sıklıkla eğlence ve iletişim aracı olarak kullanmaktadır (Gibbons ve Poelker, 2020). Sosyal çevrelerinin büyük bölümüne çevrimiçi olarak anında erişilebilmesi sosyal etkileşimin dinamiklerini kökten değiştirmektedir (Grieve vd., 2013). Sosyal medya platformlarının kolay ulaşılabilirliği akranlar arası sosyal etkileşimi ve paylaşımın yoğunluğunu artırmaktadır. Akranlarla iletişim kurmak ve sürdürmek için etkin bir araç olmanın yanı sıra bu platformlar takdir toplamak, kimlik kazanımı gibi önemli misyonları da yerine getirmektedir (Kietzmann vd., 2011). Sosyal ağ kullanım süresinin yanı sıra burada sürdürülen iletişimin kalitesi sosyal medya normlarını belirlemektedir. Bu iletişim türünde sosyal medya dünyasına uygun olan tarzlar beğeni ile ödüllendirilirken, özensiz bir paylaşım kullanıcının yerilmesine sebep olabilmektedir. Bu nedenle sosyal medya ki takipçiler ve beğeni sayısı oldukça göreceli, gerçekçi olmayan bir “uygunluğa” yönelmektedir (Feinstein vd., 2013). Kullanıcılar daha çok beğeni almak ve popülerliğini artırabilmek için profillerini olduğundan daha olumlu sunarak insanların algılarını etkileyen paylaşımlar oluşturmaktalar. Kullanıcıların kendileriyle ilgili izlenimlerini düzenleyebilmelerini sağlayan bu platformlar kullanıcılarda, postları takip ettiklerinde daha mutlu ve güzel hayatları olduğu gibi çarpık algı oluşturur. Bu inanış takipçilerin hayatın adil olmadığını düşünmelerine sebep olur (Chou ve Edge, 2012).

Yakın ya da uzak arkadaşları tarafından izleniyor olmak ergenlerin, kendini geliştirme ve doğrulama şeklini etkileyebilir (Zheng vd., 2020). Paylaşımlar gerçekçi olmayan bir beden idealini normalleştirirler. Kullanıcılar çeşitli filtreler ve düzenleme tekniklerini kullanarak fotoğraflarını manipüle ederek en iyi görüntüyü paylaşır, bunu sonucunda takipçilerin vücut imajı üzerinde olumsuz duygular gelişmesine neden olmaktadır (Keutler ve McHugh, 2022). Sosyal medyada gelişen güzellik anlayışı ergenlerin kendileri hakkındaki algılarıyla ilgili endişeleri artırmaktadır, kimlikleri ve özgüvenleri etkilenebilmektedir (Caspi, 2000). Sosyal medyanın yanlış kullanımı ile ruh sağlığı problemlerinde görülen artış arasında ilişki endişelerin artmasına neden olmaktadır (Luchman vd., 2014). Adölesan dönem kişisel ve sosyal kimlik gelişimi günümüzde sosyal medya ile yakından ilişkilidir. Sınırlı öz düzenleme kapasiteleri ve akran baskısına karşı savunmasızlıkları nedeniyle, ergenler sosyal medya kullanımının potansiyel olumsuz etkilerinden kaçamayabilirler (Neira ve Barber, 2014). Özellikle uzun süreli sosyal medya kullanımı çeşitli olumsuz psikolojik sonuçlara neden olabilmektedir (Choukas-Bradley vd., 2020; Watson vd., 2021).

Sosyal medya paylaşımlarındaki görüntüler ile olumsuz sosyal karşılaştırmalardan tamamen kaçınmak çok da mümkün görünmemektedir (Kraye vd., 2008) ancak, sosyal karşılaştırmaya yol açan durumlarda kişinin kendine karşı nezaket ve anlayış göstermesi sağlanabilir (Gobin vd., 2022). Bireyleri sosyal stres faktörlerinden korumak, duygusal iyiliği artırmak için öz-şefkat önemli bir araç olabilmektedir. Öz-şefkat; sosyal medya kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan depresyon, kaygı ve strese karşı önleyici rol üstlenmektedir (Keyte vd., 2021). Öz-şefkat, psikolojik sağlığın yordayıcısı olabilmektedir. Daha yüksek düzeyde öz-şefkat, daha düşük düzeyde depresyon, kaygı, mükemmeliyetçilik, başarısızlık korkusu ve benmerkezciliği yordamaktadır (Neff vd., 2005). Öz-şefkate sahip bireyler kişisel kusur ve hataları karşısında, olumsuz eleştirilerden kaçınarak daha kabullenici ve anlayışlı bir yaklaşım sergileyerek (Solomon ve Barden, 2016), sosyal stresörlerden kendilerini koruyabilmektedir (Bluth vd., 2016). Bu yaklaşım kusurlu olmanın, hata yapmanın ve yaşamdaki zorluklarla karşılaşmanın oldukça insani bir deneyiminin parçası olduğunu kabul etmeyi içermektedir. Öz-şefkat düzeyi düşük bireyler ise yetersizlik ya da başarısızlık hissi yaşadıklarında, kendilerini küçümsemek, azarlamak gibi eleştirel yaklaşımlara yönelmektedir (Werner vd., 2012). Öz-şefkat kişinin öz değerlendirmesini dışsal odaklı onay ihtiyacı yerine içsel referans odaklarına yönlendirmektedir. Kendini yargılama ve sosyal kaygılar için tampon görevi görebilmektedir (Gill vd., 2018; Werner vd., 2012).

Sosyal medya kullanım kalıplarının adölesan dönemde zaman içinde iyi oluş ve sosyal işlevsellik ile ilişkisi hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır (Vannucci ve Ohannessian, 2019). Sosyal medyanın artan rolü, kullanım popülaritesi, sosyal medyanın nasıl kullandığını, sosyal ağ iletişimlerinin özellikle adölesan dönemdeki çocukların gelişimini nasıl etkilediği anlamak daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Ergenlerin sosyal medyanın hangi amaçlarla kullanıldığı, takip edilen paylaşımların ergenleri nasıl hissettirdiğine ilişkin algıları, başarısızlık ya da yetersizlik hislerinde kendilerine karşı nasıl yaklaştıklarını betimlemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, bu araştırma ile ergenlerin öz-şefkat odağında sosyal medya kullanımına ilişkin görüşleri ve sosyal medya kullandıklarında nasıl hissettiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi yer almaktadır.

2.1.Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma deseni çerçevesinde yapılandırılmıştır. Nitel çalışmalar araştırmacılara zengin, çok boyutlu ve büyük miktarda metni sistematik olarak organize ederek, özüne ulaşabilmeyi sağlamanın yanı sıra sonuçta anlamlı bir resim oluşturmak için kelimeler arasındaki kalıpları tanıma olanağı sağlamaktadır (Erlingsson ve Brysiewicz, 2017). Nitel çalışmalar ile insan duyguları ve öznelinin birbirinden ayrılmaz bağlantısı fenomenoloji olarak yorumlanabilmektedir (Leung, 2015). Bu nedenle araştırma; ergenlerin sosyal medya araçları kullanımları ve öz-şefkatlerine yönelik hislerini belirlemek ve derinlemesine bilgi edinmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseninde tasarlanmıştır.

2.2.Çalışma grubu

Bu çalışmada; amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme kullanılmıştır. Tipik durum örnekleme ile araştırmanın problemi ile ilgili evrende sıklıkla var olabilecek normal ve ortalama durumlardan veri toplanmaktadır (Miles ve Huberman, 2019). Bu nedenle çalışmaya katılmaya gönüllü, normal gelişim gösteren, 13-16 yaş ergenler çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların 20 (%76.92)'si kadın, 6 (% 23.07)'ü erkektir. Katılımcıların yaş dağılımları 9 (%34.61)'u 13 yaş, 9 (%34.61)'u 14 yaş, 3 (%11.53)'ü 15 yaş, 5 (%19.23)'ü 16 yaş aralığındadır.

2.3. Veri toplama araçları

Nitel bulgular, standartlaştırılmış bilgiler sunmaktan ziyade açık uçlu sorularla olguları anlamamıza olanak sağlar. Nitel araştırma soruları; önceden belirlenmiş soru kategorileri ile sınırlandırmak yerine insanların olgulara özgü gerçek bakış açılarını anlama olanağı sağlamaktadır (Patton, 2018, s.21). Çalışma verileri, katılımcıların sosyal medya araçları kullanımlarının ve öz-şefkatlerine ilişkin değerlendirmelerine yönelik açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Görüşme formu geliştirilirken ilgili literatür taranarak sorular oluşturulmuştur. Araştırma için oluşturulan sorular çocuk gelişimi alanında çalışan dört akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri sonucunda görüşme sorularına nihai şekli verilmiştir. Araştırmada demografik bilgi formu ve yapı bakımından standartlaştırılmış açık uçlu görüşme soruları kullanılmıştır. Demografik bilgi formu çalışma yapılacak grubun yaş, cinsiyet, takip ettikleri sosyal medya platformları, sosyal medya günlük kullanım süresi bilgilerini tespit etmek amacıyla oluşturulmuştur. Görüşme formunun, üzerinde çalışma yapılan grubun gelişim dönemine uygun olmasına dikkat edilmiştir.

2.3. İşlem

Bu çalışmada yeterli katılımcı sağlanması ve uygun veri toplama süreci ile iç geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğünü belirleme yöntemlerinden biri veri doygunluğudur (Creswell, 2021, s.189 ; Malterud vd., 2016). Doygunluk, sorgulama süreci içinde toplanan verilerde tekrara dikkat ederek zengin verilerin elde edilmesi sağlamaktadır. Nitel çalışmalarda elde edilen veriler ile katılımcı sayısı doğru orantılı olmayabilir (Morse, 2015). Veri toplama sürecinde katılımcılar ile yapılan görüşmeler sonucunda tekrarlanan yanıtlar ile karşılaşıldığında ve yeni temaya rastlanmaması halinde veri doygunluğuna ulaşıldığı düşünülmüştür. Çalışma verilerinin tamamı yüz yüze toplanmıştır. Görüşmelerde katılımcıların verdikleri cevaplar görüşme sırasında not alınmış, görüşme bittikten sonra alınan notlar katılımcılara okutulmuş ve onayları alınmıştır.

Çalışmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla kodlanan veriler ve tüm kodlama süreci ikinci bir araştırmacı tarafından gözden geçirilmiştir. Kodlama konusunda fikir ayrılığı yaşanan durumlarda kodlar üzerinde anlaşmaya varılana kadar tartışılmıştır. Sonuç olarak hem kodlayıcının kendi içindeki görüş birliği hem de kodlayıcılar arası görüş birliği sağlanmıştır.

2.4. Verilerin analizi

Çalışmada nitel analizlerde yansıtıcı bir süreç olarak (Erlingsson ve Brysiewicz, 2017) içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi verilerdeki nicel tanımların ötesinde, katılımcıların görüşlerindeki desenleri ortaya çıkartarak fenomenler hakkında bilgi ve anlayış sağlamayı amaçlar (Weber, 1990). Veri analizi; kodlama, temaların oluşturulması, kod ve temaların düzenlenmesi ve bulguların tanımlanması (Şimşek ve Yıldırım, 2018) adımları izlenerek gerçekleştirilmiştir.

Çalışma verilerini okumaya başlamadan önce katılımcıların kimliklerini korumak amacı ile (Patton, 2018, s.411) katılımcı formlarına kodlar (A1, A2, A3....., A26) verilmiştir. Veri analizi başlarken katılımcıların deneyimlerine dair bütüncül bir anlayış ve genel bir izlenim edinmek amacı ile tüm veriler birkaç kez okunmuştur. Genel okumanın amacı verileri bütünsel olarak gözden geçirmek ve ana noktaların neler olduğuna dair fikir edinilmesidir (Creswell, 2021, s.185). Bu yolla kodlara ilişkin analiz ve yorumları denetleyerek “şişkin veri” yığının okunmasını kolaylaştırılmak amaçlanmıştır (Glesne, 2020, s.293-294). Veri analizinin sonraki basamağında kodları oluşturabilecek yoğun anlam birimleri tespit edilmiştir. Kodlama işlemi veriyi betimlemek amacıyla kullanılan özetleyici, yoğunlaştırıcı, özü yansıtan tanımlamalardır (Saldaña, 2019, s.4). Bu nedenle ham veriler üzerinde görüşme notları detaylı okunarak kodlanmaktadır. Araştırma kaynağı veriler okunurken ifadeler için öngörülen olası temalar ve kodlar not edilerek, kodlar yavaş yavaş verinin içinden çıkarılmıştır. Okuma işlemi sırasında her ana koda sayfa numaraları verilmiştir. Veriler üzerine ve çalışmacı günlüğüne kodlar ile ilgili kısa açıklayıcı notlar alınmıştır. Kodlara ilişkin sayfa numaraları, açıklamalar ve tasnifi ile “tanımsal kayma” önlenmeye çalışılmıştır (Glesne, 2020, s.270-273). Veri analizi sonucunda oluşturulan tüm kodlar gözden geçirilerek gerekli görülen yerlerde kod birleştirme ve ayırma işlemi yapılmıştır. Bu yöntemle araştırma sonunda elde edilen verilerin seçilmesi, özetlenip dönüştürülmesi amaçlanır (Saldaña, 2019, s.23-24). Bu yolla veri analizinde içeriden bakıldığında kategoriler kendi içinde tutarlı, dışardan bakıldığında anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde düzenlenir (Patton, 2018, s.466).

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın bulguları tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 1. Ergenlerin Takip Ettikleri Sosyal Medya Platformlarına İlişkin Bulgular

Sosyal medya platformu	f
Instagram	21
Youtube	15
Snapcat	10
Tiktok	10
Twiter	2

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan ergenlerin 21'inin Instagram, 15'inin Youtube, 10'unun Snapcat, 10'unun Tiktok, 2'sinin ise Twiter kullanıcısı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ergenlerin Sosyal Medya Platformu Kullanım Sürelerine İlişkin Bulgular

Sosyal medya platformu kullanım süresi	f
1 saat ve daha az	5
2 saat	6
3 saat	4
4 saat	3
5 saat	1
6 saat	3
7 saat	2
8 saat	2

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan ergenlerin normal bir gün içinde 5'i 1 saat veya daha az; 6'sı 2 saat; 4'ü 3 saat; 3'ü 4 saat; 1'i 5 saat; 3'ü 6 saat; 2'si 7 saat; 2'sinin ise 8 saat sosyal medya platformu kullanım süresi olduğu görülmektedir.

Tablo 2'de ergenlerin sosyal medya platformu kullanım sürelerine ilişkin katılımcı A7 "Bu sorunun cevabı dönemsel olarak değişiyor ancak üç saat civarı olduğunu söyleyebilirim şu an için." Şeklinde düşüncesini ifade ederken; A15 ise "Bir iki üç dört beş.... en fazla yedi sekiz saat felandır. Ortalama beş saat diyebiliriz." şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Tablo 3. Ergenlerin Sosyal Medya Platformu Takip Etme Amaçlarına İlişkin Bulgular

Tema	Kod	Katılımcılar
İlgi alanı	Gündemi takip etmek	A1, A4, A6, A7, A8, A9, A10, A12, A13, A14, A17, A18, A20, A21, A23, A24, A26
	Modayı takip etmek	A2, A5, A7, A8, A9, A11, A13, A14, A15, A20, A21, A23
	Ders notlarını takip etmek	A1, A4, A6, A13, A16, A22, A26
	Spor ilgili takip	A9, A24
	Reels'i takip etmek	A5, A11, A21, A23
	Doğa videolarını takip etmek	A25
Akran takibi	Arkadaş paylaşımlarını takip etmek	A1, A2, A5, A7, A8, A9, A11, A12, A14, A15, A16, A18, A20, A21, A23, A25, A26
	Paylaşım yapmak	A3, A8, A9, A11, A12, A13, A20, A11, A8, A9, A14, A20, A21, A22, A26
	Sohbet etmek	A1, A4, A7, A11, A12, A18, A20, A21
Eğlence	Eğlenmek	A5, A9, A10, A11, A13, A15, A18, A23, A25, A26
	Zaman geçirmek	A3, A6, A10, A11, A13, A15, A18, A19, A20, A21, A22, A23, A26
	Oyun oynamak	A6
	Rahatlamak	A7
Fenomen takibi	Fenomen paylaşımlarını takip etmek	A2, A7, A8, A11, A13, A15, A18, A20, A21

Tablo 3 incelendiğinde, ergenlerin sosyal medya platformu takip etme amaçlarına ilişkin temaların, “bilgi edinmek, akran takibi, eğlence ve fenomen takip etmek temaları” altında toplandığı anlaşılmaktadır. İlgi alanı temasına ilişkin kodların; gündemi takip etmek, modayı takip etmek, ders notlarını takip etmek, sporu takip etmek, Reels'i takip etmek, doğa videolarını takip etmek olduğu görülmüştür. Ergenlerin sosyal medya platformu takip etme amaçlarında akran takibi temasında; arkadaş paylaşımlarını takip etmek, paylaşım yapmak, sohbet etmek kodları olduğu görülmektedir. Eğlence temasını eğlenmek, zaman geçirmek, oyun oynamak, rahatlamak kodları oluşturmaktadır. Son olarak fenomen takibi tema ve kodunun da fenomen paylaşımlarını takip etmek olduğu görülmüştür.

Tablo 3’te görüldüğü gibi ergenler sosyal medya platformunu en sık “gündemi takip etmek, arkadaş paylaşımlarını takip etmek, paylaşım yapmak, eğlenmek, sohbet etmek, zaman geçirmek, modayı takip etmek” amacıyla kullanmaktadır. Buna ek olarak fenomen paylaşımlarını takip etmek, ders notlarını takip etmek, sporla ilgili takip, Reels’ı takip etmek amacıyla da kullandıkları görülmüştür. Katılımcılardan A6’nin “Günlük haber akışını takip etmek, ilgi duyduğum alanlar ile ilgili olan içeriklerden yararlanmak sosyal medyayı başlıca kullanım amaçlarımdır.”, A18’in “Canım sıkıldığı için ve fenomenlerden haber almak için, eğlence için”, A26’in ise “Ders notları için kullanıyorum, eğlence amaçlı kullanıyorum. Dünyada ve arkadaşlarımda hayatında olanları görmek, paylaştığı fotoğrafları vs. görmek için ve tabii kendi yaşantımı paylaşmak için. Eğlenceli hesapları da takip ediyorum” şeklinde sosyal medya kullanım amaçları olduğu görülmüş ve anlaşılmıştır.

Tablo 4. Ergenlerin Sosyal Medyada Arkadaşlarının Paylaşımları İle İlgili Hislerine İlişkin Tema ve Kodlar

Tema	Kod	Katılımcılar
Arkadaş paylaşımlarının oluşturduğu olumlu hisler	Mutlu hissetmek	A2, A4, A6, A7, A8, A14, A18 A25, A26
	Umursamamak	A14, A16, A17
	Dış görüşünü yetersiz bulmak	A3, A5, A9, A10, A12, A14, A17, A20, A21, A23
	Başarı	A10, A13, A20,
	Birlikte vakit geçirmeyi istemek	A11, A12, A13
	Özenmek	A3, A8, A9, A11, A12, A13, A20
Arkadaş paylaşımlarının oluşturduğu olumsuz hisler	Mutsuz hissetmek	A11, A8, A9, A21, A22, A23
	Yaşam şartlarını yetersiz hissetmek	A3, A9, A11, A12, A16, A24
	Mali olarak yetersiz hissetmek	A3, A11, A12
	Başarısız hissetmek	A9, A10, A12, A13, A19, A20
	Morali bozulmak	A5, A10, A13
	Kızgın hissetmek	A11, A12, A24

Tablo 4’te görüldüğü gibi ergen görüşlerinin olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Arkadaş paylaşımlarının oluşturduğu olumlu hisler temasında oluşan kodlar “mutlu hissetme ve umursamamak” olduğu görülmüştür. Arkadaş paylaşımlarının oluşturduğu olumsuz hisler; “dış görüşünü yetersiz bulmak, başarısız hissetmek, birlikte vakit geçirmeyi istemek, özenmek, mutsuz hissetmek, yaşam şartlarını yetersiz hissetmek, mali şartları yetersiz hissetmek, moralinin bozulduğunu hissetmek, kızgın hissetmek” kodları altında toplanmıştır. Ergenlerin sosyal medya paylaşımlarını takip ettiklerinde yoğun olarak olumsuz hisler yaşadığı görülmektedir.

Katılımcılardan A11 “Kendimi kötü hissediyorum bensiz gezdikleri için onların gezip ben gezmediğim için onları kıskanıyorum. Üzgün oluyorum ve aileme kızgın hissediyorum ben neden gidemiyorum diyorum içimden. İnsanlar aşırı zengin hayatlarını özgürce yaşıyorlar ve çok mutlular diyerek kendi hayatımla kıyaslıyorum.”, A2 “Hoşuma gider, sevdiğim insanların keyifli anlarını görmek doğal olarak onlar için mutlu olmama yol açıyor ama yanlarında olmak isterim.”, A9 “Mutsuz oluyorum. Çünkü, dışardaki yaşamla kendi yaşamımı kıyaslayıp, kendimi üzüyorum. Onların hayatında her şey çok, yani yolunda. Benim gezme imkânım çok olmadığı için kendimi mutsuz hissediyorum. Bazen onların eğlendiğini dışarıda bulduklarını gördüğümde canım sıkılıyor moralim bozuluyor.”, A16 “Hayır milletin hayatı beni ilgilendirmez” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Tablo 5. Ergenlerin Sosyal Medyada Arkadaşlarının Beğenilen ya da Bir Başarı Hikâyesi İçeren Paylaşımlarına Yönelik Hislerine İlişkin Tema ve Kodlar

Tema	Kod	Katılımcılar
Başarı	Başarılı olmaya imrenmek	A2, A3, A10, A13, A14, A25
	Arkadaşının başarısı ile mutlu olmak	A4, A7, A8, A11, A12, A15, A19, A22
Yüksek öz şefkat	Kendini eleştirmemek	A1, A2, A4, A6, A7, A8, A14, A16, A25, A26
	Mutsuz hissetmek	A3, A5, A9, A10, A11, A12, A13, A15, A17, A18, A19, A20, A21, A22, A23, A24
Düşük öz şefkat	Bakımlı görünmek	A5, A9, A10, A14, A20, A21, A23
	Güzellik	A3, A9, A14, A20, A21, A23
	Kilo	A5, A9, A13, A17, A21
	Boy	A5, A10, A20
	Cilt	A12, A20, A21

Tablo 5 incelendiğinde ergenler, arkadaşlarının sosyal medyada yoğun beğeni alan ya da başarı içeren paylaşımlarını takip ettiklerinde “başarı, yüksek öz şefkat ve düşük öz şefkat” temalarının oluştuğu görülmüştür. Başarı temasında başarılı olmaya imrenmek ve arkadaşının başarısı ile mutlu olmak kodları oluşmaktadır. Ergenlerin kendi bedenlerine yönelik eleştiri yapmadıkları, yüksek öz şefkat gösterdikleri temada olumsuz duygu ve düşünce hissetmemek kodları oluşmuştur. Kendi bedenine yönelik eleştiri yaparak oluşturdukları düşük öz şefkat temasında ergenler “mutsuz hissetmek, bakımlı görünmek, güzellik, kilo, boy, ciltlerinde değişiklik yapmak” istediklerini belirterek bedenlerine yönelik eleştiri yaptıklarını ifade

etmişlerdir. Sosyal medya paylaşımlarının ergenlerin kendilerine yönelik başarı, beden algısı ve güzellik anlayışı açısından eleştirel yaklaşımlarına neden olabildiği görülmüştür.

Araştırmanın bulgularına göre katılımcıların yarısına yakını arkadaşlarının sosyal medya paylaşımlarını gördüklerinde kendilerini mutlu hissettiklerini ifade ederken, yarıdan fazla katılımcı ise bu tür paylaşımlarda kendilerini mutsuz hissettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar başarı temasında arkadaşının başarısı ile mutlu olduklarını ve arkadaşlarının başarılarına imrendiklerini söylemişlerdir. Katılımcıların bu paylaşımları gördüklerinde yoğunluklu olarak bakımlı görünme, güzellik, kilo, boy, cilt ile ilgili kendi bedenine yönelik eleştiri yaptıkları ve başarı durumları ile ilgili kendilerini kötü hissettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bedenlerine yönelik eleştirilerini A3 “*Onlar tarz kıyafet giyince benim de onlar gibi tarz giyinmek istiyorum. Başarı öykülerini paylaştığında bende onlar gibi başarılı olmak istiyorum.*”, A4 “*Eğer söz konusu başarı yeni bir şeyse heyecanlanırım onun dışında bir arkadaşımından göreceğim böyle bir paylaşım hoşuma gider içeriğine bağlı olarak günümü bir üst çıtaya taşıyacak kadar mutlu edebilir.*”, A9 “*Evet Onlar gibi güzel makyaj yapmak istiyorum. Bende tik tok fenomeni olmak isterdim çok para kazandıkları için. Ben de zayıf olsam daha güzel olurum diye düşünüyorum bazen. Onlara özendim. Şansım olsa estetik yaptırırım derim.*”, A10 “*Kötü, çünkü kötü hissederim. Başarı öyküsü paylaştıkları zaman bende onlar gibi başarılı olmak istiyorum çünkü onlardan bi farkım yok*”, A21 “*Evet. Mesela çok zayıf olan arkadaşlarımı gördüğümde bende onlar gibi olmak isterim ben kilolu bir insan değilim ama yine de onlar gibi olmak istediğim zamanlar olur. Yüzümdeki lekelerden de kurtulmak isterim, sosyal medyada filtrelerdeki gibi falan olsun yaaa*”, A20 “*Boyum daha uzun ve gözlerim mavi olsun isterdim ve daha az esmer. Özellikle estetik cerrahlarının sağladığı bazı şeyler olabilir, yani yaptırmak isterim*” şeklinde ifade etmişlerdir.

Tablo 6. Ergenlerin Sosyal Medya Paylaşımları Yüksek Oranda Beğeni ya da Etkileşim Almadığında Ortaya Çıkan Hislerine İlişkin Tema ve Kodlar

Tema	Kod	Katılımcılar
Paylaşımlara yönelik eleştirilere alternatif yaklaşım	Paylaşım yapmıyorum	A1, A6, A13, A19, A25, A26
	Private hesap kullanırım	A7, A12, A24, 26
Yüksek öz şefkat	Üzülmem	A1, A5, A9, A14, A15, A25, A26
	Nötr hissederim	A7, A8, A12, A14,
Düşük öz şefkat	Üzgün hissederim	A2, A3, A4, A7, A10, A12, A13, A15, A17, A19, A20, A21, A22, A23, A24

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....
Utanmış hissederim	A10, A13, A23,
Pişman hissederim	A3, A10, A11, A17, A21, A23
Paylaşımı silerim	A10, A11, A17, A21, A23

Tablo 6’da katılımcıların paylaşımlara yönelik eleştirilere alternatif yaklaşım temasında “paylaşım yapmıyorum” ve “private” hesap kodları oluşmuştur. Ergenlerin, paylaşım yapmadıkları ya da sadece yakın arkadaşlarının yer aldığı özel-küçük grupların takipte olduğu, sahte isimle açtıkları hesaplarda paylaşım yaptıkları da ortaya çıkmıştır. Olumlu hislerin yer aldığı yüksek öz şefkat temasında ise “üzülmem”, “nötr hissederim” kodlarının oluştuğu görülmüştür. Olumsuz hislerin yer aldığı düşük öz-şefkat temasında “üzgün”, “utanmış”, “pişman”, “paylaşımı silerim” kodları oluşmuştur.

Ergenlerin sosyal medyada paylaşımları yüksek oranda beğeni ya da etkileşim almadığında büyük bir çoğunluğu paylaşım yapmayanlar da dâhil olmak üzere “üzülecekleri”, bir kısmının paylaşım yaptığı için “pişman olacağı ve paylaşımlarını sildikleri” bulgusuna ulaşılmıştır. Ergenlerin, sosyal medya paylaşımlarında aldıkları beğeni ya da etkileşimlerine yönelik olarak A12 “*Açıkçası bu durum sosyal medyayı kullanma şeklim dolayısıyla çok deneyimlediğim bir şey olmasa da tahmin edebiliyorum tatmin olma ihtiyacı hissedebilirdim bu hissin akli selim bir şekilde kontrol edilmesi ise bir genç için veya özgüven vb. problemleriyle baş etmeye çalışan birisi için zor olacaktır. Bu durumla ilgili gelen son güncellemelerden birisi olan beğenme sayısını gizleme kesinlikle çözüm olmasa da iyi bir adım bence.*”, A19 “*Paylaşım yapmıyorum ama eğer paylaşım yapsaydım; üzgün hissederim diğerleri fazla beğeni alıp ben neden fazla beğeni almadım diye düşünürüm kendimi kıyaslarım.*”, A23 “*Paylaşımı silerim ve utanırım. Keşke paylaşmasaydım diye düşünürüm. Keşke bir motosikletim olsa güzel şeyler paylaşırdım, popüler olurum.*”, A24 “*Tabiki de teknoloji çağında olduğumuz için insanların beğenmemesi beni üzer. Priv hesapta takılıyor. Çünkü daha özgür rahat yani. Aile ve gereksiz kişiler yok. Saçma şeyler yaptığında seni yargılayacak insanlar yok. Saçma challenge yaparsın, komik videolar paylaşırsın, takılmak için.*”, A17 “*Evet olur hani kendimi resmen sorguya çekerim neden hani, sonra kafayı yerim ben çirkiniyim ki falan derim ama sonra boş verip hayata devam ederim*” ifadelerini kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Ergenlerin Sosyal Medya Paylaşımlarına Alaycı Tavrıda Etkileşim Aldıklarında Ortaya Çıkan Hislerine İlişkin Tema ve Kodlar

Tema	Kod	Katılımcılar
Sosyal medya paylaşımlarına alaycı tavrıda etkileşim alma sonucunda kendine eleştirel yaklaşmama	Umurumda olmaz	A1, A2, A5, A9, A14, A6, A22, A25, A26
	Vizyonsuz olduklarını düşünme	A26
Sosyal medya paylaşımlarına karşı alaycı tavrıda etkileşim alma sonucunda kendine eleştirel yaklaşma	Üzgün hissetme	A3, A4, A6, A7, A8, A10, A11, A12, A13, A15, A17, A18, A19, A20, A21, A23, A24
	Öfkeli hissetme	A4, A12, A20, A23,
	Tedirgin hissetme	A6, A11, A17
	Kinlenmiş hissetme	A12, A20
	Özgüven eksikliği hissetme	A21, A25

Tablo 7’de görüldüğü gibi ergenlerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımlarına karşı alaycı tavrıda etkileşim aldıklarında “umurumda olmaz”, “vizyonsuz olduklarını düşünme” şeklinde iki kod oluştuğu görülmüştür. Sosyal medya paylaşımlarına karşı alaycı tavrıda etkileşim aldıklarında kendine eleştirel yaklaşma temasında üzgün hissetme, öfke hissetme, tedirgin hissetme, kin hissetme, özgüven eksikliği hissetme kodları oluşmuştur. Ergenlerin sosyal medyada paylaşımlarına yönelik alaycı etkileşim aldıklarında bir kısmının bu durumda kendini eleştirmedeği, büyük bir kısmının ise kendilerini eleştirdikleri düşük öz şefkat gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Ergenler sosyal medya takipçileri paylaşımlarına karşı alaycı tavır takındıklarında/takınırlarsa bir kısmının bunu umursamadığı ancak büyük bir çoğunluğunun üzüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır. Ergenlerden A2 “Umursamam çünkü ben beğendiğim için paylaşım yapmıyorum başkasının tavrı beni ilgilendirmiyor.”, A22 “Yapılan her şeyi beğenen ve beğenmeyen insanlar her zaman olmuştur karşı tarafın üslubu ve yaptığı eleştirinin ne kadar yapıcı olduğu bu noktada onu ne kadar dikkate alacağımı belirler.”, A25 “Zaten bulunduğum kuşakta herkes herkesle dalga geçiyor aşağılıyor, böyle şeyler yaşayınca takılmıyorum.”, A17 “Bazen paylaşımlarım cringe bulununca üzülüyorum sonra uzun süre paylaşım yaparken tedirgin olurum. Attığım postun çok iyi ya da tarz olduğuna emin olmadan paylaşım yapmıyorum. Böyle olduğuna genelde takip ettiğim ünlü ya da çok takipçili hesaplardan, neyin tarz neyin öggg bulunabileceğini tahmin ediyorum.”, A21 “Belki biraz daha güzel olabilirdim diye düşünürüm her zaman kendimi arkadaşlarımın paylaşımları ile karşılaştırdığım da kendi biraz çirkin hissederim.” şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Tablo 8. Ergenlerin Sosyal Medya Fenomenlerinin Paylaşımlarını İzlediğinde Ortaya Çıkan Hislerine İlişkin Tema ve Kodlar

Tema	Katılımcılar
Fenomenlerinin paylaşımlarını izlediğinde kendimi kötü hissetmem	A2, A4, A5, A6, A7, A10, A12, A15, A16, A19, A21, A22, A24, A25, A26
Fenomenlerinin paylaşımlarını izlediğinde kendimi kötü hissederim	A1, A8, A9, A11, A13, A14, A17, A18
Fenomenlerinin paylaşımlarını izlediğinde kendimi bazen kötü hissederim	A3, A20, A23

Tablo 8’de görüldüğü gibi ergenler sosyal medya fenomenlerinin paylaşımlarını izlediğinde “kendimi kötü hissetmem, kendimi kötü hissederim, kendimi bazen kötü hissederim” temaları oluşmuştur.

Ergenlerin sosyal medya fenomenlerinin paylaşımlarını izlediğinde neler hissettiklerine ilişkin soruya yönelik olarak A22 “Hayır çünkü onların bu başarıları bir anda değil yavaş yavaş zamanla kazandıklarını biliyorum bu yüzden ne paylaşırlarsa paylaşınlar onları görünce kendimi başarısız hissetmem.”, A1 “Evet oldu örneğin benle aynı yaştaki bir kızın paylaşımını gördüm takipçi ve beğenisi çoktu benim de paylaşımlarımın yüksek olmasını beğenimin çok olmasını istiyorum âmâ onun yaşamı kadar imkânımın olamaz, yok.”, A2 “Hayır çünkü saçma sapan çekilen videolardan dolayı kendimi onlarla kıyaslamıyorum. Bütün hayatlarını sosyal medyada apaçık ortaya döküyorlar.”, A8 “O çok güzel ve ben onun kadar güzel değilim deyip kendimi üzüyorum. Keşke benim de cildim bu kadar temiz olsa veya keşke ben de hep gezsem bu kadar param olsa vs.”, A9 “Evet sadece benle aynı yaştaki insanları kıyaslıyorum benden büyük yaşta olanları kıyaslamıyorum çünkü ben daha 13yasındayım önceliğim okulum ama tiktok fenomeni olmak isterdim.”, A21 “Onları kendimle bir tutmuyorum, her insanın kendi başarısı ve hayatta geldiği nokta farklıdır.”, A23 “Hayır ama bazen benzerini yapmaya çalışıyorum ama olmuyor. Reynmen gibi bir sesim olsun isterdim.”, şeklinde görüş belirttikleri anlaşılmıştır.

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmaya katılan ergenlerin yoğunluklu olarak Instagram, Youtube, Snapcat, Tiktok ve Twiter kullanıcısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde benzer sonuçlarla popüler uygulamaların; Facebook, Twitter, Instagram (Radovic vd., 2017); Myspace (Huang vd., 2014); Tumblr (Barry vd., 2017); Pinterest, Vine (Burnette vd., 2017) gibi görsel tabanlı sosyal medya platformları olduğu görülmüştür. Günümüzde ergenlerin %89'unun en az bir sosyal ağ sitesine üyeliği olduğu raporlara da yansımıştır (Lenhart, 2015).

Araştırmaya katılan ergenlerin normal bir gün içinde yoğunluklu olarak 2-3 saat sosyal medyada zaman geçirdiği ancak bazı ergenlerin 7-8 saate kadar kullanım süresi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gençlik çağında olan bireyler, diğer tüm yaş gruplarına oranla daha fazla sosyal medya kullanım oranlarına sahiptir (Third vd., 2017). Ergenlerin %81'inin sosyal medya kullandığı, %67'sinin de sosyal medyayı günde en az bir kez kontrol ettikleri görülmektedir (Madden vd., 2013). Burnette ve arkadaşlarının yaptığı çalışma örnekleminin yaklaşık yarısının günde 3.25 saat, üçte birinin ise günde üç saatten fazla sosyal medya kullandığı görülmüştür (Burnette vd., 2017). ABD'li gençlerin %24'ü “neredeyse sürekli” sosyal medya uygulamalarında zaman geçirmektedir (Pew Research Center, 2015).

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre katılımcı ergenlerin sıklıkla gündemi takip etmek, arkadaş paylaşımlarını takip etmek, paylaşım yapmak, eğlenmek, sohbet etmek, zaman geçirmek, modayı takip etmek, fenomen paylaşımlarını takip etmek ders notlarını takip etmek, sporla ilgili takip, Reels'ı takip etmek, doğa videolarını takip etmek, oyun oynamak, rahatlamak amacı ile sosyal medya platformlarını kullandıkları görülmüştür. Literatüre bakıldığında da benzer şekilde gençlerin; daha çok doyum, eğlence, sevgi, moda, paylaşım yapmak, sosyal bilgi (Quan-Haase ve Young, 2010), arkadaşlar ve aile ile bağlantıda kalmak, yeni arkadaşlar edinmek, fotoğraf paylaşmak, fikir alışverişinde bulunmak (O'Keeffe ve Clarke-Pearson 2011), ödev ve grup projelerinde birbirleriyle bağlantı kurmak (Boyd, 2008), stresi azaltmak (Lenhart vd., 2010), spor bilgisi aramak (Billings vd., 2017), anlık mesaj göndermek (Lenhart vd., 2011), kimin çevrimiçi olduğunu kontrol etmek, takip ettikleri sayfaların haber akışını okumak, fotoğraf galerilerine göz atmak, arkadaşların durum güncellemeleri hakkında yorum yapmak (Blease, 2015) gibi çeşitli amaçlar ile çevrimiçi oldukları görülmüştür.

Araştırma bulgularında ergenlerin bir kısmının arkadaşlarının sosyal medya paylaşımlarını gördüklerinde mutlu hissettikleri ve birlikte vakit geçirmeyi istedikleri görülmüştür. Ancak araştırmaya katılan ergenlerin büyük bir kısmı akranlarının sosyal medya paylaşımlarını gördüklerinde sıklıkla kendilerini eleştirdikleri ve düşük öz şefkat gösterdikleri görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcı ergenler dış görüşlerini yetersiz buldukları, paylaşımları kıskandıkları, özendikleri, mutsuz, kızgın, başarısız hissettikleri, morallerinin bozulduğu, yaşam şartlarını yetersiz, maddi imkânlar açısından kendilerini yetersiz hissettikleri görülmüştür. Bunun yanı sıra katılımcıların küçük bir bölümünün ise bu durumu umursamadığı anlaşılmıştır. Çalışma sonucunda ergenlerin sosyal medyadaki paylaşımları gördüklerinde kendilerine karşı nazik, şefkatli, bilinçli farkındalık gerektiren kodların oluşmasının yanı sıra, kendilerine yönelik çeşitli karşılaştırmalar yaparak, eleştirel yaklaşımda buldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Ergenlerin takip ettiği sosyal medya paylaşımlarından

kendilerine eleştirel yaklaşımda bulduklarına yönelik kodlar incelendiğinde öz şefkatlerinin düşük olduğu söylenebilir. Literatürde benzer bulgulara rastlanmaktadır. Verduyn ve arkadaşlarının çalışma sonuçlarına göre ergenlerin küçük bir oranının arkadaşlarının sosyal medya paylaşımlarını gördüklerinde mutlu hissettiği bulgusuna ulaşmışken (Verduyn vd., 2020), Vandenbosch ve arkadaşlarının çalışmasında kitle iletişim araçlarının gençlere neredeyse ulaşılamaz bir görünüm standardı oluşturduğu ve bu durumun kendileri ile kıyas yapmalarına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Vandenbosch ve Eggermont, 2016). Özellikle genç kızlar; parlak gözler, kusursuz cilt ve incelik gibi fiziksel özellikleri vurgulayan akran güzellik normlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Sosyal medyada yüksek güzellik standartları, gençlerin kendini daha iyi sunmak amacıyla düzenlenmiş paylaşımlar yapmalarına neden olmaktadır. Fiziksel güzelliklerini içeren paylaşımlar yaparak, beğeni ve takipçi sayısını artırmayı amaçlanmaktadır (Chua ve Chang, 2016). Özellikle Instagramın uzun süreli kullanımı, olumsuz psikolojik sonuçlar ortaya koymaktadır. Öz şefkat, bireyleri sosyal medyada yer alan stres faktörlerine karşı koruyucu rolü olduğu bilinmektedir (Chen ve Zhu, 2021; Keyte vd., 2021; Liu vd., 2020). Öz şefkat olumsuz beden imajı oluşturmak ve kendi kusurlarını gizlemek yerine kendini kabul etmeyi içerir (Klinge ve Van Vliet, 2019) ve daha düşük depresyon, kaygı, stres düzeyi ile ilişkilidir (Keyte vd., 2021).

Araştırma bulgularında arkadaşlarının sosyal medya paylaşımlarını gördüklerinde ergenlerin bir kısmının kendi bedenine yönelik olumsuz duygu ve düşünce hissetmediği, ancak bazı katılımcıların kendi bedenlerine yönelik olumsuz duygu ve düşünce hissettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ergenlerin büyük çoğunluğunun mutsuz hissettiğini, bir bölümünün ise bakımlı görünme, güzellik, kilo, boy, ciltlerinde değişiklik yapmak istediklerine yönelik beden memnuniyetsizliklerini ifade etmişlerdir. Ergenlerin bir kısmının ise sosyal medya paylaşımını takip ettiklerinde kendilerine eleştirel yaklaşmadığı görülmektedir, ancak büyük bir kısmının kendine eleştirel yaklaşan ergenlerin olduğunu görülmektedir. Ergenlerin sıklıkla mutsuz hissetmek cevabını verdiği, bakımlı görünmek, güzellik, kilo, boy, cilt görünümüne yönelik kendilerini oldukça sıklıkla eleştirdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Ergenlerin büyük bir bölümünün kendilerine yönelik başarı algısı, beden algısı ve güzellik anlayışı açısından eleştirel olabildiği ve düşük öz şefkat göstermelerine neden olduğu görülmüştür.

Başkaları tarafından nasıl algılandıkları ergenlerin yaşamında önemli bir faktördür. Özellikle başkaları tarafından iyi algılanmak amacı için kendilerini iyi sunma çabası kişinin benliklerini etkileyebilmektedir (Klinge ve Van Vliet, 2019). Günlük yaşamda arkadaşlarımızın başarılarına, başarısızlıklarına, mutlu olduğu ya da zorluk çektiği, talihsizlik yaşadığı anlarına şahitlik ettiğimiz zamanlar yaşayabiliriz. Ancak sosyal medyada, insanların

kendilerini idealize ettikleri (Vogel vd., 2014), dikkatlice seçilerek düzenlenmiş görüntülerini sundukları (Chua ve Chang, 2016) neredeyse hayatlarının her zaman keyifli, mutlu ve başarılı görüldüğü bir gerçekliği takip ederiz. Sosyal medyada yaşamların neredeyse mükemmel görünmesi takip eden bireylerin hayal kırıklıkları, başarısızlıklar ve sorunlar yaşadıkları gerçek yaşamlarıyla uyuşmamaktadır. Sosyal medyada oluşan bu algı kendi yaşamlarımızda utanç, kıskançlık, düşük benlik saygısı gibi psikolojik sağlığımızı olumsuz etkileyen duyguları tetiklemektedir (Fox ve Moreland, 2015). Sosyal medya kullanımı ergenlerde başkalarının yargılarıyla ilgilenmenin yanı sıra hayranlık ve kıskançlığa da yol açmaktadır (Chou ve Edge, 2012; Weinstein, 2018). Sosyal medyaya maruz kalma, ergenlerde beden imajı endişeleri ve memnuniyetsizliği ile pozitif ilişkilidir (Burnette vd., 2017; De Vries ve Vossen, 2019; Kleemans vd., 2018). Ergenlerin memnuniyetsizliği yüz, saç, cilt karşılaştırmalarında yoğunlaşmaktadır (Fardouly vd., 2015). Algılanan yetersizlik hissi ve kusurlu olduğunu düşünme durumlarında bireyin kendisiyle nazik ilişki kurması (Neff, 2011); bedenlerini olduğu gibi kabul etmelerine, beden utancı gibi değerlendirmeler yapmalarına neden olmaktadır. Öz şefkat düzeyi yüksek bireyler kendisine karşı yargılayıcı olmayan, dengeli bir bakış açısı geliştirebilmektedirler (Turk vd., 2021).

Katılımcıların; sosyal medya paylaşımları yüksek oranda beğeni ya da etkileşim almadığında bir kısmı bu duruma üzülmeceğini ya da bu durum karşısında nötr hissedeceğini ifade etmiştir. Ergenlerin bir kısmı ise üzüleceğini, pişman olacağını ve bir kısmı da utanmış hissedeceğini, paylaşımını sileceğini ifade etmiştir. Paylaşım yapmayan katılımcılar, paylaşım yapmış olsalar ve sosyal medya paylaşımları yüksek oranda beğeni ya da etkileşim almasa üzülebileceklerini ifade etmiştir. Günümüz ergenleri, sosyal medya odağında bir ortamda yaşamaktadır ve sadece beş ya da on yıl önce var olandan çok farklı bir tarihsel dönem geçirmektedir (Marwick ve Boyd, 2011). Ergenlik döneminde görülen hayali izleyici kavramı, günümüzün sosyal medya dünyasında bir nevi oyuncu ve seyirci ilişkisi olarak ortaya çıkmaktadır (Litt, 2012). Herhangi bir gönderinin beğeni ve yorum sayısı, kullanıcıların gönderilerinin popüleritesini veya yoğunluğunu gözlemleyebilmeleri için halka açık bir derecelendirme aracına dönüşmektedir (Blease, 2015). Ergenler, zorlayıcı yaşam koşullarıyla yıkıcı bir şekilde değil yapıcı bir şekilde başa çıkabilmeleri önemlidir. Olumsuz duygu ve düşüncelere kapılmak yerine kendine şefkatle yaklaşması ergenin davranışında değişiklik yapmasını sağlayabilmektedir (Klinge ve Van Vliet, 2019).

Araştırma bulgularından bir diğeri sosyal medya takipçilerinin paylaşımlarına karşı alaycı tavır takındıklarında/takınırlarsa hissettiklerine yöneliktir. Ergenlerin bir kısmı böyle bir durumu umursamayacağını ifade ederken, bir kısmı ise bu duruma üzüleceğini, öfkeli olacağını,

tedirgin olacağını, kinleneceğini, kendine olan güvenin azalacağını ifade etmişlerdir. Sosyal medyanın ergenler üzerindeki olumsuz etkileri literatürde oldukça geniş bir biçimde yer almaktadır. Sosyal medyanın, ergenlerin beden memnuniyetsizliği (Fardouly vd., 2017); bilişsel bozulma, zorbalık ve sosyal izolasyon (Frith, 2017); uyku sorunları, kaygı, düşük benlik saygısı (Ehrenreich ve Underwood, 2016); duygu durum bozukluğu (Rosen vd., 2013); zayıf zihinsel sağlık (Sampasa-Kanyinga ve Lewis, 2015); zayıf psikolojik iyi oluş (Shakya ve Christakis, 2017), depresif belirtiler ve intiharla ilgili sonuçlarla pozitif ilişkili olabildiği görülmektedir (Twenge vd., 2018). Ergenler, sosyal medyada arkadaşları ile yüksek düzeyde sosyal karşılaştırma yapmakta, kendileri ile ilgili onay içeren değerlendirmelere ihtiyaç duymaktadır (Butzer ve Kuiper 2006), Instagramda gezinme zamanı ile depresif ruh hali arasında pozitif yönlü korelasyon mevcuttur (Frison ve Eggermont, 2017). Takipçilerin onayını almak amacıyla sosyal medyaya yüklenen paylaşımlara yapılan olumsuz yorumlar üzücü olabilir (Staksrud vd., 2013). Buna ek olarak, genç kızlar genellikle yeterli beğeni alamadığında, paylaştıkları öz çekim amacına ulaşmadığında paylaşımı silmektedirler (Qiu vd., 2015). Geri bildirim almak, sosyal ağların önemli bir yönüdür. Akran geribildirimi, ergenin esenliğini etkilemesinin yanı sıra algılanan stres (Beyens vd., 2016), olumsuz ruh hali, genel yaşam tatmini seviyesi ile ilişkili olabilmektedir (Przybylski vd., 2013). Akran mağduriyeti öz-şefkat ile pozitif olarak yönetilebilir (Liu, Yang vd., 2020). Öz-şefkati yüksek bireyler, kişisel üzüntü ya da yetersizliklere maruz kaldıklarında kendilerine karşı nazik ve şefkatli olmaktadır. Olumsuz deneyimlerle ya da olaylar ile karşılaştıklarında olumlu başa çıkma becerileri gösterebilirler. Ergenlerde sıklıkla karşılaşılabilen akran mağduriyetinin oluşturduğu olumsuz hisler öz şefkat düzeyini azaltabilir (Chu vd., 2018).

Araştırma bulgularına göre ergenlerin bir bölümü sosyal medya fenomenlerinin paylaşımlarını izlediğinde bu paylaşımlar karşısında üzülmediği, bir bölümünün kendini kötü hissettiği, bazılarının ise bazen kendini kötü hissettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Ergenlerin sosyal medya arkadaşlarının arasında yabancıların olması, şahsen tanınmayan kişilerin dahi takip edilmesi yaygın bir durum olabilmektedir (Moreno ve Kolb, 2012). Ergenler ve yetişkinler takip ettikleri sosyal medya paylaşımlarında sosyal nitelikler ve beden imajı açısından fenomenlerden ziyade kendilerini yaşlılarıyla karşılaştırmaktalar (Strahan vd., 2006). Ünlü takibi, insanların beden imajı tutumlarını etkileyebilmektedir (Aran-Ramspott vd., 2018).

Sosyal medya, çeşitli formatlarda bilgi paylaşımına izin vermektedir. Kullanıcılar etkileyici bir şekilde üretilmiş dünyalarda sanal olarak yaşayabilmekte ve uzak konumlardaki diğer kullanıcılarla etkileşime girebilmektedir (Kaplan ve Haenlein, 2010). Günümüz ergenlerinin akran deneyimlerinin gelişimsel etkilerini tam olarak anlamak için sosyal

medyanın merkezi rolünün önemsenmesi gerektiği açıktır. Bu nedenle, gençlerin olumlu başa çıkma duygu ve davranışları geliştirmesi sağlanarak, öz şefkat becerilerini güçlendirilmelidir. Öz şefkatin, sosyal medyanın olumsuz sonuçları ve ergenler arasında tampon işlev gördüğü bilinmektedir. Bu nedenle anne babalar ve öğretmenler sosyal medya kullanımına yönelik etkin beceriler geliştirmelidir. Sosyal medya kullanımı, paylaşımlarının içeriği, takip edilen kişi, site, grupların kontrol edilebilmesi amacı ile okul, aile ve çocuk iş birliği sağlanmalıdır. Ergenlerin sosyal medya kullanımları ve öz şefkat düzeylerine yönelik nitel, nicel çalışmalar aracılığıyla, farklı disiplinlerle ortak çalışmalar tasarlanarak literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Aran-Aran-Ramspott, S., Fedele, M., & Tarragó, A. (2018). YouTubers' social functions and their influence on pre-adolescence. *Comunicar Media Education Research Journal*, 26(2). <https://doi.org/10.3916/C57-2018-07>
- Barry, C. T., Sidoti, C. L., Briggs, S. M., Reiter, S. R., & Lindsey, R. A. (2017). Adolescent social media use and mental health from adolescent and parent perspectives. *Journal of Adolescence*, 61, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.08.005>
- Beyens, I., Frison, E., & Eggermont, S. (2016). "I don't want to miss a thing": Adolescents' fear of missing out and its relationship to adolescents' social needs, Facebook use, and Facebook related stress. *Computers in Human Behavior*, 64, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.083>
- Billings, A. C., Qiao, F., Conlin, L., & Nie, T. (2017). Permanently desiring the temporary? Snapchat, social media, and the shifting motivations of sports fans. *Communication & Sport*, 5(1), 10-26. <https://doi.org/10.1177/2167479515588760>
- Blease, C. R. (2015). Too many 'friends,' too few 'likes'? Evolutionary psychology and 'Facebook depression'. *Review of General Psychology*, 19(1), 1-13. <https://doi.org/10.1037/gpr0000030>
- Bluth, K., Roberson, P. N. E., Gaylord, S. A., Faurot, K. R., Grewen, K. M., & Arzon, S. (2016). Does self-compassion protect adolescents from stress? *Journal of Child and Family Studies*, 25, 1098-1109. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0307-3>
- Boyd, D. M. (2008). *Taken out of context: American teen sociality in networked publics*. University of California, Berkeley.
- Burnette, C. B., Kwitowski, M. A., & Mazzeo, S. E. (2017). "I don't need people to tell me I'm pretty on social media:" A qualitative study of social media and body image in early adolescent girls. *Body Image*, 23, 114-125. [/doi.org/10.1016/j.bodyim.2017.09.001](https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2017.09.001)
- Butzer, B., & Kuiper, N. A. (2006). Relationships between the frequency of social comparisons and self-concept clarity, intolerance of uncertainty, anxiety, and depression. *Personality and Individual Differences*, 41(1), 167-176. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.12.017>
- Caspi, A. (2000). The child is father of the man: personality continuities from childhood to adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78 (1), pp. 158-172 <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.1.158>
- Chassoakos, Y. R., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M. A., Cross, C., & Council on Communications and Media (2016). Children and adolescents and digital media. *Pediatrics*, 138(5), e20162593. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-2593>

- Chen, Q., & Zhu, Y. (2021). Cyberbullying victimisation among adolescents in China: Coping strategies and the role of self-compassion. *Health & Social Care in the Community*. <https://doi.org/10.1111/hsc.13438>
- Chou, H. T. G., & Edge, N. (2012). "They are happier and having better lives than I am": The impact of using Facebook on perceptions of others' lives. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(2), 117-121. <https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0324>
- Choukas-Bradley, S., Nesi, J., Widman, L., & Galla, B. M. (2020). The appearance-related social media consciousness scale: development and validation with adolescents. *Body Image*, 33, 164-174. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2020.02.017>
- Chu, X. W., Fan, C. Y., Liu, Q. Q., & Zhou, Z. K. (2018). Cyberbullying victimization and symptoms of depression and anxiety among Chinese adolescents: Examining hopelessness as a mediator and self-compassion as a moderator. *Computers in Human Behavior*, 86, 377-386. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.04.039>
- Chua, T. H. H., & Chang, L. (2016). Follow me and like my beautiful selfies: Singapore teenage girls' engagement in self-presentation and peer comparison on social media. *Computers in Human Behavior*, 55, 190-197. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.011>
- Creswell, J. W. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev. Ed. Demir, S.B., Bütün, M.) Siyasal Kitabevi. 185-189
- De Jong, P. J., Sportel, B. E., De Hullu, E., & Nauta, M. H. (2012). Co-occurrence of social anxiety and depression symptoms in adolescence: differential links with implicit and explicit self-esteem? *Psychological Medicine*, 42(3), 475-484. <https://doi.org/10.1017/S0033291711001358>
- De Vries, D. A., & Vossen, H. G. (2019). Social media and body dissatisfaction: investigating the attenuating role of positive parent-adolescent relationships. *Journal of Youth and Adolescence*, 48(3), 527-536. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0956-9>
- Donovan, E., Rodgers, R. F., Cousineau, T. M., McGowan, K. M., Luk, S., Yates, K., & Franko, D. L. (2016). Brief report: Feasibility of a mindfulness and self-compassion based mobile intervention for adolescents. *Journal of Adolescence*, 53, 217-221. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.09.009>
- Ehrenreich, S. E., Underwood, M. K., (2016). Adolescents' internalizing symptoms as predictors of the content of their Facebook communication and responses received from peers. *Translational Issues in Psychological Science*, 2, pp. 227-237 <https://doi.org/10.1037/tps0000077>
- Erlingsson, C., & Brysiewicz, P. (2017). A hands-on guide to doing content analysis. *African Journal of Emergency Medicine*, 7(3), 93-99. <https://doi.org/10.1016/j.afjem.2017.08.001>
- Fardouly, J., Pinkus, R. T., & Vartanian, L. R. (2017). The impact of appearance comparisons made through social media, traditional media, and in person in women's everyday lives. *Body Image*, 20, 31-39. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2016.11.002>
- Feinstein, B. A., Hershenberg, R., Bhatia, V., Latack, J. A., Meuwly, N., & Davila, J. (2013). Negative social comparison on Facebook and depressive symptoms: rumination as a mechanism. *Psychology of Popular Media Culture*, 2, 161-170. <https://doi.org/10.1037/a0033111>
- Fox, J., & Moreland, J. J. (2015). The dark side of social networking sites: An exploration of the relational and psychological stressors associated with Facebook use and affordances. *Computers in Human Behavior*, 45, 168-176. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.083>
- Frison, E., & Eggermont, S. (2017). Browsing, posting, and liking on Instagram: The reciprocal relationships between different types of Instagram use and adolescents' depressed mood. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(10), 603-609. <https://doi.org/10.1089/cyber.2017.0156>

- Frith, E. (2017). Social media and children's mental health: A review of the evidence. Retrieved from https://epi.org.uk/wp-content/uploads/2017/06/Social-Media_Mental-Health_EPI-Report.pdf.
- Gibbons, J. L., & Poelker, K. E. (2020). *Technology and the Global Adolescent*. Cambridge University Press.
- Gill, C., Watson, L., Williams, C., & Chan, S. W. (2018). Social anxiety and self-compassion in adolescents. *Journal of Adolescence*, 69, 163-174. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2018.10.004>
- Glesne, C. (2020). *Nitel araştırmaya giriş*. (Ersoy, A., Yalçinoğlu, P.) (6. Basım) Anı Yayıncılık. s.270-294
- Gobin, K. C., McComb, S. E., & Mills, J. S. (2022). Testing a self-compassion micro-intervention before appearance-based social media use: Implications for Body İmage. *Body Image*, 40, 200-206. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2021.12.011>
- Grieve, R., Indian, M., Witteveen, K., Tolan, G.A., & Marrington, J. (2013). Face-to-face or Facebook: Can social connectedness be derived online? *Computers in Human Behaviour*, 29, 604-609. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.11.017>
- Huang, G. C., Unger, J. B., Soto, D., Fujimoto, K., Pentz, M. A., Jordan-Marsh, M., & Valente, T. W. (2014). Peer influences: the impact of online and offline friendship networks on adolescent smoking and alcohol use. *Journal of Adolescent Health*, 54(5), 508-514. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.07.001>
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>
- Keutler, M., & McHugh, L. (2022). Self-compassion buffers the effects of perfectionistic self-presentation on social media on wellbeing. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 23, 53-58. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2021.11.006>
- Keyte, R., Mullis, L., Egan, H., Hussain, M., Cook, A., & Mantzios, M. (2021). Self-compassion and instagram use is explained by the relation to anxiety, depression, and stress. *Journal of Technology in Behavioral Science*, 6(2), 436-441. <https://doi.org/10.1007/s41347-020-00186-z>
- Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P., & Silvestre, B. S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. *Business Horizons*, 54(3), 241-251. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2011.01.005>
- Klemans, M., Daalmans, S., Carbaat, I., & Anschütz, D. (2018). Picture perfect: the direct effect of manipulated Instagram photos on body image in adolescent girls. *Media Psychology*, 21(1), 93-110. <https://doi.org/10.1080/15213269.2016.1257392>
- Klinge, K. E., & Van Vliet, K. J. (2019). Self-compassion from the adolescent perspective: A qualitative study. *Journal of Adolescent Research*, 34(3), 323-346. <https://doi.org/10.1177/0743558417722768>
- Krayer, A., Ingledew, D. K., & Iphofen, R. (2008). Social comparison and body image in adolescence: A grounded theory approach. *Health Education Research*, 23(5), 892-903. <https://doi.org/10.1093/her/cym076>
- Lenhart, A. (2015). Teens, Social Media & Technology Overview 2015. Pew Research Center: Internet. *Science & Tech*. <https://www.pewresearch.org/internet/2015/04/09/teens-social-media-technology-2015/>
- Lenhart, A., Madden, M., Smith, A., Purcell, K., Zickuhr, K., & Rainie, L. (2011). Teens, Kindness and Cruelty on Social Network Sites: How American Teens Navigate the New World of " Digital Citizenship". *Pew Internet & American Life Project*.
- Lenhart, A., Purcell, K., Smith, A., & Zickuhr, K. (2010). Social Media & Mobile Internet Use among Teens and Young Adults. Millennials. *Pew internet & American life project*.

- Leung, L. (2015). Validity, reliability, and generalizability in qualitative research. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 4(3), <https://doi.org/324>. 10.4103/2249-4863.161306
- Litt, E. (2012). Knock, knock. Who's there? The imagined audience. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56(3), 330-345. <https://doi.org/10.1080/08838151.2012.705195>
- Liu, Q. Q., Yang, X. J., Hu, Y. T., & Zhang, C. Y. (2020). Peer victimization, self-compassion, gender and adolescent mobile phone addiction: Unique and interactive effects. *Children and Youth Services Review*, 118, 105397. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105397>
- Luchman, J., Bergstrom, J., & Krulikowski, C. (2014). A motives framework of social media website use: A survey of young Americans. *Computers in Human Behavior*, 38, 136-141. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.05.016>
- Madden M, Lenhart A, Cortesi S, Gasser U, Duggan M, Smith A, et al. (2013). Pew Research Center; Teens, social media and privacy URL: <http://www.pewinternet.org/2013/05/21/teens-social-media-and-privacy/>
- Malterud, K., Siersma, V. D., & Guassora, A. D. (2016). Sample size in qualitative interview studies: guided by information power. *Qualitative Health Research*, 26(13), 1753-1760. <https://doi.org/10.1177/1049732315617444>
- Marwick, A. E., & Boyd, d. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media and Society*, 13(1), 114-133. <https://doi.org/10.1177/1461444810365313>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2019). *Nitel veri analizi*. Çev. Ed Sadegül Akbaba Altun ve Ali Ersoy). Pegem Akademi. (3. Baskı)
- Moreno, M. A., & Kolb, J. (2012). Social networking sites and adolescent health. *Pediatric Clinics*, 59(3), 601-612. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2012.03.023>
- Morse, J. M. (2015). Data were saturated. *Qualitative Health Research*, 25(5), 587-588. <https://doi.org/10.1177/1049732315576699>
- Neff, K. D. (2003). Self-compassion: an alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85-101. <https://doi.org/10.1080/15298860309032>
- Neff, K. D. (2011). Self-compassion, self-esteem, and well-being. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(1), 1-12. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00330.x>
- Neff, K. D., Hsieh, Y. P., & Dejitterat, K. (2005). Self-compassion, achievement goals, and coping with academic failure. *Self and Identity*, 4(3), 263-287. <https://doi.org/10.1080/13576500444000317>
- Neira, B. C. J., & Barber, B. L. (2014). Social networking site use: Linked to adolescents' social self-concept, self-esteem, and depressed mood. *Australian Journal of Psychology*, 66(1), 56-64. <https://doi.org/10.1111/ajpy.12034>
- Nesi, J., Choukas-Bradley, S., & Prinstein, M. J. (2018). Transformation of adolescent peer relations in the social media context: Part 1—A theoretical framework and application to dyadic peer relationships. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 21(3), 267-294. <https://doi.org/10.1007/s10567-018-0261-x>
- O'Keeffe, G. S., Clarke-Pearson, K. (2011). The impact of social media on children, adolescents, and families. *Pediatrics*, 127(4), 800-804. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-0054>
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev Ed. Bütün, M. ve Demir, S. B). Pegem Akademi Yayınları. 3. Baskı, 407-466
- Pew Research Center, (2015). Teen, Social Media and Technology Overview. URL: <http://www.pewinternet.org/2015/04/09/teens-social-media-technology-2015>

- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers In Human Behavior*, 29(4), 1841-1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- Qiu, L., Lu, J., Yang, S., Qu, W., & Zhu, T. (2015). What does your selfie say about you? *Computers in Human Behavior*, 52, 443-449. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.06.032>
- Quan-Haase, A., & Young, A. L. (2010). Uses and gratifications of social media: A comparison of Facebook and instant messaging. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 30(5), 350-361. <https://doi.org/10.1177/0270467610380009>
- Radovic, A., Gmelin, T., Stein, B. D., & Miller, E. (2017). Depressed adolescents' positive and negative use of social media. *Journal of Adolescence*, 55, 5-15. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.002>
- Rosen, L. D., Whaling, K., Rab, S., Carrier, L. M., & Cheever, N. A. (2013). Is Facebook creating "iDisorders"? The link between clinical symptoms of psychiatric disorders and technology use, attitudes and anxiety. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 1243-1254. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.11.012>
- Saldaña, J. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. (ev. Ed. Tüfeki, A., Akcan, S., řad, N.) İstanbul: Pegem Akademi. (1.Basım) 4-24
- Sampasa-Kanyinga, H., & Lewis, R. F. (2015). Frequent use of social networking sites is associated with poor psychological functioning among children and adolescents. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 18(7), 380-385. <https://doi.org/10.1089/cyber.2015.0055>
- Shakya, H. B., Christakis, N. A. (2017). Association of Facebook use with compromised well-being: A longitudinal study. *American Journal of Epidemiology*, 185(3), 203-211. <https://doi.org/10.1093/aje/kww189>
- Solomon, C., & Barden, S. M. (2016). Self-compassion: A mentorship framework for counselor educator mothers. *Counselor Education and Supervision*, 55(2), 137-149. <https://doi.org/10.1002/ceas.12038>
- Staksrud, E., Olafsson, K., & Livingstone, S. (2013). Does the use of social networking sites increase children's risk of harm? *Computers in Human Behavior*, 29, 40-50. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.05.026>
- Strahan, E. J., Wilson, A. E., Cressman, K. E., & Buote, V. M. (2006). Comparing to perfection: How cultural norms for appearance affect social comparisons and self-image. *Body Image*, 3(3), 211-227. doi:10.1016/j.bodyim.2006.07.004
- Third, A., Bellerose, D., Oliveira, J. D. D., Lala, G., & Theakstone, G. (2017). *Young and online: Children's perspectives on life in the digital age*. Sydney: Western Sydney University.
- Turk, F., Kellett, S., & Waller, G. (2021). Determining the potential link of self-compassion with eating pathology and body image among women: a longitudinal mediational study. *Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 1-9. <https://doi.org/10.1007/s40519-021-01144-1>
- Twenge, J.M., Joiner, T.E., Rogers, M.L., & Martin, G.N., (2018). Increases in Depressive Symptoms, Suicide-Related Outcomes, and Suicide Rates Among U.S. Adolescents After 2010 and Links to Increased New Media Screen Time. *Clinical Psychological Science*, 6(1):3-17. doi:10.1177/2167702617723376
- Vandenbosch, L., & Eggermont, S. (2016). The interrelated roles of mass media and social media in adolescents' development of an objectified self-concept: A longitudinal study. *Communication Research*, 43(8), 1116-1140. <https://doi.org/10.1177/0093650215600488>

- Vannucci, A., & Ohannessian, C. M. (2019). Social media use subgroups differentially predict psychosocial well-being during early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 48(8), 1469-1493. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01060-9>
- Verduyn, P., Gugushvili, N., Massar, K., Täht, K., & Kross, E. (2020). Social comparison on social networking sites. *Current Opinion in Psychology*, 36, 32-37. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.04.002>
- Vogel, E. A., Rose, J. P., Roberts, L. R., & Eckles, K. (2014). Social comparison, social media, and self-esteem. *Psychology of popular media culture*, 3(4), 206.
- Watson, J. C., Prosek, E. A., & Giordano, A. L. (2021). Distress among adolescents: An exploration of mattering, social media addiction, and school connectedness. *Journal of Psychoeducational Assessment*. <https://doi.org/10.1177/07342829211050536>
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis* (No. 49). Sage.
- Weinstein, E. (2018). The social media see-saw: Positive and negative influences on adolescents' affective well-being. *New Media & Society*, 20(10), 3597-3623. <https://doi.org/10.1177/1461444818755634>
- Werner, K. H., Jazaieri, H., Goldin, P. R., Ziv, M., Heimberg, R. G., & Gross, J. J. (2012). Self-compassion and social anxiety disorder. *Anxiety, Stress & Coping*, 25(5), 543-558. <https://doi.org/10.1080/10615806.2011.608842>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Nitel araştırma yöntemi* (11.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zheng, A., Duff, B. R., Vargas, P., & Yao, M. Z. (2020). Self-presentation on social media: When self-enhancement confronts self-verification. *Journal of Interactive Advertising*, 20(3), 289-302. <https://doi.org/10.1080/15252019.2020.1841048>

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Araştırmanın etik kurul onayı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Etik Kurulu'nda 02.12.2021 tarihli ve 102771 sayılı karar ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkıda bulunmuştur.

MODERN İPEK YOLU PROJESİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ DIŞ TİCARETİ VE GİRİŞİMCİLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Sabriye KUNDAK**
Vildan Saba AKTOP***
Berfu İLTER****

ÖZET

Tarihte ana ticaret yolu olarak kullanılmış olan “İpek Yolu”, İlkçağ ve Ortaçağ’da Çin ile Ortadoğu ve Batı ülkeleri arasında yer alan önemli bir merkez konumunda olmuştur. Bu yollar adını, ticareti yapılan önemli ve kıymetli bir mal olan ipekten almıştır. Öncelikli olarak ekonomik sebepler dolayısıyla ortaya çıkan İpek Yolu, daha sonra Doğu ve Batı arasında etkileşimi sağlayan önemli bir geçit olmuş ve sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde Tarihi İpek Yolu, dünya ticaretindeki etkisini yitirmiştir. Ancak Tarihi İpek Yolu’nun, 2013 yılında yeniden canlandırılması gündeme gelmiştir. Bu proje dünyada gerçekleştirilen en kapsamlı ulaşım projesi olarak değerlendirilmektedir. Tarihte olduğu gibi kültürlerarası bir iletişim ağı olmasının yanı sıra önemli bir ticaret ağı olma özelliğini de sürdürmektedir. Orta koridorda yer alan ve bir köprü vazifesi gören Türkiye, projenin en önemli ülkeleri arasında bulunmaktadır. Çalışmada bu projenin Türkiye’nin dış ticareti açısından önemi analiz edilerek durum değerlendirmesi yapılmaktadır. Çalışmanın yöntemi literatür taramasıdır. Çalışma, Türkiye’nin bu projeye ilgili dikkate alınması gereken unsurları, fırsatları ve riskleri ortaya koyması açısından önemlidir. Sonuç olarak, bu proje Türkiye ekonomisinde yeni pazar alanları açılmasını, ihracat potansiyelinin artmasını, Türkiye’ye sermaye girişi sağlayarak yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmesini dolayısıyla ekonomik hedeflere ulaşılmasını sağlamada önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Aynı zamanda dünyada ekonomik güce sahip olan en büyük ülkelerden birisi olan Çin ve diğer Tek Kuşak Tek Yol (One Belt One Road-OBOR) ülkeleri arasındaki dış ticaret ele alınarak ticaretin daha sağlıklı ve dengeli olması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular kapsamında “Modern İpek Yolu” projesinin, Türkiye ve diğer ülkelerde girişimcilik faaliyetleri için bir katalizör rol oynayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern İpek Yolu Projesi, Dış Ticaret, İktisat Tarihi, Girişimcilik

EVALUATION OF THE MODERN SILK ROAD PROJECT IN TERMS OF TURKISH ECONOMY FOREIGN TRADE AND ENTREPRENEURSHIP**ABSTRACT**

The "Silk Road", which has been used as the main trade route in history, has been an important center between China and the Middle East and Western countries in the Ancient and Middle Ages. These roads got their name from silk, an important and precious commodity traded. The Silk Road, which emerged primarily for economic reasons, later became an important gateway providing interaction between the East and the West and contributed to the development of socio-cultural, economic and political relations. Today, the Historical Silk Road has lost its influence in world trade. However, the revival of the Historical Silk Road in 2013 came to the fore. This project is considered as the most comprehensive transportation project in the world. It continues to be an important trade network as well as being an intercultural communication network as it has been in history. Located in the middle corridor and acting as a bridge, Turkey is among the most important countries of the project. In the study, the importance of this project in terms of Turkey's foreign trade is analyzed and the situation is evaluated. The method

* Bu çalışma; 12. Global Islamic Marketing Conference (GIMAC12), 12-15 Aralık 2021 Alanya/Türkiye’de özet bildiri olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, sabriyebozok@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6135-6412

*** Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, saktop@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5636-5290

**** Dr. Öğretim Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, berfu13@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-8738-1675

of the study is literature review. The study is important in terms of revealing the factors, opportunities and risks that Turkey should consider regarding this project. As a result, this project is seen as an important development in opening new market areas in the Turkish economy, increasing the export potential, ensuring the realization of foreign capital investments by providing capital inflows to Turkey, thus achieving economic targets. At the same time, foreign trade between China, which is one of the largest countries with economic power in the world, and other One Belt One Road (OBOR) countries, has been discussed and it has been found that trade should be healthier and more balanced. Within the scope of these findings, it is thought that the “Modern Silk Road” project will play a catalyst role for entrepreneurship activities in Turkey and other countries.

Keywords: Modern Silk Road Project, Foreign Trade, Economic History, Entrepreneurship.

1. GİRİŞ

Çin ile Ortadoğu ve Batı ülkeleri arasında kullanılan İpek Yolu, ilkçağ ve orta çağda yer alan ana ticaret yolları arasında yer almaktadır. Bu yollar üzerinde ticareti yapılan önemli ve kıymetli mal olan ipekten adını almıştır. Öncelikli olarak ekonomik sebepler dolayısıyla ortaya çıkan İpek Yolu daha sonra Doğu ve Batı arasında etkileşimi sağlayan önemli bir geçit olmuştur (Günel, 2010, s. 133-134). Böylelikle sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkilerin kurulmasına neden olmuştur. 21. Yüzyılda küreselleşme süreci ile Tarihi İpek Yolu dünya ticaretindeki etkisini yitirmiştir. Ancak Tarihi İpek Yolu'nun 2013 yılında yeniden canlandırılması gündeme gelmiştir. Bu proje tarihte olduğu gibi kültürlerarası bir iletişim ağı olmanın yanı sıra önemli bir ticaret ağı olma özelliğini de taşımaktadır. Türkiye, bu proje içerisinde “Orta Koridor” aktörleri arasında yer almaktadır (MFA, 2019).

Çalışmada orta kuşakta bulunan Türkiye'nin dış ticareti açısından önemi analiz edilerek durum değerlendirmesi yapılmaktadır. Çalışma, projenin Dünya Ülkeleri ve Türkiye ekonomisi üzerindeki önemi ve girişimcilik faaliyetlerini hareketlendirici rolü hususunda farkındalık oluşturulmasına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada, öncelikli olarak modern İpek Yolu'nun tarihi gelişimi ele alınarak projenin dünya ekonomisine olası etkileri, Türkiye ekonomisinin dış ticaretine olası etkileri, Türkiye ve dünyada girişimcilik açısından önemi analiz edilerek durum değerlendirmesi yapılmaktadır. Çalışmada projenin Türkiye'nin dış ticaretine etkisi ve girişimcilik faaliyetleri bağlamında güncel bakış açısı oluşturarak akademisyenlere, girişimcilere önerilerde bulunulmaktadır.

2. MODERN İPEK YOLUNUN TARİHİ GELİŞİMİ

Anadolu, eski çağlardan beri coğrafi konumu nedeniyle en önemli kavşak noktalarından birisi olmuş ve doğu-batı ticaretinde bir köprü görevi görmüştür. Orta çağda ipek yolu, Çin'den başlayarak birçok güzergâhın yanında Anadolu'yu da geçerek Trakya üzerinden Avrupa'ya uzanmıştır. Ayrıca Akdeniz'de Antalya, Karadeniz'de Sinop, Ege'de ise Milet ve Efes limanları kullanılarak Avrupa'ya ulaşmıştır. Hitit ve Hayaşa dönemlerinden beri Anadolu'da da bu yol ağlarının bulunduğu bilinmektedir.

İpek Yolu tarih boyunca dünya ticaretinin en aktif ve en geniş yolu olmuştur. İpek yolunun yaklaşık 2000 yıllık bir geçmişi olduğu ve ilk olarak M.Ö. 2. yüzyılda ortaya çıktığı bilinmektedir (Tezcan, 2014, s. 97). İpek yolunun yoğun bir şekilde kullanılmasından önce kuzeyde Hazar Denizi, Kafkasya ve Horasan'dan başlayarak doğuda İndus Nehri, batıda Ege Denizi'ne kadar uzanan alanda antik yollar yer almıştır. Anadolu'daki ticaret ağlarının ise erken

dönemde ve Hitit dönemlerinde de var olduğu bilinmektedir. İlk binyılda Anadolu ve İran'ın yolları iyi durumda olmuş ve bu yollar ticarete yoğun bir biçimde kullanılmıştır (Şahin, 2020, s. 73). İpek Yolu boyunca güvenilir ve daha önce kullanılmış yollardan oluşan rotalar takip edilmiştir. Doğu ile Batı arasındaki ticaret için eski çağlardan beri var olan bir yol ağı kullanılmaktadır.

Antik çağlardan beri ipek, ülkeler arasında önemli bir ticari mal olmuştur. Mısırlılardan sonra Romalılar Çin'den ipek almıştır. İpek ticaretinde ulaşım, İpek Yolu adı verilen bu güzergahta kervanlarla sağlanmıştır (Günel, 2010, s. 134). İhtiyaç duyulan birçok değerli eşya bu yol üzerinden farklı kıtalarda yaşayan insanlara ulaştırılmıştır. Doğu ülkeleri; ipek, ipek ürünleri ve diğer değerli eşyaları Batı pazarına bu yollar üzerinden ulaştırmıştır (Tezcan, 2014, s. 97). İpek yolu üzerinde yeşim, kâğıt, ipek, porselen, baharat gibi ürünler de taşınmıştır. Ancak bu ürünler arasında yüzyıllar boyunca ipek, ürün olarak öne çıkmış ve bu kadim ticaret yoluna adını vermiştir. Çin'deki bazı arkeolojik keşiflere göre M.Ö. 3. yüzyılda 2700 yılı civarında ipek ipliğinin dokuma için kullanıldığı anlaşılmaktadır (Ferguson, 1978, s. 589).

Tarih boyunca İpek Yolu, geçtiği bölgelerin ekonomisini geliştirerek halkın refahını arttırdığı ve Doğu-Batı medeniyetleri arasında bir köprü görevi üstlenerek birçok farklı ülkenin birbiriyle tanışmasına, ticaret yapmasına ve kültürel alışverişte bulunmasına olanak sağlamıştır (Günel, 2010, s. 134). Bu yol üzerinde hâkim konumda olan devletler sosyal fayda sağlamanın yanında hazine gelirini de güçlendirmiştir. Ancak böylesine değerli bir yola sahip olmak bazı çatışmaları ve savaşları da beraberinde getirmiştir. Selçuklular, Harzemşahlar, Timurlular, Safeviler ve Osmanlılar İpek Yolu için mücadele etmiştir.

İpek yolu, 15. yüzyılda deniz ticaret yollarının açılmasından önce en önemli uluslararası ticaret yolu olmuştur. Avrupa'daki gelir kaynaklarını Müslüman Türk ülkelerine kaptırmak istemeyen batılı ülkeler alternatif aramaya başlamıştır. Bu anlamda Batı Avrupa toplumlarının yeni deniz ticaret yolları bulma motivasyonlarından birinin uluslararası ticarete Müslüman veya doğu tekeli kırma fikri olduğu söylenebilir (Günay, Çetiner, Sevinç ve Kütükçü, 2019, s.160). Ortaya çıkan coğrafi keşifler, dünya ticaret yollarında bir kaymaya yol açmıştır. Bu durum İpek Yolu'nun etkisini azaltsa da tarihi misyonunu ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Dünya siyasetinde yaşanan dinamikler ve ablukalar bu yolun yeniden canlanmasına neden olmuştur (Işıқтаş ve Duran, 2017, s. 585).

Selçuklular, Anadolu'daki güvenliği sağlamak ve ticari faaliyetleri canlandırmak için önlemler almış, kervansaraylar inşa etmiştir. Aynı zamanda Anadolu'yu kapsayan ve İran, Güney Asya, Hindistan'ı da içine alan bölgenin tarihsel süreci incelendiğinde doğu-batı ve kuzey-güney yönünde yapılan ticaretin geçmişinin binlerce yıl önceye gittiği görülmektedir. Çin'den yola çıkarak Batı'ya ulaşan mallar arasında porselen, baharat, kâğıt, değerli taşlar da bulunmaktadır. Bu mallardan her biri, tarihî yollara adını vermiştir. Ancak daha sonraları ipek ticareti ve ipek dokuması ticareti önem kazandığı için "ipek" bir kavram olarak ön plana çıkmıştır. İpek, zaman içerisinde bazı ailelerin ve devlet yönetiminin ayrıcalıklı olduğunu yansıtan giyim göstermeliği olmuştur. Bunun yanı sıra bir ülkedeki toplumsal statüyü gösteren bir sembol haline gelen ipek, döviz ve altın gibi diğer mallarla takas edilen bir mal olmuş ve yeni yolların ortaya çıkmasını tetiklemiştir (Şahin, 2020, s. 75).

Çin'in Devlet Başkanı Xi Jinping, "Modern İpek Yolu" olarak da adlandırılan "Tek Kuşak Tek Yol (One Belt One Road-OBOR)" projesini ilk defa 2013'ün sonlarına doğru Endonezya ve Kazakistan'a yaptığı resmi ziyaretlerde duyurmuştur. OBOR'un ana hedefi Çin ve ilgili ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal bağlantıyı, ortaklık ve güvenlik iş birliğini teşvik etmektir. OBOR üyeleri, çoğunlukla Asya ve Doğu Avrupa'da bulunan ülkeleri kapsamaktadır. Çin'in bu girişimi; Avrupa, Asya ve Afrika'daki alt bölgeleri kapsayan geniş bir bölgedeki ekonomik kalkınmayı teşvik etmeye yönelik en büyük uluslararası ekonomik hedefidir. Bu girişim, güçlü büyümesini sürdürmek için Çin'in yeniden yapılandırılması için tasarlanmıştır. Altyapı geliştirme çalışmaları merkezi bir rol oynamakla birlikte ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, politika diyalogunun geliştirilmesi, finansal destek ve emek faktörünün serbest dolaşımını içeren kapsamlı bir girişimdir. Bu girişimin olası etkilerini değerlendirmek için henüz erken olduğu söylenebilir. Projenin merkezi bir koordinasyon mekanizmasının olması gerekmektedir. Ayrıca proje, farklı siyasi rejimler ve inançlar arasındaki potansiyel çatışma ve sınır ötesi projelerin finansal uygulanabilirliği gibi çok fazla engelle de karşı karşıyadır. Ancak bu proje gelişmemiş "kuşak ve yol" bölge ülkelerinin ekonomik dönüşümünü sağlayarak, yükselen piyasa ekonomilerinin başarılı deneyimlerini dâhil ederek ekonomik politika düşüncesine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Bu girişimin kapsadığı ülkeler çoğunlukla düşük gelirli ekonomilerdir. Bu ülkeler açısından uygun koşullar sağlanırsa hızlı büyüme gerçekleştirme olasılıkları vardır. Batı Avrupa ve Doğu Asya ekonomileri arasında sıkışmış bu geniş gelişmemiş bölge, dünya ekonomisinin yeni bir büyüme bölgesine dönüşme, Çin'in ihracatı ve doğrudan yabancı yatırım için yeni pazarlar yaratma potansiyeline sahiptir.

3. MODERN İPEK YOLU PROJESİNİN DÜNYA EKONOMİSİNE OLASI ETKİLERİ

Çin ekonomisi son yıllarda dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmakla birlikte 2008-2011 döneminde önemli bir daralma yaşamıştır. Bu nedenle Çin ekonomik kalkınmayı yeniden sağlamak ve yeni kalkınma planları gerçekleştirebilmek amacıyla bu projeyi ortaya çıkarmaktadır. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 2013 yılında gerçekleştirilen konuşmasında girişimin kara ve deniz bağlantısı dünyaya açıklanmıştır (Jinping, 2017).

Çin bu girişimiyle ulusal ekonomide gelişimini sağlamak ve bu projede yer alan ülkelerin ekonomileri üzerinde etkiler yaratarak çeşitli ekonomik hedefler doğrultusunda projeyi yönetmek amacındadır. Bu amaçlar genel olarak Leverett ve Bingbing (2016), Valori (2017), Tekir ve Demir (2018), Tekir ve Demir (2019), Şakı (2020)'e göre şu şekilde ifade edilmektedir;

- ✓ Çin'in tek pazar olarak üretim kapasitesini arttırarak ekonomide büyüme ve kalkınmayı sağlayarak dünyada en güçlü ülke konumunda bulunabilmek. Bu doğrultuda ulusal ekonomik yapısını güvence altına almak.
- ✓ Üretimi arttırmak amacıyla üretim faktörleri ile sermayenin geçişkenliğini sağlamak.
- ✓ Dünyadaki durgunluk sürecini ortadan kaldırmak amacıyla ülkeler arasında ticari etkinliği arttırarak ticari ve finansal bütünleşmenin gerçekleşmesini sağlamak. Bu amaçla gümrük işlemlerinin daha az maliyetle ve daha hızlı gerçekleşmesini sağlamak.
- ✓ Sanayileşme ve küreselleşmeyi arttırmak amacıyla fiziki projeler gerçekleştirmek.
- ✓ Ülkelerarası iş birliği amacıyla finansman olanaklarını kurumsallaştırmak.

Çin diplomatik ilişkilere bu projeyi yöneterek kazan-kazan felsefesi temelinde ulaşmak istemektedir (Kopuk ve Bayraç, 2021, s. 1356). Bu bağlamda OBOR ülkeleri 69 üye ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkelerin 1 tanesi Okyanusya, 3 tanesi Afrika, 16 tanesi Avrupa ve 49 tanesi Asya kıtasında yer almaktadır. Bu ülkelerin genel durumunu incelediğimizde; üye ülkelerin dünya GSYİH'nin %42'sini, enerji rezervlerinin %75'ini, dünya nüfusunun %65'ini, dünya kara yüzölçümünün %40'ını kapsadığı gözlenmektedir. Bu ülkeler arasında ekonomik iş birliğinin teşvik edilmesiyle, ekonomik faktörler ve kaynakların verimli dağılımı sağlanarak ülkeler arası iş birliği ve bölgesel ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu proje ile Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları birbirine bağlanabilecektir. Bu bağlamda Çin'i Orta Asya üzerinden Ortadoğu'ya Güneydoğu Asya-Güney Asya ve Hint Okyanusuna- Çin'i Orta Asya ve Rusya üzerinden Avrupa'ya- Çin'i Güney Çin Denizi ve Hint Okyanusu aracılığıyla Avrupa'ya- Çin ile Güney Çin Denizi üzerinden Güney Pasifik Okyanusunu birbirine bağlayarak ekonomik hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır.

Çin ekonomik hedeflere bu projeye ulaşmak amacıyla uluslararası altı ekonomik koridor (ekonomik güzergâh) oluşturmaktadır. Bu ekonomik koridorlar ise aşağıdaki gibidir;

- ✓ **Yeni Avrasya Kara Köprüsü Ekonomik Koridoru:** İkinci Avrasya Kara Köprüsü olarak bilinen Lianyungang'dan geçen uluslararası bir demir yolu hattıdır. Çin'i Jiangsu Eyaleti Sincan'daki Alaşankou üzerinden Hollanda'daki Rotterdam'a bağlar.
- ✓ **Çin-Moğalistan Rusya Ekonomik Koridoru:** Kara yoluyla birbirine bağlanan bu koridor bu ülkeler arasında sınır ötesi iş birliği ve sınır ticareti gerçekleştirerek ekonomik ilişkilerini iki kanaldan oluşturmuştur. Bu kanalların ilki; Çin'in kuzeyindeki Beijing-Tianjin-Hebei bölgesinden İç Moğolistan Özerk Bölgesi'ne, ardından da Rusya'ya uzanmaktadır. Diğer kanal ise; Rusya'nın Chita kentine Çin'in kuzeydoğu kesimindeki Dalian, Shenyang, Changchun, Harbin kentleri ve Manzhouli gibi kentlerini bağlamaktadır.
- ✓ **Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru:** Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı bu koridor Çin'deki Sincan'dan geçerek Orta Asya'nın demiryolu ağlarına katılmak için Alashankou üzerinden ülkeyi terk etmektedir. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Batı Asya: İran, Türkiye bu koridor üzerindedir.
- ✓ **Çin-Çinhindi Yarımadası Ekonomik Koridoru:** Büyük Mekong alt bölgesini kapsayan koridordur. Özellikle GuangXi, Nonning'den uluslararası bir demiryolu hattı ve Hanoi'ye ve birkaç büyük Güneydoğu Asya şehrine hava yolları aracılığıyla oluşan bir ekonomik koridordur. Çin bu yolla Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya'dan geçerek Avrupa'nın birçok limanına ulaşmaktadır.
- ✓ **Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru:** Bu koridorun amacı kuzeyde Xinjiang Kaşgar'dan güneyde Gwador Limanından Pakistan'a uzanan bir ekonomik koridordur.
- ✓ **Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru:** Bu ülkelerin ekonomik iş birliğini geliştirip kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (HHDTTC, 2021, s. 1).

Bu amaçlar doğrultusunda projede yer alan OBOR üyesi ülkeler ise Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: OBOR Üyesi Ülkeler

Doğu Asya	Çin, Moğolistan, Güney Kore
Güneydoğu Asya	Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Doğu Timor, Vietnam
Güney Asya	Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka
Orta Asya ve Batı Asya	Afganistan, Ermenistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Gürcistan, İran, Türkiye, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya, Ukrayna, Belarus, Litvanya
Orta Doğu ve Afrika	Bahreyn, Mısır, Irak, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Filistin, Katar, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Güney Afrika, Etiyopya
Orta Avrupa ve Doğu Avrupa	Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan,
	Letonya, Makedonya, Moldova, Karadağ, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya,
Güney Batı Pasifik	Yeni Zelanda

Kaynak: (HKTDC, 2017) ve (Güner, 2018, s. 113).

Tablo 1’de anlaşılacağı gibi dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri olan Çin, OBOR girişimi ile Asya Kıtasının ve Avrupa Kıtasının birçok ülkesini OBOR üyesi haline gelmesini sağlamıştır. Bu ülkelerin ekonomik açıdan yapmış olduğu en önemli göstergelerden biri ülkelerin gerçekleştirdikleri projeler olmaktadır. Bu projeler ve mevcut durumları ise aşağıda Tablo 2 ve Tablo 2 devamında gösterilmektedir.

Tablo 2: OBOR Sürecine Yönelik Planlanan ve Gerçekleştirilen Önemli Bazı Projeler

Koridor	Anlaşma Tarihi	Proje Amacı	Mevcut Durum
Yeni Avrasya Kara Köprüsü	2014	Yunanistan Pire Limanının Geliştirilmesi	Tamamlandı
		Macar-Sırp Hızlı Tren Demiryolu	2019 yılında tamamlanması planlanmaktaydı (350 km)
Çin-Moğol-Rusya Ekonomik Koridoru	2014	Hollanda'nın Rotterdam kentiy le Çin'in Jiangsu eyaleti Hızlı Tren Demiryolu ve Kara Yolu Bağlantısı kurulması	Rusya-Çin konsorsiyumunca 2016 yılından beri mühendislik-proje-planlama sürecinde yer almaktadır. (Yaklaşık 14.000 km).
	2015	Moskova-Kazan Hızlı Tren Demiryolu	Yapımına 2018 yılında başlanacak, 2 yıl sürmesi planlanmaktaydı (770 km).
Çin-Orta ve Batı Asya Ekonomik Koridoru	2007	Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu	2017 yılı Ekim ayında tamamlandı (178 km).
	2008	Orta Asya-Çin Enerji Boru Hattı	Planlanan 4 boru hattının 3'ü tamamlandı. 4. sü inşa aşamasındadır. (Tamamı yaklaşık 10.000 km).
	2014	Golmud-Korla Demiryolu (Çin-Tibet)	2020 yılında tamamlanması planlanmaktaydı (1900 km).
	2015	Çin-Orta Asya Demiryolu Hattı (Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan anlaşma imzaladı)	Çin-Kırgızistan-Özbekistan demiryolu inşa aşamasında iken; Çin (Khorgos)-Kazakistan demiryolu yapımına 2015 yılında başlandı. 5 yılda tamamlanması planlanmaktaydı.

Tablo 2 devamı: OBOR Sürecine Yönelik Planlanan ve Gerçekleştirilen Önemli Bazı Projeler

Koridor	Anlaşma Tarihi	Proje Amacı	Mevcut Durum
Çin-Hindiçin Yarımadası Ekonomik Koridoru	2009	Myanmar-Çin, Petrol-Doğalgaz Boru Hattı	Çin-Singapur ana hat ve doğu-batı güzergâhları olmak üzere üç hat mevcuttur. Kamboçya, Singapur, Myanmar, Vietnam, Tayland, Laos olmak üzere tüm yarımadayı kapsıyor. Pan-Asya olarak adlandırılan demiryolunun bütünüyle tamamlanması 2030 yılında planlanmaktadır. Toplam uzunluk 5500 km. dir. Çin – Laos Demiryolu, Çin – Tayland Demiryolu ve diğer Pan-Asya demiryolu ve Karayolu ağlarının inşasına Mart 2016 yılında başlamıştır. Petrol boru hattı Myanmar’ın Made adasından Çin’in Yunnan kentine uzanmakta ve 771 km uzunluğunda bulunmaktadır. Myanmar, Kuzey Afrika ve Ortadoğu petrolünü Çin’e transfer ederken; Malakka boğazını bypass ederek zaman ve maddi tasarruf kazandırması açısından önem arz etmektedir. 2017 yılında tamamlanan Doğalgaz boru hattı ise yine Made adasından Çin’in Guizhou ve Guangxikentlerine uzanmakta olup 2806 km uzunluğundadır.
	2015	Çin-Hindiçin Yarımadası Yüksek Hızlı Demiryolu	
	2017	Jakarta-Bandung (Endonezya) Hızlı Demiryolu	2019 yılında başlanması planlanmaktaydı (150 km)
Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Ekonomik Koridoru	2014	Colombo (Singapur) Modern Liman ve Finans Kenti	İnşa halinde
Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru	2015	Gwadar Limanı’nın (Pakistan) yapımının gerçekleştirilmesi	Tamamlandı
		Gwadar Limanı-Kaşgar (Çin) Demiryolu, Karayolu Petrol-Doğalgaz Boru Hattı	3000 kilometrelik bir hat olan Petrol-doğalgaz boru hattının yapım çalışmaları 2017 yılında başlayarak 2021 yılında tamamlanması planlanmaktaydı.
		Gwadar Havalimanı	2018 yılında yapım çalışmalarına başlanarak 2021 yılında tamamlanması planlanmaktaydı.

Kaynak: Güner (2018)’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2 ve Tablo 2 devamında gösterildiği gibi bu projeler doğrultusunda ekonomik faaliyetlerin gelişimi önem arz etmektedir. Aynı zamanda ülkelerin ekonomik durumlarının genel olarak ifade eden OBOR projesinin yürürlüğe girdiği 2013 yılından itibaren ülkelerin dış ticareti ve ekonomik kalkınma göstergesi olarak tanımlanan ekonomik büyüme rakamlarının ne yönde hareket ettiği önemli bir gösterge olmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki Tablo 3’te fiziki çalışmaların yürütüldüğü bazı ülkelerin ekonomik büyüme yüzdeleri projenin başladığı dönem itibariyle gösterilmiştir. Bu ülkelerin birçoğu gelişmekte olan ülkeler olmakla birlikte fiziki

projelerin yürütüldüğü; Azerbaycan, Bangladeş, Bruni Darussalam, Şili, Çin, Çibuti, Gürcistan, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Nijerya, Rusya, Sırbistan, Singapur, Sri Lanka, Türkiye ve Türkmenistan ele alınmıştır. Türkiye ekonomisini ele aldığımızda 2013 yılı ekonomik büyüme gelişimi %8.5, 2014 yılı %4.9, 2015 yılı %6.1, 2016 yılı %3.3, 2017 yılı %7.5, 2018 yılı %3, 2019 yılı %0.9, 2020 %1.8 olarak gerçekleştiği gözlenmiştir. Türkiye dışındaki çoğu ülkenin 2020 yılında ekonomik olarak daraldığı ya da daha düşük büyüme gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3: Proje Yürütülen OBOR Ülkelerinin Ekonomik Büyüme Gelişimi (%)

ÜLKELER	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Azerbaycan	5,8	2,8	1	-3,1	0,2	1,5	2,5	-4,3
Bangladeş	6	6,1	6,6	7,1	7,3	7,9	8,2	2,4
Brunei Darussalam	-2,1	-2,5	-0,4	-2,5	1,3	0,1	3,9	1,2
Çin	7,8	7,4	7	6,8	6,9	6,7	5,9	2,3
Şili	4	1,8	2,3	1,7	1,2	3,7	0,9	-5,8
Cibuti	..	7,1	7,7	6,7	5,4	8,4	7,8	0,5
Gürcistan	3,6	4,4	3	2,9	4,8	4,8	5	-6,2
Yunanistan	-2,7	0,7	-0,4	-0,5	1,3	1,6	1,9	-8,2
Macaristan	1,9	4,2	3,8	2,1	4,3	5,4	4,6	-5
Hindistan	6,4	7,4	8	8,3	6,8	6,5	4	-8
Endonezya	5,6	5	4,9	5	5,1	5,2	5	-2,1
Nijerya	6,7	6,3	2,7	-1,6	0,8	1,9	2,2	-1,8
Rusya	1,8	0,7	-2	0,2	1,8	2,8	2	-3
Sırbistan	2,9	-1,6	1,8	3,3	2,1	4,5	4,2	-1
Singapur	4,8	3,9	3	3,3	4,5	3,5	1,3	-5,4
Sri Lanka	3,4	5	5	4,5	3,6	3,3	2,3	-3,6
Türkiye	8,5	4,9	6,1	3,3	7,5	3	0,9	1,8
Türkmenistan	10,2	10,3	6,5	6,2	6,5	6,2	6,3	..

Kaynak: World Development Indicators (2022).

Projelerin yürütüldüğü ülkelerde genel olarak projenin 2010-2011 dönemine kadar ekonomilerde büyüme gerçekleştiği ifade edilebilir. 2010-2011 döneminden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen emlak krizinin finans sektörüne yansması, Avrupa'da meydana gelen kamu borç krizinin derinleşmesi gibi sıkıntılar dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 2012-2019 döneminde ise genel olarak istikrarlı büyüme rakamları gözlemlenirken 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne COVID-19 hastalığını bildirilmesiyle, hastalık Antarktika hariç tüm kıtalarda gözlemlenmiştir. Bu önemli sorun ülkelerin sadece sağlık sektöründe değil tüm sektörlerde hatta ülkelerin dış ticaret ilişkilerinde olumsuz durumlar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla projelerin yürütüldüğü OBOR ülkelerinde de projelerin yürütülmesinde aksaklıklara neden olduğu ifade edilebilir.

4. MODERN İPEK YOLU PROJESİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ DIŞ TİCARETİNE OLASI ETKİLERİ

Modern İpek Yolu projesi dünyanın en büyük ulaşım projesidir. Bu proje sayesinde Türkiye'nin ihracatının artması ve yeni pazarlara açılması mümkün olacaktır. Bu projede yer alan ticaret yolları üzerindeki ülkelerin ulaşım ve girdi maliyetleri azalacağından dolayı ihracat gelirleri artacaktır. 1980'lerden itibaren üretim merkezlerinin doğuya kaymasıyla birlikte Çin, Malezya, Güney Kore, Endonezya ve Hindistan'ın dünya imalat sanayi üretimi içerisindeki payı artmaktadır. Payını artıran ülkelerin çoğu Asya'da olmasına rağmen tüketim merkezleri Avrupa ve Amerika'dadır. Bu nedenle üretim merkezlerindeki malları tüketim merkezlerine mümkün olduğunca ucuz maliyetler ve yüksek hızda taşınması gerekmektedir. Modern İpek Yolu projesiyle yeni denizyolu güzergâhları, lojistik merkezleri, demiryolları, iletişim hatları, internet bağlantıları, yenilenen karayolları küresel değer zinciri açısından önemlidir. Mallar doğudan batıya ulaştırılırken birçok ülkeden geçeceği için işlemlerin hızlanması için ülkeler arası düzenlemelerin hızla uyumlaşması gerekmektedir. 69 ülkeyi kapsayan ve milyarlarca dolarlık yatırım alan modern yol projelerinin avantaj ve dezavantajlarının doğru bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin fırsatları değerlendirmesi için ihracatı artırma yönünde hazırlıklarını tamamlaması gerekmektedir. Bu proje aynı zamanda bir ulaşım projesi olduğu için Orta Asya devletleriyle bağlantıları güçlendirme potansiyeline sahiptir. Modern İpek Yolu projesi Türk coğrafyasındaki ülkelerle ortak pazar kurma doğrultusunda gerekli alt yapıyı oluşturma potansiyeline sahiptir ve bu bölgesel ticareti kolaylaştırmaktadır. Böylelikle bu projeye birlikte, doğal kaynaklar açısından zengin olan Orta Asya ülkeleri ile uzun bir sanayileşme deneyimine sahip olan Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinin gelişme olasılığı yüksektir. Tablo 4'te "Tek Yol Tek Kuşak" Projesinde yer alan seçilmiş ülkelerin mal ve hizmet dış ticaretinin GSYİH'ya oranları yer almaktadır.

Tablo 4: Proje Yürütülen Seçilmiş OBOR Ülkelerinin Mal ve Hizmet Dış Ticaretinin GSYİH İçerisindeki Payı (%) (2013-2020)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Azerbaycan	74,7	69,5	72,6	90,1	90,4	91,7	85,8	72,2
Bangladeş	46,3	44,5	42,1	38,0	35,3	38,2	36,8	30,5
Brunei Darusselam	110,9	102,4	89,9	87,3	85,2	93,9	108,5	110,3
Şili	65,0	65,3	59,0	55,7	55,7	57,3	56,9	57,8
Çin	46,7	44,9	39,5	36,9	37,6	37,6	35,9	34,5
Cibuti	348,0	299,4	264,1	210,0	304,3	288,2	296,1	293,8
Gürcistan	95,6	96,8	98,8	96,8	104,0	111,8	118,6	93,9

Yunanistan	62,9	66,5	65,3	64,0	71,6	80,2	82,0	71,6
Macaristan	139,3	143,9	145,4	142,4	143,4	144,9	145,6	136,1
Endonezya	48,6	48,1	41,9	37,4	39,4	43,1	37,4	33,2
Hindistan	53,8	48,9	41,9	40,1	40,7	43,6	39,4	37,9
Sri Lanka	49,3	50,3	49,6	49,6	50,9	53,5	52,4	39,5
Nijerya	31,0	30,9	21,3	20,7	26,3	33,0	34,0	25,4
Rusya	46,3	47,8	49,4	46,5	46,9	51,6	49,4	46,1
Singapur	367,0	360,5	329,5	303,3	315,7	325,3	323,5	320,6
Sırbistan	87,9	92,2	97,4	101,9	107,5	109,5	112,0	104,8
Türkmenistan	98,6	91,1	81,3	62,0	53,6	35,2	-	-
Türkiye	52,5	53,8	51,1	48,3	55,8	62,6	62,6	61,1

Kaynak: <https://data.worldbank.org/>(2022)

Tablo 4’te proje yürütülen seçilmiş OBOR ülkelerinin mal ve hizmet dış ticaretinin GSYİH içerisindeki payı (%)’na bakıldığında Türkiye’nin 2013 yılı itibarıyla %52.5, 2014 yılında %53.8, 2015 yılında %51.1, 2016 yılında %48.5, 2017 yılında %55.8, 2018 yılında %62.6, 2019 yılında %62.6 ve 2020 yılında %61.1 olduğu görülmektedir. Bu projede yer alan ülkeler mevcut ulaşım altyapısını güçlendirmek ve dış ticareti yeniden canlandırmak amacıyla projeyi desteklemektedir. Ancak Çin’in siyasi güç alanını genişletmesi ve ucuz Çin ürünlerinin ülkeleri olumsuz yönde etkilemesi endişeleri, projeye katılma konusunda ülkelerin daha az istekli olmalarına neden olmuştur (Parliament of Australia, 2019). Özellikle Türkiye, Rusya, Şili, Hindistan, Endonezya gibi mal ve hizmet ihracatının GSYİH’ya oranının düşük olduğu ülkeler bu projeye dış ticaret hacmini artırma ve daha dışa açık bir ülke olma potansiyeline sahiptir.

Küreselleşmeyle birlikte dünyada genel olarak ülkelerin dış ticaret hacmi artmıştır. Bu durum 2008 ekonomik krizi ve Covid 19 salgınının etkisiyle 2009-2011 ve 2019-2020 dönemlerinde ülkelerin ihracat ve ithalat gelişiminin azalarak arttığı, bazı ülkelerin ise ihracat ve ithalat rakamlarının azaldığı gözlenmektedir. Birbirine bağlantılı ve karmaşık üretim süreçlerinde tedarik sistemindeki aksaklıklar nedeniyle sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Bu durum ülkelerin refahını ve büyümesini olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla projelerin yürütüldüğü OBOR ülkelerinde de projelerin yürütülmesinde aksaklıklara neden olduğu ifade edilebilir. Genel olarak pandemi sürecinin dünya ekonomik konjonktürüne etkisi göz önüne alınarak proje yürütülen ülkelerin durumu tek tek ele alınmalıdır.

Türkiye'nin Asya'dan Avrupa'ya geçiş yolu üzerinde olması ve enerji ihtiyacının bu proje sayesinde daha kolay karşılanması nedeniyle dış ticaretinin olumlu etkilenmesi beklenmektedir. Türkiye'nin içinde olduğu orta koridor etkin olduğu zaman ulaşım süresinin azalmasının yaratacağı avantajların yanı sıra Türkiye ve koridor ülkeleri için önemli fırsatlar ortaya çıkacaktır. Modern İpek Yolu projesi Türk coğrafyasındaki ülkelerle ortak pazar kurma doğrultusunda gerekli alt yapıyı oluşturma potansiyeline sahiptir ve bu bölgesel ticareti kolaylaştırmaktadır. Bu proje ile Türkiye'nin ihracatının artması ve yeni pazarlara açılması mümkün olacaktır. Türkiye'nin jeopolitik rolünün oldukça güçlü olması nedeniyle Türkiye'de bulunan çokuluslu şirketler ve girişimler ürünlerini, hizmetlerini pazara sunmada ve rekabet ortamını oluşturmada oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Yeni denizyolu güzergâhları, lojistik merkezleri, demiryolları, iletişim hatları, internet bağlantıları, yenilenen karayolları sayesinde küresel değer zinciri açısından Türkiye dünyaya daha fazla entegre olabilecektir. Çin'den ve Uzak Doğu ülkelerinden yola çıkan mallar doğudan batıya taşınırken Türkiye'den geçeceği için işlemlerin hızlanmasına yönelik ülkeler arası düzenlemelerin hızla uyumlaşması gerekmektedir.

Asya-Avrupa arasında bir köprü durumunda olduğu için Avrupa'ya ürün ihracatı ve ithalatında oldukça önemli bir ülke olan Türkiye, enerji konusunda büyük ölçüde Çin'e bağlıdır (Yetgin, 2022, s. 67). Çin'in Türkiye'de yapmış olduğu yatırımlar 4 milyar dolar üzerindedir. Çin'in yatırımlarında lojistik, altyapı, enerji, madencilik, finans, telekomünikasyon alanları ön plana çıkmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). Çin, 2021 yılında dünyadaki ikinci büyük ticaret ortağımız olmuştur. Gerekli altyapı yatırımlarının tamamlanmasıyla birlikte Çin ile ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunması öngörülmektedir. Tablo 5'te Çin ile olan ihracat ve ithalatımızla ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 5: Türkiye-Çin Dış Ekonomik İlişkileri (Milyar Dolar)

	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2015	2,41	24,86	27,27	-22,45
2016	2,32	25,44	27,76	-23,12
2017	2,93	23,37	26,3	-20,43
2018	2,91	20,71	23,63	-17,8
2019	2,58	18,49	21,08	-15,9
2020	2,86	23,02	25,88	-20,15
2021	3,7	32,2	35,9	-28,5

Kaynak: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> (2022).

Tablo 5'te görüldüğü üzere Çin ile Türkiye'nin dış ticaret hacmi son yıllarda artmakla birlikte bu ülkeyle olan dış ticaretimiz 2015-2021 yılları arasında açık vermiştir. Çin'e mermer, kıymetli metal, kurşun, çinko, demir, bakır, krom, borat cevheri gibi hammadde yoğun mallar ihraç ederken; Çin'den ses-görüntü araçları, kompresör, telefonlar gibi teknoloji yoğunluğu yüksek mallar ithal etmekteyiz. Bu projenin bu tabloyu daha da ağırlaştırmasının önlenmesi için Türkiye-Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin daha dengeli, Türkiye'nin ihracat kapasitesini ve verimli yatırımlarını destekler nitelikte olması oldukça önemlidir.

Çin bu proje sayesinde üretim fazlasını ihraç ederek avantaj elde ederken diğer ülkelerin bu durumdan olumsuz etkilenmesi söz konusu olabilecektir (Huang, 2016, s. 315). Kazan-kazan anlayışı ile hareket edilebilirse ülkeler arası işgücü, lojistik, finansman ve diğer imkanların bir araya gelmesinden dolayı uluslararası ticaret potansiyelinin artması beklenmektedir (Marangoz ve Tuncer, 2020, s. 236). Projenin hayata geçirilmesiyle Türkiye'nin Çin ile yapmış olduğu "İpek Yolu Ekonomi Kuşağının 21. Projesi" kapsamında ticaret maliyetleri de önemli ölçüde azalacaktır. Lojistik maliyetleri rekabeti etkileyen önemli bir unsur olması nedeniyle proje ülkelerinin rekabet gücü artacaktır. Türkiye maliyetlerinin ise %3 ile %4 arasında azalacağı öngörülmektedir. "Türkiye-Çin Demiryolu Alanındaki İş Birliği Anlaşma Tasarısı" ve "Yüzyıl Denizdeki İpek Yolunun ve Orta Koridor Girişiminin Uyumlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptı Tasarısı" Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmıştır. Böylelikle Türkiye proje kapsamında taşınacak yükler için transit geçiş ülkesi olma yolunda önemli bir adım atmıştır (Filiz, 2020, s. 126). Ancak sadece transit ülke durumunda kalmanın ülke ekonomisine istenilen katkıyı sağlamayacağı ortadadır. Türkiye'nin bu projenin bir parçası olarak ticari ve politik kazanımları en üst düzeyde hedeflenmesi gerekmektedir.

Türkiye'yi çevreleyen bölgenin siyasi açıdan istikrarlı olduğu söylenemez. Son 10 yılda üç komşusu savaş yaşamıştır. 2008 Gürcistan ve Rusya arasında çıkan Güney Osetya Savaşı, 2014 yılında çıkan Irak iç Savaşı ve 2011 Suriye iç savaşı bölgeyi istikrarsızlaştırmıştır. Bölgenin istikrarının yeniden sağlanması için ticaretin ve yatırımların önemli bir rolü olacağı düşünülmektedir (Kadılar ve Ergüney, 2017, s. 87). OBOR projesinde Çin'in Türkiye ile kurmuş olduğu ilişkilerde kazan-kazan ilkesini gözeterek adımlarını atması gerekmektedir. Ancak Çin'in yapmış olduğu yatırımlar sonucunda ulaşım ve ticaret ağının başarıyla uygulamaya geçmesiyle proje ülkelerini siyasi ve finansal olarak baskı altına almaya çalışabileceği kuşkusu dile getirilmektedir. Bu kuşkuya yol açan durumlardan en önemlisi ülkelerin projenin altyapısının oluşturulurken dev bütçeli yatırımların finansmanını Çin'in sağlamasıdır. Çin, borçlarını ödeyemeyen devletlerin kamu varlıklarına el koymaktadır. Böylece Çin borcunu ödeyemeyen ülkelere siyasi baskı yaparak siyasi ve ekonomik durumunu güçlendirmektedir (Yılmaz, 2019, s. 15-16). Örneğin Yunanistan 2016 yılında Pire Limanı'nın %67'lik hissesini ekonomik güçlükler nedeniyle Çinli şirket Cosco'ya satmak durumunda kalmıştır (Deutsche Welle, 2016). Çin, toplamda 8 ülkede yer alan 15 terminalin işletme hakkını alarak stratejik hamleler yapmaktadır. Malların Yunanistan'ın Pire Limanı kullanılarak Avrupa'ya ulaştırma hedefinin Türkiye'nin transit ülke olma hedefini tehdit etmesi de dikkate alınması gereken konulardan birisidir.

5. MODERN İPEK YOLU PROJESİNİN TÜRKİYE VE DÜNYADA GİRİŞİMCİLİK AÇISINDAN OLASI ETKİLERİ

Kısa vadede belli çıkarları, uzun vadede genel refahı inceleyen ekonomi, sınırlı kaynaklarla sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışan pozitif bir bilimdir. Ekonomi politikaları, maksimum üretim veya maksimum istihdam üzerine odaklanmaktadır. Girişimciler ve onlara yatırım yapan yatırımcılar ise değişen koşullarda öngörü kabiliyetini kullanarak risk almaktadırlar. Girişimciler, çevreyi gözlemleyerek bu öngörülerini inovasyonla maddi getiri kazanmak üzere değerlendirmektedir (Ergen, 2014, s. 23-30). Girişimcilerin küresel bir işletme olabilmeleri için küresel düşünmeyi öğrenmeleri önlerinde aşılması gereken en önemli ve zorlayıcı engel olarak görülmektedir. Küresel düşünme farklı kültür ve ülkelerdeki işletme ve insanların farklı inançlarını, değerlerini, davranışlarını ve iş yöntemlerini takdir etme, anlama ve saygı gösterebilme yeteneğidir (Scarborough, 2014, s. 570). Modern İpek Yolu projesi girişimcilerin küresel düşüncelerini de aktif hale getirebilecektir.

Girişimciliğin ve piyasa ekonomisinin tarihini aslında birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Risk alarak yenilikleri yakalama, olası tehditleri görme, fırsatları değerlendirerek, tüm bunların hayata geçirilme süreci girişimcilik olarak ifade edilmektedir. Diğer yandan ekonomiler küreselleşme ile birlikte, ticari anlamda tamamen engelsiz bir dünya vizyonu ve politikalar oluşturmaktadırlar. Ülkeler bu amaca hizmet edebileceği düşüncesi ile bölgesel ticari entegrasyonlar oluşturma çabası göstermektedirler. Tarihi İpek Yolu'ndan esinlenerek dünya gündemine oturan günümüzün en kapsamlı ve dikkat çeken entegre girişimi ise Çin'in Modern İpek Yolu Projesi olmaktadır. Dolayısıyla 69 ülke tarihin izlerini sürerek dünyanın en büyük ulaşım projesi "Modern İpek Yolu" 'nu hayata geçirerek çok daha kapsamlı yeni bir yol inşa etmektedir. İçinde yer aldığı bu proje ile "Orta Koridor" da yer alan Türkiye jeopolitik konumu ile Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan bir köprü konumuna sahip olmaktadır (Yılmaz, Erdem ve Kaya, 2020). Türkiye ekonomisinin gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli katkı sağlayan KOBİ'lerin ve girişimcilerin güçlendirilerek, mevcut ve olası engellerin ortadan kaldırılması konusu özellikle günümüz koşullarında daha da önemli hale gelmiştir. Günümüzde girişimcilik, yeniliklere ve yeni düşüncelere açık girişimciler sayesinde yol alabilir. Türkiye'nin yeni iş alanlarına ve pazarlara donanımlı olarak girebilen, kolektif girişimciliği doğru olarak gerçekleştirebilen, dış pazarlara açılan, güçlü ortaklıklar oluşturarak büyüme sağlayan, ahlâkî değerlerine önem veren girişimcilerin gayretleriyle daha da güçleneceği umulmaktadır. Temel olarak ekonomide üretim, dağıtım ve bölüşüm sorunlarının çözülmesi herhangi bir ekonomik sistemin başarısını göstermektedir (Öztürk, 2008, s. 5-7). Bu sorunları çözerek başarıya ulaştıracak unsurlar ise girişimciler ve girişimcilik algısıdır.

Çin, batı tarzı küreselleşme modelinin ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını ve istikrarsızlıkları artırdığını ileri sürerek dengeli ve katılımcı küreselleşmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. "Çin tipi küreselleşme"nin yaratılma sürecinde Çin, bölgesel ve küresel hedeflerini bir arada yürütmede birçok zorlukla da karşılaşabilecektir. Proje kapsamında çok önemli bir yer tutan altyapı harcamalarının finansmanın büyük bölümünün Çin tarafından üstlenilmesi oldukça maliyetlidir. Diğer yandan Covid-19 pandemisinin etkisiyle küresel ekonomik büyümede yaşanan yavaşlama, uzun vadede Çin'in küresel büyümeden alacağı payı azaltarak proje finansmanında zorluklara yol açabilir. Ayrıca batı sistemine meydan okumayı

temsil eden OBOR ülkelerinde bölgeselleşme hedefleri kapsamında ikili ve çok taraflı anlaşmalarda, sınır komşularıyla yaşanan problemler de devam etmektedir (Cengiz, 2021, s. 254-255).

Girişimcilik ve ekonomik refahın geleceği açısından değerlendirme yapıldığında gelişmiş ülkelerin nüfusları hızla yaşlanırken mevcut yaşam standartlarını sürdürmek için ekonomik üretkenliklerini artırmak zorunda kalmaları gerekliliği ortaya çıkarken düşük gelirli ülkelerin 2050 yılına kadar iki milyardan fazla genç yetişkini dünya ekonomisine entegre etmesi gerekliliği ortaya çıkacaktır. Ekonomik girişimler, gelişmiş ülkelerde uzun vadeli üretkenlik zorluklarının ele alınmasında kilit rol oynarken, düşük gelirli ülkelerde de hızla büyüyen nüfuslarını ekonomilerine entegre etme mücadelesini sürdürecektir. Bu anlamda istihdam sağlanmasına yönelik çözüm önerisi ise inovasyon ve girişimciliğin birleşiminde yatmaktadır (Acs, Szerb ve Autio, 2015, s. 1).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya GSYİH'sının %30'unu ve dünya nüfusunun %64'ünü oluşturan Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını kapsayan dev bir proje olan "Modern İpek Yolu Projesi"; Tarihi İpek Yolu'nun günümüzdeki yeni konumu olup 2013 yılında ortaya atılmıştır. Proje, dünya ticaretinde yeni bir ticaret yolu açarak yaklaşık 69 ülkenin ticaret yapmasına zemin hazırlamaktadır. Bu proje sayesinde ticaret engelleri ortadan kalkarak OBOR ülkeleri arasındaki politika diyalogu gelişebilecek, bunun yanı sıra finansal destek ve işgücü hareketliliği artabilecektir. "Tek Kuşak ve Tek Yol" güzergâhındaki gelişmemiş bölgeleri kapsayan alanlarda ekonomik olarak yenilenmek ve canlanmak, başarılı yükselen piyasa ekonomilerinin deneyimlerinden faydalanmak açısından olumlu etkilere sahip olabilecektir. Ancak bu geniş coğrafyada farklı siyasal rejim ve dini görüşlerin ortaya çıkabilme olasılığı gözden kaçmamalıdır. Ayrıca merkezi bir koordinasyon eksikliği ve sınır ötesi projelerde finansmanın sağlanması konusu da netlik kazanması gereken konular arasında yer almaktadır. OBOR ülkelerinin birçoğunun Çin ile yaptığı ticarete rekabet avantajı konusunda güçlü durumda olduğu söylenemez. Bundan dolayı çoğu ülkenin ucuz Çin mallarının açık pazarı haline gelmesi endişe yaratmaktadır. Proje tamamlanmadığı halde OBOR ülkeleri Çin ile dış ticarete açık vermektен rahatsız olmakta ve daha dengeli bir dış ticaret ilişkisi içerisinde bulunmak istemektedir.

Ekonominin üretim, dağıtım, bölüşüm sorununun çözülmesinde Türkiye'nin projenin anahtar rol üstleneceği düşünülmektedir. Bu projede "Orta Koridor" da yer alan Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle güvenli bir ticaret güzergâhı oluşturma anlamında önem kazanmaktadır. Ancak jeopolitik ve stratejik önemini kullanma konusunda daha kararlı olmalıdır. Birbirleriyle siyasi ekonomik çatışma yaşayan ülkelerin aynı proje içerisinde yer alması önemli bir risk unsurudur. Ancak bu proje ile ortak bir büyüme ve refah artışına odaklanıldığında ülkeler arası sorunların çözümüne katkıda bulunma potansiyeli de mevcuttur. Ayrıca bu proje ülkelere girişimcilik anlamında da kazanımlar sağlayabilecektir.

Girişimcilik, piyasa ekonomilerinin en önemli unsurudur. Ekonomik gelişmede ve kalkınmada girişimcilik önemli bir yer tutarak işletmenin ve toplumun yapısında bir değişim başlatmakta ve geliştirmektedir. Bu değişim, üretimi ve ekonomik büyümeyi de artırmaktadır.

Girişimcilik faaliyetlerinin temelinde, çevreyi gözlemleyerek, çevrede algılanan tehditlerin fırsata dönüştürülmesi yer almaktadır. Yeni bir düşüncenin ortaya çıkması, uygulaması ve yayılmasını sağlamakta olup yenilikleri yakalama, risk alma, fırsatları değerlendirme amaçlarına ulaşma anlamında girişimcilik faaliyetleri önemlidir. Ülkeler bu amaçlara hizmet edebileceği düşüncesi ile bölgesel ticari entegrasyonlar oluşturma çabası göstermektedir. Son zamanlarda projenin dünyanın ilgisini çektiği girişimi hâlâ “Modern İpek Yolu” projesi olarak gösterilmektedir. “Modern İpek Yolu” projesinde girişimcilik faaliyetleri oldukça önemlidir. Çünkü girişimcilik faaliyetlerinde ürün ve hizmetlerin tedarik aşamasından, son tüketiciye ancak bu ilginin Covid-19 salgınıyla azaldığı söylenebilir. Ancak günümüzün en kapsamlı entegrasyon ulaştırılması sürecinin aksamadan sürdürülmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi kıtalar arası ulaşım ağının sorunsuz olarak işlemesi ile mümkün olabilir. Küreselleşme ile dünya ülkeleri arasındaki sanal olarak sınırlar ortadan kalkmasına rağmen fiziki sınırlar hâlâ mevcuttur. Ülkeler arasındaki bu fiziki sınırların aşılmasında OBOR projesinin etkili bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Girişimciler için sorunsuz işleyen fiziki ulaşım ağının varlığıyla, girişimcilik faaliyetlerinde katalizör bir unsur sağlayarak akışı hızlandıracağı beklenilmektedir. “Modern İpek Yolu” projesi ile birlikte çoğu ülkenin olduğu gibi Türkiye’nin de ekonomik hedeflerine ulaşması için gereken önemli fırsatlar ortaya çıkacaktır. Bu sayede yeni pazarlara açılmak, ihracat potansiyelini artırmak, sermaye girişleri sağlamak yoluyla yabancı yatırımları canlandırmak mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Acs, Z. J., Szerb, L. ve Autio, E. (2015). *Global entrepreneurship index 2016*, The Global Entrepreneurship and Development Institute, Washington, D.C., USA.
- Cengiz, O. (2021). “Çin’in 21. yüzyıldaki bölgesel ve küresel vizyonunu yeni ipek yolu projesi üzerinden okumak”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 236-259.
- Ergen, M. (2014). *Girişimci kapital silikon vadisi tarihi ve start-up ekonomisi*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Ferguson, J. (1978). China and Rome. *ANRW*, 581-603.
- Filiz, T. (2020). Çin’in küresel Tek Kuşak Tek Yol girişiminde Türkiye’nin konumu üzerine bir inceleme. *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 117-133.
- Günay, E., Çetiner, S., Sevinç, S. ve Kütükçü, E. (2019). Tarihi İpek Yolu’ndan Modern İpek Yolu projesine: Türkiye-Çin ekonomik iş birliği çerçevesinde orta koridor ile kuşak ve yol girişimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 157-175.
- Güner, B. (2018). OBUR girişiminin coğrafyası, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 113-123.
- Günel, G. (2010). Anadolu Selçuklu döneminde Anadolu’da İpek Yolu-kervansaraylar-köprüler, *Kebikeç Dergisi*, 29, 133-146.
- HKTDC, (2021). Erişim adresi: <http://research.hktcd.com/en/article/MzYzMDAyOTg5>.
- Huang, Y. (2016). Understanding China’s Belt and Road initiative: Motivation, framework and assesment. *China Economic Review*, 40, 314-321.
- Işıktaş, E. ve Duran, A. (2017). Geçmişten günümüze İpek Yolu’nun önemi ve buna ilişkin yapılmış bilimsel çalışmalar. *Social Sciences Studies Journal*, 8, 584-596.
- Jinping X. (2017), *Çin’in yönetimi*, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Öztürk, İ. (2008). *Girişimcilik raporu*, İstanbul: İGİAD Yayınları.

- Kadılar, R. ve Ergüney, E. (2017). One Belt One Road initiative: Perks and challenges for Turkey. *Turkish Policy Quarterly*, 16(2), 85-90.
- Kopuk, E. ve Bayraç, H. N. (2021). Bir Kuşak Yol projesi ve ekonomik etkileri, *Alanya Ekonomik Bakış Dergisi*, 5(3), 1353-1374.
- Leverett, F. L. ve Bingbing, W. (2016). The new Silk Road and China's evolving grand strategy, *The China Journal*, 77, 110-132.
- Marangoz, M. ve Tuncer, B. (2020). Yeni İpekyolu projesi ve Türkiye-Kazakistan-Çin ilişkileri kapsamında ulaştırma koridorları, *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 2020, 221-241.
- MFA, *Türkiye'nin çok taraflı ulaştırma politikası*, Erişim adresi:
https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-cok-tarafli-ulaştırma-politikasi.tr.mfa
- Parliament of Australia. (2019). *China's 'One Belt, One Road' initiative*. Erişim adresi:
http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/BriefingBook45p/ChinasRoad.
- Pire Limanı satıldı, 2016. (2016, Nisan). *Deutsche Welle*. Erişim adresi:<https://www.dw.com/tr/pire-limani-çinlilere-satıldı/a-19173959>
- Scarborough, N. M. (2014). *Essentials of entrepreneurship and small business management*, G. Sart (Çev.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Şahin, T. E. (2020). İpek Yolu: Tarihsel geçmişi, kültürü ve Türk dünyası için önemi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 39(67), 71-79.
- Şakı, M. (2020). Çin'in dünya ekonomisindeki yeni yüzü: Kuşak ve Yol Projesi, *İktisat Toplum Dergisi*, 114, 84-92.
- Tezcan, M. (2014). İpek Yolu'nun İran güzergâhı ve İpek Yolu ticaretine İran engellemesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 96-123.
- Tekir, O. ve Demir, N. (2018). Marshall Planı, Yeni İpek Yolu projesi ve Çin-ABD rekabeti, *İnönü Üniversitesi International Journal of Social Sciences*, 7, 1-32.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, *Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik ilişkileri*. Erişim adresi: <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa> (2022)
- Valori, G. E. (2017). *The Belt and Road initiative, China's future geostrategy*. Erişim adresi:
<https://moderndiplomacy.eu/2017/05/18/the-belt-and-road-initiative-china-s-future-geostrategy/>
- Yetgin, M.A. ve Yılmaz, T.N. (2022). Strategic planning and risk analysis of One Belt One Road trade route. *Journal of International Banking Economy and management*, 5(1), 61-96.
- Yılmaz, S. (2019). Bir kuşak bir yol projesi: Kavramlar, aktörler, uygulamalar. Ankara: Astana Yayınları.
- Yılmaz, Z., Erdem, C., ve Kaya, K. (2020). Yeni İpek Yolu'nun Türkiye ekonomisine etkisi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 198-214.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı. Bu araştırma, Etik kurul kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

**KONVANSİYONEL MALZEME İLE ÜRETİLEN TAKIDA TEMEL
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PROBLEMLERİ****Dr. Öğr. Üyesi Neşem ERTAN*****ÖZET**

Bu çalışma, dünya üzerindeki her bir bireyi ilgilendiren ve dikkat çekilmesi gereken bir konu olan 'sürdürülebilirlik' hareketi kapsamında konvansiyonel malzeme ile üretilen takının yerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Yapılan çalışmada, takının sürdürülebilir hale gelmesi için, maden aramadan üretimine kadar var olan problemler ortaya konmuş ve global olarak uygulanan çözümler, çeşitli markalardan örnekler verilerek aktarılmıştır. Bunun yanında, sürdürülebilirlik ve takı ilişkisini içeren kaynaklardan oluşan literatür taramasında yer alan veriler derlenmiş, çevrimiçi sunumlar, toplantılar, konuşmalar ve röportajlar taranmıştır. Bu bilgiler ışığında yapılan çalışmanın, takı ürününün daha sürdürülebilir hale getirilmesi için, geleceğe dönük uygulamalara öncülük etmesi hedeflenmiştir. Takı üretiminde sürdürülebilir olmayan ve problem teşkil eden uygulamalar ile uygulanmakta olan ve yaygınlaşması gereken bazı çözümler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Takı, Etik Takı, Sürdürülebilirlik**FUNDAMENTAL SUSTAINABILITY PROBLEMS IN JEWELLERY
MADE OF CONVENTIONAL MATERIALS****ABSTRACT**

This study aims to determine the place of jewellery made of conventional materials within the scope of "sustainability" movement which involves every single individual on earth. In this study, in order to make jewellery sustainable, existing problems from mining process to production have exposed and several solutions that are already being performed are exemplified with various sustainable jewellery brands. Furthermore, sources involve data on sustainability and jewellery connection compiled, and online presentations, meetings, talks and interviews have been scanned. In light of this information, within this study it's aimed to lead future-proof practices to make jewellery sustainable as a product. Sustainability problems on jewellery production and some solutions that are already performed and must be prevalent are passed along.

Keywords: Sustainable Jewellery, Ethical Jewellery, Sustainability**1. GİRİŞ**

Bu çalışma, sürdürülebilirliğin konvansiyonel malzemelerle üretilen takıda uygulama süreçlerine ve takının sürdürülebilirlik kavramı içindeki yerini tespit etmeye odaklanan, konuyla ilgili temel kavramları içeren giriş niteliğinde bir araştırmadır. Konu belirlenen kapsamda ele alındığında, özellikle takının hammaddesinin elde edilmesi ve üretim aşamalarında tespit edilen sürdürülebilirlik problemleri sıralanmış ve bu problemlerin çözümleri için global düzeyde yapılmakta olan ve

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda Giyim Tasarımı Bölümü, Aksesuar Tasarımı Anasanat Dalı, nesemertan@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2909-0890

yaygınlaşması gereken uygulamalar aktarılmıştır. Aynı zamanda çalışmada, sürdürülebilir takı alanında üretim yapan bazı markaların uygulamalarından örnekler yer almaktadır. Sürdürülebilirlik konusunda yapılan araştırmalar arasında takıyı konu alan Türkçe dilinde yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın hedeflerinden bir diğeri de takıda sürdürülebilirlik konusuna dikkat çekerek, farkındalık yaratılması ve üzerinde farklı dillerde bilimsel yayın bulunan bu konunun Türkçe literatüre de kazandırılmasıdır.

Konuyla ilgili olarak, takı yapımında kullanılan reçine, kâğıt, seramik vb. alternatif malzemeler içerik dışında tutularak sadece konvansiyonel malzemelerle üretilen takılarla kısıtlı bir çerçeve çizilmiştir. Tüm takı malzemeleri ele alındığında oldukça geniş ve birbirinden çok farklı malzeme kategorisi ile birlikte üretim yöntemi de söz konusu olacağından, malzemede yapılan sınırlama, çalışmanın kendi içerisinde tutarlılık göstermesi açısından gereklidir.

Özellikle 2000'lerin başından itibaren, yaşama ve tüketim alışkanlıklarının doğaya verdiği zararın daha çok farkında olunmaya başlanmıştır. Üretim yaparken doğayı gözetmemenin, kirletmenin, kaynakları tüketmenin sonucu olarak, tüm dünyada iklim krizi yaşanmaktadır. Tüm insanlığı ilgilendiren bu büyük değişikliğin, sağlıktan ekonomiye, biyoçeşitlilikten ekosisteme kadar yansıyan ciddi sonuçları görülmektedir. Bu gelişmelere bakıldığında, var olan düzenin sürdürülebilir olmadığı açıktır. Yapılması gereken ise; her alanda daha sürdürülebilir üretim ve tüketim alışkanlıklarının kazanılması ve kazandırılması olmalıdır.

Dünyaya verilmekte olan zararın minimum düzeye indirilmesi için ekolojik olarak daha doğru ürün ve uygulamaların tercih edilmesi gerektiği bilincinin yerleştirilerek gelecek nesillere aktarılması, hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda, tasarlanan ve üretilen tüm ürünlerin malzeme seçiminden ürün sonuna kadarki tüm aşamalarının daha sürdürülebilir şekilde planlanması gerekmektedir. Global (Küresel) ölçekte üretim yapan bilinçli markaların, bu konuda daha sorumlu davranmaya başladıkları gözlemlenmektedir.

Takı üreticilerinden bazılarının da bu konuda öncülük ettikleri görülmektedir. Bunlar dünya çapında satış yapan büyük firmalar olabildikleri gibi; daha yaygın olarak, sürdürülebilir takılar üretmeyi hedeflemiş küçük ölçekli kuruluşlar da olabilmektedir.

Bu çalışmada, sürdürülebilir takı alanına bir giriş yapılmış ve konvansiyonel malzemenin kullanıldığı takı üretiminde sürdürülebilir olmayan en temel uygulamalar aktarılmıştır. Çevresel, sosyal ve ekonomik alanlarda problem teşkil eden bahsi geçen bu uygulamaları sürdürülebilir kılacak olan ve yaygınlaşması gereken bazı önlemler, marka uygulamaları ile örneklendirilerek anlatılmıştır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK NEDİR?

Sürdürülebilirlik; Brundtland Commission olarak da bilinen World Commission on Environment and Development'ın (WCED) 1987 tarihli raporunda yer alan tanıma göre; gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gidermelerini riske atmayacak şekilde kendi ihtiyaçlarımızı gidermemiz (Mudd, G.M. 2007:43) olarak özetlenebilir. İnsan, hayatı boyunca doğal kaynaklara ek olarak, sosyal ve ekonomik kaynaklara da ihtiyaç duymaktadır ve bu bağlamda sürdürülebilirlik sadece çevrecilik anlamına gelmemektedir. Sürdürülebilirliğin çoğu tanımında, aynı zamanda sosyal eşitlik ve ekonomik gelişimle ilgili kaygıların da yer aldığı görülmektedir. Yani sürdürülebilirlik, ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutları da dikkate alan ve kalıcı refah için tüm bunların bir arada değerlendirilmesi gerektiğinin bilincinde olan bütünsel bir yaklaşımdır (Web 10).

Sürdürülebilirlik konsepti göreceli olarak yeni bir fikir iken, bu hareketin bütünsel olarak; sosyal adalette, doğal kaynakların korunmasında (yeşilcilik), enternasyonalizmde ve zengin tarihçeye sahip diğer hareketlerde kökleri bulunmaktadır. 20. Yüzyıl sonuna doğru bu fikirlerin çoğu “sürdürülebilir gelişim” çağrısında bir araya gelmiştir (Web 10).

Sürdürülebilirlik, üç ana başlığı ihtiva etmektedir. Bunlar; en yaygın bilinen başlık olan çevresel sürdürülebilirlik ile, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirliktir.

Çevresel sürdürülebilirlik; ekolojik bütünlüğün korunduğu, dünyanın tüm çevresel sistemlerinin dengede tutulduğu ve buna dahil olan doğal kaynakların insanlar tarafından kullanılan kısmında kaynağın kendini tazeleyebileceği oranda olduğu model olarak tarif edilebilir.

Ekonomik sürdürülebilirliğin; tüm dünyada insan topluluklarının, ihtiyaçlarını gidermek için gerekli finansal ve diğer kaynaklara erişebildiği sistem olduğu söylenebilir. Ekonomik sistemlerin sağlam ve güvenilir olması, geçim kaynaklarının herkes için ulaşılabilir olması, ekonomik sürdürülebilirliği sağlayan önemli unsurlardır.

Sosyal sürdürülebilirlik ise; evrensel insan hakları ve temel gerekliliklerin, kendi ailelerini ve topluluklarını sağlıklı ve güvende tutmak için yeterli kaynağa erişimi olan herkes tarafından ulaşılabilen, sürdürülebilirliği olan bir modeldir. Buna ek olarak sağlıklı toplulukların; kişisel, emek ve kültürel haklarına saygı duyulmasını ve tüm insanların ayrımcılıktan korunmasını sağlayan liderlerinin olması gerektiğinin de sürdürülebilir bir sosyal yaşam için önemli olduğu belirtilmektedir.

Sürdürülebilirlik konusunda yerel içeriğe uyum sağlamak önemlidir çünkü dünya büyük ve çok farklı özelliklerde mekânları barındıran bir yerdir. Bu bağlamda bakıldığında, University of Alberta sürdürülebilir bir gelecek için, fiziksel, doğal ve sosyal kaynakların mevcut sınırları içerisinde yaşamak gerekliliğine işaret etmektedir (Web 10).

3. TAKIDA SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik; doğa, sağlık ve yaşamı direkt olarak etkileyen bir kavram olduğundan, pratikte daha sürdürülebilir bir düzen kurmak oldukça önemlidir. Özellikle çeşitli üretim sektörlerinde yapılan hatalar, çevreye zarar vererek sosyal ve ekonomik yaşantıyı da etkilemektedir. Bu konuda, hammaddenin sağlanmasından üretime kadar tüm aşamalarda bilinçli olunması gerekmektedir.

“Sürdürülebilir tasarım çözümleri, daha az enerji ve malzeme kullanımıyla çevreye saygılı alternatif yaklaşımlar geliştirmede yaratıcılığa ihtiyaç duyar” (Bürstmayr, Stocker. 2020:13). Tasarım ve üretim alanında sürdürülebilirlik kavramı; bir ürün, hizmet veya sistemin, çevre için olumsuz etkisinin üretim sürecinden itibaren minimize edilecek şekilde tasarlanması olarak tanımlanmaktadır (Zeren, Nakıboğlu, 2009:460-462). Zeren ve Nakıboğlu’na göre; “Bir ürünün çevreye olan toplam etkisini kontrol edebilmek için ürünün üretiminden kullanımına ve hatta kullanım sonrasına kadarki tüm yaşam döngüsünü göz önünde bulundurmak gerekmektedir” (Zeren, Nakıboğlu, 2009:460). “Ürün yaşam döngüsü ile kastedilen hammaddenin çıkartılmasından ürünün yok olması/ yok edilmesine kadarki işleme, üretim, dağıtım, kullanım, tamir (yeniden kullanım) geri dönüşüm ve yok etme (gömme/ yakma) gibi tüm aşamalarıdır” (Zeren, Nakıboğlu, 2009:462). Üretim sırasında oluşan atıkların ve kullanımından sonra ürünün kendisinin dönüştüğü atığın azaltılması da sürece dahildir. Dolayısıyla ürünün tasarımında sürdürülebilirlik anlamında uygulanması gereken bütünsel yaklaşım ele alındığında, tasarımcının rolünün ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Üretici işletmenin sahip olduğu vizyon, misyon ve değerler ile tasarımcının sürdürülebilirlik alanındaki duyarlılığı, kaynak kullanımı ve atık yönetimi alanlarını da şekillendirebilmektedir.

Takıda sürdürülebilirlik, önem kazanmaya devam etmekte olan bir kavramdır. Özellikle maden aramada çevreye verilen zararların farkına varılarak alternatif arayışlar içine girilmesi ve bu zararı en aza indirmek için üretilen çözümler, doğaya verilecek zararın önlenmesi bağlamında oldukça kıymetlidir.

Günümüzde, sürdürülebilir takı üretimini ön planda tutan markaların hammaddelerini nereden edindikleri konusunda daha şeffaf olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bununla birlikte üretimde de yenilenebilir enerji kullanımı ve çalışma koşullarının çalışanlar için insani olması, sürdürülebilirliğin sağlanması açısından önem verilen noktalar olarak dikkati çekmektedir.

Sürdürülebilir takımın, pek çok terim ve kavramı içinde barındırdığı görülmektedir. Hammadde temininde adil ticaret uygulamalarını içeren takımın, malzeme elde edilmesinden üretimine kadar etik olması, takımın sürdürülebilir olmasını sağlayan etkenlerdir. Özetle, sürdürülebilir takımın diğer tüm sürdürülebilir ürünler gibi etik olarak üretilmesi beklenmektedir.

Resim 1. Etik koşullarda çıkartılmış pırlantayla üretilmiş Pandora marka charm

3.1. Takıda Fair Trade ve Etik Kavramları

Fair Trade (Adil Ticaret), stratejik amacı gelişmekte olan ülkelerdeki üreticileri ekonomik olarak desteklemek ve sürdürülebilirliği teşvik etmek olan pazar odaklı sosyal girişim olarak tanımlanmaktadır (Okay, 2016). Sürdürülebilirlik alanındaki global sertifikasyon uzmanlarından Ecocert'e göre, "Fair tradein tamamı, zincirdeki her bir halkanın, özellikle tedarik ve üretim açısından bu paylaşılan sorumluluğa bağlı olduğu ve böylece dünya ticaretinde daha fazla eşitliğin teşvik edilmesine yardımcı olduğu sürdürülebilir sektörler inşa etmekle ilgilidir." (Web 3) Örneğin gelişmiş ülkelerdeki üreticilerin hammaddelerini, gelişmekte olan ülkelere temin etmeyi tercih etmeleri, buralardaki kuruluşların desteklenerek, girişimcilerin ve çalışanların kendilerine yetebilir hale gelmesini, bunun bir adım ötesinde, ülke ekonomisine katkıda bulunularak, ülkenin kalkınmasını sağlamaktadır. Bu uygulamayı yurt içinde de yapmak mümkündür (Okay, 2016). Yoksul üreticilerin desteklenmesi de küçük işletmelerin ve çalışanlarının daha adil koşullarda üretim yapmalarını sağlayacağından, sosyal ve ekonomik açıdan sistem sürdürülebilir hale gelecektir. Takı üretiminde kullanılan hammaddenin temini için de fair trade kuralları geçerlidir.

Resim 2. Studio Adorn marka 9 ayar geri dönüştürülmüş altından üretilmiş yüzükler

Sürdürülebilir takı söz konusu olduğunda, sıklıkla karşılaşılan terimlerden biri de etik takıdır. Etik takı, makro düzeyde (özet olarak) takı tedarik zincirinde şeffaf ve sorumluluk sahibi kaynak uygulamaları ve sürdürülebilir malzemelerin kullanımınıdır (Web 9). Bir diğer deyişle, kendisini üreten kişiler üzerinde veya üretildiği çevreye negatif etkisi olmayan takı, etik takı olarak da tarif edilebilmektedir. Etik takının çevre üzerindeki etkisi, diğer sürdürülebilir tasarım ürünlerinde de olduğu gibi, minimum düzeydedir. Üretilen takının etik takı sayılabilmesi için; üretimde izi, kaynağına kadar sürülebilir malzeme kullanmak (Ör: adil ticaretin yapıldığı malzemeler ve ihtilaflı olmayan elmaslar), geri dönüştürülmüş süs taşları gibi malzemeleri kullanmak (örneğin eski bir elmasın yeniden kullanımı), laboratuvarda üretilmiş elmas kullanmak, çocuk işçi çalıştırmamak ve çalışma saat ve ücretlerinin adil olduğundan emin olmak ve çevreyi kirletecek ya da negatif şekilde etkileyecek uygulamalar yapmamak yer alabilmektedir (Web 6). Sürdürülebilirlik, sosyal ve ekonomik alanlarda da etik olunmasını gerektirdiğinden, madenlerden takı üretimine kadar tüm aşamalarda çalışan işçilerin çalışma koşullarının adil olması ve üretimde, çatışmalarla yakınlığı olmayan ve çalışana emeğinin karşılığının adil şekilde verildiği güvenli çalışma ortamı sağlanması beklenmektedir.

4. TAKIDA TEMEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PROBLEMLERİ

Konvansiyonel malzemelerle üretilen takı konusunda sürdürülebilirlik problemlerinin, hammadde elde edilmesinden başladığı, bilinen bir gerçektir. Tedarik zincirlerinde yer alan şeffaflık eksikliğinin; çevresel olarak sağlıksız uygulamalardan başlayarak, zayıf çalışma koşullarına, çocuk işçi çalıştırılmasına, insan hakları ihlaline, savaş suçlarına, doğal kaynakların ve korunmasız (savunmasız) toplulukların istismarı ve sömürüsüne, kanun dışı silahlı grupların finansmanına ve zoraki çalışmaya kadar varabilecek pek çok büyük probleme sebep olabildiği görülmektedir (Web 1).

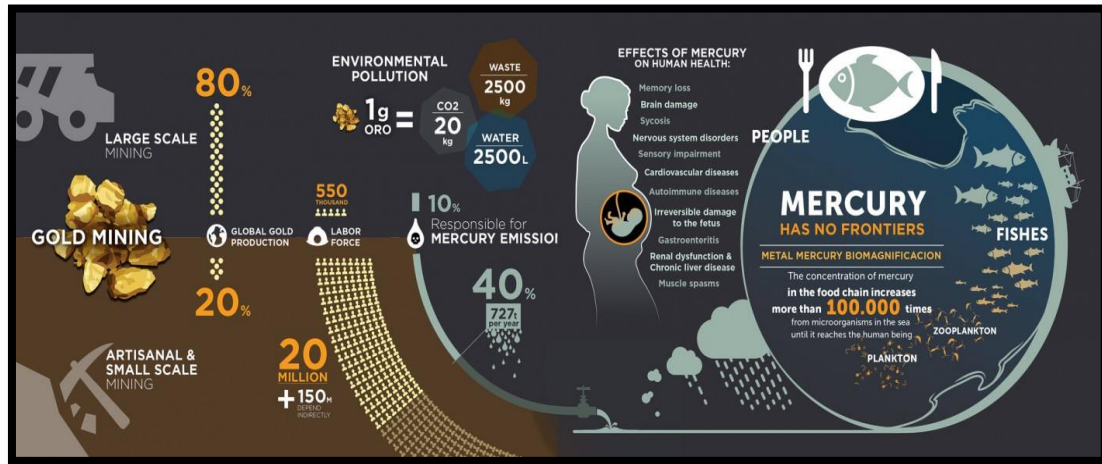
Tedarik zinciri ne kadar uzun olursa, değerli malzemenin izini sürmek o kadar zorlaşmaktadır. Hammaddeyi kaynağına kadar takip edebilmek bu noktada önem kazanmaktadır. Tedarik zinciri problemlerinin bu alanda maden arama gibi bir konuyla işi daha da karmaşık hale getirmesi, çevresel ve sosyal refah açısından endişe verici olarak yorumlanmaktadır (Web 9).

4.1. Altın Aramada Çevreye Verilen Zarar

Tüm dünyadaki altın üretiminin %83-85'inin siyanür kullanarak yapıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Altın yataklarının tenörleri çok az olduğundan, altın madenciliğinde en çok siyanür içerikli yöntemlerin kullanıldığı belirtilmektedir. (Yücel, 2020:16). Altın madenciliğinde kullanılan altın zenginleştirme yöntemlerinden amalgamasyonda ise, cıva kullanılmaktadır. Ancak cıva, zehirleyici olduğu için işçi sağlığını ve çevreyi tehdit ettiğinden, altın üretiminde bu yöntemin kullanımının giderek azaldığına işaret edilmektedir (Yücel, 2020:17). Kimyasallarla birlikte, altın aramada kullanılan enerji ve doğal kaynakların kontrolsüz kullanımı bahsi de geçmektedir. Yapılan bir değerlendirmede

endüstriyel madenlerde 28,35 gram (1 ons) altın üretmenin maliyetinin; 38 saatlik çalışma, 5299 litre su ve büyük bir evin 10 günlük elektriğine denk olduğu belirtilmiştir (Ali, 2006:459). Takı tasarımcısı ve üreticisi Arabel Lebrusan ise, altın çıkarmada cıva ve siyanür gibi çok tehlikeli kimyasalların kullanıldığına ve bu kimyasalların toprağı ve suları kirlettiğine işaret eden konuşmasında, sadece tek bir altın yüzük üretmek için 20 ton toksik atık üretildiğinden bahsetmektedir (Web 7). Bu çok çarpıcı söylem ve bu konuda daha çok araştırma yapılarak sonuçlarının paylaşılması, siyanür ve cıva gibi kimyasalların kullanıldığı klasik maden arama tekniklerinin çevreye olan yıkıcı etkileri konusunda farkındalık yaratmaktadır. Bahsi geçen kimyasallar kullanılarak çevreye zarar verecek şekilde çıkartılan ve gelişmekte olan ülkelerde çevreye ve insana zarar veren bu altın, “dirty gold” (kirlili altın) olarak adlandırılmaktadır (Web 1).

Resim 3’te yer alan görselleştirilmiş bilgilere göre, altın aramada kullanılan cıvanın insan sağlığı üzerindeki etkileri arasında; beyin hasarı, hafıza kaybı, sinir sistemi bozuklukları, kalp ve damar hastalıkları, böbrek fonksiyon bozuklukları ve anne karnındaki fetüste kalıcı hasarlar bulunmaktadır.

Resim 3. Altın aramada kullanılan cıvanın etkileri

4.2. İhtilafli (Kanlı) Elmaslar

Geçtiğimiz birkaç on yılda elmas ticaretinin dünyada birçok ülkede ihtilafı körüklediği, kaynaklarda yer almaktadır (Howard, 2016:137). KPSC ana belgesi, ihtilafli elmasları; “İsyancı hareketleri veya müttefikleri tarafından meşru hükümetleri sarsmayı hedef alan çatışmaları finanse etmekte kullanılan ham (işlenmemiş) elmaslar” (Howard, 2016:139) olarak tanımlamaktadır. Kaynaklara göre belge aynı zamanda, isyancı hareketlerin ham elmasları, meşru hükümeti devirme girişimleri de dâhil olmak üzere kendi askeri aktivitelerini finanse etmede kullandıklarını vurgulayan Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararına da (55/56) gönderme yapmaktadır (Howard, 2016:139).

İhtilafli elmaslar (Conflict Diamonds); bu elmasların satışı ve ticaretinin finanse ettiği vahşi silahlı çatışmalarda kaybedilen hayatlar nedeniyle genellikle “kanlı elmaslar” (blood diamonds) olarak anılmaktadırlar (Howard, 2016:139). Angola, Sierra Leone ve Zimbabve’de, elmasların finanse ettiği

çatışmalarda çok kan dökülmüştür (Howard, 2016:139). Afrika’da kanlı elmasların, isyancı hareketleri hem finanse hem de motive ettiği bilinmektedir. Masum sivillerin kendilerine muhalefet etmelerini önlemek ve gözlerini korkutmak için bu terörist gruplar tarafından yapılan zulüm, 90’ların sonunda dünyada açıkça bilinmeye başlamıştır (Feldman, 2003:835). Silahlı çatışmalar gibi negatiflikleri finanse eden elmasların alımından kaçınmak için, elmasın izinin kaynağına kadar takip edilebilmesi gerektiği noktada, elmas sertifikalandırma sistemi olan Kimberley Process devreye girmiştir. (bkz. Sertifikalandırma Sistemleri)

5. TAKIDA UYGULANAN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÖNLEMLERİNDEN BAZILARI

Takı, beraberinde çeşitli üretim aşamalarını, malzeme çeşitlerini ve üretim yöntemlerini getirmektedir. Tüm bunların sürdürülebilir olabilmesi için ise yenilikler gerekmektedir. Konvansiyonel takı malzemelerinde, özellikle değerli madenlerde, çeşitli alternatifler ve doğaya daha saygılı elde etme yöntemleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, teknolojinin de gelişimiyle laboratuvar ortamında yapılan elmas üretimleri, malzemelerin daha sürdürülebilir ve etik koşullarla elde edilmesi konusundaki soru işaretlerini ortadan kaldırmaktadır.

5.1. Madenin Alternatif (Madencilik Dışındaki) Yöntemlerle Elde Edilmesi

Yeryüzündeki kaynakların sınırsız olmadığı, artık farkında olunan bir gerçektir. Bazı hammaddelerde şimdiden kıtlık olduğu bilinmektedir. Bu durumda maden elde etmenin alternatif yollarına gidilmektedir. Daha önceden üretilmiş ve kullanım ömrünü tamamlamış nesnelere kıymetli içeriğinin hammaddeye dönüştürülerek yeni yapılacak bir üretimde tekrar kullanılması, maden veya çeşitli malzemeler elde etmenin madencilik içermeyen yöntemi olarak uygulanmaktadır. Bu uygulamayla birlikte, “urban mining” kavramından da bahsedilmektedir. Şehir madenciliği olarak Türkçeleştirilebilecek bu kavram, malzemelerin madenler yerine şehirlerden elde edilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Yani; şehirlerde artık kullanılmayan malzemeler, örneğin bina yapımından, yol yapımından artan malzemeler, yeraltındaki atıl malzemeler, özellikle konstrüksiyonlarda kullanılan metaller ya da kablolarda kullanılmış bakır vb. materyaller değerlendirilebilecektir. Urban mining uygulamalarında, özellikle yıkım alanlarının yönetiminde ve malzemeyi hemen kaynağında kullanmada potansiyelin yüksek olduğu belirtilmiştir (Bürstmayr, Stocker. 2020:16).

Hammaddeyi alışlageldiği gibi doğadan elde etmek, pahalı madencilik işlemleri ve kilometrelerce hatta kıtalar arası nakliye masrafı anlamına gelmektedir ve dahası, genellikle bu süreçte adil olmayan çalışma koşulları da söz konusudur. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, sahip olunan tüm ürünlerin hammaddeye dönüştürülmesinin gelecek için kaçınılmaz olduğu yorumu, kaynaklarda yer almaktadır (Bürstmayr, Stocker. 2020:16).

Urban mining kavramı ile birlikte, doğaya daha saygılı maden arama ya da değerlendirme yöntemleri mevcuttur. Konuyla ilgili kaynaklarda özellikle altın madenciliği için çeşitli terimler yer almaktadır. Bunlardan ele alınması gereken; “Eco-Friendly Gold” olarak tanımlanan yani, ekoloji dostu altın, eko-altın ya da yeşil altın (green gold) olarak bilinen altındır. Özelliği ise, cıva, siyanür veya başka tehlikeli kimyasal kullanılmadan, minimum ekolojik bozulmayla çıkartılan altın olmasıdır. Madenciliğin çevre üzerinde etkisi olmasına rağmen bu altın, toksik kimyasallar olmadan ve çevreye özen göstererek çıkarılmaktadır. Bu sayede ekoloji dostu altının, altın madenciliğine, yerli ekosistemin onarılması için programlar dahilinde olan, çevre dostu ve daha sağlıklı bir alternatif olduğu belirtilmektedir (Web 1).

Resim 4. Alice Gwyneth Jewellery marka geri dönüştürülmüş altından üretilmiş yüzük örneği

Bir diğeri de “Ethical Gold” yani, etik olarak elde edilmiş altındır. Resmi ekonomiye dahil, tedarikinde yasadışı operasyonların olmadığı, elde edilme sürecinde çevresel olarak sağlıklı uygulamaların olmadığı, üretiminde iyi çalışma koşulları olan, çalışanlar arasında cinsiyet ayrımının olmadığı, üretiminde çocuk işçinin çalıştırılmadığı, silahlı çatışmalara katkı sağlamayan ve transparan tedarik zincirinin olduğu altındır. Bu altının çıkartılmasında ve geri kazandırılmasında sorumluluk sahibi bir tutum izlenmektedir ancak, madencilik sürecinde cıva veya siyanür gibi toksik kimyasalların kullanımı dışlanmamaktadır. Etik altın, cıva veya siyanür kullanılarak kazanılabilir ancak; kimyasal ve kalıntıların arıtma süreçleri güvenli şekilde yönetilmektedir (Web 1).

Altın, soy metaldir ve bu da özelliklerini kaybetmeden defalarca geri dönüştürülebilmesini sağladığından, “Recycled Gold” (geri dönüştürülmüş altın) günümüzde de sıklıkla kullanılmaktadır. Geri dönüştürülmüş altın; daha önce rafine edilmiş altındır. Takı gibi kullanılmış olan ürünlerin altın içerenlerinden, hurda ve atık metallere veya pek çok diğer kaynaktan gelmektedir (Web 1).

5.2. Laboratuvar Ortamında Üretilen (Sentetik) Elmaslar

Her gün daha fazla markanın ürünlerinde, laboratuvar üretimi (sentetik) elmas kullandığı görülmektedir. Dünyaca ünlü takı markası Pandora, ilk sentetik elmas içeren koleksiyonunu 2021’de piyasaya sürerken; Lark&Berry, Leo&Lumi ve Kimai gibi sürdürülebilir takı markaları da insan yapımı elmaslarla takı üretmeye odaklanmaktadır (Web 6).

Endüstriyel seviyedeki sentetik elmasların tarihçesi, birkaç on yıl geriye gitmektedir. Ancak, süs taşı kalitesinde sentetik elmasların tanınır hale gelmesi, butik takı markalarıyla iş birliği içinde büyüyen pazarı üstlenen birkaç öncü kuruluşun yükselmesiyle, son on yılda olmuştur. Takı üreticileri, çevresel sosyal sorumluluğu, süs taşı ürünlerini pazarlamada daha çok ciddiye almaktadırlar. İhtilafsız elmasları sertifikalandıran Kimberley Process de elmasların kaynağı ve üretim sürecine, tüketicinin dikkatini çekmiştir (Ali, 2011:1-2).

Bu elmasların yapımında HPHT ve CVD adında iki metot kullanılmaktadır. HPHT (High Pressure High Temperature) sentetik elmasın yüksek basınç ve yüksek ısı ile üretildiğini göstermekte; CVD (Chemical Vapor Deposition) ise, kimyasal buharlı depozisyon anlamına gelmektedir. HPHT daha az içerik gerektiren daha hızlı bir yöntem iken, CVD’nin çeşitli alt tabakaların üzerinde daha geniş alanlarda elmas oluşturabilmekte olduğu ve elmasın içerisinde yer alan kimyasal kirliliklerin daha çok kontrol edilebildiği yöntem olduğu kaynaklarda yer alan bilgilerdendir. Ayrıca CVD sürecinin HPHT gibi aşırı basınç gerektirmediğinin de altı çizilmektedir (Ali, 2011:2).

Resim 5. Sentetik pırlanta kullanılarak üretilmiş yüzük örnekleri

Doğal olarak oluşmuş elmaslarla sentetik elmasların karşılaştırılması gerekirse; elmasın yerin altındaki oluşumunun yeryüzünde kopyalanarak meydana getirilmesi, sentetik elmaslarda maden arama sürecinin olmamasıyla birlikte, madenden çıkartılan doğal elmasa kıyasla daha etik ve sürdürülebilir bir alternatif olmasını getirmektedir. Her iki elmasın da görsel, fiziksel ve kimyasal olarak aynı oldukları

ve tek farklarının, nasıl oluştuğları olduğuna dikkat çekilmektedir. Takılarında sentetik elmas kullanan sürdürülebilir takı markası Lark&Berry'nin kurucusu Laura Chavez, doğal elmasın oluşum sürecini laboratuvar ortamında taklit etmenin sonunda, %100 gerçek elmas elde edildiğinin ve arada hiçbir fark olmadığını altını çizmiştir (Web 5).

5.3. Sertifikalandırma Sistemleri

Takı ticaretinde uzun tedarik zincirlerinin yarattığı olumsuzluklardan kaçınmak ve üretimde kullanılacak malzemenin kaynağına kadar takibini sağlayabilmek için alınan önlemlerin başında sertifikalandırma sistemleri ve standartlar gelmektedir. Takıyı etik ve sürdürülebilir kılmak için pek çok inisiyatif ve kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan en önemlileri; Responsible Jewellery Council (RJC) ve Kimberley Process (KP) olarak bilinmektedir.

Takı ve saat üretimi ve perakende satışı, özellikle Avrupa'da, küçük aile işletmeleri ve atölyeleriyle karakterize edilmektedir. Avrupa aynı zamanda çeşitli sektörler için bir dizi sürdürülebilirlik ve CSR standartları katan Corporate Social Responsibility (CSR)- (Kurumsal Sosyal Sorumluluk) hareketinin ön saflarında yer almaktadır. Takı alanında ise bu hareket, Responsible Jewellery Council'i (RJC)- (Sorumlu Takı Konseyi) ihtiva etmektedir. Konseyin amacı; elmas, altın ve platin grubu metaller için madenden perakende satışa kadar uzanan, işleyen bir sertifikalandırma sistemi geliştirmek olarak açıklanmaktadır. (Möllenhoff vd. 2014:i) Misyonlarında, tedarik zincirinde güvenilirlik ve sürdürülebilirlik kavramlarını temel alan ve bunların standartlaşması için çalışan RJC, daha sorumluluk sahibi tedarik zincirleri oluşturabilmek ve yapılan uygulamaları geliştirmek için sertifikalandırmanın önemini vurgulamaktadır. Sertifika sistemleri, iş ortakları arasında ortak bir dil ve platform sağlamakta, bağımsız üçüncü şahıslar yoluyla daha iyi uygulamaları kavramayı teşvik etmekte ve standartların gelişiminde tedarik zincirleriyle ilgili ne istenmesi gerektiğinin tartışılacağı ortamı yaratmaktadır (Web 8). RJC Uygulama standardı kodları, United Nations Sustainable Development Goals'a (SDG's) (Sürdürülebilir Gelişim Hedefleri) katkıda bulunmaktadır (Web 1).

Sertifikalandırma sistemleri arasında en önemlilerinden bir diğeri de, elmas ticaretinin büyük kısmını kontrol eden Kimberley Process'tir. Kimberley Process (KP), 2003 yılında kurulmuş kanlı elmasları global tedarik zincirinden kaldırma taahhüdü (Web 11) olarak tarif edilmiştir. Tüm dünyada ihtilafli (kanlı) elmasların (hükümetlere karşı savaşı finanse etmekte kullanılan ham elmasların) ticari akışını azaltmak üzere, yönetimleri, sivil toplulukları ve endüstriyi bir araya getirmektedir. Günümüzde KP katılımcılarının dünya kanlı elmas ticaretinin %99,8'ini aktif olarak önledikleri bilgisi, resmi web sitelerinde yer almaktadır (Web 11).

Yapılan araştırmalara göre, sertifikalandırmanın kurum içi ve dışında fark edilen faydaları bulunmaktadır. Buna göre; sertifikalandırma sistemlerinin kurum dışında daha büyük ölçekli müşterilerle bağlantı kurmayı başarmak, yeni müşteriler çekmek ve sertifikayı reklam yapmakta kullanmak gibi faydalarının bulunduğu tespit edilmiştir. Kurum içi faydaları arasında ise; çalışanların

zihniyetinde pozitif değişimleri kapsadığı, şirketlerin iç yapılanmasında ve işe alma şartlarında, daha etik ve güvenli bir ortamda çalışıyor olma algısı yaratarak daha kalifiye elemanları çektiği gibi veriler yer almaktadır (Möllenhoff vd. 2014:ii).

6. TAKI MARKALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDAKİ UYGULAMALARINA ÖRNEKLER

2016 yılında düzenlenen Saat, Takı ve Süs Taşları platformu Baselworld'de; Chopard, Muzo, Gemfields ve Autore gibi dört büyük markanın temsilcileriyle Maria Daulton tarafından yapılan röportaj, bahsi geçen ünlü markaların sürdürülebilirlik ilkesini ön plana aldıklarını göstermektedir. Bu markaların en ünlülerinden Chopard'ın hem kırmızı halıda yer alan hem de diğer takılarında adil koşullarda çıkartılmış (fairmined) altın kullanan ilk firma olduğunu belirten Chopard- International Communication director Raffaella Rossiello, markanın 2014'te Cannes Palme D'or ödülünün yapımında da sürdürülebilirlik bilincini küresel izleyiciye aktarabilmek için bu altını kullandıklarını belirtmiştir (Web 4).

Resim 6. Chopard mücevher markası tarafından RJC sertifikalı altından üretilmiş Palme D'or ödülü

Kolombiya zümrütü markası Muzo'nun pazarlama Müdürü Jason Woods, kaynağı sorumluluk sahibi ve sürdürülebilir şekilde hammadde elde etmek için Kolombiya'da modern bir maden modeli yarattıklarını belirtmektedir. Yaptıkları uygulama, maden aramada ekosistemi zarar görmemiş halde tutacak örnek bir model ve her taşın çıktığı andan itibaren müşteriye ulaşana kadar takip edilebildiği ve kayıtlı olduğu bir sistemi içermektedir (Web 4). Çalışanlarına adil ödeme yapıldığına dikkat çeken markanın kendileri tarafından konan ve aynı zamanda endüstrinin koyduğu etik standartları takip ettiği belirtilmektedir.

Renkli süs taşları markası Gemfields yöneticisi Sean Gilbertson, markanın hammadde elde etme sırasında tüm aşamaların şeffaf olmasına dikkat ettiğini belirtmiştir. Renkli süs taşlarının nasıl ve kim tarafından çıkarıldığının ve pazara nasıl sokulduğunun bilinmediği piyasada bu firma, her taşı tek tek

çıkartarak, sınıfını belirleyip tasnif ederek ve çok dikkatli şekilde temizleyerek sertifikalandırıldığını belirtmektedir (Web 4). Marka, ürününün madenden pazara kadar geçirdiği bütün aşamaları kapsayacak şekilde izinin sürülebilir olmasına önem vermektedir.

Sürdürülebilir inci markası Autore'un kurucusu Rosario Autore, röportajda, inci endüstrisinin sadece el değmemiş ve bozulmamış bir ortamda hayatta kalabileceğinden bahsetmektedir. Güney Denizi inci istiridyesinin ortamının doğallığını korumanın ve devamını sağlamanın kendileri için ne kadar önemli olduğunu söyleyen Autore, henüz başlangıç seviyesinde olarak yorumladığı takı ve saat endüstrisi sürdürülebilirliğinin %100 sürdürülebilir, etik ve şeffaf olmasına daha çok yol olduğundan söz ettiği konuşmasında; ancak bu anlayışa sahip firma sayısının artmasıyla gurur duyulacak bir endüstriye sahip olunacağını da belirtmektedir (Web 4).

Resim 7. Ürünlerinde sentetik pırlanta kullanan Lark and Berry üretimi küpeler

Pandora gibi dünyaca ünlü markalar takılarında laboratuvar üretimi pırlantalar kullanmaya başlamışken; sürdürülebilir takı markası olarak bilinen bazı firmalar da marka kimlikleriyle anılan sürdürülebilirlik yöntemleri belirlemişlerdir. Bunlardan Vrai, Vashi, Wwake, Jessie Thomas, Missoma, Kimai, Milly Grace, Shyla, Wolf & Gypsy gibi bazıları geri dönüştürülmüş metal (altın, gümüş) kullanırken; Vashi, Jessie Thomas, Ingle & Rhode, Wwake, Kimberly McDonald gibi çoğu, bu metalleri etik olarak ya da sorumlu şekilde elde edilmiş elmaslarla kombine etmektedir. Idyl, Lark & Berry gibi bazıları laboratuvarda üretilmiş elmas tercih etmektedir ve Vrai ve Kimai gibi firmaların da bu elmasları geri dönüştürülmüş metalle kombine etmekte oldukları görülmektedir. Vashi ve Alice Gwyneth Jewellery firmaları da sipariş aldıkça üretim yapan, stoksuz çalışan firmalardandır. Böylece üretim için fazladan ve

gereksiz enerji harcanmamakla birlikte, kullanılmayacak takılar depolamaktan kaçınılmaktadırlar (Web 6).

Sürdürülebilir takı firmalarının arasında çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmenin yanında, kârını çevreyi ve insan haklarını korumak, iyileştirmek ve güçsüzlere istihdam yaratmak için kullananlar da bulunmaktadır. Örneğin, izi sürülebilir tedarik zinciri kullanarak çalışan İngiliz Zoe Morton firmasının, her sipariş için bir ağaç diktiği bilgisi, markanın web sitesinde yer almaktadır (Web 12). Geri dönüştürülmüş metal ve organik malzemeyi yeşil enerjiyle bir araya getirerek üretim yapan ve paketlemesinden teslimatına kadar her adımında sürdürülebilirliği temel alan İngiliz markası Atteya'nın, takılardan elde ettiği karın %5'ini sosyal ve çevresel hayır kurumlarına bağışladığı görülmektedir (Web 2). Büyüklükleri her ne olursa olsun sürdürülebilir takı markalarının, bahsi geçen örneklere benzer sosyal konulara ve çevreye karşı çok daha duyarlı oldukları ve bu konularda sorumluluk olarak daha yararlı olacakları yeni hedefler belirledikleri gözlemlenmektedir.

7. SONUÇ

Sürdürülebilirlik, sonraki nesillere nasıl bir gelecek bırakılacağıyla ilgilidir. Günümüzde sürdürülebilirliğin bir değer olarak ele alındığı ve artık daha çok kişinin günlük aktivitelerine, davranışlarına yön verdiği görülmektedir. Bununla kalmayıp, daha çok kuruluşun şirket politikalarına yansıdığını da gözlemek mümkündür. Ancak bu davranış ve politikaların daha yaygın hale getirilerek, tüm sektörlerde yansımalarının zorunlu olduğu gerçeği yadsınamaz.

Bu çalışmada, konvansiyonel malzemeye üretilen takının maden aramayla başlayan tedarik zincirinden üretim ve pazarlama koşullarına kadarki temel problemlerden bazılarını oluşturan; altın aramada kullanılan kimyasalların doğaya zarar vermesi, uzun tedarik zincirleri nedeniyle izi sürülemeyen "kanlı elmas"ların neden olduğu sürdürülebilirlik problemleri gibi takı sektörüne ait sıkıntılar tespit edilerek aktarılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, takı üretiminde halihazırda uygulanmakta olan çeşitli sertifikasyon sistemleri ile hammadde elde etmenin alternatif yöntemleri gibi bazı sürdürülebilir önlemlerden bahsedilmiş ve bu uygulamalara dahil olan markalardan örnekler verilerek, takıda sürdürülebilirlik konusuna temel kavramları içeren bir giriş yapılmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında takı alanında önemli olanın; tekstil endüstrisi gibi diğer sektörlerde de uygulanan daha sürdürülebilir üretim yapmanın gerekliliğini anlamak ve bu konuda önlem almak için harekete geçmek olduğu, ortaya çıkan sonuçlardandır. Gelecek nesiller için sürdürülebilir ve sorumluluk sahibi üretim ve tüketim alışkanlıkları bağlamında

kalıcı çözümler üretilmesi ve oluşturulacak yeni düzene en hızlı şekilde adapte olunması gerekliliği, görmezden gelinemeyecek boyuttur.

KAYNAKÇA

- Ali, S. H. (2006). Gold mining and the golden rule: a challenge for producers and consumers in developing countries. *Journal of Cleaner Production*, 14(3-4), 455-462.
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2004.05.009>
- Ali, S. H. (2011). Ecological comparison of synthetic versus mined diamonds. Working paper, Institute for Environmental Diplomacy and Security, University of Vermont.
https://www.uvm.edu/~shali/Synthetic_Diamonds_Mined_Diamonds.pdf
- Bürstmayr, S. Stocker, K. (2020). Designing Sustainable Cities: Managable Approaches to Make Cities Better. Walter de Gruyter GmbH, 151.
ISBN: 3035621985, 9783035621983.
- Feldman, D. L. (2003). Conflict Diamonds, International Trade Regulation, and the Nature of Law. *U. Pa. J. Int'l Econ. L.*, 24, 835.
<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/upjlel24&div=26&id=&page=>
- Howard, A. (2016). Blood Diamonds: The Successes and Failures of the Kimberley Process Certification Scheme in Agnola, Sierra Leone and Zimbabwe. *Wash. U. Global Stud. L. Rev.*, 15, 137.
<https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/wasglo15&div=7&id=&page=>
- Möllenhoff, J., Quinn, H., Sjögren, I., & Council, R. J. (2014). Small to Medium-sized Enterprises (SMEs): Uptake, Access and Impact of Certification in the Jewellery Supply Chain.
<https://www.responsiblejewellery.com/wp-content/uploads/IHEID-SME-Uptake-Access-and-Impact-of-Certification-in-the-Jewellery-Supply-Chain-2014.pdf>
- Mudd, G. M. (2007). Global trends in gold mining: Towards quantifying environmental and resource sustainability. *Resources Policy*, 32(1-2), 42-56.
<https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2007.05.002>
- Okay, H. (2016, 23 Mayıs). Fair Trade (Adil Ticaret). *Dünya Gazetesi*
<https://www.dunya.com/kose-yazisi/fair-trade-adil-ticaret/28220>
- Yücel, B. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Altın. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Fizibilite Etütleri Daire Bşk. 34.
<https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden-serisi/altin.pdf>
- Zeren, A.D. ve Nakıboğlu, A.G. (2009). Sürdürülebilir Ürün Tasarımında Tanım ve Yöntemler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 458-480.
Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4382/60151>
- Web 1: Amalena. Eco-gold vs Ethical Gold vs Recycled Gold Jewellery. (Erişim: 12.01.2022)
<https://www.amalena.com/wp-content/uploads/Eco-ethical-recycling-gold-1600.png>
- Web 2: Atteya. Sustainability and Ethics (Erişim: 20.02.2022)
<https://www.attaya.co.uk/sustainability>
- Web 3: Ecocert. Fair Trade (Adil Ticaret) (Erişim: 07.03.2022)
<https://www.ecocert.com/tr-TR/uzmanlik/fair-trade>
- Web 4: Daulton M. (2016). The Ethics of Luxury Jewellery and Watches Uncovered Part:1. The Jewellery Editor. YouTube. (Erişim: 25.11.2021)
<https://www.youtube.com/watch?v=UPPgu3jYc5U>
- Web 5: Goldstone, P. (2021). Everything You Need to Know About Lab-Grown Diamonds. *marieclaire.co.uk*. 15.12.2021. (Erişim: 12.11.2021)
<https://www.marieclaire.co.uk/fashion/lab-grown-diamonds-759512>
- Web 6: Goldstone, P. (2022). Best Ethical Jewellery Brands to Shop Now *marieclaire.co.uk*. 12.03.2022 (Erişim: 15.11.2021)
<https://www.marieclaire.co.uk/fashion/shopping/ethical-jewellery-609238>
- Web 7: Lebrusan, A. (2015). Ethical Jewellery. TEDx Bedford. YouTube. (Erişim: 25.11.2021)
<https://www.youtube.com/watch?v=RTXQcv2yiEI>

- Web 8: RJC. (2014). Building Responsible Jewellery Supply Chains, RJC impact report (Erişim: 23.02.2022)
<https://www.responsiblejewellery.com/wp-content/uploads/RJC-Impacts-Report.pdf>
- Web 9: What is Ethical And Sustainable Jewelry? An Industry Deep-Dive. sustainablejungle.com. (Erişim: 14.12.2021)
<https://www.sustainablejungle.com/sustainable-fashion/sustainable-and-ethical-jewelry/>
- Web 10: What is Sustainability?. University of Alberta. Office of Sustainability (Erişim: 12.11.2021)
<https://www.mcgill.ca/sustainability/files/sustainability/what-is-sustainability.pdf>
- Web 11: What is the Kimberley Process (Erişim: 20.11.2021)
kimberleyprocess.com/en/what-kp
- Web 12: ZoeMorton. Sustainability (Erişim: 25.01.2022)
<https://www.zmorton.com/pages/sustainability>

RESİM KAYNAKLARI

- Resim 1.** Etik koşullarda çıkartılmış pırlantayla üretilmiş Pandora marka charm
<https://www.pandora.net/en-th/products/charms/788590c01>
- Resim 2.** Studio Adorn marka 9 ayar geri dönüştürülmüş altından üretilmiş yüzükler
<https://www.wearthlondon.com/recycled-9ct-gold-fluid-ring>
- Resim 3.** Altın aramada kullanılan cıvanın etkileri
<https://www.amalena.com/eco-gold/#!>
- Resim 4.** Alice Gwyneth Jewellery marka geri dönüştürülmüş altından üretilmiş yüzük örneği
<https://www.marieclaire.co.uk/fashion/shopping/ethical-jewellery-609238>
- Resim 5.** Sentetik pırlanta kullanılarak üretilmiş yüzük örnekleri
<https://www.brilliantearth.com/lab-created-diamonds/>
- Resim 6.** Chopard mücevher markası tarafından RJC sertifikalı altından üretilmiş Palme D'or ödülü
<https://www.chopard.com/en-intl/palme-d-or.html>
- Resim 7.** Ürünlerinde sentetik pırlanta kullanan Lark and Berry üretimi küpeler
<https://www.marieclaire.co.uk/fashion/shopping/ethical-jewellery-609238>

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamaktadır, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

YAŞ AYRIMCILIĞINDA YENİ DÖNEM: EPİDEMİK STİGMA**Dr. Nurullah SELÇUK*****ÖZET**

Bu çalışma son dönemlerde sosyal politikalar geliştirilerek aktif yaşlanma ile faal nüfusun bir parçası haline gelme gayreti içerisinde olan yaşlının, Covid-19 salgını sürecinde maruz kaldığı ayrımcılıkla yaşadığı sosyal problemleri ele almaktadır. Çalışmanın amacı, toplumsal ilişkilerde ve sosyal yapıda meydana gelen değişikliklerden en çok etkilenen ve kırılğan kitle içerisinde bulunan yaşlıların, yaşamış olduğu sorunlara ek olarak salgın süreciyle birlikte damgalama yoluyla maruz kaldıkları ayrımcılığa dikkat çekmektir. 2020 yılının mart ayı itibariyle küresel boyutlara ulaşan Yeni Tip Korona Virüs (Covid-19), bulaşma riski yüksek olan bir hastalık olarak ciddi önlemlerin alınmasına neden olmuştur. Hastalığın etkilerinin hassas gruplar için yıkıcı olması, riskli gruplar üzerinde tedbirlerin daha geniş kapsamlı alınmasına neden olmuştur. Bu süreçte, kronik hastalar ve 65 yaş üstü bireylerin korunması amacıyla alınan önlemlere, gerek görsel medyada gerekse sosyal medyada geniş yer verilmiştir. Özellikle yaşlıların sokağa çıkma kısıtlanmasının bir karantina süreci olarak algılanmasına neden olan açıklamalar, modernleşme ile beraber ciddi oranda statü kaybı yaşayarak sosyal problemleri artan yaşlıların yeni bir ayrımcılıkla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Önlemler kırılğan olan risk gruplarını korumaya yönelik alınırken, dünyanın birçok ülkesinde ana akım medya ve sosyal medyanın bu önlemleri, salgının yaşlılar üzerinden yayıldığı algısına neden olan haberleri ve paylaşımları nedeniyle hastalığın kaynağı yaşlılar olarak görülmüştür. Yaşlıya karşı aktif nüfus tarafından (15-64) gerçekleştirilen yaş ayrımcılığı (yaşçılık), salgın sürecinde başka bir boyut kazanarak epidemik bir stigma haline dönüşmüştür. Ana akım medyada salgın süreciyle ilgili haberler yaşlı kitle üzerinde alınan tedbirlerle dile getirilmiş, salgın kökenli ölümler yaş değişkeni üzerinden açıklanmış ve dolayısıyla salgınla ilgili alınacak tedbirler ve Covid-19 gündemleri yaşlılar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Popüler eğlence kültürünün önemli araçlarından biri olan sosyal medya aracılığıyla yapılan paylaşımlar, 65 yaş ve üstü kişileri salgının seyri konusunda neden göstermiş ve yaşlı ayrımcılığını şiddetlendirmiştir. Aktif nüfus içerisinde başarılı yaşlanma girişimleriyle var olabilme mücadelesi veren yaşlının, yaşlanmayla beraber artan sorunlar nedeniyle dezavantajlı durumu, salgın sürecinde oluşan algı ile çarpıcı boyutlara ulaşmış ve birçok olumsuz örneklerle vicdanları yaralayan görüntülere neden olmuştur. Bu kapsamda çalışma, yaşlıya karşı bulaşıcı bir hastalığın yayılma hızına bağlı oluşan epidemik durumda, aktif nüfus olarak nitelendirilen kitle tarafından ayırt edilmesine neden olan, yaşa dayalı (*algılanabilir toplumsal özelliklerine göre*) başkalaştırma veya ayrımcılık yapılması suretiyle damgalanmasını ve ortaya çıkan epidemik stigma (salgının nedeni- salgın yoluyla damgalama, iz) sürecini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Yaşlı, Yaş Ayrımcılığı, Stigma (Damgalama), Aktif Yaşlanma

NEW ERA IN AGE DISCRIMINATION: EPIDEMIC STIGMA**ABSTRACT**

This study deals with the social problems experienced by the elderly, who are trying to become a part of the active population with active aging by developing social policies recently, due to the discrimination they are exposed to during the Covid-19 epidemic. The aim of the study is to draw attention to the discrimination that the elderly, who are most affected by the changes in social relations and social structure, and who are among the fragile population, in addition to the problems they have experienced, through stigmatization with the epidemic process. The New Type Corona Virus (Covid - 19), which has reached global dimensions as of March 2020, has caused serious measures to be taken as a disease with a high risk of transmission. The devastating effects of the disease for vulnerable groups have led to wider measures being taken on risky groups. In this process, the measures taken to protect chronic patients and individuals over the age of 65 were given wide coverage both in the visual media and in the social media. The explanations that caused the curfew of the elderly to be perceived as a quarantine process, in particular, caused the elderly to experience a serious loss of status with modernization, and to face a new discrimination. While the precautions were taken to protect the

* Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, n_selcuk2000@yahoo.com. Orcid: 0000-0002-9590-041X Derleme Makale Sayfa Sayısı: 932-947
Makale Geliş Tarihi: 21. 06. 2022 Makale Kabul Tarihi: 05.08.2022 Makale Yayın Tarihi: 31.08.2022

vulnerable risk groups, in many countries of the world, the source of the disease was seen as the elderly due to these measures of the mainstream media and social media, news and posts that caused the perception that the epidemic was spreading through the elderly. Age discrimination (ageism), perpetrated by the active population (15-64) against the elderly, gained another dimension during the epidemic and turned into an epidemic stigma. The news about the epidemic process in the mainstream media was expressed with the measures taken on the elderly population, the deaths caused by the epidemic were explained over the age variable, and therefore the measures to be taken regarding the epidemic and the Covid-19 agenda were carried out over the elderly. Sharing through social media, which is one of the important tools of popular entertainment culture, showed people aged 65 and over about the course of the epidemic and exacerbated ageism. The disadvantaged situation of the elderly, who are struggling to exist with successful aging initiatives in the active population, due to the increasing problems with aging, has reached striking dimensions with the perception formed during the epidemic process and has caused images that hurt the conscience with many negative examples. In this context, in the case of an epidemic due to the spread of a contagious disease against the elderly, the stigma of age-based (according to their perceptible social characteristics) differentiation or discrimination and the resulting epidemic stigma (the cause of the epidemic, the stigma, trace) process through the epidemic is discussed.

Keywords: Covid-19 Outbreak, Elderly, Age Discrimination, Stigma, Active Aging.

Giriş

Yaş ayrımcılığı (yaşçılık), yaşa bağlı ayırtırmaya yönelik eylemleri içermektedir. Yaş ayrımcılığı her türlü yaş grubuna yönelik olarak gerçekleştirilebilmektedir. Yaşı temel alarak damgalamaları, kalıp yargıları ve ayırtırmaları içermektedir. Yaşçılık özellikle kırılğan nüfusa yönelik kalıp ön yargıları içermektedir. Salgın süreciyle yaygın bir biçimde yaş ayrımcılığının yaşlılara yöneldiği görülmektedir (Altın, 2020:52). Yaşlı ayrımcılığı, ideolojik bir tür olarak kişi üzerinde yaşından kaynaklı cinsiyet ve ırk ayırımına bağlı eylemsel içerik taşıyan davranışları içermektedir. Yaş ayrımcılığı, ileri olan yaşa karşı hissedilen önyargının bir tutum olarak benimsenmesi durumudur. Yaş ayrımcılığının kendini gösterdiği çeşitli alanlar bulunmaktadır. Bu alanların en çarpıcı olanları, mesleki faaliyetlerin yürütülmesi esnasında, sağlık hizmetine erişim ve sağaltım sürecinde yaşanabilecek yanlılıkla ve sosyal yönden taraf tutma ile gerçekleştiği görülmektedir. Yaşlı ayrımcılığının kuramsal içeriğinde ölüme ait korku, dış görünüşün önem kazandığı günümüz toplumlarında bu durumun gençlik ve güzellikle ilişkilendirilmesi, iktisadi kazanımların ve verimliliğin artan önemi gibi öncüller sıralanabilir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004:225).

Yaş a bağlı gelişen ayrımcılıkta yaş temel alınarak bireye karşı ayırtırmacı tutum ve eylemler sunulması yaş ayrımcılığı olarak tanımlanabilir. Bu tutum ve eylemler genç kişilere yönelik de olabilir. Dolayısıyla sadece yaşlılara karşı gerçekleşmez. Gençlerle ilgili olan ayrımcılık, fikirlerinin göz ardı edilmesi, önemsenmemesi; deneyimsiz olmalarından dolayı beceri düzeylerine olumsuz vurgu yapılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yaşlılarla ilgili kısım ise, emeklilik ya da yaşanan fiziksel kayıp nedeniyle çalışmama durumunda yaşlının toplumsal ve iktisadi açıdan bir yük olarak görülmesidir (Buz, 2015:269). Yaş ayrımcılığı günümüzde önemli bir problem olarak görülürken, COVID-19 salgın sürecinde, kitle iletişim araçları ve özellikle sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere yayılmıştır. Salgının, yaşlı kitle üzerinden açıklanmasına yönelik tüm içerikler, yaşlı ayrımcılığına meşru bir zemin oluşturmuştur. Salgına neden olan hastalığın geniş kitlelere yayılması, salgının önlenmesi için alınacak tedbirler ve toplumsal etkileşime neden olan hareketliliğin azaltılması için gerçekleştirilen öneriler, yaş değişkeni üzerine odaklanılmasına neden olmuştur. Alınan tedbirler, kırılğan grupların hastalığın yıkıcı etkilerinden korunması amacı taşımasına rağmen, bu grupların tecrit edilmesi algısına neden olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kaynaklı verilere göre Avrupa ülkelerinde Covid-19 kaynaklı ölümlerin %95'inin 60 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu belirtilmektedir. Dolayısıyla hem dünyada hem de ülkemizde, ölümlerin büyük bölümünün belirli bir yaşın üzerindeki insanlarda meydana geldiği

görülmektedir (Soysal, 2020). Covid-19 virüsünün pandemi ilan edilmesine neden olan yaygınlığı, başladığı andan itibaren riskli gruplarla ilgili ve özellikle yaşlılar üzerinden alınan tedbirler, onlar üzerinde farklı algıların oluşmasına neden olacak söylem ve baskılara neden olmuştur. Bu söylem ve baskılar yaşlıların ve kronik hastaların risk grubu olarak değil, hastalığın yayılmasının etkenlerinden biriyişi gibi görülmesine neden olmuştur (Varışlı ve Gültekin, 2020).

Covid-19 salgını ile ilgili alınan tedbirlerin başında yaşlıların (65 ve üzeri) ve kronik rahatsızlıkları bulunan bireylerin büyük risk altında olması nedeniyle toplumsal hareketliliğin içine girmemesi, halka açık alanlarda ve parklarda bir araya gelmemeleri, zorunlu haller haricinde toplu taşıma araçlarında bulunmamaları gerekliliği dile getirilmiştir. Aksi durumda hem kendileri hem de toplum sağlığı açısından risklerin artacağı, bu durumun salgının yayılmasına neden olabileceği açıklaması yapılmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020). Salgının önlenmesi, riskli grupların korunması ve sosyal etkileşimin en aza indirgenmesi için yapılan açıklamalar, toplumda salgının kökeninin ve yayılma nedeninin yaşlılarla ilişkilendirilmesine neden olmuştur.

Covid-19 küresel sağlık krizinin, insanların fiziksel izolasyona girme zorunluluğuna neden olduğu kabul edilmektedir. Pandemi sürecinde kişisel güvenlikle ilgili endişeler ve pandeminin nasıl, ne zaman çözüleceğine dair belirsizlik ve endişe sürekli güncelliğini korumuştur. Pandemi süresince fiziksel mesafe ile ilgili alınan tedbirler, bazı insanlar için özellikle yalnız yaşayanlar ve arkadaşlarıyla ya da sevdikleriyle iletişim halinde kalmalarına yardımcı olabilecek web özellikli akıllı telefonlar veya diğer elektronik cihazlardan yoksun ya da bunları kullanamayacak düzeyde olanlar arasında sosyal izolasyon deneyimine yol açmıştır. Yalnızlık, özellikle yaşlı insanlar arasında zaten derin bir halk sağlığı sorunudur ve pandemi sürecinde fiziksel izolasyon, yalnızlığın simgelediği sosyal izolasyona zemin hazırlamıştır. Bu durum, yani yaşlının fiziksel ve sosyal izolasyona tabi tutulmasının neden olabileceği uygulamalar, salgın öncesi ABD'de ciddi bir endişe kaynağıydı. 2018'de ABD Senatosu Yaşlanma Özel Komitesi tarafından bu konuda çalışmalar yapılmıştır. Komite, "Toplumsuz Yaşlanma: İzolasyon ve Yalnızlığın Sonuçları" konulu oturumlar düzenlemiş ve pandemi öncesi yaşlıların sosyal izolasyona uğramasının sonuçlarına değinmiştir (Flett ve Heisel, 2020:2445). Fakat pandemi süreciyle yaşlıların sosyal yaşamdan soyutlanmalarının neden olabileceği sosyal sorunlar ve toplumsuz yaşlanmanın yaşlılıkta ne tip sonuçlar doğuracağı konuları bir kenara itilmiş, daha çok yaşlıların virüs riskine karşı korunması için sosyal yönden izole edilmesiyle ilgili tedbirler gündeme getirilmiştir. Sonrasında ise yaşlıların pandemi süresince izole edilmelerinin asıl gerekçeleri bir kenara bırakılarak, yaşlılık ve salgın arasında ilişki kurulmuş, bu durum yaşçılığa neden olacak ana akım medyada ve sosyal medyada çeşitli görüntülere neden olmuştur.

Yaşlı bireylerin sosyal yaşamdan dışlanması, farklılaştırılması ve salgının nedeni oldukları gibi bir algının oluşturulması, yaşçılığa yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu damgalamanın neden olduğu etki ise virüsün oluşturduğu etkiden çok daha ağır toplumsal sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yaşlı bireylerin, toplumun bir kesiminin zehirli açıklamalarından ve sosyal medyadaki paylaşımları nedeniyle sosyal yaşamın dışına itilmesinden ve izole edilmesinden korunması için politika üretilmesi, en az virüs riski kadar önemlidir. Bu bakımdan virüsün kontrolü kadar yaşçılığa neden olabilecek olumsuz yargıların önüne geçilmesi de büyük önem arz etmektedir (Yasin, 2020:430).

Covid-19 küresel salgını devam ederken, yaşlı insanlar için alınan tedbirler, yaşlıların kendilerini önemli hissetme ihtiyaçlarını ve gerçekte ne kadar önemli olduklarına dair meraklarını ortaya çıkarmıştır. Salgının yıkıcı etkilerinden korunulması için mesajlar, uygun şekilde insanları fiziksel mesafeye uymaya teşvik etmeye odaklanılmıştır. Mesafenin korunması, aşlıların ve antikorların geliştirilmesinin beklendiği süreçte bulaşı en aza indireyecek önemli bir gereklilik olarak görülmüştür. Bu nedenle yaşlı ve bağışıklığı baskılanmış insanları korumak için mesafe en genel önlem olmuştur. Bu

kişiler korona virüsün tahribatına karşı hassastır; bu mesaj genellikle yaşlı insanlara değer verildiği ve bu yüksek riskli dönemlerde sağlıklarını ve esenliklerini korumak için ne gerekiyorsa yapılması gerektiğini meşrulaştırmıştır. Covid-19 salgını nedeniyle iyi niyetli olarak geliştirilen bu yaklaşımlar yaşlının orantısız bir şekilde tecrit uygulamalarına maruz kalmasına ve yaşlının izole edilmesine neden olmuştur. Bu durumda da izole yaşlı insanlar arasındaki zihinsel ve fiziksel sağlık etkilerini korumak için acil önlem alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır (Armitage ve Nellums, 2020).

1. Yaş Ayrımcılığının Sosyo-Kültürel Dinamikleri

Toplumsal yapıdaki değişimin hızı modern toplumlarda popüler kültürün etkinliğini arttırmaktadır. Popüler kültürün en önemli argümanlarından biri, beden güzelliğini ön plana çıkarırken genç kalmak ve görünümünü genel bir yönelim olarak ön plana çıkarmaktır. Sanayi Devrimi sonrası yaşanan gelişmeler yaşlılığın olumsuz özelliklerini vurgularken, gençliğin çekici özelliklerini belirginleştirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler toplumsal olarak değerler üzerindeki değişime, dolayısıyla yaşlının dışlanmasına neden olacak bakış açılarının gelişmesine neden olmuştur (İnce, 2012: 28-29). Büyük ölçüde gençliği ve genç kalmayı değerli kılan ve aynı anda yaşlılığı ve yaşlanmayı değersizleştiren bir toplumda yaşanıyor. Toplumumuz, giderek yaşlılığın hem birey hem de toplum için bir sorun ve yük olarak görüldüğü bir topluma dönüşüyor. Bu durum “gerontofobi” olarak tanımlanan yaşlılık ve yaşlılık kaygısının oluşturduğu psikolojik gerilim olarak tarif edilmektedir (Jacobsen, 2013:25). Bugün dünya, demografik yaşlanmanın hızla artmasıyla da birlikte yaşlılık kültürünün ya da yaşlılığın toplumsal algısının, daha yoğun bir şekilde kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımıyla yaşlı ayrımcılığı olgusunun somut göstergeleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Fakat yaş ayrımcılığının aşılması için yapılan çalışmalar DSÖ'nün 11 Mart'ta pandemi ilan ettiği Covid-19 hastalığıyla olumsuz etkilenmektedir. Salgının yıkıcı etkilerinin kronik hastalar ve yaşlılar için ölümcül olduğu ve bu kişilerin risk grubu oluşturduğu açıklanmıştır. Risk grubu olan kişilere karşı alınan önlemler, sağlık sisteminin işlevselliğinin sağlanması ve halk sağlığının korunması amacıyla alınmış, bu önlemlerle beraber toplumsal olarak yaşlılara karşı tutumlar bu yönde dikkat çekici bir hale gelmiştir (Özdemir, 2020:48-49). Bu süreç içerisinde yaşlı ayrımcılığını arttıran yeni birtakım davranışların çıktığı görülmüştür. Olumsuz davranışta bulunan gençlerin yaşlılara saygısızlığı medyaya yansımış ve vatandaşlar tarafından eleştirilmiş ve hukuksal bir takım süreçler devreye girmiştir (Özdemir, 2020:51). Neoliberal kapital dünyanın, yaşamış olduğu birtakım problemlerden dolayı yaşlıyı bir sorun olarak görmesiyle beraber toplum tarafından yaşlının izole edilmesi ve genç aktif nüfusu hayatın merkezine konumlandırması, Covid-19 salgınından çok daha önceleri başlamış bir soyutlama biçimidir. Toplum içerisinde yaşlının değersizleşmesi, göz ardı edilmesi ve soyutlanmasına neden olan yaş ayrımcılığı, kuşaklar arasındaki bağın azalmasına (Danış ve Adanalı, 2019: 6), dolayısıyla kültürel aktarımın etkinliğinin azalmasına neden olarak, makro anlamda toplumsal yapıya büyük bir zarar vermektedir. Günümüz toplumunda yaşlılıkla ilgili olumsuz tutumlar ve söylemler artmaktadır. Bu olumsuz mantığa göre yaşlılar, *artık nüfus* olarak görülmekte ve yaşlılık bir kusur, sakatlık, zayıflık veya hastalık olarak algılanmaktadır. Bu söylemlerle doğru orantılı olarak yaş ayrımcılığının arttığı görülmektedir. Katılım sağlanması için yaşlıların aktif nüfusa entegrasyonu yerine, dezavantaj özelliklerinin belirginleştirilmesi, yaşlının dışlanma riskini artırarak aktif yaşlanma yeteneğinin kaybolmasına neden olmaktadır (Kalaycıoğlu, Tol, Küçükural, Cengiz, 2013: 125). Yaşlanmanın biyolojik doğasının yanı sıra sosyal ve kültürel bir olgu olması, yaşlanma olgusunun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik boyutlarının ele alınmasıyla bireysel ve toplumsal düzlemde var olmasına neden olmaktadır. Bireysel düzeydeki yaşlanmayla ilgili her türlü görünüm, toplumun genel karakteristik görünümünden ve ekonomik, politik, kültürel vb. bağlamdan etkilenir. Bu nedenle yaşlılık bireysel özelliklerinin yanı sıra toplumsal özellikleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Yaşlılığın sosyal yönü toplumların dinamiklerine uygun benzersiz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yaşlanma her toplumda farklı dinamiklerin etkisiyle farklı düzeylerde gelişir dolayısıyla sosyolojik bir bakış açısı gerektirir (Nazlı, 2016:5). Yaşlanma canlılar için kronolojik

bir sonuç olarak doğal ve kaçınılmaz olarak gerçekleşen bir süreci ifade etmektedir. Yaşlılık sadece geçen zamana bağlı meydana gelen değişimleri değil, aynı zamanda içinde bulunulan toplumsal etkenlerin baskısı altında olan sosyal bir olgudur. Bu bakımdan yaşlılık psikolojik, biyolojik ve sosyolojik özellikleri göz önünde tutularak çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımla (multidisipliner) ele alınması gerekmektedir. Başlı başına bireysel bir sorun olarak görülen yaşlılık, toplumların demografik yapısında meydana gelen yaşlanma nedeniyle sosyal bir problem haline dönüşmektedir. Modern tıp, gelişen teknik ve teknolojiyle yaşlılığı gören insan sayısının artması, yaşlılığın sosyal olgu görünümü özelliğini ortaya çıkarmıştır. Salgınla beraber yaşlılara karşı bakış açısındaki değişim, yaşlıların konjonktürel durumlardan en çok etkilenen kitlelerden biri olduğunun somut göstergesi olmuştur. Bu bakımdan sadece kronolojik, biyolojik ve sağlıklı yaşlanmanın değil, yaşlılığın sosyolojik bağlamının da değerlendirilmesinin ve sosyal yürümlerinin ele alınması olgunun çözümlenmesindeki önemini ortaya koymuştur. Yaşlılık, içinde yaşanılan toplumun sosyal anlamlandırmaları ile şekillense de yaşlı ayrımcılığı konusu, gelişen kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın yaygın kullanımıyla salgın döneminde küresel olarak yaşlılara karşı epidemik stigma haline dönüşmüştür. Dünya demografik olarak hızlı bir şekilde yaşlanmaktadır, bu nedenle yaşlanmanın toplumsal düzeyde oluşturacağı olumsuzluklara dikkat çekmek, bu alanda sosyal politikalar üretmek, toplumsal yaşlanma için alınacak önlemlerin başında gelmektedir.

2. Toplumsal Yaşlanma İle Aktif Yaşlanma Arasındaki İlişki

Aktif yaşlanma, yaşlının sadece fiziksel olarak hareketliliği değil sosyo ekonomik, sosyo kültürel, zihinsel, ruhsal ve medeni ilişkiler düzeyinde faaliyetlerini devam ettirmesi olarak tanımlanmaktadır (Çiççili, 2012:8). Aktif yaşlanmaya dikkatin çekilmesi toplumsal yaşlanmayla, toplumsal yaşlanmanın gerçekleşmesi ise sanayileşme, kentleşme ve modernite olgusu ekseninde yaşanan gelişmelerle gerçekleşmiştir. Nüfus projeksiyonlarına göre yakın bir gelecekte yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisinde hissedilebilir oranda artması ve bu artışın gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin bir şekilde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu bakımdan aktif yaşlanma yaşlılık konusunda önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanayi devrimiyle yaşanan yenilikler günümüz şartlarında kentlerin ve metropollerin doğmasını sağlamıştır. Bununla beraber tıbbın baş döndürücü ilerlemesi, teknolojik değişimlerin takip edilemez düzeyde gelişmesi gibi modern toplumların özellikleri, refah seviyesini yükselterek ortalama insan ömrünün uzamasını sağlamış ve tüm dünyada yaş ortalaması hızlı bir şekilde artmıştır (Bulduk, 2014:55). Bu demografik dönüşüm, ülkemizde aynı şekilde gerçekleşmiştir. 1955 demografik bilgilerine göre yaşlı nüfusun genel nüfusa oranı %3,4 olarak belirlenmişken, bu oranın 2010 yılında %7,1'e çıktığı görülmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre bu eğilimin devam edeceği düşünülmekte ve içinde bulunduğumuz yüzyılın yaşlı çağı olacağı tahminleri yapılmaktadır. Dolayısıyla dönüşen demografik yapı, içinde bulunduğumuz yüzyılın yarısından itibaren yaşlı nüfusun ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan önem kazanacağını ifade etmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2012:2). Ülkemizdeki bu artış eğiliminin rakamlarla ifadesi demografik yaşlanmayı daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. 2015 yılında 6 milyon 495 bin 239 kişi iken bu nüfusun son 5 yılda % 22,5 artarak 2020 yılında 7 milyon 953 bin 555 kişiye ulaştığı görülmektedir. Nüfus tahminlerine göre, demografik yapıda meydana gelen bu değişim devam edecektir. Yine 2015 yılında % 8,2 yaşlı nüfusa sahip olan ülkemizde, 2020 yılında bu oranın % 9,5'e yükseldiği görülmektedir. Nüfus projeksiyonları, her geçen yıl yaşlanmayla ilgili istatistiksel artış olacağını, yaşlı nüfusun önümüzdeki 5 yıl içerisinde %11 oranında artacağını, bu oranın 2030 yılında % 13'lere ulaşacağını, 2040 yılında % 16'nın üzerinde artış gerçekleşeceğini, 2060'lı yıllara gelindiğinde % 22,5 ve 2080 yılında %25,5'in üzerinde olacağını belirtmektedir (TUİK:2022). Dolayısıyla ülkemizin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde demografik yapının hızlı bir şekilde yaşlandığı görülmektedir.

Yeniliğe, güzelliğe ve moda da dair tüm ögeler gençlik üzerinden verilmekte, estetik algı yükselen bir değer olarak bu kitleye atfedilmektedir. Geleneksel toplumlardaki yaşlanmayla bilgelik ve deneyimsel süreçlerin değer kazandırdığı yaşlanma söylemi, yerini aktif bir yaşam ve genç kalmak gibi daha katılımcı söylemlere bırakmıştır. Bu bağlamda ontolojik olarak yaşlanma süreci anokronist (çağa ayak uydurulamaması) bir yaklaşımla içinde bulunulan toplumun özellikleri çerçevesinde, yaşlılığın yeni anlamlar ve değerler yüklenerek, yeniden yapılandırıldığı ve multidisipliner olarak ele alındığı sosyal bir dönüşüm süreci olarak görülmektedir (Danış, 2009:68). Demografik olarak gerçekleşen dönüşüm toplumlarda, yaşlı nüfusun faal nüfus üzerindeki yükünü artıracağı, sosyal, ekonomik ve kültürel bir takım dezavantajların oluşacağı kaygısını doğurmaktadır. Bu bakımdan aktif yaşlanmanın sağlanması yaşlanan toplumlar için önemli bir sosyal olgu haline dönüşmektedir. Aktif yaşlanma yaklaşımı, demografik dönüşümün neden olabileceği toplumsal düzeydeki olumsuzlukların ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Bununla beraber sağlık, güvenlik, istihdam ve sosyal katılım alanlarında yaşlının lehine yönelik çözümleri ve mücadeleleri özetlemektedir. Bu nedenle toplumdaki uyum denge ve düzenin sağlanması sonucu olarak değerlendirilen aktif yaşlanmanın, bireyler üzerinde psikolojik etkilerinin olduğu gibi toplumsal açıdan da önemli bir işlevsel özellik taşıdığı söylenebilir. Bu perspektiften yaklaşıldığında, demografik dönüşümün toplumun yaşlanması yönündeki eğilimi aktif yaşlanma söylemlerini arttırmıştır. Bu bakımdan toplumun yaşlanması ile aktif yaşlanma eğilimi ve söylemleri arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu söylenebilir. Aktif yaşlanmayla ilgili önemli somut göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergelerden en önemlisi yaşlı istihdamı ve yaşlı göçleriyle ilgili yapılan araştırmalardır. Koç ve Saraç'ın (2018:32-33) yapmış olduğu bir araştırmada gençlerin kentlere göçünde düşüş gözlemlenirken, yaşlıların kentlere olan göçünde ise düşüş görülmemiştir. Tersine; yaşın ilerlemesine bağlı kent yönlü göçlerin devam ettiği tespit edilmiştir. Bu göstergeler, kentlerin yaşlılar için istihdam, sağlık, ulaşım gibi özellikleri nedeniyle önemli bir çekim merkezi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kentin çekim merkezi özelliğini tercih eden yaşlı, aktif yaşlanmanın önemli bir öznesi haline dönüşmektedir.

Aktif yaşlanmanın önündeki en önemli engellerden biri, yaşlının toplumun dışında tutulması gerektiği düşüncesidir. Bu düşünce yaşlılık olarak tanımlanan yaşlılara karşı geliştirilen ayrımcılığın ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Covid-19 salgınının neden olabileceği telafisi olmayacak olumsuzlukların önüne geçilmesi amacıyla alınan önlemler, bu ayrımın şiddetlenmesine neden olacak örneklerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve dünyanın birçok ülkesinde salgın döneminde yaşlılar için alınan önlemler, epidemik stigma oluşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla toplumların giderek yaşlanması aktif yaşlanmanın önemini ön plana çıkarırken, epidemik boyutundaki salgının engellenmesi için alınan önlemler aktif yaşlanmanın önünde bir engel oluşturmuştur.

3. Covid-19 Salgını Sürecinde Yaşlılara Karşı Alınan Tedbirler ve Yaşlı Ayrımcılığı Arasındaki İlişki: Epidemik Stigma

Biyolojik yaşlanmayla artan kronik rahatsızlıklar, enfeksiyonlarla birleştiğinde ağır rahatsızlıklardan dolayı oluşabilecek hastane yoğunluğunun ve sağlık sistemindeki aksamaların engellenmesi için acil önlemlerin alınması gündeme gelmiştir. Bu bakımdan yaşlı bireylerin Covid-19 salgını sürecinde hastaneye yatma ve ölüm istatistikleri alınacak tedbirlerin çerçevesini belirlemiştir.

Covid-19 enfeksiyonu bazı insanların daha fazla hastalanmasına, hastalıktan daha çok etkilenmesine ve ciddi semptomlar geliştirmesine neden olmuştur. Hastalananların % 80'i hafif semptomlar göstermiş ve hastalığı hafif atlattır. Geri kalan vakaların % 20'sinin hastane koşullarında tedavi edildiği istatistiklere yansımıştır. Hastanede tedavi görenlerin genellikle 60 yaş ve üzeri olduğu ve bu kişilerin virüsün vücutta oluşturduğu tahribattan daha çok etkilenebildikleri görülmüştür. Bu bilgilerle risk haritası oluşturulmuştur. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Hastaneye yatan, tedavi gören ve

ağır hastalık geçiren kişilerin yaş istatistikleri, salgının neden olduğu yayılmanın engellenmesi için yaşlılara getirilen kısıtlamaların temelini oluşturmuştur.

65 yaş ve üstü kişilere yönelik Covid-19 önlemleri arasında en önemli düzenlemelerden biri, Covid-19'dan korunmak için ikametgâhlarından çıkma, açık alanlarda, parklarda yürüme ve toplu taşımayla seyahat etme kısıtlamaları olmuştur. Salgın ilerledikçe kısıtlamaları gevşetmek ve önlemleri artırmak mümkün olsa da kısıtlamalardan kaynaklanabilecek mağduriyetleri gidermek için ülkemizde geniş çaplı çeşitli önlemler alınmıştır. 65 yaş üstü, kronik hastalığı olan ve kısıtlamalar nedeniyle çıkış yapamayan mükelleflerin ödeme ve tahsilat işlemleri kısıtlamalar bitene kadar ertelenmiştir. Ayrıca kamu bankalarından emekli maaşı alanlara talepleri doğrultusunda ücretlerini evde alma imkânı verilmiştir. Salgın döneminde maddi sıkıntı yaşayabilecek yaşlı nüfusun ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için asgari emekli maaş tutarı %50 arttırılmıştır. Kısıtlama dönemlerinde yaşlı bakım kurumlarının işleyişinde sorun yaşanmaması için bu kurum çalışanları kısıtlamadan muaf tutulmuştur. Yine huzurevlerinde hizmet alan yaşlılar için gelir vergisi zorunluluğu kaldırılmıştır. Yaşlıların maddi imkânları ne olursa olsun kurumların tüm olanaklarından ücretsiz yararlanmaları garanti altına alınmıştır. Bunlara ek olarak 65 yaş ve üstü kişilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için Sadakat Sosyal Destek Grupları oluşturulmuş ve salgın sırasında aktif çalışmaları sağlanmıştır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020:7). 65 yaş ve üzeri ile 20 yaş altı bireylerin genelge gereği belirlenen saatler içerisinde (10.00-13.00, 13.00-16.00 saatleri arası) şehir içi toplu ulaşım araçlarının (metro, metrobüs, otobüs, minibüs, dolmuş vb.) kullanmaları kısıtlanmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020b). Bunlarla birlikte, risk grubunda olan kişilerin korunmasına yönelik tedbirler alınmakla beraber tedbir kapsamında olan kişilerin, kısıtlamalardan kaynaklı yaşanabilecek ekonomik mağduriyetleri göz önüne alınarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kısıtlama ve kapanmadan dolayı iktisadi ve sosyal yaşanabilecek problemlerin engellenmesi için alınan tedbirler zamanla kısıtlamadan sıkılan ve kısıtlamalara aykırı hareket eden yaşlılara karşı bir tepki oluşturmuştur. Oluşabilecek mağduriyetler genel olarak resmi ilişkiler ve ekonomik ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmiş, yaşlının kısıtlamalar nedeniyle yalnızlaşmasına ya da sosyal olarak izole edilmesine neden olacak psikolojik süreçler üzerinde çok ciddi önlemler alınmamıştır.

Salgının yıkıcı etkilerinden korunulması amacıyla 65 yaş üstü bireyler, yapılan kısıtlamalardan en çok etkilenen kitlelerden biri olmuştur. Koruma amaçlı gerçekleştirilen bu kısıtlama, salgının yayılımını ve ölümü azaltmak için uygulanırken, yaşlıların beden sağlıkları ve ruh sağlıkları olumsuz etkilemiştir. Özellikle yaşlı bireylerde günlük yaşam aktivitelerini sağlayabilme, hem ruh sağlığı açısından hem de beden sağlığı açısından önemli bir değişkendir. Hareketsizlik, yaşlılarda başlı başına bir risktir ve salgının neden olduğu kısıtlamalar, yaşlıların hareketlerinin uzun süre kısıtlanması "sarkopeni" (yaşlanmaya bağlı kas erimesi) ihtimalini arttırmıştır. Kapanma ve umumi vasıtaları kullanamama nedeniyle sağlık kuruluşlarına ulaşamamak veya bulaş nedeniyle sağlık kuruluşlarına gitmekten çekinmek, yaşlıların ihtiyaç duydukları bazı bakım ve tedavilerin gecikmesine özellikle birden fazla kronik hastalığı olan yaşlıların sağlıklarının daha fazla tehlikeye girmesine neden olmuştur (Altın, 2020:53-54).

Yaşlılık olgusuna ilişkin algı, Covid-19 salgını ile farklı bir boyut kazanmıştır. Covid-19 virüsü, her yaş grubu için enfeksiyon riski oluştursa da bulaşı, yayılma hızı ve ölüm riski değerlendirildiğinde yaşlı kitleyi ön plana çıkarmıştır (Ovalı, 2020: 24). Tüm dünyada bir anda etkisini hissettiren ve pandemi ilan edilmesine neden olan Covid-19 virüsü nedeniyle kritik süreçlerin tespit edilmesi ve yol haritalarının belirlenmesi için uzmanları bir araya gelmiş, salgının yönetilmesi için çalışmalar başlamıştır. Sağlık kuruluşlarının gerek kadro olarak gerekse alt yapı olarak bu denli geniş kitleleri etkisi altına alabilecek olan salgınla mücadele için yetersiz oluşu, salgının yayılmasının önüne geçilmesi için yapılacak çalışmaları hızlandırmıştır. Yerel yönetimler, ülkeler ve uluslararası örgütlerin aldıkları

tedbirlerle bulaşın engellenmesi amacıyla tam kapatılmalar gerçekleştirilmiş fakat salgının seyri ve devamıyla ilgili tahminlerin yetersiz kalması, ekonomik ilişkiler, tedarik süreçleri ve siyasi örgütlenmeler nedeniyle zaman zaman kısıtlamalar gevşetilmiştir. Fakat Matteo, C. ve Proietti, M. (2020), McDonald, T. (2021), Inzitari, M. Risco, E. Cesari, M. Buurman, B. M. Kuluski, K. Davey, V. Bennett, L. Varela, J. & Prvu Bettger, J. (2020), Jimenez-Sotomayor MR, Gomez-Moreno C, ve Soto-Perez-de-Celis E. (2020), Flett, ve Heisel'in (2020) çalışmalarında vurguladıkları gibi dünyanın birçok ülkesinde sosyal, ekonomik ve siyasi etkileşimlerin toplumsal yaşam düzeyinde devamı için gerçekleştirilen bu esnekliklerden yaşlılar yararlandırılmamış ve yaşlılar için bu haklar tanınmamıştır. Bu bakımdan yaşlılarla ilgili salgın sürecinde farklı sosyal anlamlandırmalar ortaya çıkmıştır. Sadece bu durum bile yaşlının salgın sürecinde, yaş ayrımcılığına maruz kalması için yeterli bir koşul oluşturmuştur.

Yaşlı yetişkinler için sosyal izolasyon ve yalnızlık riski, Covid-19 salgını süresince alınan tedbirlerin başında olan resmi sosyal mesafe önlemleriyle daha belirgin bir şekilde tehdit oluşturmaya başlamıştır. Ana akım ve sosyal medyada yer alan birçok söylem ve oluşturulan algı, diğerlerinin yaşlı yetişkinlerden uzaklaşma eğilimini arttırmıştır. Bu durum sadece mevcut salgın sırasında yaşlı yetişkinlerin desteği ve bakımı için korkutucu etkileri ortaya çıkarmakla kalmamıştır. Aynı zamanda sosyal medyanın etkisiyle Batı kültürünün dokusunda mevcut olan yaşlılık algısını (bireyci toplumlardaki yalnızlaşan yaşlılık) daha fazla diğer kültürlerle (doğu toplumu) sokma ve bu tehdidin tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. (Tyrrell ve Williams, 2020:215).

Farklı yaşlarda bulunan gruplara yönelik gerçekleştirilecek önlemler için yaş grupları arasındaki birçok farklılıkları göz önüne almak gerekmektedir. Sadece kronolojik yaş temel alınarak alınacak tedbirler, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalabilir. Hatta salt yaş temelli alınan tedbirler, yaş grupları ve kuşaklar arasında olumsuz stereotipleri pekiştirir ve yaşlıların aktif ve başarılı yaşlanmayla yaşlı istihdamı gibi eşit ölçüde sosyal hayatlarını idame ettirebilmeleri için yararlanabileceği alanlarda ayrımcılığa maruz bırakılmasına neden olabilir (Previtali, Allen, Varlamova, 2020). Bu bakımdan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması için yaş farklılıklarının ele alınması işlevsel çözümler için odaklanılabilecek bir değişken olabilir. Fakat dünyanın birçok ülkesinde pandemi ile alınan tedbirlerin yaş grupları arasında ayrımcılığa neden olabilecek önlemlerle geliştirilmesi toplumsal düzeyde olumsuz örneklerin oluşmasına neden olmuştur. Bunun oluşmasının en önemli nedenlerinden biri de tedbirlerin yaşlıların sadece biyolojik ve kronolojik yaş kriterleri temel alınarak gerçekleşmesinde yatmaktadır. Dolayısıyla yaşlılığın sosyolojik yörüngeleri göz ardı edilerek gerçekleştirilen bulaşın önlenme çabaları, yetersiz kalarak yaşlı ayrımcılığını arttırabileceği söylenebilir.

Covid-19 salgın süreci, yaşlının dünya üzerinde sosyal olarak işgal ettiği konumla ilgili birçok göstergiyi açık bir şekilde ortaya koymuştur. Dünya, salgın sürecinin her aşamasında yaşlıların *artık nüfus* oldukları izlenimi veren birçok söyleme şahit olmuştur. Yaşlı birey; topluma sosyal, ekonomik ve kültürel herhangi bir katkısının olmadığı ve sosyal olarak işlevsiz bir kitleye mensup olduğu iması ile karşı karşıya kalmıştır (Demir, 2020). Sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan savunmasızlaşan yaşlı, dünyanın pek çok ülkesinde özellikle Avrupa'da sosyal medya kullanıcıları tarafından salgın sürecinde alınan tedbirlerin olumsuz yansıması sonucu olumsuz sosyal algılara maruz bırakılmıştır.

Twitter mesajlarının analiz edildiği bir çalışmada, İtalya'da mesajların %14,2'sinin Covid virüsünün "Boomer sökücü" olarak adlandırıldığı ve yaşlı kitlenin sahip olduğu kuşağı alay konusu yapan mesaj içeriklerine rastlandığı görülmüştür. Benzer mesaj içeriklerinde, yaşlı yetişkinlerin hayatlarının diğerlerine göre daha az önemli olduğu ve bu nedenle de sağaltım hizmetlerinden faydalanma konusunda yaşlı haricindeki diğer gruplara daha çok ağırlık verilmesi gerektiği ile ilgili mesaj içeriklerine rastlanmıştır (Jimenez-Sotomayor, Gomez-Moreno, Soto-Perez-de-Celis, 2020).

Dolayısıyla Covid-19 salgını sürecinde toplumsal düzeyde yaşlıların maruz bırakıldığı dışlayıcı tutumlar sosyolojik bir vaka haline dönüşmüştür (Başaran, 2021). Sosyal gerontoloji ve yaşlılık sosyolojisi ilkeleri, Covid-19 krizinden önce pandemi planlamasına ilişkin çalışmalar ve araştırmalara dâhil edilmiş olsaydı, belki Covid-19 salgını süresince yaş odaklı yaklaşıma karşı çıkmak için bu kadar çaba sarf edilmezdi. Yaşlılıkla ilgili multidisipliner yaklaşım yaşlıya karşı geliştirilecek tutumun, yaşlılıkla ilgili çalışanların karşılaşılabileceği sorunların, kriz dönemlerinde yaş ayrımcılığını ortadan kaldıracak önlemlerin ve olumsuzlukların daha erken aşılmasını ve sorunların yayılmasının engellemesini sağlayacaktır. Solunum sıkıntısı çeken bir kişi için suni solunum cihazı kullanma kararının doğum tarihine dayandırıldığı bir durum, tüm gerontoloji ve geriatri alanında çalışan kişilerin başarısızlığı kabul edilmeli ve modern tıbbın neden olduğu bu paradoks ön plana çıkarılmalıdır (Matteo C, ve Proietti M., 2020:577). Kısa bir zamanda tüm dünyayı etkisi altına alan salgın, hastalıklara ve yalnızlaşmaya karşı zaten sosyal olarak var olabilme konusunda güçsüz olan yaşlıyı, mücadele edemeyecek duruma düşürmüştür. Dolayısıyla salgın yaşlıyı sosyal olarak daha çok savunmasız hale getirmiştir. Gerek sağlık gerekse sosyal alanda dışlanan yaşlı için sağlık ve diğer hizmetlere erişim için belirlenen yaş kıstası, yaşlı ayrımcılığını arttırmıştır. Bu bakımdan hizmetlere erişim için belirlenen kronolojik kıstas, etkin bir yöntem değildir (McDonald, 2021).

Sosyal sınıfların oluşmasına neden olan eşitsizlikler, kırılğan grupların sağlık hizmetine erişimlerinde ve gereksinimlerini karşılamada dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır. Deprem, kıtlık, sel, salgın gibi normal yaşamı olağan dışı bir duruma iten gelişmeler, bahsedilen kırılğan grubun diğerlerine göre daha fazla mağduriyet yaşamasına neden olmaktadır. Dezavantaja neden olan etkenler bulaş riskini yükseltmekte ve salgınlarda korunması gereken risk gruplarını oluşturmaktadır. Bu nedenle Covid-19 gibi bulaş ihtimali yüksek bir salgın, var olan eşitsizlikleri daha da belirginleştirmektedir. Covid-19 salgını sürecinde en çok etkilenen, gündemde yer edinen ve yukarıda bahsedilen grup içerisinde yer alan yaşlılar, toplumda homojen bir yapıya sahip değildir. Her 65 yaş üstü birey düşkün ve bakıma muhtaç olmadığı gibi, bu nüfus kesiminin bir bölümü ekonomik açıdan da aktiftir. Aktif nüfus içerisinde faal eylemlerine devam eden bir kitle olarak da bilinmektedir. Ayrıca her yaşlının kronik bir rahatsızlığı bulunmamaktadır. Bununla beraber yaşlılıkta dezavantaj oluşturan bazı durumlar; yaşlı kadın olma, mülteci olma, engelli yaşlı olma, kronik hastalığı olma, yoksul olma, dijital araçları kullanacak beceride olmama, yalnız yaşıyor olma gibi; yaşlanmayla birlikte yaşam kalitesini olumsuz etkileyecek mağduriyetleri daha da derinleştirmektedir (Altın, 2020:52). Bu konudaki ayrıma neden olan ve yaşlıların dışlanmasına yönelik en somut örnekler batılı ülkelerin sağlık sistemlerine erişimi konusunda ortaya konan örneklerle kendini göstermiştir. Özellikle salgının ilk yılında salgının neden olduğu enfeksiyon hızı, hastanelerin hastalara cevap verebilme hızını ve sağlık ekipmanlarının yeterliliği, sağlık sistemi üzerinde büyük bir baskı oluşmuştur. Bu baskı ile mücadele içerisinde bulunan sağlık sistemi yetersizlikler nedeniyle çözümü yaşlılar üzerinden üretmeye çalışmıştır.

İtalya ve İspanya'daki bazı hastaneler, sağlık sistemi sağaltım hizmetlerinin pandeminin hızına yetişememesi nedeniyle yaşlıların hastane hizmetlerinden yararlanmasına sınırlandırmalar getirmiştir. Bu sınırlandırmalar öncelik olarak sağlık hizmetlerinden gençlerin istifade etmeleri üzerine şekillendirilmiştir. Hastalara yatak sağlamak ve sağlık hizmetleri alma konusunda gençlerin tedavi olmasını engelleyebilecek yaşlıların bu hizmetleri almasının engellenmesi yönünde kararlar alınmıştır (McDonald, 2021).

Salgının neden olduğu bilinmezliklerin aşılması için kullanılan yöntemler içerisinde en bilinen söylemlerden biri olan “fiziksel mesafenin korunması”, *sosyal mesafe* söylemine neden olmuş ve sosyal mesafe “sosyal izolasyon”a dönüşmüştür. Bu sloganların etkileri, sınırlı sayıda sosyal medya kullanıcısı olan ve telefon görüşmeleri bile sınırlı olan yaşlı kişilerde daha belirgin olmuştur. Salgının en yoğun olduğu ve kısıtlamaların en üst düzeyde olduğu dönemlerde fiziki mesafeler, sosyal ağ araçlarıyla

aşılmaya çalışılmıştır. Günümüzde internet ve telefon kullanımı yaşlılar arasında da büyük bir oranda artmış olmasına rağmen sanal sosyalleşme aşamasının veya sanal kaynaklar vasıtasıyla gerçekleştirilen erişimin her yaşlı için etkin olduğu düşünülemez. Salgın nedeniyle fiziki mesafenin neden olduğu sosyal izolasyona çözüm amaçlı üretilen birçok girişimin internet ağı üzerinden gerçekleştiriliyor olması, özellikle telekomünikasyon hizmetlerine erişim ve kullanma becerileri sınırlı olan ve/veya yoksul yaşlılar için eşitsiz bir durum oluşturmuştur (Altın, 2020:54). Sosyal mesafe kavramının içeriğinde sosyal etkileşimden kopma ve sosyal olandan uzaklaşma anlamları mevcuttur. Dolayısıyla etkileşimden kopmak özellikle kırılğan kitle içerisinde bulunan yaşlılar için duygusal bir takım sorunların ortaya çıkması anlamına gelebilir. Bu bakımdan salgın döneminde yaşlılar için ekonomi, kültürel, sosyal ve sağlık gibi birçok alanda eşitsiz koşullar oluşmuştur.

Dönemin ABD başkanı Donald Trump'ın birçok kez yinelenen “Çin virüsü” söylemi yabancı düşmanlığının artmasına ve yayılmasına neden olurken Asya kökenli Amerikalıların bu söylemden dolayı çeşitli aşağılanmalara maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu söylem gibi yaş ayrımcılığına neden olan “bu hastalık yaşlı insanları etkileyecek” söylemi aynı şekilde toplumda yaşlı karşıtı olumsuz tutumların gelişmesine neden olmuştur. Bu söylemler çok ileri giderek yine ABD’de Teksas Eyaleti’nin mülki görevlilerinden Patrick’in 65 yaş üstü Amerikalılardan, “çocuklarının ve torunlarının iyiliği için kendi başlarının çaresine bakarak kendilerini feda etmelerini ve böylece ekonomik vatanseverlik yapmalarını” ima etmiştir. Covid-19 salgını boyunca tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşlı ayrımcılığına neden olabilecek ana akım ve sosyal medyada birçok haber ve paylaşım gerçekleşmiştir. Salgının neden olduğu etki ve salgından korunma yöntemleriyle ilgili pek çok uyarı ve telkinler yaşlılara yöneltilmiştir. Belediyelerin ve zabıta ekiplerinin dinlenme alan ve bölgelerinde yapmış oldukları uygulamalar genelde yaşlıların boş zamanı değerlendirme alanı olarak kullandıkları bölgeler üzerinde gerçekleşmiş, toplu vakit geçirilen alanlardan bankların taşınması, şerit çekilmesi ya da kaldırılmasından, yaşlıların hırpalanmasına kadar olumsuz algıların oluşmasına neden olabilecek görüntüler ekrana yansımıştır. Ulusal medyada ana haber bültenlerinde Covid-19 ile ilgili yapılan bilgilendirmeler ve uzmanların görüşleri alınarak hazırlanan haberlerde vurgulanan en önemli değişken yaş olmuştur. Günlük yansıtılan vaka rapor ve istatistiklerinde “Yaşlı ve direnci zayıf şu kadar sayıda hastamızı yitirdik.”, “Hayatını kaybedenlerin %80’i, 60 yaş üstünde” “Yoğun bakımda olanların %75’i, 60 yaş üstü” gibi haberler Covid 19’un, yaşlılar üzerinden yayılan bir salgın olduğu algısının oluşmasına neden olmuştur. Bu açıklamaların toplumda oluşturduğu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için geriatri alanında çalışan uzmanlar müdahalede bulunarak ölüm haberlerinin yaşlılar üzerinden açıklanmasının engellenmesini sağlamıştır. Fakat yaş üzerinden gerçekleştirilen etiketleme salgın süresince haksız söylemlere neden olmuştur (Altın, 2020:52-53). Bu ve benzeri söylemler tüm toplumlarda yaşlı kriteri olarak belirlenmiş 65 yaş ve üzeri kitle için önemli bir tehdit unsuru oluşturmuştur. Yaşlılığa farklı toplumlarda, farklı kültürel değerlere göre statü atfedilmektedir. Fakat yaşlı olgusuna salgın sürecinde olumsuz atfedilen anlamlar, evrensel değerler ölçülmüş ve tehdit içeren söylemler statüsünün değersizleştirilmesine neden olmuştur. Bu değersizleşme aktif yaşlanma gayreti içerisinde olan kitlenin hem sosyal hem ekonomik hem de kültürel olarak zayıflaması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla salgın süreciyle meydana gelen bu değişiklikler yaşlının yaşam kalitesi üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur.

Covid-19 ile beraber yaşlılara yönelik yaş ayrımcılığının yanında yaşlının savunmasızlığının da arttığı görülmüştür. Salgın sürecinde Covid-19’dan korunmak amacıyla eski arkadaşlar, komşular ve akrabalarından uzaklaşmak, yaşlıları daha çok korumasız hale getirmiştir. Dolayısıyla salgın riski altındaki yaşlılarda göze çarpan ölüm tehdidinde ek olarak, artan yalnızlığın ve sosyal izolasyonun yaygın etkisi hâkim olmuştur. Birçok yaşlı, salgın sürecinde aile üyelerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Sosyal mesafe sağlanması amacıyla yapılan kısıtlamalar bakıcılara ve diğer gerekli kaynaklara erişimi

sınırlandırdığından önemli lojistik sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sosyal uzaklaşma yaşlılarda fiziksel ve zihinsel sağlıkta düşüş ve akut yalnızlık (hızlı başlayan) riskini arttırmaktadır. Aile ve arkadaşlarla anlamlı temasın kaybedilmesinin etkisi, salgın sürecinde birçok yaşlı yetişkin için küçümsenemeyecek bir etkiye sahip sonuçlar ortaya koymuştur (Tyrrell ve Williams, 2020:215).

4. Toplumsuz Yaşlanmanın Etkileri

Yalnızlık, birçok yaşlı insanın karşı karşıya olduğu ciddi bir sorundur. Yapılan kapsamlı araştırmalarda yalnızlığın yaşlı insanlar üzerinde hem zihinsel hem de fiziksel yıkıcı bir yük getirdiğine dair işaretler ortaya konmaktadır. Ampirik araştırmalar, yalnızlığın sadece sağlık sorunlarını arttırdığını ifade etmekle kalmamakta, aynı zamanda erken ölümlerle nedensel bir ilişkisinin olabileceği görüşünü desteklemektedir (Holt, Smith, Baker, Harris, Stephenson, 2015:229).

Sosyal olarak izole edilmiş, yalnızlaşmış yaşlılar ile yalnız yaşlanmayan, önemsenmiş yaşlılar arasındaki farklılıkları tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaların sonuçlarında, yalnız yaşayan ve yalnızlaşmış yaşlıların sağlık problemlerinin daha çok olduğu ve genel yaşam doyumunu etkin bir şekilde hissetmedikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber yalnız yaşamayan, önemsenmiş ve sosyal katılım gerçekleştirebilen yaşlı bireyler olumlu bir yaşlanma imajı çizmektedir. Yaşlının sosyal etkileşim içerisinde yaşlanması, daha az depresyon ve daha fazla esenlikle ilişkilendirilecek örneklerin bulunması, toplumsal etkileşim içinde yaşlanmanın önemini ortaya koymaktadır. Önemsenmenin ve toplum içerisinde olmanın daha sağlıklı bir yaşlanma sağladığına dair güçlü göstergeler bulunmaktadır. Bununla beraber önemsenme duygusu olan yaşlı insanların daha az yalnız yaşadıkları ve daha fazla sosyal bağlantıya sahip oldukları görülmektedir (Flett ve Heisel, 2020). Toplumsuz yaşlanma, yaşlı için önemli bir sorundur bununla birlikte yaşlıdan arındırılmış bir toplum, toplumsal değerlerin korunması, sürdürülmesi ve aktarılması konusunda zorluk oluşturmaktadır. Bu durum kültürel aktarım açısından ve toplumun varlığı için önemli bir sosyal problem olarak görülmelidir. Yaşlıdan soyutlanmış toplum, yaşlının kültürel açıdan üstlenmiş olduğu bazı sosyal ve kültürel işlevlerin ortadan kalkması anlamına gelebilir. Daha muhafazakâr özelliği nedeniyle sosyal değişime karşı daha dirençli bir kitle olarak bilinen yaşlının toplumdan soyutlanması, toplumsal değerlerin ve yaşanan kültürün bir evresinin işlevsizleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Toplumsal değerler, bireyin içinde yaşadığı toplumla uyumunu sağlamakta ve belli gereksinimlerini karşılamaktadır. Gereksinimler bireyin ihtiyaçları ile bunların giderilme dengesini belirleyerek sürdürülmesini, korumasını ve geleceğe ulaştırılmasını sağlamaktadır. Bu bakımdan toplumsal değerlerin sosyalleşme süreciyle kuşaktan kuşağa aktararak muhafaza edilmesi gerekmektedir (Canatan, 2008:65). Bu bakımdan tüm yaş gruplarının sosyal hayatın devam edebilmesi için işlevsel bir özelliği bulunmaktadır ve sosyalleşmenin sürdürülmesinde kuşakların karşılıklı olarak katkıları bulunmaktadır. Karşılıklı olan bu katkıdan dolayı hiçbir yaş grubu göz ardı edilmemelidir. Bununla beraber yaşlılar, gününüzde daha hızlı yaşanan sosyal değişimlerden dolayı toplumun varlığının devam ettirilmesi için kültürel önder konumundadır. Toplumsal değerlerin korunması, devam ettirilmesi ve geleceğe aktarılmasında önder konumdaki yaşlıların bu işlevsel özellikleri görmezden gelinemez. Bu ilişkilerin güçlendirilerek kuşaklararası geçişin sağlanması için yaşlı ve genç, yaşlı ve çocuk sosyal ağları diri tutulmalıdır (Canatan, 2008:69). Sonuç olarak, yaşlının toplumsal yaşamın devamı konusundaki rehber kimliği; değerlerin korunması, yaşatılması ve devam ettirilmesinde önemli bir toplumsal fonksiyondur. Bu nedenle sosyal hayattan arındırılmasıyla ya da izole edilmesiyle toplumsuz bir yaşlanmaya neden olacak her türlü gelişme hem bireysel hem de toplumsal sorunlara neden olacaktır.

5. Epidemik Stigmanın Engellenmesi İçin Alınabilecek Önlemler

Ulusal perspektiften bakıldığında, salgın ve benzeri durumlarda oluşabilecek yaşlılıkla ilgili ilk aşamada hükümet, bilimsel topluluklar, paydaşlar ve politika yapıcılar, yaşlı yetişkinler için gerekli mücadelenin planlanması ve uygulanmasında merkezi bir role sahiptir. İkinci aşamada ise planlama ve eyleme dayalı bir yaklaşımla tüm toplumun sorumlu olduğu bir davranış sistemi geliştirilmelidir. Bu aşamada uluslararası kuruluşlar, hükümetler ve bilim kurulları, salgının üstesinden gelmek ve yaşlı yetişkinlerin olası yaş ayrımcılığına maruz kalmasını engellemek için sosyal hizmet uzmanları ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapmalıdır. Bununla beraber, Covid-19 salgını sırasında ve gelecekte pandemi benzeri durumların tüm aşamalarında yaşlı yetişkinlerin desteklenmesinde uzun vadeli bir perspektifin önemi vurgulanmalıdır. Alınacak koruyucu önlemlerin yaş ayrımcılığına yol açacak nitelikte olmamasına dikkat edilmelidir. Geleceğe yönelik gelişebilecek benzeri durumlarda ve bu durumların her aşamasında, yaşlı dostu yaklaşımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Son olarak, devam eden deneyimlerle ve acil durumlarla yüzleşilmeli, bazı ülkelerde "emekli" olup salgınla mücadelede ön saflarda yer alan kamu görevlilerinin oynadığı önemli rollerden ders çıkarılmalı ve yaşa yeni bir yaklaşım getirilmelidir. Böyle durumlarda sorulacak asıl soru şudur: “Yaşlı yetişkinler de acil durumda etkin ve katılımcı bir rol üstlenebilir. O halde yakın gelecekteki *yeni rolleri* ne olabilir?” “*Yeniden yapılanmanın* sonraki aşamasında, her bireyin çabalarına büyük ihtiyaç duyulacak bir zamanda yaşlanan insanların rolü nedir?” Bu bakış açısıyla yaşanabilecek yeni durumlarda ön hazırlık oluşturabilirken, salgın sırasında “aktif yaşlı” büyük bir sivil çaba göstererek önemli avantajlar sağlayabilir (Petretto ve Pili, 2020:4).

Mevcut sağlık krizi sırasında yaşlıları desteklemenin önemli yollarından biri de zihinsel, sosyal ve fiziksel sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve yaşlıların gerektiğinde yardım istemeyi ve bunlara nasıl erişeceğini bilmesini sağlamak için düzenli olarak anlamlı telefon görüşmelerinin gerçekleştirilmesidir. Aile üyeleri, arkadaşlar, yerel hayır kurumları, gönüllü kuruluşlar ve toplum hemşireleri, her yaşlı bireyin anlamlı bir sosyal desteğe sahip olmasını sağlamak için kapsamlı ağlar geliştirebilirler. Organize ve kapsamlı bir yaklaşımla, resmi kuruluşlar ve sağlık hizmeti sağlayıcıları sosyal izolasyon dönemi ve olası kısıtlama dönemleri boyunca yaşlı insanları desteklemek ve yaş ayrımcılığının, sosyal izolasyonun ve yalnızlığın olumsuz etkilerini en aza indirmek için birlikte çalışabilir (Brooke ve Jackson, 2020:2045).

İtalya'daki Covid-19 salgını sırasında, medyanın odak noktası iki ana nedenden ötürü yaşlı insanlara yönelmişti. Birincisi yaşlı ayrımcılığını arttıran görüntüler; bir diğeri ise birçok yaşlı insanın, yurttaşlık duygusuyla toplumsal salgınla mücadelede yardım etme gayreti içerisine girmesiydi. Bu kapsamda: "emekli doktorlar ve hemşireler", "emekli bilim adamları ve araştırmacılar" işe geri döndüler ve diğer insanlar da topluluklarına farklı şekillerde yardım ettiler. Yaşlı İtalyan yetişkinler acil bir durumda, kendileri ve aileleri için enfeksiyon riski altında olsalar bile, toplumda oluşan gerilimle başa çıkma konusunda sorumluluk aldılar. Yaşlıların, koruyucu maskeler ve tek kullanımlık önlükler gibi enfeksiyona karşı korunma amaçlı sıhhi araçların hazırlanmasında büyük bir yetenek gösterdikleri görülmüştür (Petretto & Pili, 2020:1). Sosyal, siyasal, ekonomik ve sağlık gibi toplumsal içerikli acil öneme sahip konular söz konusu olduğunda gerekli olan deneyim, tecrübe ve bilgileriyle önemli ipuçlarını elinde bulunduran yaşlılara, hava araçlarında uçuş sırasında olup biten tüm verileri kaydeden *kara kutu* gibi, işlevsel özellikler kazandırılabilir. Yaşlıların bilgi, beceri ve deneyimsel yeterlilikleriyle özellikle kriz dönemlerinde sosyal katılım gerçekleştirerek krizin yönetilmesinde etkin başarı gösterdikleri birçok örnek bulunmaktadır. “Yaşlıların toplumun hassasiyetlerine daha duyarlı oldukları ve deneyimleri sayesinde akli sorumlulukları yerine getirebilecekleri” başlığı birçok araştırmanın konusu olmuştur (Petretto & Pili, 2020; Broke ve Jacson, 2020; Flett ve Heisel, 2020; Tyrrell ve Williams, 2020). Bu bağlamda toplumun verilerinin kayıtlı olduğu *kara kutu* işlevi gören yaşlıların,

emeklilik ile birlikte ekonomik ve sosyal yönden soyutlanması ve işlevsizleştirilmesi toplumlar için büyük bir kayıptır.

6. Sonuç

Covid-19 salgını, uzun bir süredir dünyanın maruz kalmadığı düzeyde bir pandemi etkisi oluşturmuş ve sağlık sistemi başta olmak üzere iktidarları, bilimsel toplulukları, kurumları ve halkı hazırlıksız yakalamıştır. Salgının birden artarak kırmızı alarm vermesi nedeniyle ani ve hızlı önlemlerin alınması zorunlu olmuştur. Hızla gelişen bu süreçte, salgının küresel olma gerekçesini de değerlendiren bilim kurulu, uygulanacak tedbirlerin de küresel düzeyde olmasını benimsemiştir. Sosyal gerçekliğin coğrafi zeminden yükseldiği gerçeğiyle hareket edilmesi durumunda küresel sorunların farklı toplumlarda farklı sonuçlar ortaya koyacağı düşünülebilir. Bu bakımdan her toplum, küresel düzeyde etkiye sahip bir durumda bile (Covid-19 salgını gibi benzer durumlarda) yürütülecek olan her türlü uygulamada kültürel (bölgesel-ulusal) özellikleri göz önüne alması gerekmektedir. Küresel boyutta ortaya çıkan salgının insanlar üzerinde biyolojik etkileri ve sonuçları benzer olsa da ulusal düzeyde değerlendirildiği zaman toplumsal sonuçlarının farklı olduğu, en son Covid-19 salgınında deneyimlenmiştir. Dolayısıyla tüm dünyayı etkisi altına alan ve salgından korunmak için alınacak olan tedbirlerin küresel düzeyde benzer ölçütlerle gerçekleştirilmesinin toplumsal olarak sonuçlarının aynı olmadığı gözlemlenmiştir.

Önlemlerin olumsuz etkilerinden en çok zarar gören kitlelerden biri yaşlılar olmuştur. Batı toplumlarında yaşlı olmak ile ülkemizde yaşlı olmak, çok farklı anlamlara gelmektedir. Batı toplumlarında, daha çok bireyci toplumlar olarak, yaşlanmaya hazırlıklı olma, zorluğu hissedilen bir yaşam sürecinin yaşandığı kültürel bir doku mevcuttur. Ülkemizde ise toplumcu-devletçi yapısı gereği yaşlı, her ne kadar geleneksel dönemlerdeki kadar aile içerisinde yaşlanma gerçekleşmese de, bakılması ve korunması gereken önemli bir değer olarak görülmeye devam etmektedir. Özellikle Covid-19 salgını sürecinde alınan tedbirler, ana akım ve sosyal medyadaki yaşlılarla ilgili olumsuz içerikler, batı kültürünün diğer toplumların kültürlerinin dokusuna nüfus ettiğini düşündürmüştür. Bu yansımalar salgın sürecinde yeni bir yaş ayrımcılığına neden olan salgınla gerçekleşen damgalama (epidemik stigma) sürecini başlatmıştır. Batı toplumlarında yaşlının, yaşlılığa hazırlıklı olduğu için bireysel olarak sorunları kısmide olsa karşılayabilecek bir yapısı mevcuttur. Ülkemizdeki kültürel bakış açısında yaşlılığın bireysel değil, toplumsal etkileşime dayalı gerçekleşen bir süreç olarak görülmesi, yaşlılıkta yalnızlaşmayı büyük bir problem haline dönüştürmektedir. Çünkü ülkemizde yaşlı; toplum içerisinde, sosyal etkileşim kurarak ve kültürel katılımı daha çok varlığını ifade etmektedir. Bu bakımdan batı toplumları için yaş ayrımcılığı önemli bir toplumsal sorun iken, ülkemiz için çok daha büyük bir sosyal problemdir. Tüm bunlar küresel çapta bir krizin bölgesel analiz edilmesini, alınacak önlem, tedbir ve kısıtlamaların, toplumsal yapının şartları değerlendirilerek alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Ülkemizde politikacılar, sosyal çalışmacılar, sosyologlar ve gerontoloji alanında çalışanlar bu konudaki yanlışlığı tespit ederek gerekli düzenlemeleri yapmış ve yaşlıların kapatılma ve kısıtlamalardan dolayı olumsuz durumların yaşanmaması için gerekli önlemleri almışlardır.

Sonuç olarak yaşlanma, yaşam döngüsünün içerisinde bir evreyi ifade eden süreç olarak görülmelidir. Bu evreyi bir toplumda yaşayan ve görenlerin oranının artması yaşlılığa olan ilgiyi arttırmaktadır. Toplumun yaşlanması anlamına gelen bu durum, aktif yaşlanma söylemlerini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla aktif yaşlanma kavramı demografik dönüşümün bir sonucudur. Küresel yaşlanmanın yaşadığı ivme, aktif yaşlanma konusuna olan ilgiyi arttırmış ve bu konuda inceleme ve değerlendirme yapan çalışma sayısı artmıştır (Aydın ve Sayılan, 2014:76). Toplumsal yaşlanmayla Covid-19 salgını süresine kadar aktif yaşlanmayla ilgili önemli mesafelerin kaydedildiği bilinmektedir. Gerek akademik çalışmalar gerekse sosyal politikalar yoluyla konu üzerinde artan hassasiyet, kalıcı ve başarılı çözümler ortaya koymuştur. Fakat salgın süreciyle yaş üzerinden yapılan haber, yayın ve

istatistiki açıklamalar aktif yaşlanma konusundaki mücadeleleri zora sokmuştur. Ülkemizde kamu kurum, kuruluş, dernek ve vakıfların bu sürecin mümkün olan en az hasarla atlatılması için gerçekleştirmiş olduğu çeşitli çaba ve faaliyetler önemli başarılar sağlamıştır. Fakat özellikle Batı toplumunun kültürel yaklaşımının sosyal medya paylaşım ve haber içerikleriyle tüm dünya kültür dokusuna nüfus etmesi, ülkemizde de yaş ayrımcılığını ortaya koyan örnek sayısında artışa neden olmuştur. Dolayısıyla biyolojik bir takım gerekçelerden dolayı savunmasız kitle içerisinde bulunan yaşlı bireyler için, olumsuz algıya neden olabilecek açıklamalardan ve internet üzerindeki sosyal medya paylaşımlarından dolayı yaş ayrımcılığına yol açabilecek içeriklerin yaygınlaşmasının önlenmesi, en az hastalığa neden olan virüsün yayılmasının engellenmesi amacıyla alınan önlemler kadar önem arz etmektedir. Virüs biyolojik olarak birey üzerinde çöküntüye neden olmakta iken, olumsuz algıya neden olan açıklamalar ve paylaşımlar sosyo-psikolojik olarak yaşlının toplumda var olabilme mücadelesini olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak biyolojik özelliklerinden dolayı toplumda dezavantajı bulunan kitlelere karşı yapıcı maksatlarla da olsa uygulanacak yeniliklerin multidisipliner çerçeveden değerlendirilerek kararların alınmasının sağlanması büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde kısıtlamalar tecride, fiziksel mesafeler sosyal izolasyona ve tedbirler damgalamaya neden olabilir ve yaşlılar için salgın dönemleri (epidemik durumlar) gibi benzeri durumlar, örneklerini dünyanın birçok ülkesinde gördüğümüz epidemik stigma boyutuna ulaşabilir.

KAYNAKÇA

- Altın, Z. (2020) Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar”, *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30, s.49-57.
- Armitage, R. & Nellums, L. B. (2020). COVID-19 and the consequences of isolating the elderly. *The Lancet Public Health*, 5(5), s.256. [https://doi.org/10.1116/S2468-2667\(20\)30061-X](https://doi.org/10.1116/S2468-2667(20)30061-X).
- Aydın, A. & Sayılan, A. (2014) Aktif Yaşlanma ile Yaşam Boyu Öğrenme Arasındaki İlişkiye Teorik Bir Bakış, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4 (2), s.76-81.
- Başaran, E. (2021). Pandemi Sürecinde “Ötekileştirilen” Bir Grup Olarak Yaşlılar. XI. Umteb, *International Congress On Vocational & Technical Sciences*. 3-5 September 2021, Ankara. Proceedings book,s. 86-91.
- Beğler, T. & Yavuzer, H. (2012) Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi, (İç.), (Ed: Tanju Beğler) *Geriatric, Klinik Gelişim*, (25), s. 1-3.
- Bulduk E, Ö. (2014) Yaşlılık ve Toplumsal Değişim, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2014, s.182, 53.
- Buz, S. (2015) Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, s. 268-278.
- Brooke, J. & Jackson, D. (2020) Older people and COVID-19: Isolation, risk and ageism, *Journal of Clinical Nursing*, 29, s.2044–2046, Epub 2020 May 5. PMID: 32239784. doi: 10.1111/jocn.15274.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1,s.62-71.
- Çiğçili, S. (2012). Aktif Yaşlanma: Fiziksel Boyut” *The Journal of Turkish Family Physician*, 3(1), s.6-12.

- Çilingiroğlu, N. & Demirel S. (2004) Yaşlılık ve Yaşlı Ayrımcılığı, *Türk Geriatri Dergisi*, 7 (4), s.225-230.
- Danış, M. Z. (2009) Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 1(20), s.67-84.
- Danış, D. & Adanalı Y. A. (2019) Mekânda Adalet ve Yaşlılık, Print Center Baskı, İstanbul: Kendi Yayınevi.
- Demir, S. A. (2020). Salgın Sürecinde Yaşlı Nüfus, Sosyal Dışlanma ve Yaş Ayrımcılığı, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, s.186-201.
- Flett, G. L. Heisel, M. J. (2020). Aging and Feeling Valued Versus Expendable During the COVID-19 Pandemic and Beyond: a Review and Commentary of Why Mattering Is Fundamental to the Health and Well-Being of Older Adults. *International Journal of Mental Health & Addiction*, s.2443-2469.
- Holt-Lunstad, J. Smith, T. B. Baker, M. Harris, T. & Stephenson, D. (2015). Loneliness and Social Isolation As Risk Factors For Mortality: a Meta-Analytic Review. *Perspectives on Psychological Science*, 10, s.227–237. <https://doi.org/10.1177/1745691614568352>.
- İnce, A. (2012). Yaşlanma Döneminde Dini Hayat (Sakarya İli-Merkez İlçeler Örneği) (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jacobsen, M. H. (2013) Gerontofobi: Aldring Som Oplevelse, Aldring Som Problem, Aldring Som Byrde, *Omsorg*. 30(1), s. 25-324. <http://fagbokforlaget.no/?isbn=080074891301>.
- Jimenez-Sotomayor MR, Gomez-Moreno C, & Soto-Perez-de-Celis E. (2020). Coronavirus, Ageism, and Twitter: An Evaluation of Tweets about Older Adults and COVID-19, *Journal of the American Geriatrics Society*, 68(8), s.1661-1665.
- Kalaycıoğlu, S. Tol, U. U. Küçükural, Ö. & Cengiz, K. (2003) Yaşlılar Ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri, *Türkiye Bilimler Akademisi Raporu*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Koç, İ. & Saraç, M., (2018). Türkiye’de Yaşlı Göçünün Büyüklüğünün ve Yönünün Değişimi, *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2, s. 19- 37.
- Inzitari, M. Risco, E. Cesari, M. Buurman, B. M. Kuluski, K. Davey, V. Bennett, L. Varela, J. & Prvu Bettger, J. (2020) Nursing Homes and Long Term Care After COVID-19: A New ERA?”, 11, s. 1–5. Erişim Adresi: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12603-020-1447-8> (Erişim Tarihi: 05.05.2022).
- Matteo, C. & Proietti, M. (2020) COVID-19 in Italy: Ageism and Decision Making in a Pandemic.” *Journal of the American Medical Directors Association* 21(5), s.576-577. doi: 10.1016/j.jamda.2020.03.025.
- McDonald, T. (2021). Lethal Ageism In The Shadow of Pandemic Response Tactics. *International Nursing Review*, 69(2): 249–254. doi: 10.1111/inr.12700.
- Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, Birey ve Toplum: Yaşlanmaya Sosyolojik Bakış”, *Ege Tıp Dergisi / Ege Journal of Medicine*, 55, s.1-5.

Ovalı, F. (2020). Yeni Doğanlarda Covid-19 Enfeksiyonları, *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25(1), s.23-35.

Özdemir M. (2020). Yaşlılık Algısının Koronavirüs Salgını Sürecindeki Kültürel Değişimi, *Millî Folklor*, 16(127), s.46-58.

Petretto, D. R. & Pili, R. (2020). Ageing and COVID-19: What Is the Role for Elderly People?, *Geriatrics* 2020, 5(25) , s.1-4. Doi: 10.3390/geriatri 5020025.

Previtali, F. Allen L. D. & Varlamova, M. (2020). Not Only Virus Spread: The Diffusion of Ageism During The Outbreak of COVID-19. *Journal of Aging & Social Policy*, 32(4-5), s.506-14.

Soysal, G. (2020). Koronavirüs Salgını ve Yaşlılık, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5) s.290-301.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, (Erişim Tarihi: 28.02.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). “Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü 65 Yaş Üzeri Yaşlılar Ve Kronik Hastalığı Bulunan Yaşlılara Yönelik Koronavirüs (Covid-19) Bilgilendirme Rehberi – VI”

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, (2020). 65 Yaş ve Üzeri/20 Yaş Altı/Kronik Rahatsızlığı Bulunan Kişilerin Sokağa Çıkma Kısıtlaması İstisnası Genelgesi, (Erişim Tarihi 03.01.2021)

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı, (2020b). Koronavirüs İle Mücadele Kapsamında - Yeni Kısıtlama ve Tedbirler Genelgesi, (Erişim Tarihi 03.01.2021).

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, (2020). Covid-19 nedir? (Erişim Tarihi 01.01.2022).

Tyrrell, C., J., & Williams, K., N. (2020) The Paradox of Social Distancing: Implications for Older Adults in the Context of COVID-19, *Psychol Trauma*, 1(12), s.214–S216, Epub 2020 Jun 11. PMID: 32525379, doi: 10.1037/tra0000845

Varışlı, B. Gültekin, T. (2020). Yaşlı Ayrımcılığının Pandemi Hali: Covid-19 Sürecinde Kuşaklararası Etkileşimin Dönüşümü, *Turkish Studies*, 15(4), s.1227-1237.

Yasin, Y. (2020). Kırılgan Gruplar ve Covid-19; Yaşlılar, Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu, *Türk Tabipler Birliği* s. 427-431.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin: Bu makale Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

**KANUN İCRACILIĞINDA “ÇEKTİRME TEKNİĞİ” VE KULLANIMINA YÖNELİK
BİR ÇALIŞMA****Dr. Emre ERDOĞAN*****ÖZET**

Kanun sazı teknik yönden Türk müziğinin en zengin çalgıları arasında yer almaktadır. Özellikle Türk müziğinin naif özelliklerinin yanı sıra Batı musikisinin teknik özellikleri de kanun sazında rahatlıkla kullanılabilir. 1900’lü yılların başında elde edilebilen kanun kayıtlarıyla birçok icra şekli, dolayısıyla icra tekniği tespit edilebilmiştir. Bu teknikler günümüze dek uygulanmış, geliştirilmiş ve başka tekniklerle harmanlanıp başka kullanımlara evrilmiştir. Bu tekniklerin en başında ise “Çektirme” başka deyişlerle çekerek, sürüme, süpürme gibi tabirlerle de anılan teknik kullanım gelmektedir. 20.yüzyıl itibariyle her kanun icracısının sıklıkla fakat farklı yöntemlerle kullandıkları bu teknik literatürde henüz geniş ölçekte değer bulamamıştır. Özellikle günümüz kanun icracılarından Ahmet Meter ve Halil Karaduman bu teknik kullanımı bilinçli şekilde kullanmışlar ve çektirme tekniğinin dikkat çekmesi hususunda öncü rol oynamışlardır. Bu çalışmada çektirme tekniğinin hem literatüre kazandırılması hem de bu tekniğin kullanılabilirliğinin artırılması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle hazırlanmış bu çalışma bir durum çalışmasıdır. Çalışmada içerik analizi ve doküman analizi teknikleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda çektirme tekniğinin tarihsel kullanım esasları üzerine bilgilere yer verilmesinin yanı sıra günümüz kullanımıyla bir köprü oluşturulup eldeki veriler çerçevesinde betimlemeler yapılmıştır. Daha sonra elde edilen bulgular neticesinde çektirme tekniğinin nasıl bilinçli bir teknik kullanım haline getirileceği hususlarına değinilmiştir. Çalışmanın son bölümünde çektirme tekniği kullanımı bir eser üzerinden detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Çalışma, sadece çektirme tekniğinin günümüz literatürüne kazandırılması bakımından değil ayrıca sağ el kullanımının daha etkili kullanımı açısından da önemlidir. Çalışma sonucunda çektirme tekniğinin kanun icracıları için zaruri bir çalışma alanı olduğu, bu tekniğin bilinçli bir şekilde kanun eğitimi verilen kurumlarda anlatılıp öğretilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çektirme tekniği, Kanun, Etüt, Eser icrası.

**A STUDY ON THE “ÇEKTİRME TECHNIQUE” AND ITS USE IN KANUN
PERFORMANCE****ABSTRACT**

The Kanun instrument is technically one of the richest instruments in Turkish music. In particular, besides the naive features of Turkish music, the technical features of Western music can be used easily in the Kanun instrument. With the Kanun records that could be obtained in the early 1900s, many types of performance and performance techniques could be determined. These techniques have been applied, developed, blended with other techniques, and evolved into other uses. At the forefront of these techniques is the technical use, which is also referred to as "Çektirme" technique. As of the 20th century, this technique, which is frequently used by every Kanun performer, but with different methods, has not yet found its place in the literature on a large scale. Especially Ahmet Meter and Halil Karaduman, today's Kanun performers, have used this technique consciously and played a leading role in drawing attention to the Çektirme technique. This study aims to bring the Çektirme technique to the literature and increase the usability of this technique. This study is a case study prepared with qualitative research methods. Document analysis and content analysis techniques were used in the study.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Çalgı Eğitimi Bölümü, kanunemre@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8222-7297

taşımaktadır. Bu iki sanatçı evrensel müzik algılarını kendi icra stilleriyle harmanlamış gerek Türk müziği gerekse farklı coğrafyalardaki müzik iklimlerinden istifade ederek yüzyıllarca tesiri sürecek çalışmalara imza atmışlardır. Özellikle üretmiş oldukları birçok yenilikçi icra stilleri ve hatta kanun sazı adına kazandırdıkları birçok süsleme kullanımları eğitim kurumlarında eğitim aracı olarak kullanılıp anlatılmaktadır. Türk müziği çalgılarında kullanılan birçok süsleme teknik kullanımlar vardır. Şen Tuncel'in (2021:1791) ifade ettiği gibi:

“süslemeler diğer müzik türlerinde olduğu gibi klasik Türk müziğinde de eserin estetik özelliğine etki eden en önemli müzikal unsurlardan biridir. Şüphesiz ki bir müzik eserini icra eden icracının, eserin dinleyiciye sunumu esnasında bestekârın duygu ve düşüncelerini dikkate alarak üretmiş olduğu birtakım müzikal davranışlar bulunmaktadır. Bu davranışlar içinde yer alan süslemeler icracının müzikal bilgi birikimi ve kültürlenmesine göre şekillenmektedir. İcraçının kullanmayı tercih ettiği süsleme stili usta-çırak ilişkisi içinde öğrenilenlere bağlı olup icra üslubuna önemli ölçüde etki etmektedir.”

Özellikle Batı müziği süsleme tekniklerindeki trill*, tremolo, glissando, vibrato, akor, arpej teknik kullanımları** icracılar tarafından sıklıkla kullanılır. Bunların yanı sıra çarpma ve perde glissandosunu kullanımları da Türk müziği yapısının vazgeçilmez süsleme tekniği unsurlarındandır. Kanun sazına bakıldığında ise süsleme tekniklerinin daha geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Özellikle oktavlı icralar, mızrap çarpmaları*** ve de çektirme tekniği kullanımları kanun sazına ait özel kullanımlar olup süsleme tekniği başlığı altında değerlendirilirler. Ahmet Meter ve Halil Karaduman gibi virtüöz**** kanun icracıları yukarıda belirtilen teknikleri üst seviyede kullanmış, özellikle mızrap çarpması ve çektirme tekniğini farklı boyutlara taşımışlardır. Yaklaşık 40 yıllık bir süre zarfında kanun icra alanına yön vermiş olan bu iki sanatçı özellikle çektirme tekniğini bilinçli bir kullanım şekline büründürmüş ve icralarının önemli bölümlerinde bu tekniği sıklıkla kullanmışlardır. Kanun icra alanında sıklıkla kullanılan bu teknik literatürde, akademik çalışmalarda kendisine yer bulamamıştır. Bu çalışma, çektirme tekniğinin bilimsel anlamda kabul görmemesi, eğitim verilen kurumlarda öğrencilere yeterince aktarılmadığı düşüncesiyle yola çıkılarak çalışılmıştır. Çalışma içerik analizi ve doküman analizi yöntemleriyle derinlemesine bilgi edinmeyi amaçlayan nitel bir çalışmadır. Çalışma sürecinde ele alınan çektirme teknik kullanımı, betimsel analiz yapılarak mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ilk olarak çektirme teknik kullanımının tarihsel süreçte kanun icracıları tarafından nasıl vücut bulduğu konusu irdelenecektir. Ardından ise çektirme teknik kullanımının teknik yönden kanun sazı üzerinde nasıl gerçekleştirildiği açıklanmıştır. Bu teknik kullanım özellikle Ahmet Yatman, Ahmet Meter ve Halil Karaduman'ın icra şekilleri üzerinden yorumlanmıştır. Daha sonra çektirme tekniğinin temel ilkeleri anlatılarak bu teknik için elzem olan etüt çalışmaları belirtilip nasıl çalışılması gerekliliği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonunda ise kanun icrası bakımından oldukça güç olan Haydar Tatlıyay'ın Acemaşiran Longa eseri çektirme tekniği kullanılarak nasıl daha etkili çalınabilir sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma esnasında

* Trill kullanımı için bkz. (Feridunoğlu, 2004: 84-85).

** Teknik terimler için bkz. (Sözer, 2012)

*** Mızrap çarpması terimi için bkz. (Gönül, 2010).

**** Virtüöz için bkz. (Behar, 2015:68).

kullanılacak örnekler ve etütlerde sağ el için (Λ) sembolü, sol el için ise (O) sembolü kullanılmıştır. Çektirme tekniğinde ise ^ sembolü kullanılmıştır.

2. Çektirme Tekniğinin Kullanımı

Çalışmanın bu bölümünde çektirme teknik kullanımının tarihsel süreç içerisindeki kullanımını hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bilindiği gibi ses kayıt teknolojisi 20. yüzyılın ilk çeyreğiyle birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla ilk kanun kayıtları Artaki Candan ve Kanuni Hacı Arif Bey'in icra kayıtları olmuştur. Başka bir deyişle Arif Bey dönemi öncesindeki kanun icracıları hakkındaki bilgiler sözel bilgidен öteye gidememiştir.

Yirminci yüzyılın önde gelen icracılarından özellikle Artaki Candan, Kanuni Hacı Arif Bey, Ahmet Yatman, Ferid Alnar ve Vecihe Daryal icralarına bakıldığında çektirme tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Artaki Candan'ın kıvrak gruppetto kullanımlarındaki mızrap hareketlerinde bu tekniği belirgin bir şekilde kullandığı görülmüştür (Web 1). Müzik hayatları hemen hemen aynı döneme denk gelen Ahmet Yatman, Ferid Alnar ve Vecihe Daryal icralarına bakıldığında da yine çektirme tekniğinin varlığından söz edilebilir. Özellikle Ahmet Yatman bugünün temel mızrap hareketlerinin mucidi olduğu iddia edilebilir. Özellikle Ahmet Yatman'ın icralarında kullandığı çektirme tekniği, motif yapıları ve de kullanılan mızrap çarpmaları günümüz icra anlayışıyla örtüşmektedir.

Şekil 1. Ahmet Yatman'ın Hüseyini Makamındaki Çektirme Örneği

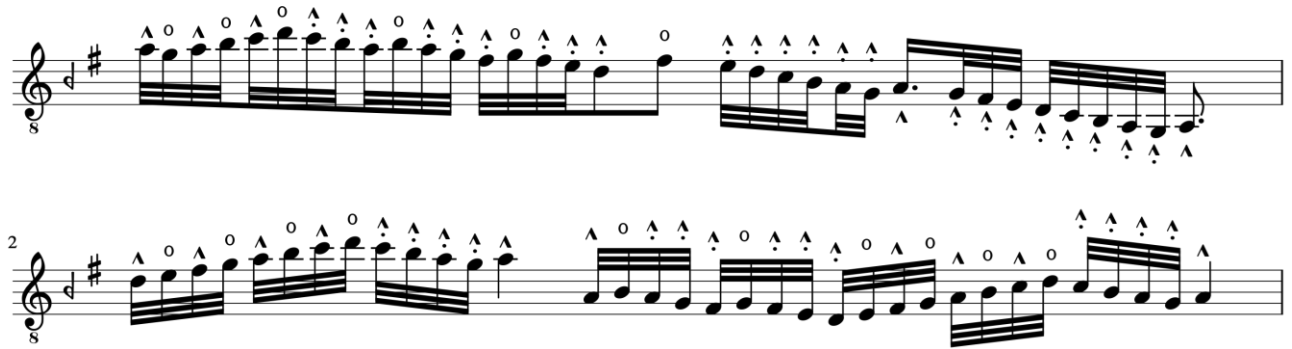
(Web 2)

Yukarıda gösterilen örnek kullanımda sıralı bir iniş esnasındaki çektirme kullanımı görülmektedir. Yatman'ın belirtilen bölümdeki teknik kullanımı ile günümüzde kullanılan çektirme tekniğinin yakın bir tınıya sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bu tekniğin uygulanış biçimi çalışmanın diğer bölümünde görsellerle birlikte anlatılmıştır. Çektirme tekniğinin kullanımında Ahmet Yatman'ın dönüm noktası olduğu söylenebilir. Yatman, kanundan çıkartmış olduğu tonalite itibarıyla daha önce bahsedilen icracılardan ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Yatman günümüz kanun icra anlayışının sembol ismidir. Günümüzde kullanılan birçok teknik ve nağme kurgusunu Yatman'ın icralarında görmek mümkündür. Çektirme tekniği üzerinden de değerlendirildiğinde söz konusu bahis aynıdır. Yatman'ın mızrap kullanımı oldukça kuvvetli yani hacimli bir yapıda olduğu tezi yanlış olmayacaktır. Yatman, çektirme tekniğini oldukça kuvvetli bir yapıda duyurmaktadır. Özellikle normal mızrap vuruşuyla çektirme kullanımında ortaya çıkan tını neredeyse ayırt edilemeyecek düzeydedir. Kanun sazının diğer virtüözlerinden Vecihe Daryal'ın taksimleri dinlendiğinde çektirme tekniğinin kullanıldığı fakat bu kullanımların belli belirsiz olduğu, küçük motif yapılarında tercih edildiği görülmüştür.

Hasan Ferid Alnar'ın kanun taksimlerinde ektirme tekniğinin nadiren kullanıldığı görülmüstür. Fakat özellikle kanun konçertosunun 1':05''süresi esnasında Alnar'ın bu tekniği belirgin bir şekilde kullandığı tespit edilmiştir (Web 3). Alnar'ın ektirme tekniği kullanımı esnasında teller üzerine orta sertlikte bir basınc uyguladığı görülmektedir. Ellerin ve kolların kanuna paralel olarak ellerin sanki kanun tellerine yapışık şekilde bu tekniğin kullanıldığı söylenebilir. Alnar'ın ektirme tekniğini gerçekleştirirken elde ettiği gücü tüm kol üzerine eşit bir şekilde yaydığı gözlemlenmiştir.

Günümüz kanun icracılığının önemli isimlerinden olmuş olan Halil Karaduman hem yenilikçi anlayışı hem de geleneksel musiki yapısını muhafaza etmiş en önemli şahsiyetlerindedir. Çektirme tekniği özelinden Halil Karaduman'ın icraları incelendiğinde ektirme tekniğinin bilinçli olarak sıklıkla kullanıldığı rahatlıkla gözlemlenebilir. Aşağıda gösterilen örnek sadece bunlardan biridir. Karaduman'ın örnekte kullanmış olduğu motif, cümle ve ektirme tekniği bilinçli bir şekilde hem tonalite hem de metronom değer bakımından kusursuz işlenmiştir.

şekil 2. Halil Karaduman'ın Kullanmış Olduğu ektirme Tekniğine rnek

(Web 4)

Yukarıda verilen örnekte notalar üzerinde belirtilen mızrap zellikleri Karaduman'ın icra ettiği şekliyle dikte edilmiştir. Özellikle ektirme tekniğinin uygulandığı alanlar da belirtilerek bu teknik üzerine dikkat çekilmiştir. Karaduman, ektirme teknik kullanımını oldukça temiz, seri, kuvvetli bir şekilde gerçekleştirmektedir. Bu teknik kullanılırken özellikle sağ elin dış bükey kısmı kapalı yani teller üzerinde baskılama yapmayacak şekilde konumlandırılmıştır. Ayrıca sağ el pozisyonun kanun gövdesinin orta bölgesi üzerinde konumlandığı, bu sayede de açık ve yumuşak bir ton elde edildiği grlmştir. Halil Karaduman'ın ektirme tekniği nezdinde el pozisyonları aşağıda görüldüğü gibidir.*

* Kaynak Web 5.

Resim 1. Halil Karaduman'ın Genel Mızrap Tutuş Ve Kullanışı

Karaduman'ın mızrap kullanımı incelendiğinde kolların dirsek bölgelerinin fazla açık olmadan konumlandırıldığı görülmüştür. Mızrap tutuşu ise kolların açıklık pozisyonuna orantılı olarak daha düz tutulduğu, mızrapın vuruş yönünün ise hafif içeri doğru kavisli bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Karaduman'ın, çektirme tekniğini gerçekleştirirken mızrap vuruşunu gerçekleştiren işaret parmağı haricindeki parmakların konumunu kapalı tuttuğu görülmektedir. Bu parmakların telle irtibatının kesilmesiyle ortaya daha hacimli başka bir deyişle açık bir ton elde edildiği söylenebilir.

Günümüz kanun icra anlayışının diğer bir değeri olan Ahmet Meter'in icra yapısı incelendiğinde de çektirme teknik kullanımının oldukça sık tercih edildiği görülmektedir. Aşağıdaki görselde Meter'in mızrap tutuş şekli ve de çektirme tekniğini uyguladığı an görülmektedir*.

* Görsel Ahmet Meter'in görüntü kaydından alınmıştır. Detay için bkz. (Web 6).

Resim 2. Ahmet Meter'in Çektirme Tekniğini Uygulama Şekli

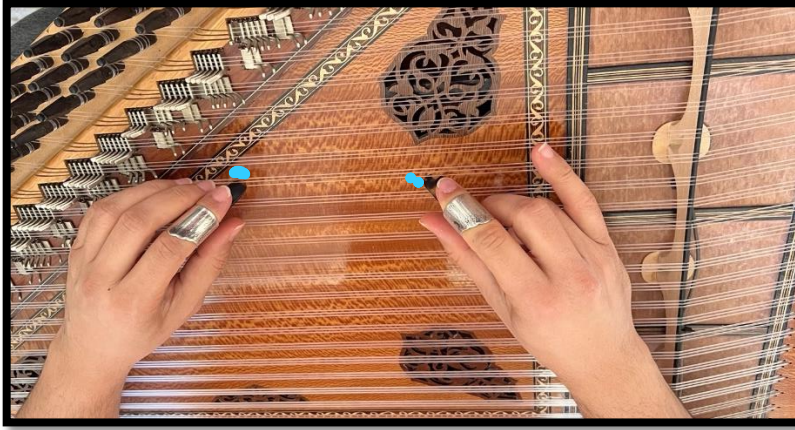
Ahmet Meter, çektirme tekniğini uygularken tıpkı normal mızrap kullanımında olduğu gibi 5 numaralı parmağı tellere paralel şekilde uzatmaktadır. Özellikle çektirme tekniği esnasında belirtilen parmak hafif olarak tellere değerek ortaya çıkan tını belli bir oranda kapatılmaktadır. Meter'in bu teknik kullanımla kanun sazından kuvvetli, net ve parlak bir ton elde ettiği gözlemlenmiştir. Meter, çektirme tekniğini oldukça rahat ve temiz bir şekilde gerçekleştirmektedir. Ortaya çıkan parlak ve net tınının mızrabın vuruş şeklinin dış bükey tarafına doğru ivmelenerak kullanılmasından dolayı sağlandığı düşünülebilir.

2.1. Çektirme Tekniğinin Kaideleri ve Çalışma Disiplinleri

Bu bölümde çektirme tekniğini yerine getirmek için gerekli şartlar açıklanmış ve bu şartlar görseller ile desteklenmiştir. Çektirme tekniği kullanımı Ahmet Meter ve Halil Karaduman icralarında üst seviyede uygulanması sebebiyle verilen örnekler de bu iki sanatçıya ait icralar üzerinden sağlanmıştır. Akabinde çektirme tekniğinin geliştirici unsurlarına değinilerek en temel düzeyde etüt çalışmaları oluşturulmuştur.

Aşağıdaki örneklerde Ahmet Meter ve Halil Karaduman'ın çektirme tekniği esnasındaki mızrap vuruş yönleri gösterilmiştir. Belirtilen mızrap yönlerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla resim üzerinde mızrabın vuruş yeri yani kullanılan bölgesi renkli işaretlemelerle ayrıca vurgulanmıştır. Aşağıda da belirtildiği üzere Ahmet Meter'in çektirme tekniği esnasında mızrabın dış bölümünü kullandığı tespit edilmiştir. Meter, mızrap vuruşunu genellikle kanunun orta bölgesinde gerçekleştirmektedir. Bazı seri çektirme tekniği kullanımlarında ise mızrap vuruşlarının eşiğe daha yakın bir bölgeden gerçekleştirdiği de görülmektedir.

Resim 3. Ahmet Meter'in Ortalama El Ve Mızrap Tutuş Şekli 1

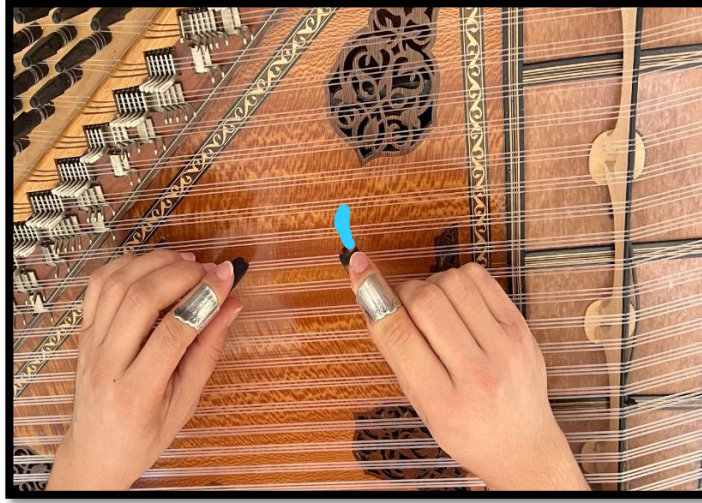
Resim 4. Ahmet Meter'in Ortalama El Ve Mızrap Tutuş Şekli 2

Meter'in bazı çektirme kullanımlarında 3 numaralı parmağı, mızrap kullandığı parmağının üzerine çıkardığı tespit edilmiştir. Bu durumun çektirme teknik kullanımının daha kuvvetli bir şekilde icra edilebilmesi amacıyla tercih edildiği düşünülmektedir.

Halil Karaduman'ın ise çektirme teknik kullanımını mızrabının iç kavis bölgesiyle icra ettiği görülmüştür. Karaduman'ın mızrap kullanımının belirgin olarak anlaşılabilmesi adına aşağıdaki örnek resim üzerinde vurgulamalar yapılmıştır. Karaduman'ın mızrap vuruş esnasında elini hafif bir şekilde içe doğru bükmesi de dikkat çeken diğer bir husustur. Karaduman'ın bu kullanımı tercihen değil zaruri bir durumdur. Mızrabın iç bölümüyle yapılan icralarda sağ elin hafif içe çevrilmesi insan fizyolojisi adına kaçınılmaz bir durumdur.

Resim 5. Halil Karaduman'ın Ortalama El ve Mızrap Tutuş Şekli 1

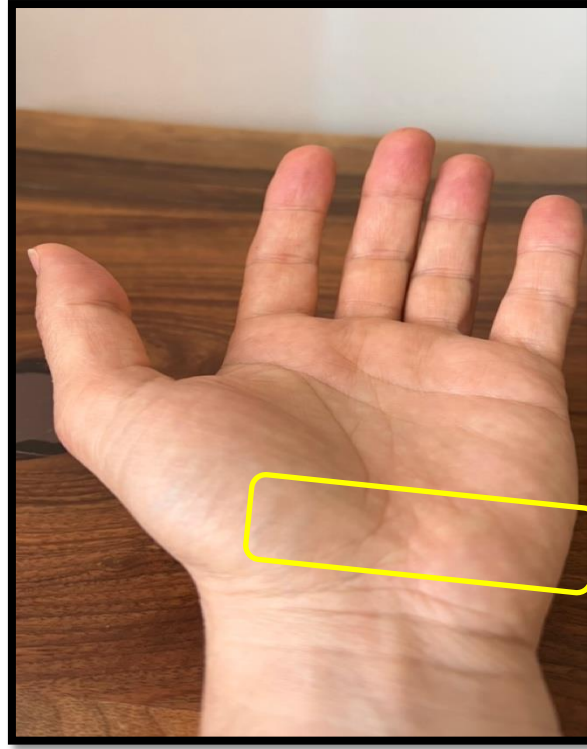
Resim 6. Halil Karaduman'ın Ortalama El ve Mızrap Tutuş Şekli 2

2.2. Çektirme Tekniğinin Temel İlkeleri:

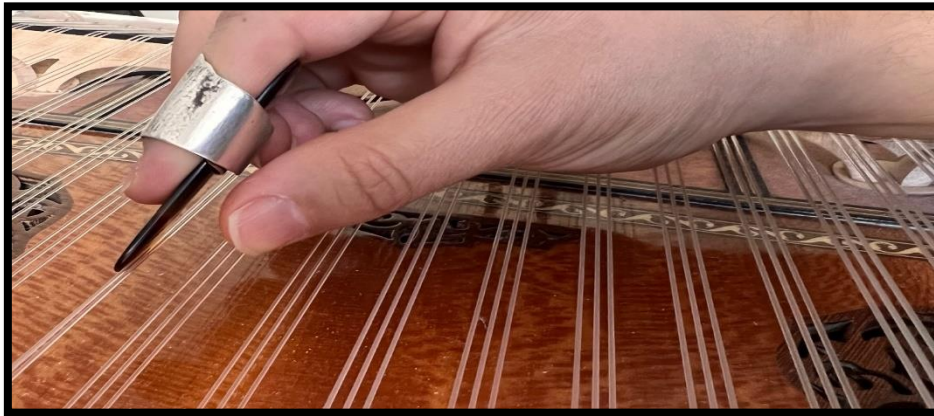
1. Yukarıda belirtilen mızrap yönleri hususunda öncelikle hangi mızrap yönünün tercih edileceği belirlenmelidir, fakat iki mızrap vuruş biçiminin de çalışılmasında fayda görülmektedir (Bkz. Resim 5- Resim 6).
2. Çektirme tekniği kullanım esnasında sağ el bileğinin iç bölümü tellerle temas halinde olmalıdır. Özellikle çektirme esnasında tellerden elde edilecek gücün kontrollü bir şekilde artırılabilmesi için bu elzem bir durumdur. Bunun yanı sıra el bilek kısmının tellere değmesi metronom değerinin isteğe göre ayarlanmasında öncü rol oynayacaktır.

Resim 7. Çektirme Tekniği Esnasında Ellerin Tellerle Temas Edeceği Bölüm

3. Sağ el mızrap parmağının dışında kalan parmak pozisyonlarının önceden belirlenmesinde fayda görülmektedir. Yine burada çektirme tekniğinin hangi yönde geliştirileceği (açıklık-kapalılık durumuna göre ortaya çıkacak ton yani tını farklılık gösterecektir) konusunda karar vermek önemlidir (Bkz. Resim3, Resim4, Resim5 ve Resim6)
4. Çektirme tekniğinin temeli sağ el ya da sol ile mızrabının teller üzerine yapışık bir şekilde yani elimizi kaldırmadan diğer tellere sürüme esasına dayanır. Bu teknik esnasında mızrap ile tel arasındaki iletişimi oldukça kuvvetli tutmak gerekmektedir. Ellerin çektirme yapılacak olan ses üzerinden kalkmaması bu teknik kullanım için en önemli hususların başında gelmektedir.

Resim 8 Çektirme Tekniğinde Uygulanacak Esaslar

Yukarıdaki resim 8 örneğindeki el ve parmak pozisyonu, sesler arası geçiş esnasında korumak gerekmektedir. Yine örnekte gösterildiği gibi bir sesi oluşturan 3 teli yüzeysel değil kuvvetli bir şekilde çekerek o perdenin duyurulması gerekmektedir. Aksi takdirde daha zayıf bir ton elde edilebilir. Tabi ki bu kullanım tamamen tercihe bağlıdır. Kuvvetli ya da daha hafif bir ton elde etmek tamamıyla icracının kişisel tercihine göre değişkenlik gösterecektir. Çektirme tekniğindeki temel ilke sert ya da zayıf duyum değil temiz ve kaliteli bir icra biçiminin benimsenmesidir.

2.3. Çektirme Tekniği İçin Başlangıç Seviyesi Temel Etütler

Çektirme tekniği için oluşturulmuş ilk etüt aşağıda gösterildiği gibidir. Notaların üzerlerinde de bu teknik kullanımın hangi el ile icra edileceği belirtilmiştir. 4 tekrar şeklinde yazılan etüt 8 tekrar şeklinde de çalışılabilir. Ayrıca belirtilen etüt yapısının bütün seslere uygulanmasında fayda görülmektedir.

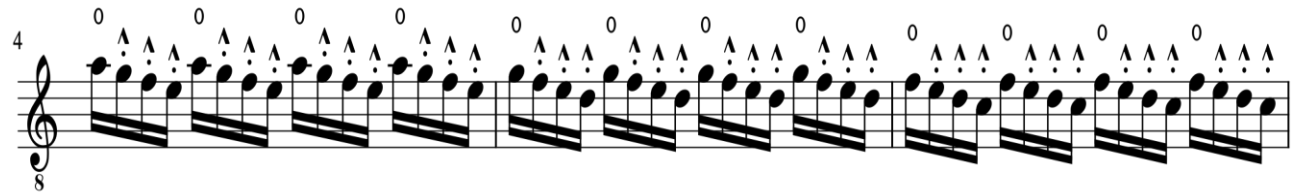
Etüt 1

Etüt, aşağıda da belirtildiği gibi sol elle başlayıp diğer iki ses sağ el çektirme pozisyonuyla tamamlanma esasına dayalıdır.

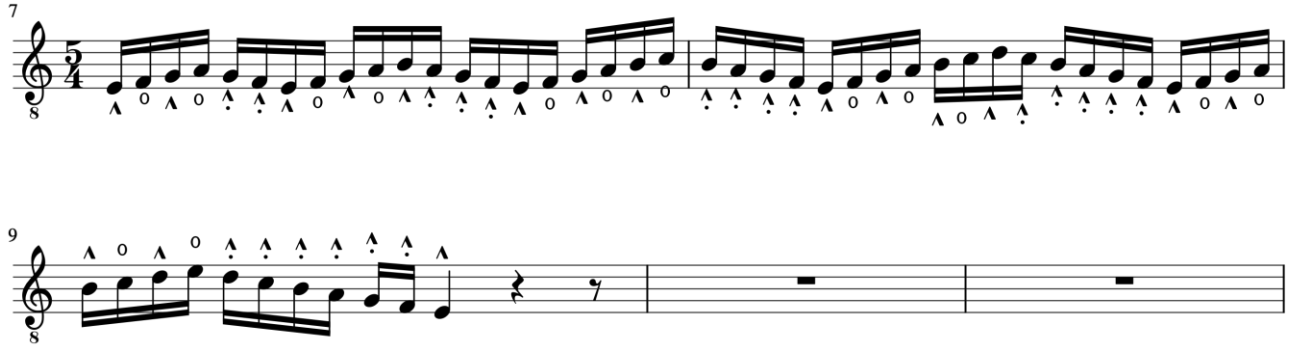

Etüdü 2 oktav çalışınız, akabinde el pozisyonlarınızı ters çevirerek sağ, sol, sol şeklinde çalışınız; Çektirme tekniği, sağ el esasına dayalı bir çalışma olarak görünse de sol elin gelişimi için de oldukça önemlidir. Çektirme tekniğini oktavlı bir şekilde uygulanabilmesi adına her iki elin de çektirme tekniği esaslarına göre çalıştırılması gerekmektedir. Metronom seviyesi düşükten yükseğe doğru kademeli bir şekilde artırılmalıdır.

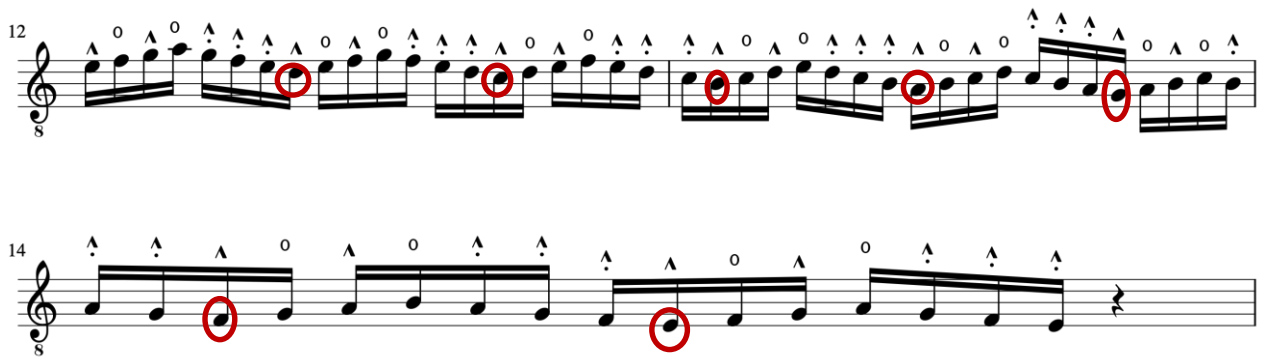
Etüt 2

2. Etüt çalışması yine sıra sesler üzerinden oluşturulmuştur. İlk perdenin sol el ile icrasının ardından diğer sesler sağ el çektirme pozisyonuyla icra edilmelidir. Bu etüt çalışması etüt 1'de olduğu gibi bütün perdeler üzerinde düşük metronom değeriyle başlanmalıdır. Ardından metronom değerinin kademeli olarak artırılması beklenmektedir. 2 oktav çalışılmasının ardından belirtilen parmak yerleri tersine çevrilerek sağ, sol, sol, sol mızrap kullanım şekliyle de çalışılmalıdır.

Etüt 3

3. Etüt çalışması ilk iki çalışmaya göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Çünkü bu etüt çalışması hem normal mızrap kullanımı hem de çektirme teknik kullanımının bir arada kullanma esasına göre hazırlanmıştır. Yukarıdaki kullanımı farklı perdeler, makamlar üzerinden de gerçekleştirmek önemlidir. Çıkıcı pozisyondaki perdeler sıralı bir şekilde icra edilirken inici yapıdaki sıra sesler çektirme tekniğiyle uygulanmaktadır. Burada yine düşük metronomla başlamak oldukça önem arz etmektedir. Çektirme tekniğinden fayda sağlamanın en temel yolu düşük metronomla çalışmaktır. Düşük metronom değeri ile çalışmak hataların ortaya çıkmasına ve icra kalitesinin artmasına olanak sağlayacaktır. Bu mevzu bahis tüm etütler için de geçerli bir durumdur. Bu etüt için önemli olan bir başka husus ise mızrap farklılıkları esnasındaki tını uyumuşmasıdır. Özellikle çıkıcı dizi esnasındaki normal mızrap vuruşu ile inici dizi için kullanılan çektirme teknikleri arasındaki tını uyumuşması oldukça önemlidir. Bu iki teknik için yaklaşık olarak aynı tının elde edilmesi beklenmektedir. Bu yüzden mızraplar arasındaki ya da başka bir deyişle teller üzerine uygulanacak basıncın dengeli bir şekilde uygulanması gerekmektedir.

Etüt 4

Etüt 4 çalışması bir önceki etütte olduğu gibi çıkıcı-inici motif kurgularıyla bezenmiştir. Bu etütte önemli olan vurgu yerlerinin doğru bir şekilde icra edilip duyurulmasıdır. Bu sebeple vurgu yerlerinin ve mızrap vuruşlarının daha açık bir şekilde ifade edilip anlaşılabilmesi amacıyla vurgu yerleri daire içinde belirtilmiştir. Özellikle sağ el normal mızrap vuruşu ile

çektirme tekniğinin kullanımı karıştırılmamalıdır. Vurgu yapılacak notalar sağ el normal mızrap vuruşuyla icra edilmelidir.

2.4. Çektirme Tekniğinin Bir Eser Üzerinde Gösterilmesi

Çalışmanın bu bölümünde çektirme tekniğinin uygulanışı Haydar Tatlıyay'ın bestesi olan Acemaşiran Longa üzerinden detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Özellikle Acemaşiran Longa'nın son bölümü kanun icracıları için oldukça zorlayıcıdır. Aşağıda da belirtilen bölüm yüksek metronom değerlerinde icra edildiğinde içinde barındırdığı geçkiler sebebiyle kanun icracılarına zor anlar yaşatmaktadır. Ve hatta belirli metronom değerlerinde “belirtilen bölüm” icra edilemez hale gelebilir. Yıllardır süre gelen çalışmalar neticesinde belirtilen eser üzerindeki problemleri bir nebze giderebilmek, eserin yüksek tempoda daha rahat bir şekilde icra edilebilmesini sağlamak adına birtakım parmak teknik ve şekillerinin daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Bu doğrultuda belirtilen “tema”larda hangi mandal değişimlerinin yapılması gerektiği hususunda da bilgilere yer verilmiştir. Bu temalar vasıtasıyla eser icrasının daha rahat bir şekilde gerçekleştirileceği düşünülmektedir.

Şekil 3. Haydar Tatlıyay'a ait Acemaşiran Longa – 4. Hane İcrası

Tema 1:

Belirtilen acem perdesinin icrası esnasında tema 2 de yer alan şehnaz perdesi (la bemol) için gerekli olan mandalların indirilmesi elzemdir.

Tema 2:

Tema 2'nin icrası esnasında diğer ölçüde (10.ölçüde) yer alan hicaz perdesi (re bemol) için gerekli olan mandalların indirilmesi gerekir.

Tema 3:

Tema 3'te belirtilen kürdi (si bemol) perdesinin icrası esnasında 10. ölçüde daha önce kullanılan hicaz (re bemol) perdesinin natürel hale getirilmesi zaruridir.

Tema 4:

Tema 4'ün ölçüsü dâhilinde kullanılan perdeler esnasında zirgüle perdesinin (sol diyez) geçici şekilde tutulması* elzemdir. Tema 4'te belirtilen düğah perdesinin icrasının hemen akabinde yine aynı ölçü sınırları içerisinde bulunan kürdi (si bemol) perdesi segâh ya da buselik perdesini konumuna getirilmelidir.

* İcranın bu bölümünde mandal düzeneği sol el ile askıda tutulur yani mandal düzeneği tam anlamıyla mandal tahtasının sol tarafına doğru atılı hal getirilmez! zirgüle perdesi seslendirilmesiyle birlikte mandallar bırakılır ve zirgüle perdesi rast perdesine yani natürel pozisyona getirilir.

3. Sonuç ve Öneriler

20. yüzyıl itibariyle kimlik kazanmaya başlayan saz icracılığı özellikle 21. yüzyıl itibariyle önemli bir ivme kazanmıştır. Özellikle kanun icracılığı, gelişen teknolojik gelişmeler, kanun imalatçıların yenilikçi yaklaşımları ve evrensel müzik algısının kanun üzerindeki tezahürü birçok yenilikçi icracının ve dolayısıyla icra çeşitliliğinin de önünü açmıştır. Bu doğrultuda yeni gelişen teknikler, çalım stilleri icra çeşitliliği bakımından önemli gelişmelerdir. Bu gelişmelerden önemli bir yer teşkil ettiğini düşündüğümüz “çektirme tekniğinin” geçmişten günümüze varlığını koruduğu gibi önemini de arttırdığı düşünülmektedir.

Çektirme teknik kullanımının bilinçli bir şekilde amaç olarak kullanan ilk ismin Ahmet Yatman olduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler doğrultusunda 19.yüzyıl itibariyle bu teknik kullanımın kanun icracılarının çoğunda bilinçli ya da bilinçsizce kullanıldığı görülmüştür. Bu teknik kullanımın Ahmet Meter ve Halil Karaduman ile zirve dönemini yaşadığı sonucuna varılmıştır. Bu araştırma ile bu tekniğin disipline edilmesi hususunda ciddi bir çalışma disipliniyle çalışılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Çektirme tekniğinin sağ ve sol el için oldukça önemli bir teknik olduğu, çalışma çıktısı olarak sadece teknik gelişime değil aynı zamanda kanun sazından üretilen ton yani tını özelliklerinin de olumlu yönde geliştiği gözlemlenmiştir. Çalışma sonunda verilen eser icra örneğiyle birlikte çektirme tekniğinin ne denli önem arz ettiği, bazı eser icralarının başarılı bir şekilde icra edilebilmesi için oldukça önemli olduğu ve hatta zaruri bir durum olduğu sonuçlarına varılmıştır. Ayrıca mızrap yönlerindeki farklı kullanımlarla bu tekniğin icra stillerine doğrudan etki ettiği de Ahmet Meter ve Halil Karaduman örneklerine bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir. Ahmet Meter ve Halil Karaduman’ın icra stillerini belirleyen en önemli teknik kullanımların başında çektirme tekniğinin geldiği sonucu da açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Bu çalışmanın sonuç bölümünden ziyade öneriler kısmının daha önemli olduğu düşünülmekte olup bu öneriler maddeler halinde sıralanmıştır:

1. Çektirme tekniği çalışma prensipleri ve kaideleri metin içerisinde belirtildiği gibi çalışılmalıdır.
2. Bu teknik kullanım belirli bir disiplin çerçevesinde ele alınmalı ve çalışılmalıdır.
3. Çektirme tekniği çalışma sürecinde sol elin ihmal edilme riski bulunmaktadır. Bu sebeple sol el çalışmalarının da önemi bir yere sahip olduğu unutulmamalıdır. Çektirme tekniğinde sadece sağ elin yeterliliği değil sol elin de aktif bir şekilde icra etmesi gerekliliği unutulmamalıdır.
4. Çektirme tekniği diğer tüm tekniklerde olduğu gibi metronom eşliğinde çalışılmalıdır.
5. Metin içerisinde belirtilen etüt çalışmaları çektirme tekniğiyle çalışıldıktan sonra aynı etütler normal mızrap vuruşlarıyla da çalışılmalıdır (sağ elintembelliğe alışmaması için).
6. Haydar Tatlıyay’ın Acemaşiran Longa örneğinde gösterilen mızrap kullanımları ve bu yönde gösterilen uyarılar tamamıyla kişisel bir deneyim olup bu eserin en basit şekilde icra edilmesine yönelik hazırlanmıştır. Fakat belirtilen uyarıların dikkate alınmasının yanı sıra kendi kişisel çalım tavrınıza uygun olarak da eser icrasının farklı tekniklerle çalışılmasında yarar görülmektedir.

KAYNAKÇA

Biçer, E, B. (2020). Kemeñeci Vasilâki'ye Ait Kürdilihicazkâr Peşrevi Örnekleminde Türk Müziğinde Yorum, Turkish Studies, 15(3), 1837-1863.

Behar, (2015). Osmanlı/ Türk Musikisi Kısa Tarihi. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Feridunoğlu, L. (2004). Müziğe Giden Yol, İnkılâp Yayınları: İstanbul.

Gönül, M. (2010). Nevres Bey'in Ud Taksimlerinin Analizi ve Ud Eğitime Yönelik Alıştırmaların Oluşturulması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Sarı, A. (2012). Türk Müziği Çalgıları, Nota Yayıncılık: İstanbul.

Sözer, V. (2012). Müzik Terimleri Sözlüğü. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Şen Tuncel, Ö. (2021). Klasik Türk Müziği Ses İcrâcılığında Alternatif Süslemeler. Turkish Studies, 16(6), 1789-1805.

Öztürk, S. (2018). Türk Müziği Saz Eğitiminde ve Eğitim-Öğretim Kaynaklarında Yöresel Tavrı Özelliklerinin Kullanılması. İstem Dergisi (31), 87-106.

Web 1: Kanuni Artaki Efendi Sultaniyegâh Kanun Taksimi <https://youtu.be/dyPoLODkhYE>

(Erişim:22.05.2022).

Web 2: Ahmet Yatman-Hüseyini Taksim Erişim <https://youtu.be/q81dTxw4Yrw> (Erişim: 18.05.2022).

Web 3: Hasan Ferid Alnar-Kanun Konçertosu <https://youtu.be/LAARlkCmsok> (Erişim: 22.05.2022).

Web 4: Halil Karaduman-Muhayyer Taksim <https://youtu.be/j2ymoytgNas> (Erişim: 21.05.2022).

Web 5: Halil Karaduman Hüseyini Faslı <https://youtu.be/wLyHHnWPlzU> (Erişim: 17.05.2022).

Web 6: Necati Çelik-Ahmet Meter 2 <https://youtu.be/cG0g3cphqnI> (Erişim: 22.05.2022).

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren maddeler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazara aittir.

İSLÂMÎ EDEBİYAT MESELESİ: 1960-2000 YILLARI ARASINDA SÜRELİ YAYINLARDA GELİŞEN BİR EDEBİ TARTIŞMANIN İZLERİNİ ARAMAK***Araş. Gör. Dr. Bilal DEMİR******ÖZET**

Türk edebiyatı tarihinde 1960'lı yıllardan itibaren "İslâmî edebiyat" anlayışı bağlamında bir tartışma başlamıştır. Bu tartışma, edebiyat tarihinde pek yer almasa da bir dönemin edebi söylemlerini ve edebiyat ortamını göstermesi açısından önem arz etmektedir. İslamiyet'in ve İslamcılık ideolojisinin hassasiyetleri ile oluşan İslâmî edebiyat anlayışı, edebi eserin içeriğine ve konunun işlenme tarzına dair bir tartışmadır. İslâmî kesimler arasında özellikle 1961 Anayasası'nın kısmen özgürlükçü yapısı sonucu başlayan zengin yayın faaliyetleri, dergicilik çalışmaları ve tercüme hareketi bu edebi anlayışın doğuşunu hazırlamıştır. Ayrıca bu dönemin siyasal, toplumsal ve sosyo-kültürel gelişmeleri bu edebi anlayışın doğuşuna etki eden diğer önemli nedenlerdendir. 1970'li ve 1980'li yıllarda İslâmî edebiyat adı altında bir edebiyat anlayışının tanımlanması ve sınıflandırılması ihtiyacına binaen Türkiye'deki İslâmcı kesim arasında çeşitli görüşler beyan edilmiştir. Dini tanımlı bir edebi anlayışın olup olamayacağı, bu edebi anlayışın kaynağını neyin teşkil edeceği ve edebi eserlerde neyin konu edilip nasıl işleneceği gibi birçok soruyla bu tartışma geliştirilmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllarda *Büyük Doğu*, *Diriliş*, *Edebiyat*, *Mavera* gibi dergiler ile *Suffe Kültür Sanat Yıllığı* gibi İslâmcı neşriyatta yayımlanan yazı ve soruşturmalarla yürütülen tartışmanın seyri 2000'li yıllara kadar sürmüştür. Bu çalışmada süreli yayınlar etrafında 1960'lı yıllarda başlayan, 1970'li yıllarda çeşitlenen, 1980'li yıllardan itibaren estetik bağlamda değerlendirilen İslâmî edebiyat tartışması ve bu tartışmanın doğuşunu hazırlayan nedenler ile tartışma etrafında belirtilen görüşler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türk Edebiyatı, İslâmî Edebiyat, İslâmcılık, Edebi Tartışmalar.

THE ISLAMIC LITERATURE ISSUE: LOOKING AT THE PROGRESS OF A LITERATURE DISCUSSION IN LITERARY JOURNALS BETWEEN 1960-2000**ABSTRACT**

In the history of Turkish literature, a debate has started in the context of the understanding of "Islamic literature" since the 1960s. Although this discussion does not take place in the history of literature, it is important in terms of showing the literary discourses and literary environment of a period. The understanding of Islamic literature, which is formed by the sensitivities of Islam and the ideology of Islamism, is a discussion on the content of the literary work and the way the subject is handled. The rich publishing activities, journalism studies and translation movement, which started as a result of the partially liberal structure of the 1961 Constitution, prepared the birth of this literary understanding among the Islamic sections. In addition, the political, social and socio-cultural developments of this period are among the other important reasons that influenced the birth of this literary understanding. In the 1970s and 1980s, various opinions were expressed among the Islamist section in Turkey, based on the need to define and classify a literary understanding under the name of Islamic literature. This discussion has been developed with many questions such as whether there can be a religiously defined literary understanding, what will constitute the source of this literary understanding, and what will be

* Bu çalışma, 2021 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde tamamlanan "Modern Türk Öykücülüğünde İslâmî Söylem (1960-1990)" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.

** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. bilaldemir@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2913-7946.

the subject and how it will be handled in literary works. The course of the debate, which was carried out in the 1970s and 1980s with articles and investigations published in magazines such as *Büyük Doğu*, *Diriliş*, *Edebiyat*, *Mavera*, and in Islamist publications such as the *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*, continued until the 2000s. In this study, the discussion of Islamic literature, which started in the 1960s around periodicals, diversified in the 1970s, evaluated in the aesthetic context since the 1980s, and the reasons that prepared the birth of this debate and the views expressed around the concept will be discussed.

Keywords: Turkish Literature, Islamic Literature, İslamism. Literary Discussions.

Giriş

Bu çalışmada bahsi geçen “İslâmî edebiyat” ifadesi, Türklerin İslâm dinini kabul etmesiyle başlayan, edebiyat tarihi kitaplarında görüldüğü üzere İslâm öncesi ve sonrası şeklinde tasnif edilen, genel olarak İslâm ve edebiyat bağlamında ele alınan dinî edebiyat konusunun tarihsel sınıflandırması ve yapısal unsurları değildir.* Bu çalışmada esasen 1960’lı yıllardan itibaren başlayan İslâmî muhtevalı dergiler ve süreli diğer yayınların çatısı altında beliren, 2000’li yılların başına kadar devam eden ve “İslâmî edebiyat tartışması” olarak nitelendirilebilecek bir tartışmanın seyrini ele almak amaçlanmaktadır.

İslâmî edebiyat kavramı ve bu edebiyatın özü, biçimi, konuları gibi birçok tartışma, 1960’lı, 1970’li ve 1980’li yıllarda yayımlanan basılı yayınlarda yer almıştır. Bu tartışmalarda genellikle İslâmî edebiyattan ne kast edildiği ve İslâmî edebi eserden ne beklendiği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu edebi anlayışta din ve sanat telakkisinin ne şekilde olacağı, böyle bir hassasiyetle edebiyata yaklaşımın nedenlerinin ne olduğu en başta tartışılan konulardır. Yine bu anlayışın kendinden önceki ve kendisiyle beraber var olan edebi anlayışlardan fark ve benzerlikleri, geleneksel edebiyatla bağları, edebi örneklerin nasıllığı, diğer Müslüman ülkelerde üretilen edebiyatlarla ilişkisi, sanatsal ve toplumsal işlevi gibi birçok nokta tartışmaya açılmıştır.

Tartışma muhtelif görüşlerle günümüze kadar gelmiştir. Ancak birçok açıdan izaha muhtaç konular da bulunmaktadır. Hem bu isimlendirmeyi savunanlar hem de eleştirenler arasında ortak bir görüş yoktur. Bu bağlamda ilgili kavram hakkında belirli bir çalışmanın izahına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmada İslâmî edebiyat kavramının doğuşu ve gelişimi incelemek olup kavram etrafında beliren görüşler gösterilerek Türk edebiyatı tarihinde beliren bir edebi münakaşanın seyri gösterilmeye çalışılacaktır. Bu açıdan çalışmada, öncelikle, İslâmî edebiyat anlayışının arka planı olan İslâmcılık ideolojisi kısaca izah edilecektir.

* İslâm dini ve edebiyat bağlamında birçok çalışma bulunmaktadır. İslâmî Türk edebiyatı adıyla edebiyat tarihinde bir dönemlendirme biçimi şeklinde tanımlanan ve Batılılaşma Öncesi Türk Edebiyatını tanımlamak için kullanılan tarihsel yöntem vardır. Bu dönemlendirme esası Fuat Köprülü’nün sistematığına dayanmaktadır. Bu sistematığa uygun olarak birçok edebiyat tarihi incelemesi yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Köprülü, M. F. (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*; Levend, A. S. (1962). *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*; Pekolcay, N. (2002). *İslâmî Türk Edebiyatı*; Kemikli, B. (2015). *Türk İslâm Edebiyatı-Giriş*; Okay, O. (2012). “İslâmî Edebiyat Kavramı.”; Satar, N. A. (2015). “İslâm ve Edebiyat: Kavramsal Tartışmalar Bağlamında Yeni Bir Çerçeve Denemesi”. Bu çalışmaların yanı sıra çağdaş Türk edebiyatına yönelik İslâmî perspektiften bazı okumaların yapıldığı çalışmalar da vardır. Bunlar ise şunlardır: Çalışkan, A. (2002). Cumhuriyet Devri İslâmî Türk edebiyatı (1960-2000); Çayır, K. (2008). Türkiye’de İslâmcılık ve İslâmî edebiyat; Demir B. (2021). Modern Türk Öykücülüğünde İslâmî Söylem (1960-1990).

1. İslâmcılık İdeolojisi

19. yüzyılda Batı'daki milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı'nın gerilemesini ve çöküşe doğru sürüklenmesini engellemek, buna karşı siyasal ve toplumsal bir çözüm aramak üzere doğan ve İslâmîyet'ten yararlanarak ortaya çıkan İslâmcılık, modern siyasal bir ideolojidir (Kara, 2018b:41). İslâmcılık her ne kadar modern bir ideoloji olsa da moderniteye ve moderniteyi üreten Batı'ya ve Batılılaşmaya karşı bir ideoloji olarak doğmuştur. İslâmcılık Batı dünyasının İslâm ülkelerine ve değerlerine karşı gösterdiği reaksiyonla ortaya çıkmış, gelişmiş ve bu yönde siyasal, toplumsal ve sanatsal üretim sergilemiş bir ideolojidir (Gencer, 2013: 69). "İslâmcılık İslâm'ın kendisi değil, Müslümanların İslâm'ı dava olarak benimsemesi sürecidir. Bu da bir yorum dolayımıyla olduğundan İslâmcılık vahiy mutlaklığına sahip değil, belli bir tarihsel dönemin Müslümanlarının yorumu olarak beşeri bir sonuçtur" (Aktay, 2013: 817).

İslâmcılık ideolojisi İslâmîyet'i temsil etmemekle beraber İslâm dinine, Müslümanların yaşadığı yer olarak adlandırılan İslâm topraklarına, Müslümanların yaşam kültürüne, zamanın zorluklarına, nesillerin değişimlerine dair söylemler üretilip İslâmî yaşam standartlarının dünya üzerinde geçerli kılınma isteğinin bir tezahürüdür. Müslüman toplumlar arasında İslâmî değerlerin zayıflamaya başladığı, toplumsal ahlâksızlık, eşitsizlik ve zulümlerin olduğu dönemlerde bunlara karşı üretilen söylemlerin referansı İslâm dini olmaktadır (Kara, 2018a: 20). İslâmcılık sadece bir siyasal düşünce olmayıp diğer siyasal ideolojiler, Batıcılık, Türkçülük gibi, toplum, sanat, edebiyat gibi alanlarda da kuşatıcı söylemlere sahip olup İslâm dininden referansla bir duygu ve düşünce hareketi olarak belirlemektedir. İslâmcılık, karşısında konumlandığı Batı, Batılılaşma ile modernitenin olgu ve tezlerine antitezler üreterek bunlara cevap vermeye çalışır. Genel anlamda İslâmcılık; toplumsal ve siyasal alanlarda olduğu gibi sanat ve edebiyat alanlarında da İslâmî değer, düşünce ve duyuyu yaşatmak istemektedir.

İslâmcılığın doğuşundan itibaren edebiyat alanında bu ideolojiye bağlı veya uygun edebi eserler üretilmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde Mehmet Akif Ersoy'la simgeleşen bu üretim biçimi Cumhuriyet rejiminin etkisiyle 1960'lı yıllara kadar sekteye uğramışsa da 1960'lı yıllardan itibaren, değişen siyasal konjonktürün de etkisiyle, yeniden ve hızla bir edebi üretime girişmiştir. 1960'lı yıllarda öncelikle süreli yayınlarda başlayan edebi hareketlilik bir İslâmî edebiyat anlayışını ve beraberinde bir tartışmayı doğurmuştur. Bu çalışmada bu yıllarda başlayan ve 2000'li yılların başına kadar devam eden bu edebi anlayış üzerindeki tartışmanın seyri incelemeye alınacaktır.

2. İslâmî Edebiyat Kavramının Doğuşu ve Gelişimi

Türk edebiyatında 1960'lı yıllardan itibaren bir edebi anlayış olarak belirginleşen, "İslâmî Edebiyat", "İslâmcı Edebiyat", "İslâmcı Akım", "Müslüman Edebiyatı" veya "Gelenekçi Edebiyat" şeklinde tanımlanan; tasavvuf ve klasik İslâm kültürü öğelerinin ilham verdiği bir duyarlılıkla ve modern tekniklerle ortaya konan edebi yapıtlar bulunmaktadır. İsimlendirme ve kavramsal çerçevesinin hâlâ netleşmediği bu edebi anlayışta, birçok konu açıklanmaya muhtaç durumdadır. Ancak asıl üzerinde durulması gereken konuların başında, bu edebi anlayış doğrultusunda bir edebiyatın 1960'lı yıllara kadar neden üretilmediğidir? Roman, şiir, öykü, tiyatro gibi türlerde diğer ideolojiler üretimde bulunurken İslâmî söylemi yansıtan, bu yönde bir ideolojik amaçla yayımlanan edebi eserler neden yayımlanamamıştır? 1923 öncesi güçlü bir İslâmî entelijansiya bulunmasına ve muteber edebi veriler var olmasına

rağmen 1923 sonrasında bu anlayış neden sekteye uğramış, kanon-dışı kalmıştır? Bu soruların cevabını aramak için 1960 öncesi siyasal durumun kısa analizinin yapılması elzemdir.

2.1. İslâmî Edebiyat Üretiminin 1960'lı Yıllara Kadar Gelişmemesinin Nedenleri

Hasan Bülent Kahraman'a göre İslâmî kesimin ürettiği edebiyat ve sanatın varlığı 1980'li yıllara kadar dikkate alınmamıştır. Uzun bir süre boyunca İslâmî üretim "Batı dışı bir söylem içinde olduklarından" ve "yeterli birikime sahip olamadıkları varsayıldığından" dikkate alınmamıştır (Kahraman, 2014: 280). Kahraman'a göre bu edebiyat 1970'li yıllarda "mahcup" bir edayla kendisini göstermiş, "gücünü gelenekten alan bir tavırla" ve öykü ile şiirde "Modernist bir tutumla" kendini belli etmiştir (Kahraman, 2014: 280). Yine Ahmet Oktay'a göre de Türkiye'de uzun yıllar boyunca İslâmî söylem bağlamında üretilen edebiyat görmezden gelinmiş, 1990'lı yıllara kadar kamusal alanda olduğu için sanat ve edebiyat alanında da İslâmî söylem bir öteki olarak kalmıştır. Ahmet Oktay'ın Sezai Karakoç bağlamında söylediği üzere İslâmî edebi söylemin görmezden gelinmesi yazınsal değil, siyasal bir nedendir (Oktay, 2008: 527). Nitekim Türkiye'de çağdaş İslâmî edebiyatın tarihsel geçmişi, kaynakları, türleri, kuramsal yönü ve estetik özellikleri konusunda yapılan çalışmalar çok sınırlıdır.* Bu durum da aslında bu edebi anlayışın kanon bağlamında değerlendirilmesi gerektiren taraflarından biridir.

1923 ile 1960 yılları arasında roman, şiir, öykü, tiyatro gibi edebi türlerde İslâmî bakış açısıyla eserlerin yazılmamış veya yazılamamış olması asıl dikkat çekici durumdur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde İslâmcılık ideolojisinin katkılarıyla edebiyat ve sanat alanında ciddi bir birikim olmasına karşın 1923 yılından 1960'lı yıllara kadar bunun sekteye uğradığı gözlemlenmektedir. 1960'lı yıllara kadar İslâmî duyarlıklı bir edebiyatın ürün verememesi, geçerli bir alan bulamaması, kendi edebi kanonunu oluşturamaması, hatta İslâmî edebiyat gibi bir söylemin hiç doğmamış olması çeşitli nedenlerle açıklanabilir. Bu konuda öncelikle durumun siyasi yönü ele alınmalıdır. Bu bağlamda Tanzimat döneminde ortaya atılan Osmanlı Devleti'ni kurtarma akımlarından olan İslâmcılığın, Cumhuriyet'in kuruluşuyla siyasal alanda terk edilmesi sonucu edebi alanda da etkili olmadığı söylemi öne çıkmaktadır.

Cumhuriyet değerlerinin Batı kültür ve uygarlığına yönelmesi, ulus-devlet stratejisinin yürütülmesi, saltanatın kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, laik düzenden yana olunması gibi ana nedenler, Türkiye'de İslâmî bir edebiyatın gelişmemesinin siyasal nedenleri olarak sıralanmaktadır. Nitekim "İslâm dininin yalnızca inanç düzleminde kabul görmesi vd. nedenlerle, İslâm kültürünün edebiyatta var olma koşulları zorlaşır" (Thema Larousse, 1993-94: 106).

Türkiye'de İslâmcılık düşüncesinin 1920-1960 yılları arasında ciddi bir kırılma yaşadığı ve kendi içine gömüldüğü genel kabul gören bir söylemdir. II. Meşrutiyet döneminden beri güçlü olan İslâmcılık yapısı rejimin kanunlarıyla zayıflar ve içe kapanmaya başlayan süreci

* Türkiye'de İslâm estetiği ve İslâmî edebiyat üzerine yazılmış, çeviri kitaplar dâhil, kitap sayısı bir elin parmaklarını geçmemektedir. Bu konuda öne çıkan iki kaynaktan bahsedilebilir. Bunlar Turan Koç'un *İslâm Estetiği* kitabı ile Beşir Ayvazoğlu'nun *Aşk Estetiği* kitabıdır. Turan Koç'un kitabı yer yer Seyyid Hüseyin Nasr'ın *İslâm Sanatı ve Maneviyatı* kitabından esintiler taşır. Kitap, felsefi bir yaklaşımla İslâm estetiğinin hakikat anlayışıyla ilişkisini; barındırdığı iman, değer, güzellik, iyilik gibi kavramların içeriğini; kelâmî boyutla nasıl ilişkide olduğunu; bu estetik tavrın mimari, hat, şiir, musikide nasıl vücut bulduğunu açıklar (Koç, 2019). Ayvazoğlu'nun ilk olarak 1982'de yayımlanan *Aşk Estetiği* kitabı ise İslâmî eser bağlamında oluşturulan eserlerin arka planında yatan estetik anlayışı ve bakış açısını konu edinir. Özellikle İslâm'ın tevhid ilkesi ile tasavvufi aşk prensibinin sanat eserlerine yansıma biçimleri, öte dünya anlayışı görünümleri mimari, şiir, tezyin, musiki üzerinden değerlendirilir (Ayvazoğlu, 2013). Her iki eserde de İslâmî edebiyat konusundan bahis edilmez, 1960 sonrasında gelişen bu türden tartışmalara yer verilmez.

başlar. Siyasal sürecin yanı sıra kültürel anlamda dönüşen ülkede İslâmî söylemlerin zemini yok olur. Latin alfabesine geçişle alfabe değişikliğinin yapılması İslâmî kitap ile eserlerin okunmasını güçleştirir ve İslâmî neşriyatı zorlaştırır. Bu yıllardan itibaren İslâmcılık ideolojisinin, “ilgi alanları ve meslekleri itibarsızlaştırılmış, düşünceleri yasaklanmış, dinî alana müdahale ve biçimsizleştirme teşebbüsleri artmış, her seviyedeki din eğitimi en alt düzeye inmiş, kadrolar farklı istikametlere doğru dağılmış, kaçmış veya büyük ölçüde gizlenmiştir” (Kara, 2013: 27). Cumhuriyet rejiminin hâkim fikri olan Kemalizm’in sınırlı ve sınırlayıcı bir modernleşme projesi olduğunu belirten Menderes Çınar, Kemalist ideolojinin Osmanlı’dan gelen geleneksel yapının modernleşme sürecinin ilerlemesi durumunda yönetime ortak olabilecek bir sınıfa dönüşmesini sınırlandırmaya çalışıldığını vurgular (Çınar, 2018: 166). Kemalist ideolojinin sınırlayıcı modernleşme anlayışı, merkez dışındaki yapıları gayrimeşru ve gayriahlâkî bir tasavvurla değerlendirerek irrasyonel bir siyaset biçimini tercih etmesi, “Türk insanının kulluktan, kendi başına düşünen, iyiyi kötüyü ayırabilen vatandaşlara dönüşmesini ve toplumun kendi ortak iyisi hakkında siyaset yaparak özneleşmesini zorlaştırmıştır” (Çınar, 2018: 168-169). Nitekim Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilen inkılaplar ve yasaklar sebebiyle İslâmcılığın suskunluk dönemi başlamıştır. 1950’li kadar uygulanan kültür politikaları ile rejim, İslâmî herhangi bir yayıncılık faaliyetinin var olmasına pek müsaade etmez. Osmanlı ve Doğu edebiyatı değersizleştirilmiş, küçümsenmiştir. Bu nedenle bu edebiyat anlayışı kendi içine gömülmüş, unutulmaya terk edilmiştir (Tosun, 2020:272). Cumhuriyet döneminde var olduğu söylenen dinî nitelikli edebiyatın da İslâmî nitelikten yoksun olduğunu belirten Orhan Okay, bunun daha çok “İslâmî karakteri bahis konusu olmaksızın, mücerred bir mistisizm” olduğunu söyler (Okay, 1992: 88). Cumhuriyet rejimiyle beraber geleneksel edebiyat anlayışı da 1960’lı yıllara kadar ihmal edilmiştir. Geleneksel anlayışın sahip olduğu birikim ve yazı bilinci yasaklanmış veya kullanılması hoş karşılanmamıştır. Batılı edebiyat anlayışının hâkim olduğu, Batı estetiğinin, Batılı yazarların ve tercüme eserlerin edebiyat zevkini belirlediği yıllarda İslâmî duyarlılığa, geleneksel anlayıştan gelen edebi zevk ve düşünceye olumsuz bakılmıştır.

Yasaklamalar döneminde İslâmcıların da herhangi bir mücadele içinde olmadıkları iddiası yapılır. Tanıl Bora’ya göre İslâmcılar, Cumhuriyet rejimine gâfletlerinin bir karşılığı olarak kendilerine Allah’tan bir ceza, sabır ve tevekküllerinin sınanması için bir imtihan olarak bakmış; bunu da isyanla değil, pasif bir şekilde geçmeyi tasavvur etmişlerdir. Bunun “tedafüî [geçıştirmeye dönük] bir konformizm” olduğunu belirten Bora, İslâmcıların bu nedenle 1960’lı yıllara kadar sorunlarını erteleyen, sürekli geçıştirici bir konformizmle büyük bir uyku dönemi yaşadığını bildirir (Bora, 2017: 419).

Bunlara bağılı olarak İslâm referanslı edebiyat üretme anlayışının çok partili döneme kadar yapılamadığı, 1960’lı yıllarda ise İslâmî anlayıştaki edebi ürünlerin makbul karşılanmaya başladığı görülmektedir. 1960’tan sonra İslâmcı yazarlar modern edebiyata karşı geleneği savunan* bir söylemle edebi üretime girişirler.

* Bu yıllarda geleneğe dair farklı kesimlerde, algılanış biçimi değişik olmakla birlikte, çeşitli söylemler gelişir. Özellikle geleneğin şürde kullanımına dair yöntem ve görüşler yazılmaya başlanır. Gelenekseli, modernist tarafla düşünen görüşlerin yanı sıra var olan verili kullanımları aynen uygulama şeklinde görüşler de peyda olmaktadır (bkz. Muhsin Macit, 1996; Örgen, 2010; Çetin, 2012). Gelenekselci söylem kendi içinde farklı bir tarih, medeniyet ve bilinç farklılaşmasını da içermektedir. Gelenek söylemini daha maneviyatçı, daha dinsel bağlamda ele alınan İslâmcı yazarlar bu yıllarda yazdıkları hem gündelik yazılarda hem de ortaya koydukları edebi metinlerle tavırlarını belirgin etmeye

2.2 İslâmî Edebiyat Anlayışının Doğuşunu Hazırlayan Nedenler

1931 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu sonrasında dinî içerikli eserler ya yasaklanmış ya da zorlaştırılmıştır. Bu türden yayın neşri uzun yıllar boyunca sert tedbirlerle denetlenmiş ve sınırlandırılmıştır (Coştu, 2015: 97-122). Necdet Subaşı'na göre Cumhuriyet rejiminin başlamasından 1960'lı yıllara kadar İslâmî neşriyat yasak veya sakıncalıdır (Subaşı, 2018: 217-231). Bu durum ilk önce Demokrat Parti'nin yönetime gelmesi ve daha sonra 1961 Anayasası'nın getirdiği kısmi özgürlükler ortamında olumlu manada değişmiştir.

1961 Anayasa'sının sunduğu özgürlüklerle birlikte yayınevleri ve süreli yayınlar üzerindeki baskılar hafiflemiştir. Bu yıllardan itibaren Müslüman yazarlar ve İslâmcı kesim kendi duyuş ve düşünce tarzlarına, ideolojik argümanlarına uygun bir yayın faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu dönemden itibaren Müslüman yazarlarda “kendi insan tipimize doğru” şeklinde bir edebi algı gelişir (Taşgetiren, 1982:237). Yazarlar içinde artık ‘yeniden çıkış yolu bulunarak İslâm medeniyetinin savunduğu insan tipini yakalamayı’ telkin edip ‘böyle bir kavrayışla kültür sanat anlayışına sahip olunmalıdır’, (Taşgetiren, 1982:237) şeklindeki genel zihniyet değişimini arzulayan bir kültür politikası amaçlanmaktadır. Ayrıca bunda İslâmcı kesimin Batı ve modernite karşıtı bir söyleme sahip olmasının da payı olduğu düşünülmektedir. “[B]atılılaşma hareketinin ne olduğunun anlaşılması ve düşünce sahasında bir hesaplaşmaya gidilmesinden sonra yerli bir edebiyat ve sanat anlayışına olan özlem ve ihtiyaç kendini gösterecekti[r]” (Maraş, 1982: 361).

1960'lı yıllarda İslâmî duyarlıklı edebiyatın ortaya çıkmasında ve zamanla kendine ait estetik özellikler kazanmasında bu yıllarda İslâmî sanat ve edebiyat hakkında yazan Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil gibi üstat kabul edilen yazarların edebi metinleri ve çıkardıkları dergiler öne çıkmaktadır. Necip Fazıl'ın 1964 yılında yeniden yayımlamaya başladığı *Büyük Doğu* dergisi ile Sezai Karakoç önderliğinde 1966'da yeniden yayın hayatına başlayan *Diriliş* dergisi İslâmî bir edebi muhayyile için önem arz eden ilk atılımlardır. Ferhat Kentel, Türkiye'deki İslâmî hareketin gelişimini izlemek için dergilerin önemli bir kaynak olduğunu vurgular. Çünkü ülkedeki siyasal ve toplumsal değişimlere bağlı olarak İslâmcılık düşüncesi içinde gelişim gösteren değişim süreçleri dergilerin içindeki söylem değişiklikleri ile kendisini göstermiştir (Kentel, 2018: 721). Kentel, dergileri “sivil mektepler” olarak tanımlarken dergilerin Türkiye'deki İslâmî düşüncüyü belirleme, İslâmî edebiyata doğrudan etki etme ve birçok yazar yetiştirme işlevlerinde bulunduğu dikkat çeker (Kentel, 2018: 722). Tanıl Bora'ya göre dergi faaliyetleri İslâmcılığın artık “kanaat önderliğinde ediplerin, hikemi şairlerin yerini, sosyal bilimlerle mücehhez entelektüellerin almaya” başladığını vurgular (Bora, 2017: 463).

1960'lı yıllarda dergiler üzerinden görülen bu atılımların bazı nedenleri bulunmaktadır. Bunlar dönem içinde gelişen siyasal kutuplaşmaların tezahürleri olarak okunabilir. Örneğin İslâmî edebiyat konusunda önemli bir isim olan Mustafa Miyasoğlu, 1960'lı yıllardan sonra üç farklı kesimin edebiyatından bahseder. Miyasoğlu'nun ruhçu olarak tanımladığı ve kültürel iktidara karşı Türk-İslâm tarihine vurgu yaparak bunu ideolojik söyleme dönüştürdüğünü söylediği *Büyük Doğu* dergisi ile karşısında yer aldığı Kemalist ideolojiye endeksli *Yücel* dergisinin çatıştığını vurgular. Bunların yanında bir de Köy Enstitüleri'nden çıkan yazarlar da

başlarlar. Geleneksel edebiyat anlayışı genellikle klasik edebiyattaki köklü edebi anlayışın kullanımı olarak belirir. Ancak bu yöntem tam olarak İslâmî edebiyatın başlangıcı olarak değil, belki bir dolaylı etki konusunda değerlendirilebilir.

köy edebiyatını doğurmuşlardır (Miyasoğlu, 2002: 22). 1967 yılında yayımlanan ve ilk İslâmî duyarlıklı roman olarak tanımlanan *Minyeli Abdullah*'ın yazarı Hekimoğlu İsmail de Miyasoğlu'na benzer şekilde 1960'lı yıllarda edebiyatta üç fikir hareketinin olduğunu söyler. Hekimoğlu İsmail bunları “Türkçüler, dindarlar ve dine karşı olanlar” şeklinde sayar. Bu yıllarda herkesin kitapla davasını anlatmanın peşinde olduğunu anlatan Hekimoğlu İsmail, dindarların ise sadece hadis ve ilmihallerden oluşan dinî kitaplarının olduğunu söyler. Hekimoğlu İsmail, ilmihallerin sadece dindar inanların okuyacağı kitaplar olduğu vurgusunu yaptıktan sonra topluma İslâm'ı yaymak ve kabul ettirmek için İslâmcıların edebi metinlere yönelmeye başladığını açıklar (aktaran Çayır, 2015: 31). Âlim Kahraman ise 1960'lı yıllarda Türkiye'nin bir “zihniyet billurlaşması” yaşadığını, toplumsal ve siyasal değişmelerin edebiyata fazlasıyla yansımaya başladığını belirttiğinden sonra bu yıllarda “Toplum ve insanı bir şema içinde görmeye çalışan batıcı-sol düşünce”, “1960 öncesinin geleneğini devam ettiren batıcı-sağ düşünce” ve “Dinamik bir şuurla sahip çıkılan İslâmî düşünce” şeklinde üç farklı edebiyat anlayışının olduğunu belirtir (aktaran, Sürgit, 2014: 372). Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, 1960'lı yıllarda İslâmcı kesim bir kültürel iktidar kavgası başlamıştır. Türkiye'deki dindar, Kemalist ve sol kesimlerin güdümlü bir edebiyat anlayışı doğrultusunda siyasal olduğu kadar edebi davalarını da topluma anlatma derdine düştükleri görülmektedir. İslâmî kesimin, bu yıllarda, “düşmanın silahıyla silahlanmak” hadisine dayandırılarak edebi üretime başladığı gözlemlenmektedir (Miyasoğlu, 1999: 271).

İslâmî edebiyat anlayışının ortaya çıkışını sağlayan nedenlerin başında 1960'lı yıllarda başlayan, 1970'lerde ise hızla artan ideolojik edebiyat faaliyetleridir. İslâmî edebiyatın baş gösterdiği ilk yıllarda bu edebi anlayış, sol/Marksist edebiyatla ilişkilendirilerek bunun bir “öze dönüş hareketi” olduğu söylenmiştir (Suffe, 1982:342). Nitekim 1970'li yılların kutuplaştırıcı siyasal diline göre dönemin edebiyat söylemleri de farklılaşmakta ve tartışma alanları açmaktaydı. Türkçeyi kullanma biçimine göre “sağcı edebiyat” veya “solcu edebiyat” ayrımının yoğun olarak tartışıldığı 1970'li yıllarda dönemin kanonu tarafından sağcı edebiyat kategorileşmesinin içinde yer verilen İslâmî edebiyat anlayışındaki edebi eserler için bir adlandırma gereksiniminde bulunulmuştur. İslâmî gelenekten gelen bir edebiyat anlayışını, laik ve sol edebiyat karşısına konumlandırma ve bunu savunma amacı, oluşturulan baskın söylemdir.

Türkiye'de 1960'lı yıllara kadar belli kodlar ve belli kimlikler üzerinden edebiyat dünyasının belirginleştiği bir ortam söz konusudur. Modernist ve sivil tavırlı yazarların kuşkusuz varlığı bilinse de laik-sağ-sol kodları üzerinden yazarların kendini konumlandığı ve edebiyat tarihçileri ile eleştirmelerin de bu kodların bilinciyle yazarları ve metinleri ele aldıkları görülür. 1960 ve özellikle 1970'li yıllarda bu durum siyasal koşulların baskısıyla daha da artmıştır. Bu yıllarda yayımlanan süreli yayınlara bakıldığında Türkiye'deki edebiyat algısının oldukça kutuplaştığı ve herkesin belli bir yayın politikası arayışı içinde yazdığı görülür. Süreli yayımlar üzerinden yapılan kültürel cepheleşme edebi metinlere de yansır. Sınıfsal perspektifler üzerinden yazılan bu dönemin metinlerinde “mahalle”ler söz konusu edilir. Edebi görüşlerinin oluşturduğu bilişsel duyuş belli bir sınıfın genel edebiyat anlayışını yansıttığı için ortaya kültürel kodlar ve edebi kodların üretilmediğine şahit olunur.

İslâmî kesimde çeşitli aralıklarla çıkarılan *Büyük Doğu* (1943-1978), *Diriliş* (1960-1992), *Hareket* (1939-1982), *Edebiyat* (1969-1984), *Mavera* (1976-1990) dergilerinde yayımlanan düşünsel yazılar, kültürel bir cemaatin edebi reflekslerini oluşturmaktadır. 1990'lı

yıllara kadar bu dergilerin belirlediği ölçütler üzerinden edebi kodlar ve biçimler oluşmaktadır. 1970’li ve 1980’li yılların siyasi kavgaları hatırladığında ortaya çıkan tüm söylemlerin de bu kavgaların eşliğinde sürdürüldüğü bir “dava edebiyatı” profili çizmesi beklenir. İslâmcı yazarların da önce şiir, daha sonra öykü ve en sonunda hidayet romanları olarak tanımlanan metinlerle bu kavganın edebi metinlerini verdikleri anlaşılmaktadır. Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Rasim Özdenören, Mustafa Kutlu, Cahit Zarifoğlu, Durali Yılmaz, Yaşar Kaplan, İsmail Kılıoğlu, Ali Nar, Metin Önal Mengüşoğlu, Kamil Doruk, Mustafa Miyasoğlu, Ali Erkan Kavaklı, Ali Haydar Haksal gibi yazarların 1970’li yıllardan itibaren* önce süreli yayınlarda daha sonra süreli yayımlar bünyesindeki yayınevleri çatısı altında çıkardıkları edebi üretimleri bu minvaldedir.

Bu yıllarda sol kesimin edebiyat türlerini ideolojik amaçlarla yoğun şekilde kullanması, İslâmî kanadın da böyle bir girişime yeltenmesine yol açan nedenlerdendir (Akçay, 2006:17-18). Özellikle sosyalist düşüncenin uzun yıllar, İslâmî düşünce gibi, yasaklı olmasına rağmen, 1961 Anayasası’ndan sonra anayasal düzenden faydalanarak nispeten daha rahat bir yayın faaliyeti içine girmesi sonucu, İslâmî kesim de bundan cesaret bularak neşriyat faaliyetlerine başlar (Miyasoğlu, 1999: 41). Bu durum dikkate alındığında İslâmî kesimin ideolojik bir edebi hareketin başlatılması noktasında sol kesimden etkilenilerek yola çıktığı söylenebilir. Nitekim Ahmet Sait Akçay, İslâmcı edebiyatın genel manada Köy Enstitüleri’nden çıkmış ve sol görüşlü yazarların ürettiği edebiyata tepki olarak doğmuş bir karşı edebiyat olduğunu belirtir (Akçay, 2006:17). Akçay’a göre 1950’li yıllardan sonra köy edebiyatı yazarlarının ideolojik romanlarını yayımlanmasıyla İslâmî kesime ve bu hassasiyeti sahiplenen tiplere olumsuz suçlamalar, komikleştirmeler yapıldı. Bu durum 1970’li yılların başlarında tepki almaya başladı. İslâmcı yazarlar, köy romanlarının olumsuz diye lanse ettiği kişileri “beyefendi kişiler” olarak halka sundu ve bir anlamda karşı edebiyat oluşturma gayretine girdiler (Akçay, 2006:17-18). Bu yıllarda özellikle solcu yazarlar tarafından İslâmcıların ürettiği edebiyat, dil farkı nedeniyle ‘sağ kesimin edebiyatı’ şeklinde tanımlanmış** ve İslâmî edebiyat kavramı, dönemin ideolojik kutuplaşmasının sonucu olarak “gerici edebiyat” şeklinde tanımlanmıştır (Miyasoğlu, 2002: 21-22). İslâmî edebiyat anlayışının tasavvuf ve geleneksel konuları işlemeyi öncelemesi, İslâmî referanslara ağırlık vermesi dönemin siyasal diliyle tanımlanmasına neden olmuştur. İslâmcılar da solcu yazarlara karşılık vererek sol edebiyatın yabancı ve Batı’yı “taklitten ibaret” olduğu, “öz benliğe ters” olduğu vurgusu yapılı (Suffe, 1982: 351). Sol kesimin faaliyetlerine cevap vermenin yazarlarca zaruri telakki edildiği ve bunun bir “ihkâk-ı hak” olarak yorumlandığı görülmektedir (Miyasoğlu, 1999:41).

* Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç ve Rasim Özdenören’in 1970’li yıllardan önce de edebi üretimlerinin yayımlandığı kuşkusuz bilinmektedir. Ancak 1970’li yıllarda, özellikle siyasal kutuplaşmaların yaşandığı 1970’li yılların sonundan itibaren bu yazarların metinlerinde İslâm dini referansını sıklıkla kullanmaya başladıkları dikkati çekmektedir.

** İslâmî edebiyat anlayışının sağ edebiyat, yerli edebiyat gibi kavram ve tanımlamalardan farklı olduğu görüşü vardır. Örneğin *Hisar* ve *Türk Edebiyatı* gibi dergilerde yapılan edebiyatın sağ ve yerli edebiyat tanımıyla anılırken, *Diriliş*, *Edebiyat*, *Yeni Sanat*, *Mavera* dergilerde yapılan edebiyat anlayışının İslâmî olduğu konusunda uzlaşma vardır. Konuyla ilgili olarak İlhan Berk, Müslüman şairler denilince *Hisar* ve *Türk Edebiyatı* dergisindeki şairleri değil, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu, Erdem Bayazıt ve Arif Ay gibi şairleri anladığını vurgular (Ayhan-Berk, 15.04.1984). Ancak uzun yıllar boyunca sağ ve İslâmcı kesimden yazarların bir ittifak içinde olduğu, zamanla Müslüman aydın ve yazarların çoğalmasıyla bu ittifakın geçersiz olduğunun da altı çizilir (Miyasoğlu, 1999:74).

Sezai Karakoç'un "Kasaba Edebiyatı" söylemi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Karakoç, "Köy veya proleter edebiyatın", insanı, kasabayı, köyü belli bir iktisadî tez üzerinden anlatma gayretini yapay bulan, bunun güdümlü bir edebiyat ortaya çıkardığını ve edebi ruhun kalmadığını söyler. Köy edebiyatı ürünlerindeki romanlarda görülen kişilerin yabancı, statik ve inandırıcılıktan uzak, ilmin konusu olarak ele alındığını anlatır (Karakoç, 2012: 63-64). Sol romana bir eleştiri olarak okunabilecek yazıda İslâmî edebiyata yön verilerek sol edebiyatın kurduğu köy ve insan profili aksine hür insanı, evi, aileyi anlatması konusunda telkinde bulunulur (Karakoç, 2012: 63-65). Genel olarak İslâmî edebiyatın çıkış noktalarından birinin Türkiye'de 1980 darbesine kadar geçerli olan sol edebiyat anlayışına ve Marksist düşünceye karşıt yerli ve millî olduğu kadar İslâmî kültür ve gelenekten beslenen bir söylem geliştirme amacının önemli bir kaynak olduğu söylenebilir.

2.3 İslâmî Edebiyat Kavramının Doğuşu

İdeolojik kavgalar içinde başlayan bir edebiyat girişimiyle İslâmcı yazarlar, modern anlatı türlerinden faydalanarak İslâmî dünya görüşünü yazmak ve yaymak hedefinde bulunmuşlardır.* İslâmî edebiyat konusunda bir doğuş niteliği taşıyan zaman ve isim, 1960'lı yıllar ve Necip Fazıl Kısakürek'tir. "İslâmcı Edebiyat'ta yeniden doğuşu Necip Fazıl Kısakürek başlatacaktır. Necip Fazıl'ın çıkardığı *Büyük Doğu* (1943-1971) dergisi İslâmcı görüşlerin odak noktasını oluşturur" (Thema Larousse, 1993-94: 106).

İslâmî edebiyat kavramı, 1964 yılında Necip Fazıl'ın yeniden çıkarmaya başladığı *Büyük Doğu* dergisinde yazdığı İslâmî edebiyat konulu teorik yazıların yayımlanmasıyla başlar (Miyasoğlu, 1999:50). Bu yıllardan önce görülen metinlerin münferit şeyler olduğunu belirten Mustafa Miyasoğlu, Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu* dergisini 1943'ten itibaren çıkardığı ve İslâmî içeriği taşıyan birçok metnin olduğu bilirse de 1964'ten itibaren İslâmî edebiyat konusunda daha yetkin bir tavırla edebiyata baktığını ve İslâmî edebiyatın muhtevasına yönelik teorik girişimlere başladığını söyler (Miyasoğlu, 1999:50). Bu bakımdan Mustafa Miyasoğlu, Türkiye'de İslâmî edebiyat faaliyetlerinin ortaya çıkmasını Necip Fazıl Kısakürek'e bağlar. Miyasoğlu'na göre, "Üstad elli yıllık sanat hayatında kendine özgü bir çizginin yüzyıl içinde eşine az rastlanır bir örneği olarak hepimizin oluşumunda büyük emek sahibidir. (...) Necip Fazıl olmasaydı çoğumuz şimdi başka yerlerdeydik" (Miyasoğlu, 1999: 13).

Necip Fazıl'ın 1964 yılında *Büyük Doğu* dergisinde yazdığı İslâmî edebiyat konulu teorik yazıların yanı sıra 1968 yılında yayımladığı *İdeolocya Örgüsü* kitabındaki radikal söylemler İslâmî edebiyatın doğuşunu gösterir. Necip Fazıl'ın yaptığı şey aslında İslâmî edebiyat açısından yenidir. Çünkü Necip Fazıl'ın *İdeolocya Örgüsü* kitabı yayımlandıktan sonra İslâmcılık düşüncesi farklılaşmış ve Mehmet Akif'in *Safahat*'taki ideolojik işlevi gündemden düşmüştür (Miyasoğlu, 2002: 23). Ayrıca Necip Fazıl'ın *İdeolocya Örgüsü*'nde vurguladığı görüş ve düşünceleri bağlamında Türk-İslâm sentezli bir muhteva içeren bir edebiyatın daha ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

* Konu hakkında Rasim Özdenören, bu yıllarda edebiyatın bir "enstrüman aracı" olarak kullanıldığını açıklar:

"Bunların iki türlü fonksiyonu vardı. İslâm'ı anlatabilmemiz için bir enstrümanydı. Dolayısıyla seçimlerine saygı duymakla birlikte gündelik hayatında İslâm'la nispetini görmediğimiz, kendisine Müslüman demekle beraber bunu benîz içselleştirmemiş olan kişilere bu tebliğin ulaşması gerektiğini düşünüyorduk. Bu enstrümanları kullanarak 'madem sen kendini Müslüman kabul ediyorsun o hâlde İslâm'ı böyle içselleştir. Bilmeksizin değil. Sana seküler ağzların öğrettiği İslâm'ı değil. Kendi kaynaklarından ne tebliğ ediliyorsa o İslâm'ı benim' demek istedik. İkincisi diyelim ki herkes İslâm'ı kabul etti. Ondan sonrasında ne olacak? İslâm'ın kurallarıyla yönetilen bir toplumda yaşarsak bu toplumda edebiyat olacak mı olacaksa nelerle meşgul olmalı gibi bir yönü vardı." (Özdenören, 26.02.2012)

Necip Fazıl'ın 1960'lardan itibaren yazdığı metinlere bakıldığında yazarın İslâmî edebiyat anlayışını popülerlik ve ideolojik bir kimlik üzerine kurması dikkat çeker. Dönemin siyasal şartlarının etkisinin hissedildiği bu durum kendisinden önce Mehmet Akif gibi İslâmî edebiyat anlayışlarından oldukça farklı görünmektedir. Ömer Lekesiz bu durumun nedenini özne-nesne ilişkisinin değişmesine bağlar. Necip Fazıl'la birlikte "özne: İslâm, nesne: edebiyat" olmuştur. Lekesiz'e göre "Sıratı Müstakim/Sebilürreşad dergileri, İslâmî bilgileri temel kaynaklara irca ederek yeniden sunarken *Büyük Doğu* dergisi ise İslâmî bilgiyi edebîleştirme yoluna gitmiştir." Necip Fazıl, "şiiir eyleminin gündelik siyasete birleştirilmesi, bundan hareketle siyasetin bir iç talebi olarak 'vatan, millet, Sakarya' edebiyatı ve edebiyatta sloganın öne çıkmasına" sebep olmuştur. *Büyük Doğu* dergisi ile birlikte "merkeze karşı çevrenin siyasî uyanışına zemin" oluşturmak "edebiyatı mesaj için araç" yapmak "İslâmî Türk edebiyatına modern bir yüz ve içerikle kadim süreci yeniden" düzenlemek gibi bazı işlevleri olmuştur (Lekesiz, 2018: 965-966). Lekesiz'in bahsettiği üzere bu yıllardan sonra edebiyat ideolojik söylemi üreten bir nesneye dönüşmüştür. Özellikle 1970'lerde dönemin siyasal ortamıyla birlikte edebiyat anlayışı tamamen söyleme dayalı olarak belirginleşmeye başlamıştır.

Büyük Doğu dergisinden sonra 1966'da Sezai Karakoç'un İslâmî bir medeniyet ve sanat tasavvuruyla başladığı dergicilik sayesinde İslâm estetiği, sanat görüşü ve edebi metinler anlayışı sorgulanmaya başlanır. 1966'da Sezai Karakoç'un *Diriliş* dergisini çıkarması ve 1967 yılında *Hızırkı Kırk Saat* şiirini yayımlaması, Mustafa Miyasoğlu'nun 1968-1969 yılları arasında *Millî Gençlik* dergisi ile 1969 yılında Nuri Pakdil yönetiminde çıkarılmaya başlanan *Edebiyat* dergisi İslâmî edebiyatın başlamasını sağlayan ilk girişimlerdir. Bu yıllarda yayımlanan *Hareket* dergisinde ise Nurettin Topçu, İslâm ve sosyalizmi birbirine yakın gören düşünceleriyle Necip Fazıl'dan ayrı bir düşünce içerisindedir. Topçu, *Hareket* dergisinde Anadolu sosyalizmi bağlamında yazılar kaleme alır. Ancak Nurettin Topçu geleneğinin Necip Fazıl geleneğine kıyasla İslâmî edebiyat geleneği içerisinde pek ilerleyemediği görülmektedir.

1960'lı yıllarda Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu gibi birçok isim etkin bir şekilde yayın faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. 1970'lerin başına gelindiğinde sayıları elliye geçen dergiler sayesinde bir dergi edebiyatı olarak İslâmî edebiyat kendine yer edinir.* Zamanla dergilerde yayımlanan yazı ve edebi metinler kitaplaşarak İslâmî edebiyatın ilk ürünleri olurlar. 1970'li yıllara gelinceye kadar İslâmî kesimin çıkardığı dergilerde yazan yazarlara bakıldığı zaman henüz ciddi anlamda bir kutuplaşma veya ayrışmadan söz edilemez. Türk edebiyatında öne çıkan birçok şair ve yazar *Büyük Doğu* ve *Diriliş* dergilerinde yazmış ve yer almıştır. Ancak 1970'li yıllarda siyasal söylemlerin sertleşmesi ve farklı kesimlerin kendilerine alan açma gayretleri nedeniyle başlayan gerilimler edebi alanda da ayrışmalara neden olmuştur.

Dergicilik faaliyetlerinin başladığı ve İslâmî bir edebiyat geleneği söyleminin dillendirildiği yıllarda bunu sağlayan bazı siyasal ve toplumsal nedenler de bulunmaktadır. 1961 Anayasa'sıyla başlayan demokratik ortam tüm siyasi görüşler gibi İslâmî çevreye de bazı fırsatlar tanımış bu sayede yayın faaliyetlerinde atılımların gelmesinde vesile olmuştur. Anayasa'nın oluşturduğu iklim İslâmî hareketlerin gelişiminde gösterdiği reaksiyona benzer

* İslâmî edebiyat için dergicilik çok önemli bir konudur. İslâmî edebiyat çerçevesinde yayımlanan dergiler ve dergicilik anlayışı için bkz: Demir, 2021: 175-185.

olarak kültürel ortamda da İslâmî bir edebiyat ve sanat anlayışının önünü açtıran bir nedendir. Bunun yanı sıra özellikle bu yıllardan itibaren İmam Hatip Okulları ile Yüksek İslâm Enstitüleri'nin açılmış olması, buradaki öğrencilerin düşünsel ve sanatsal ihtiyaçlarını karşılamak için yayın faaliyetlerinin yürütülmek istenmesi de bu yöndeki girişimlerin başlatıcısı nedenlerdir.

İslâmî Edebiyat kavramının doğuşunu hazırlayan bir diğer husus ise 1960'lı yıllardan sonra İslâmî kesimde oluşan telif ve tercüme hareketleridir. Bu yıllarda İslâmî neşriyatın başlanmasında dünyadaki diğer Müslüman ülkelerdeki neşriyatın merak edilmesi de etkili olmuştur. Bu merak doğrultusunda dünyadaki İslâm entelektüellerinin/düşünürlerinin fikirleri tercüme edilmiş, bunların Türkiye'deki İslâmcı kesimin ürettiği ilim, kültür, sanat üzerinde sonraki yıllarda ciddi etkileri olmuştur. Örneğin Seyyid Kutub, Mevdudi, Ali Şeriatî, Rene Guenon, Seyyid Hüseyin Nasr, Hüseyin Fadlallah, Abdülkerim Suruş, Muhammed Ammara, Fazlurrahman gibi günümüz İslâmî düşüncenin seyrine etki eden isimlerin eserleri tercüme edilir (Köroğlu, 2020: 38). Özellikle dinî, siyasal, toplumsal ve kültürel konularda yapılan tercümelemlerle İslâmî kesim içinde bir yayın dünyası oluşur. Bu sayede Türkiye'deki İslâmî hareketlerin siyasal, kamusal ve kültürel alandaki kazanımları arttıkça İslâmî sanat ve edebiyat ürünleri yazarları ve eserleri de çoğalmaya devam eder. Böylece 1960'lı yıllarda İslâmcılık düşüncesinin kültürel alan kazanması üzerine İslâmî kesimden yazarlar edebi metinlere yönelmeye başlamışlardır. Bu yıllarda itibaren dergilerde yayımlanmak üzere birçok metin yazılmıştır. Dergilerdeki metinler zamanla birikmiş ve bunlar daha sonra kitaplaştırılmıştır.

1860 ile 1960 yılları arasında Batılılaşma odaklı bir edebiyat anlayışından dolayı İslâmî bilinçle çok az eserin yazıldığını belirten Miyasoğlu, 1960 sonrası yayımlanan İslâmî edebiyat eserlerine “Çağdaş İslâmî Türk Edebiyatı” der (Miyasoğlu, 1999:51-53). Rasim Özdenören “1960 Sonrası Edebiyat Ortamı” adlı yazısında 1960'tan sonra Müslümanların bir edebi bilinçlenme içerisinde bulduklarını söyler. Özdenören'e göre bu yıllardan itibaren özellikle çeşitli dergiler ve yayınevleri çevresinde kümelenen yazarlar İslâmî duyarlıklı bir edebiyat üretmeye başlamışlardır (Özdenören, 2016: 69).

1980'li yıllara gelindiğinde üretilen İslâmî sanat ve edebiyat ürünlerinin estetiğine yönelik İslâmî kesimin kendi içinde tartışmalara girdiği ve buna yönelik yayın yapmaya başladığı görülür. Bu yıllardan kavramın kullanımının daha yaygınlaştığı ve kültürel ortamında kullanımının kamusal hüviyete büründüğü görülür. İslâmî sanat ve edebiyat kavramının daha yoğun şekilde tartışıldığı, bu yönde çalışmalar yapıldığı ve belli bir kimlik bilinciyle hareket edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

2.4 İslâmî Edebiyat Hakkındaki Görüşler

1980'li yılların hemen başında, İslâmî sanat ve edebiyat kimliğine vurguların yapıldığı yayın faaliyetleri göze çarpmaktadır. Kavram bu yıllarda yerleşik bir hal alır. Bu yıllarda çeşitli soruşturma, röportaj ve gündelik yazılarda konu tartışılır. Özellikle *Mavera* dergisi 1980'li yılların başından itibaren hemen her sayısında ve her soruşturmada bu konuyu tartışır (bkz: Sürgeit, 2014: 131-205). Konu, ilk olarak 1982 yılında *Suffe* yayınlarının yaptığı *Kültür Sanat Yıllığı*'nda bir soruşturma ile değişir.

Suffe Kültür Sanat Yıllığı “İslâmî edebiyat ve sanat faaliyetlerini gözle görülür bir tarzda sunabilmek için hazırlanan” (Suffe, 1982:7) bir yıllıktır. Bu maksatla 1982'den 1989'a kadar yayımlanır. Mustafa Miyasoğlu yönetiminde; Müslüman yazar, yayın, yayınevi, dergi ve konular hakkında o yıl yapılan faaliyetleri göstermek ve bunlar hakkında değerlendirmeler

yapmak için çıkarılmaktadır. Yıllık, “İslâmî edebiyat ve sanat meselelerinin topluca tartışılmasını sağlamak”, “İslâmî edebiyat konulu görüşleri sergilemeyi” ve “İslâmî edebiyat görüşünü benimseyenleri” göstermek amacıyla yayımlanır (Miyasoğlu: 1999:151-152). Bu türden bir ilgiye rağmen İslâmî edebiyat tanımı ve söylemine ilişkin eleştiriler de başlamıştır. 1980’ler boyunca bu kavram çok tartışılmıştır. *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*’nın İslâmî edebiyat kavramını yaygınlaştırma çabası gütmesi ve kavram üzerine soruşturmalar yapmasına karşın *Mavera* ekibinin bu tanımlamaya sıcak bakmadığı ve soruşturmalarda yer almak istemediği görülür. Bu nedenle tanımlama girişiminin uzun soluklu olmamış, İslâmî kültür sanat çevresinden pek ilgi görmemiştir (Miyasoğlu, 1999: 75-76). Nitekim 1990’ dan sonra bu türden bir kavramsallaştırmaya pek gerek duyulmadığı anlaşılmaktadır.

İslâmî edebiyat konusunda çok mühim bir soruşturma olan *Suffe* soruşturması hakkında bilgi vermekte fayda vardır. Soruşturmaya geçilmeden önce kitapta Ebubekir Eroğlu’nun müstakil bir “İslâmî Edebiyat” başlıklı bir yazısı verilir (Eroğlu, 1982:218). Eroğlu, İslâmî edebiyatın “Müslüman muhayyile”den çıkmış bir edebiyat olarak anlaşılrsa da bunun biçim ve içeriği ilgilendiren bir konu olduğunu belirterek yazısına başlar. Yazar öncelikle dinî ve din-dışı edebiyat anlayışını konu edinir ve din-dışı ile İslâm-dışı ayırımına gider. Herhangi bir dinî konuyu ele alan eserin dinî eser, dinî-olmayan konuların da din-dışı olarak ayrılmasının bir benzeri olarak, din-dışı kabul edilen bir eserin İslâm-dışı, dinî eserlerin de İslâmî eserler olarak tanımlanmasının yanlışlığını bildirir. İslâmî olan ile olmayanının, dinî ve din-dışı ikilemiyle aynı olmadığını belirtir. Eroğlu, edebiyat kelimesinin üretildiği “edeb” sözünün anlamının, Müslümanların edebiyata bakışını yansıttığını söyler. Edeb kelimesiyle “yüksek kültüre erdiren bir eğitim, asil ve insani tavırların kazanılması ve bunun hayatında belirmesi olarak anlaşılmıştır” der (Eroğlu, 1982:219). Eroğlu, İslâmî edebiyat geleneğini şiir türüyle temellendirerek şiirde verilen ürünler ile şiir üzerine yapılan değerlendirmelerin İslâm’ın edebiyattan beklediği işlevle aynı olduğunu belirtir. Şiir üzerine yapılan değerlendirmelerin hadis ve ayetlerle örtüştüğünü de ekler. Destan, aşk şiirleri, hikmetli sözlerle dolu eski şiir İslâmî muhtevaları göstermekte, bunlarda İslâm kültürünün özü yerleşiktir. Eroğlu son olarak edebi ürünlerin doğduğu kültür iklimiyle birlikte geliştiğini de vurgular. Ancak ona göre 19. yüzyılda milliyetçilik akımıyla birlikte Müslüman muhayyilenin edebiyattaki gücü azalmıştır. Bu yüzyıldan sonra edebiyatta milletlerin kendi kültürlerine dayanma arzularıyla yazdığını belirterek yazısını noktalar (Eroğlu, 1982:218-221).

Yıllıkta yapılan soruşturmada dikkati çeken isimlerden biri Rasim Özdenören’dir. Özdenören, İslâmî edebiyat anlayışından bahsederken “İslâmî bilinç” kavramını kullanır (Suffe, 1982: 342). Bir yazarın eserine yaklaşım biçiminin onun edebiyatını belirleyen bir hal aldığını belirten Özdenören, konunun değil, edebi anlayışın önemli olduğunu vurgular. Örneğin İslâm tarihini konu edinen bir kitabın sırf konusundan dolayı İslâmî olamayacağını, İslâmî edebiyatın “İslâmî ahlâk, estetik, insan, evren ve hayat hakkındaki değer yargıları”dan doğan bir yaklaşım gerektiğinin altını çizer (Suffe, 1982: 343). Bu nedenle kullanılan malzemenin değil, yazarın duyarlılığının belirleyici olduğu dile getirerek Müslümanca düşünmeyle yazmanın değerini öne çıkartır. Devamında Özdenören, “İslâmî bir edebiyatın gelişimini sanatçının dünyayı, insanları Müslümanca bir bakışla seyretme, seyrettiklerini Müslümanca yorumlama alışkanlığını edinebilmesiyle yakından ilgili görüyorum” der (Suffe, 1982: 343). Yahya Akengin ise İslâmî edebiyatı Türk-İslâm sentezine dayalı bir kültür hareketi olarak yorumlar (Suffe, 1982: 356). Muhsin İlyas Subaşı bu edebiyatın İslâm’ın kendi özüne dayalı

bir edebiyat duyarlılığını benimsemesi gerektiğini belirtir (Suffe, 1982: 358). D. Mehmet Doğan, İslâmî edebiyatın oluşumunun ve gelişiminin, kaynakların ve geleneğin iyi bilinmesine ve doğru kavranmasına bağlı olduğunu söyler (Suffe, 1982: 363). Galip Öztoprak, Müslüman sanatçının peygamberi tebliğ ve telkin eden kişi olması gerektiğini, bu şuurla yazması gerektiğini vurgular (Suffe, 1982: 371). Mehmet H. Maraşlıoğlu, İslâmî bir tavırla edebiyat yapılmasını bu edebiyatın şartı sayar (Suffe, 1982: 372). Mustafa Ruhi Şirin ise İslâmî edebiyattan kendi insan tipimizi yakalayan bir edebiyat olarak anladığını belirtir (Suffe, 1982: 376). Soruşturma dışında verilen röportaja Cemil Meriç de, bir dünya görüşü bağlamında eğer bir toplum Müslümansa ve dünya görüşü İslâmî ise edebiyatı da İslâmî'dir şeklinde bir tanımlama yapar. (Suffe, 1982: 256).

Soruşturma kapsamında belirtilen görüşlerin genel olarak Rasim Özdenören'in İslâmî optik bakışı ile edebi ürünlerin yerli kaynaklardan beslenmesi gerektiğine dair tanımlar dikkati çekmektedir.

Suffe Kültür Sanat Yıllığı'nda 1982 yılında yapılan soruşturmanın benzeri 1983 yılında da yapılır. Bu kez de birçok edebiyatçı, yazar ve akademisyene İslâmî sanat ve edebiyat hakkındaki görüşleri sorulur. Bu soruşturmada Mehmet Kaplan, İslâmî gaye ve kapsamda kurumsal edebiyat çalışmalarına ihtiyaç olduğunu, geleneksel anlamda da tarih ve kültürün buna uygun olduğunu belirtir (Suffe, 1983: 304). Sâmiha Ayverdi zihnen ve ruhen bir seviye atlanmasından sonra İslâmî edebiyat ürünlerinin verilebileceğini söyler (Suffe, 1983: 305). Ahmet Kabaklı ve Bahattin Karakoç konuyu müspet bulurlar. Tarık Buğra, kutuplaştırmadan, Türk dili ve kültürünün gelişmesine dayalı görüş bildirir. Orhan Okay'ın bu konudaki genel tavrı, Müslüman bir toplumun yarattığı her sanat eserlerin İslâmî sanat olduğu şeklindedir (Suffe, 1983: 325). Konunun anlaşılması için örnek olarak Peyami Safa'yı ele alan Okay, yazarın *Yalnızız* adlı romanında İslâmî olan herhangi bir kısmının olmadığını ama aynı zamanda gayri İslâmî kısımlarının da olmadığını belirtir. Okay'a göre millî ve İslâmî değerlerin dışında işlenen yabancı kültür öğeleri dışındaki tüm eserler, İslâmî sanat ve edebiyat dahline alınabilir (Suffe, 1983: 326). Soruşturmada Sedat Umran, İslâmî edebiyat ayrımını sakat bulur (Suffe, 1983: 328). Mustafa Necati Sepetçioğlu da ayırımdan yana değildir. Hekimoğlu İsmail, Müslüman yazarın İslâmîyet'in çizgeleri ile yazması gerektiği görüşündedir. Mehmet Niyazi Özdemir, son yıllarda gelişen İslâmî edebiyat anlayışını mutlulukla karşıladığını, Batı maddeciliğine karşı, kendi medeniyetinin değerlerini anlatan, kendi insanının meselelerine ele atan ve aynı zamanda evrensel insanlığın ortak konularını yakalayan bu edebiyatla yeni bir medeniyet anlayışının toprağa atılan tohumları olarak düşünür. Ali Nar, İslâm'a gönül vermiş ve sanat gücü olan insanların bu işe girerlerse başarılı olacaklarına inanır. Sevinç Çokum, İslâm'ın ve millî değerlerin ışığında eserler yazan yazarların sesinin geniş alanlara duyurulması beklentisini duyurur. Durali Yılmaz, kendi öz kültür ve medeniyet değerleri olarak İslâmî sanat ve edebiyat anlayışından bahseder. "Türkün ruh kökü"ne bağlı sanatçılar ve millî kültürden kaynaklanan sanat eserleri tabirini kullanarak bunların Müslüman sanatçılar olduğunu izah eder. Bu sanatçıların aşağılık kompleksinden kurtulup büyüklük kompleksine girmeden eserler vermelerini beklediğini söyler (Suffe, 1983: 345). Yavuz Bahadıroğlu da millî şuur, millî perspektif, millî ruh tabirlerini kullanarak bu sanat anlayışından bahseder (Suffe, 1983: 348). Hüsnü Aktaş, "kula kulluğu ortadan kaldıracak en büyük silah olarak" edebiyatı görür (Suffe, 1983: 371). Aktaş'a göre "emperyalist Batı imparatorluğunun mikrofonluğunu üstlenmiş tipler sanat ve edebiyat ortamına el koymuşlar"dır (Suffe, 1983: 371). Bunun için yapılması gereken

edebiyat kanalıyla “gençleri şartlandırmak” ve “cemaat şuurunu ihya etmek”tir (Suffe, 1983: 371). Sadettin Kaplan, Türk Müslüman kültür ve sanatı bağlamında bir şeyler yapılması gerektiğini söyler (Suffe, 1983: 387). Aynı şekilde Hüsamettin Arslan da *nasıl yerli olunabilir* sorusu üzerinden konuyu ele alır. Bu kavrayışla Müslümanların yaşadıkları dünyayı kendileri için anlamlı kılacak bir dünya görüşüyle ancak bir İslâm sanat ve edebiyatından bahsedilebilir olduğunu belirtir (Suffe, 1983: 390). Bu soruşturmada görüldüğü üzere millî ve yerli kültür anlayışı öne çıkar. Ayrıca bir dava ve savunma amacıyla bu edebiyatın yapılması gerektiği görüşleri de bulunmaktadır.

2000’li yıllara gelindiğinde konuyla ilgili olarak 2002 yılında *Kitap-lık* dergisinde yapılan soruşturma konuyu yeniden gündeme taşır. Murat Yalçın moderatörlüğünde Mustafa Miyasoğlu, Ali Haydar Haksal ve Ali Günvar’ın görüşleri alınır. Toplantıda Mustafa Miyasoğlu kavram olarak İslâmî edebiyata karşı çıkarken Ali Günvar edebiyatın İslâmîcisi gibi bir nitelenin baştan yanlış olduğunu vurgular. Devamında Mustafa Miyasoğlu bunun İslâmî duyarlılık olarak bir edebiyat olduğunu belirtir. İslâmî edebiyat kavramını reddeden Ali Günvar, bir yazarın dinî bir sınırlama ile yazamayacağını, eğer böyle bir şey yaparsa bunun yazarlığa ve Müslümanlığa ihanet olacağını söyler. İslâm’ın var olan sistemlerin kendisine uygun olmasına dikkat ettiğini belirten Günvar, önemli olan Rasim Özdenören’in dediği üzere “Müslümanca bakış” olduğunu belirtir (Kitap-lık, 2002: 22-26).

İslâmî edebiyat konusunda bireysel görüş beyan eden yazarların birçok benzer ve tekrar demeci veya yazısı bulunmaktadır. Bazı yazarların görüşleri ise şöyledir:

Kadir Tanır için İslâmî edebiyat, “İslâmî yaşayışın ve düşünüşün sınırlan içinde ortaya çıkan bir edebiyattır.” (Özdenören, 1982: 83). Mustafa Miyasoğlu’na göre “İslâmî Edebiyat, İslâm’ın insana ve eşyaya bakışını yansıtan bir edebiyattır: “Yaşadığımız hayat ve dünya karşısında Müslümanın tavrı neyse, sanat ve edebiyat adamının tavrı da kendiliğinden o olacaktır. Günümüzde Müslüman bir sanatçı, ister geçmişteki İslâmî hayattan söz etsin, isterse içinde yaşadığımız hayat tarzının baskısından söz etsin kendiliğinden İslâmî bir tavır ortaya koyacaktır” (Miyasoğlu, 1999:118). İslâmî edebiyat gibi bir kavramla yazmak ve böyle bir edebiyat faaliyeti içine girmek, “Hakk’ın ve hakikatin sanat ve kültür hayatındaki sesini duyurabilmek” şiarıyla başlatılır. Bu sayede İslâmî edebiyat eserlerinin ne olduğunun gözle görünür hale getirme amacı gözetilir (Miyasoğlu, 1999: 65). Başka bir yazısında Miyasoğlu “Mutlak’ı idrak etme şuru” olarak tanımlar İslâmî edebiyatı: “İslâmî edebiyat, bütün görünenlere ve görünmeyenlere bağlı olarak Mutlak’ı idrak edebilecek bir şuru geliştirebilen edebiyattır. İslâmî edebiyat, hayatımızın her anlamını, (...) Bakmaya doyamadığımız bu dünyanın yaratıcısının, hâlıkının her varlıktaki görünmeyen gücünü idrak edebilen bir edebiyat[tır]” (Miyasoğlu 1999:51). Uzun yıllar *İslâmî Edebiyat* dergisini yayımlayan Ali Nar ise “İslâm düşüncesi ve dünya görüşünü benimsemiş kafa ve kalbin, o duyguları terennüm etmesiyle oluşan yazılı veya sözlü birikim” (Nar, 1988: 3) şeklinde bu edebiyatı tanımlar. Yaşar Kaplan ise Müslüman edebiyatı vurgusunu yapar: “İslâmî Edebiyat derken kast edilen tabii ki her şeyden önce, Müslümanlar tarafından ortaya konulmuş edebiyattır. İslâmîyet’i bir hayat tarzı olarak benimsemiş, Müslüman sıfatını almış insanlar tarafından ortaya konulan, ama doğrudan doğruya İslâm’ı anlatmak değil, hayatı İslâm’a göre, Müslümanca bir kafayla yorumlamak olan eserler... Bunlar İslâmî eserlerdir. İslâm edebiyatını bunlar oluşturmaktadır” (Çetin, 1990:28-29).

İslâmî edebiyat hususunda tespit edilen görüşler içinde dikkati çeken ve makul bir değerlendirme olduğu düşünölen görüş ise Rasim Özdenören'e aittir. Rasim Özdenören 1970 ve 1980'li yıllarda *Mavera*'da yazdığı birçok yazıda İslâmî sanat ve edebiyat hakkında görüşlerini sunar. Onun İslâmî edebiyat hakkındaki görüşleri oldukça nettir. Özdenören, "İslâmî optik" gibi bir kavram geliştirerek bakış açısı ve malzemenin ruhuna önem verir. Özdenören, İslâmî edebiyatın hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar:

1. İslâmî edebiyat, konusunu Müslüman insanların oluşturduğu, onların tavır ve davranışlarını, düşüncelerini, ruhsal eylemlerini yansıtan ürünlerin adıdır.
2. İslâmî edebiyat, konusu ne olursa olsun, yazarın İslâmî bilincini yansıtan, konusuna İslâmî optikle yaklaşan ürünlerdir.

Birinci görüş yanlış değil, fakat ikinci görüş daha kapsayıcı. Dikkat edilirse ikinci görüş, birincisini de içermekte, fakat birinci görüş, alanı oldukça kısıtlamakta, pek çok şeyi de dışlamaktadır. Biz burada bu görüşlerden birini tercih etme noktasında değiliz. Görüşlerden herhangi birini çıkış noktası kabul ederek İslâmî ürün ortaya koymak mümkündür (Özdenören, 2016: 41-42).

Özdenören'in İslâmî optik kavramına yaklaşımı; işlenecek konuyu değil, konuyu ele almadaki üslup ve dili ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle estetik kaygılar ve edebi zevk önemszenmektedir. Özdenören konu hakkında örneklemeye giderek optiğin ne demek olduğunu şöyle açıklar:

Müslüman sarayı anlatır da çöplüğü anlatamaz demekten daha saçma bir kısıtlama düşünölemez. Ne ki müslümanın saraya da, çöplüğe de yaklaşırken bakışlarına geçirdiği bir tavır vardır ki, işte asıl bunun üstünde durulmalıdır. Bu, müslümanca tavidir. (...) İyi ama bir insan 'müslümanca tavır'la rahat rahat meyhaneye, yatak odalarına girebilir mi?" (Özdenören, 2016: 50).

Rasim Özdenören'in açıkladığı görüşleri günümüzde İslâmcı yazarlar arasında daha çok kabul gören bir görüştür. Böylece İslâmî edebiyatın, belirli konu veya temalar üzerinden değil, bunların işleniş biçimlerini önemsediği söylenebilir. İslâm dininin hassasiyetlerinin gözetilerek üretilen bu edebiyat anlayışında neyin değil, neyin nasıl işlendiğinin önemi üzerinde durulması gerekliliği öne çıkmaktadır. Bu bağlamda incelenen İslâmî edebiyat; bir tür, kendine özgü bir edebiyat alanı olmayıp bir edebi üslup veya edebi bakış açısı olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

İslâmî edebiyat, 1960'lı yıllarda Necip Fazıl ile dillendirilmeye başlanan, Sezai Karakoç ile ivme kazanan, 1970'li ve 1980'li yıllarda ise dergicilik faaliyetleri sayesinde edebi kanon içinde kendine alan açan bir edebi anlayıştır. İslâmî edebiyat anlayışı, 1960'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar daha çok İslâmcı yazarlar arasında süreli yayınlarda sürdürölmüş ve tartışılmış bir konudur. Bir edebi anlayış olarak kaynağı, doğuşu ve neyi nasıl ürettiğine dair birçok konuda üzerinde tartışmalar çıkmıştır. Özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda Türk edebiyatı içinde İslâmî duyarlıklı bir edebiyatın var olması, kendine ait bir dili ve kavram dünyasının oluşması için İslâmcı yazarlar tarafından mücadeleler edilmiştir. 2000'li yılların başından itibaren bu konu hakkında pek tartışmaya rastlanmamıştır.

İslâmî edebiyat anlayışı, siyasal kutuplaşmanın sürdüğü 1970'li yıllarda dönemin ideolojik söylemlerine uygun olarak özellikle sol/Marksist edebi anlayışa ve Batılı edebi söyleme karşı üretilmek istenen bir antitez edebiyatıdır. İslâmî hassasiyetler gözetilerek, İslâm dinine ters düşmeyecek ve ülkenin siyasal, toplumsal, kültürel meselelerine yerli/millî çözümler

sunarak ulaşmak isteyen bir edebi anlayışın ürünüdür. İslamcılık çerçevesinde, bir yönüyle modern bir ideolojinin edebi anlayışını temsil etmektedir. Bu kapsamda Necip Fazıl Kısakürek'ten Sezai Karakoç'a, Rasim Özdenören'den Cahit Zarifoğlu'na, Durali Yılmaz'dan Ali Haydar Haksal'a, Yaşar Kaplan'dan İsmail Kılıoğlu'na, Ali Nar'dan Metin Önal Mengüşoğlu'na, Mustafa Miyasoğlu'dan Ali Erkan Kavaklı'ya yazarların 1970'li ve 1980'li yıllarda önce süreli yayınlarda daha sonra süreli yayınlar bünyesindeki yayınevleri çatısı altında yayımlanan birçok şiir, öykü, roman, deneme gibi edebi üretimleri bu anlayış doğrultusunda izler taşımaktadır. Sonuç olarak Türk edebiyatı içinde oluşan bu anlayışın ayrı bir edebi türü değil, ayrı bir söylem biçimini karşıladığı, bir üslup ve söyleme biçimi olarak anlaşılması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- “Edebiyatımızda İslâmî Çizgiler”. *Kitaplık*. (53: 20-30).
- “İslâmcı Edebiyat'tan Söz Edilebilir mi?” *Thema Larousse* (1993-94). İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş. (6:106).
- AKÇAY, Ahmet Sait (2006). *Bellekteki Huriler: İslâmcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- AKTAY, Yasin (2013). “İslâmcı Siyasetin Yeni Hâlleri ve Söylemleri”. *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. (Ed. İsmail Kara-Asım Öz). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. (ss. 817-837).
- AYDIN SATAR, Nesrin (2015). “İslâm ve Edebiyat: Kavramsal Tartışmalar Bağlamında Yeni Bir Çerçeve Denemesi”. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı*. (3: 31-44).
- AYVAZOĞLU, Beşir (2019). *Aşk Estetiği*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- BORA, Tanıl (2017). *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- COŞTU, Kamil (2015). “Tek Parti Dönemindeki Bazı Dinî Yayınların Yasaklanma Sebepleri”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (33: 97-122)
- ÇALIŞKAN, Âdem (2002). *Cumhuriyet Devri İslâmî Türk Edebiyatı (1960-2000)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAYIR, Kenan (2015). *Türkiye’de İslamcılık ve İslâmî Edebiyat*. (2. bs.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇETİN, Nurullah (2012). *Yeni Türk Şiirinde Geleneğin İzleri*. (2. bs.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇETİN, S. (1990). “Yaşar Kaplan’la Sanat Edebiyat Hakkında”. *İslâmî Edebiyat*. (3 (2): 28-29.)
- ÇINAR, Menderes (2018). “Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslama Kemalizm”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. (Ed. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları. (5 (6): 157-177).
- DEMİR, Bilal (2021). *Modern Türk Öykücülüğünde İslâmî Söylem (1960-1990)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EROĞLU, Ebubekir (1982). “İslâmî Edebiyat”. *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*. İstanbul: Suffe Yayınları. (s. 218-221).
- GENCER, Bedri (2013). “Şeriatçılıktan Medeniyetçiliğe İslamcılık: Bir İslamcılık Tipolojisine Doğru”. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. (Ed. İsmail Kara ve Asım Öz). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. (s.69-99)
- KAHRAMAN, Hasan Bülent (2014). *Türkiye’de Yazınsal Bilincin Oluşumu*. İstanbul: Kapı Yayınları
- KARA, İsmail (2013). “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”. *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri*. (Ed. İsmail Kara ve Asım Öz). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. (15-46).
- KARA, İsmail (2018a). “Sunuş”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. (Ed. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları. 5 (6): 13-25.
- KARA, İsmail (2018b). “İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. (Ed. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları. 5 (6): 34-47.
- KARAKOÇ, Sezai (2012). *Edebiyat Yazıları II*. (4.bs.), İstanbul: Diriliş Yayınları.
- KEMİKLİ, Bilal (2015). *Türk İslâm Edebiyatı-Giriş*. (5.bs). Bursa: Emin Yayınları.

- KENTEL, Ferhat (2018). “1990’ların İslâmî Düşünce Dergileri ve Yeni Müslüman Entelektüeller”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık*. (Ed. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları. (5 (6): 721-781).
- KOÇ, Turan (2019). *İslâm Estetiği*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1981). *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KÖROĞLU, Ahmet (2020). *Türkiye’de İslamcı Söylemin Oluşumunda Tercümelemin Etkisi (1960-1990)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- LEKESİZ, Ömer (2018). “İslâmî Türk Edebiyatı’nın Değişen Yüzü”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık*. (Ed. Yasin Aktay). İstanbul, İletişim Yayınları. (5 (6): 965-966).
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1962). *Ümmet Çağı Türk Edebiyatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- MACİT, Muhsin (1996). *Gelenekten Geleceğe*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MARAŞ, Mehmet Ali (1982) “Edebiyat Soruşturması”. (haz. Abdurrahman Şen). *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*. İstanbul: Suffe Yayınları. (s. 361).
- MİYASOĞLU, Mustafa (1999). *Sanat ve Edebiyat Konuşmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- MİYASOĞLU, Mustafa (2002). “Edebiyatımızda İslâmî Çizgiler”. *Kitap-lık*. (53: 20-30).
- NAR, Ali (1988). “Kuruluş Hitabesi”. *İslâmî Kültür, Sanat ve Edebiyat*. (1: 3).
- OKAY, Orhan (1992). “Geçmişten Günümüze Doğru Türk Şiiri’nin Macerası”. *Yedi İklim*. (3, 88).
- OKAY, Orhan (2012). “İslâmî Edebiyat Kavramı.” *I. İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu Kitabı*. (Ed Yalçın Yaman) İstanbul: Sütun Yayınları.
- OKTAY, Ahmet (2008). “Resmî İdeoloji Tarafından Dışlanan, Yazınsal İktidarı Dışlayan Bir Şair: Sezai Karakoç”. *İmkânsız Poetika*. İstanbul: İthaki Yayınları. (527-537).
- ÖRGEN, Ertan (2010). *Türk Şiirinde Gelenek: Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri*. Konya: Palet Yayınları.
- ÖZDENÖREN, Rasim (1982). “Kadir Tanır’a Hikâye ve Hikâyecilik Üzerine Sorular”. *Mavera*. 63: 84.
- ÖZDENÖREN, Rasim (2016). *Ruhun Malzemeleri*. (6.bs.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZDENÖREN, Rasim (26.02.2012). “‘İslâmî Edebiyat’ İslam’ı Anlatmanın Enstrümanıydı”. *Yeni Şafak Gazetesi*. (Haz. Emeti Saruhan). <https://www.yenisafak.com/roportaj/İslâmî-edebiyat-İslâmî-anlatmanınenstrümanıydı-369576> (Erişim Tarihi: 03.12.2020).
- PEKOLCAY, Necla (2002). *İslâmî Türk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- SUBAŞI, Necdet (2018). “1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür”. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: İslamcılık*. (Ed. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları. 5 (6): 217-231.
- Suffe Kültür Sanat Yıllığı* (1982). (haz. Abdurrahman Şen). İstanbul: Suffe Yayınları. (ss.337-378).
- Suffe Kültür Sanat Yıllığı* (1983). (haz. Abdurrahman Şen). İstanbul: Suffe Yayınları. (ss.301-391).
- SÜRGİT, Büşra (2014). *Bir Edebiyat Dergisi Olarak Mavera ve Mavera Topluluğu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TAŞGETİREN, Ahmet (1982), “Kendi İnsan Tipimize Doğru”. *Suffe Kültür Sanat Yıllığı*. İstanbul: Suffe Yayınları. (ss. 235-238).
- TOSUN, Necip (2020). *Edebiyat Atlası*. İstanbul: Dedalus Yayınları.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazara aittir.

MÜTAREKE DÖNEMİ ve KÜRTLER**Mehmet Veysel KARATAŞ*****Özet**

1908’de İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çabaları sonucunda II. Meşrutiyet ilan edildi. İlanın hemen ardından görece bir özgürlük atmosferi hâkim olmaya başladı. Ancak 1913’te İttihat ve Terakki’nin iktidara tam olarak sahip olmasıyla birlikte Osmanlı sınırları içindeki bütün muhalefet baskı altına alındı. Bu baskı süreci Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesine kadar devam etti. Savaşın sona imzalanana Mondros Mütarekesi ile hem İttihat ve Terakki İktidarı hem de Osmanlı Devleti fiili olarak son buluyordu Tarafların rıza göstereceği kalıcı bir barış antlaşması imzalanana kadar Mütareke dönemi bir belirsizlik dönemi vasfına sahipti. Bu süreçte savaş mağlubu Osmanlı Devleti’nin akıbetinin ne olacağı belirsizdi. Bu dönemde Türkler ve Kürtler gibi Osmanlı’nın asli unsurları da dâhil olmak üzere diğer azınlıklar da kendi statüleriyle ilgili olarak İtilaf Devletleri ile muhtelif girişimlerde bulunuyorlardı. Bu girişimlere Wilson İlkeleri yön veriyordu. Milli Mücadele öncesi Mütareke’nin bu belirsiz ortamında İtilaf Devletleri ile yapılan görüşmeler öncelikli olarak Doğu’da Ermeni, Batı’da ise Rum tehdidini önlemeye yönelikti. Dönemin dernekleri, kulüpleri ve yayınları gibi oluşumlar çerçevesinde yürütülen bu çabalar ayrıca o dönemin milliyetçiliğinin analizini de mümkün kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, literatür taraması yöntemine dayalı olarak Mütareke şartlarının belirsizliği çerçevesinde Türk ve Kürt milliyetçiliğini analiz etmek; bu dönemdeki milliyetçiliklerin benzerlik ve farklılıklarına yönelik tespitlerde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mütareke Dönemi, Osmanlı Devleti, Milliyetçilik, Wilson İlkeleri**ARMISTICE PERIOD AND THE KURDS****Abstract**

In 1908, as a result of the efforts of the Committee of Union and Progress, II. Constitution was declared. Immediately after the announcement, an atmosphere of relative freedom began to prevail. However, with the full power of the Committee of Union and Progress in 1913, all opposition within the Ottoman borders was suppressed. This pressure process continued until the end of the First World War. With the Armistice of Mondros signed after the war, both the Union and Progress Power and the Ottoman Empire were de facto ending. The Armistice period was characterized as a period of uncertainty until a permanent peace treaty was signed with the consent of the parties. In this process, it was unclear what the fate of the war-lost Ottoman Empire would be. During this period, other minorities, including the essential elements of the Ottoman Empire, such as Turks and Kurds, were also making various attempts with the Entente States regarding their status. These attempts were guided by the Wilson principles. In this uncertain environment of the Armistice, the negotiations with the Allied Powers were primarily aimed at preventing the Armenian threat in the East and the Greek threat in the West. Period, association, club, publications, etc. These efforts carried out within the framework of formations also make it possible to analyze the nationalism of that period. The aim of this study is to analyze Turkish and Kurdish nationalism within the framework of the uncertainty of the

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, mvkaratas@gmail.com, orcid.org/0000-0002-7382-9026

terms of the Armistice, based on the literature review method. In addition, it is to make determinations about the similarities and differences of nationalisms in this period

Keywords: Armistice Period, Ottoman State, Nationalism, Wilson Principles

Giriş

1913 -1918 yılları arasında “iktidar partisinin mutlak hâkimiyetinden doğan fiili bir tek parti rejimi kurulmuştur” (Tunaya, 1998:43). Bu beş yıllık süre zarfında İktidarda olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), II. Meşrutiyet’in başlangıç yıllarındaki özgürlükçü tutumunun aksine muhalefete yönelik daha baskıcı bir politika izlemiştir. İTC, 1909 gibi erken bir dönemde çıkarmış olduğu dernekler kanunu yasasıyla dernek, kulüp, dergi, gazete vb. oluşumları kapatmıştır (Kayalı, 2000:59). Mevlana Rıfat’ın sahibi olduğu Serbesti gazetesi yazarı Hasan Tahsin ve ‘Sedayı Millet’in başyazarı Ahmet Samim’in öldürülmesi’ hadisesiyle birlikte siyasi suikastlar başlamıştır. İTC’nin en büyük rakibi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkasının önemli isimleri Sinop’a sürgün edilmiştir (Cemaleddin, 1978:143). 1912’de tarihe “dayaklı seçim” veya “sopalı seçim” olarak geçen seçimlerdeki şiddet (Ahmad, 1999:109-131) vb. icraatları ve özellikle 1913’te Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesi ve (1913) Bâbîâli Baskını sonrası; taklibi hükümet teşebbüsü gibi olaylar normal bir meşrutiyet gelişmesini çıkmazlara sokmuştur” (Tunaya, 1998:37). İTC’nin tek parti rejimi Birinci Dünya Savaşı ile birlikte sona ermiştir.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra “8 Ekim 1918’de Talat Paşa Kabinesi istifa etti (Faliş Rıfkı, 1999:121). Ahmet Tevfik Paşa’ya hükümet kurma görevi tevdi edildi. Paşa, bütün çabalarına rağmen hükümeti kurmada başarılı olamayınca, görev Ahmet İzzet Paşa’ya verildi. 14 Ekim’de Ahmed İzzet Paşa yeni hükümeti kurdu (Akşin, 1998:27). Bu hükümette Rauf Bey [Orbay] Bahriye nâzırı oldu. “Müzakereler neticesinde Amiral Galtrop’un ultimatom vererek, “ya bu şartları kabul edersiniz, ya İstanbul’a cebren girerim” (Orbay, 1993:172) tehdidi üzerine 30 Ekim 1918’de Rauf Bey başkanlığında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı. 1 Kasım’da İttihat ve Terakki Fırkası son kongresini yaparak kendini feshetti. İTC, 5 Kasım 1918’de bir toplantı düzenledi ve bu toplantıda 4 çekimser, 9 olumsuz oya karşı 35 oyla İTC adının tarihe karıştığını kabul etmiş oldu. Toplantıda isim değişikliği de gündeme geldi ve çoğunlukla Teceddüt ismi üzerinde duruldu. “Eski liderlerden hiçbirinin bulunmadığı” (Faliş Rıfkı, 1999:121), “Teceddüt Fırkası 9 Kasım’da kuruldu” (Goloğlu, 2011: 14). Savaş dönemi liderleri Enver, Talât ve Cemal paşalar, bir Alman denizaltısı ile gece yarısı kaçmaları (Zürcher, 2005:221) akabinde İtilaf Devletleri ve Damat Ferit Hükümeti işbirliği ile İttihat ve Terakki’nin ileri gelenleri önce Bekirağa Bölüğü’nde sorgulandı. Sorgulamalar tamamlandıktan sonra 78 kişilik sürgün kafesiyle, siyasi tutuklular, Princess Ena adlı İngiliz gemisiyle Malta’ya sürüldü* (Ağaoğlu, 2010:10). Bu süre zarfında sindirilen, yurt dışına kaçan veya sürgün edilen; kalanların da yer altına çekildiği muhalefet, Osmanlı’nın son yıllarına hemen her alanda damgasını vuran İttihat ve Terakki’nin iktidardan çekilmesiyle birlikte tekrar gün yüzüne

* Mütarekede İTC’nin en büyük rakibi “Hürriyet ve İtilaf Fırkası” iktidardadır. Bu sebeple olsa gerek Ağaoğlu’nun (1910:25) tasvir ettiği şekliyle İTC üyelerinin vapura bindirilme sahneleriyle Cemaleddin Efendi’nin 1913 Sinop sürgünlerinde yaşananları tasvir ettiği sahneler arasında dikkat çekici bir benzerlik vardır. Sinop sürgünleri ile ilgili ayrıntılı bir tasvir için bkz. dönemin İTC muhaliflerinden Şeyhulislam Cemaleddin Efendi Hatıraları (1978:143).

çıkıma başladı. 10 Temmuz 1919'da Sadaret'te yapılan bir toplantıda eski şeyhülislam ve dönemin kabine üyesi Haydari Zade ile aralarında Seyyid Abdülkadir, Emin Ali Bedirhan ve Mevlanzade Rifat'ın da olduğu Kürdistan Teali Cemiyeti (KTC) ileri gelenleriyle bir toplantı yapılır (Yeğen,2012:85). Toplantıda KTC ve dolayısıyla Kürtlerin mütareke dönemi tutumunun ne olacağı merak konusudur. Toplantıda diplomatik bir dille karşılıklı iğnelemelerin* ardından söz alan Avni Paşa, KTC liderlerine yönelik sözleri belirsizliğin açık bir ifadesi niteliğindedir.

Avni Paşa;

“Gelin dosdoğru konuşalım; bugün kaderimiz oldukça meçhuldür. Ortak bir amaç için çalışmak gerekiyor. Şu an için sizin yardımınızı ve itaatinizi bekliyoruz. Ne zamanki sizi düşünemeyeceğimiz bir noktaya gelirsek o zaman size söylerim; gidin ve başınızın çaresine bakın” diyecektir (Yeğen, 2012:87).

Mütareke döneminde o güne kadar farklı amaçlar güden, çıkar çatışmaları yaşayan, farklı merkezlere bağlılık gösteren unsurlar, bu dönemde bir araya geldi. Harekete dâhil olan birey ve grup sayısı kadar, taraftarların harekete katılma sebepleri ve amaçları da farklıydı. Farklı sebeplerle bu harekete katılan grup ya da bireyler arasında, kendini bu işe adanmış milliyetçiler, bölgenin hırslı ileri gelenleri, İttihat ve Terakki'nin eski küskün üyeleri, ordu görevlileri vb. sayılabilir (Jwaideh, 2012:266). Bu süreçte ayrıca pek çok iç ve dış dinamikler ve çelişkiler Mütareke'nin siyasal konjonktürüne bağlı olarak ittifaklar üzerinde etkili oldu ve bu dönemdeki siyasal yönelimleri belirlemede tayin edici bir rol oynadı. Türk ve Kürtlerin meskûn olduğu toprakların geleceği başta İngilizler olmak üzere harici birçok merciinin vereceği karara bağlıydı.

1. Mütareke Döneminde Türk ve Kürt Milliyetçiliğinin Yapısı

Mütareke bir ateşkes antlaşmasıydı ve bundan sonra alınacak kararlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin akıbetinin ne olacağına karar verilecekti. Sevr Antlaşması'nın dayatılmasıyla az çok neyin amaçlanmış olduğu ortaya çıkmış oluyordu. Bu dönemde Steinhaus'un (1999:77) tespitiyle, “Anadolu'nun üçra köşelerinde ulusal bağımsızlık hareketinin dayanabileceği ve politik açıdan etken olabilecek sosyal gruplar da yoktu.” Ancak yine de Osmanlı Devleti'nde ayakta kalan kurumlar vardı. Bunların en önemlileri hilafet makamı, İttihat ve Terakki Cemiyeti veya bunlardan geriye kalan tüm paramiliter kuruluşlar ve Anadolu'ya dağılmış olan üyeleri idi. Bununla birlikte Osmanlı ordusu bakiyesi de ayakta kalan kurumlardandı.

Mütarekeden bir müddet sonra Harbiye Nazırı Abdullah Paşa, kendisi ile mülakat yapan bir gazeteciye; Meclis-i Meb'usanın onayı ile (Dünya Harbinin başlaması ile birlikte) üç milyon nüfusun silah altına alındığını, savaşın sonuna doğru bu sayının üç buçuk milyonu bulduğunu ifade ediyordu (Türkmen, 2001:73) 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın şartlarına göre, Osmanlı ordusunun dağıtılması söz konusuydu. Fakat Kazım Karabekir'in komutanlığını yaptığı Erzurum'daki 15. Kolordu, bütün birlikleriyle, silahlarıyla ayakta idi ve henüz 15. Kolordu'nun dağıtılmasıyla ilgili ciddi bir çaba yoktu (Beşikçi, 2010:16). 1918 yılı Mart ayında 44 tümen olan Osmanlı ordusu, aynı yılın Kasım ayında 27

* Sadaret'teki toplantının İngiliz gizli belgelerine dayalı görüşmenin ayrıntıları için bkz. (Yeğen, 2012; Mezher 2012).

tümene indirildi. Harbin sonunda bu kadro 20 tümen olarak tespit edildi. Türk ordusu, İstiklal Harbine bu 20 tümenlik kuvvet ile iştirak etti (Türkmen, 2001:24).

Mütareke yıllarında ayakta kalan bir diğer yapı da İTC idi. Liderleri yurt dışına çıkmış olmakla birlikte geriye hatırı sayılır bir İttihatçı kadro kalmıştı. Milli Mücadele'nin başlangıcında İttihat ve Terakki Cemiyeti kadroları ve paramiliter kuruluşları felaketli yılların ardından yıpranmış da olsa Anadolu'da oldukça etkindi. Üstelik İTC bu yıpranmışlığı da hesaba katarak, belki de kısmen bu etkiyi silmek adına, kendisini feshettikten kısa bir sonra, isminden de anlaşılacağı üzere, Teceddüt Fırkası (yenileşme) adı altında örgütlü yapısını devam ettirmekteydi. Bu yenilikçi oluşum, her şeye rağmen bu haliyle Osmanlı Devlet'i sınırları içindeki en örgütlü yapı olarak görünüyordu ve üyeleri arasında çok sayıda ordu mensubu vardı. Daha önce İTC üyesi olanların büyük kısmı yeni partiye üye oldu ve vilayetlerdeki İTC şubeleri Teceddüt Fırkası şubelerine dönüştürüldü (Tekeli ve İlkin, 2010: 371). Aslında bu dönüşüm basit bir tabela değişikliğinden öte bir şey değildi. Öyle ki bu dönüştürülme işlemlerinde İzmir'deki kulüp kapısında asılı tabelada 'Teceddüt Fırkası' kelimelerinin altından 'İttihat ve Terakki' ismi seçilebilecek nitelikteydi (Zücher, 1987:88).

İTC, 1913'ten sonra esnaf, amele, spor, gençlik, kadın ve kültür dernekleri, paramiliter kuruluşları aracılığı ile son derece yaygın ve kitlesel bağları olan bir örgüt haline gelmişti. Türk Ocağı, Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Halka Doğru Cemiyeti, Milli Türk Cemiyeti, Türk Gücü Cemiyeti, Osmanlı Güç Dernekleri, Genç dernekleri, Köylü Bilgi Cemiyet, Teali Nisvan Cemiyeti gibi kadın cemiyetleri vb. bunlardan bazılarıydı (Tunaya:1988). Türk Ocakları gibi yapılar, Millî Mücadele'nin fikir ve teşkilatlanma cephesinde mücadele ettikleri gibi, fiilen cephede de savaşmışlardı (Akal, 2002:37; Tunaya, 1988:433). Türk milliyetçiliği ideolojisini savunan çok sayıda dernek, kulüp vb. kurum vasıtasıyla İTC, Anadolu'nun birçok yerinde örgütlü bir yapıya sahipti. Üstel'e (2004:91) göre Ocak'ta, her sınıf ahaliden iki bin miktar azaya malikti. Bunlar arasında ziyalılar, ulema, tüccar ve talebe bulunuyor. Fesliler, sarıklılar, kalpaklılar, yaşlar ve kartlar birleşmiş bulunuyordu. Türk Ocağı'nın şubeleri Bursa'dan ta Erzurum'a kadar büyükçe şehirlerde tesis edilmişti. Ayrıca "İdare Heyeti raporunda bir önceki kongrede 1200 üyeye sahip olan Türk Ocağı'nın, 1334 (1918) Kongresi'nde 2005 üye ve 35 kadar şubeye sahipti (Üstel, 2004: 92). Fakat bu yaygın örgütlenmeye rağmen Birinci Dünya Savaşı da dâhil olmak üzere son yirmi yılda yaşanan tüm felaketlerin müsebbibi olarak görülen İTC'nin mazisi "Halkın İttihat ve Terakki'ye kuşkuyla bakmasına yol açıyordu. Bu durumda açıkça kendi isimleriyle ortaya çıkıp örgütleyecekleri bir direniş hareketinin halkın destek ve katılımını sağlaması çok güçlü" (Demirel, 2003:56). Teşkilat-ı Mahsusa'nın askeri faaliyetlerine son verilmesiyle birlikte, subay kadrosu çeşitli kolordulara dağıtılmıştı (Ertürk, 1996:204-206; Himmetoğlu, 1975:79-80). Böylelikle İTC; Teceddüt Fırkası ve Karakol Cemiyeti gibi yeni ve Türk Ocakları gibi eski örgütlenmelerle Anadolu'da bulunan milli mücadele saflarına katılmaktaydı.

2. Erken Dönem Kürt Milliyetçiliği ve Örgütlenmesi

Kürt milliyetçiliğinin bu erken dönemlerinde en önemli hususlardan biri seçkinlerin konumudur. Bu konum Kürt ve Türk milliyetçiliğini yapısal olarak farklılaştırmaktadır. Bu farklılık hareketlerin gelişimini de etkilemiştir. Akşin'e (1980: 76-79) göre, İttihat ve Terakki

Cemiyeti, yöneten sınıftan Türklerden oluşmasına rağmen burjuva zihniyetlidir.* Jön Türk Hareketi, toplumun orta tabakasından insanların bir hareketi halinde gelişirken, İstanbul merkezli Kürt hareketi ise daha çok Kürt feodallarına ve aristokratlarına "Bâban" "Bedirhan" "Şemdinan" (Seyyid Abdulkadir) gibi hanedan ailelerin girişimlerine dayanıyordu (Kutlay, 1992: 76). "Şemdinan, Bâban ve Bedirhan aileleri hemen tüm oluşumların liderliğini yapmaktaydılar, ayrıca hanedan ailelerinin bir taraftan da sürekli rekabet halinde oldukları görülmekteydi" (Nikitine, 1978:36). Bununla birlikte İttihat ve Terakki geleneği içinde yer almış olan Kürt seçkinleri 1908'den itibaren bu geleneğin çizgisinde bazı örgütlenmelere gitmişlerdi. "Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti", "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" (KTTC, 1908) gibi dernek ve kulüpler bunların ilkiydi (Tunaya, 1988:404). 1912 yılında Kürt Talebe Cemiyeti "Hevî"* kurulur. Meşrutiyet döneminin özgürlükçü ortamının ürünü olan bu kuruluşlar Osmanlı bir karaktere sahipti (Bozarslan, 2005:206; Kayalı, 2000:80). Nitekim Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi birinci sayısında, Babanzade İsmail Hakkı, Kürtlerin evvela Müslüman daha sonra Osmanlı, en nihayetinde de Kürt olduğunu beyan etmektedir (KTTG, 5 Aralık, 1908:2).

Osmanlı Devleti'nin yıkılma durumuyla karşı karşıya olduğu Mütareke döneminde Kürt seçkinleri, 1909'da kapatılan "Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti" yerine geçecek bir Cemiyet kurma kararı aldı. Başta gizlilik içinde yürütülen çalışmalar sonucunda Kasım 1918'de İstanbul, Cağaloğlu "İçtihat Evi"*** yanında "Kürt Teali Cemiyeti" (KTC) kuruldu (Tunaya, 1986:186). "KTC" 1908'de başlayan bir çizginin (KTTC) kısmen değişimlerini de içeren bir doğrultuda kurulmuştu (Tunaya, 1986:186-191). Kadınlar arasında örgütlenmeye çalışan KTC aynı şekilde Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden açılan Kürt Talebe Hevi Cemiyeti ile talebeler ve gençler arasında ve ayrıca "İstanbul'da hamallar (Hamallar Loncası) arasında örgütlenmeye gitti" (Tunaya, 1986:191). 1908'de kurulan KTTC (1908), İstanbul merkezliydi ve taşra örgütlenmesi yaygın değildi. Oysa KTC (1918) ise, Doğu'da aşiretler arasında ciddi bir örgütlenme teşebbüsüne giderek çok sayıda üyeye sahip olmuştu. Tunaya (1986:186), KTC'nin "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kürt asıllı feodallarını ve politikacılarını da harekete" geçtiğini ifade etmekle birlikte çok sınırlı sayıda üye isimlerine yer vermektedir. Ona göre üyeler: "Reis: Seyyit Abdulkadir Efendi (Şûra-yı Devlet Reisi ve Âyan Azası), Hiseyin Şükrü (Baban) Bey (Katib-i Umumi), Dr. Şükrü Mehmet (Sekban Bey), Muhittin Nami Bey, Babanzade Hikmet Bey ve Aziz Bey'di" (Tunaya, 1986:191). "İngiliz Belgelerinde Kürdistan" ve Mezher Ahmet, "Kurd u Kürdistan Di Belgeyên Nehêni yên Britanyayê de (Britanya Gizli Belgelerinde Kürtler ve Kürdistan), adlı arşiv çalışmalarında üye sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. 17 Haziran 1919'da (Belge No: 91082) Gönderilen raporda Beyanname ile birlikte cemiyetle ilgili kısa bir bilgilendirme notu da paylaşılmıştı. Bu raporda, partinin

* Akşin (1980: 76-79) 1906'da Selanik yapılanmasının beş ayrııcı özelliğini büyük çoğunlukla, (a) Türk, (b) genç, (c) yönetici orta sınıf, (d) mektepli ve (e) burjuva zihniyetli, olarak tanımlamaktadır. Akşin'e göre, Ahmet Rıza'nın eğitime yaptığı vurgu ve bireyin kimseye mihnet etmeden geçimini eğitimi vasıtasıyla sağlaması yönündeki telkinleri, Prens Sabahattin'in Anglo-Sakson toplumunu yüceleştirerek kişisel girişime dayalı bir toplumun yaratılmasını önermesi, hep burjuva zihniyetinin somut ifadeleriydi.

** Heviya, Hiva, Heyvi şeklinde yazılımlara rastlanmaktadır. Kürtçe kaynaklarda kullanım biçimi "Hêvi"dir. Hêvi'nin kurucuları arasında yer alan Cemilpaşazade Ekrem (2016:28), Cemiyetin ilk reisinin Cemilpaşazade Ömer, ilk sekreterinin de Cemilpaşazade Kadri Bey olduğunu ifade etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla faaliyetleri son bulan Hêvi 1919-1922 yılları arasında tekrar açılacaktır (Malmisanij, 2002:11).

*** Tunaya'ya (1986:186) göre "İçtihat Evi", İstanbul Cağaloğlu'nda Dr. Abdullah Cevdet Bey'e ait bir apartmandır ve Cemiyet lokalinin de bu binanın yanında olma ihtimali vardır.

İstanbul'daki üye sayısı, bu şehirdeki Kürt nüfusun yarısı olan on bin civarında tahmin edildiği (Mezher, 2012:39) tespitine yer verilmektedir. KTC ile ilgili olarak Başbakanlık Osmanlı arşivleri ve dönemin gazetelerinden yararlanan Altan'ın (2017:301-322) çalışmasında ise; meslek, doğum yeri ve yerleşim yeri bilgilerinden oluşan 322 kişilik bir liste* sunmaktadır. Bu listede aşiret reisi, aşiret ağası, bey, şeyh, mebus, vali, doktor, tüccar, subay, polis, gazeteci, esnaf, madenci, hamal, rençber gibi toplumun farklı kesimlerinden şahısların olduğu görülmektedir. Ayrıca cemiyet yayınladığı beyannamesinde: "Kürd cihânını şâmil olan hareket-i milliyemizin medar-ı istinâdı olacak Kürdistan Teâlî Cemiyeti şubâtının her şehirde sûret ve intizâm ile te'sisi menâfi-i hayatiyyemiz îcâbâtındandır"**. vurgusu yapılmıştır. Bu beyanname doğrultusunda Kürt yoğunluklu coğrafyaya dâhil olduğu kabul edilen birçok yerde şubeler açılmıştır (Altan, vd., 2019:316).

KTC, siyasi faaliyetlerinin yanı sıra yoğunluklu olarak kültürel faaliyetlerde de bulunmaktaydı. Diyarbakır'da bir matbaa kurarak Gazi [Çağrı] adında bir gazete çıkarmaktaydı (Çağlayan, 2014:7). Bunların yanı sıra KTC'nin İstanbul'daki merkezinden gönderilen çeşitli neşriyat, Kürtçe gazete, mecmua ve kasidelerin lüzumlu kısımları matbaada çoğaltılarak halka dağıtılmaktaydı. Cemiyet, köy ve kasabalarda Kürtçe mevlit, şiir ve dengbej [halk ozanı] dinletileri düzenlemekteydi ve Kürtçenin okunup yazılması için çaba harcamaktaydı (Çağlayan, 2014:8). İstanbul'da ise, "Kürt talebeleri ile Kürt kadınlarının örgütlenmelerini sağlayabilmek, gazete, dergi, konferanslar ve gece dersleri vasıtasıyla eğitim vb. hizmetleri verebilmek amacıyla, Cemiyet'te sosyal ve kültürel çalışmalar yapan bazı yan örgütler kurulmuştu. O derneklerden biri de "Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti" KKTC (1918) idi (Bozarslan, 1985:151). Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti açılışını bir mevlitle yaptı. Açılış konuşmasını yapan "Encum Yamulkî" adlı bir hanımdı. Kim olduğu ile ilgili kesin bilgi bulunmayan Yamulkî***, Kürt kadınlarına hitaben derneğin amacına ilişkin şu beyanatta bulunmaktaydı:

"Hanımefendiler! Derneğin amacı, ülkemizde yardıma muhtaç ne kadar Kürd kadın ve çocukları varsa onlara iş bulmak, yönetim merkezleri açmak, okullar açarak öksüz yavrularını bilgilenmeye çağırmak ve öğretmenlik yapabilenlerimizin de gönüllü öğretmenlik yapmalarınıdır" (Bozarslan,1985:152).

Bununla birlikte 1919'dan sonra "Jin" dergisi çevresinde toplanan ve vatan, millet gibi kolektif kimlikleri ön plana çıkaran, bu yeni aidiyetler ekseninde fedakârlık duygusunu ele alan ve bu bağlamda yazılar ve şiirler yazan; Abdurrahim Rahmi, Süleymaniyeli Mahmud Nejad

* Listenin tamamı için bkz. (Altan, 2017:301-322). Altan'ın verdiği isim listesinde 1920'li yılların hemen hemen tüm tanınmış aşiret reislerinin yer aldığı görülmektedir.

** Bu maddeden İstanbul'da kurulmuş olan Cemiyet, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da şubeler açmıştır. Diyar-ı bekir, Mamuretül-aziz, Arapkir, Gargan [Garzan olmalı], Hozat, Dersim şubeleri bunlar arasındadır (Tunaya, 1986:186-191). İngiliz belgelerine göre; Partinin genel merkezi İstanbul'dadır ve Diyarbekir, Dersim, Siirt, Harput ve Malatya'da yerel bürolar açmış olduğu belirtilmektedir (Mezher, 2012:39). Altan, vd., (2019:316) ise, şubeler listesine, Bitlis Maden, Cemişkezek, Mardin, Urfa, Hınıs, Siverek, Kığı şubelerini de eklemektedir.

*** Bozarslan'a (1985:152) göre, Süleymaniye kökenli Yalmukizadelerle bir akrabalığı olması muhtemeldir. Kürd ileri gelenlerinden biri Mustafa Paşa Yamulkî, "Jin" in yazarlarından biri de Aziz Yamulkî idi. Encum Yamulkî de büyük bir ihtimalle onların bir yakınıydı, belki de Mustafa Paşa'nın eşi idi. Altan (2017:317)'a göre ise, Encum Yalmuki KKTC üyesidir ve Kürd Mustafa Paşa'nın kerimesidir. Ayrıca Altan, Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti Reisi'nin, (Babanzade) Şerif Paşa'nın eşi Emine Hanım olduğunu belirtmektedir. KKTC idare heyetinden (Bedirhan Paşa'nın kızları) Advıye, Nazlı, Zariye hanımların isimlerini vermektedir. Ali Şamil Paşa'nın eşi Nazire Hanım; Bedirhan Ahmed Paşa'nın kızları Saadet ve Belkıs (Ömür) Hanımları ve Kamil Bedirhan Paşa'nın eşi Dilber Hanımı da aynı şekilde idare heyeti üyeleri olarak yazmaktadır. Kadınlar arasındaki örgütlenmelerde de dönemin ileri gelen Kürt hanedan ailelerinin üyelerini ağırlıkta olduğu görülmektedir.

gibi Halil Hayali Bey, Diyarbakırlı Mirikatibzaade Cemil ve Liceli Kürdizade Ahmed Ramiz gibi, Zınar Silopi'nin ifadeleriyle, "milliyetçi ideolojiye gönülden bağlı isimlerin de olduğunu" (Zınar Silopi, 2014) eklemek gerekir. Ancak milliyetçi aydınlar kitleleri milliyetçi duygularla harekete geçirebilecek (birkaç dergi ve cemiyet hariç) araçlardan ve bu araçların hitap edebileceği okur-yazar bir topluluktan mahrumdu. Hassanpour (2003:82-100), 1927'de Kürt toplumunda okuma yazma oranının %3 civarında olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bu % 3'ün % 20'sini ağalar ve feodal beyler, % 80'ni de mollalar, medrese öğrencileri ve toplumun geri kalan bireyleri oluşturmaktadır. Milliyetçilik fikrinin yaygınlaşması açısından okur-yazarlık, matbaa, gazete ve dergi gibi basılı yayınların önemli bir unsur olduğu dikkate alındığında milliyetçi bir ideolojiye sahip entelektüel seçkinlerin ulusalcı çağrıları dar bir çevrenin ötesine geçemiyor ve tam da Hroch'un (2011:49-51), ifade ettiği üzere ajitasyon çağrıları kitlesel desteğe dönüşemediğinden B evresinde* takılıyordu.

3. Mütareke Döneminde Öncelikli Tehditler

Mütareke'nin imzalanması sürecinde hükümet de dâhil olmak üzere, Türk milliyetçileri de umutlarını Başkan Wilson'un 'On Dört İlke'sine (Zürcher, 2005:217), özellikle de Başkan Wilson'un ünlü ilkelerinin on ikincisine bağlamışlardı. Gerek Wilson gerekse L.George, uyruğundaki milletlere özgürce gelişme hakkı tanındığı takdirde Osmanlı devletinin Türk bölümünün tümüyle bağımsız kalacağını, Osmanlı Devleti'nin egemenlik ilkesine saygılı olacakları yolunda sözler vermişlerdi" (Mango, 1999:187; Zürcher, 2014:85). Savaş sonrasında Trakya'daki Türklerin haklarını korumak için 30 Kasım 1918'de Edirne'de Trakya- Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve buna benzer cemiyetler kuruldu. cemiyetler kuruldu. Bu ve benzeri cemiyetlerin gayesi kendi kaderini tayin (self determinasyon) hakkı gereğince Anadolu'nun Türk idaresi altında olması gerektiğine İtilaf Devletleri'ni inandırmaktı (Zürcher, 1987:102).

Türk Kurtuluş Savaşı, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkartıp Ege bölgesini işgale girişmeleriyle başladı. Ondan önce, İstanbul'a İngiliz ve Fransızlar, Musul'a İngilizler, Antalya yöresine de İtalyanlar gelmişlerdi; ama bu işgaller, silahlı direnişle karşılaşmadığı için savaş çıkmış sayılmazdı (Tunçay, 1997:68) "İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgaline kadar, tam 6,5 ay silahlı bir direnişe rastlanmamıştı" (Akal, 2002:115-116). Bu ifadeler bir başka anlamıyla asıl tehdidin İtilaf Devletleri değil de Yunanlılar olduğu anlamına gelmekteydi. Anadolu'daki hareketlerin en büyük korkusunun büyük devletlerin işgalinden ziyade, Yunan-Rum ve Ermeni işgalleri veya devlet kurma girişimleri olduğu yaklaşımları başka isimler tarafından da paylaşılmaktaydı** (Zürcher, 1987; Tunçay, 1981; Avcıoğlu, 1974; Akal, 2002).

İzmir'in işgalinde Ayvalık'taki 172. Alay Komutanlığı görevinde bulunan Ali Çetinkaya (Kel Ali), İtalyan memuru sıfatıyla görev alan Ahmet Dino isimli bir şahsın tertipleriyle de olsa, Cami Bey'le anlaşarak bölge havalisinden bir heyetin teşkil edildiğini ve bu heyetin; "Eğer

* Croch'a (2011:35) göre, B evresi, milli hareketlerin kitleselleşmesinden önceki dönemi kapsayan evredir. "Milli ajitasyon" olarak tanımladığı B evresi A (başlangıç) ve C (kitleselleşme) arasında yer alır.

** Yunan işgali veya bir Ermeni devleti kurulması ihtimalinin haklı gerekçelerle daha büyük tehdit olarak algılanması İngiliz veya Fransız işgalinin arzulandığı anlamına gelmez. Olası bir Ermeni devleti veya Yunan işgalinin kalıcı olması sebebiyle ehveni şer olarak da okunabilir.

İzmir ve Karesi havalisinin mutlaka bir devlet-i ecnebiyeye muvakkaten teslimi lâzım geliyorsa (...) “Rumlara verilmesi halinde hiçbir vakit asayişin takarrür edemeyeceği [ve bu sebeple] Yunanistan’a tevdiinden ise İtalyanlara terkini” (Çetinkaya, 1993:3-4) istediklerini aktarmaktadır. Tevetoğlu’nun tespitinden anlaşıldığı kadarıyla, Milli Mücadelenin sembol isimlerinin de talepleri benzer doğrultudadır:

“İzmir’in işgali üzerine 30 Mayıs ve 10 Ekim 1919 Cuma günleri Sultanahmed’de iki kez yapılan ve Halide Edib Hanım, Doktor Rıza Nur ve Milli şair Mehmet Emin beyler gibi aydın vatanseverlerin katıldığı mitingde ‘Hamdullah Suphi şu şekilde kükrüyordu (...) ‘Ey şehit anaları, mazlum kardeşler; Ey siz bin muharebeden arta kalmış İstanbul’a gelen askerler, kardeşlerim toplanın ...bizim için en büyük düşman Rusya değildir. Bizim için en büyük düşman Yunanistan’dır. (...)Yunanlıları istemiyoruz. Eğer mutlaka bir vatan parçasının alınması icap ediyorsa İngilizler, Amerikalılar alsınlar!’” (Tevetoğlu, 1986: 130-131).

Batı’da böyle olmakla birlikte Doğu ve Güney’de de durum pek farklı değildir. Avcıoğlu’na (1974) göre, Fransız işgaline karşı Türklerin ilk tepkileri, Ermenilere yönelmiş bir tepkidir. Doğrudan doğruya Fransızlara karşı bir tepki yok gibidir. Avcıoğlu, eşraf ve halkın durumuyla ilgili birçok örnek nakleder. Maraş’ta eşraftan Beyazıtzâdeler, Fransızları büyük bir ziyafet vererek karşılarlar. Aynı şekilde Kozan eşrafı, Ermenisiz bir Fransız işgaline rızasını bildirir. Maraşlı Ermenilerden bir grup, Adana’daki Fransız komutanına giderek Maraş’ı İngilizlerden bir an önce teslim almalarını rica ederler. Bunu haber alan Türk ve Müslüman halk, Fransızların Maraş’a gelişini protesto amacıyla Ulucami’de bir miting yapma hazırlığına girişir. Güney’de millî direnme, dört yıl savaşılan işgalci devletlerden çok, Ermenilere karşı başlamıştır. Bu devletlerin Mondros Mütarekesi’ni çiğnemeleri, önemli bir tepki yaratmış değildir. Özellikle İngiliz işgaline herhangi bir tepki yoktur (Avcıoğlu, 1974:3-7).

4. Kürt Teali Cemiyeti’nin Wilson İlkeleri Çerçevesinde İtilaf Devletleri ile Görüşmeleri

Kürt hareketi ilhamını iki değişik kaynaktan alıyordu. Bunlardan birisi, dini temellere dayalı ve Pan-İslamist unsurlarca desteklenen Türkçü bir oluşumdu. Türk yetkililerle işbirliği halinde çalışıyorlardı ve etkin bir şekilde İngiltere karşıtıydı. Diğeri ise Kürtlerin bağımsızlığını hedefliyordu. Birincisi, yani İslamcılar, bir Ermeni devletinin kurulmasına kesinkes karşıydı (Jwaideh, 2012:265-267). Öncelikli endişeleri belliydi. Bir Ermeni devletinin kurulma olasılığı şimdi her zamankinden çok daha ciddi bir tehlike ve her an bir oldubittiye gelebilecek bir aşamadaydı. Tüm bu süreçlerde ‘Jin’ dergisi* ve KTC, önemli bir role sahipti. Her ne kadar Jin’in “beyannamesi”nde** ve KTC’nin “beyanname”sinde*** Kürt dil, tarih ve kültürüne vurgu

* Bu araştırmada, Bozarıslan’ın (1985) derlediği Jin dergisi kaynak olarak kullanılmıştır.

** Jin Dergisi, Kasım 1918 tarihli birinci sayısında çıkış amacını dergide şu şekilde ilan eder: “Jin” şahsî bir menfaat için çıkmıyor. O’nun hedefi, uzun asırlardan beri ihmal edilen Kürd hayat-ı tarihiyesine, hukuk-ı müliyesine, edebiyat ve içtimaiyatına dair neşriyatta bulunmaktır. Kanaatimize göre Kürd milletine cemiyetgâh-ı milelde layık olduğu mevki ihzare zaferyab olabilmek, asrın telâkkilerine muvafık bir tarz-ı mesâî ittihazıyla kabildir. Teşebbüsümüzün pek çetin mesâîyi icab ettiğini müdrükiz. Fakat biz bu ağır vazifeyi deruhde ederken, vatan ve milletleri için daima azamî fedakârlıkları ihtiyar etmekle temayüz eden Kürd milletinin maddî, manevî muavenât ve teshilâtına istinad edebileceğimizi bihakkin ümid ettik. Tevfik Allah’tandır” (Jin Dergisi, 1918:2).

*** KTC’nin beyannamesi şu maddelerden oluşmaktadır: “Madde 1- Kürtlerin menaf-i umumiyesinin temin ve tahsili inkişâfî maksadıyla "Kürdistan Teali Cemiyeti" nâmi ile bir cemiyet teşekkül etmiştir. Merkezi İstanbul’dadır. Kürdistan’da ve indelhace sair yerlerde şubeler kürşad edecektir. Aynı maksada çalışacak cemiyet ve akvam-ı saire ile teşrik-i mesai eder. Madde 2- Cemiyet maksadına vüsul için, her lisanda yevmi ve mevkut

yapılıyorsa da ilk sayıdan itibaren Jin'de gündemin konusu, KTC'nin de icraatlarının asıl amacı, mütarekenin getirmiş olduğu yeni şartlar ve bu şartların yarattığı fırsatlardı.

"Jin'in kadrosu da, Kürdistan Tealî Cemiyeti de genel olarak tüm Kürt milliyetçileri de, Wilson ilkeleri çerçevesinde tüm ümitlerini o prensiplere ve Avrupa ülkelerine bağlamışlardı" (Bozarslan, 1985:11). Jin'de bu konu üzerine çok sayıda makale kaleme alınmaktaydı. Ermenilerin lehine yorumlandığı gerekçesiyle eleştirenlerin yanı sıra Jin dergisinde Wilson İlkeleri'nin ateşli savunucularına da rastlanmaktaydı. Abdullah Cevdet de bu dönemde Jin dergisi yazı kadrosunda yer almakta ve İTC'deki görüşlerini Kürt milliyetçiliğine adapte etmekteydi. Abdullah Cevdet 23 Ekim 1918 tarihli "Jin" dergisinin birinci sayısında "Bir Kürd" imzalı "Kürdler Uykuda Değil" başlıklı bir yazıyla Wilson ilkeleri bağlamında Batı medeniyetini coşkulu bir dille övüyordu;

"Jubiter"e karşı "Promete"nin diline koyduğumuz narası, bugün Wilson'in lisan-ı halinden kayserlerin cah ve celâli üzerine saçılıyor. Kürdler, böyle bir asrın böyle bir kıyametinde uyumak mümkün müdür? Ey Kürd, uyan! diye bağırmaya ben lüzum görmem. Zira eğer Kürdler uykuda, hâlâ uykuda iseler, çoktan, pek çoktan ölmüşler demektir. Kürd uyanıktır ve kendisini asırlardan beri uykuya davet etmiş ve uykuya dalmış olan hüdavendleri de uyandıracaklardır. O, kendisine suikast etmiş olanlara hüsnikast ile mukabele edecektir. Biz "bir asırda yaşıyoruz ki bir saat uyumak, bir millet için ölmektir" (Cevdet, 1918:5-7).

Bedirhanlılardan Kâmran Âli Bedirhan'ın Wilson Prensipleri ile ilgili görüşleri ise şu şekildedir: *"Wilson'in on dört şartında, her milletin kendi kendini yönetmesi esasının artık dünyada karar kılacağı açıklanıyor. İnsanlığın siyasal amaçlara artık oyuncak olmayacağı belirtiliyor. İşte, insanlık ve fazilet misyonerliğine yakışan samimi öneri!"* (Bozarslan, 1985:117). 25 Aralık 1918 tarihli Jin dergisinde "Halé Me Yé Hazır" (Şimdiki Halimiz) başlıklı yazıda Ebdurrehim Rehmî, "Wilson'un tanıdığı haklar çerçevesinde topraklarımıza sahip çıkmazsak, buraların yüzde onunu bile teşkil etmeyen Ermeniler topraklarımızı bizden alacaklar" (Rehmi, 1918:18) demektedir. "Jin" yazarları, Kürtlerin, Mütareke yıllarındaki en büyük endişelerinden birini, Kürdistan'ın Ermenilere bırakılması ihtimalini dile getirmiş oluyordu.

İhsan Nuri, Ebdurrehim vd. yazılarıyla Kürtlerin Mütareke yıllarındaki en büyük endişelerinden birini, Kürt topraklarının Ermenilere bırakılması endişesini dile getirmiş oluyordu. Kürtlerin bu endişelerine, 1915 Ermeni olaylarıyla ilgili İngilizlerin hesap soracağı kaygısı da eklenmişti. İngiliz siyasi subayları ve saha ajanları da Kürtlerin İngiliz karşıtı olmalarının en büyük sebeplerinden birinin bu endişe olduğunun farkındaydı. İngiliz siyasi subaylarından Noel, bunu üstlerine şu şekilde rapor etmekteydi: "Netice; mevcut eğilimin tümüyle bize karşı olması olmuştur; mesulleri aşiretleri "Ermeni yanlısı ve intikam heveslisi İngiliz şeytani" ile korkutmakta önemli başarı sağlamışlardı" (Yeğen, 2012:80). İngilizler sahada durumu iyi etüt etmişlerdi. Gelişmeler artık büyük oranda İngilizlerin kontrolündeydi ve Kürt aşiret reisleri ile diğer Kürt seçkinleri de İngilizlerle anlaşmaya çalışacaktı.

KTC; Wilson İlkelerini, halkların kendi kaderini tâyin hakkını (self determinasyon) hesaba katarak Kürtlerle ilgili siyasi haklar elde etmek için uğraşıyordu. KTC bunu açıkça ifade

gazete, risale ve kitaplar neşir ve mütalâahaneler, mektepler ve matbaalar tesis edecek ve gece dersleri, konferanslar verecek ve münasip yerlere heyet-i irşadiyeler gönderecek ve her nevi müessesat-ı hayriye ve içtimaiye vücade getirecektir." (Tunaya, 1986:205)

etmiyor ama gizleme ihtiyacı da duymuyordu. KTC yöneticileri şimdi; Kürtlere Meşrutiyetin ilanındaki gibi Meşrutiyetin faziletlerini anlatmak ya da İTC'yi Kanun-i Esasiye riayet etmesi için değil,* İtilaf Devletlerini Wilson İlkeleri çerçevesinde bizzat kendilerinin ileri sürdükleri bu siyasi ve hukuki kaidelere riayet etmeleri için ikna etmeye çabalıyorlardı. Wilson ilkelerinin on ikinci maddesi doğrultusunda Kürt liderleri tarafından, Kürtlerin çoğunluk** oluşturduğu alanlarda Ermeni egemenliğinin tesisini önlemek için mücadele veriliyor, bu amaçla görüşmeler yapılıyordu. Bu görüşmelerde Seyyid Abdulkadir gibi özerklik yanlısı, Said Nursi (Bediüzzaman) gibi hilafet yanlısı, Emin Bedirhan Bey gibi bağımsızlık yanlısı isimlerin bir araya gelebilmesi asgari müstereğin Ermeni devleti tehdidi olduğu konusunda bir fikir veriyordu.

İngiliz gizli belgelerinde, KTC liderlerinin faaliyetleriyle ilgili sunulan raporda: “Mr. Hohler'den Sir E. Tilley'e: Kürt Partisinde aktif rol alan tanınmış Kürtler Abdulkadir, Mevlan Zade Rifat Bey, Emin Bey [Bedirhan], bunlar Wilson Prensipleri'ne göre hak iddia ediyorlar” (Ulubelen, 1982:194) diyordu. 9 Aralık 1919'da Amiral Sir F. Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen raporda ise; “Kürtler bütün ümitlerini İngiliz hükümetine bağlamış durumdalar” (Ulubelen, 1982:207) ifadeleri kullanılıyordu. KTC Reisi Seyyid Abdulkadir liderliğinde oluşturulan bir komite; 2 Ocak 1919, 8 Aralık 1919 ve 15 Nisan gibi çeşitli tarihlerde İngiliz Yüksek Komiserliği aracılığıyla İngiliz hükümetiyle görüşmelerde bulundu. Seyyid Abdulkadir; 8 Aralıktaki görüşmede, Mr. Hohler'i ziyareti sırasında Osmanlı hükümetinin kendilerine kabul edebilecekleri bir özerklik*** teklifinde bulunduğunu, fakat yollarını İtilaf devletleriyle uyum içinde çizmek istediklerini söylüyordu (Ural, 2007:436-438). Bununla birlikte KTC liderleriyle İngiliz temsilcileri arasında 21 Şubat'ta bir görüşme daha yapılıyordu ve İngiliz Yüksek Komiseri bu görüşmeyi yukarıdaki görüşmelere de gönderme yaparak merkeze şu şekilde rapor ediyordu:

*“Bay Hohler'i 8 Aralıktaki ziyaretinden beri Yüksek Komiserliğe gelmeyen Kürt lideri Seyid Abdülkadir 21 Şubat'ta beni görmeye geldi (...) Kürtlerin başkalarının değil Britanya'nın mandasını istediklerini (...) Ermeni hâkimiyeti altına yerleştirilmemeleri, çünkü eğer yerleştirilirlerse, “yeryüzündeki hiçbir gücün hatta en güçlü işgal ordusunun bile barışı sağlayamayacağını**** söyledi” (Yeğen, 2012:134).*

Seyyid Abdulkadir'in Britanya mandası ve Ermeni hâkimiyeti karşıtlığı ifadeleri ile Çetinkaya'nın aktardığı İzmir ve Karesi eşrafının talepleri, “İtalya” yerine “Britanya” denilmesi

* Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti (KTTC,1908) Başkanı Seyyid Abdulkadir, İTC liderlerinin ricasıyla Meşrutiyetin faziletlerini anlatmak amacıyla Ekim 1909'da Cemiyet reisi vasfıyla Van'a gitti. Van valisi ile birlikte yeni anayasanın anlatılması ve anayasaya itaatın sağlanması için bir dizi plan üzerinde çalıştı (Klein, 2011:104-105).

** Jin dergisi işi çok sıkı tutuyordu. 4 Mart 1919 tarihli 15. sayısında "Kürd ve Ermenilerin “Mikdar-ı Hane ve Nüfuslarını Mübeyyin Cedvelidir” başlığı altında, Van, Erciş, Colemerg (Hakkari), Şemdinan gibi vilayet ve kazaların, toplamda 16 yerleşim biriminin hane ve nüfus sayımının ayrıntılı bir dökümü veriliyordu. Ekrad Nüfusu: Van Merkez Hane 4900, nüfus: 25400; Colemêrg: Hane, 1362, nüfus 8172; Erciş: Hane 2378, nüfus 14268. Karşısında da Ermeni nüfusları verilmekteydi. Ermeni Nüfusu: Van Merkez: Hane 7905, Nüfus: 47430; Colemerg Hane: 85, Nüfus: 510; Erciş: Hane 495, Nüfus: 2970 şeklinde karşılaştırma yapılmaktaydı. Aynı sayının 11. sayfasında bu kez Nasturilerin hane ve nüfus sayıları veriliyordu (Jin, 1919:10).

*** İstanbul Hükümeti ile KTC liderleri arasında Sadarete yapılan toplantı kast ediliyor.

**** Seyyid Abdulkadir'in taleplerinin, daha önce sözü edilen Ege, Trakya vd. bölgelerde kurulan cemiyetlerin talepleriyle benzerlikler taşıdığı görülmektedir.

haricinde, neredeyse aynı kişi tarafından dile getirilmiş gibidir. Fakat görüşmelerden elde edilen sonuçlar KTC açısından hiç de iç açıcı değildir. Gerek KTC gerekse genel anlamda Kürtler İtilaf devletlerinin tercihlerinin Ermenilerden yana olduğuna şahit olmaktadır. Nitekim bu görüşmelerden birinde bu açıkça beyan edilmiştir. Aralarında Seyyid Abdulkadir, Emin Âli Bedirhan, Bediüzzaman Molla Said ve Dr. Şükrü Mehmet Bey'in de olduğu bir Kürd heyeti; İstanbul'daki Amerikan Komiserine Kürtlerin sorunlarını anlatmış ve harita üzerinde Kürdistan'ın sınırlarını göstermiş ve denize de bir çıkışlarının olması gerektiğini anlatmıştır. Amerikan Yüksek komiseri: "Kürdistan'ın büyük bir kısmını içine alan bir Ermenistan teşkiline karar verildiğini" söylemesi üzerine Bediüzzaman Said-i Kürdî şöyle karşılık vermiştir: "Kürdistan eğer deniz sahilinde olsaydı dritnavutlarınız* ile belki bu kararı uygulayabilirdiniz. Fakat Kürdistan dağlarına dritnavutlarınız çıkamaz. Bu kararınız da uygulanamaz" (Zınar Silopi, 2014:66) sözleriyle cevap verir. Bu tehditlerin İngilizleri ne derece etkilediği belirsizdir. İngiliz siyasi subayı Binbaşı Noel, Kürtlerin Wilson'un self determinasyon ilkesine naif bir şekilde umut bağladıkları görüşündedir. Binbaşı Noel, Wilson İlkeleri'nin Kürtler üzerinde yarattığı etkiyi şu şekilde yorumlamaktadır:

"Başkan Wilson'un herkes istediğini yapsın haline dönüşüp boşa umut veren prensibi, bütün pırılısıyla ufuktan yükselmektedir. Osmanlı Kürtleri avazları çıktığı kadar bağırlarsa Wilson'un kendilerini duyacağını ve Diyarbakır'ı, kendi başlarına ve kötü yönetimlerine izin vereceğini; Türklerle paylaşmaları gerekmeden şişmanlamaya devam etmelerini sağlayacağını sanıyorlar" (Akt. Jwaideh: 2012:272).

Anadolu topraklarında gerek Ermeni gerekse bir Rum devletinin kurulması ihtimali veya Yunanlıların ve İtilaf kuvvetlerinin fiili işgalleri Türklerle Kürtleri birbirlerine yakınlaştırmakta, her iki kesiminde tutumlarını belirlemede etkili olmaktadır. Olası bir Kürt devleti veya özerkliği Türk milliyetçileri tarafından ehven-i şer olarak görülürken, Hilafet temelli bir Osmanlı devletinin mevcudiyetini devam ettirmesi aynı şekilde Kürtler için öncelikliydi (Jwaideh, 2016; Zürcher, 2014). Ancak girişimler neticesinde Kürt seçkinlerinin başka seçenekleri de değerlendirdiği görülmektedir. Amiral Calthorpe, İstanbul'a gönderdiği 13 Nisan 1919 tarihli bir telgrafta, Senato Başkanı (Şura-yı Devlet) Seyyid Abdulkadir'in "Yakınlardaki bir görüşmede, kendisine İngiliz mandasındaki Hicaz Kralının kine benzer bir pozisyonun verilmesini istediğini ima ettiğini" (Yeğen, 2012:44) bildiriyordu. Seyyid Abdülkadir'in 20. yüzyılın ilk yarısında İngilizlerin siyasi stratejileriyle** uyumlu bir taleple İngilizleri ikna etme çabasında olduğu da görülmektedir. İngiliz siyasi subayına göre, Abdulkadir, "Bolşevik tehlikesini belirtmekte ve Kafkas Cumhuriyetleri'nin önünde bir set

* Dretnot: 20. yüzyılın başlarında yapımı tamamlanmış bir İngiliz savaş gemisidir. İngilizcesi "dreadnought"tur.

** Bolşevik tehdidine karşı bir hattın oluşturulması stratejisini Karabekir, İstiklal Harbimizin Esasları eserinde teferruatlı bir şekilde tartışmaktadır. Ona göre, "Binaenaleyh Kafkasya seddinin yapılmasını Türkiyenin mahvü katisi proje addedip bu seddi Düveli itilafiyeye yaptırmamak için en son vasıtalara müracaat etmek ve bu uğurda her türlü tehlikeleri de göze aldirmek mecburiyetindeyiz (Karabekir, 1951,s.186). Ancak gerek Seyyid Abdulkadir'in gerekse Kazım Karabekir'in sözünü ettiği bu stratejin daha açık ve çarpıcı bir anlatımına Kemal Tahir'in "Yorgun Savaşçı" romanının da yer verilmektedir. Kemal Tahir şu şekilde ifade eder: "İngilizler, bolşeviklerle batı arasına sokmak istedikleri tampon bölgeyi. Kafkasya'da kurabilirlerse, bunu bolşeviklere geçici de olsa kabul ettirebilirlerse, belki Anadolu da parçalanır, bölüşülür! Yok bolşevikler böyle bir durumu, geçici olarak bile kabullenmezlerse, türkçesi direnecek gücü bulurlarsa, o zaman, bolşeviklikle batı dünyası arasında, tampon muntika Anadolu'ya kayar. Şartlar ne kadar ağır olursa olsun,- biz bir Türk devleti çıkarabiliriz bu kıyametten... Bütün mesele, büyük şeflerinizin bu gerçeği kavrayabilip kavrayabilememesinde...(Kemal Tahir, 1993:110).

oluşturmak istiyorsak buna Türklerin değil Kürtlerin amil olabileceklerini belirtmektedir” (Yeğen, 2012:129). Böylelikle Abdulkadir, İngiliz temsilcilerine “kendisinin ve dostlarının Kürdistan'ın İngiliz mandasında doğması yolundaki isteğini vurgulamıştır” (Yeğen, 2012:99).

Bu belirsizlik ortamında stratejilerin de kurulan ittifakların da sunulan imkânlarla göre sürekli değişebildiği görülmektedir. Bu değişimlerde Kürt Teali Cemiyeti olmasına rağmen karar mekanizmalarında kurumsal bir işleyişten ziyade; hem her bir hanedan ailenin hem de aile üyelerinin tek te farklı tavır alışları dikkat çekmektedir. Bu sebeple Ermeni devleti kurulma seçeneğinin de değerlendirdiği görülmektedir. İTC'ye muhalefeti sebebiyle uzun yıllardır Avrupa'da yaşayan Babanzadelerden Şerif Paşa, Paris Barış Konferansı'nda Kürtleri temsil etme görevini üstlendi. Fakat Şerif Paşa ile Ermeni temsilci Nubar Paşa arasında Paris'te bir anlaşma yapıldığı dedikoduları her şeyi gölgede bırakıyordu. Bir Ermeni devleti veya Kürt seçkinlerinin Ermenilerle anlaşma ihtimaline Kürt halkı da çok sert bir gösterdi. Tepkilerin aşırı boyuta varabileceğini hiç hesaba katmayan Şerif Paşa, Nubar Paşa ile Ermenilerin talep ettikleri “altı vilayette” yerleşimcilerin sayısal durumunun ve haritanın tespiti için bölgeye bir komitenin gönderilmesi konusunda anlaşmışlardı (Mezher, 2012:50-5; Yeğen, 2012:146,1; Tunaya, 1986: 196). Bu haberler üzerine İstanbul basınında Seyyid Abdulkadir ve KTC aleyhinde haberler çıkmaya başladı. KTC liderinin, hem Danıştay Başkanı, hem de KTC Başkanı olmasının bir çelişki olduğu yönünde (Bozarslan, 1985:101) benzeri ifadeler yer veriliyordu. Fakat tepki sadece İstanbul basını ve çevresiyle sınırlı değildi. Haber, Kürtler arasında da çok sert bir tepkiyle karşılandı. Babanzadeler dahi Şerif Paşa ile ilişkilerini kesmişlerdi. Bununla birlikte aşiret reisleri ve eşraftan esnafa kadar protesto telgrafları yağmaya başlamıştı. Yoğun protestolarla karşılaşan Kürt Teâlî Cemiyeti bir anda dar bir Kürt aydın hareketine dönüşme durumunda kaldı (Birinci, 2010:2; Tunaya, 1986:200). Nitekim Şerif Paşa tüm bu tartışmalar ve tepkiler esnasında temsilcilik görevini bıraktığını ilan etti (Mezher, 2012:45). Paşa, 21 Nisan 1920'de Monte Carlo'dan Türk gazetelerine çektiği bir telgrafta;

“hilâfet ve saltanata olan bağlılığından dolayı zararlı fikirleri ve ayrılıkçı düşünceleri reddederek barış konferansı nezdindeki Kürt delegesi başkanlığından istifa ettiğini, bir Müslüman olarak hiçbir siyasî firkanın tesir ve nüfuzuna kapılmadan bütün gayret ve mesaisini hilâfet hukukunun korunmasına harcayacağını bildirdi” (Birinci, 2010:2).

Şerif Paşa'nın Paris'te yaptığı anlaşma, ardından gelen çelişkili açıklamalar Kürt örgütlenmelerinde bağımsızlık yanlıları ve hilafet merkezli özerklik yanlıları şeklinde bir bölünmeye yol açtı. KTC'nin kapatılmasından önce Cemiyette ortaya çıkan bölünme sonucunda 1920 yılının Nisan veya Mayıs ayında, Kürd Teşkilât-ı İctimâiyye Cemiyeti adı verilen bağımsızlık yanlısı bir oluşum gerçekleşir (Altan, 2017:210-211). Grubun önemli üyeleri şu isimlerden oluşmaktadır; Emin Ali Bedirhan (Cizre-Botan), Ferid Bey, Şükrü Baban (Süleymaniye), Fuad Baban (Süleymaniye), Hikmet Baban (Süleymaniye), Dr. Abdullah Cevdet (Arapkir), Dr. Şükrü Mehmed (Bakırmaden), Kemal Fevzi (Bitlis), Ekrem Cemilpaşa (Diyarbakir), Necmeddin Hüseyin (Kerkük), Memdûh Selim (Van) ve Mevlânzade Rifat'tır. Bunlar dernekten ayrıldıktan sonra; "Jîn"dergisi de günlük gazeteye dönüşür ve bu yeni derneğin yayın organı olur (Bozarslan, 1985:101).

Kürt Teali Cemiyetinin faaliyetleri, Heyet-i Temsiliye'nin dikkatini çekmiş ve bu sebeple Mustafa Kemal cemiyetle doğrudan bir mücadeleye girişmişti (Atatürk, 2006:48).^{*} Bu dönemde Mustafa Kemal'in daha çok Osmanlı camiası içerisinde Kürtlerin haklarını koruyacak ve gelişimlerini mümkün kılacak bir idari sistemi savunduğu görülmektedir. Bu sebeple, gerek İngiliz Binbaşı Noel ile temas kuran seçkinlerin ve gerekse Kürdistan Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerinin yakın takibe alınması uyarısında bulunur. Ona göre, Kürt Kulübü'nün faaliyetleri, Kürdistan'ın Osmanlı vatanının bir parçası olduğu yönündeki fikirlere zarar vermektedir. Bundan dolayı öncelikle Kürt Kulübünün çalışmaları askıya alınır ve daha sonra 21 Temmuz 1919'da "memleketin selameti" adına tamamen kapatılır (Altan vd., 2019:322). 1919 yılında yeniden kurulan Hevi, bu örgütün genç ve daha radikal üyeleriyle birleşerek "Kürt Teşkilat-ı İhtimaiyye Cemiyeti" adı altında yeni bir örgütlenmeye gider. "Jîn" dergisi de günlük gazeteye dönüşür ve bu yeni derneğin yayın organı olur (Tunaya, 1986; Bozarslan, 1985; Mezher Ahmed, 2012).

SONUÇ

1908 Meşrutiyet'in ilanı hem siyasal partilerin hem de kulüp ve derneklerle sivil toplum düşüncesinin hız kazandığı bir dönemdi. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913'te iktidarı tam olarak ele geçirmesiyle birlikte ulusalcılık merkezli homojenleştirici bir paradigmayı resmi politikası olarak benimsedi. Birinci Dünya Savaşı'na denk gelen bu iktidar yıllarında başta en önemli siyasi rakibi olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmak üzere diğer tüm siyasal oluşumları ve bunlara bağlı sivil toplum örgütlerini kapattı. Savaşın sona ermesiyle birlikte son kongresini yaparak kendisini fesh etti. İTC iktidarı süresince resmi olarak sessizliğe bürünen muhalif unsurlar gün yüzüne çıktı. Bu unsurlardan biri de 1908 KTTC'nin devamı niteliğinde olan 1918 yılında kurulan KTC idi. Her iki oluşumda aynı kadrolara sahipti.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Mütareke dönemi olarak adlandırılan dönemde İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarının üzerinde nihai söz söyleme yetkisine sahip bir aktör olarak sahnede yer almasıyla birlikte yeni şartlar ortaya çıktı. Milliyetçiliklerin yapısal özellikleri bu yeni şartlara karşı milliyetçi hareketlerin temel stratejilerini belirlemede etkili oldu. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. Maddesi bahane gösterilerek fiili işgal başlamıştı. İtilaf devletleri birçok noktada emniyetlerini bahane ederek asker çıkarıyordu. Bu işgallere rağmen asıl tehdit Kürtlerin ve Türklerin yoğun yaşadıkları bölgelerde kalıcı bir Rum veya Ermeni devletinin teşekkülünü önlemeye yönelikti.

Bu dönemde Türk milliyetçiliği, İTC'nin kadroları ve siyasal geleneğinin etkisi altında şekillendi. Kürt milliyetçiliği ise daha çok belirli hanedan ailelerin girişimlerine bağlı kaldı. İttihat Terakki Cemiyeti'nin bakiyesi olan paramiliter örgütler Milli Mücadele saflarına katıldı. Anadolu'da kurulan muhtelif cemiyetlerin bir çatı altında birleştirilmesi ilk günden itibaren esas gayelerden biri oldu aristokrat Kürt ailelerinin girişimiyle kurulan KTC ise, geleneksel Kürt

^{*} Mustafa Kemal, Amasya'dan 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa'ya gönderdiği bir telgrafla bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade eder: "Diyarbakirdeki Kürt kulübü İngilizlerin teşviki ile İngilizlerin himayesinde bir Kürdistan teşkili gayesini takip ettiği anlaşıldığından kapatılmıştır. Azaları hakkında takibatı kanuniye yaptırılıyor. Kürdistanın maruf beylerinden aldığım müteaddit telgraflarla dağıtılan bu Kürt kulübünün hiç bir Kürdü temsil etmediği birkaç serserinin neticei teşebbüsâtı bulunduğu ve vatan ve milletin tamamen müstakil ve hür yaşaması uğrunda her fedakârlığı ve bu babda emirlerimize âmâde buldukları bildirilmektedir" (Atatürk, 2006:48).

politik örgütlenmesi olan aşiretler üzerinden bir yapılanmaya gitti. KTC, bu dönemin en önemli ve aynı zamanda Kürtler arasında en geniş örgütlenme gücüne ulaşan cemiyetiydi. Diğer örgütlenmeler genelde dar bir aydın sınıfıyla sınırlı kaldı. Kürt Teali Cemiyeti, kısa ömürlü bir cemiyet olmasına rağmen, cemiyetin üyeleri son asır Kürt örgütlenmelerinin tamamında yer alan isimlerden oluşmaktaydı. Bu sebeple KTC, kısa ömürlü de olsa hem Kürt milliyetçiliğinin hem de o denemdeki Kürt toplumsal yapısının analizi hakkında önemli bir yer teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (2010). Mütareke Ve Sürgün Hatıraları. Ankara: Doğu Kitabevi.
- Ahmad, F. (1999). İttihat Ve Terakki 1908-1914 (N. Yavuz, Çev.) İstanbul: Kaynak Yay.
- Akal, E. (2002). Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm. İstanbul: Tüstav Yay.
- Akşin, S. (1980). 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Terakki. İstanbul: Gerçek Yay.
- Akşin, S. (1998). İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Altan, B. (2017) Kürdistan Teâlî Cemiyeti: Kuruluş, Amaç ve Faaliyetler. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Altan, B., Akbaş, M., Çağlayan, E. (2019). Kürdistan Teâlî Cemiyeti'nin Şubeleri ve Bağlı Kuruluşları. Akademik Tarih Ve Düşünce Dergisi, 6(1), Ss.313-339.
- Atatürk, M. K. (1969). Nutuk. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Avcıoğlu, D. (1974). Milli Kurtuluş Tarihi 1 (1838'den 1995'e). İstanbul: Tekin Yay.
- Beşikçi, İ (2010). Nutuk'ta Kürtler. F. Başkaya ve M. Kaynar, (Ed). Resmi Tarih Tartışmaları 5 Nutuk. (s.15-34). Ankara: Maki Yay.
- Birinci, A. (2010). Şerif Paşa, Mehmed (1865-1951). TDV İslam Ansiklopedisi, (Cilt 39), 1-2.
- Bozarslan, H. (2005). Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği. Zımnî Sözleşmeden İsyana (1919-1925). A. Keskin, (Ed.), Kürt Milliyetçiliğinin Kökeni, (s.129-229). İstanbul: Avesta Yay.
- Bozarslan, M. E. (1985). Jîn. Kovara Kurdî -Tirki, Kürtçe -Türkçe Dergi 1918-1919. Uppsala: Deng Yay.
- Cemilpaşazade, E. (2016). Muhtasar Hayatım. İstanbul: Avesta Yay.
- Cevdet, A. (1918. 23 Ekim). Kürdler Uykuda Değil Jin Dergisi (1), M.E.Bozarslan, (Der.) Jin, Kürdistan Rojname Kurdî Ya Pêşin 1918-1919. Uppsala: Deng Yay.
- Hroch, M. (2011). Avrupa'da Milli Uyanış, Toplumsal Koşulların Ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi (Ayşe Özdemir, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Çağlayan, E. (2014). Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası. (1923-1950). İstanbul: İletişim Yay.
- Çetinkaya, A. (1993). Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
- Demirel, A. (2003). Birinci Meclis'te Muhalefet, İkinci Grup. İstanbul: İletişim Yay.
- Ertürk, H. (1996). İki Devrin Perde Arkası. İstanbul: Sebil Yay.
- Falih, R. A. (1999). Çankaya I, Cumhuriyet Gazetesi.
- Goloğlu, M. (2011). Milli Mücadele Tarihi, Erzurum Kongresi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

- Hassanpour, A. (2003). Kürt Medya Kültürünün Yaratılması, İçinde P.Kreyenbroek, P. & A.Christine Kürt Kimliği ve Kültürü, İstanbul: Avesta. Yay.
- Himmetoğlu, H. (1975). Kurtuluş Savaşında İstanbul Ve Yardımları. İstanbul: Ülkü Matbaası.
- Hroch, M. (2011). Avrupa'da Milli Uyanış, Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi (A.Özdemir, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Jwaideh, W. (2016). Kürt Milliyetçiliğinin Tarihsel Kökeni ve Gelişimi (İ. Çek ve A. Duman, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Karabekir, K. (1951). İstiklâl Harbimizin Esasları. İstanbul: Sinan Yay.
- Kayalı, H. (2000). Arabs And Young Turks Ottomanism, Arabism, And Islamism İn The Ottoman Empire, 1908–1918. University Of California.
- Klein J. (2011). The Margins Of Empire, Kurdish Militian İn The Ottoman Tribal Zone. Stanford University.
- Kutlay, N. (1992). İttihat Terakki ve Kürtler. İstanbul: Beybun Yay.
- Kutlay, N. (2002). 21. Yüzyıla Girerken Kürtler. İstanbul: Peri Yay.
- (Kttg, 1908. 5 Aralık). <https://katalog.idp.org.tr/Dergiler/21/Kurd-Teavun-Ve-Terakki-Gazetesi>.
- Jin, (1918. Kasım). İçinde M.E.Bozarslan, (Derleyen) Jin, Kürdistan Rojname Kurdî Ya Pêşin 1918-1919. Uppsala: Deng Yay.
- Jin. (1919. 4 Mart). Kürd Ve Ermenilerin “Mikdar-I Hane Ve Nüfuslarını Mübeyyin Cedveli. S.15,Ss.10). İçinde M.E.Bozarslan, (Derleyen) Jin, Kürdistan Rojname Kurdî Ya Pêşin 1918-1919. Uppsala: Deng Yay.
- Malmisanij, M. (2002). Kürt Talebe Hêvi Cemiyeti (1912-1922). İstanbul: Avesta Yay.
- Mango, A. (1999). Atatürk (F. Doruker, Çev.). İstanbul: Sabah Yay.
- Mezher, A. K. (2012). Kurd Û Kurdistan Di Belgeyên Nehênî Yên Brîtanyayê De. İstanbul: Avesta Yay.
- Nikitine B. (1978). Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme (2.Cilt). (H.D & A.S. Çev.). İstanbul: Özgürlük Yolu Yay.
- Orbay, R. (1993). Cehennem Değirmeni (2. Cilt). İstanbul: Emre Yay.
- Rehmî, E. (1918. 25 Aralık). Halé Me Yé Hazır. Jin Dergisi İçinde M.E.Bozarslan, (Derleyen) Jin, Kürdistan Rojname Kurdî Ya Pêşin 1918-1919. Uppsala: Deng Yay.
- Steinhaus, K. (1999). Atatürk Devrimi Sosyolojisi (I.Cilt) (N. Sander, Çev.). Cumhuriyet Gazetesi Yay.
- Şeyhülislam C. (1978). Efendi'nin Siyasi Hatıralarım - Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin Hatırat-I Siyasisi (1908-1913). Tercüman Gazetesi Yay.
- Tekeli,İ., İlkin, S. (2010). Cumhuriyet'in Harcı Köktenci Modernitenin Doğuşu. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Tahir, K. (1993). Yorgun Savaşçı. İstanbul: Tekin Yay.
- Tevetoğlu F. (1986). Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hayatı ve Eserleri. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Tunaya, T.Z. (1986). Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi (2.Cilt). İstanbul: Hürriyet Vakfı. Yay.

- Tunaya, T.Z. (1988). Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi. (I.Cilt). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.
- Tunaya, T.Z. (1998). Hürriyetin İlanı. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı.
- Tunçay, M. (1981). Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Tunçay, M.(1997). Siyasal Tarih 1908-1923 Çağdaş Türkiye 1908-1980, İstanbul: Cem Yay.
- Türkmen, Z.(2001). Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920). Ankara: Türk Tarih Kurumu. Yay.
- Ulubelen E. (1982). İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye. İstanbul: Çağdaş Yay.
- Unat, F. R. (1961). Amasya Protokolleri, *Tarih Vesikaları*, 1(18),s. 359-365
- Ural, S. (2007). Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 10(39),s. 425-463. Doi.Org/10.1501/Tite_0000000108
- Üstel, F. (2004). İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği, Türk Ocakları (1912-1931).İstanbul: İletişim Yay.
- Yeğen, M. (2012). İngiliz Belgelerinde Kürdistan. Ankara: Dipnot Yay.
- Zınar, S. (2014). Doza Kürdistan. İstanbul: Avesta Yay.
- Zürcher, E. J. (1987). Milli Mücadelede İttihatçılık (N. Salıhoğlu, (Çev.). İstanbul: Bağlam Yay.
- Zürcher, E. J. (2005). Savaş, Devrim ve Uluslaşma Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928, (E.Aydınöğlü, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.
- Zürcher, E. J. (2014). Türkiye’de Etnik Çatışma İmparatorluktan Cumhuriyete. İstanbul: İletişim Yay.
- Çatışma Beyanı:** Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.
- Destek ve Teşekkür:** Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
- Etik Kurul Kararı:** Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.
- Katkı Oranı:** Makale tek yazara aittir.

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SAĞLIKLI BESLENME ALIŞKANLIKLARI İLE İLGİLİ ALGILARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Evrim URAL*
Dr. Can YOLAGİDEN**

ÖZ

Çalışmanın amacı, fen bilgisi öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıkları, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazanılmasını etkileyen faktörler, bireysel olarak sağlıklı beslenme alışkanlıklarının nasıl oluştuğu konularındaki algılarını belirlemektir. Çalışma kapsamında, fen bilgisi öğretmen adaylarına yöneltilen açık uçlu sorularla, katılımcıların beslenme alışkanlıklarının nasıl şekillendiği, kendi beslenme alışkanlıklarını nasıl değerlendirdikleri ve öğretmen olarak kendilerini konu ile ilgili rol model olarak görüp görmedikleri değerlendirilmiştir. Bu çalışma, nitel araştırma yönteminin durum çalışması deseninde tasarlanmıştır. Çalışma grubu, 2020-2021 eğitim öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinde fen bilgisi eğitimi bölümünde öğrenim gören 24 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Veriler açık uçlu yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşmeler yolu ile toplanmıştır. Görüşme sırasında açık uçlu dokuz sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İçerik analizi ile veriler analiz edilmiş, temalar, kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Çalışmanın bulguları, öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme alışkanlıklarının farkında olduklarını, kendi beslenme alışkanlıklarının oluşmasında en önemli faktörün aile olduğunu, aileden sonra ilk ve ortaokulda öğretmenlerin ve okul ortamının bireylerin sağlıklı beslenme alışkanlıklarını etkileyebileceğini düşündüklerini, beslenme ile ilgili en yaygın kaynak olarak interneti kullandıklarını, sağlıklı beslenmediklerini ve konu ile ilişkili olarak kendilerini öğrenciler için rol model olarak görmediklerini ortaya koymuştur. Öğretmen adaylarının, beslenme tercihlerinde sağlığı gözetenek seçim yapmadıkları ve bilgiye rağmen sağlıksız beslendikleri görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Fen bilgisi öğretmen adayları, sağlıklı beslenme, beslenme alışkanlıkları, farkındalık

INVESTIGATING PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS' PERCEPTIONS ABOUT HEALTHY NUTRITION HABITS**ABSTRACT**

The study aims to determine the perceptions of pre-service science teachers about nutrition habits, the factors affecting the acquisition of healthy nutrition habits, and how healthy nutrition habits are formed individually. Within the scope of the study, the researchers posed open-ended questions to pre-service science teachers. They evaluated how the participants' nutrition habits were shaped, how they considered their eating habits, and whether they saw themselves as a role model with their nutrition habits. This study was designed in the case study pattern of the qualitative research method. The sample group consists of 24 pre-service science teachers studying at a state university in the science education department in the spring term of the 2020-2021 academic year. Criterion sampling, one of the purposive sampling methods, was used. Data were collected through interviews consisting of open-ended semi-structured questions. A semi-structured interview form consisting of nine open-ended questions was used during the interview. Data were analyzed with content analysis, and themes, categories, and codes were created. The study's findings displayed that pre-service teachers were aware of healthy nutrition habits. The essential factor in the formation of their nutrition habits is family. They think that teachers and the school environment in primary and secondary schools can affect individuals' healthy nutrition habits. They use the internet as the most common source of nutrition, and they do not have healthy

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilgisi Eğitimi, evrimural@gmail.com ORCID: 0000-0002-5427-2023

** Araştırmacı, Fen Bilgisi Eğitimi, canyolagiden@gmail.com ORCID: 0000-0002-1363-6206

Araştırma Makalesi Sayfa Sayısı: 996-1017

Makale Geliş Tarihi: 25.05.2022 Makale Kabul Tarihi: 15.08.2022 Makale Yayın Tarihi: 31.08.2022

nutrition habits. Additionally, they do not see themselves as role models for students concerning the subject. It was determined that the pre-service teachers do not make choices by considering their health in their nutritional preferences, and they eat unhealthy despite the knowledge.

Keywords: Pre-service science teachers, healthy nutrition, nutrition habits, awareness

1. GİRİŞ

Bireylerin kaliteli bir yaşam sürebilmeleri ve toplum içinde üretken olabilmeleri için sağlıklı olmaları ve sağlığın korunması oldukça önemlidir (Akbulut vd., 2007; Coşansu vd., 2005; Özmen vd., 2007). Sağlıklı olabilme ve sağlığın korunmasında ise beslenme oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Ahmad, Mohid-u-din, ve Qadir, 2018; Erten, 2006; Malkoç vd., 2020; Saroja ve Priya, 2021). Sağlıklı beslenme, bireyin ihtiyaç duyduğu bütün enerjiyi ve gereken besin öğelerini karşılayacak şekilde beslenmesidir (Ermiş vd., 2015). Bireyin öğün atlaması, gün içerisinde ihtiyaç duyduğu enerji kadar enerjiyi almaması, vücudun ihtiyaç duyduğu besin öğelerinin (proteinler, karbonhidratlar, yağlar, vitamin ve mineraller, su) yeterince alınmaması zaman içinde sağlığının bozulmasına yol açmaktadır (Lua ve Elena, 2012). Bireylerin yiyecek seçimlerini etkileyen faktörlerin başında tat, fiyat, besleyicilik, verdiği zevk, uygunluk, kilo kontrolü gelmektedir ve beslenme alışkanlıkları göreceli olarak genç yaşlarda şekillenmektedir (Deshpande vd., 2009).

Ülkemizde yetersiz beslenme önemli bir sorundur ve bu sorunun en çok görüldüğü gruplardan bir tanesi ise üniversite öğrencileridir (Ermiş vd., 2015). Üniversite öğrencilerinin sağlıksız beslenme alışkanlıklarının çeşitli sebepleri arasında evden ayrılma, sosyal ortamın değişmesi, maddi problemler, arkadaş çevresinin değişmesi gösterilmektedir (Das ve Evans, 2014; Marquis, 2005). Üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları incelendiğinde genelde öğün atladıkları (özellikle kahvaltı), besin seçiminde sağlıklı tercihler yapmadıkları görülmüştür (Çetik, 2020; Garibağaoğlu vd., 2006; Güleç vd., 2008; Güllü ve Küçükkömürler, 2020; Gürel ve Akçil-Ok, 2021; Heşeminia vd., 2002; Karaoğlu vd., 2005). Benzer bulgulara yurt dışındaki çalışmalarda da rastlanılmıştır (Abraham vd., 2018; Driskell vd., 2005; Gupta ve Kochar, 2008). Oysa gençlik döneminde sağlıklı beslenme oldukça önemlidir. Bu dönemde sağlıklı beslenilmediğinde, ilerleyen dönemlerde başta obezite, kalp ve damar hastalıkları, anemi, vitamin ve mineral eksikliğine bağlı ciddi sağlık sorunları görülebilmektedir (Casey vd., 1992; Umesh Kapil ve Bhavna, 2002; VonBothmer ve Fridlund, 2005). Gençlik dönemi beslenme sonucu oluşacak problemlere oldukça hassas bir dönemdir, bu dönemde hem öğrencilerin sağlıksız beslenmelerine bağlı olarak değinilen sağlık problemlerinin temeli oluşmakta, hem de bir ömür devam ettirecekleri beslenme alışkanlıkları da güçlenmektedir (Korkmaz, 2010; Yahia vd., 2016).

Bireylerin sağlıklı beslenme alışkanlıkları edinmelerinde ve bunu yaşam tarzı haline getirmelerinde çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Özellikle belirli yaş dönemlerinin değinilen alışkanlıkların kazanılmasında oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalar, çocukların beslenme alışkanlıklarının aile ve sosyo-ekonomik düzey ile bağlantılı olduğunu gösterse de, çocukların zamanlarının büyük bir kısmını okulda geçirdikleri düşünüldüğünde okul ortamının da sağlıklı beslenme alışkanlığı geliştirmede oldukça önemli olduğu söylenebilir (Campbell vd., 2006; Miller vd., 2012; Perez-Rodrigo ve Aranceta, 2001). Burke'ye (2002) göre, sağlıklı beslenme alışkanlıkları okul çağında oluşmakta ve sonrasında bu alışkanlıkların

değiştirilmesi oldukça zor olmaktadır. Bu nedenle, günümüzde sadece aile ortamı değil, arkadaş ortamı ve okul da beslenme alışkanlıklarını etkilemektedir (Burke, 2002).

Okul ortamında genellikle okulun fiziki imkânları, kantinlerde ve yemekhanelerde sunulan yiyecek imkanları beslenme alışkanlıklarını şekillendiren faktörler olarak dikkate alınsa da öğretmenler konu ile ilgili en önemli faktörlerden bir tanesidir. Çeşitli araştırmalarda (Verloigne vd., 2012; Wechsler vd., 2000), okul ortamlarının öğrencilerin beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisinin pek çok defa araştırılmasına rağmen öğretmenlerin etkisinin ne olduğuna dair belirli bir bilgi olmadığı, oysa öğretmenlerin öğrencileri için rol model olarak onların pek çok davranışı üzerinde oldukça etkili oldukları belirtilmektedir. Benzer şekilde, çeşitli araştırmacılar, öğretmenlerin öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının şekillenmesinde çok önemli olduklarını ifade etmişlerdir (Nanayakkara vd., 2018; Prelip, Erausquin vd., 2006). Öğretmenler sadece öğrencileri değil, öğrencilerle kurdukları bağlarla dolaylı olarak aileleri de etkileyerek toplum sağlığını etkileme kapasitesine sahiptirler (Motamedrezaei vd., 2013).

Öğretmenlerin, öğrencilerin diğer davranışları üzerinde olduğu gibi beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkilerinden hareketle, öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının oluşumu ve kendi beslenme alışkanlıkları konusundaki algılarının araştırılması önem taşımaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, üniversite dönemindeki öğrencilerin genelde sağlıklı beslenme alışkanlıklarına sahip olmadıkları çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Gürel ve Akçıl-Ok, 2021; Çetik, 2020; Güllü ve Küçükkömürler, 2020; Abraham vd., 2018; Teleman vd., 2015; Garibağaoğlu vd., 2006; Güleç, Yabancı vd., 2008; Gupta ve Kochar, 2008; Karaoğlu vd., 2005; Driskell vd., 2005; Heşeminia vd., 2002) . Bu çalışmada, fen bilgisi öğretmen adaylarının sağlıklı beslenmeye yönelik algılarının araştırılması planlanmıştır. Sağlıklı beslenme konusu fen bilimleri dersi ile yakından ilişkilidir. Çalışmanın bulguları, konu ile ilgili bilgi sahibi olmaları beklenen fen bilgisi öğretmen adaylarının sağlıklı beslenmeyi nasıl algıladıkları ve kendi beslenme alışkanlıklarını nasıl değerlendirdiklerini ortaya koyacaktır. Çalışmanın bulguları doğrultusunda, fen bilgisi öğretmenlerinin beslenme alışkanlıklarının ve davranışlarının gelecekteki öğrencilerini de etkileyeceği düşünüldüğünde, öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme davranışlarının geliştirilmesi için yapılabileceklerin de tartışılmasına yardımcı olacaktır. Literatürde yer alan ve yukarıda belirtilen çalışmalarda, genelde üniversite öğrencilerinin sağlıklı beslenme alışkanlıkları araştırılmış ve bulgular yorumlanmıştır, bu çalışmada ise fen bilgisi öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme ve kendi davranışları ile ilgili algılarının detaylı bir şekilde ortaya konması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında, fen bilgisi öğretmen adaylarına yöneltilen açık uçlu sorularla, katılımcıların beslenme alışkanlıklarının nasıl şekillendiği, kendi beslenme alışkanlıklarını nasıl değerlendirdikleri ve öğretmen olarak kendilerini konu ile ilgili rol model olarak görüp görmedikleri değerlendirilecektir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı fen bilgisi öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıkları, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazanılmasını etkileyen faktörler, bireysel olarak sağlıklı beslenme alışkanlıklarının nasıl oluştuğu konularındaki algılarını belirlemektir. Bu amaçla aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır.

1. Fen bilgisi öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme ve beslenme alışkanlıklarının oluşumuna dair algıları nasıldır?
2. Fen bilgisi öğretmen adaylarının kendi beslenme alışkanlıklarına ilişkin algıları nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Öğretmen adaylarının beslenmeye yönelik düşüncelerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu betimsel çalışma nitel araştırma yönteminin durum çalışması (örnek olay) deseninde tasarlanmıştır. Güncel bir olguyu kendi gerçek yaşamı çerçevesinde ortaya koyan evrensel durum çalışması, nasıl ve niçin sorularını temel alan ve bir olgu ya da olayı derinlemesine inceleme olanağı tanıyan bir desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda fen bilgisi öğretmen adayları ile bu çalışma yürütülerek, öğretmen adaylarının beslenmeye ilişkin görüşleri nitel olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2020-2021 eğitim öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinde fen bilgisi eğitimi bölümünde öğrenim gören 24 öğretmen adayından oluşmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede, araştırmanın amacına uygun şekilde en iyi veri kaynaklarına ulaşmak için belirlenen bazı ölçütleri karşılayan bütün durumların araştırmaya alınması temeldir (Patton, 2014). Bu kapsamda çalışmanın örneklemini belirlerken temel alınan ölçütler; öğretmen adaylarının Beslenme ve Sağlık dersini görmüş olmaları ve katılımcı gönüllülüğü şeklinde belirlenmiştir. Bu ölçütlere sahip olan çalışma grubundaki öğretmen adaylarının tamamı aynı üniversiteden seçilmiştir. Bu katılımcılardan 22 tanesi kadın, 2 tanesi erkek öğretmen adaydır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler açık uçlu yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan görüşmeler yolu ile toplanmıştır. Görüşme sırasında açık uçlu dokuz sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede, katılımcılar yapılandırılmış görüşmeler gibi kısıtlanmamış ve katılımcıların hareket özgürlüğü en düşük seviyede tutulmamıştır. Ayrıca yapılandırılmamış görüşmeler gibi bireylere büyük bir hareket alanı da sağlanmamıştır (Karasar, 1994). Sorular oluşturulurken alan yazın ayrıntılı olarak taranmış ve öğretmen adaylarının beslenmeye yönelik fikirlerinin belirlenmesine katkı getirecek nitelikte sorular ortaya konmuştur.

Veri toplama aracı oluşturulduktan sonra kapsam geçerliliği için uzman görüşlerine başvurulmuştur. Bir devlet üniversitesinde fen bilgisi eğitimi anabilim dalında görevli bir öğretim üyesi ve iki fen bilgisi öğretmenin görüşlerinden elde edilen veriler doğrultusunda araştırmacı tarafından soruların açıklığı, uygunluğu, yeterliliği bakımından görüşme formu yeniden incelenmiştir ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Yazım ve dilbilgisi açısından kontrol edilen ve yeniden düzenlenen dokuz adet soruyu içeren görüşme formuna son şekli verilmiştir. Ayrıca görüşme formunun uygulanabilmesi için etik kurul izinleri alınmıştır.

2.4. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu Hakkında Bilgi

Yarı yapılandırılmış görüşme formu on adet açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Sorulan sorular iki grup altında toplanmaktadır. Birinci grup, fen bilgisi öğretmen adaylarının genel olarak beslenme, beslenme alışkanlıkları, değinilen alışkanlıkların nasıl oluştuğu ile ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Formdaki ilk dört soru birinci grupta yer alırken, geri kalan beş soru ikinci grupta yer almaktadır. İkinci grupta yer alan sorular, fen bilgisi öğretmen adaylarının kendi beslenme alışkanlıkları, alışkanlıklarının nasıl oluştuğu, hangi faktörlerden etkilendikleri, konu ile ilgili nereden bilgi edindikleri ve öğretmen olarak kendilerini bu konuda rol model olarak görüp görmediklerini belirlemek üzere hazırlanan kişisel sorulardır.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Nitel araştırma üzerine çalışan bütün araştırmacılardan beklenen, kullanılan veri toplama araçlarının ve çalışma deseninin geçerliğini ve güvenilirliğini çok titiz bir şekilde test etmesi, raporlaştırması ve okuyucuya sunmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu araştırmada inandırıcılığı sağlamak için araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formu uygulama öncesinde uzman görüşlerine başvurularak gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra fen bilgisi öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Ayrıca araştırma uygulanmadan önce öğretmen adaylarına araştırmanın amacı açıklanmış ve görüşme sırasındaki soruları samimi bir şekilde cevaplamalarının araştırmanın amacına ulaşması için önemli olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar ile araştırmacı arasında doğal bir sohbet ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin süresi yaklaşık olarak 25-35 dakika sürmüştür. Araştırmacı veri kaynakları ile uzun bir süre etkileşim halinde olmuştur. Bu sayede araştırmacı veri kaynakları üzerinde kendi varlığından ve kişisel algılarından kaynaklanabilecek etkiyi anlayabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Ayrıca katılımcılardan elde edilen verilerin bulgular bölümünde doğrudan aktarılması ile araştırmanın inandırıcılığı artırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmada aktarılabilirliği sağlamak için araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin çözümlenmesi ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Ayrıntılı betimleme yapılması ve amaçlı örnekleme ile katılımcıların seçilmesi ile araştırmanın aktarılabilirliği artırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada tutarlılığı sağlamak için öğretmen adaylarının izni doğrultusunda ses kayıt cihazı kullanılmış, görüşme esnasında notlar alınmış ve bu sayede gözden kaçan noktalar görüşme sonunda hemen belirlenmiştir. Görüşme esnasında alınan notlar ve kullanılan ses kayıt cihazı sayesinde verilerin kaybolması önlenmiştir. Ayrıca değerlendirmeler birden fazla uzman kişi tarafından yapılmıştır. Öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmeler analiz edilmiş, temalar, kategoriler ve kodlar oluşturulmuştur. Kodlamalar uzmanlığı fen bilgisi eğitimi olan iki uzman tarafından kontrol edilmiş ve karşılaştırılmıştır. Öğretmen adaylarının oluşturduğu toplam 480 kod bulunmaktadır. Uzmanların yaptığı karşılaştırmalarla, 46 kod üzerindeki görüş farklılıkları görüş birliğine varılarak düzenlenmiştir. Milles ve Huberman'ın (1994) uyuşum yüzdesi formülü ile çalışmanın güvenilirliği hesaplanmıştır. Uyuşum yüzdesi formülü " $P = \frac{Na}{Na + Nd} \times 100$ " şeklindedir. P uyuşum yüzdesini, Na uyum miktarını, Nd ise uyumsuzluk miktarını temsil etmektedir. Bu çalışmada Na= 480, Nd= 46, P= 0,90 (%90) olarak hesaplanmıştır. P

değerinin %70 ve üzerinde olması, çalışmanın güvenilir olduğunu göstermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.6. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Görüşme sırasında, öğretmen adaylarından istenenler ayrıntılı olarak açıklanmış ve bu sorulara verdikleri cevapların kesinlikle saklı kalacağı, verilen cevapların bu çalışmadan başka bir yerde kullanılmayacağı ifade edilmiştir. Veriler elde edildikten sonra hemen yazıya dökülmüştür. Veri analizinde kullanılan yöntem içerik analizidir. İçerik analizinde birbirine benzer verileri belirli kodlar ve temalar çerçevesinde birleştirmek, düzenlemek ve yorumlamak esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının görüşlerinin aktarılmasında gizlilik ilkesi çerçevesinde katılımcılara Ö1, Ö2, Ö3...Ö24 şeklinde araştırmacı tarafından kodlar verilmiştir.

Çalışmanın araştırma soruları doğrultusunda, sorular iki ana tema altında değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerden öncelikle her soru boyutunda kodlar oluşturulmuştur. Daha sonra bu kodlardan hareketle kategoriler oluşturulmuştur. Detaylı bilgiye ulaşmak adına veriler analiz edilirken doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Fen bilgisi öğretmen adaylarına yöneltilen sorular iki grup altında toplanmaktadır. Birinci grupta yer alan sorular konu ile ilgili genel sorular olup, verilerin çözülmesi sırasında “Beslenme genel çerçevesi” teması altında analiz edilmiştir. İkinci grupta yer alan sorular ise kişisel sorular olup, “Bireysel sağlıklı beslenme algısı” teması altında analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, öğretmen adaylarının beslenmeye ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Tablo 1’de öğretmen adaylarının görüşlerine göre oluşturulan tema, kategori ve kodlar sunulmuştur.

Tablo 1. Beslenmeye İlişkin Oluşturulan Tema, Kategori ve Kodlar

<i>Tema</i>	<i>No</i>	<i>Kategori</i>	<i>Kodlar</i>
Beslenme Genel Çerçevesi	1	Beslenmenin Tanımı	Hayatın devamlılığını sağlayan ihtiyaç, Günlük enerjiyi karşılama, Vücuda besin alma, Düzenli alışkanlık, Temel ihtiyaç, Gereksinim, Öğünler topluluğu, Vücudun ihtiyacını karşılama, Sağlıklı olma için alınan besinler
	2	Beslenme Kavramının Öğrenilme Zamanı	Bebeklik, İlkokul, Ortaokul, Lise, Anaokulu, 4-5 yaş, Çocukluk dönemi, Fikrim yok, 3-4 yaş, 19-20 yaş
	3	Sağlıklı Beslenme Alışkanlıkları	Düzenli beslenen, Çeşitli beslenen, Hazır (zararlı) gıda tüketmeyen, Spor yapan, Doğal ürünler tüketen, Yeterli beslenme, Kahvaltıyı aksatmayan, Vücudunun ihtiyacını bilen, Gerekli besinleri alan, Kendini tanıyarak beslenen, Sebze meyve tüketen, Günlük kalori

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....

ihtiyacını bilen, Bol su tüketen, Fayda zarar analizi yapabilen, Uyku düzeni olan

	4	Sağlıklı Beslenen Bireyler Yetiştirmeyi Etkileyen Faktörler	Aile, Öğretmenler, Arkadaş, Okul ortamı, Kültür, Ekonomik durum, Sağlık sorunları, Televizyon, Kişisel tercih, İnternet, Merak duygusu, Genetik yapı, Spor
	5	Beslenme Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler	Aile, Kişisel tercihler, Sağlık Sorunları, Yaşanılan bölge, Arkadaşlar, Kültür Besinlere ulaşma imkânı, Televizyon programları, Üniversite, Uyku düzeni, Sağlıklı yaşama isteği, Acıkma içgüdüsü, Ekonomik durum
	6	Sağlıklı Beslenmeye Yönelik Kaynaklar	İnternet, Doktorlar, Aile, Üniversite dersleri, Kitaplar, Televizyon programları, Spor salonu Sağlıklı beslenme semineri
Bireysel Sağlıklı Beslenme Algısı	7	Beslenmeye Yönelik Öğrenilen Bilgilerin Kaynakları	Aile, Çevre-kültür, İnternet Öğretmenler, İlkokul eğitimi, Ortaokul eğitimi, Arkadaşlar, Doktor, Lise eğitimi, Üniversite eğitimi, Televizyon
	8	Sağlıklı Beslenme Durumu	Düzensiz öğün, Besin seçme, Hazır gıda tüketimi, Pandemi süreci, Yemek kültürü, Ailenin olumsuz etkisi, Gerekli besinleri tüketmeme, Yemek yemeyi sevmeme, Hazır gıda tüketmeme, Düzenli öğün, Sağlık sorunları sebebiyle, Doğal beslenme, Farkındalık kazanma
	10	Beslenmeye Yönelik Rol Model Olma Durumu	Sağlıksız beslenme, Düzensiz beslenme Yanlış beslenme alışkanlıkları, Besin seçme, Yetersiz beslenme, Sağlıklı beslenme, Bilinçli beslenme, Düzenli beslenme, Düzenli spor

Elde edilen bulgular Tablo 1’deki oluşturulan kategorilere ve kodlara göre ayrıntılı olarak incelenmiştir. Beslenme genel çerçevesi temasına yönelik kategorilerde elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

3.1. Beslenmenin Tanımı Kategorisine Yönelik Bulgular

“Beslenmeyi nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 2. Beslenmenin Tanımına İlişkin Görüşler

<i>Kodlar</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>f</i>
Hayatın devamlılığını sağlayan ihtiyaç	Ö1, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö13, Ö14, Ö17, Ö19, Ö20, Ö23	13
Günlük enerjiyi karşılama	Ö5, Ö7, Ö12, Ö14, Ö18, Ö21, Ö23	7
Vücuda besin alma	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö16, Ö19, Ö21	7
Düzenli alışkanlık	Ö3, Ö15, Ö22, Ö23	4
Temel ihtiyaç	Ö8, Ö9, Ö12	3
Gereksinim	Ö1, Ö2	2
Öğünler topluluğu	Ö15, Ö18	2
Vücudun ihtiyacını karşılama	Ö17, Ö24	2
Sağlıklı olma için alınan besinler	Ö22	1

Tablo 2’de öğretmen adaylarının beslenmenin tanımına ilişkin oluşturdukları kodlar yer almaktadır. Tablo 2’de görüleceği üzere bir öğretmen adayı beslenmeye yönelik birden fazla tanım yapabilmektedir. Katılımcılardan Ö1 ve Ö6’nın fikirleri sırasıyla “...hayatımızı devam ettirebilmemiz için ihtiyacımız olan besinleri vücudumuza almamız diyebilirim yani bir gereksinim...”, “...beslenme insanın hayatta kalması için gerekli olan bir eylem, hayati bir aktivite diyebilirim...” şeklindedir. Bu iki öğretmen adayının beslenmenin tanımına ilişkin görüşleri aynı doğrultudadır. Ö5 ise bu konudaki fikrini “...günlük ihtiyacımız olan enerjiyi karşılamamız için aldığımız enerji, aldığımız besinler diyebilirim...” şeklinde ifade etmiştir. Ö22 ise beslenmenin tanımında sağlıklı beslenmeye dikkat çekmiş ve düşüncesini “...sağlıklı olabilmek için yediğimiz yiyecekler ya da alışkanlıklarımız diyebilirim...” şeklinde dile getirmiştir.

3.2. Beslenme Kavramının Öğrenilme Zamanı Kategorisine Yönelik Bulgular

“Beslenme kavramının ne zaman öğrenildiğini düşünüyorsunuz? Açıklayınız.” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 3. Beslenme Kavramının Öğrenilme Zamanına İlişkin Görüşler

<i>Kodlar</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>f</i>
Bebeklik	Ö5, Ö12, Ö13, Ö15, Ö16, Ö20, Ö22, Ö23	8
İlkokul	Ö2, Ö4, Ö7	3
Ortaokul	Ö17, Ö18, Ö21	3
Lise	Ö3, Ö11	2
Anaokulu	Ö1, Ö6	2
4-5 yaş	Ö8, Ö10	2

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....	
Çocukluk dönemi	Ö9	1
3-4 yaş	Ö19	1
19-20 yaş	Ö24	1
Fikrim yok	Ö14	1

Tablo 3 incelendiğinde öğretmen adaylarının beslenme kavramının öğrenilme zamanına ilişkin verdikleri zaman dilimlerine ilişkin cevapları görülmektedir. Sekiz öğretmen adayı tarafından en fazla verilen cevap bebeklik döneminde bu kavramın öğrenildiğidir. Bu katılımcılardan Ö6 ve Ö7 çocukların beslenme çantalarının olduğu zamanlarda beslenmenin öğrenildiğine dikkat çekmekte ve düşünceleri birbirine benzemektedir. İki de bu durumun öneminden bahsetmiştir. Bu bağlamda düşünceleri sırasıyla “...beslenme kavramını bence anaokulundan itibaren öğrenir çünkü beslenme çantası tarzı şeyler hazırlanıp kendi kendine yeme alışkanlığını anaokulunda kazandığını düşünüyorum...” ve “...beslenme bebekken bile vardır fakat ne zaman öğrendiğine gelirsek ilkökul çağında bence öğreniriz çünkü okula gittiğimizde beslenme çantalarımız oluyor ve beslenmenin ne demek olduğunu hani bir nevi anlamış oluyoruz...” şeklindedir. Diğer katılımcılarının çoğunluğu genellikle beslenmenin farkına varıldığı zaman öğrenildiğini dile getirmişlerdir. Ö24 düşüncesini “...Bence tam olarak vücudumuzun ihtiyaç duyduğu besinleri yani ihtiyaca göre aldığımız zaman, almamız gereken kaloriyi almamız gereken enerjiyi yani bunun farkına vardığımız zaman öğreniriz. Yani 19-20 olabilir bilinçli olduğumuz zaman diyebilirim...” biçiminde ifade etmiştir.

3.3. Sağlıklı Beslenme Alışkanlıkları Kategorisine Yönelik Bulgular

“Sağlıklı beslenen kişilerin hangi alışkanlıkları vardır?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 4. Sağlıklı Beslenme Alışkanlıklarına İlişkin Görüşler

Kodlar	Katılımcılar	f
Düzenli beslenen	Ö2, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö12, Ö13, Ö14, Ö16, Ö17, Ö18, Ö21	13
Çeşitli beslenen	Ö1, Ö3, Ö7, Ö8, Ö10, Ö17, Ö21, Ö22	8
Hazır (zararlı) gıda tüketmeyen	Ö4, Ö9, Ö11, Ö18, Ö19, Ö20, Ö23	7
Spor yapan	Ö6, Ö11, Ö15, Ö16, Ö19, Ö20, Ö22	7
Doğal ürünler tüketen	Ö4, Ö11, Ö20, Ö22, Ö24	5
Yeterli beslenen	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö7, Ö10, Ö21, Ö22	8
Kahvaltıyı aksatmayan	Ö14, Ö15, Ö16, Ö18, Ö20	5
Vücudunun ihtiyacını bilen	Ö1, Ö3, Ö6, Ö24	4
Kendini tanıyarak beslenen	Ö1, Ö6, Ö13	3
Sebze meyve tüketen	Ö12, Ö13, Ö23	3
Günlük kalori ihtiyacını bilen	Ö7, Ö8, Ö12	3
Bol su tüketen	Ö15, Ö23, Ö24	3

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....	
Fayda zarar analizi yapabilen	Ö5, Ö11	2
Uyku düzeni olan	Ö15	1

Öğretmen adaylarının sağlıklı beslenen kişilerin alışkanlıklarına yönelik düşünceleri Tablo 4’te görülmektedir. Öğretmen adayları en fazla düzenli ve çeşitli beslenme alışkanlığı olan kişilerin sağlıklı beslendiğini düşünmektedir. Ek olarak öğretmen adayları; hazır (zararlı) gıda tüketmeyen, spor yapan, doğal ürünler tüketen, yeterli beslenen ve kahvaltıyı aksatmayan bireylerin de sağlıklı beslendiğini ifade etmektedirler. Bu katılımcılardan Ö10 düşüncelerini “...düzenli beslenen bir kere öğün atlamayan insanların sağlıklı beslendiğini düşünüyorum. Yani bir tabakta tek bir madde değil de her şeyden biraz biraz alması gereken tüm besinleri alan bireyler olarak düşünüyorum...” biçiminde dile getirmektedir. Benzer şekilde besin çeşitliliğine dikkat çeken ve farklı düşüncelerini de ifade eden Ö21’in düşüncesi “...bir kere yemeğini düzenli yiyorsa sağlıklı besleniyordur, çok yağlı şeyler tüketmiyorsa, çok fazla karbonhidrat tüketmiyorsa, paketli gıda çok tüketmiyorsa bir birey sağlıklı besleniyordur diyebilirim. Bir de vücudunun gerektirdiği vitaminleri işte proteinleri alırsa sağlıklı besleniyordur. Her tür besin çeşidinden yeteri kadar alması gerekiyor...” şeklindedir.

3.4. Sağlıklı Beslenen Bireyler Yetiştirmeyi Etkileyen Faktörler Kategorisine Yönelik Bulgular

“Sağlıklı beslenme düzenine sahip bireyler yetiştirme konusunda size göre hangi faktörler/kişiler etkilidir?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 5. Sağlıklı Beslenen Bireyler Yetiştirmeyi Etkileyen Faktörlere İlişkin Görüşler

<i>Kodlar</i>	<i>Katılımcılar</i>	
Aile	Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö10,Ö11,Ö12,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16,Ö18, Ö19,Ö20,Ö21,Ö22,Ö23,Ö24	3
Öğretmenler	Ö1, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö14, Ö15, Ö16, Ö18, Ö23	3
Arkadaş	Ö1, Ö2, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö11, Ö12, Ö14, Ö18, Ö23	1
Okul ortamı	Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö12, Ö15, Ö18, Ö23	
Kültür	Ö3,Ö17, Ö19, Ö20, Ö22	
Ekonomik durum	Ö17, Ö19, Ö20, Ö22, Ö23	
Sağlık sorunları	Ö5, Ö17, Ö18, Ö19, Ö24	
Televizyon	Ö3, Ö10, Ö11, Ö21,	
Kişisel tercih	Ö13, Ö16, Ö18, Ö24	
İnternet	Ö1, Ö9	
Merak duygusu	Ö1	
Genetik yapı	Ö5	
Spor	Ö7	

Tablo 5 incelendiğinde sağlıklı beslenen bireyler yetiştirmeyi etkileyen kişi ya da faktörlere yönelik olarak öğretmen adaylarından elde edilen bulgular görülmektedir. Tablo

5'ten anlaşılacağı üzere sağlıklı bireyler yetiştirmeyi etkileyen önemli öge ailedir. Ailenin yanı sıra öğretmenler, arkadaşlar, okul ortamı, kültür ve ekonomik durum da en çok verilen cevaplar arasındadır. Katılımcılardan Ö14 fikrini "...bence ilk başta ailenin etkili olabileceğini düşünüyorum ne olursa olsun çocuk en fazla vakti anne babası ile yani ebeveynleri ile geçiriyor. Daha sonra da öğretmenleri ve arkadaşlarının etkili olabileceğini düşünüyorum..." şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılardan Ö24 bunu düşüncelerinde "...ilk başta tabii ki anne baba etkili yani evde başlıyor yaşam anne babayla başlıyor onları örnek alıyoruz aile etkili diye düşünüyorum. Daha sonrasında okulda ana sınıfında olsun üniversiteye kadar öğretmenler de etkili bence arkadaşlar daha çok etkili ayrıca maddi durum da etkili diye düşünüyorum..." şeklinde Ö14'ün düşünceleri ile benzer dile getirmiş ve maddi durumu da eklemiştir.

Bireysel sağlıklı beslenme algısı temasına yönelik kategorilerde elde edilen bulgular aşağıda verilmektedir.

3.5. Beslenme Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörler Kategorisine Yönelik Bulgular

"Beslenme alışkanlıklarınız nasıl oluştu? (etkileyen faktörler)" sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 6. Beslenme Alışkanlıklarını Etkileyen Faktörlere İlişkin Görüşler

<i>Kodlar</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>f</i>
Aile	Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö12, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö19, Ö20, Ö22, Ö23, Ö24	17
Kişisel tercihler	Ö1, Ö2, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö13, Ö14, Ö17, Ö18, Ö21	11
Sağlık Sorunları	Ö3, Ö4, Ö8, Ö12, Ö13, Ö19, Ö24	7
Yaşanılan bölge	Ö1, Ö3, Ö7, Ö13, Ö15, Ö20, Ö23	7
Arkadaşlar	Ö8, Ö11, Ö14, Ö15, Ö22, Ö24	6
Kültür	Ö7, Ö13, Ö15, Ö20	4
Besinlere ulaşma imkânı	Ö1, Ö7, Ö20	3
Televizyon programları	Ö1, Ö3, Ö6	3
Üniversite	Ö1, Ö19, Ö24	3
Uyku düzeni	Ö10, Ö16	2
Sağlıklı yaşama isteği	Ö22, Ö24	2
Acıkma içgüdüğü	Ö2	1
Ekonomik durum	Ö20	1

Tablo 6 incelendiğinde öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıklarını etkileyen faktörlere ilişkin düşünceleri görülmektedir. Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere öğretmen adaylarının çoğunluğu beslenme alışkanlığı üzerinde ailenin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Ailenin içinde de en çok annenin etkisine dikkat çekmektedirler. Bu konuda Ö5 düşüncesini "...aile çok etkiliyor bence beslenme alışkanlığını ailenin beslenme şekli mesela kahvaltıda aile nasıl besleniyorsa ister istemez etkileniyorsun. Onun dışında işte anne sonuçta evde bir yemek

pişiyor ve onu yiyorsun küçüklüğünden beri...” şeklinde ifade etmektedir. Yaşadığı yöreden ve aileden bahseden Ö15 fikrini “...bence memleketim etkili oldu çünkü, şöyle Antep’te yaşıyorum ve her şeyimiz yemeye bağlı yani aileden çok fazla geliyor, yani annem yemeyi çok seven bir insan ve acıyı çok yiyen bir insan ben de acı ve ekşi olmadan yaşayamayacağımı düşünen bir insanım. Hani aileden geldiğini ve çevreden gördüğüm şeyleri deneyerek oluştuğunu söyleyebilirim...” biçiminde dile getirmektedir. Diğer öğretmen adaylarının belirtmediği ekonomik durumu Ö20 “...genellikle ekonomi etkili ekonomik durumuna göre beslenirsin, ailenin yemek tarzı etkili, çevre, kültür aslında çoğu şeyi etkiler. Çevre derken mesela bir köyde yaşıyorsan köyde çoğu ürün doğaldır doğal beslenirsin yani bu şekilde...” biçiminde ifade etmektedir.

3.6. Sağlıklı Beslenmeye Yönelik Kaynaklara İlişkin Bulgular

“Sağlıklı beslenmeye yönelik bilgilere hangi kaynaklardan ulaşıyorsunuz?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 7. Sağlıklı Beslenmeye Yönelik Bilgilerin Kaynaklarına İlişkin Görüşler

Kodlar	Katılımcılar	f
İnternet	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö19, Ö21, Ö22, Ö23, Ö24	21
Doktorlar	Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö10, Ö12, Ö15, Ö24	10
Aile	Ö1, Ö4, Ö5, Ö9, Ö10, Ö12, Ö14, Ö16, Ö19	9
Üniversite dersleri	Ö1, Ö3, Ö9, Ö14, Ö16, Ö19, Ö21	7
Kitaplar	Ö1, Ö8, Ö19	3
Televizyon programları	Ö2, Ö21	1
Spor salonu	Ö20	2
Sağlıklı beslenme semineri	Ö11	1

Öğretmen adaylarının sağlıklı beslenmeye yönelik bilgilerinin kaynaklarına ilişkin görüşleri Tablo 7’de yer almaktadır. Öğretmen adayları sağlıklı beslenme kaynağına yönelik birden fazla kaynak göstermektedirler. Öğretmen adaylarının neredeyse hepsi ilk kaynak olarak interneti ve internet içeriğini işaret etmişlerdir. Kaynaklarının çeşitliliği ile dikkat çeken Ö19 bu konudaki fikrini “...beslenme sağlık dersimiz var oradan edindim, genellikle internette bir de bir kitap vardı biz de bitkilerle alakalı özellikle annem çok araştırıyor o şekilde. Annemden de ediniyorum...” şeklinde ifade etmiştir. Üniversitede almış olduğu derse işaret eden Ö19 ile benzer şekilde Ö14 de bu dersin farkındalık oluşturduğunu ifade etmiş “...genellikle internet birinci kaynağım oluyor bir şey merak ettiğimde ilk açtığım yer internet oluyor hemen bakıyorum. Onun haricinde beslenme ve sağlık dersimiz benim için çok büyük farkındalık oldu gerek anlatılanlar gerek verilen örnekler...” şeklinde dile getirmiştir.

3.7. Beslenmeye İlişkin Öğrenilen Bilgilerin Kaynakları Kategorisine Yönelik Bulgular

“Daha önce beslenme ile ilgili edindiğiniz bilgileri nereden öğrendiniz?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 8. Beslenmeye İlişkin Öğrenilen Bilgilerin Kaynaklarına İlişkin Görüşler

<i>Kodlar</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>f</i>
Aile	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö17, Ö18, Ö20, Ö21, Ö22, Ö23, Ö24	20
Çevre-kültür	Ö3, Ö7, Ö8, Ö15, Ö17, Ö20, Ö21, Ö24	8
İnternet	Ö2, Ö3, Ö12, Ö18, Ö21, Ö23, Ö24	7
Öğretmenler	Ö4, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö20, Ö22	7
İlkokul eğitimi	Ö6, Ö7, Ö9, Ö13, Ö16,	5
Ortaokul eğitimi	Ö1, Ö11, Ö19, Ö23,	4
Arkadaşlar	Ö3, Ö8, Ö14, Ö24	4
Doktor	Ö4, Ö5, Ö15, Ö20	4
Lise eğitimi	Ö9, Ö11, Ö12	3
Üniversite eğitimi	Ö11, Ö22	2
Televizyon	Ö21	1

Tablo 8 incelendiğinde öğretmen adaylarının beslenmeye ilişkin öğrendikleri bilgilerin kaynaklarına yönelik elde edilen kodlar görülmektedir. Tablo 'ten anlaşılacağı üzere öğretmen adayları beslenmeye yönelik bilgi kaynağı olarak en çok aileyi dile getirmektedirler. Bu doğrultuda Ö6'nın düşüncesi “...benim teyzem mesela bu tür durumlara çok dikkat ederdi mesela biz onlara kalmaya gittiğimizde benim beslenme alışkanlıklarım değişirdi. Bu sebeple ailem diyebilirim. Ayrıca ilkokul seviyelerindeki hocalarımız da çok yardımcı olurdu, teneffüste ne yiyeceğimiz konusunda bile bize öğütler verirlerdi...” şeklindedir. Ö15 ise özellikle hastalık sürecine dikkat çekerek düşüncelerini “...annemden öğrendim, babaannemden öğrendim, anneannemden öğrendim, aile fertlerimden ben çok hastalan bir çocuk olduğum için hastane doktorlarından çok öğrendim. Çevrem hep şu şekil sen hastasın şunu yiyebilirsin bunu yiyemezsin diye sürekli söylüyorlardı...” şeklinde ifade etmiştir.

3.8. Sağlıklı Beslenme Durumunu Kategorisine Yönelik Bulgular

“Siz sağlıklı beslenen bir birey misiniz? Neden?” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 9. Sağlıklı Beslenme Durumuna Yönelik Görüşler

<i>Kodlar</i>	<i>Katılımcılar</i>	<i>f</i>
Düzensiz öğün	Ö3, Ö7, Ö9, Ö12, Ö15, Ö16, Ö18, Ö19, Ö20	9
Olumsuz Besin seçme	Ö1, Ö9, Ö10, Ö11, Ö16, Ö21	6
Hazır gıda tüketimi	Ö2, Ö3, Ö10, Ö21	4

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....			
	Pandemi süreci		Ö7, Ö3, Ö12, Ö20	4
	Yemek kültürü		Ö6, Ö13	2
	Ailenin olumsuz etkisi		Ö1	1
	Gerekli besinleri tüketmeme		Ö1	1
	Yemek yemeyi sevmeme		Ö10	1
	Hazır gıda tüketmeme		Ö4, Ö13, Ö17, Ö22,	4
	Düzenli öğün		Ö4, Ö8, Ö22	3
Olumlu	Sağlık sorunları sebebiyle		Ö5, Ö14	2
	Doğal beslenme		Ö23, Ö24	2
	Farkındalık kazanma		Ö14	1

Tablo 9’da öğretmen adaylarının sağlıklı beslenen bir birey olup olmadığına ilişkin düşünceleri görülmektedir. Tablodan görüleceği üzere öğretmen adaylarının çoğunluğu sağlıklı beslenmediğini düşünmektedir. Bu konuda sadece altı katılımcı sağlıklı beslendiğini dile getirmektedir. Sağlıksız beslendiğini ifade eden Ö15 düşüncesini “...hiç değilim, çok düzensiz beslenirim, kahvaltı yapma alışkanlığım hiç yoktur. Yani kahvaltı yerine her şeyi yiyebilirim, ama kahvaltı yapamam. Gece sürekli bir şey yiyebilirim yani durmaksızın. Bu nedenle sağlıksız beslenen bir bireyimdir...” şeklinde dile getirmiştir. Sağlıklı beslendiğini dile getiren Ö24’ün düşüncesi “...kendime göre evet. Vücudumun ihtiyacı olan besinleri doğru şekilde aldığımı düşünüyorum sağlıklı ve doğal bir şekilde...” şeklindedir.

3.9. Beslenmeye İlişkin Rol Model Olma Durumu Kategorisine Yönelik Bulgular

“Beslenme alışkanlıklarınızı düşündüğünüzde bu konuda kendi öğrencilerinize rol model olabilir misiniz? Nedenleriyle açıklayınız.” sorusuna ilişkin elde edilen görüşlere yönelik oluşturulan kodlar aşağıda ele alınmıştır.

Tablo 10. Beslenmeye İlişkin Rol Model Olma Durumuna Yönelik Elde Edilen Görüşler

	Kodlar	Katılımcılar	f
	Sağlıksız beslenme	Ö3, Ö9, Ö12, Ö13, Ö15, Ö16, Ö18, Ö19, Ö20, Ö24	10
	Düzensiz beslenme	Ö15, Ö16, Ö18, Ö20, Ö21	5
Olumsuz	Yanlış beslenme alışkanlıkları	Ö1, Ö6, Ö15, Ö16, Ö21	5
	Besin seçme	Ö11, Ö14, Ö15	3
	Yetersiz beslenme	Ö2, Ö10, Ö17	3
	Sağlıklı beslenme	Ö4, Ö5, Ö22	3
Olumlu	Bilinçli beslenme	Ö4, Ö8, Ö22	3
	Düzenli beslenme	Ö7	1
	Düzenli spor	Ö23	1

Tablo 10 incelendiğinde öğretmen adaylarının beslenme konusunda öğrencilerine rol model olma durumuna ilişkin fikirleri görülmekte ve öğretmen adaylarının çoğunluğunun rol model olma konusunda olumsuz düşündüğü görülmektedir. Öğretmen adayları bu olumsuz düşüncelerinde genellikle sağlıklı beslenme konusunda sıkıntı yaşadıklarını bu sebeple öğrencilere rol model olmayacaklarını ifade etmektedirler. Ö16 düşüncelerini “...hayır, çünkü düzensiz besleniyorum, ne bileyim faydalı olan şeyleri pek yemiyorum genelde fastfood tarzı tüketiyorum o yüzden rol model olamam...” şeklinde dile getirmiştir. Benzer biçimde Ö18 düşüncelerini “şu anlık olamam, yani düzenli beslendiğimi, sağlıklı beslendiğimi çok düşünmüyorum bu yüzden rol model olamam...” şeklinde dile getirmiştir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Fen bilgisi öğretmen adaylarının beslenmenin genel çerçevesi teması altında yer alan sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde, adayların beslenme ve beslenme alışkanlıklarının oluşumuna yönelik düşünceleri ortaya konmuştur. Değinilen tema altında yer alan, beslenmenin ne olduğuna ilişkin cevaplar incelendiğinde, öğretmen adaylarının beslenmeyi hayatın devamı için temel bir ihtiyaç olarak gördükleri belirlenmiştir. Beslenme kavramının öğrenilme zamanına ilişkin verilen cevaplar ise birbirinden farklılık göstermektedir. Öğretmen adayları tarafından en sık verilen cevap bebeklik dönemi olmuştur. Değinilen cevabı veren öğretmen adayları, beslenme kavramının çok erken bir dönemde oluştuğunu düşünürken, bazı öğretmen adayları ise okula beslenme çantalarının götürüldüğü yılları belirterek, bu dönemde beslenme kavramının öğrenildiğini ifade etmişlerdir. Okul öncesi dönemde de beslenme kavramının oluştuğunu ifade eden öğretmen adayları bulunmaktadır. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde, 19-20 yaş cevabını veren sadece bir öğretmen adayının olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının çoğunun en fazla 18 yaşa kadar beslenme kavramının oluştuğunu düşündükleri belirlenmiştir.

Beslenme kavramının oluşum zamanına yönelik verilen cevaplar incelendiğinde, okula götürülen beslenme çantaları ifadesi önem taşımaktadır. Öğretmen adayları, bu çantaların içeriğinin beslenme kavramının oluşmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedirler. Öğretmen adaylarına sağlıklı beslenen bireylerin yetişmesini etkileyen faktörler sorulduğunda, en önemli faktör olarak aileyi gördükleri belirlenmiştir. İkinci sırada öğretmenler yer almaktadır, üçüncü sırada ise arkadaşlar ve okul ortamı bulunmaktadır. Verilen cevaplar analiz edildiğinde, öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıklarının genelde ailede ve yaşanan yer ile ilişkili olarak şekillendiğini, anaokulundan başlayarak ilk ve ortaokul dönemlerinde öğretmenlerin beslenme alışkanlıklarının oluşturulmasında ve beslenme ile ilgili bilgilerin öğrenilmesinde etkili olduğunu düşündükleri söylenebilir. Bununla beraber, çocukluk ve ergenlik döneminde beslenme alışkanlıklarının oluştuğu ve sonraki dönemlerde alınan üniversite eğitiminin öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıkları üzerinde fazla bir etkisinin olmadığı da söylenebilir. Bireylerin beslenme alışkanlıkları ile aile ve okul ortamı arasındaki ilişkileri araştıran benzer çalışmalarda da benzer bulgulara rastlanmıştır. Örneğin, He ve arkadaşları (2013), yemek yeme davranışlarının hem aile hem de okul çevresinden nasıl etkilendiğini araştırdıkları çalışmalarında, sigara içmeyen, sağlık farkındalığı olan, sağlığa yönelik olumlu tutumlara sahip ve düzenli egzersiz yapan öğretmenlerin öğrencilerinin diğerlerine göre sağlıklı beslenme davranışlarının daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveynlerinin eğitim

seviyelerinin yükselmesi ile çocukların sağlıklı beslenme alışkanlıkları arasında pozitif bir korelasyon olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Salama ve Ismael (2018) çalışmalarında birinci sınıfta öğrenim gören tıp öğrencilerinin sağlıklı beslenme ile ilgili farkındalıklarının düşük olduğunu, sağlıklı beslenme farkındalığı ile ebeveynlerin öğrenim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Öğretmen adaylarının sağlıklı beslenen kişilerin alışkanlıklarının ne olduğu konusundaki cevapları incelendiğinde, cevapların düzenli beslenme, çeşitli beslenme, hazır/zararlı gıdalar tüketmeme, spor yapma etrafında toplandığını, doğal beslenme, kahvaltı yapma, yeterli beslenme ile devam ettiği görülmektedir. Verilen cevaplar, öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme alışkanlıklarının neler olduğu konusunda bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Ancak, kendilerine sağlıklı beslenen birisi olup olmadıkları sorulduğunda, öğretmen adaylarının yarısından fazlası bu soruya olumsuz cevap vermiştir. Öğretmen adaylarının sadece dokuzu sağlıklı beslendiklerini ifade ederek konu ile ilgili açıklama yapmışlardır. Sağlıklı beslendiklerini ifade eden öğretmen adayları hazır gıda tüketmediklerini, öğünlerini düzenli yediklerini ve doğal beslendiklerini ifade etmişlerdir. Sağlıklı beslenmediğini belirten öğretmen adaylarının en sık ifade ettikleri ise düzensiz öğün, yemek seçme ve hazır gıda tüketimidir. Benzer yaş gruplarının beslenme alışkanlıklarının araştırıldığı çalışmalar da çoğunlukla üniversite öğrencilerinin olumsuz beslenme alışkanlıklarına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Örneğin, Güleç ve arkadaşları (2008) çalışmalarında, farklı statüdeki iki yurttan kalan üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarını incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları, öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kahvaltı öğününü atladığını ve yayın bir şekilde fastfood ürünlerini tükettiklerini ortaya koymuştur.

Sağlıklı beslenmediğini ifade eden öğretmen adaylarının düzenli beslenmediklerini, yemek saatlerine özen göstermediklerini, sağlıksız olduğunu bile bile bazı yiyecekleri yediklerini, bazı besinleri ise sağlıklı olduklarını bilmelerine rağmen sevmedikleri için tüketmediklerini ifade ettikleri görülmüştür. Bu bulgu, öğretmen adaylarının sağlıklı beslenmenin ne olduğunu bilmelerine rağmen sağlıklı beslenmediklerini, bilgilerini uygulamaya koymadıklarını göstermesi açısından ilginçtir. Benzer şekilde, Abraham ve arkadaşları (2018) çalışmalarında, kolej öğrencilerinin yemek yeme alışkanlıklarını ve sağlıklı beslenme konularındaki bilgi düzeylerini araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları, öğrencilerin büyük bir kısmının sağlıklı beslenme ile ilgili bilgi sahibi olduklarını ancak sağlıklı beslenmeyi günlük yaşamda uygulamaya gelince sağlıklı olup olmadığına bakmaksızın tatları hoşlarına giden yemekleri seçtiklerini ortaya koymuştur. El-Ahmady ve El-Wakeel (2017) çalışmalarında bir grup eczacılık öğrencisinin beslenme ile ilgili sahip oldukları bilgi ve farkındalık ile beslenme alışkanlıkları ve sağlıkla ilgili davranışları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları, sağlıklı seçimler, yemek alışkanlıkları ve yaşam tarzı ile beslenme konusunda bilinç sahibi olma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, ancak sadece bilgi sahibi olmanın sağlıklı beslenme davranışı geliştirmede etkili olmadığını ortaya koymuştur.

Öğretmen adaylarının kendi beslenme alışkanlıklarının nasıl oluştuğu konusundaki düşüncelerini öğrenmek üzere yöneltilen, “Beslenme alışkanlıklarınız nasıl oluştu?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde, öğretmen adaylarının büyük bir kısmının ailenin beslenme alışkanlıklarının oluşumunda önemli bir faktör olduğunu belirttiği görülmüştür. Öğretmen adayları, aile faktörünün içerisinde özellikle annenin rolüne dikkat çekmişler ve annenin evde

yemek hazırlama ve annenin yemek tercihlerinin kendilerinin beslenme alışkanlıklarının oluşumunda önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Aile faktöründen sonra en çok değinilen faktörler kişisel tercihler, sağlık sorunları ve yaşanılan bölgedir. Öğretmen adayları bazı besin gruplarını sevmemeleri nedeniyle tüketmediklerini ve bu durumun da alışkanlıklarını etkilediğini belirtmişlerdir. Yaşanılan bölgenin mutfağının kullanılan besin ürünlerini (et veya sebze) ve baharatları (acı, ekşi vb.) etkilediğini, bu durumun da beslenme alışkanlıklarını şekillendirdiğini ifade etmişlerdir.

Verilen cevaplar incelendiğinde, öğretmen adaylarının arkadaşlarının da beslenme alışkanlıklarını şekillendirdiği görülmektedir. Öğretmen adaylarının üniversite öğrencisi oldukları, yurtlarda veya öğrenci evlerinde beraber yaşadıkları düşünüldüğünde birbirlerinden etkilendikleri görülmektedir. Beslenme alışkanlıklarının oluşumu ile sağlıklı yaşam arasında bir ilişki kuran sadece iki öğretmen adayının olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının beslenme ve sağlık arasında bir ilişki kurmayışları, konu ile ilgili tercihlerinde sağlık faktörünü düşünmeden genelde yaşadıkları bölge, aile ve arkadaş ortamlarının besin tercihlerini etkilediklerini ortaya koymaktadır.

Öğretmen adaylarının beslenmeye ilişkin bugüne kadar sahip oldukları bilgileri nereden öğrendiklerine ilişkin cevapları da beslenme alışkanlıklarının nasıl oluştuğuna ilişkin bilgileri tamamlar niteliktedir. Öğretmen adaylarının büyük bir kısmı sahip oldukları bilgileri ailelerinden öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Bir önceki soruya benzer şekilde çevre ve kültür de bilgi kaynağı olarak ifade edilmiştir. Öğretmenler ve internet ise bilgi kaynağı olarak üçüncü sıradadır. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimi cevapları ise dördüncü sırada yer almaktadır. Öğretmenler ve eğitim dönemlerine ilişkin cevaplar bir arada değerlendirildiğinde, aile ve çevre ile beraber beslenmeye ilişkin eğitim ortamının bilgilerin öğreniminde üçüncü bir kaynak olduğu söylenebilir. Üniversite eğitimi beslenmeye ilişkin bilgilerinin kaynağı olarak ifade eden sadece iki öğretmen adayı bulunmaktadır. Soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde, aile, yaşanılan çevre, ilk-ortaokul eğitiminin öğrencilerin beslenme ile ilgili bilgi kaynaklarını oluşturduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında elde edilen önemli bir bulgu da öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıklarının oluşumunda sağlıklı bir yaşamı gözeterek seçim yapma, sağlıklı bir yaşam için bilinçli tercihler yapma durumlarının olmayışdır. Üçüncü sınıfta öğrenim gören yaşları 21-22 arasında değişen katılımcıların, besin gruplarının sağlıkla ilişkisini düşünerek bir tercih yapmayışları önemli bir bulgudur. Bu bulgu, ailede ve öğretimin ilk kademelerinden itibaren bireylere doğru beslenme alışkanlıklarının kazandırılmasının önemini ortaya koymaktadır. Yaş ilerledikçe eğitim durumu yükselse bile, aile ve çocukluk döneminde kazanılan alışkanlıklar devam etmektedir. Öğretmen adayları ilkököl ve ortaokul eğitiminin, öğretmenlerin ve hazırlanan beslenme çantalarının beslenme alışkanlıklarını şekillendirdiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda, öğretmenlerin beslenme konusunda doğru bilgilere sahip olmaları ve öğrencileri doğru yönlendirmeleri önemlidir. Okullarda uygulanan beslenme saatlerinde, öğretmenlerin öğrencilerin beslenme çantalarındaki yiyecekleri kontrol etmeleri, öğrencileri yedikleri besinlerin önemi ve faydaları hakkında bilgilendirmeleri öğrencilerin doğru beslenme alışkanlıkları oluşturmalarına yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra, öğretmenler öğrencilerin beslenme çantalarındaki yiyecekleri kontrol ettiklerinde, ailelerin beslenme alışkanlıklarını

görebilecek ve ailelerle iletişime geçerek daha doğru bilgilerle çocukların beslenmelerini iyileştirebileceklerdir.

Aile, öğretmenler ve okul ortamı bireylerin sağlıklı beslenme alışkanlıklarının oluşturulmasında oldukça önemlidir. Bu bulgudan yola çıkılarak, öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme alışkanlıklarının ailede bazı bilgilerin öğrenilmemesine, ailede sağlıklı beslenme gözetmeksizin bir beslenme programının izlenmesine, öğretmenlerin öğrencileri bilgilendirmede yeterli özeni göstermemesine, okul ortamlarının bireylerin sağlıklı beslenmelerini sağlayacak ve destekleyecek şekilde düzenlenmemesine bağlı olduğu söylenebilir. Çeşitli çalışmalarda, okul ortamının beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisi bizzat öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Örneğin, Alamari (2019), kolej öğrencilerinin sağlıklı beslenme ve sağlıklı beslenmenin sağlıkları üzerindeki farkındalık konusundaki çalışmasında, öğrencilerin büyük bir kısmının sağlıklı beslenme ve sağlıklı yiyecekler tüketmenin sağlıkları üzerindeki risk faktörleri konusundaki farkındalıklarının çok düşük olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma kapsamında, öğrenciler sağlık eğitiminin sağlıklı beslenme farkındalığı konusunda önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir.

Bir önceki bölümde, öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıklarının büyük çoğunlukla ailede oluşturulduğunu ifade etmeleri, beslenme tercihlerinde sağlıkla ilişki kurulmadığının görülmesi ile beraber yorumlandığında, ailede ve ilk-ortaokul yıllarında sağlıklı beslenme alışkanlıklarının maalesef kazandırılmadığını, sonraki yıllarda konu ile ilgili bilgi sahibi olursa bile sahip olunan alışkanlıkların değiştirilemediği söylenebilir. Öğretmen adaylarının şu anda sağlıklı beslenme ile ilgili hangi bilgi kaynaklarından yararlandıkları sorulduğunda, yararlanılan en büyük kaynağın internet olduğu, onun arkasından doktorlardan ve aileden edinilen bilgilerin geldiği görülmektedir. Salama ve Ismael (2018) de çalışmalarında birinci sınıfta öğrenim gören tıp öğrencilerinin beslenmeyle ilgili bilgilerini genelde internetten öğrendiklerini ortaya koymuşlardır. Üniversitede öğrenilen bilgiler ise dördüncü sırada yer almaktadır. Öğretmen adaylarının, yoğun bir şekilde internet kaynaklarını kullandıkları görülmektedir. Bu bağlamda yararlanılan internet kaynaklarının güvenilirliği de tartışılmalıdır. Günümüzde, bilgiye ulaşmak çok kolay olmakla beraber, bilgi kirliliği de çok fazladır. Özellikle popüler diyetler ve çeşitli diyet ürünlerinin pazarlanması amacıyla internette yanlış bilgiler veren pek çok kaynak bulunmaktadır. Üniversitenin ise beslenme konusunda bir kaynak olarak dördüncü sırada yer alması, gerek derslerde, gerek yapılan sosyal etkinliklerde bu konudaki yetersizliği göstermektedir. Çalışmaya katılan öğretmen adayları, seçmeli ders olarak Beslenme ve Sağlık dersini almışlardır. Ancak, değinilen dersin seçmeli olması nedeniyle diğer üniversitelerin fen bilgisi eğitim programlarında bu ders yer almayabilir. Fen bilgisi eğitimi programında öğretmen adaylarının konu ile ilgili bilgi edinecekleri başka bir ders bulunmamaktadır. Beslenme alışkanlıkları bireylerin ve dolayısıyla toplum sağlığı ile doğrudan ilişkili bir konudur. Okul ortamları ve öğretmenlerin çocuklar üzerindeki etkileri de düşünüldüğünde, özellikle öğretmenlerin sağlıklı beslenme konusunda bilgi sahibi olması, bilinçli davranışlar benimsemeleri ise büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, fen bilgisi eğitimi lisans programında beslenme ve sağlık dersinin zorlu ders olarak okutulması ve ders içeriğinin sağlıklı beslenme ile ilgili teorik bilgilerin yanı sıra çocuklarda sağlıklı beslenme alışkanlıklarının nasıl geliştirileceğine yönelik bilgi ve uygulamaları içerecek şekilde düzenlenmesi uygun olacaktır.

Öğretmen adaylarına kendi beslenme alışkanlıkları ile öğrencileri için bir rol model olup olmadıkları sorusu yöneltildiğinde, öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğu rol model olamayacaklarını belirtirken, sadece beş öğretmen adayı rol model olabileceğini ifade etmiştir. Konu ile ilgili olumsuz cevap veren öğretmen adayları sağlıklı beslenme alışkanlıklarına sahip olmamaları nedeniyle rol model olamayacaklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu, öğretmen adaylarının sağlıklı beslenme alışkanlığına sahip olmadıkları düşünceleri ile paralellik göstermektedir. Öğretmen adayları kendileri sağlıklı beslenmedikleri için bu konuda davranışlarıyla öğrencilerine olumlu bir örnek oluşturamayacaklarını düşünmektedirler. Oysa beslenme alışkanlıklarının oluşmasında aileden sonra öğretmenlerin ve okul ortamının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgudan yola çıkarak, kendilerini öğretmen olarak öğrencilere doğru beslenme alışkanlıkları kazandırmada sorumlu görmedikleri de söylenebilir.

Sonuç olarak, öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmeler öğretmen adaylarının beslenmeyi temel bir ihtiyaç olarak gördüklerini, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının farkında olduklarını, kendi beslenme alışkanlıklarının oluşmasında en önemli faktörün aile olduğunu, aileden sonra ilk ve ortaokulda öğretmenlerin ve okul ortamının bireylerin sağlıklı beslenme alışkanlıklarını etkileyebileceğini düşündükleri, şu anda beslenme ile ilgili en yaygın kaynak olarak interneti gördüklerini, bilgiye sahip olmalarına rağmen kendilerinin sağlıklı beslenmediğini ve konu ile ilişkili olarak kendilerini öğrenciler için rol model olarak görmedikleri söylenebilir. Öğretmen adaylarının, beslenme tercihlerinde sağlığı gözetererek seçim yapmamaları ve bilgiye rağmen sağlıksız beslenmeleri önemli bir bulgudur.

Öneriler

Çalışmanın bulguları, fen bilgisi öğretmen adaylarının beslenme alışkanlıklarının oluşmasında en önemli faktörün aile olduğunu ve beslenme alışkanlıklarının şekillenmesinde ilk ve ortaokul döneminin önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, belirli bir yaşta sonra değinilen alışkanlıkların değiştirilmesi oldukça zor olduğu söylenebilir. Ailelerin konu ile ilgili bilinçlendirilmesi oldukça önemlidir. Anaokulu yıllarından itibaren velilerin beslenme ile ilgili bilgilendirilmesi, sağlıklı menüler oluşturma, çocukların gelişim dönemlerine göre besin gruplarının önemini açıklayan seminerlerin düzenli olarak planlanması ve uygulanması erken dönemden itibaren sağlıklı beslenme alışkanlığına sahip bireylerin yetiştirilmesi için önemlidir.

Bulgular, öğretmenlerin de konu ile ilgili etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öğretmen adayları beslenme çantalarının içerikleri ve öğretmenlerin konu ile ilgili yönlendirmelerinin önemini ifade etmişlerdir. Buradan yola çıkarak, ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin sağlıklı beslenme ile ilgili bilgilerinin güncellenmesi amacıyla hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi faydalı olacaktır. Okullarda da öğrencilere yönelik sağlıklı beslenme etkinliklerinin planlanması ve sosyal aktivitelerle sağlıklı beslenme konusunun eğlenceli bir şekilde öğrencilere öğretilmesi mümkündür.

Öğretmen adayları, okul ortamının ve arkadaşların da beslenme alışkanlıklarını etkilediğini ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğretmen adayları üniversitenin ve üniversitede alınan derslerin etkisine fazla değinmeseler de, üniversitede verilen eğitimler beslenme alışkanlıklarının sağlıklı yönde gelişimine etkili olabilir. Üniversitede bu bağlamda, farklı birimlerde çeşitli etkinlikler gerçekleştirilebilir. Örneğin, öğretmen adaylarının beslenme

alışkanlıklarının daha sağlıklı bir hale getirilmesinde üniversite gerçekleştirilecek seminerler etkili olabilir. Seminerlerden daha etkili olabilecek olan konu üniversite yemekhanelerinin mönülerinin planlamasında öğrencilerin bilgilendirilmesidir. Yemekhane mönülerinde sadece kaloriler belirtilmektedir. Oysa yemeklerin pişirilmesi ve kullanılan yiyeceklerin besin değerleri ile ilgili açıklamaların yapılması da öğrencilerin bilgi ve bilinç düzeyini yükseltecektir. Örneğin, menüde yer alan bir elmanın kaç kalori olduğu bilgisinin yanında, elmanın besin değeri ile ilgili açıklamalar faydalı olacaktır. Yemekhanelere asılacak afişlerle veya özellikle dijital panolarla o gün çıkan yemekte kullanılan malzemelerle (et/balık/sebze/meyve vb.) ilgili bilgiler öğrencilere verilebilir. Okul yemekhanelerinin sadece yemek yenilen mekânlar olmaktan çıkarılarak, üniversite öğrencilerinin sağlıklı beslenme ile ilgili bilgi edinecekleri ve bilinçlerinin artacağı mekânlar haline getirilmesi faydalı olacaktır.

Çalışmanın bulguları sağlıklı beslenme konusunda bilgi sahibi olmanın sağlıklı beslenme davranışı göstermede tek başına etkili olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle beslenme ile ilgili derslerin sadece teoride kalmayarak uygulamalarla zenginleştirilmesi gerekmektedir. Fen bilgisi öğretmenliği programında araştırmanın gerçekleştirildiği fakültede seçmeli ders olarak okutulan Beslenme ve Sağlık dersinin farklı branşlardaki öğretmen adaylarının programlarına da yerleştirilmesi, konu ile ilgili bilgi ve farkındalığın artması açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abraham, S., Noriega Brooke R., ve Shin J. Y. (2018). College Students Eating Habits and Knowledge of Nutritional Requirements. *Journal of Nutrition and Human Health*, 2(1), 13-17.
- Ahmad, M., Mohid-u-din, S. ve Qadir, M. (2018). A Survey Study of Nutritional Awareness Among Students. *International Journal of Physiology, Nutrition and Physical Education*, 3(1), 1796-1797.
- Akbulut, G., Özmen, M. ve Besler, T. (2007). Çağın Hastalığı Obezite. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, 2-15.
- Alamari, H. (2019). Assessing Healthy Nutrition Awareness Among College Students and the Role of Health Education in Promotion. *College Student Journal*, 53(3), 360-369.
- Burke, L. (2002). Healthy Eating in the School Environment—A Holistic Approach. *International Journal of Consumer Studies*, 26(2), 159-163.
- Campbell K. J., Crawford D. A., ve Ball K. (2006). Family Food Environment in 5-6 Year-Old Children. *International Journal of Obesity*, 30(8), 1272-1280.
- Casey V. A., Dwyer J. T., Coleman K. A., ve Valadian I. (1992). Body Mass Index From Childhood to Middle Age: A 50-Y Follow up. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 56(1), 14-18.
- Coleman, M. T., Brantley, P. R., Wiseman, P. M., English, M. R. ve Byerley, L. O. (2021). Brief, Effective Experience to Increase First-Year Medical Students'. *Education Online*, 26(1), 1-12. <https://doi.org/10.1080/10872981.2021.1961348>
- Coşansu, G., Demirezen, E. ve Erdoğan, S. (2005). Adölesanlarda Obezite Sıklığı ve İlişkili Faktörler: Bir Okul Sağlığı Çalışması. *Hemşirelik Formu Dergisi*, 1(5), 15-21.
- Çetik, Y. S. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Kahvaltı Yapma Alışkanlığının Saptanması ve Çözüm Önerileri. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 819-827. <https://doi.org/10.21597/jist.655249>
- Das B. ve Evans E. (2014). Understanding Weight Management Perceptions in First-Year College Students Using the Health Belief Model. *Journal of American College Health*, 62(7), 488-497. <https://doi.org/10.1080/07448481.2014.923429>
- Deshpande, S., Basil, M. D. ve Basil, D. Z. (2009). Factors Influencing Healthy Eating Habits Among College Students: An Application of the Health Belief Model. *Health Marketing Quarterly*, 26(2), 145-164. DOI: 10.1080/07359680802619834

- Driskell, J. A., Kim, Y. N. ve Goebel, K. J. (2005). Few Differences Found in the Typical Eating and Physical Activity Habits of Lower-Level And Upper-Level University Students. *Journal of the American Dietetic Association*, 105(5), 798–801.
- El-Ahmady, S., ve El-Wakeel, L. (2017). The Effects of Nutrition Awareness and Knowledge on Health Habits and Performance Among Pharmacy Students in Egypt. *Journal of Community Health*, 42(2), 213-220. DOI 10.1007/s10900-016-0245-z
- Ermiş, E., Doğan, E., Erilli, N. A. ve Satıcı, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Alışkanlıklarının İncelenmesi: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Örneği. *Journal of Sports and Performance Researches*, 6(1), 30-40. <https://doi.org/10.17155/spd.67561>
- Erten, M. (2006). Adıyaman İlinde Eğitim Gören Üniversite Öğrencilerinin Beslenme Bilgilerinin ve Alışkanlıklarının Araştırılması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Aile Ekonomisi ve Beslenme Anabilim Dalı, Ankara.
- Garibağaoğlu, M., Budak, N., Öner, N., Sağlam, Ö., ve Nişli, K. (2006). Üç Farklı Üniversitede Eğitim Gören Kız Öğrencilerin Beslenme Durumları ve Vücut Ağırlıklarının Değerlendirmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi (Journal of Health Sciences)*, 15(3), 173-180.
- Gupta, N. ve Kochar, G. (2008). Role of Nutrition Education in Improving the Nutritional Awareness among Adolescent Girls. *The Internet Journal of Nutrition and Wellness*, 7(1), 1-4.
- Güleç, M., Yabancı, N., Göçgeldi, E. ve Bakır, B. (2008). Ankara'da İki Kız Öğrenci Yurdunda Kalan Öğrencilerin Beslenme Alışkanlıkları. *Gülhane Tıp Dergisi*, 50(2), 102-109.
- Güllü, M., ve Küçükkömürler, S. (2020). Üniversite Öğrencileri Karbonhidrat Tüketimi ve BKİ Değerlerinin İncelenmesi. *Turkish Studies*, 15(3), 1-16.
- Gürel S., ve Akçıl-Ok, M. (2021). Covid-19 Salgın Sürecinin, Sağlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Beslenme Alışkanlıkları, Fiziksel Aktivite ve Vücut Ağırlıkları Üzerine Etkisinin Saptanması. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6, 1-15.
- He, L., Zhai, Y., Engelgau, M., Li, W., Qian, H., Si, X., Gao, X., Sereny, M., Liang, J., Zhu, X., ve Shi, X. (2013). Association of Children's Eating Behaviors With Parental Education, and Teachers' Health Awareness, Attitudes and Behaviors: A National School-Based Survey in China. *European Journal of Public Health*, 24(6), 880–887.
- Heşeminia, T., Çalışkan, D., ve Işık, A. (2002). Ankara'da Yüksek Öğretim Öğrenci Yurtlarında Kalan Öğrencilerin Beslenme Sorunları. *İbni Sina Tıp Dergisi*, 7(3), 155-167.
- Karaoğlu, L., Pehlivan, E., Genç, M. F., Güneş, G. ve Eğri, M. (2005). İnönü Üniversitesi İkinci Sınıf Öğrencileri Beslenme Alışkanlıkları ve Fiziksel Aktivite Düzeyleri. *Sağlık ve Toplum*, 15(3), 82-88.
- Karasar, N. (1994). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler ve Teknikler. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Korkmaz, N. H. (2010). Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Spor Yapma ve Beslenme Alışkanlıklarının İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 399-413.
- Lua P. L., Elena, W. D. W. (2012). The Impact of Nutrition Education Interventions on the Dietary Habits of College Students in Developed Nations: A Brief Review. *The Malaysian Journal of Medical Sciences*, 19(1), 4-14.
- Malkoç, N., Yaşar, O. M., Turgut, M., Kerem, M., Köse, B., Atlı, A. ve Sunay, H. (2020). Healthy Nutrition Attitudes of Sports Science Students. *Progress in Nutrition*, 22(3), 1-7. DOI: 10.23751/pn.v22i3.9480
- Marquis, M. (2005). Exploring Convenience Orientation as a Food Motivation for College Students Living in Residence Halls. *International Journal of Consumer Studies*, 29(1), 55–63.
- Miles M., B. ve Huberman A., M. (1994). An Expanded Source book Qualitative Data Analysis. California: Sage Publications.
- Miller, W. C., Hering, M., Cothran, C., Croteau, K., ve Dunlap, R. (2012). After-school Physical Activity and Eating Behaviors of Middle School Students in Relation to Adult Supervision. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 44(4), 326–334. <https://doi.org/10.1016/j.jneb.2011.08.002>
- Motamedrezaei, O., Moodi, M., Miri, M. R. ve Khodadadi, M. (2013). The Effect of Nutrition and Food Hygiene education on the Knowledge of Female Elementary School Teachers in City of Ferdows. *Journal of Education and Health Promotion*, 2(10), 16-19.

- Nanayakkara, J., Margerison, C., ve Worsley, A. (2018). Teachers' Perspectives of a New Food Literacy Curriculum in Australia. *Health Education, 118*(1), 48-61.
- Özmen, D., Çetinkaya, A. Ç., Ergin, D., Şen, N. ve Erbay, P. D. (2007). Lise Öğrencilerinin Yeme Alışkanlıkları ve Beden Ağırlığını Denetleme Davranışları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 6*(2), 98-105.
- Patton, Q. M. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. M. Bütün ve S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Perez-Rodrigo, C., ve Aranceta, J. (2001). School-Based Nutrition Education: Lessons Learned and New Perspectives. *Public Health Nutrition, 4*(1A), 131-139. DOI: 10.1079/PHN2000108
- Preliş, M., Erasquin, J. T., Slusser, W., Vecchiarelli, S., Weightman, H., Lange, L. ve Neumann, C. (2006). The Role of Classroom Teachers in Nutrition and Physical Education. *Californian Journal of Health Promotion, 4*(3), 116-127.
- Salama, A. A. ve Ismael, N. M. (2018). Assessing Nutritional Awareness and Dietary Practices of College-Aged Students for Developing an Effective Nutrition Educational Plan. *The Canadian Journal of Clinical Nutrition, 6*(2), 22-42.
- Saroja, M. M. ve Priya, E. M. J. (2021). Awareness on Healthy Dietary Habits Among Prospective Teachers in Tirunelveli District. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 12*(3), 4060-4066.
- Teleman, A. A., Waure, C., Soffiani, V., Poscia, A., ve Di Pietro, M. L. (2015). Nutritional habits in Italian university students. *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità, 51*(2), 99-105.
- Umesh Kapil M. D., ve Bhavna, M. Sc. (2002). Adverse Effects of Poor Micronutrient Status During Childhood and Adolescence. *Nutrition Reviews, 60*(5), S84-S90. <https://doi.org/10.1301/00296640260130803>
- Verloigne M., Van Lippevelde, W., Maes L, Brug, J., ve De Bourdeaudhuij, I. (2012). Family- and School-Based Correlates of Energy Balance-Related Behaviours in 10-12-Year-Old Children: A Systematic Review With in the ENERGY (European Energy Balance Research to Prevent Excessive Weight Gain Among Youth) Project. *Public Health Nutrition, 15*(8), 1380-1395.
- Von Bothmer, M. I. K., ve Fridlund, B. (2005). Gender Differences in Health Habits and in Motivation for a Healthy Lifestyle Among Swedish University Students. *Nursing and Health Sciences, 7*(2), 107-118. <https://doi.org/10.1111/j.1442-2018.2005.00227.x>
- Wechsler, H., Devereaux, R. S., Davis M., ve Collins, J. (2000). Using the School Environment to Promote, Physical Activity and Healthy Eating. *Preventive Medicine, 31*(2), S121-S137.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yahia, N., Wang, D., Rapley, M., ve Dey, R. (2016). Assessment of Weight Status, Dietary Habits and Beliefs, Physical Activity, and Nutritional Knowledge Among University Students. *Perspectives in Public Health, 136*(4), 231-244.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırmanın etik kurul izni, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'ndan 24.03.2021 tarih, 2021/18 sayısı ile alınmıştır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

TURİZMDE POPÜLER ÜLKELERİN TURİZM POLİTİKALARI VE ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi İrfan YAŞAR*
Çağla ÇETİNKAYA**

ÖZET

Turizm, globalleşme ile birlikte dünya genelinde sürekli büyüyen yapısıyla ve en çok değer yaratan yönüyle uluslararası alanda en önemli sektörlerden biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda ülkelerin uyguladığı turizm politikası ve planlamaları oldukça önem arz etmektedir. Türkiye’de de 1963’ten itibaren uygulanan beş yıllık kalkınma planlarında turizmle ilgili alınan kararlar, 1982’de yayınlanan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ve 2007’de yayımlanan Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Eylem Planı turizm alanında en önemli politika ve planlama çalışmalarıdır. Çalışmanın amacı, turizmde öncü konumda olan ülkelerin turizm politikalarını ele almaktır. Bu bağlamda çalışmanın turizmle ilgili yapılacak yeni araştırmalara kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara göre kitle turizminin uluslararası alanda yaygınlaşması ve turizmin gelir yaratıcı etkisinin gittikçe daha yüksek seviyede anlaşılmasıyla birlikte ülkeler yeni turizm politikaları oluşturmaya devam etmişlerdir. Zamanla bu politikaları güçlendirerek farklı turizm alternatifleri ile pastadan aldıkları payı arttırmaya çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Turizm Politikası, Popüler Ülkeler, Turizm, Türkiye.

TOURISM POLICIES OF POPULAR COUNTRIES IN TOURISM AND ANALYSIS**ABSTRACT**

Tourism has become one of the most important sectors in the international arena with its constantly growing structure and the aspect that creates the most value with globalization. In this direction, the tourism policy and planning implemented by the countries are very important. Decisions regarding tourism in the five-year development plans implemented in Turkey since 1963, the Tourism Promotion Law No. 2634 published in 1982 and the Turkish Tourism Strategy 2023 Action Plan published in 2007 are the most important policy and planning studies in the field of tourism. The aim of the study is to compare the tourism policies of the leading countries in tourism. In this context, it is thought that the study will be a source for new research on tourism. According to the findings obtained within the scope of the research, with the spread of mass tourism in the international arena and the increasing understanding of the income generating effect of tourism, countries continued to create new tourism policies. By strengthening these policies over time, they tried to increase their share of the cake with different tourism alternatives.

Keywords: Comparative Tourism Policy, Popular Countries, Tourism, Turkey.

1. GİRİŞ

Turizm, içinde ekonomik ve siyasi unsurların yer aldığı karmaşık bir üründür. Tüm faktörler, coğrafi ve rekreasyonel nitelikteki faktörlerle birleşmektedir (Hall,1998:19). Bu nedenle, turizm politikası multidisipliner olarak tanımlanabilir. Turizmin kendisi karma bir bilimdir (Marchena, 1996: 12). Hükümetler turizmle ilgili olarak eylemleri yapmayı veya yapmamayı seçmektedir. Fakat her halükarda, turizm politikasına yönelik araştırmalara

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Orcid: 0000-0002-9610-1206 irfan.yasar@medeniyet.edu.tr

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Orcid: 0000-0003-0196-2386 caglacetinkayaa@outlook.com.tr

öncelikle odaklanılmalı ve bu amaçla alınan hükümet önlemlerinin turizmi geliştirmesi hedeflenmelidir (Hall ve Jenkins,1995: 12).

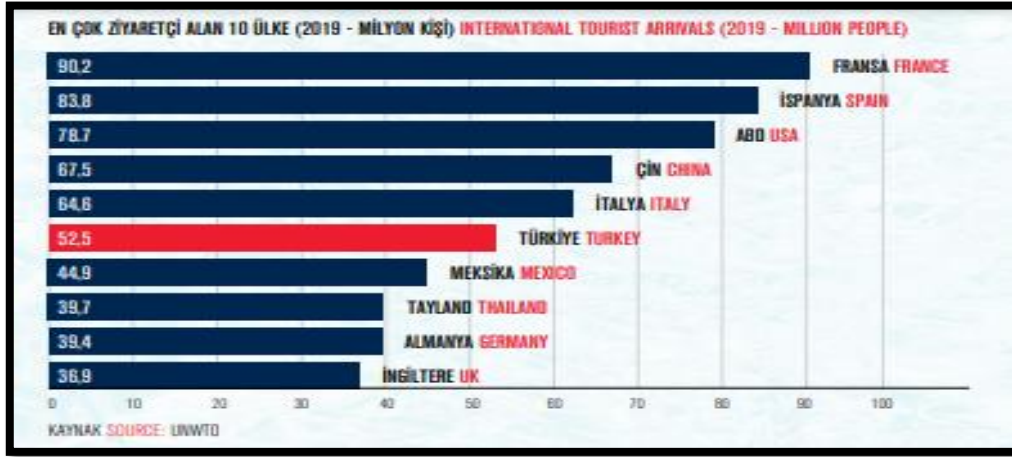
Turizm politikaları belirlenirken ihtiyaçların doğru sıralanması ve bu ihtiyaçlarla doğru orantılı olarak eylemlerin planlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda politika belirleyicilerinin sektörün geleceğini gerekli şekilde düzenlemeleri için mevcut durumu kavramaları, diğer ülkelerde uygulanan turizm politikalarına hâkim olmaları, gelecekteki riskleri öngörerek gerekli önlemleri almaları ve sektöre uygun, doğru stratejiler belirlemeleri gerekir. Turizm politikalarının doğru belirlenmesi bu gayeleri elde edebilmek için yapılması gerekenleri belirleyen ve sektörü yönlendirmeye haiz olan çok önemli bir eylemdir. Ayrıca uzun vadede kontrol edilemeyen ve müdahale edilemeyecek gelişmelerden etkilenmemek için alınması gereken önlemleri de içermektedir.

Turizm planlaması ve politikası araştırmalarla belirlenen bir süreçtir. Planlama ve politika oluşturmanın asıl amacı ise var olan turizm potansiyelinin, insanların refahı yanında kaynakların da sürdürülebilirliğinin maksimum seviyede tutulmasıdır (Gunn, 1994: 29-30). Konuyla ilgili Güney Afrika'da yapılan bir çalışmada yerel halkın da katılımıyla gerçekleşen turizm politikası oluşturma sürecinde altı aşama olması gerektiği savunulmaktadır. Bunlar, yörenin arz-talep durumuna yönelik bir analiz sunma; yöredeki sorunlara yönelik bir çözüm planı oluşturma; tanıtıcı projeler sunma; projelerin nasıl uygulanacağını ve hayata geçirileceğine karar verme, diğer sektörler ile uyum içinde çalışma, yöre halkından oluşan bir konsey oluşturma ve projeleri onlara sunma ve son olarak alınan kararları uygulama aşamalarıdır (Niekerk, 2014: 83). Bu kapsamda turizmin, globalleşen dünya ile daha da önemli hale gelmesiyle ülkelerde bir turizm politikası oluşturma ihtiyacı gündeme gelmiştir.

Türkiye'ye bakıldığında ülkemizin her bölgesinde birbirinden ayrı güzellikte çekicilikler ve turizm arz potansiyeli mevcuttur. Bu potansiyel turizm kaynaklarına birbirinden ayrı turizm politikaları uygulanarak, her bölgenin kendine has turizm planlamaları yapılarak ele alınması gerekmektedir. Aksi takdirde Akdeniz ve Ege'de sunulan kıyı turizmi ile yığılmalar yaşanmakta ve mevcut turizm potansiyeli atıl kalmaktadır. Bu durum ise altyapı sorunlarına ve bölgenin taşıma kapasitesinin aşılmasına neden olmaktadır.

Turizm politikalarını karşılaştıran araştırmalar mevcuttur fakat yeterli sayıda olduğunu ifade etmek zordur. Bu kapsamda, bu makalede Dünya Turizm Örgütü verilerine göre en çok ziyaretçi alan on ülkenin uyguladığı turizm politikaları kıstas alınmış ve değerlendirilmiştir. Yine bu çalışmada, tüm dünyayı ve tüm sektörleri sarsan Covid 19 pandemisi öncesinde altın çağını yaşayan turizm sektörüne ilişkin, Dünya Turizm Örgütü tarafından yayınlanan ve pandemi öncesi son veriler olan 2019 yılı verileri dikkate alınmıştır.

Şekil 1: Dünya’da En Çok Ziyaretçi Alan On Ülke (2019)

2. FRANSA’DA UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

Fransa'da Turizm Bakanlığı'nın yönetim düzeyinde kurumsal bir biriminin olmadığı bilinmektedir. Fransa'daki turizm yönetim mekanizması, ulusal Turizm Yasasında belgelenmiştir. Böylece uluslararası turizm alanındaki faaliyetler bu tür kurumlar tarafından yürütülmektedir. 2014 yılından bu yana ülkenin turizm sektörü Dışişleri Bakanlığı tarafından denetlenmektedir. Fransa'yı bir turizm destinasyonu olarak tanıtmak için her yıl çeşitli reklam kampanyaları düzenlenmektedir. Aşağıda sıralanan beş alanda, birleştirilmiş çözüm sayesinde, söz konusu hedefe ulaşılması planlanmaktadır (Hall, 2000):

1. Fransa'daki turistik arz kalitesinin ve çeşitliliğinin iyileştirilmesi,
2. Havaalanlarını, istasyonları ve şehirlerin tarihi merkezlerini birbirine bağlayan ulaşım altyapısının geliştirilmesi,
3. Uluslararası turizm alanında bilgi teknolojisinin tanıtılması,
4. Turizm alanında mesleki eğitimin kalitesinin iyileştirilmesi,
5. Fransa'da turizmin kullanılabilirliğinin iyileştirilmesi.

Fransa Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Turizm Tanıtma Konseyi tarafından turizm sektörü ile ilgili sunulan öneriler altı kategoriye ayrılmıştır. Bunlar: gastronomi ve şarap yapımı, seyahat markaları, dijital teknoloji, otel işletmeciliği ve iş turizmi, medya ve halkla ilişkiler ile eğitimidir. Bu alanların gelişimi, Fransa imajını iyileştirmektedir. Fransız dış kültür politikasının yürüttüğü Paris programı, yabancı turistlerin ilgisini çekecek eylemlerden oluşmaktadır. 2016 yılının ilkbaharında başlayan proje Paris'in sanat, moda ve gastronomi şehri olarak olumlu imajını teşvik etmektedir (Pecqueur, 2001). Bu program öncelikle en çok hangi ülkenin Fransa'yı tercih ettiğine odaklanarak, o ülkeleri hedef kitle olarak belirlemektedir (Hall, 2000).

Paris'in olumlu imajını gösteren reklamların sosyal ağlarda yayılmasını içeren kampanyalar havaalanları ve uçaklar; yabancı gazetecilerin katılımıyla tematik etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bu program ülke çekiciliğini arttırmak amacıyla tasarlanmıştır.

Fransa'nın turistik bir destinasyon olarak güvenliği de önemli bir husustur. Fransız şehirlerinde güvenliği artırmak ve ülke imajının yurtdışındaki algısını iyileştirmek için de yüksek önlemler alınmıştır. Tüm bu önlemler çekiciliği arttırmak için hayata geçirilmiştir (Pecqueur, 2001).

Fransa'da turizmin sürdürülebilir gelişimi ve işleyişi için sorumlu devlet kurumlarının açıkça tanımlanmış bir çerçevesi oluşturulmuştur. Fransa'daki turizm yönetim mekanizması, ulusal Turizm Yasasında belgelenmiştir. Bu nedenle, uluslararası turizm alanındaki faaliyetler, ulusal ve uluslararası turizmin ana gelişim yönleriyle ilgilenen ana danışma organı olan Ulusal Turizm Kurulu; Dışişleri ve Uluslararası Kalkınma Bakanlığı; Ticaret ve Maliye Bakanlığı; Fransız turizm markasını yurtdışında tanıtmak için oluşturulmuştur. Ulusal Turizm Ofisleri Federasyonu ve Turizm Teşvik Konseyi de bu faaliyetlere federal düzeyde katılmaktadır (Pecqueur, 2001).

Fransız turizm ürününün dünya pazarında tanıtılmasında yer alan çeşitli devlet ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin yanı sıra turizm alanındaki uzmanlar da ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelmektedirler. Organizasyonun faaliyetlerinin bir parçası olarak, Fransa'yı bir turizm destinasyonu olarak tanıtmak için her yıl yaklaşık 2000 etkinlik düzenlenmektedir: çeşitli reklam kampanyaları, medya temsilcileri için basın turları ve uluslararası turizm alanında profesyoneller için sergiler bunlar arasındadır (Hall, 2000).

Dışişleri Bakanlığı, faaliyetlerinde yurtdışındaki mevcut kültürel ve diplomatik ağa güvenmektedir. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın web sitesinde, Fransa'daki turizm sektörünün mevcut durumunu, devlet destekli etkinlikleri ve Dışişleri Bakanlığı'nın işlevlerini ayrıntılandıran dış politika bağlamında turizmin gelişimine ayrı bir bölüm de ayrılmıştır. Dış kültür politikası kapsamında, turizm hizmeti, Fransa dâhil olmak üzere katılımcı ülkelerin turizmi teşvik etmeye yönelik projelerini sunabilecekleri ve bu alandaki deneyimlerini paylaşabilecekleri turizm alanında çeşitli uluslararası etkinlikler düzenlemektedir (Pecqueur, 2001). Devlet düzeyinde yürütülen aktif çalışmalar sayesinde Fransa bugün turistler tarafından en sık ziyaret edilen ülkeler arasındadır. Ayrıca, bu akıllı politikanın sonuçları, Fransa'da turizm endüstrisinin gelişmesinden elde edilen yıllık gelirdir ve bu da ekonomik refahı önemli ölçüde olumlu etkilemektedir (Hall, 2000).

3. İSPANYA VE PORTEKİZ'DE UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

İspanya'ya bakıldığında turizm politikası konusunda çeşitli yaklaşımlar benimsemiştir. Örneğin, Velasco Gonzalez (2004) iki farklı odak tanımlar: Birincisi genel bir bakış ile alınan tüm kamu ve özel sektör önlemlerini analiz eden turizmi etkileyen ve çevre gibi turizm sektörünün müdahalesinin dışında kalan alanlar için daha geniş etkileri olan, altyapı, ekonomi ve kamu güvenliğidir. İkincisi ise; daha dar bir açı ile sadece hükümet önlemleri ve kararlarına odaklanan özellikle turizm sektörünün kendi alanlarını etkileyen sanayi ve yiyecek, içecek ticareti olarak örneklendirilmektedir. Bunlardan ikincisine daha fazla vurgu yapılırsa da, iki yaklaşım da önemlidir. Turizm politikasına ilişkin araştırmalar genellikle belirli ülkelere odaklanmış, konuyu ulusal politikanın bir dalı olarak analiz etmiş ve büyük, bölgesel blokları görev dâhilinde tutmuştur. (Hall ve Lickorish, 1991: 9).

İspanya ve Portekiz karşılaştırıldığında bu ülkelerin turizmle ilişkisinin yıllar boyunca farklılaştığını görebiliriz. İki ülkede de turizm politikasının evrimi, sosyo-ekonomik durumla ilgili üç ana aşamaya bölünebilir (Garay ve Canoves, 2011: 17):

a) Fordist öncesi aşama: Bu aşamada, 20. yüzyılın ilk yıllarında, her iki ülke de neredeyse aynı şekilde bir turizm politikası izlemiştir. Büyük ölçüde idari ve tarihsel faktörlere dayanan bu dönemde iki ülke arasında yoğun bir bilgi alışverişi olduğu ve birbirlerinden

etkilendikleri görülmektedir (Vicente, 1998: 11). Turizmin ülke ekonomisini büyütmek için sağladığı ekonomik faydalarından ziyade yurtdışında imajlarını güçlendirmelerini sağlayacak bir dizi turizm politikası oluşturulmuştur. Bu aşamada İspanya daha çok eğitim üzerinde durmuştur (Cunha, 2009: 15).

b) Fordist evre: İkinci evredir ve 1950 ile 1975 arası zamanı kapsamaktadır. Bu dönem bir dizi önemli gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Turistik kaynaklara sahip olan ülkeler turizmin ekonomik büyümenin anahtarı olduğunu anlamıştır ve İspanya da dış imajını geliştirmek için turizmi kullanmıştır (Correyero, 2008:17–21). Aynısını Portekiz de uygulamıştır (Fernandes, 2002: 22). Bu evrede turizm politikaları konusunda iki ülke arasında büyük farklılıklar da vardır. İspanyol hükümeti kendisini tamamen kitle turizmine adanmışken, Portekiz, geliri ve yatırımı maksimize etmenin bir yolu olarak bunun yerine daha kademeli bir turistik büyüme oranını sürdürmeyi seçmiştir. Aslında, kitle turizmi bu dönemin baskın temasıdır ve turizme dayalı kalkınma, turizmin en sık görülen ekonomi modelidir. (Cunha, 2009: 23)

c) Post-fordist evre: Bu dönemde (2001) İspanya ve Portekiz toplumu birlikte hareket etmeye başlamıştır. Her ikisi de para birimi olarak Euro (avroyu) kullanmaya başlamış ve benzer ekonomik inişler ve çıkışlar yaşanmıştır. Ekonomi ve turizm arasında çok yakın bir ilişki olsa da ilgili idari yapıları ve turizm planlama prosedürlerinin çok farklı olduğu görülmektedir. İspanya'nın merkeziyetçi turizm politikasının yerini özerk topluluklar tarafından denetlenen merkezi olmayan sistem almıştır. Bu üretim modeli gelir yaratma ve sektördeki değişimlere uyum sağlama açısından ve ayrıca rekabet, kalite ve sürdürülebilirliğe dayalı olduğu için Türkiye'de de uygulanmıştır (Fayos,1996: 19). İspanya, Portekiz ve İtalya bu modelin temsilcileridir. Turizme dayalı bu ekonomik gelişme, 1950'lerin başında kitle turizmi doğarken ortaya çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta ve Kuzey Avrupa ülkelerinin yatırımları Güney Avrupa'da turizm destinasyonlarında çok iyi bir yer bulmuştur. Bu model ile turizm sektörünün, bir döviz tedarikçisi olarak, dış ticaret açıklarını telafi edip dengeleyerek büyük bir istihdam sağlayıcısı haline geldiği görülmektedir (Alexander,1991: 96).

Bu bölgede turizm sektörü bir gelir maksimize edici olarak kabul edilmiş, bu nedenle turist sayısının niceliksel olarak artırma isteği, etkili bölgesel planlamanın olmaması sebebiyle turizm sektörünün en kârlı alanlarda konumlandırıldığı görülmüştür. Fordist üretim sistemine dayalı ekonomik büyüme modeli turizmi, birikimin ve ekonomik hayatın ana çekirdeği olarak gören bir ekonomi modelidir. Ayrıca turizm, dengenin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kısacası, bu sektör bir maden endüstrisi olarak kabul edilir. Bununla birlikte her iki ülke de sosyal ve çevre açısından yüksek bir bedel ödemiştir. (Harrison, 1992: 8)

Fordist dönemde ekonomik gelişmelerle bağlantılı olarak uygulanan turizm temelli modeller farklılık göstermiştir. İspanya'da hükümet, düşük maliyetli, kitlesel teknolojilerle desteklenen hızlı bir büyümeyi tercih etmiştir. Portekiz'de ise daha kaliteli, bir markaya dayalı, daha kademeli bir yaklaşım tercih edilmiştir. Her iki ülke de yaptığı seçimlerle, yurtiçi ve yurtdışındaki bir dizi koşuldan büyük ölçüde etkilenmiştir. Ancak Post-Fordist dönemde İspanyol turizminin yapısı korunmuştur. İspanya'nın deniz, kum, güneş turizmi ise büyümeye devam etmiştir (Cunha, 2003: 27). Çünkü İspanya'da turizmle ilgili ilk politika, kıyı çeşitliliğine

dayanmaktadır ve planlama mekanizmaları 1980'lerin ortalarına kadar harekete geçmekte zorlanmıştır. 1980'lerin sonlarına kadar turizmin çevresel boyutu değişmeye başlayarak ciddi bir şekilde operasyonel hale getirilmiştir.

4. İTALYA'DA UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

İtalya, kitle turizminin 1950'lerin sonlarında patlamaya başladığı uzun bir turizm geçmişine sahiptir (King 1991: 61). İlk stratejik turizm politikasında kıyı turizmi dışında bir turizm türünden bahsedilmemektedir, çünkü odak noktalarının turizmle bağlantılı olan farklı sektörlerdeki projeler olduğu görülmüştür (Pridham, 1996: 14). İtalyan hükümeti, turizmin önemli sektörlerden biri olduğu farkındalığıyla sürdürülebilir kalkınma için Ulusal Turizm Planını hazırlamıştır. Bu anlamda hassas turistik alanların korunması, turizm arzının çeşitlendirilmesi ve teşvik edilmesi için kampanyalar dâhil olmak üzere önlemlerle kitle turizmini çevresel kaygılarla uyumlu hale getirmek için ulusal hedefleri tanımlamıştır. Bununla birlikte turizm çıkarları ve paydaşları için motive edici projeler üzerinde durulmuştur. Böylelikle, alternatif turizm türlerinin geliştirilmesiyle gelir düzeyi yüksek turist potansiyelini çekmek adına bir çaba sarf edilmiştir. Bu durum da kitle turizmi gerçekleştirilen düşük fiyatlı bir destinasyon olarak bilinen bir ülkenin imajını olumlu yönde etkilemiştir (King, 1991)

İtalya'da, ulusal düzeyde turizm politikaları yetersiz kalmış ve bununla birlikte yeterli personel olmaması ve finansal kaynak yetersizliği de zorluklar oluşturmuştur. Turizm planlaması ve yönetimi üzerindeki yetkiler 1983'te bölgesel hükümetlere devredilmiştir, ancak ulusal ve bölgesel sorumlulukların dağılımı belirsizliğini korumuştur. (Almond,1988:854). Avrupa birliğine girdikten sonra ise İtalya'nın ekonomi politikasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Mevzuat ve politika öncelikleri gözetilerek bir takım kriterler oluşturularak İtalyan turizm politikasında önemli adımlar atılarak standartlara ulaşılmıştır(Weale, 2000: 65).

İtalya ayrıca, Avrupa'da sürdürülebilirlik beklentilerini de hiçbir şekilde kolaylaştırmamıştır. Bu nedenle, turizm ve çevreyi içeren politika entegrasyonuna yönelik ciddi bir ilerlemeden söz etmek de zordur. (King,1991: 81-82). Ancak, çevreyi diğer politikalarla bütünleştirme çabaları 1990'lardan önce olmasa da, 1980'lerin başında bölgesel politika ile bazı ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu da ülke turizmini olumsuz yönde etkileyen imajlardan biri olarak göze çarpmıştır (Pridham, 1996: 9).

5. ABD'DE UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

ABD Başkanı Reagan tarafından imzalanan ABD Ulusal Turizm Politikası Yasası 16 Ekim 1981'de yürürlüğe girmiştir. Bu kanun birkaç nedenden dolayı dikkat çekmektedir. Özellikle, yasanın içeriği, zamanlaması ve tarihi konuya ilginç bir hale getirmektedir. Çünkü turizme farklı bakış açıları getirmektedir. Turizmin ortaya çıkardığı çıkarımlar ve sorunları da dâhil olmak üzere mükemmel bir kamu politikası oluşturulmuştur. Turizmin döviz kazandırıcı yönü ve istihdam yaratma özelliği en çok üzerinde durulan konulardır. Diğer üzerinde durulan konulara bakıldığında ise, turizmin çevresel, sosyal ve kültürel etkileri, diplomatik ve göçmenlik sorunlarının çözümü yanı sıra tüketici koruma, yolcu taşımacılığı, halk eğitimi ve daha birçok ekonomik faktörden oluşan konuları içermektedir (Hayes,1982: 124).

Bu perspektif göz önüne alındığında hükümetlerin turizme dâhil olması ve turizm faaliyetlerinin gelişiminin önemli bir parçası olması kaçınılmazdır. Ulusal Turizm Politikası Yasası, hem koordinasyonu hem de yöneticiliği sağlamaya çalışmaktadır. Turizm sadece bir kamu politikası sorunu değildir. Aynı zamanda önemli bir ticari ve özel sektör faaliyetidir ve hem kamusal hem de özel çıkarların etkileşiminin bir ürünüdür (Edgell,1983: 63).

Ulusal Turizm Politikası Yasası ile önce bir turizm politikası oluşturulmuş ve sonrasında, Ticaret Bakanına turizmle ilgili belirli görevler verilmiştir. Son olarak turizm için revize edilmiş bir idari yapıyı rekreasyonla ilişkilendirerek sınırları çizilmiştir. Bu şekilde faaliyetlerin her ikisinin de sadece ekonomik yönü değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, çevresel ve diğer boyutları da dikkate alınmaktadır. Bu yasayla hedeflenen faydalar şunlardır:

- Turizm ve rekreasyon sektörlerinin ekonomik refaha, tam istihdama ve Amerika Birleşik Devletleri'nin uluslararası ödemeler dengesine katkısını optimize etmek; Amerika Birleşik Devletleri'nin coğrafyası, tarihi ve etnik kökeninin kişisel gelişim, sağlık, eğitim ve kültürlerarası imajına katkıda bulunmak,
- Turizm ve rekreasyonun diğer ulusal mevzuatlarla uyumluluğunu sağlamak,
- Enerjinin geliştirilmesi ve korunması, çevrenin korunması ve ulusal kaynakların makul kullanımını sağlamak (Waters, 1983: 27).

Bu yaklaşım, önceki yönetimlerle kıyaslandığında ticari ve ödemeler dengesi yönleriyle sınırlanan ve bir kamu politikası aracılığıyla sorun çözme yöntemi olması açısından çok farklı bir yaklaşımdır. Yasa ile birlikte Ticaret Bakanlığı bünyesinde Birleşik Devletler Seyahat ve Turizm İdaresi (USTTA) kurulmuştur. Bu kuruluşun organları Seyahat ve Turizm Ticaret Bakanlığı Müsteşarı ile Turizm Pazarlamasından Sorumlu Ticaret Bakan Yardımcısından oluşmaktadır. Günümüzde USTTA Başkanı'nın rütbesi en azından teorik olarak Uluslararası Ticaret başkanına denk sayılmaktadır (Edgell, 1983:63).

Kanun ayrıca iki organın daha kurulmasına olanak sağlamıştır. Bunlardan ilki, Ticaret Bakanı ve Seyahat ve Turizm Sorumlu Müsteşardan oluşan ve sırasıyla başkan ve başkan yardımcısı olarak görev yapan Ulusal Turizm Politikası Konseyi'dir. Diğer üyeleri ise, Yönetim ve Bütçe Ofisi ve Uluslararası Ticaret İdaresi ile Enerji, Devlet, İçişleri, Çalışma ve Ulaştırma Dairelerinden atanır. Konseyin koordinasyon işlevi vardır. İkinci organ, Ticaret Bakanlığı'nın ticari faaliyetleri koordine etmek için tasarlanmış olduğu Seyahat ve Turizm Danışma Kurulu'dur. Kurul, seyahat ve turizm sektöründe yer alan ve farklı coğrafi bölgeleri ve sektörün farklı alt sektörlerini temsil eden kuruluşlardan Ticaret Bakanlığı tarafından atanan 15 üyeden oluşur. Kurulun amacı, yasanın uygulanması konusunda bakanlığa tavsiyede bulunmak gibi oldukça dar bir amaçtır (Hayes,1982:124).

6. MEKSİKA'DA UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

Meksika turizmi incelendiğinde hem modernleşmeye hem de gelenekçiliğe tam olarak uymadığı görülmektedir. Bununla birlikte kalkınma ve büyümenin ülkeye yayılması açısından hem özel sektöre hem de kamuya özel önem verildiği görülmektedir. Bu şekilde, turizm dinamizminin neoliberalizmden ziyade, devletçi bir perspektifin yanında yer aldığı görülmektedir. Bürokratik engellerin çok az olduğu, ihracata yönelik bir sektör olduğu

görülmektedir. Büyüme son derece hızlı olmuştur ve sektör büyük ölçüde özelleştirilmiştir (Looney, 1990:43). Bununla birlikte alternatif pazarın tek başına aynı veya daha iyi sonuçlar üretebileceğini öne süren olası bir karşı olgu da vardır. Turizm gelişimini etkileyen yolsuzluk ve diğer verimsizliklerle ilgili görüşler ise oldukça yaygındır. Politikacılar ve siyasi bağlantı sağlayanlar, sektörün büyümesinden yararlanmışlardır, ancak bu tür hikâyelerin özelleştirme ve pazar yönelimine doğru hareketten bu yana çoğaldığı belirtilmektedir. Daha önemli nokta, Meksika'da turizm büyük ölçüde devlet eyleminin bir ürünüdür (Page,1994: 615).

Devlet yetkilileri, özellikle erken dönemde kendi turizm tanıtım vizyonlarını uygularken birkaç yerel kısıtlamayla karşılaşmıştır. Ancak ihracat pazarını hedefledikleri için bazı seçenekler fiilen kapanmıştır. Çok sayıda yabancı turisti çekmek için Meksika'nın öncelikle yabancı otel zincirlerini çekmesi gerekiyordu. İsim bilinirliği, güven ve turizm üreten pazarlarla olan bağları ile çok önemli bir pazar oluşturmuştur. Zamanla bu zincirler, yerel otel pazarının en lüks ve kazançlı bölümünü büyük ölçüde kontrol etmek amacıyla, Meksikalı iş gruplarıyla büyük ölçekli yerel ortaklıklar kurmuştur. Bu nedenle, uluslararası turizmin yapısı ticari açıdan Meksika özel sektörünün gelişiminin önünü kapattığı şeklinde bir yargıya varılamaz. Yine de turizm sektöründeki herhangi bir işletmeye özgü avantajlar, kontrolü mülkiyetten ayırma yeteneği ve konaklama ürününün kendi doğal yapısı, yerel ekonomiye daha az bir fayda sağladığına işaret etmektedir (Turner,1976: 253).

Devlet yetkilileri böyle bir sonucu öngörmüş ve bunun sonucunda Meksika gelecekteki kalkınma modellerini önemli ölçüde yapılandırmıştır. Bu durum da göstermektedir ki turizm çalışmaları, çağdaş orta düzey politik ekonomi ve kalkınma teorilerinden yararlanabilmektedir. Turizm politikaları geliştirilirken, analistler, maliyet-fayda analizine sıklıkla eşlik eden, bir çıkmazın üstesinden gelebilmekte ve nihayetinde daha derin analizler yapabilmektedirler. Böyle bir yaklaşım sektörel karşılaştırmayı kolaylaştırmaktadır. Devlet politikalarıyla turizm, diğer sektörlerle karşılaştırılabilir ve bu gibi benzer karşılaştırmalar uluslararası endüstriyel organizasyonlar düzeyinde de yapılabilir ve bu anlamda da hükümet politikalarına ilham verici olabilmektedir (Wood,1979: 285).

7. ÇİN'DE UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

Turizm gelişimini teşvik etmek ve ulusal ekonomiye katkısını hızlı bir şekilde artırmak için Çin Hükümeti, ulusal turizm gelişimi için hükümetin turizm geliştirme ve yönetiminde baskın bir rol oynadığı “Hükümet Liderliğindeki Turizm Geliştirme Stratejisi”ni benimsemiştir (Kuang, 2001). Politika oluşturma ve uygulama için ulusal ve çeşitli yerel düzeylerde turizm idari teşkilatından oluşan bir turizm yönetim sistemi kurulmuştur. Ulusal düzeyde, Çin Ulusal Turizm İdaresi (CNTA), doğrudan Devlet Konseyi'ne (Çin'in devlet gücünün en yüksek yürütme örgütü) rapor veren en üst idari turizm örgütüdür ve turizm politikalarının oluşturulması, geliştirilmesi ve tanıtımından sorumludur. Yerel düzeyde, turizm idari teşkilatı yerel yönetimler tarafından kurulur. Doğrudan yerel belediye yönetimine rapor verir ve yerel kalkınma ve turizmin kamuya ait yönetiminden sorumludurlar (Zhang, Chong ve Ap, 1999). Turizm politikaları, çıkar grupları arasındaki müzakere ve koordinasyonun sonuçları değil, hükümet yetkililerinin öneri ve tartışmalarının sonuçlarıdır (Airey ve Chong, 2010; Zhang, 2003). Çin'deki turizm politikasını “Çin Hükümeti tarafından dünyadaki sorunlar, endişeler ve

fırsatlarla başa çıkmak için formüle edilen ve uygulanan birbiriyle ilişkili kararlar (veya kararsızlıklar) ve eylemler (veya eylemsizlikler) olarak tanımlanmaktadır. Çin Ulusal Turizm İdaresi (CNTA) esas olarak belirli turizm politikalarının oluşturulmasından sorumludur ve bu özel turizm politikaları genellikle bir yönetmelik veya düzenleme şeklindedir (Chong, 2000). Yerel düzeyde (yani şehir veya ilçe), yerel belediye yönetimi, turizm politikalarının oluşturulmasından esas olarak sorumludur ve yerel turizm idari teşkilatı, yerel belediye yönetimine turizm politikası oluşturma konusunda önerilerde bulunma özerkliğine sahiptir (Chen, 1999). Tarihi ve idari düzenlemeler nedeniyle, Çin'deki doğal ve kültürel turizm kaynakları genellikle turizm idari teşkilatı yerine birkaç ayrı devlet kurumu tarafından yönetilmektedir. Bu kurumlar inşaat, kültür ve miras ormancılığı, bahçeler ve hatta ilçe veya kasaba yönetimlerinden sorumlu büroları veya departmanları içermektedir. Ayrıca, turizm endüstrisinin çok sektörlü ve parçalı yapısı nedeniyle, bazı turizm politikalarının uygulanması, Ticaret Bürosu, Belediye İnşaat Dairesi, Polis ve Asayiş Daireleri gibi diğer devlet kurumlarının yardımına ihtiyaç duymaktadır. Buna göre, turizm politikasının etkin bir şekilde uygulanması, bu “diğer” ilgili kuruluşların işbirliği olmadan gerçekleştirilemez (Lo, Yip ve Cheung, 2000).

8. ALMANYA’DA UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

Almanya merkezi ve bölgesel önlemlerle şirketlerin serbestçe kurulması, ücretsiz fiyat sürecinin teşvik edilmesi, etkin bir vergi kanunu, devlet veya kamu arazilerinin satın alınması veya uzun süreli kullanımı gibi piyasa güçlerinin tam olarak ortaya çıkması için hızlı ve bürokratik engelleri aşan ekonomik politikalar uygulamaktadır. Bununla birlikte Almanya’da turizm, yaratıcı ve esnek küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) sayesinde sağlam ve güçlü bir şekilde gelişmiştir. Daha sonra ağırlıklı olarak yabancı ziyaretçilere hitap etmek için, devlet kontrolünde batı zincirlerinde modellenen büyük ölçekli oteller açılmıştır (Hill, 1993).

1990'dan beri turizm eğilimlerinin analizi Alman pazarının iki temel özelliğine göre belirlenmektedir. Birincisi, yüzyılın son çeyreğinde Almanya, turistlerin ve turizmle ilgili sermayenin net ihracatçısı olmuştur (Schnell, 1998) ve ikincisi, Alman turistik ürünlerinin ve deneyimlerinin tüketimine yerli ziyaretçiler hakim olmuştur. 1990'lar boyunca, yerli ziyaretçilerin yabancı misafirlere oranı, neredeyse sabit kalmıştır (Sporel, 2000). Nispeten yüksek harcama yapan yabancı ziyaretçilerin kısıtlı hacmine, yerleşik destinasyonlarda en azından ziyaretçi sayısını ve pazar payını korumaları amacıyla derin bir endişe hüküm sürmüştür. 1990'lar boyunca Alman pazarı, “hem üretim hem de tüketimde önemli mekânsal farklılıklar ve yeniden düzenlemelerle birlikte esas olarak iç kaynaklardan gelen mütevazı bir genişleme ile karakterize edilmiştir (Schnell, 1998).

9. İNGİLTERE’DE UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

Turizm endüstrisi, İngiltere tarafından, ekonomik bağlamda, deniz aşırı ziyaretçileri çekmek ve yurtdışına seyahat etmek istemeyen veya seyahat edemeyen turistler için iç turizm fırsatları sağlamak için zayıf ulusal para biriminden yararlanabilen potansiyel bir büyüme sektörü olarak görülmüştür. Turizm, David Cameron tarafından, hükümetin turizmin istihdam ve ekonomide büyüme sağlayabileceğine olan inancını açıkça belirttiği ilk büyük politika açıklamalarından birinin konusu olmuştur. Fakat 2008’de başlayan ekonomik kriz İngiltere’de

ve dünya çapında turizm endüstrisi üzerinde dramatik etkiler yaratmıştır. Krizin başlangıcında, 2009'un ilk çeyreğinde, küresel turizm gelişleri yüzde sekiz, Avrupa'da uluslararası gelişler yüzde 10 azalmıştır (Smeral, 2010). İngiltere'de aynı dönemde 184 milyon sterlinlik iç turizm gelirindeki düşüş, 2008-2009'da gelen turizm gelirindeki 142 milyon sterlinlik bir artışla kısmen dengelenmiştir. (Webber, Bucelatto ve White, 2010). 2011'in sonunda, İngiltere'ye uluslararası varışlar yüzde 3,3 fazlaşmış ve turistlerin harcamaları yüzde 6,5 oranında artmıştır (Smeral, 2010).

İngiltere turizm politikasının amaçları açıkça pazar önlemleri ve üretkenlik kazanımlarına odaklanmaktadır. Mevcut politika aynı zamanda düzenleme, ticaret dengesi, beceri geliştirme ihtiyacı, zayıf endüstri koordinasyonu ve yetersiz işaretleme açısından yönetimin politika yönünü aşamalı olarak geliştirmektedir (Smeral, 2010). Bu artımlı gelişmeler ayrıntılı ve genellikle kuralcı olmuştur, ayrıca turizm politikalarının oluşumu üzerinde de güçlü bir etkiye sahiptir (Hall ve Jenkins, 1995).

10. TAYLAND'DA UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

Tayland'da turizm politikasını etkileyen karşılıklı etkileşimler bulunmaktadır. Burada özellikle turizmle ilgili üç politikanın uygulanmasında zorluklar yaşanmıştır. Devletin çeşitli yapısal rolleri, politikaların iş performansı üzerindeki etkileri, ulusal önceliklerle karşılaştırıldığında yerel yönetimin meşruiyeti ve desteği gibi hiyerarşik politika süreçleri ve patron-müşteri ilişkileri etrafında gerilimler yaşanmıştır. 2002 yılında ise Tayland terörizmden kaynaklanan güvenlik endişelerine rağmen Asya'nın en hızlı büyüyen pazarlarından biri olduğunu ortaya koymuştur. Turizm; istihdam, gelir ve döviz yaratma potansiyeli nedeniyle, Tayland'da ulusal bir öncelik haline gelmiştir. Bu nedenle turizm geliştirme planları hazırlanmıştır (Dove, 1994).

● Birinci Beş Yıllık Turizm Geliştirme Planı (1977-1981)

Uluslararası turizm, 17. yüzyılda başta Portekizli, İngiliz, Hollandalı ve Fransız olmak üzere Avrupalı gezginlerin ilk ziyaretleriyle başlamıştır. Kitle turizmi, özellikle eğlence endüstrisi, Asya'daki Amerikan askerlerinin varlığı nedeniyle 1960'ların sonlarında gelişmiştir. Denizaşırı ziyaretçilerin toplam harcamalarının yaklaşık üçte biri 1966'dan 1971'e kadar olan dönemde eğlenceye sarf edilmiştir (Meyer, 1988). 1960'dan 1973'e kadar gelenler yılda yüzde 20 artarak, oda sayısında yüzde 32'lik bir artış sağlamıştır. Gerçekten de turizm, Tayland halkı için döviz geliri ve istihdam sağlamıştır. Aynı zamanda, Tayland, Asya'nın cinsel cenneti olarak ün kazanmıştır (Dove, 1994).

Hükümet, sanayiye geliştirmek için 1969'da Tayland Turizm Örgütü'nü (TOT) kurmuştur. Turizmin ekonomik değerini kabul eden Tayland hükümeti, turizm gelişimini ilk kez 1977-1981 Dördüncü Ulusal Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planına dâhil etmiştir. Bu planda hükümetin başlıca amaçları, döviz kazancını artırmak ve turizm yoluyla ticaret ve ödemeler dengesindeki ulusal açığın azaltılmasına yardımcı olmak olmuştur (Meyer, 1988).

● İkinci Beş Yıllık Turizm Geliştirme Planı (1982-1986)

Ekonomik kazanımlar ile çevre ve kültür arasındaki artan gerilim devam etmiştir, ancak hükümet Tayland'da kitle turizmini geliştirmeye kararlı kalmıştır. İkinci Turizm Kalkınma

Planı'nın (5. Ulusal Sosyal ve Ekonomik Planda yer alan) birincil hedefleri, tanıtım ve pazarlamayı yoğunlaştırarak endüstriyi genişletmeye, turizm destinasyonlarını geliştirmek için kamu yatırımlarını desteklemeye ve hizmet işletmelerinde özel sektör yatırımlarına odaklanmaktır. 1982'de turizm en fazla döviz kazandıran sektör haline gelmiştir. Otel inşaatını teşvik etmek için vergi indirimleri sağlanmış ve böylece 1986 ile 1990 yılları arasında otel odalarında yüzde 44'lük bir büyüme sağlanmıştır (Dove, 1994).

- **Üçüncü Beş Yıllık Turizm Geliştirme Planı (1987-1991)**

Üçüncü Beş Yıllık Turizm Kalkınma Planı (1987-1991), bir dizi ekonomik sorun altında üretilmiştir. Bu tür sorunları çözmek için turizmin geliştirilmesi ve tanıtılması, ulusal kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde temel araçlar olarak kullanılmıştır. Turizm gelişimi için iki eylem planı belirlenmiştir. Bunlardan birincisi; pazarlama, araştırma, reklam ve tanıtım ve de halkla ilişkilere vurgu yapılmasıdır. İkincisi ise; tesislerin iyileştirilmesi dâhil turizm kaynaklarının geliştirilmesidir (Li ve Zhang, 1997).

- **Dördüncü Beş Yıllık Turizm Geliştirme Planı (1992-1996)**

Bu plan bir kriz ortamında geliştirilmiştir ve turizm kaynaklarının yenilenmesi, restorasyonu ve bakımına odaklanmıştır. Bunun nedeni yalnızca kaynakların çoğunun zaten tükenmiş olması değil, aynı zamanda Tayland'ın bölgesel turizm merkezi olarak diğer Asya ülkeleriyle rekabet etmek zorunda kalmasıdır. Popüler turistik destinasyonlar, kalite ve çevresel iyileştirmeler açısından öncelik almıştır. Bu koşullar ise 1991'de turist girişlerinin yaklaşık yüzde 4'lük bir düşüşle 5,1 milyona gerilemesine neden olmuştur (Dove, 1994).

- **Beşinci Beş Yıllık Turizm Geliştirme Planı (1997-2001)**

1991'deki Körfez Savaşı ve 1997'deki Asya mali krizine rağmen gelen turistlerin hacmi istikrarlı bir şekilde yıldan yıla artmıştır. Taylandlı otelciler, operasyonlarında ithal edilen ürünlerin daha yüksek maliyetini telafi etmek için fiyatları ortalama yüzde 20 oranında arttırmıştır, fakat yine de çoğu uluslararası pazarda paranın karşılığını güçlü bir şekilde alabilmiştir. Medyada siyasi ve sosyal huzursuzluk imajlarıyla dolu bir bölgede ucuz ve güvenli bir destinasyon olarak Tayland'a odaklanan "*İnanılmaz Tayland*" pazarlama kampanyası etkin bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Li ve Zhang, 1997).

- **Altıncı Beş Yıllık Turizm Geliştirme Planı (2002-2006)**

Destinasyonlardaki aşırı gelişmenin olumsuz etkilerinden ders alan hükümet, turizmi Tayland'ın gelecekteki ekonomik ve sosyal kalkınmasında merkezi bir rol oynayan ve oynamaya devam edecek bir ekonomik faaliyet olarak kabul etmiştir. Turizm kaynaklarının dikkatli yönetiminin Tayland'ın eşsiz doğal ve kültürel mirasının korunması için itici bir güç olabileceğini vurgulamıştır. Tayland Hükümeti aracılığıyla uluslararası rekabetçi, çevresel açıdan sürdürülebilir ve sosyal açıdan sorumlu turizmin geliştirilmesine kendisini adanmıştır (Meyer, 2010).

11. TÜRKİYE'DE UYGULANAN TURİZM POLİTİKALARI

Turizm sektöründeki gelişmeler planlı dönemle birlikte ortaya çıkmıştır. Planlı dönemin öncesi yaşanan dönemde turizm alanında göze çarpan bir gelişme olmadığı görülmektedir (Büyükşalvarcı, Şapıcılar ve Bayrakçı, 2016). Kalkınma planları, var olan kaynakların verimli kullanımını olanaklı kılarak ekonomik ve toplumsal refahı yönetmeyi hedeflemektedir. Tüm alanlarda politika önceliklerinin en etkin olarak düzenlendiği kalkınma planları, her sektör için yönlendirici amaçların belirlenmesini ve bu amaçlar içerisinde uyumun sağlanmasını amaçlayan yol haritalarıdır. Bu kapsamda kalkınma planları, kendi döneminin ekonomik, sosyal ve politik koşulları düşünülerek ele alınmalıdır.

İlk plan olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yıllarını kapsar. Dönemin başlangıcı olan 1963'te Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte turizme verilen önemi ve önceliği gösteren önemli bir kurumsal gelişme yaşanmıştır (DPT, 1963: 9). Bu planın amacı, örgütlenme ve tanıtım faaliyetleriyle turist sayısının ve turizm gelirlerinin maksimize edilmesi olmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın atıldığı sağlam temeller üzerine hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de daha ayrıntı içeren değişikliklere yer verilmiştir. Bu plan turizm politikasında yayılma değil de, bir yığılma hedeflemiştir ve bu yatırımların turizm potansiyeli yüksek olan bölgelerde yoğunlaşmasını hedeflemiştir (DPT, 1968:11). Bu planda en çok dikkat çeken nokta altyapı yatırımlarının yapılmasını; ayrıca iç turizmin de canlandırılmasını amaçlamıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise yatırım ve tanıtım faaliyetlerine devam edilmesi gereğini vurgulamıştır. Özel sektörün hâlihazırda nitelikli ve kaliteli hizmet üretmediğinden hareketle, özel sektörün geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (DPT, 1972: 10). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kitle turizmi benimsenerek turizm çekicilikleri yüksek bölgelere öncelik verilmesini; konaklama arzının artırılmasını ve iç turizm hareketliliğinin artırılması amaçlanmaktadır ve bu dönem 1979-1983 yıllarını kapsamaktadır (DPT, 1979: 12). Bu planda iç turizmi canlandırmak ile ilgili en etkili adım kamu kuruluşlarına ait kamplar, dinlenme tesisleri ve eğitim tesislerinden faydalanarak imkânların genişletilmesidir. Bu dönemde yaşanan ekonomik ve siyasi sorunların yarattığı engellere Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulama alanını daraltmıştır. Çünkü bu dönemde vuku bulan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi de planın uygulanmasını zorlaştırmıştır. Daha önceki dönemlerde kitle turizmi gelişimi için alınan kararlar, dışa açılan ve büyüyen bir ülke ekonomisi hedefiyle yerini turizmin çeşitlendirilmesi anlayışına bırakmıştır (DPT, 1984: 17). Tarih, kültür, festival ve sağlık turizmi başta olmak üzere turizmde çeşitlilik sağlanması başlıca hedeflerdendir. Ayrıca 1982 yılında sektörel olarak yapılandırılmaları içeren bir kanun olan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu çıkarılmıştır, bu kanun turizm sektörünü ilgilendiren en önemli ve temel bir yasadır. Zaman zaman ülkelerde belirli sektörlerin desteklendiği, teşvik edildiği görülmektedir. Bu sebeple Türkiye'de, özel sektörü turizm alanına yatırım yapmaya teşvik etmek maksadıyla bu kanun yasalaştırılmıştır. Turizm sektörünün gelişmesini, ülke ekonomisine ve istihdamına katkı sağlanmasını amaçlayan bir kanun olan 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanununun içeriğinde, turizm hizmeti ile bu hizmetin gereği kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezlerinin tespiti ile turizm merkezlerinin geliştirilmelerine, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine, düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin hükümleri kapsar.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi bir önceki dönemin politika hedefleri amaçlarının devam ettirildiği bir dönem olmuştur. 1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı plan ayrıca yerli tur operatörlerini teşvik ederek ve turizm sektöründe niteliği öncelemiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise aynı şekilde devamlılığı sağlamıştır. (DPT, 1989:17). 2001-2005 yıllarını kapsayan ve “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı” başlığını taşıyan Sekizinci Plan döneminde Türkiye'nin bilinen ve tanınan önemli bir turizm ülkesi haline geldiği görülmektedir. Bu döneme kadar gerçekleştirilen yatırımlar ve sağlanan teşvikler turizmi ülke ekonomisinde önemli bir noktaya getirmiştir. (DPT, 2000:7). Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminin (2007-2013) turizm politikası amaçları ise kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapılması, sertifikasyon sistemine geçilmesi ve turizmin tüm yıla yayılması gibi başlıklar oluşturmuştur (DPT, 2006:5).

Onuncu Kalkınma Planı ise, Türkiye'ye sağlık turizmi potansiyelini kaliteli ve ucuz hizmet avantajı sunduğu için etkin kullanılmasını önermektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 19). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ilk kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), 15 yıllık bir çalışmanın ilk beş yıllık dilimini içermektedir. Her alanda rekabetçiliği ve verimliliği arttırmayı amaçlayan bu planının asıl hedefi ise değer üreten, adil paylaşan, daha güçlü ve refaha ermiş bir Türkiye inşa etmektir (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019:10).

02.03.2007 tarih ve 26450 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013)” ise, turizm sektöründe, kamu ve özel sektörün yönetim ilkesi çerçevesinde işbirliğini gündeme taşıyan ve bu politikaların uygulanmasına yönelik değerler üretmeyi hedefleyen bir eylem planıdır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007). Katılımcı planlama anlayışı ile hazırlanan bu plan ile üretim, yönetim ve uygulama süreçlerinde sektörel açıdan yol gösterici olması temel amaç olarak kabul edilmiştir. Türkiye Turizm Stratejisi-2023 çalışmasının temelinde yer alan bu yaklaşım, çalışmanın noktasal değil bölgesel, emredici değil, yönlendirici, statik değil dinamik bir çerçevede geliştirilmesini olanaklı kılmaktadır. Bu kapsamda 2023 yılı hedeflerini özetlersek;

- Turizm sektörüne, Avrupa Birliği'nin Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre accession Assistance -IPA) Programı çerçevesinde destek alınması için çalışmalar gerçekleştirmek.
- Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme (KOBİ) tanımına giren turizm konaklama tesislerinin yanı sıra seyahat acentelerinin de bu destekten yararlandırılmalarını sağlayacak vergi rejiminde düzenlemeler yapılacaktır.
- Turizm sektöründe yabancı sermayenin ülkemize yatırım yapması sağlanacaktır.
- Turizm yatırımlarının kısa dönemde yenilenmesine yönelik ihtiyaçları giderilecektir.
- Turizm yatırımlarının teşviki süreci kapsamında tanıtım ve pazarlama politikaları geliştirilecektir.
- Turizmin çeşitlendirilmesini, tüm yıla ve yurda yayılmasına imkân veren projeler geliştirilerek kıyıların dışındaki bölgelere de yatırım yapılması teşvik edilecektir.

- Öncelikli turizm türlerine (kültür, termal ve kış turizmi) ve gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak bölgesel düzeyde sektörel teşvik mekanizmaları geliştirilecektir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

SONUÇ

Ülkelerin uyguladığı turizm politikalarını incelediğimizde İspanya’da fordist öncesi evrede uluslararası bir imaj çalışması yapılırken, fordist evrede kitle turizmine yönelmiş, Portekiz ise kademeli bir artış tercih etmiştir. Post fordist dönemde hem İspanya hem de Portekiz’de turizm sektörü, gelir maksimize edici olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle turist sayısını niceliksel olarak artırma isteği ve turizm sektörünün en kârlı alanlarda konumlandırıldığı görülmüştür. Hatta bu üretim modeli gelir yaratma ve sektördeki değişimlere uyum sağlama açısından ve rekabet, kalite ve sürdürülebilirliğe dayalı olduğu için Türkiye’de de uygulanmıştır. İspanya’da hükümet, düşük maliyetli, kitlesel teknolojilerle desteklenen hızlı bir büyümeyi tercih etmiştir. Portekiz’de ise daha kaliteli bir markaya dayalı daha kademeli bir yaklaşım tercih edilmiştir. Her iki ülkede yaptığı seçimlerle, yurtiçi ve yurtdışındaki bir dizi koşuldan büyük ölçüde etkilenmiştir. Ancak post fordist dönemde İspanyol turizminin yapısı korunmuştur. İspanya’nın deniz, kum, güneş turizmi ise büyümeye devam etmiştir (Cunha, 2003: 27). Çünkü İspanya’da turizmle ilgili ilk politika, kıyı çeşitliliğine dayanmaktadır. İtalya’nın da turizm politikasına çok öncelik vermediği görülmüştür. Ancak Avrupa Birliği ile turizm politikalarına daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Turizm planlanması 1983 yılında bölgesel hükümetlere devredilmiştir. Ancak ulusal ve bölgesel sorumlulukların dağılımı belirsizliğini sürdürmüştür. Personel ve finansal eksiklikler de İtalya için sorun oluşturmuştur. Bununla birlikte İtalya’da sürdürülebilirliğe yeterince önem verilmediği görülmüştür. Amerika’da ise 6 Ekim 1981’de yürürlüğe giren Amerika Başkanı Reagan tarafından imzalanan ABD Ulusal Turizm Politikası Yasası ile turizm politikaları ilk kez belirlenmiştir. Turizmin dövizdeki rolü, kazançlar ve istihdam yaratma en çok üzerinde durulan konulardır. Diğer konular ise turizmin çevresel, sosyal ve kültürel etkileri, diplomatik ve göçmenlik sorunlarının yanı sıra tüketici koruma, yolcu taşımacılığı, halk eğitimi ve daha başka ekonomik unsurlardır. Ulusal Turizm Politikası Yasası, hem koordinasyonu hem de yöneticiliği sağlamaya çalışmaktadır. Turizm sadece bir kamu politikası sorunu değildir. Aynı zamanda önemli bir ticari ve özel sektör faaliyetidir ve hem kamusal hem de özel çıkarların etkileşiminin bir ürünüdür.

Meksika’nın turizm politikası incelendiğinde modernleşmeye ya da bağımlılık yorumlarına tam olarak uyulmadığı görülmektedir. Bununla birlikte büyüme ve dağılımı açıklarken özellikle devlete ve sektöre özel önem verildiği görülmektedir. Bu şekilde, turizm dinamiğinin neoliberalizmden ziyade devletçi bir perspektifin yanında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bürokratik engellerin çok az olduğu, ihracata yönelik bir sektör olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda büyüme son derece hızlı olmuştur ve sektör büyük ölçüde özelleşmiştir. Aynı şekilde alternatif pazarın tek başına aynı veya daha iyi sonuçlar üretebileceğini öne süren olası bir karşı olgu da ortaya atılmıştır. Bununla birlikte çok sayıda yabancı turisti bu yeni ve uzak destinasyona çekmek için öncelikle yabancı otel zincirleri ile anlaşmalar yapılmıştır. Marka yaratma, güven ve turizm üreten pazarlarla olan bu bağlar Meksika turizmini neredeyse vazgeçilmez bir hale getirmiştir. Zamanla bu otel zincirleri, yerel

otel pazarının en lüks ve kazançlı bölümünü büyük ölçüde kontrol etmek için Meksikalı iş gruplarıyla büyük ölçekli yerel ortaklıklar kurmuştur ve Meksika bu şekilde gelecekteki kalkınma modellerini önemli ölçüde yapılandırmıştır.

Fransa'da ise Turizm Bakanlığı'nın yönetim düzeyinde kurumsal bir biriminin olmadığı bilinmektedir. Fransa'daki turizm yönetim mekanizması, ulusal Turizm Yasasında belgelenmiştir. Böylece uluslararası turizm alanındaki faaliyetler bu tür kurumlar tarafından yürütülmektedir. 2014 yılından bu yana ülkenin turizm sektörü Dışişleri Bakanlığı tarafından denetlenmektedir. Fransa'yı bir turizm destinasyonu olarak tanıtmak için her yıl çeşitli reklam kampanyaları düzenlenmektedir.

Turizm gelişimini teşvik etmek ve ulusal ekonomiye katkısını hızlı bir şekilde artırmak için Çin Hükümeti, turizm geliştirme ve yönetiminde baskın bir rol oynadığı bir "Hükümet Liderliğindeki Turizm Geliştirme Stratejisi"ni benimsemiştir (Kuang, 2001). Politika oluşturma ve uygulama için ulusal ve yerel düzeylerde turizm idari teşkilatından oluşan bir turizm yönetim sistemi kurulmuştur. Ulusal düzeyde, Çin Ulusal Turizm İdaresi (CNTA), doğrudan Devlet Konseyi'ne (Çin'in devlet gücünün en yüksek yürütme örgütü) rapor veren en üst idari turizm örgütüdür ve turizm politikalarının oluşturulması, tanıtımı ve geliştirilmesinden sorumludur. Yerel düzeyde, turizm idari teşkilatı yerel yönetimler tarafından kurulmaktadır. Doğrudan yerel belediye yönetimine rapor verirler, yerel kalkınma ve turizmin kamu yönetiminden sorumludurlar (Zhang, Chong ve Ap, 1999). Turizm politikaları, çıkar grupları arasındaki müzakere ve koordinasyonun sonuçları değil, hükümet yetkililerinin öneri ve tartışmalarının sonuçlarıdır (Airey ve Chong, 2010; Zhang, 2003). Çin Hükümeti, Çin'deki turizm politikasını dünyadaki sorunlar, endişeler ve fırsatlarla başa çıkmak için formüle edilen ve uygulanan birbiriyle ilişkili kararlar (veya kararsızlıklar) ve eylemler (veya eylemsizlikler) olarak tanımlamaktadır.

Almanya, merkezi ve bölgesel önlemlerle şirketlerin serbestçe kurulması, ücretsiz fiyat sürecinin teşvik edilmesi, etkin vergi kanunu, devlet veya kamu arazilerinin satın alınması veya uzun süreli kullanımı gibi piyasa güçlerinin tam olarak ortaya çıkması için hızlı ve bürokrasi engellerini aşan ekonomi politikaları uygulamaktadır. Bununla birlikte Almanya'da turizm, yaratıcı, esnek, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) sayesinde sağlam ve güçlü bir şekilde gelişmiştir. Daha sonra ağırlıklı olarak yabancı ziyaretçilere hitap etmek için, devlet kontrolünde batı zincirlerinde modellenen büyük ölçekli oteller açılmıştır (Hill, 1993).

İngiltere'ye bakıldığında ise turizm endüstrisi, İngiltere tarafından, ekonomik kriz bağlamında, denizaşırı ziyaretçileri çekmek ve yurtdışına seyahat etmek istemeyen veya seyahat edemeyen turistler için iç turizm fırsatları sağlamak için zayıf ulusal para biriminden yararlanabilen potansiyel bir büyüme sektörü olarak görülmüştür. Turizm, David Cameron'un Mayıs 2010'da seçilmesinin ardından, hükümetin turizmin istihdam ve ekonomide büyüme sağlayabileceğine olan inancını açıkça belirttiği ilk büyük politika açıklamalarından birinin konusu olmuştur.

Tayland'da ise turizm politikasını etkileyen karşılıklı etkileşimler bulunmaktadır. Burada özellikle turizmle ilgili üç politikanın uygulanmasında zorluklar yaşanmıştır. Devletin çeşitli yapısal rolleri, politikaların iş performansı üzerindeki etkileri,

ulusal önceliklerle karşılaştırıldığında yerel yönetimin meşruiyeti ve desteği hiyerarşik politika süreçleri ve patron-müşteri ilişkileri etrafında gerilimler yaşanmıştır. 2002 yılında ise Tayland terörizmden kaynaklanan güvenlik endişelerine rağmen Asya'nın en hızlı büyüyen pazarlarından biri olduğunu ortaya koymuştur. Turizm, istihdam, gelir ve döviz yaratma potansiyeli nedeniyle, Tayland'da ulusal bir öncelik haline gelmiştir. Bu nedenle turizm geliştirme planları hazırlanmıştır.

Türkiye'nin turizm politikalarına planlı dönem sonrasına tekabül eden dönemde Türk turizm sektörünün uluslararası bir itibar kazandığı, turist sayısı ve turizm gelirlerinin de arttığı görülmüştür. Bu kapsamda 2002 yılında gelen turist sayısı bakımından dünyada 17. sırada olan Türkiye, 2016 yılında 10. sıraya yükselmiştir. 2002 yılında 13,3 milyon yabancı ziyaretçi ülkemize gelmişken, 2018 yılında bu rakam 40 milyona yaklaşmıştır. Ayrıca mevzuat düzenlemeleri ile birlikte Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı ile Turist Rehberliği Meslek Kanunu uygulamaya konulmuş; turizm sektöründe mesleki eğitime bir standart getirerek belgelendirme sistemi uygulamasına geçilmiştir. Bu planda bahsedilen politika hedeflerinin hayata geçirilmesi turizm sektörünün önemli bir ivme kazanmasını sağlayacaktır. Kitle turizmi yaklaşımı yaygınlaşan sektörün bu tek tip tesis ve sınıf tarzının da çeşitlendirilmesi önemli bir adımdır. Tek tip tesisleşme sonucunda turist sayısı artıp kişi başına harcamalar azalmakta; nitelik düşmekte ve turizmden elde edilen gelirler azalmaktadır. Yeni politikalara entegre olunması ve mevzuat düzenlemeleriyle turizm hedefleri daha anlaşılır hale gelmiştir. Ayrıca; Türkiye'de turizm sektörünün geliştirmesi gereken başlıklar olan pazarlama ve planlama sürecindeki eksikliklerin giderilmesi; turizmde çeşitliliğin sağlanması, mevsimlik yoğunlaşmanın önüne geçilerek turizmin tüm yıla yayılması; ulaştırma ve altyapı sorunlarının giderilmesi; turizm bilinci ve markalaşmanın sağlanarak turizm sektöründe kalifiye eleman yetiştirilmesi ve son olarak Türkiye ile ilgili yaratılmaya çalışılan terör ve güvenlik sorunu algısının da üzerinde durularak yıkılması sağlanmalıdır. Tüm bunlara ek olarak 2020 yılında ortaya çıkan ve tüm dünya düzenini değiştiren koronavirüs salgını sonrasında ortaya çıkan tablo turizm hedeflerinde ciddi ivme düşüklüğüne neden olmuştur. Birçok insanın ölümüne neden olan koronavirüs salgını sonrasında karantina önlemleri, seyahat yasakları ve sosyal izolasyon gibi alınan tedbirler ulaşılmaya çalışılan hedeflerde sapmaya neden olmuştur. Alınan bu tedbirlerin dünya genelinde ve Türkiye'de kademeli olarak azaltılmasına rağmen 2020 yılı turizm hedeflerini gerçekleştirmek imkânsızlaşmıştır.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) koronavirüs salgınının turizm sektörüne etkilerini inceleyen raporunda uluslararası turist sayısının 2020 yılının ilk 6 ayında yüzde 65 oranında azaldığı, Haziran 2020'de ise geçen yılın aynı ayına göre turist sayılarının yüzde 93 gerilediği ifade edilmektedir (UNWTO, 2020). Bu kapsamda On Birinci Dönem Kalkınma Planı'nın ve turizm sektörü vizyonunun da revize edilmesi gerekmektedir. Türkiye'de turizm hareketlerinin başlangıcında politikasızlık politikası ile kitle turizmine bir yönelim görülse de, tüm dünyadaki turizm hareketlerini sekteye uğratan Covid-19 pandemisi öncesinde uygulanan turizm politikaları sayesinde hem turizm alternatifleri geliştirilmiş hem de Türkiye varış yeri sıralamasında üst sıralara taşınmıştır.

Bununla birlikte "sürdürülebilir turizm" son yıllarda en çok dikkat çeken önemli hususlardan biridir. Bu kapsamda en çok turist çeken ülkelerin uyguladığı turizm politikalarının

temelinde sürdürülebilirlik ve çevre uygulamaları çok dikkat çekmektedir. Türkiye’de 2023 Turizm Stratejisi’nde bu konunun önemini büyük puntolarla çizmiştir. Bu nedenle çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik ilkesi, Türkiye’nin de içinde bulunduğu, turizmde en popüler olan ülkelerin, en temel turizm politikası olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte KOBİ’lerin desteklenmesi ve korunması da öne çıkmaktadır. Ayrıca turizmde çeşitliliğin sağlanması da önemsenen konulardan biridir. Türkiye de son dönemde turizmin tüm yıla yayılması için tanıtım programları hazırlamıştır. Ayrıca kongre, fuar gibi farklı turizm türlerine yönelik desteklerde de bulunmaktadır.

Bir diğer önemli konuya örgütlenmedir. En çok turist çeken diğer ülkeler gibi Türkiye’de son dönemde özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının kararlarını bildirmeleri için konseyler kurulacağını belirtmişlerdir. Sonuç olarak Türkiye de turizm politikalarında ve turizmin çeşitlendirilmesi konusunda politikalar belirlendiği ancak tanıtıma daha çok yer verilmesi gerektiği görülmektedir. Keza turistik açıdan popüler diğer ülkelerin de turizm politikalarında bu durumu öncelediği gözlemlenmektedir. Bu anlamda ülkelerin uyguladığı turizm politikalarının da talebi çok güçlü bir oranda etkilediği sonucuna varılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Airey, D., Chong, K. (2010). National policy-makers for tourism in China. *Annals of Tourism Research*, 37(2).
- Alexander, D. (1991) Pollution, policies and politics: The Italian environment: 90-111.
- Almond, G. (1988), The Return to the State. *American Political Science Review*: 82-85.
- Büyüksalvarcı, A. Şapcılar, M. C.; Bayrakçı, S. (2016). Kalkınma planları kapsamında Turizm endüstrisinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 11: 186-201.
- Chen, W. M. (1999). Some views on the administrative behaviour of tourism industry and its characteristics in China.
- Chong, K. (2000). Development of an inter-relationship model of the policy-making process and its application in the Chinese mainland tourism context. Unpublished master of philosophy thesis, Hong Kong, China: The Hong Kong Polytechnic University.
- Cunha, L. (2003). Tourism prospects and trends at Lisbon. Lusophone University Editions.
- Dove, M. (1994). Marketing the rainforest: ‘Green’ panacea or red herring. *Asia Pacific Issues*, 13, 1–8.
- Edgell, D. L. (1990). International tourism policy. Van Nostrand Reinhold Editions.
- Fayos, E. (1996). Tourism policy: A midsummer night's dream?, *Tourism Management*, 17(6): 405–412.
- Fernandez, L. (1991). General history of mass tourism. Madrid, Publishing Alliance.
- Garay, L., Canoves, G. (2011). Life cycles, stages and tourism history: The Catalonia (Spain) experience. *Annals of Tourism Research*, 38(2): 651–671.
- Gonzalez (2005). The National Tourism Commission and the first initiatives for the

promotion of tourism: The industry of outsiders: 17–30.

- Hall, C. M., Jenkins, J. M. (1995). *Tourism and public policy*. London and New York: Routledge.
- Hall, C. M. (2000) *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*
- Harrison, David, (1992), *Tourism and the Less Developed Countries*. London: Belhaven.
- King, R. (1991) *Italy: Multi-faceted tourism*, in A. Williams and G. Shaw, *Tourism and Economic Development*, Belhaven Press, London : 61-83.
- Kuang, L. (2001). *Centralization or decentralization: the governments are in a dilemma in the developing tourism industry*.
- Looney, E. (1978). *Mexico's Economy: A Policy Analysis with Forecasts to 1990*.
- Marchena, (1996). *Tourism policy In A Pedreno, Introduction to the economics of tourism in Spain, Madrid: 276–326*.
- Page, M. (1994). *The East Asian Miracle: An Introduction*. *World Development* 22: 61-62.
- Pecqueur, B. (2001) *Local industrial systems and externalities: an essay in typology, Entrepreneurship and Regional Development*, 3(4), pp. 305–315.
- Pridham, G. (1999). *Towards sustainable tourism in the Mediterranean? Policy and practice in Spain, Italy and Greece*, *Environmental Politics*, 8: 97-98
- Smeral, E. (2010). *Impacts of the world recession and economic crisis on tourism: Forecasts and potential risks*. *Journal of Travel Research*, 49(1), 31 –38
- Turner, L. (1976) *The International Division of Leisure and Tourism in the Third World*, 4:25-26.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. “Türkiye Turizm Stratejisi (2023) ve Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013)” Yayın No: 3085 ISBN 978-975-17- 3260-

6. (2007).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023).

Vicente, A. (1998). Spain-Portugal: History studies contemporary. Madrid: Complutense University.

Waters, S.R. (1983), The Travel Industry World Yearbook, 43-45.

Wood, E. (1979), Tourism and Underdevelopment in Southeast Asia, Journal of Contemporary Asia, 9: 27-28.

Weale, A. (1996), Environmental Administration in Six European States: Secular Convergence or National Distinctiveness?, Public Administration: 255-274.

Zhang, H. Q., Chong, K., & Ap, J. (1999). An analysis of tourism policy development in modern China. Tourism Management, 20(4), 471e485.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) (2020). The Impact of Covid-19 on Tourism. İnternet adresi: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-08/UN-Tourism-Policy-Brief-Visuals.pdf> (Erişim Tarihi: 13.01.2022).

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye sıralama oranında katkıda bulunmuştur.

**ANADOLU ÜNİVERSİTESİ AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ OKUL ÖNCESİ
ÖĞRETMENLİĞİ BÖLÜMÜ MEZUNU ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETMENLİK
DENEYİMLERİNİN İNCELENMESİ****Osman CESUR*****Mehmet SAĞLAM******ÖZET**

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi tarafından 2000 yılında okul öncesi bölümü açılmış ve aynı yıl bölüme öğrenci alınmaya başlanmıştır. Bölümü sadece kız meslek lisesi çocuk gelişimi bölümünden mezun olmuş ve üniversiteye giriş sınavından yeterli puanı almış öğrenciler tercih edebilmişlerdir. 2011 yılına kadar bu şartları sağlayan öğrencilerin alımı devam etmiş ve 2012 yılında öğrenci alımına son verilmiştir. Sadece mevcut öğrenciler mezun edilerek bölüm daha sonra kapatılmıştır. Araştırmanın amacı, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi mezun okul öncesi öğretmenlerinin kendi özgün anlatılarına dayalı mesleki deneyimlerini ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın yöntemi sözlü tarih yöntemi olup görüşülen kişilere kartopu tekniği ile ulaşıp görüşmeler öğretmenlerin izinleri doğrultusunda kayıt altına alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma için ikisi deneme amaçlı olmak üzere 22 okul öncesi öğretmeni ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre öğretmenlerin açık öğretim fakültesini tercih etmelerinin nedenlerinden bazıları; ailenin yanında kalmak, eğitimleri süresince ücretli öğretmenlik yapmak şeklindedir. Açıköğretim Fakültesinde okumanın olumlu ve olumsuz yanları belirtilmiştir. Öğretmenler kız meslek liselerinden mezun oldukları için genel olarak kendilerini meslekte yeterli hissetmişler ve karşılaştıkları sorunları çözmüşlerdir. Katılımcıların açık öğretim ve uzaktan eğitime ilişkin düşünceleri mesleklerini yaparken değişmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Açık öğretim, okul öncesi öğretmenliği, sözlü tarih yöntemi, öğretmen yetiştirme.

**EXAMINING THE TEACHING EXPERIENCES OF TEACHERS GRADUATED
FROM ANADOLU UNIVERSITY OPEN EDUCATION FACULTY PRESCHOOL
TEACHING DEPARTMENT****ABSTRACT**

Anadolu University Open Education Faculty opened the pre-school department in 2000 and students started to be admitted to the department in the same year. Only students who graduated from the department of child development in a girls' vocational high school and who got enough points in the university entrance exam were able to choose the department. Until 2011, the admission of students who met these conditions continued and in 2012, the admission of students was terminated. Only the current students were graduated and the department was closed later. The aim of the study is to reveal the professional experiences of pre-school teachers graduated from Anadolu University Open Education Faculty based on their own unique narratives. The method of the study is the oral history method, and the interviewees were reached with the snowball technique and the interviews were recorded in line with the permission of the teachers. For the study, 22 pre-school teachers were interviewed, two of which were for trial purposes. According to the findings of the study, some of the reasons why teachers prefer open education faculty are; staying with the family, working as a paid teacher during their education. The positive and negative aspects of studying at the Open Education Faculty are stated. Since the teachers graduated from girls' vocational high schools, they generally felt competent in the profession and solved the problems they encountered. The opinions of the participants about open education and distance education did not change while they were doing their jobs.

Keywords: Open education, preschool teaching, oral history method, teacher training.

* MEB, Okul Müdürü, Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, osmancesur13@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5141-5300

** Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı, mehmet.saglam@bozok.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7166-7393

Araştırma Makalesi

Sayfa Sayısı: 1037-1055

Makale Geliş Tarihi: 12.05.2022

Makale Kabul Tarihi: 19.08.2022

Makale Yayın Tarihi: 31.08.2022

1. GİRİŞ

Okul öncesi eğitim kurumlarına öğretmen yetiştirmek için kurulan okullardan ilki 1914'te İstanbul'da Darümuallimat'ta açılan Ana Muallime Mektebi'dir. İstanbul'dan sonra taşrada da açılan bu mekteplerin sayısı 1914 yılının sonunda 120'ye ulaşmıştır (Erkek, 2009:129). 1915'te yayımlanan Ana Mektepleri Nizamnamesi'nden (Gelişli, 2005:114) sonra kalabalık nüfuslu kentlerde anaokulu sayısı artmaya başlamış ve resmi anaokulları için bir program hazırlanmıştır (Ünüvar ve Pişgin Çivik, 2014:20). Birkaç aylık bir zaman diliminde sayısı çok fazla artan ana mektepleri hem plansızlık hem de okuldan mezun öğretmenlerin tamamının çalışabileceği sayıda anasınıflı olmaması sebebiyle 1919'da kapatılmıştır (Altay, İra, Ünal Bozcan ve Yenil, 2011:660). Osmanlı'nın son zamanlarında denenen okul öncesi öğretmen yetiştirme çabalarının karşılık bulmadığı söylenebilir.

Cumhuriyetin ilanından sonra birçok alanda olduğu gibi öğretmen yetiştirme alanında da yeniden harekete geçilmiştir. Okul öncesi öğretmeni yetiştirmek için ilk olarak 1927'de Ankara'da, eğitim süresi iki yıl olan Ana Öğretmen Okulu açılmıştır. 1930-31 eğitim-öğretim döneminde ise okul İstanbul'a taşınmış ve iki yıl eğitim verdikten sonra kapatılmıştır (Altay vd., 2011:661). 1928 yılında Harf İnkılabı'nın ilan edilmesiyle ilköğretimde ülke genelinde bir seferberlik başlatılmıştır. Bu sebeple, anaokullarına ayrılan bütçe ilkokullara ayrılmış ve Ana Öğretmen Okulu kapatılmıştır (Tüfekci, 2018:19). 1932'de ise İstanbul Belediyesi tarafından çocuk yuvası açılmıştır. Bu yuvada, çocuklarına bakacak kimsesi olmayan çalışan annelerin çocuklarına eğitim verilmiştir (Ünüvar ve Pişgin Çivik, 2014:27).

Öğretmen yetiştirme ve kurumsallaşma adına okul öncesi eğitimde 1960 yılına kadar kayda değer bir gelişme görülmemiştir (Dağlıoğlu ve Genç, 2018:188). 1961 yılında 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Temel Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun 17. maddesi ile okul öncesi eğitim kurumlarına öğretmen yetiştirme için birtakım kriterler getirilmiştir. Öğretmen okullarından veya öğretmen yetiştirmek için açılacak özel bölümlerden, lise veya kız enstitüsünden mezun olan veya kursları başarılı bir şekilde tamamlayanların anaokulu öğretmeni olarak göreve başlayacağı belirtilmiştir (Oktay, 2016:36). Kız Enstitülerinin Çocuk Gelişimi ve Eğitim bölümleri, meslek derslerinin yanında öğretmenlik formasyon dersleri de vererek öğretmen yetiştirme görevini 1970'li yılların ortasına kadar devam ettirmiştir (Duman, 2017:334).

Türkiye'nin on ilinde, 1961-62 eğitim-öğretim yılında yeni anasınıfları açılmıştır. Açılan bu anasınıflarında görev yapmaları için İlköğretmen Okulu'ndan mezun 20 öğretmen atanmıştır (Ünüvar ve Pişgin Çivik, 2014:27). Atanan öğretmenler, mevcut okul öncesi öğretmeni ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu sebeple 1963-64 eğitim-öğretim yılında 0-6 yaş grubu çocukların bakımı ve eğitimine yönelik 3 yıl süreli çocuk gelişimi ve eğitimi bölümleri açılmıştır (Tüfekci, 2018:19). İlköğretmen Okulları'nın programı 1971 yılında değiştirilerek öğretim süresi 4 yıla çıkartılmıştır. Ayrıca meslek derslerinin dışında "Okul Öncesi Eğitimi" dersi eklenerek bu okullardan mezun olan öğretmenlerin anasınıflarında görev yapmaları için olanak sağlanmıştır (Dağlıoğlu ve Genç, 2018:188).

1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve üniversitelere bağlanmıştır. Üniversiteler de yeni kurulan

Yükseköğretim Kurulu'nun çatısı altında toplanmıştır (Web 1). Eğitim fakültelerinde anaokulu öğretmeni yetiştiren programın öğrenim süresi 1991-92 eğitim-öğretim yılından itibaren 4 yıla çıkartılmıştır. İlköğretim programlarına öğretmen yetiştiren programlar 1997-98 eğitim-öğretim yılından itibaren tek çatı altında toplanmış ve "okul öncesi öğretmenliği anabilim dalı" olarak ilköğretim bünyesinde yer almıştır (Oktay, 2016:36).

1998-1999 öğretim yılında eğitime başlayan eğitim fakültelerinin ilköğretim bölümü okul öncesi öğretmenliği lisans programları 2002 yılında ilk mezunlarını vermiştir (Dağlıoğlu ve Genç, 2018:188). Ancak MEB, mevcut öğretmen adaylarının okul öncesi öğretmeni ihtiyacını karşılayamayacağını düşünerek, 2000 yılında Anadolu Üniversitesi ile iş birliği yaparak Açıköğretim Fakültesi'nde Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı'nın açılmasına karar vermiştir (MEB, 2000). 2006 yılında XVII. Milli Eğitim Şurası'nda anasınıfı düzeyindeki okul öncesi eğitiminin zorunlu olması için çalışmalar yapılması, okul öncesi eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve bu kurumlara ayrılan bütçenin artırılması kararlaştırılmıştır (Tüfekci, 2018:19). 2012 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğü ve Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü birleştirilerek Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüş ve okul öncesi eğitim kurumlarına ilişkin esaslar Temel Eğitim Genel Müdürlüğü yönetmeliğine göre yürütülmeye başlanmıştır (Ünüvar ve Pişgin Çivik, 2014:27). 25.01.2000 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı ile Anadolu Üniversitesi arasında imzalanan protokol gereği başlatılan Açıköğretim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği programı, 2012 yılına kadar Eğitim Fakültelerinde uygulanmakta olan örgün okul öncesi öğretmenliği lisans programlarına eşdeğer bir program olarak mezun vermiş, 2012 yılında da adı geçen bölüme öğrenci alımı sonlandırılmıştır (MEB, 2000).

Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde yer alan OÖLP'nin temel amacı, ülkemizin ihtiyaç duyduğu okul öncesi öğretmenlerini uygun maliyetlerle kaliteli eğitim vererek amaçlanan nitelikte, istenilen sayıda yetiştirmek olmuştur. OÖLP'ye yerleşen öğrencilerin istekleri doğrultusunda ilk iki yılı başarıyla tamamladıktan sonra kayıtlarını sildirip "ön lisans diploması" alma imkânı sunulmuştur. Ayrıca MEB'in ihtiyaç duyması halinde öğrenimleri devam eden öğretmen adayları ek ders ücreti karşılığında ücretli öğretmenlik yapabilmişlerdir. MEB'in mevzuat hükümlerine göre OÖLP'den başarıyla mezun olanlar belirlenen ihtiyaç oranında okul öncesi öğretmeni olarak atanmışlardır (Web 2).

Açıköğretim Fakültesi OÖLP'de yer alan dersler teorik ağırlıklı dersler olup uzaktan eğitim yoluyla verilmiştir. Beşinci dönemde yer alan Okul Deneyimi, yedinci dönemde yer alan Öğretmenlik Uygulaması I ve sekizinci dönemde yer alan Öğretmenlik Uygulaması II ve Toplum Hizmet Uygulamaları dersleri uygulamalı olarak okutulmuştur. Uygulama için öğrencilerin ikamet ettikleri illerde yer alan bağımsız anaokullarında staj uygulaması yapılmıştır. Dönem içinde bir ara sınav ve bir dönem sonu sınavı uygulanmıştır. Sınavlar, dört seçenek bulunan çoktan seçmeli sorulardan oluşmuştur. Öğrencilerin mezun olabilmesi için sekiz dönem sonunda tüm derslerinden başarılı olması ve 4,00 üzerinden en az 2,00 not ortalamasına sahip olmaları gerekmektedir (Web 3). Mezun olan öğretmen adayları resmi ve özel kurumlarda bulunan kreş, anaokulu, anasınıfı, özel sınıf, çocuk kulübü ve etüt merkezlerinde okulöncesi öğretmeni olarak görev yapabilmektedirler.

Çalışmanın literatürüne ilişkin bir inceleme yapıldığında, sözlü tarih yöntemi ile doğrudan okul öncesi öğretmenlerine yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, okul öncesi eğitimi, okul öncesi programı ve öğretmen yetiştirmeye yönelik farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiş birçok çalışma mevcuttur. Düşek ve Dönmez (2012), çalışmalarında okul öncesi eğitiminin öneminden ve çocuğun bu dönemde oldukça hızlı öğrendiği; çocuğun çok yönlü gelişimi için okul öncesi eğitimi alması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. Türkiye’de uygulanan okul öncesi eğitim programlarının incelendiği çalışmada 1994 öncesi, 2002, 2006 Okul Öncesi Eğitim Programı açıklanmıştır. Özbay Karlıdağ ve Sağlam (2021)’in amaçsal örnekleme yoluyla seçilmiş 20 okul öncesi öğretmeniyle, sözlü tarih yöntemiyle yaptıkları çalışmaları okul öncesi öğretmenlerinin mesleğe başladıkları ilk (1-3) yıllardaki karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara yönelik geliştirdikleri çözüm önerilerini içermektedir. Mesleğin ilk yılında öğretmenlerin, çoğunlukla heyecan ve mutlulukla birlikte stres, umutsuzluk, hayal kırıklığı ve korku duygularını yaşadıkları ve velilerle kurulan etkili iletişimin, öğretmenlerin mesleki gelişimine katkı sunduğu görülmüştür.

Ergen ve Günay (2019), 121 okul öncesi öğretmenin görüşlerini anket aracılığıyla ortaya çıkardığı Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çalıştığı Kurumlarda Yaşadığı Yöneltil Sorunlarla İlgili Görüşleri adlı çalışmasında öğretmenlerin okulda karşılaştıkları olayları ne derecede sorun olarak gördükleri ve bu sorunların çözümüne katılmak isteyip istemediklerini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda öğretmenlerin genel olarak durumlarından şikayetçi olmadıkları, herhangi bir sorun durumunda yeni çözüm yolu buldukları görülmüştür.

Güler (2018), Açık ve Uzaktan Öğrenme Ortamlarında Esneklik adlı çalışmasında uzaktan eğitimin süreç içerisinde nasıl şekillendiğinden bahsetmiştir. Mektupla yazılarak başlayan uzaktan eğitim süreci günümüzde daha geniş ve süreci daha iyi tanımlayan açık ve uzaktan öğrenme olarak yerini almaktadır. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi’ni kurumsal, teknolojik, etik ve kaynaklar açısından incelemiştir. Esnekliğin her zaman avantaj sağlamadığına, dezavantajlarının da var olduğuna yer vermiştir. Ancak Zaborova, Glazkova ve Markova (2017), Pozdnyakova ve Pozdnyakov (2017), Lenar, Arturb, Ullubic ve Nailya (2014) çalışmalarında esnekliğin uzaktan eğitimin olumlu yanı olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Lenar, Arturb, Ullubic ve Nailya (2014) ve Zaborova, Glazkova ve Markova (2017) maddi açıdan uzaktan eğitimin daha avantajlı olduğunu fakat iletişimsizliğin dezavantaj olduğunu ifade etmişlerdir. Pozdnyakova ve Pozdnyakov (2017) da çalışmasında deneyim eksikliğinin dezavantaj olduğunu belirtmiştir. Turdieva (2021), okul öncesinde devlet müfredatının rolünü incelediği araştırmasında okul öncesi eğitimi geleceğin temeli olarak tanımlamıştır. Hükümet tarafından fiziki donanımın sağlanması gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin kullandıkları malzemelerin de hükümet tarafından temin edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Thompson (1988), sözlü tarih yöntemini anlattığı çalışmasında sözlü tarihin yeni çalışma alanları açtığını dile getirmiştir. Sözlü tarih çalışmalarında yaşanan zorlukları belirtmiştir. Deneyim ile kaynakların kullanılmasına vurgu yapmıştır. Sözlü tarihin, bilimsel standartlara uyma nedenini açıklamıştır. Sağlam’ın (2015) 1960-1970 yıllarında Yozgat Lisesi’nden mezun olan öğrencilerle sözlü tarih yöntemi ve kartopu tekniğiyle görüşmeler yaptığı 1960-1970 Period Yozgat High School Graduates: Our Teachers adlı çalışmasında öğrencilerin öğretmenleriyle olan ilişkileri, dönemin eğitim uygulamaları ve öğrencilerin

yaşadıkları olayların zihinlerinde nasıl yer ettiği ortaya çıkartılmıştır. Öğrencilerin anlatıları sayesinde dönemin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

2000-2012 yılları arasında her yıl ortalama 2050 kişinin kaydolduğu AÜ AÖF OÖPL'ye ilişkin kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Dönemin öğrencileri, şimdinin öğretmenleri ile görüşmeler yapılarak yaşadıkları deneyimler kendi ifadeleri ile açıklanmış ve program hakkında bilgi sahibi olmak hedeflenmiştir. Sözlü tarih yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, uzaktan eğitim yoluyla yetişen öğretmenlerin eğitim süreçlerinde edindiği bilgiler ile öğretmenlik pratikleri arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemi kapsamına giren sözlü tarih yöntemidir. Çalışmada kartopu yöntemi ile toplam 22 açık öğretim fakültesi mezunu okul öncesi öğretmene ulaşılmıştır. Sözlü tarih, sınırları belirlenmiş bir zaman dilimine ait bireysel şahitlik veya deneyimlerin, hafızalardan çıkarılıp değerlendirilerek toplumların tarihlerinin oluşumuna katkı sunan bir araştırma yöntemidir (Akbulut, 2014:1). Sözlü tarih, esnek bir yöntem olduğu için bir kültürün ve bireyin düşünce dünyası ve duygularına ulaşılabilir. Tarihte herhangi bir yazılı belge bırakamamış kişilerin belge bırakabilmeleri için bir fırsat sağlar. Bu sayede eşitlik ilkesine uyum sağlamak için çaba gösterilmiş olur (Sağlam, 2012:275).

Geçmişte, belirli bir dönemde yaşayan insanları anlayabilmek için, dönemin olaylarını, olayların yaşayanlar için ne ifade ettiğini bilmek gerekmektedir (Tan, Şahin, Sever ve Bora, 2007:11). O dönemde yaşayanların olaylar karşısında hissettiklerini, tepkilerini, düşüncelerini kendi ağızlarından dinleyerek bir çıkarım yapılabilmektedir (Sağlam, 2014:7). Böylelikle sözlü tarih yöntemiyle görüşülen kişilerin, anlattıklarıyla geçmişi tekrar anımsamaları sağlanmakta ve bu kişiler için önemli birer belge bırakmaktadır. Sözlü tarih yönteminde araştırmacı, katılımcının belirli bir olaya ilişkin deneyimlerini bir zaman çizelgesi kullanarak anlatmasını isteyebilir. Böylece belirli bir olaya ilişkin deneyimlerin gelişimi, daha rahat bir şekilde çözümlenebilir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018:286). İnsanların daha önce anlatmadığı, unuttuğu veya herhangi bir biçimde kaydetmediği olaylar sözlü tarih yöntemi sayesinde ortaya çıkmaktadır (Tan vd., 2007:11).

2.1.Çalışma Grubu

Araştırma, 2000-2012 eğitim-öğretim yıllarında Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'ye devam eden öğretmenlerin mesleki deneyimlerine ilişkin anlatılarını içermektedir. Çalışmaya 2020-2021 eğitim-öğretim yılı birinci döneminde Yozgat-Merkez'de görev yapan Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP mezunu 22 okul öncesi öğretmeni katılmıştır. Araştırmaya katılımcılar gönüllülük esasına göre katılmışlardır. Araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmıştır. Araştırmanın kapsamı ve izin yazısı ekte sunulmuştur. Öğretmenlerden sadece biri ön lisans mezunu olarak öğretmenliğe başlamış, 21 kişi ise lisans mezunu olarak göreve başlamıştır. Öğretmenlerin yarısı 10-15 yıl, altısı 5-10 yıl ve dördü de 15-20 yıllık deneyime sahiptir.

2.2.Verilerin Toplanması

Sözlü tarih yöntemi ile yapılan görüşmeler öncesinde öğretmenlere araştırmaya ilişkin kısa bilgi verilmiş, verilerin izinleri dahilinde kayıt edileceği söylenmiş ve görüşmelerden elde edilecek bilgilerin herhangi bir yerde paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Yapılan görüşme sırasına göre öğretmenlere kodlar verilerek bulgular oluşturulmuştur. Öğretmenlere araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları sorulmuştur. Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Covid-19 virüsü kaynaklı salgın nedeniyle haftada bir gün okula giden öğretmenlerle, okula gittikleri gün içerisinde sosyal mesafe kurallarına uyararak yüz yüze görüşme yapılmıştır. İki öğretmen ile de telefon görüşmesi yapılmış ve kaydedilmiştir. Görüşmelerden öğretmenler tarafından Sözlü Tarih Veri Belgesi doldurulmuştur. Ayrıca görüşmeler sonrasında her görüşme için sözlü tarih hikayesi yazılmıştır (Tan vd., 2007:11). Çalışmada etik ilkeler göz önünde bulundurularak veriler toplanmıştır. Çalışmaya başlamadan önce Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan Etik Kurul Onayı ve Yozgat İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden veri toplama izni alınmıştır.

2.3.Verilerin Analizi

Öğretmenlerin izniyle ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler aslına uygun olarak deşifre edilmiştir. Görüşmeler deşifre edildikten sonra içerik analizine tabi tutulmuşlardır. Metin içeriğine göre kodlar oluşturulmuştur. Kodların anlamlı ve kapsayıcı olmalarına dikkat edilmiştir (Miles ve Huberman, 2015:55). Daha sonra kodların anlam bütünlüğü önemsenerek kategorilere ayrılmış ve onlardan da temalar elde edilmiştir (Merriam, 2018:173). Oluşturulan temalar doğrultusundan veriler analiz edilmiştir. Ayrıca görüşme yapılan öğretmenlerin düşüncelerini sunabilmek için doğrudan alıntılara da yer verilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:243).

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde 22 öğretmenle sözlü tarih yöntemiyle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular yer almaktadır. Her bir görüşme sorusunu yansıtacak şekilde alt başlıklar oluşturulmuştur. Oluşturulan başlıklarda doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3.1.Açık Öğretimi Tercih Etme Nedeni

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP mezunu öğretmenlerin deneyimlerine ilişkin araştırma yapılırken öğretmenlere yöneltilen ilk soru, onların açık öğretim fakültesini tercih etme nedenlerini ortaya çıkarmak için sorulmuştur. Öğretmenlerin AÖF OÖLP'yi tercih etme nedenlerinden elde edilen kodlar ve tema Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Öğretmenlerin Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP Bölümünü Tercih Etme Nedenleri

Tema	Kodlar
Tercih nedeni	Aileye yakınlık
	Maddi nedenler
	Üniversiteye giriş sınav puanı
	Öğretmenlerin yönlendirmesi
	Lisans tamamlama

Öğretmenler AÖF OÖLP'yi tercih etme nedenlerini aile, maddi nedenler, üniversite sınavından alınan puan, öğrencilerin bu fakülteleere yönlendirilmesi, daha kolay iş edinme ve lisans tamamlama olanağı verme şeklinde ifade etmişlerdir. Bu nedenler arasında en yaygın olanlar aile yanında okuma tercihi, evlilikten dolayı aileden ayrı kalamama olarak görülmektedir.

Ailenin yanında kalmak için AÖF OÖLP'yi tercih etme nedeni ebeveyn isteğı ve evli olma (eşten veya çocuktan ayrılamama) iki alt tema olarak belirginleşmektedir. Örneğın, anne babasının isteğine bağılı olarak bu fakülteyi tercih eden Ö6 bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Açık öğretimi tercih etme nedenim tamamen ailemden kaynaklıydı. Ailem gitmemi istemedi il dışına hocam. Böyle bir eğitim hakkı da olduğı için yani fark etmeyeceğı için, lisans eğitimi sonuçta dediler, göndermediler.”

Görüşülen kişilerden üç tanesi evli oldukları ve bundan dolayı çocuklarından, eşlerinden ayrı kalmamak için açık öğretim fakültesini tercih ettiklerini vurgulamaktadırlar. Bu durum, Ö1'in ifadelerinde anlaşılmaktadır: “2000 yılında üniversite sınavına girdim ama örgün eğitime puanım yettiğı halde açık öğretimi tercih ettim. Çünkü evliydim, iki çocuğum vardı. Hani örgün eğitime gidecek şeyim yoktu, mecburen açık öğretimden devam etmek zorunda kaldım. Tercih etmemin sebebi bu.” Ö5 de evli olduğı için tercih ettiğini belirtmiştir: “Açık öğretimi tercih etmemin sebebi, benim o dönemlerde iki çocuğum olmuştu. Ben sınava girdiğimde çocuğum 20 günlüktü daha. Yani normal örgün eğitimde tutuyordu ama benim, imkân olmadığı için örgün eğitimle dışarıda okuyamama gibi bir şansım olmadığı için açık öğretimi tercih etmek zorunda kaldım.”

3.2.Üniversiteyi Açık Öğretimde Okumanın Olumlu ve Olumsuz Yanları

Açık öğretim mezunu öğretmenler, yüz yüze eğitim alanlardan farklı olarak derslerini uzaktan eğitimle almışlardır. Açık öğretim büroları tarafından kendilerine verilen ders kitaplarını ve derslerle ilgili televizyonda yayınlanan programları kaynak kullanarak derslerine çalışmışlardır. Açık öğretim fakültesinden mezun olan okul öncesi öğretmenlerine göre açık öğretim fakültesinde okumanın bazı olumlu ve olumsuz yanları vardır. Öğretmenlerin AÖF OÖLP bölümünde okumalarının olumlu ve olumsuz yanları hakkındaki görüşlerinden elde edilen kodlar ve temalar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmenlere Göre AÖF OÖLP Bölümünde Okumanın Olumlu ve Olumsuz Yanları

Temalar	Kodlar
Olumlu yanları	Aile yanında kalmak
	Ekonomik nedenler
	Ücretli öğretmenlik yapabilmek
	Esneklik
Olumsuz yanları	İletişimsizlik
	Sosyalleşememe
	Yorgunluk

Görüşme yapılan öğretmenler, üniversiteyi açık öğretimde okumanın olumlu yanı olarak evde, ailelerinin yanında üniversite okumak, maddi yönden tasarruf sağlamak, eğitimleri süresince ücretli öğretmenlik yaparak erkenden mesleki tecrübe kazanmak, Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP derslerinin kız meslek lisesinde aldıkları derslere benzerlik göstermesi, yüz yüze ders olmadığı için ders çalışma saatlerinin esnek olması yanıtlarını vermişlerdir. Dört öğretmen ise bu soruya cevaplamadan geçmiştir.

Öğretmenlerin anlatılarına göre Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'ye devam ederken aile yanında kalma, olumlu özellik olarak ifade edilmiştir. Konuya ilişkin Ö3 düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Olumlu yanı aileden kopmuyorsun, ailen yanında sürekli destekçin." Ö1 de benzer cevap vermiştir: "Olumlu yanı, evdesiniz. Hem çocuklarınızla ilgilenirken programlı bir çalışmayla çok rahatlıkla bu işi yapabiliyorsunuz. Yani o rahatlıkla okudum."

Açık öğretim sistemiyle üniversite okumanın olumsuz yanlarının neler olduğu sorusuna öğretmenlerin verdiği cevaplar farklılık göstermektedir. Gelen yanıtlardan oluşturulan kodlar iletişimsizlik, sosyalleşememe, ücretli öğretmenlik yapıldığı için bedensel yorgunluk ve olumsuz durum yaşamadım olmuştur. Öğretmenlerden birisi ise bu soruya cevap vermemiştir.

İletişimsizlik teması dersin öğretmenin görülmediği için tecrübelerden yararlanamama, konuların geniş olması ve notlara itirazın çok zor olması olmak üzere üç alt temaya ayrılmıştır. Açık öğretim okuyan öğrencilerin, öğretmenler yerine sadece kitaplardan bilgi edindiklerini ve bu öğrenmenin zorluğunu vurgulayan Ö11: "Açık öğretimde çünkü derslerde tek başınasın, ne bir deneyim duyuyorsun, ne bir öğretmen görüyorsun, kitaplarla baş başın. Kendin çözüm üretmek zorundasın, kendin bir şekilde anlamak zorundasın, anlamadan da olmuyor." demiştir.

3.3.Açık Öğretim Sürecinde Verimli Geçen Dersler

Açık öğretim sürecinde verimli geçen derslere ilişkin öğretmenlerin verdiği yanıtlara göre alan dersleri, çocuk gelişimi, öğretmenlik uygulaması, eğitim bilimleri, tüm dersler ve derslerimi çok hatırlamıyorum olmak üzere altı kod oluşturulmuştur. Öğretmenlerin AÖF OÖLP bölümünde verimli geçen derslere ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen kodlar ve temalar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Açık Öğretim Sürecinde Verimli Geçen Dersler

Temalar	Kodlar
Verimli dersler	Alan bilgisi
	Çocuk gelişimi
	Öğretmenlik uygulaması
	Eğitim bilimleri
	Tüm dersler
Hatırlanmayan dersler	Hatırlanmıyor

Alan derslerinin verimli geçtiğini söyleyen Ö16, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Kendi bölümümle alakalı dersler daha eğlenceliydi. Çocuk gelişimi, okul öncesiyle alakalı 0-6 yaş dönemi çocukların gelişim, öğrenme derslerim. Onlar benim için daha verimli geçiyordu."

Ama anatomi, mantık, o tarz dersler çok zorlandım açıkçası.” Öğretmenlik uygulaması dersinin verimli geçtiğini söyleyen Ö1: “Açık öğretimin şöyle güzel bir şeyi vardı: Usta öğretici olarak da çalışma imkânımız vardı. Aslında biz uygulamayı birinci sınıftan itibaren başlatmış olduk. Yani o fırsat bize verildiği için hem usta öğretici, köylerde çalışıyorduk, az öğrencimiz vardı ama kendi sınıfımız vardı. Orada ciddi anlamda deneyim kazandık, yani bir üniversite öğrencisinin kazandığı deneyimden daha fazla. Yani örgün eğitimde okuyan bir öğrenciden daha fazla deneyim kazanmış olduk.” demiştir.

3.4.Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerinin Verimliliği

Görüşme yapılan öğretmenlerin tamamı lisans eğitimlerinde okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerini aldıklarını belirtmişlerdir. Bu iki dersin verimliliğine ilişkin soruya öğretmenlerin verdiği cevaplarla göre verimliydi ve verimli değildi kodları oluşturulmuştur.

Öğretmenlerden Ö9, derslerden aldığı verimi şu cümlelerle dile getirmiştir: “Evet aldım, alıyordum. Tabi ki verimliydi. Az önce de belirttiğim gibi öğretmenlerimden çok şey öğrendim. Kendim de zaten çalışıyordum ama diğer öğretmenlerin tecrübelerinden faydalanmak apayrı bir kazanç oldu benim için.” Ö20, uygulama dersinde yaptığı stajın verimli geçmediğini belirtmiştir: “Ücretli öğretmenlik yaparken ben bir gün izin alıp gidiyordum ama verimli geçmiyordu. Çünkü o zamanki staja bakış açısı, bilmiyorum staj öğretmeninden de kaynaklanıyordu sanırım. Mesela ben staja gittiğimde sadece sergiye yönelik üç boyutlu etkinlik yaptırmışlardı bana, öyle diyebilirim. Sınıf yönetimine aktif katılmıyorduk. Şu anki bizim yanımıza gelen stajyerlerle olan iletişimimiz gibi bir iletişim yoktu öğretmenlerimizle. Bu yüzden de ben verimli geçtiğini düşünmüyorum.”

3.5.Üniversiteye Başlamadan Önce ve Göreve Başladıktan Sonra Açık Öğretimle İlgili Düşüncelerin Değişimi

Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin üniversiteye başlamadan önce ve göreve başladıktan sonra açık öğretimle ilgili düşüncelerinin genel olarak değişmediği görülmektedir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlara göre düşüncelerimde değişme olmadı, değişme oldu ve kıyaslama yapamıyorum kodları oluşturulmuştur.

Açık öğretime karşı düşüncesinde herhangi bir değişim olmadığını söyleyen Ö3, düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: “Açıkçası ilk başlamadan önce hani şu tedirginlik oluyordu, acaba hani açık öğretimden okuyoruz ama diğer örgün eğitimlerle birlikte bizde atama olacak mıyız, olmayacak mıyız, bunun tedirginliği vardı açıkçası. Ama ilerleyen zamanlarda hani bitirip de bizden bir yıl önce, iki yıl önce atanaları duyduktan sonra çok da bir farkı olduğunu düşünmedim açıkçası.” Düşüncesinin değiştiğini belirten Ö7, düşüncesinin neden değiştiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Evet oldu. Ben genelde hep açık öğretimi şey zannedirdim. Özellikle erkekler askere gitmekten kaçmak için açık öğretim okuyorlar diye düşünürdüm. Açık öğretimde böyle bir bölüm olduğunu bilmiyordum. Keşke şu an da yine olsa. Hani farklı bölümler olsa. Ne bileyim hukuk olsa, okumayı çok isterim kendi adıma. İşte bu açık öğretimin hani bize yarayan, bayanlara yönelik olsun çok bölüm olduğunu ben zannetmiyorum. Hani var, iki yıllık var ama o da kimsenin işine yaramıyor. Yani insanların

böyle hani özellikle ben mesela engellilerin için farklı bölümler açılmasını çok istiyorum. Çünkü çok fazla var, oluyor bunların.”

3.6.Öğretmenliğe Atandığında Hissedilen Duygu ve Düşünceler

Yapılan görüşmelerde uzaktan eğitim alarak atanan öğretmenlerin birçoğu eğitimleri sürecinde ücretli öğretmenlik yaptıkları için zorlanmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bir kısmı ise göreve başladığında tedirgin olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin duygu ve düşünceleriyle ilgili verdikleri cevaplara göre oluşturulan tema ve kodlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmenlerin Atandığında Hissettikleri Duygu ve Düşünceler

Tema	Kodlar
Duygu ve düşünceler	Tedirgin
	Rahat
	Farklı duygu hissetmedim

Ö17, kız meslek lisesi mezunu olmasının avantajını şu sözlerle ifade etmiştir: “Ben duygu ve düşünce olarak uzaktan eğitim aldığımı düşünmüyorum çünkü kız meslek lisesi mezunuydum. Atanmadan önce altı yıl usta öğreticilik yaptım. Ben bu işin hamurundan geldim. Onun için hiçbir değişiklik olmadı düşüncelerimde.”

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP eğitimine devam ederken bir yandan ücretli öğretmenlikle göreve başlamayı dezavantaj olarak gören Ö18 de lisans eğitimini tamamlamadan, ücretli öğretmenliğe başlamanın dezavantajını yaşadığını şöyle anlatmıştır: “Sınıf ortamına, okul ortamına yabancıydım. Orda çocukları tanımak veya çevredeki kişilerle iletişime geçmek biraz beni tedirgin etmişti. Ama kısa sürede tekrar kendimi toparlayarak işe alıştım.”

3.7.Öğretmenliğe Başlanıldığında Karşılaşılan Sorunlar

Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin, göreve başladıklarında en çok okulun fiziki donanımına ilişkin sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Fiziki donanım yetersizliği, öğretmenlerin kendilerini acemi hissetmeleri, velilerle yaşanan problemler, AÖF mezunu oldukları için diğer meslektaşların bakış açıları, sınıftaki öğrencilerin yaş grubunun farklı olması ve öğretmene fazladan iş yükü verilmesi yaşanan sorunlardır. Yaşanan sorunlara ilişkin tema ve kodlar Tablo 3’te verilmiştir. Öğretmenlerden altısı ise sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5: Öğretmenlerin Meslekte Karşılaştıkları Sorunlar

Tema	Kodlar
Meslekte yaşanan sorun	Acemilik
	Velilerle yaşanan problemler
	Fiziki donanım eksikliği
	Meslektaşların bakış açısı

Fiziki donanım yetersizliğinden sorun yaşayan öğretmenlerden Ö4, yaşadığı sorunlarda fiziki donanım eksikliğini şu sözlerle vurgulamıştır: “Öğretmenliğe başladığımda doğuda

başladığım için doğunun şartları burası gibi değil. Doğuda bir sınıfım bile yoktu. Yani bana bir okulun kullanılmayan bir sınıfı verilmişti. Hiçbir malzemem yoktu, o bir masa ile ders yapmaya çalışıyordum. Yani o yönden bayağı bir sorunlarla karşılaştık. Isınma sorunumuz vardı, bir sobamız vardı ve yakmıyorlardı. Şey olarak yani okul şartları olarak sıkıntı yaşadım.” AÖF mezunu olduğu için meslektaşları tarafından tepki aldığını belirten Ö3, yaşadığı sorunu şu sözlerle belirtmiştir: “Dediğim gibi açık öğretim mezunlarına çok tepki oluyordu hem kendi meslektaşlarımızdan hani okul öncesi branşlarımızdan hem de diğer branşlardan açıkçası tepki aldığımız oluyordu ki zamanla hani bunu yendik açıkçası.” AÖF’den mezun olup atamasının yapılmasını diğer öğretmenlerin haksızlık olarak değerlendirdiği görülmektedir.

3.8.Sorunların Üstesinden Gelebilmek İçin Başvurulan Yollar

Öğretmenlerin, mesleğe başladığında karşılaştıkları sorunların üstesinden gelebilmek için hangi yollara başvurulduğu sorulmuş ve bu soruya iletişim (meslektaşlarla, velilerle veya diğer kişilerle) kurdum, kendi çabalarım ile araştırma yaptım, sorun yaşamadım, herhangi bir yola başvurmadım ve öğrencilere uyku saati yaptım yanıtları alınmıştır. Öğretmenlerin mesleğe başladıkları ilk zamanlarda karşılaştıkları sorunlara karşı uyguladıkları çözümlere ilişkin kod ve temalar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 6: Öğretmenlerin Mesleğin İlk Yıllarında Karşılaştıkları Sorunlara Karşı Uyguladıkları Çözüm Yolları

Tema	Kodlar
Çözüm yolları	Meslektaşlarla iş birliği
	Yoğun çaba
	Zamana bırakma

Meslektaşlarıyla iletişim kurarak sorunların üstesinden geldiğini söyleyen Ö19’un ifadeleri şu şekildedir: “Benim grubumdan, mezun olduğumuz gruptan da çok fazla arkadaşımız vardı. Yine başka yerden arkadaşlarla da gruplarımız vardı. Sorunlarımızı hani genel sorunları ya da şöyle söyleyebilirim, meslekle ilgili toplanıp konuştuğumuzdaki sorunları yine bu arkadaşlarla, meslek gruptan arkadaşlarla konuşup ortak çözüm arama yoluna gidiyorduk. Hani en kısa sürede nasıl çözülebilir, ne yapabiliriz?” Çalıştığı okulun bağlı olduğu milli eğitim müdürlüğüyle iletişime geçerek sorunları çözüme yoluna gittiğini söyleyen Ö8’in anlatısı şu şekildedir: “Hocam, ben bu sorunların üstesinden gelebilmek için milli eğitimle filan çok görüştim. İşte gerekli malzemeleri filan temin etmelerini istedim, edilenler oldu. Edilmeyenler olduğu zaman da hocam kendi başıma işte bazı mobilyacıydı, işte ne bileyim başka ek kaynak bulabileceğim hani insanlarla görüştim ya da arkadaş ortamında kendi aralarımızda işbirliğiyle bir şekilde halletmeye çalıştık. Tamamen girişimcilikle hocam, o şekilde halletmeye çalıştık.”

3.9.Sorunların Çözümünde Lisans Eğitiminin Yol Göstericiliği

Lisans eğitiminin, yol göstericiliğine ilişkin soru öğretmenlere yöneltilmiştir. Öğretmenlerden yedisi lisans eğitiminin yeterli olmadığını ifade ederken dokuz öğretmen ise bu eğitimin faydalı olduğunu belirtmiştir. Dört öğretmenin cevapları ise konudan bağımsızdır.

Sorunların çözümünde lisans eğitiminin yeterli olmadığını ifade eden Ö1'in ifadeleri şu şekildedir: "Şimdi ben lisans eğitiminde zaten çok yeterli olduğumu bilseydim, hani aldığım lisans eğitiminin, dediğim gibi bu araştırma işine fazla dönmeyecektim. Veya kendime daha çok güvenecektim. Ama ben hiçbir zaman bu konuda kendimi tam olgun ve yetkin görmedim. Her zaman kendimi bir tık daha üste çıkarmak için çabaladığım için bana göre çok yeterli değildi o eğitim. Yani diyorum ya hani hocalarla yüz yüze değilsin, yani uzaktasın." Lisans eğitimi sırasında edindikleri teorik bilgileri sınıfında uygulayan Ö12, eğitimi yeterli bulmuştur: "Yani aldığımız eğitimi pekiştirdi. Öğretim yöntem ve tekniklerini çok detaylı öğrendik. Gerçekten yani hangi etkinlikte neyi, nasıl yapacağımızı ki, ikinci olarak bence şey lisans eğitiminde ölçme ve değerlendirme gerçekten başlı başına öğrenilmesi gereken en önemli nokta diyebilirim."

3.10.Meslekte Karşılaşılan Sorunları Çözmede Diğer Okul Öncesi Öğretmenlerden Destek Alma

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde mesleklerinde karşılaştıkları sorunlar sorulmuştur. Sorunların çözümlerine yönelik diğer okul öncesi öğretmenlerden destek alınıp alınmadığına ilişkin veriler elde edilmiştir. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu karşılaştıkları sorunlarda meslektaşlarından yardım aldığını belirtirken, öğretmenlerden birkaçı ise yardım almadığını ifade etmiştir.

Meslektaşlarından halen yardım aldığını belirten Ö7, anlatılarında şu ifadeler yer vermiştir: "Alıyorum. Yani bugün bile herhangi sorun yaşadığım zaman ya da işin içinden çıkamadığım bir şey yaşadığım zaman etrafımdaki arkadaşlarımdan soruyorum. Etrafımdaki olan herkesle elimden geldiği kadar sorunu paylaşıp yardım almaya mutlaka çalışıyorum." Etrafında başka okul öncesi öğretmeni olmadığı için yardım almadığını belirten Ö12, anlatılarında şu ifadeler yer vermiştir: "Hayır almadım. Atandığımdan beri tek zümreli bir okulda çalışıyorum. Tek öğretdim, dolayısıyla yani bu konuda kimseden destek almadım. Bir zümrem de olmadı açıkçası şimdiye kadar."

3.11.Yardım Alınan Öğretmenlerin Fakültede Yüz Yüze Eğitim Alma Durumları

Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu karşılaştıkları sorunlarda diğer okul öncesi öğretmenlerinden yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Yardım alan öğretmenlere, kendilerine yardım eden öğretmenlerin mezun oldukları fakülteye ilişkin soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin yarısı, yardım edenlerin hem fakültede yüz yüze eğitim almış hem de Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'den mezun olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin diğer yarısı ise yardım aldıkları kişilerin sadece yüz yüze eğitim alan öğretmenlerden oluştuğunu veya yardım eden öğretmenlerin sadece Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'den mezun kişiler olduğunu söylemişlerdir.

Yardım alan öğretmenlerden Ö2, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Yüz yüze eğitim alanlar da vardı, almayanlar da vardı. Ben açıkçası hiçbir zaman böyle bir ayrıma gitmedim. Hani o örgün eğitim aldı, o açık öğretim bitirdi gibi bir ayrıma hiç yapmadım. O yüzden gözlemlerime göre yeterli gördüğüm ya da farklı alanlarda yeterli gördüğüm kişilerin her zaman bilgi, birikiminden faydalanmak istemişimdir. Çok faydasını gördüğüm insanlar da

vardı.” Yardım aldıkları öğretmenlerin yüz yüze eğitim aldıklarını ifade eden Ö1, anlatılarında şu ifadelere yer vermiştir: “Evet, zaten onlar üniversitede okuyorlardı. Hem de en iyi hocalardan Belma hoca gibi falan çok iyi hocaların öğrencileriydi onlar. Zaten onlardan çok şey öğrendim.” Ö20 de yardım eden öğretmenlerin yüz yüze eğitim aldıklarını belirtmiştir: “Evet, onlar yüz yüze eğitim almışlardı.” Ö10 da yüz yüze eğitim alan kişilerden yardım aldığını söylemiştir: “Evet, çoğu almışlardı. Hacettepe mezunu da vardı, birçok Boğaziçi mezunu da vardı, benim gibi ama onlardan birkaç kişi dışında böyle önyargılı hiç yadırgayıcı bir şey olmadı aramızda.”

3.12.Mesleği İcra Ederken Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Okul Öncesi Lisans Programından Mezun Olmanın Avantajları

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP’ye devam eden öğretmenler, lisans eğitimi alırken bir yandan da ücretli öğretmenlik yapma imkânı bulmuşlardır. Öğretmenlerin yarısı lisans öğrencisi iken ücretli öğretmenlik yapmayı avantaj olarak belirtmişlerdir. Esnek çalışma zamanı sağlaması ve farklı bakış açıları kazandırması da programın avantajları olarak belirtmiştir. Programın herhangi bir üstünlük sağlamadığını ifade eden öğretmenler de mevcuttur.

Lisans eğitimi devam ederken ücretli öğretmenlik yaptığı için atandığında daha tecrübeli olduğunu belirten Ö3, anlatısında şunları vurgulamıştır: “Yani biz zaten şöyle söyleyeyim, diğer üniversiteye devam eden arkadaşlardan bizim farkımız ve en önemli farkımız şu oldu: Biz mesleği zaten ilk günden beri ücretli öğretmenlik yaparak ilk günden beri çocuklarla birlikteydik ve mesleğe ilk atandığımda, ilk başladığımda daha doğrusu kadrolu olarak başladığımda birçok şeyi biliyordum. Çocuklarla nasıl iletişim kuracağımı biliyordum, ailelerle nasıl iletişim kurabileceğimi biliyordum, yeri geldiği zaman ailelerin bana destek olması için işte nasıl davranabileceğim konusunda tecrübe sahibiydim açıkçası.” Ö13, ücretli öğretmenlik yaptığı için hem mesleki tecrübe kazanmayı hem de iş hayatına erken başlamayı avantaj olarak değerlendirmiştir: “Yani mesleğe daha erken atılıp daha erken tecrübe sahibi olmama vesile oldu. Bir taraftan da dediğim gibi maddi olaraktan da çalışmış olmak benim için güzeldi. Benim o dönemde ihtiyacım olan bir durumum olduğu için çalışma hayatına atılmış olduk bir taraftan da.”

3.13.Mesleği İcra Ederken Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Okul Öncesi Lisans Programından Mezun Olmanın Dezavantajları

Yapılan görüşmelerde öğretmenlere, Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP mezunu olmanın onların çalışma hayatlarında dezavantajlı bir durum olup olmadığı sorulmuştur. 14 öğretmen mezun oldukları lisans programının mesleklerini icra ederken herhangi bir dezavantajlı durum oluşturmadığını belirtmiştir. Beş öğretmen açık öğretimden mezun olmanın çalışma hayatında dezavantajlı bir durum olduğunu belirtirken bir öğretmen de kararsız olduğunu söylemiştir.

Ö9, açık öğretim fakültesini isteyerek tercih ettiği için herhangi bir dezavantaj yaşamadığını söylemiştir: “Bir dezavantaj olduğunu düşünmüyorum, sonuçta bu benim seçimimdi. İstemesem gitmeyebilirdim de. Yani zaten sayılı tercihim vardı. Kendi isteğimle bilerek, işi bilerek tercih ettim yani. Rastgele yaptığım bir tercih değildi benim için.”

Önyargıyla karşılaşan Ö20, düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “Arkadaşlar arasında dışlanmak ya da velinin açık öğretimli olarak bakması, ilk etapta güvenememesi tabii dezavantaj, yıpratıcı bir süreç. Aynı işi yapıyoruz, kendimizi başarılı hissediyoruz ama birileri bize bir eksiklikmiş gibi davranıyor. Bu da tabii ki olumsuz etkiliyor.”

3.14. Uzaktan Eğitim Yoluyla Öğretmen Yetiştirilmesinin Uygunluğu

Öğretmenlerden uzaktan eğitim yoluyla öğretmen yetiştirmenin doğruluğunu irdelemeleri istenmiştir. Uzaktan eğitimle öğretmen yetiştirilmesini öğretmenlerin yarısı doğru bulurken uygulamanın yanlış olduğunu belirten öğretmenler de bulunmaktadır. Kararsız olduğunu söyleyen öğretmenler de mevcuttur.

Ö11, 2000-2012 döneminde okul öncesi öğretmeni ihtiyacı olduğu için böyle bir uygulama yapıldığını söylemiştir. Verilen eğitimin doğru olduğunu ve yerinde bir karar olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Bence yanlış bir şey değil. Yani çok fazla normal eğitim alıp, atanamayan öğretmenlerimiz varken buna gerek yok. Açık olduğu için o süreç öyle yapıldı, şu anda açık kapandığına göre gerek yok. Ben yani yerinde bir karar olarak düşünüyorum.” Ö2’nin çaba göstermenin önemini vurgulayan düşüncesi şöyledir: “Yani dediğim gibi bu uzaktan eğitim ya da örgün eğitim, eğer buna gerçekten çaba gösteriyorsak ben ya da benim gibi binlercesi, hani bir şeyler öğrenebilmek için çaba gösteriyorsak bunun uzaktan ya da örgün olarak ayırımını yapmadım. Bence bir fark yok.” Ö17 ise uygulamanın doğru olduğunu ancak yalnızca kız meslek lisesinden mezun öğrencilerin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir: “Evet, güzel bir soru. Şayet uzaktan eğitim alan öğretmen, eğer uzaktan eğitime, o mesleğe gelirken altyapısı olarak, bir meslek lisesi mezunuysa, temel almışsa çok rahat bir şekilde avantaj sağlıyor. Evet, yetiştirilebilir ama normal bir liseden gelip uzaktan eğitimle öğretmen ve eğitim fakültesi evet zor, yapamaz, kesinlikle yapamaz.”

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sözlü tarih yöntemiyle Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP mezunu öğretmenlerin, öğretmenlik deneyimlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmanın odak noktası öğretmenlerdir. Katılımcıların düşünceleri, gözlemleri, anı ve deneyimleri ile araştırma şekillendirilmiştir (Çurku, 2020:9). Araştırmanın amacını yansıtacak öğretmenler seçildikten sonra onların söylemleri ve deneyimlerinden elde edilen veriler yazılı kaynaklarla karşılaştırılmıştır (Dere ve Dinç, 2020:275). Karşılaştırmanın amacı dönem kaynakları ile deneyimlerin benzerlik ve farklılıklarını görebilmektir (Sağlam, 2012:275). Böylelikle çalışmanın bilimsel ölçütlere göre uygunluğu sağlanmaya çalışılmıştır (Thompson, 1973:25).

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP’yi tercih etme nedeni olarak ailenin yanında kalma, maddi nedenler, üniversiteye giriş sınavı puanının yüz yüze eğitim için yetersiz olması, okul yönetimi tarafından yönlendirilme, iş imkânı ve lisans tamamlama olarak belirtilmiştir. Maddi nedenler açık ve uzaktan eğitimin tercih edilme nedenlerinden biri olarak Lenar vd. (2014)’nin çalışmasında da görülmektedir.

Yüz yüze eğitime puanı yetmediği için Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP’yi tercih ettiğini söyleyen öğretmenlerin söylemleri ÖSYM verileri ile de paralellik göstermektedir.

2011 yılında Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'nin taban puanı 387, 552 iken ona en yakın devlet üniversitesinin birinci öğretiminin puanı 416,334 ikinci öğretimin puanı da 413,125'tür (Web 4).

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP mezunu öğretmenlerin deneyimlerinin incelendiği araştırmada açık ve uzaktan eğitimin olumlu yanı olarak aile evinde kalmaktan söz edilmiştir. Ailenin yanında eğitimlerine devam etmeleri öğrencilere maddi, ulaşım, konaklama açısından onlara kolaylık sağlamaktadır. Araştırmanın bu sonucu Lenar vd. (2014)'nin çalışmasının sonucuyla da desteklenmektedir. Lenar vd. (2014) uzaktan eğitimin esnek olmasını hem öğrenci hem de devlet açısından çok fazla maddiyat gerektirmemesini, konaklamaya ihtiyaç duymadan evden derslere katılım sağlanabileceğini olumlu özellik olarak açıklamışlardır. Katılımcılara göre esnek çalışma saatlerinin olması da açık ve uzaktan eğitimin olumlu yanlarından. Bu sonuç, Zaborova vd. (2017)'nin çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Uzaktan eğitimin zaman, esneklik ve ulaşım konularında avantajları olduğunu Zaborova vd. (2017) da ifade etmişlerdir. Yaşanan teknik arızalar, dersin öğretmeni ile iletişimsizliğin olması, öğrencinin geri bildirim alamaması da dezavantaj olarak sunulmuştur. Dezavantajlara bağlı olarak eğitimin kalitesinin düşük olduğu düşünülmüştür.

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'nin olumsuz yanlarından biri iletişimin eksikliği olarak vurgulanmıştır. Dersin öğretmeniyle iletişimin yaşanmaması en olumsuz yön olarak dile getirilmiştir. Pozdnyakova ve Pozdnyakov (2017) çalışmalarında öğrencilerin yaşadığı deneyim ve iletişim eksikliğini uzaktan eğitimin en büyük sorunları olarak belirtmişlerdir. bu durum yapılan araştırmanın Pozdnyakova ve Pozdnyakov (2017)'un çalışmalarıyla benzer olduğunu göstermektedir. İletişimsizlik yalnızca öğretmen-öğrenci paydaşları ile sınırlandırılmamış; sınıf ortamı, arkadaş ortamının olmaması da iletişim eksikliğinin başka bir boyutu olarak gösterilmiştir. Ücretli öğretmenlik yaparken öğrenime devam etmenin bedensel yorgunluğu artırması da yaşanan olumsuz durumlarından.

Açık öğretim sürecinde en çok alan derslerinin verimli geçtiği belirtilmiştir. Öğretmenlerden yalnızca üçü derslerin verimli geçmediğini söylemiştir. Açık öğretimde alınan derslerin verimli olduğu düşünülmektedir. Çalışma bu yönüyle Zaborova vd. (2017) ile farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Görüşme yapılan öğretmenlerin %75'i uygulama derslerinin verimli olduğunu ifade etmiştir. Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP eğitiminin daha kaliteli olabilmesi için bölüme yalnızca kız meslek lisesi mezunu öğrencilerin alınması ve uygulama derslerinin yüz yüze eğitim veren okullarla benzer yapılmasının böyle bir sonuç ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Katılımcıların %80'inin açık ve uzaktan eğitime ilişkin düşünceleri çalışma hayatına başladıktan sonra da değişmemiştir.

Öğretmenler mesleğe ilk başladıklarında karşılaşılan sorunların en başında fiziki donanım eksikliği geldiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcıların açık ve uzaktan eğitim mezunu oldukları için diğer meslektaşlarının bakış açılarının farklı olması yaşadıkları sorunlardandır. Pozdnyakova ve Pozdnyakov (2017)'nin çalışmalarında işverenlerin açık öğretim mezunu kişilere daha az ilgi gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Çalışmalardan elde edilen verilere göre açık öğretime bakış açılarının benzer olduğu söylenebilir. Velilerle yaşanan

problemler de karşılaşılan sorunlar arasında yer almaktadır. Ailelerin ilgisizliği, aile etkinliklerine katılım sağlanmaması, meslekte karşılaşılan sorunlardandır.

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'den mezun olan öğretmenler karşılaştıkları güçlüklerle başa çıkmak için meslektaşlarından ve varsa okullardaki zümrelerinden yardım almışlardır. Araştırma bu yönüyle Erdoğan vd. (2017)'nin çalışmalarında da meslektaşlarla bilgi paylaşımının vurgulanmasıyla benzer sonuç taşımaktadır. Bunun yanında araştırma yapılarak sorunların çözülmeye çalışılması, güçlüklerle başa çıkmak için başka bir metottur.

Sorunların çözümünde lisans eğitiminin yol göstericiliğini öğretmenlerden dokuzu yeterli bulurken yedi öğretmen yetersiz bulmuştur. Dört öğretmen ise cevap vermemiştir. Yeterli ve yetersiz bulan öğretmenlerin sayılarının birbirlerine oldukça yakın olması konuya ilişkin net bir sonucu ortaya koymayı güçleştirmektedir. Zaborova vd. (2017) çalışmasında açık ve uzaktan eğitimde öğrenci sayısının arttığını ancak kaliteye önem verilmediğini ifade etmiştir. Bunun yanında Lenar vd. (2014) uzaktan eğitimin kalitesini arttırmak için meslek liselerinden destek alınması gerektiğini ifade etmiştir.

Mesleği icra ederken Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'den mezun olmanın avantajları olarak katılımcı öğretmenlerin yarısı lisans eğitimleri süresince ücretli öğretmenlik yaptıkları için tecrübe sahibi olduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanında diğer üstün yönler olarak, esnek çalışma saatlerini ve farklı bakış açıları sunduğunu ifade etmişlerdir. Ücretli öğretmenlik yaptıkları için bu durumu mesleğe başladıklarında avantaj olarak değerlendiren öğretmenlerin cevapları, uzaktan eğitimin olumlu yanları, mesleğe başlanıldığında yaşanan duygu ve düşünceler sorusuyla tutarlıdır. Öğretmenlerin %40'ı herhangi bir üstünlük olmadığını ifade etmiştir.

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP'den mezun olmanın mesleği icra ederken herhangi bir dezavantaj oluşturmadığını söyleyen öğretmenler, katılımcıların %70'ini oluşturmaktadır. Açık öğretim mezunu olmanın meslektaş ve veliler tarafından önyargıyla yaklaşıldığını, bu durumun dezavantaj yarattığını da ifade etmişlerdir. Okul öncesinde aile katılımı ve sosyal ortamın önemini anlatan Turdieva (2021)'nin çalışması velilerle aile ortamı kurmanın önemini vurgulamaktadır. Açık öğretim mezunu öğretmenlerin bu baği kurabilmeleri için yüz yüze eğitim veren fakülteden mezun öğretmenlerden daha fazla çaba harcamaları gerektiği söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %50'si açık öğretimle öğretmen yetiştirilmesini uygun bulurken %40'ı uygun olmadığını ifade etmiştir. Öğretmenlerin %10'u kararsız kalmıştır. Öğretmenlerin %55'i ihtiyaç halinde tekrar açık ve uzaktan eğitimle OÖLP'nin açılmasının uygun olacağını ifade etmiştir. Katılımcı öğretmenlerin %40'ı uzaktan eğitimin yetersizliğini vurgulamış ve OÖLP'nin açık ve uzaktan eğitimle açılmasının uygun olmadığını belirtmiştir.

Araştırma, Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP mezunu 20 öğretmenin katılımı ile sınırlıdır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin düşünceleri ve deneyimlerine ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı için verileri karşılaştırma imkânı oldukça güçtür. Program kapandığı için bölüm dersleri, saatleri, kaynaklarına ulaşmak zordur. Öğretmenler de genellikle

kaynakları hatırlamakta güçlük çekmiştir. Öğretmenlerin düşünceleri ve deneyimlerinden yola çıkarak araştırmacılara yönelik öneri niteliğinde şu tavsiyeler verilebilir:

Anadolu Üniversitesi AÖF OÖLP ‘den mezun öğretmenlerin deneyimlerine ilişkin görüşlerinin sözlü tarih yöntemiyle araştırıldığı bu çalışma başka bir yöntem kullanılarak genişletilebilir. İstanbul Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakülteleri çocuk gelişimi bölümlerinden mezun olup pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adayları ve öğretmenlerle de sözlü tarih yöntemi kullanılarak bir araştırma yapılabilir. Ayrıca Araştırma, şu an eğitim öğretime devam eden açık öğretim fakültelerinden mezun olan kişilerle de yapılabilir.

Araştırmada açık ve uzaktan eğitimin en önemli sorunu olarak iletişimsizlik sunulmuştur. 2000-2012 eğitim-öğretim yılları arasındaki dönemde öğrenciler açık ve uzaktan eğitimde TV ve kitaplardan yararlanmışlardır. Günümüzde AÖF’ye devam eden öğrencilere derslerine ilişkin kitap verilmekte ve internet sitesi üzerinden öğrenciler kendi şifreleriyle yazılı dokümanlara ulaşmaktadır. Ancak konuya ilişkin soru-cevaplara yer veren video gibi işitsel ve görsel materyallere de ihtiyaç vardır. Videonun yanı sıra sorusu olan öğrenciler için haftanın bir saatinde öğretmen ile canlı soru-cevap etkinliği yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, H. (2014). *Sinemaya Gitmek ve Seyir: Bir Sözlü Tarih Çalışması*. Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırma Dergisi (EJOIR), 2(Özel), 1- 16.
- Altay, S., İra, N., Ünal Bozcan, E., & Yenal, H. (2011). *Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze Milli Eğitim Şuralarında Okul Öncesi Eğitimi ve Bugünkü Durumu*. New World Sciences Academy, 6(1), 660-672.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (24 b., s. 286). Ankara: Pegem Akademi.
- Çurku, R. (2020). *Kronolojik Düşünme ile Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerilerini Kazandırmada Sözlü Tarihin Rolü: Van Düşünleri Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. (s. 9). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı.
- Dağlıoğlu, H., & Genç, H. (2018). *Öğretmen Yetiştirme ve Okul Öncesi Öğretmenin Özellikleri*. G. Haktanır (Dü.) içinde, Erken Çocukluk Eğitimine Giriş (1 b., s. 188). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dere, İ., & Dinç, E. (2020, Aralık). *Sözlü Tarihin Geçerliliği ve Güvenilirliği Üzerine Bir Değerlendirme*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 275-289.
- Duman, T. (2017). *Öğretmen Yetiştirme Alanındaki Uygulamalar ve Gelişmeler*. M. Ç. Özdemir (Dü.) içinde, Eğitim Bilimine Giriş (Cilt 4, s. 334-353). Ankara: Pegem Akademi.
- Düşek, G., & Dönmez, B. (2012). *Türkiye’de Yayımlanan Okul Öncesi Eğitim Programları*. Mesleki Bilimler Dergisi, 1(1), 68-75.

- Erdoğan, S., Yıldırım, A., Parpucu, N., & Ülkü, Ü. (2017). *Okul Öncesi Eğitimde Öğretmen Destek Programının Uygulamaya Yansımaları*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 32(2), 494-512.
- Ergen, H. & Günay, T. 2019. *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çalıştığı Kurumlarda Yaşadığı Yöneltil Sorunlarla İlgili Görüşleri*. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi , 5 (2) , 63-89.
- Erkek, M. S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. (s. 129). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gelişli, Y. (2005). *Türkiye'de İlköğretimin Gelişimi* (1 b., s. 114). Ankara: Sistem Ofset.
- Güler, E. (2018). *Açık ve Uzaktan Öğrenme Ortamlarında Esneklik*. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 4(3), 75-95.
- Karlıdağ Özbay, İ., & Sağlam, M. (2021). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Meslek Yaşantılarının İlk Yıllarına İlişkin Anlatıları*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 54(2), 391-430.
- Lenar, S., Artur, F., Ullubi, S., & Nailya, B. (2014). *Problems And Decision In The Field Of Distance Education*. Procedia - Social and Behavioral Sciences(131), 111-117.
- MEB. (2000, Şubat 21). Genelge 2000/24. *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Öğretmen Yetiştirilmesi ile İlgili Protokol*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü.
- Merriam, S. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (3 b., s. 173). (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel.
- Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (2015). *Nitel Veri Analizi*. (S. A. Altun, ve A. Ersoy, Çev.) (s. 55). Pegem Akademi.
- Oktay, A. (2016). *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim, Öğretmen ve Öğretmen Yetiştirme*. R. Zembat (Dü.) içinde, *Okul Öncesi Eğitime Giriş* (2 b., s. 36). Ankara: Hedef CS Yayıncılık.
- Pozdnyakova, O., & Pozdnyakov, A. (2017). *Adult Students' Problems in the Distance Learning*. 16th Conference on Reliability and Statistics in Transportation and Communication, (s. 243-248). Riga, Latvia.
- Sağlam, M. (2012). *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin Kuruluş Süreci Üzerine Bir Sözlü Tarih Denemesi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 45(2), 275-296.
- Sağlam, M. (2014). *Sözlü Tarih Yöntemiyle 1970'ler İlkokul Öğrencileri* (1 b., s. 7). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Sağlam, M. (2015). *1960-1970 Period Yozgat High School Graduates: Our Teachers*. Journal of Education and Future, (8), 103-115.
- Tan, M., Şahin, Ö., Sever, M., & Bora, A. (2007). *Cumhuriyet'te Çocuklar* (2 b. s. 11). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Thompson, P. (1973). *The Voice of the Past: Oral History*. (1), 25-31.

- Turdieva, M. J. (2021). *The Role of the 'First Step' State Curriculum in the Preschool Education System*. International Journal of Multidisciplinary Research and Analysis, 4, 202-204.
- Tüfekci Akcan, A. (2018). *Erken Çocukluk Eğitimi ve Tarihsel Gelişimi*. İ. Ulutaş, & S. Demiriz (Dü) içinde, Erken Çocukluk Eğitimine Giriş (1 b., s. 19). Ankara: Pegem Akademi.
- Ünüvar, P., & Pişgin Çivik, S. (2014). *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Gelişimi*. S. Seven (Dü.) içinde, Okul Öncesi Eğitime Giriş (1 b., s. 27). Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11 b., s. 243). Ankara: Seçkin.
- Zaborova, E. N., Glazkova, I., & Markova, T. (2017). *Distance Learning: Students' Perspective*. Sociological Research(2), 131-139.
- Web 1. Tarihçe. <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce>, Erişim tarihi: 26.08.2021.
- Web 2. (Anadolu Üniversitesi). (2014a, Nisan). Program Profili. <https://abp.anadolu.edu.tr/tr/program/programProfili/1670/8>, Erişim tarihi: 01.06.2021
- Web 3. (Anadolu Üniversitesi). (2014b, Nisan). Ölçme ve Değerlendirme. <https://abp.anadolu.edu.tr/tr/program/olcmeDegerlendirme/1670/18>, Erişim tarihi: 01.06.2021
- Web 4. (2011, Ağustos 19). 2011-ÖSYS Yükseköğretim Programlarının En Küçük ve En Büyük Puanları Listesi (Tablo 4). [osym.gov.tr](https://www.osym.gov.tr): <https://www.osym.gov.tr/Eklenti/206,kilavuzyayinexceldokumutablo4ypdf.pdf?0>, Erişim tarihi: 01.06.2021.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki ve dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 95799348-050.01.04-E.29932 sayı ve 25/11/2020 tarihli yazısıyla onaylanmıştır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

**SURİYELİ GÖÇMEN ÇOCUKLARA YÖNELİK EĞİTİM ÇALIŞMALARI
KAPSAMINDA ŞARTLI EĞİTİM YARDIMI PROGRAMI**

Saime DEMİREL*
Prof. Dr. Emrah AKBAŞ**

ÖZET

Tarih boyunca sürekli göç alan ve göç veren Türkiye'nin özellikle Suriye'de yaşanan iç savaş sonrasında göçmen nüfusu her yıl artmaya devam etmiştir. Göçmen gruplar arasında kayıtlı Suriyelilerin ülke içerisindeki sayısı yaklaşık dört milyona yakındır. Nüfus içerisinde çocukların sayısı ise azımsanamayacak yoğunluktadır. İnsan hareketliliği olarak tanımlanan göç; müdahale bekleyen sorunları da beraberinde getirmiştir/getirmektedir. Her şeyden önce iç savaş sonrasında binlerce insanın yerinden edildiği, psikolojik olarak örselendiği, yakınlarını kaybettiği, fiziksel olarak yaralandıkları, işlerini ve sosyal statülerini kaybettikleri, göç yolunda çeşitli şiddete maruz kaldıkları ve ailelerin parçalandığı bilinmektedir. Gerçekleşen göç hareketliliğinden en çok çocukların etkilendiği yadsınamazdır. Göçün çok yönlü etkisiyle çocukların kırılganlığı artmış ve çeşitli riskler ortaya çıkmıştır. Çeşitli risklerle beraber göçmen çocukların eğitime erişememe gibi sorunları da oluşmuştur. Göçmen çocuklar için temel hak olan eğitim ve eğitime erişmek; riskleri en aza indirmek, riskleri ortadan kaldırmak, riskleri önlemek ve kayıp nesillerin oluşmasını engellemek amacıyla önemli hale gelmiştir. Okul dışı kalan çocukların okullaştırılması, eğitime erişebilen çocukların ise sistem içerisinde karşılaştıkları sorunların çözülmesi amacıyla yıllar içerisinde Türkiye'de eğitim alanında birçok çalışma yürütülmüştür ve birçok proje geliştirilmiştir. Göçmen çocukların okullaşması ve diğer koruma risklerine müdahale edilebilmesi için geliştirilen önemli çalışmalardan bir tanesine örnek olarak Şartlı Eğitim Yardımı Programı verilebilmektedir. Bu makalede; Suriyeli göçmen çocukların eğitime yönelik gerçekleştirilen çalışmalar ile birlikte Şartlı Eğitim Yardımı Programı hakkında derleme bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, çocuk göçmen, eğitim, şartlı eğitim yardımı.

**CCTE IN THE CONTENT OF EDUCATIONAL IMPROVEMENTS FOR SYRIAN
MIGRANTS CHILDREN****ABSTRACT**

The immigrant population of Turkey, which has been receiving and sending immigrants continuously throughout its history, has continued to increase every year, especially after the civil war in Syria. The number of registered Syrians among the immigrant groups in the country is close to four million. The number of children in the population is not to be underestimated. Migration that is defined as human mobility; brings with it a problem pending intervention. First, it is known that after the civil war, thousands of people were displaced, psychologically traumatized, lost their relatives, physically injured, lost their jobs and social status, were exposed to various difficulties on the way to immigration, and families were broken up. Undoubtedly, children have been most affected by the migration movement. The fragility of children has increased with the multifaceted effect of migration and various risks have emerged. Along with various risks, problems such as the inability of immigrant children to access education have also occurred. Access to education and training, the fundamental right for migrant

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika Anabilim Dalı, shu.saime.demirel@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0822-9681

** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, emrah.akbas@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2807-4055

Derleme Makale Sayfa Sayısı: 1056-1073
Makale Geliş Tarihi: 13.06.2022 Makale Kabul Tarihi: 19.08.2022 Makale Yayın Tarihi: 31.08.2022

children; has become important to minimize risks, eliminate risks, prevent risks and prevent the formation of lost generations. Over the years, many studies have been carried out in the field of education and many projects have been developed to enroll the children out of school and to solve the problems faced by the children who have access to education within the system. The Conditional Education Assistance Child Protection Component Project can be given as an example of one of the important studies developed for the schooling of migrant children and to intervene in other protection risks. This compilation article contains information about studies conducted for the education of Syrian migrant children, including Conditional Cash Transfer for Education, which is one of the studies.

Keywords: Migration, child migrant, education, conditional education aid.

1. GİRİŞ

Göç, yüzyıllar boyunca çeşitli tanımlar ile karşımıza çıkmıştır. En temel anlamıyla göç; tekil olarak bireyin ya da grubun kendi ulusal sınırlarının dışına çıkarak veya kendi ülkesi içerisinde gerçekleştirdiği insan hareketliliğidir. Göç eden birey ise göçmen olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 36). İnsanlar her dönemde bulunduğu yerden gönüllü olarak ayrılarak ya da ayrılmak zorunda kalarak farklı yerlere göç etmiştir (Ertekin, 2019: 6). Göç, tarihin her döneminde yer alan ve her yönüyle toplumu dönüştüren bir deneyimdir (Emin, 2019: 11).

Özellikle coğrafi konumu sebebiyle 1980 yılının ardından çoğu ülkenin göç istasyonu haline gelen Türkiye'nin son yıllardaki göç envanterine girmiş olan ülkeleri İran, Irak, Yugoslavya, Bulgaristan, Kosova olarak belirtmek mümkündür (Çiçeksoğüt, 2017: 3). Belirtilen listeye günümüzde göç konusunda muhatap Suriye, Afganistan, Ukrayna gibi ülkeler de eklenmiştir ancak Türkiye'yi en yoğun etkileyen ülkenin 2011 yılı itibari ile Suriye olduğunu belirtmek mümkündür. 2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaş sebebiyle milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir, yerinden edilmiştir. Yaklaşık 13 milyon insan iç savaşın doğrudan muhatabı olarak etkilenmiştir (Taş ve Özcan, 2018: 50). Suriye'den diğer ülkelere olan göç hareketliliğinin en çok Suriye'ye sınır komşu olan Türkiye'yi etkilediğini belirtmek mümkündür. İzlenen açık kapı politikası ile kitlesel olarak göç hareketliliği başlamıştır ve günümüzde Türkiye'de 3.652.633 Suriyeli göçmenin kayıtlı olduğu bilinmektedir (Web 2).

Göç; yerinden edilenleri başta olmak üzere ev sahibi ülkeyi ve transit ülkeleri çeşitli şekilde etkilemektedir (Sayın, Usanmaz ve Aslangiri, 2016: 2). Bu etkiler toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel olarak farklı boyutlarda yer almaktadır (Kaypak ve Bimay, 2016: 85). Başlangıçta sınır illerde ve kamplarda bulunan Suriyeli göçmenler zamanla diğer illerde yaşamaya başlamıştır. Temel ihtiyaçların yanı sıra sosyal uyum sorunları baş göstermeye başlamıştır. Koruma, psikososyal ve sağlık, uyum, ekonomik temelli sorunlardan şüphesiz en çok çocuklar etkilenmiştir. Çocuklar Suriye'deki eğitimlerini yarıda bırakmak durumunda kalmışlardır. Dil sorunu, çocuk yoksulluğuna bağlı olarak çalışma, akran zorbalığı, denk sınıfa yerleşememe, kimlik ile ilgili sorunlar, çocuk yaşta evlendirilme, hane içerisinde kardeşlerin bakımını üstlenme, mevsimlik tarım işçiliği, okulun uzak olması, ailenin zarar verici kültürel normları vb. sebepler (Gencer, 2017: 839) ile çocukların okullaşamadıkları bilinmekte olup; eğitimden uzak kalmanın sonucu olarak da benzer riskler ile karşılaşıldığı söylenebilmektedir.

Türkiye’de göçmen çocuklara yönelik eğitim ile ilgili planlanan çalışmalar incelendiğinde göçün ilk yıllarında öncelikle göçmen çocukların güvenlik, barınma, beslenme ve sağlık ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yürütüldüğü devamında kamplar içerisinde eğitim çalışmalarının başladığı belirlenmiştir. Hem ev sahibi ülkenin Suriyeli göçmenleri “geçici” olarak atfetmesi hem de Türkiye’ye göç eden Suriyeli göçmenlerin “menşei ülkelerine dönme umutları” sebebiyle daha kısa vadeli ve geçici çalışmalar planlanmıştır (Efe, Ülker ve Dalkılıç, 2022: 88). Bir süre kamplarda barınan Suriyeli göçmenler daha sonra Türkiye’nin çeşitli şehirlerine yerleşerek yaşamlarını devam ettirmelerine bağlı olarak eğitim çalışmaları, kamplar ile sınırlı kalmayıp göçmen çocukların yoğun yaşadığı şehirlerde devam etmiştir. Şehirlerde halihazırda bulunan devlet okullarından ziyade Suriyeli göçmen çocukların eğitim görebileceği Geçici Eğitim Merkezleri oluşturulmuştur. Geçici Eğitim Merkezlerinde Suriyeli göçmen çocuklar anadilleri ile ve Suriyeli öğretmenler eşliğinde eğitim görmeye başlamıştır ancak Suriyeli göçmen bireylerin ülkelerine dönme realitesinin ortadan kalmasıyla daha uzun vadeli eğitim çalışmaları düşünölmeye ve uygulanmaya başlamıştır (Emin, 2019: 14). Bu bağlamda öncelikle Geçici Eğitim Merkezi dışındaki okullara tercihe bağlı kayıt yaptırma hakkı verilmiş ardından Geçici Eğitim Merkezleri tamamen kapatılmıştır. Karma sistem ile beraber okullarda yaşanan dil engeli, akran zorbalığı, uyum sorunu gibi zorluklar ile başa çıkabilmek için çeşitli projeler süregelmiştir. Şartlı Eğitim Yardımı Programı, eğitim çalışmalarından bir tanesidir.

Şartlı Eğitim Yardımı Programı ile 2003 yılında Türkiye’de yoksulluğun kuşaklar arası aktarımın engellenmesi ve eğitime katılımın artırılması sebebiyle incinebilir grupta olan ailelere nakit desteği olarak sağlanmakta iken; 2017 yılında uluslararası kuruluşların finans desteği ile Program’ın göçmen çocuklara da yaygınlaştırılması kararı alınmıştır. Programının diğer sosyal ve eğitim yardımlardan farkı şartlılık ilkesidir. Okula devam eden çocuğun belirli oranda okula devam etmesi şartıyla nakit desteği sağlanması olarak belirtilmektedir. Göçmen çocuklara da yaygınlaştırılma kararı alınan Şartlı Eğitim Yardımı Programı, 2003 yılından beridir Türkiye’de ulusal düzeyde uygulanan Programdan şu şekilde farklılık göstermektedir: nakit desteğine ek olarak çocuk koruma bileşeni bulunmaktadır. Çocuk koruma bileşeni ile okula devam etmediği gerekçesiyle yardımı durdurulan göçmen çocuklara Türk Kızılay Toplum Merkezleri tarafından takip ziyaretleri düzenlenmekte ve çocuk koruma alanında çalışmalar yürütölmektedir (Web 6).

Şartlı Eğitim Yardımı Programı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde yapılan araştırmaların (Toklucu ve Dama, 2018; Sariipek, 2017; Işık, 2019 vb.) Türkiye’de 2003 yılından beridir halihazırda ulusal düzeyde uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı’na yönelik olduğu; 2017 yılında göçmen çocuklara yaygınlaştırılan Program ile ilgili herhangi bir araştırmaya rastlanılmadığı belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde Program’ın sadece nakit bileşeni ile ilgili ve daha çok nicel araştırmalar ile karşılaşılmıştır. Aca ve Özdemir (2020: 3)’in gözlemine göre faydalanıcıların düşüncelerinin derinlemesine incelendiği nitel araştırmaların sayısı oldukça kısıtlıdır. Türkiye’de uygulanan ulusal şartlı eğitim yardımı programının etkisine yönelik çalışmaların ortak paydasının; özellikle kız çocuklarında okula gitmeme gün sayısının azaldığı, çalışan çocuk sayısında azalmanın olduğu söylenebilmektedir Aynı zamanda nakit desteği miktarlarının artırılması yönünde yorumlar mevcuttur (Işık, 2019: 112). Türkiye’de uygulanan ulusal programının çıktılarına dair 2010 ve 2012 yılları arasında yapılan bir çalışma sonucunda şu bilgileri aktarmak mümkündür (UNICEF, 2014: 17): Özellikle taşrada okulda

devam etmeme günleri azalmıştır, kız çocuklarındaki etki erkek çocuklarına göre daha belirgindir. Türkiye’de uygulanan ulusal program ile ilgili yapılan farklı bir çalışmada ise okula erişim kısıtlılığının yarıdan fazla payının ekonomik olduğu belirtilmiştir (Kurnaz, 2010: 111). Katılımcıların katkılarıyla yapılan başka bir çalışmada katılımcıların %65 oranının şartlı eğitim yardım miktarını az bulduğu belirtilmiştir (Kurnaz, 2010: 96). Programdan yararlanan hem Türk çocukların hem de göçmen çocukların eğitime devamlarının araştırılıp kamuoyu ile sıklıkla paylaşılmaması ve programın etki değerlendirmesinin kısıtlılığı ön plana çıkmaktadır (Tüzün, 2017: 26).

Bu makale, göçmen çocuklara yönelik planlanan eğitim çalışmaları ile birlikte göçmen çocuklara yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardımı Programı’nın nakit ve çocuk koruma bileşeni hakkında derleme bilgileri sosyal hizmet ve sosyal politika perspektifinden yansıtmayı ve sonucunda bir dizi öneri sunmayı amaçlanmıştır. Makale; konu ile ilgili raporların, makalelerin, tezlerin ve kurumsal web sitelerin incelenmesi ile oluşturulmuştur. Makale akışı; göçmen grup arasında çoğunluğu oluşturan Suriyelilerinin göç süreci, göçün arka planı, çocukların temel haklarından olan eğitim ile ilgili planlanan ve uygulanan çalışmalar ve nihayetinde göçmen çocuklara yaygınlaştırılan Şartlı Eğitim Yardımı Programı hakkında bilgiler aktarılmış, göçmen çocukların eğitim sürecine dair ve Şartlı Eğitim Yardımı Programı hakkında önerilere yer vererek sonuçlandırılmıştır.

2. SURİYE’DEN TÜRKİYE’YE GERÇEKLEŞEN GÖÇÜN ARKA PLANI

2010 yılında Arap ülkelerinde yönetime karşı isyanlar ve gösteriler baş göstermeye başlamıştır. Tunus’ta başlayan halk hareketliliği 2011 yılında Suriye’de de etkisini göstermeye başlamıştır (Güleç, 2015: 95). Yönetime karşı olarak gelişen hareketlilik “Arap Baharı” olarak adlandırılmıştır ve hareketliliğin devam ettiği Mısır, Libya ve Tunus ülkelerinde halk yönetime karşı üstünlük sağlamıştır. Suriye’ye yayılan protestolar Suriye’de farklı sonuçlar vermiştir. Rejim ile halk arasında yaşanan çatışmalar, yönetimin halka orantısız güç kullanmasıyla iç savaş olarak devam etmiştir (Büyükhana, 2019: 1).

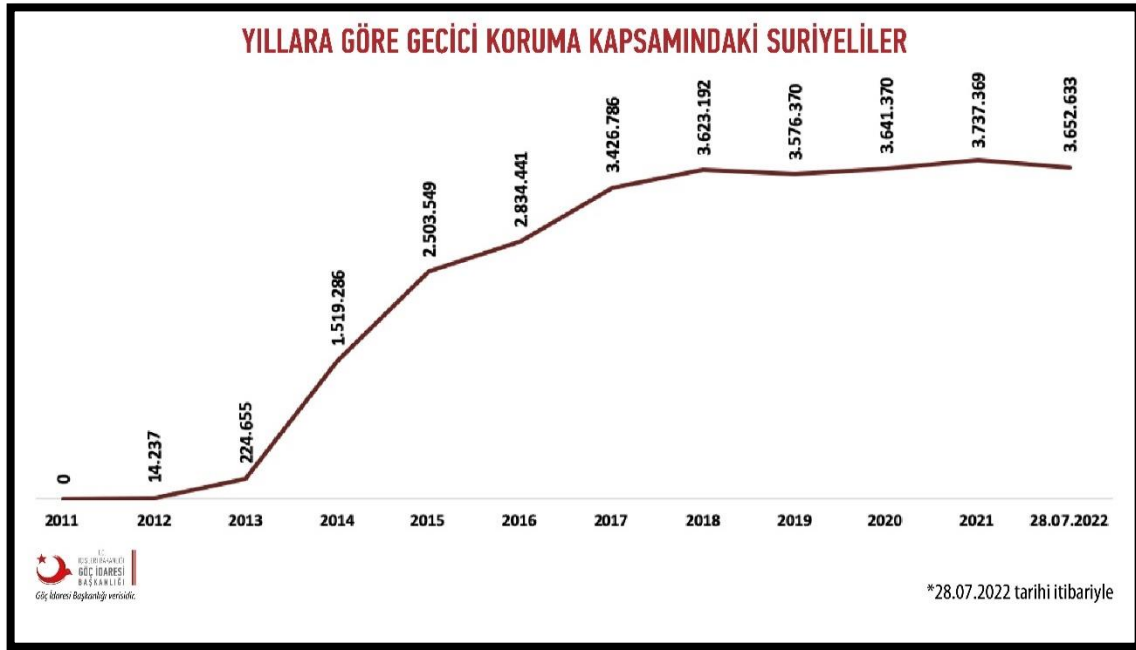
2011 yılında Suriye’de yaşanan çatışmaya bağlı olarak milyonlarca birey ülkesinden ayrılıp farklı ülkelere göç etmek durumunda kalmıştır. Suriye’ye komşu olan ülkelere biri olan Türkiye ise o dönemde “açık kapı” politikası izlemiştir (Emin, 2019: 12). Suriye’de yaşanan iç çatışma sonrasında Suriye’den Türkiye’ye ilk kitlesel göç hareketinin 2011 yılında sayıları 300 ile 400 arasında olan Suriye uyruklu bireyin Hatay’ın Cilvegözü Sınır Kapısı’na gelmesi ile geliştiği kabul edilmektedir (Güleç, 2015: 95). Zamanla Suriye’den Türkiye’ye göç eden bireylerin sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Başlangıçta Türkiye’de göçe dair geçici çözümler üretilse de zaman içerisinde uzun vadeli çalışmalar ortaya çıkmıştır. Suriye’den Türkiye’ye göç edenler için Türkiye’nin sınır illerinde ilk etapta barınma ihtiyacına yönelik olarak alanlar oluşturulmuştur (Poyraz, 2012: 57).

2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir (YUKK, 2013: madde 1). Devamında yine 2013 yılı içerisinde İçişleri Bakanlığına bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Web 1). 2021 yılında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,

Göç İdaresi Başkanlığı olarak değiştirilmiştir (Web 1). 2014 yılında ivme kazanan göçü belirli bir çerçevede yönetebilmek amacıyla “Geçici Koruma Yönetmeliği” resmi gazetede yayınlanmıştır ve yönetmelik ile birlikte Suriye’den Türkiye’ye kitlesel olarak göç edenlere “geçici koruma statüsü” sağlanmıştır (Afyonoğlu, 2020: 307).

Ülkemizde bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli bireylerin kayıtlı verileri aşağıda belirtilen grafikte de görüldüğü üzere her geçen yıl artmaktadır. 2022 yılının Temmuz ayı verisine göre Türkiye’de 3.652.633 Suriyelinin kayıtlı olduğu görülmektedir.

Resim 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Verisi

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı web sitesinden alınmıştır (Web 2).

Göç İdaresi Başkanlığı'nın 24 Mart 2022 tarihinde paylaştığı veriye göre (Web 2); Türkiye’de bulunan kayıtlı Suriyeli nüfus içerisinde cinsiyete ve yaşa göre dağılım aşağıdaki tabloda yer almaktadır. İlgili tarihten sonra yaş ve cinsiyete dair güncel veri paylaşımı yapılmamıştır.

Tablo 1: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Cinsiyet ve Yaşa Göre Dağılımı

Verilerin Dağılımı	Çocuk	Yetişkin
Kadın	858.802	875.400
Erkek	926.888	1.093.501
Toplam	1.785.690	1.968.901

Kaynak: Göç İdaresi Başkanlığı web sitesinden alınmıştır (Web 2).

Çocuk nüfusunun toplam nüfus içinde azımsanamayacak yoğunlukta olduğu görülmektedir. Çocuk nüfusunun nicel olarak önemli oranda olmasının yanı sıra çocukların en kırılgan grubu oluşturdukları bilinmektedir. Çocuk korumaya ve çocukların refahını artırmaya yönelik olan

çalışmalar sosyal politika da önemli yer edinmeye başlamıştır. Bu bağlamda göç etmek zorunda bırakılmış çocuklar için ev sahibi ülkeler çeşitli sorumluluklar üstlenmektedir (Sever, 2020: 112). Özellikle çocukların temel haklara ve hizmetlere erişmesi çocuk koruma alanında önemlidir ve eğitim; çocuklar için temel haklardan birisidir. Bu bağlamda Türkiye’de göçmen çocukların eğitimine dair bir dizi çalışmalar planlanmıştır, uygulanmıştır ve bazı çalışmalar süregelmektedir.

3. TÜRKİYE’DE SURİYELİ GÖÇMEN ÇOCUKLARIN EĞİTİMİ

Dezavantajlı grupta yer alan Suriyeli göçmen çocukların eğitime erişimi noktasında diğer çocuklar ile denk fırsatlara sahip olamadıkları bilinmektedir ve özellikle göçmen çocuklar için eğitime erişmek yüksek yararları için oldukça önemli bir husustur (Emin, 2019: 15). Eğitim sadece Türkçe öğrenmeyi ya da akademik olarak öğrenmeyi içermemektedir Eğitim aynı zamanda sosyal uyumu güçlendiren bir gerekliliktir (Afyonoğlu, 2020; 315). Eğitim ortamları çok bileşenlidir, bir çocuk için akranları ile etkileşim kurabileceği yerlerdir (Sakız, 2016: 68). Eğitim kurumlarını tüm çocuklar için koruma ihtiyaç tespitlerinin yapılabildiği, risklerin belirlenebildiği ve fırsat eşitsizliğinin en aza indirildiği kurumlar olarak belirtmek mümkündür. Nitekim ayırım gözetmeksizin her bireyin eğitim hakkı bulunmaktadır (İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, 1948: madde 26). Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989: madde 28); ayırım gözetmeksizin tüm çocuklar için ilköğretimin mecburi ve ücretsiz olmasını desteklemektedir. Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmeye Ek Protokol (1952)’ün 2. Maddesinde hiçbir bireyin eğitim hakkından mahrum edilemeyeceği belirtilmiştir.

Okula devam etmeyen çocukların sayısının azımsanamayacak düzeyde olduğu gibi okula devam eden çocukların da düzensiz devam etme, okulu terk etme riskleri de bulunmaktadır. Çocukların var olan koruma riskleri eğitim ile doğrudan ya da dolaylı olabilmektedir. Göçmen çocukların eğitim alanında yaşadıkları sorunlar; göçmen çocukların daha önce devam ettiği eğitimi ile ilgili olarak denkliğinin yeterli tespit edilememesi, kapasiteye göre materyalin yetersiz olması, akranlarının zorbalığına maruz kalmaları, öğretmenlerinin öğrencilerin sahip olduğu bilgi-birikim hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması, geçmişte yaşanan örselenmeye yönelik olarak psikososyal sorunlar ve dil bariyeri olarak aktarılmıştır (Güven ve İşleyen, 2018: 1305). Eğitime dahil olamayan çocukların maruz kaldığı riskleri Coşkun ve Emin (2018: 12); ekonomik yoksunluk, yetersiz ve/ya yanlış bilgi verme, yanlış ya da eksik yönlendirme, sıklıkla taşınmak, annesinden ve/ya babasından ayrı düşmüş olma ve özel gereksinimli olma olarak belirtmiştir. Çocuğun çalışması, eğitime çeşitli sebepler ile devam edememe, okula adapte olamama, okuldan kaynaklı fiziki ve idari sorunlar, ailenin zarar verici geleneksel anlayışı, sağlık hizmetlerine erişememe, psikolojik sağlık, engellilik, dokümantasyon vb. riskler okul devamını etkileyen koruma riskleri olarak belirtilmektedir (Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü, 2019: 16-37). Gencer (2017: 839)’in belirttiği üzere yaşıtları tarafından zorbalığa maruz kalma, ekonomik yoksunluğa bağlı olarak çocuğun çalışması, Türkçe dil bilmemeye bağlı olarak uyum sorunlarının bulunmasının ve kurumların iletişim kopukluğunu gibi faktörlerin eğitime erişime engel olabileceği gibi; aynı zamanda okula gitmeme sonucu olarak ortaya çıkabilecek riskler olarak da görülmektedir. Yani eğitime dahil olamayan bir çocuk; birçok koruma riskine maruz kalabilmektedir ve aynı

zamanda koruma riski bulunan çocuk, eğitime güç erişebilmektedir gibi bir döngüden bahsetmek mümkündür. Yavuz ve Mızrak (2016:193)'a göre göçmen çocukların eğitimi ile ilgili temelde iki sorun ön plana çıkmaktadır. İlki yerinden edilmişliğe bağlı olarak ortaya çıkan derin ekonomik yoksulluktur. Yoksulluk eğitime erişimde ciddi bir engeldir. Diğer ana sorun ise eğitim deneyiminin sistem üzerindeki kaybıdır. Yani eğitim denklığı ile ilgili ortaya çıkan sorundur. Menşei ülkesindeki mezuniyetinin ev sahibi ülkede geçerliliğini sağlayamadığı kayıp belgeler ve dokümantasyonlardır.

Göçmen çocukların eğitime erişim esnasında ya da eğitime erişemedikleri için karşılaştıkları sorunlara bağlı olarak ev sahibi ülkeler göçmen çocukların eğitimi ile ilgili çalışmalar yürütmelidir ve yürütmektedir. Avrupa Birliğine üye ülkelerin göçmenlere yaklaşımı ve göçmen çalışmaları konusunda literatürün kısıtlı olduğu söylenebilmektedir (Aras ve Sağıroğlu, 2018: 106). Göçmenlere yönelik çalışmalarda genellikle ev sahibi ülkeler acil ihtiyaç değerlendirmesinin ardından acil ihtiyaçları gidermeye yönelik çalışmalar ile başlamaktadırlar. Acil ihtiyaç olarak ise genel kabul görmüş barınma, sağlık, güvenlik gibi konular ön plana çıkmaktadır. Göçmen, bir çocuk ise eğitiminden mahrum kalması onu acil ihtiyaçlarına karşı daha incinebilir noktaya getirmektedir. Bu sebeple acil ihtiyaç olarak kabul gören barınma, sağlık, güvenlik kadar eğitim faktörünün de acil bir ihtiyaç olarak kabul görmesi oldukça önemlidir. Bu bağlamda Türkiye’de benzer bir kanı ile karşılaşılmıştır. Göçün ilk yıllarında barınma, güvenlik, sağlık ihtiyaçlarına odaklanılmıştır. Eğitim ile ilgili çalışmalar daha sonra ve “geçici” bakış açısı ile planlanmıştır (Yavuz ve Mızrak, 2016: 194).

Eğitim alanında yapılan düzenlemelerde ve uygulamalarda başlangıçta göçmen çocukların “misafir” olduğu varsayılarak geçici çalışmaların yürütüldüğü gözlenmiştir. Kitlesel olarak göç hareketliliğine bağlı olarak Hatay ilinde 2011 yılında oluşturulan barınma merkezleri içerisinde dersliklerin oluşturulmasıyla ve öğretmenlerin görevlendirilmesiyle göçmenlere yönelik ilk eğitim faaliyetleri başlamış olmuştur (Büyükhana, 2019: 59). 2012 yılında kamplarda başlayan eğitim, devamında göçmenlerin farklı şehirlerde yoğunluk oluşturmalarına müteakip Geçici Eğitim Merkezleri ile belirli şehirlerde faaliyete geçmiştir (Kaya, 2019; 2). Geçici Eğitim Merkezleri’ni okul çağında bulunan Suriyeli göçmen çocuklara ilk orta kademelerini Suriye müfredatına uygun şekilde ve Arapça olarak veren eğitim birimleri olarak tanımlamak mümkündür (MEB, 2014: 4). Tanımda da belirtildiği üzere kamplarda ve Geçici Eğitim Merkezlerinde eğitim Suriye müfredatına göre ve Arapça olarak verilmiştir (Emin, 2019: 14). Nihayetinde Geçici Eğitim Merkezleri’nin her ne kadar göç dalgasının kitlesel yaşandığı acil durumda önemli rol olsa da daha uzun vadede yeterli olamayacağı öngörülmüştür (Coşkun ve Emin, 2018: 6) Geçici Eğitim Merkezlerinin tercih edilmesi tek taraflı düşünülmemelidir. Suriyeli göçmen aileler de ilk etapta “ülkelerine geri dönme” bakış açısıyla ev sahibi ülkenin eğitim sistemine dahil olma konusunda asgari düzeyde istekli olabilmştir. Nihayetinde kendi anadillerinde eğitimlerini sürdürme isteği ve günün sonunda “kendi ülkelerine döndüklerinde” sistemin gerisinde kalmama arzuları tabiidir (Efe, Ülker ve Dalkılıç, 2022: 88).

2013 yılında Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri genelgesi yayınlanmıştır. 2014 yılında ise Yabancılarla

Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi yayınlanmıştır. 2013 yılında yayınlanan Genelgede; eğitim ile ilgili koordinasyonun Milli Eğitim Bakanlığı'nda olduğunun (Yavuz ve Mızrak, 2016: 188) ve norm fazlası öğretmenlerin kamplarda görevlendirilmesi, Suriye uyruklu öğretmenlerin belirlenmesi, müfredatın Milli Eğitim Bakanlığı koordinasyonunda Suriye müfredatına göre belirleneceği, Türkçe kurslarının açılması gibi konuların belirlendiği görülmektedir (Emin, 2019: 66). 2014 yılında yayınlanan Genelgede ise; denklikleri komisyonlarca belirlenen öğrencilerin devlet okullarına yönlendirilebileceği, kimlik numarası olmayan göçmen çocukların tanıtma belgesi olması halinde öğrenciler için notların ve devamsızlığın Yabancı Öğrenci Bilgi Sistemi (YÖBİS)'e aktarılabilmesi, kimlik numarasına erişen öğrencilerin daha sonra e-okul sistemine aktarımın sağlanabileceği, Geçici Eğitim Merkezlerinde Türkçe dil desteği için öğretmenlerin görevlendirilebileceği belirtilmiştir. Dolayısı ile Genelge ile Suriyeli göçmen çocukların devlet okullarına erişimi sağlanmıştır (MEB, 2014: 4).

2016 yılında göçmenlerin tamamen devlet okullarında eğitimlerine devam etmesi yönünde çalışmalar yürütülmüştür (Emin, 2019; 15). Geçici Eğitim Merkezleri'nin hizmetlerinin sonlandırma çalışmalarına başlanmış ve nihai olarak 2019 yılında tüm Geçici Eğitim Merkezleri'nin kapatılması planlanmıştır (Özcan, 2018: 27). Milli Eğitim Bakanlığı, 2016 yılında göçmenlerin eğitim süreçleri ile ilgili olarak Göç ve Acil Durum Daire Başkanlığı kurmuş olup ilgili birim, Hayata Boyu Öğrenme Müdürlüğü bünyesinde faaliyete başlamıştır (Aksoy, 2020: 40). 2016 yılında okullara destek takviyesi niteliğinde Milli Eğitim Bakanlığı ve Avrupa Birliği işbirliği ile Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi (PIKTES) başlamıştır. Proje; göçmen çocuklarının eğitimine erişimi artırmak ve daha nitelikli eğitim amaçlanarak kamuya destek mahiyetindedir. Projenin 2022 yılının Ekim ayına dek devam etmesi beklenmektedir (Web 4). Eğitime hiç erişememiş nesiller için Milli Eğitim Bakanlığı, UNICEF ve diğer kurum/kuruluşların iş birliği ile 12 ilde Halk Eğitim Merkezlerinde Hızlandırılmış Eğitim Programları, 24 ilde Gençlik Merkezlerinde Türkçe Dil Kursları, Hatay'da Çocuk ve Gençlik Merkezi'nde Temel Okur-Yazarlık ve Sayısal Beceriler ile Türkçe Kursları kapsayan proje geliştirilmiştir (Web 5).

Türkiye'nin göçmen çocuklara yönelik önce kamplarda, devamında Geçici Eğitim Merkezlerinde ve ardından devlet okullarda yürüttüğü okullaştırma çabası Almanya ve İtalya ülkeleri ile kıyaslandığında; Almanya ve İtalya'da da kamplarda eğitim çalışmalarının yapıldığı, Almanya ve İtalya'da yaşayan göçmenlerin özel okul açma yetkileri bulunmadığı; Almanya, göçmen çocukların Türkiye'de olduğu gibi devlet okuluna katılımda kısıtlama koymaz iken İtalya'nın devlet okullardaki göçmen öğrenci sayısında okullara %30 kota koyduğu görülmektedir (Sever, 2020: 113).

Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün 2021 yılı raporuna göre; Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen çocuklardan 37.171'i okul öncesinde, 313.141'i ilköğretim kademesinde, 272.701' ortaokul kademesinde, 67.830'u ortaöğretim kademesinde, 7.576'sı Hızlandırılmış Eğitim Programı'nda ve 33.284'ü açık okullara kayıtlı görülmektedir. 2020-2021 yılında eğitime dahil olan Suriyeli göçmen çocukların sayısı 768.839 iken 2021-2022 eğitim yılında 731.713 olarak belirlenmiştir (HBÖGM, 2021: 114). İstatistiki bilgilere göre

liseye giden göçmen çocukların ilkokula devam eden göçmen çocuklara göre azınlıkta olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında göçmen çocukların çocuk yaşta çalışmaya başlaması, çocuk yaşta evlilikler, ailenin zarar verici normları gibi faktörleri yinelemek mümkündür (Efe, Ülker ve Dalkılıç, 2022: 88).

Suriyeli göçmen çocukların eğitime erişimini desteklemek ve eğitime erişimde var olan sorunların en aza indirilmesi amacıyla Türkiye’de gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biri de 2003 yılından beri uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı’nın 2017 yılında göçmen çocuklara yaygınlaştırma kararıdır. Şartlı Eğitim Yardımı Programı, 2003 yılında Türkiye’de ulusal düzeyde halihazırda uygulanmakta iken 2017 yılında göçmen çocuklara da yaygınlaştırılmıştır. Yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardımı Programı nakit ve koruma bileşeni olarak iki kısımdan oluşmaktadır (Web 6). Göçmen çocuklara yönelik eğitim faaliyetleri bağlamında Şartlı Eğitim Yardımı Programı ayrı başlıkta ele alınmıştır.

4. ŞARTLI EĞİTİM YARDIMI PROGRAMI VE GÖÇMEN ÇOCUKLARA YAYGINLAŞTIRILMASI

Şartlı Eğitim Yardımı Programı, kronik yoksulluğun kuşaklar arası aktarımın en aza indirilmesi, eğitim yolu ile beşeri sermayenin geliştirilmesi amacıyla uygulanan ve sosyal politikada önemli bir yere sahip olan sosyal yardım ve eğitim uygulamasıdır (Baş, 2019: 325). Dünyada geniş bir bilinirliği ve uygulanabilirliği olan Program’ın amaçları arasında; yoksulluğu azaltmak, yoksulluğun kuşaklar arası aktarımını en aza indirmek, çocukların eğitime erişimlerini artırmak, çocuk işçiliğini en aza indirmek, aile içerisinde nakit desteğinin kadın bireye sağlanmasıyla kadın bireyin güçlendirilmesi olarak belirtilebilmektedir. Dünya’da örnek uygulamaları bulunmaktadır. Türkiye’de ulusal ve göçmen çocuklara yaygınlaştırılmış hali ile uygulanmaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de programın uygulanışı açısından ortak paydaların olduğu kadar farklılıklar da olabilmektedir ancak en genel anlamda; Program çocukların eğitimine devam etmesi kaydıyla iki ayda bir ebeveynine sağlanan nakit desteğini ifade etmektedir.

Dünya’da şartlı eğitim yardımları ilk olarak gelir adaletsizliğinin ve yoksulluğun yaygın olduğu Latin Amerika bölgesinde uygulamaya geçmiştir. Bu bağlamda Brezilya ve Meksika Şartlı Eğitim Yardımı Programı’nda ön planda yer alan ülkeler olmuştur (Sarıpek, 2017: 95). 1982 yılında Bangladeş’te başlayan Program, günümüzde birçok ülkede sosyal yardım aracı olarak uygulanmaktadır. Programın gelişmiş ülkelerde de uygulanıyor olduğu görülmektedir. Dünya Bankası ve ülkelerin resmi web sayfalarından edinilen bilgilere göre şartlı eğitim yardımlarını uygulayan bazı ülkeler şu şekilde belirtilebilir: Arjantin, Bangladeş, Belçika, Birleşik Krallık, Bolivya, Brezilya, Bulgaristan, Burkina Faso, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Endonezya, Etiyopya, Fas, Filipinler, Gana, Guatemala, Güney Afrika, Hindistan, Honduras, Jamaika, Komboçya, Kenya, Kolombiya, Macaristan, Makedonya, Kazakistan, Kosto Rika, Malavi, Meksika, Nepal, Nijerya, Nikaragua, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Romanya, Slovakya, Tanzanya, Togo, Trinidad ve Tobago, Türkiye, Senegal, Şili, Uruguay, Yemen (Dama ve Sundaram, 2018: 15-16).

Programın ortak paydası yoksulluğun kırılması ve beşeri sermayede geliştirmek iken her ülkede programın uygulama öncelikleri farklılık göstermektedir. Bangladeş, Arjantin, Brezilya, Rika gibi ülkeler doğrudan çocukların çalışmasını engelleyerek okullaşmasını sağlamak için programı önceliklendirir iken bazı ülkeler kız çocuklarının okullaştırma oranlarını artırmak için önceliklendirebilmektedir (Grosh ve arkadaşları, 2018: 312). Programın uygulama farklılığında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, sosyal sorunları, okullaşma oranları, eğitim ve sosyal politikaları belirleyici olabilmektedir.

Brezilya, Filipinler ve Türkiye gibi ülkelerde nakit yardımı hanede bulunan kadın bireye sağlanarak kadının güçlenmesi program içerisinde amaçlanmaktadır. Ödemeler Arjantin ve Türkiye’de banka aracılığı ile yapılabildiği gibi postaneler aracılığı ile yapılabilmektedir, örneğin; Arjantin. Destek, hanede yaşayan bireylere Kamboçya ülkesinde nakit olarak, Ekvator ülkesinde banka kartı ve Dominik Cumhuriyeti’nde özel hazırlanmış kartlar aracılığı ile sağlanıyor olabilmektedir. Ülkeler genellikle şartların yerine getirilip getirilmediğini takip ederek izlemektedir (Uzun, 2012: 22). Yoğun istihdam sorunu ve gelirden yaşanan eşitsizlik sebebiyle ülkelerin gerisinde bulunan (Doğan ve Sarı, 2014:2) Brezilya’da; programın gerekliliği eğitime yüzde seksen oranında devam etmektedir. Bazı durumlarda sadece eğitime devam etmek yeterli olmamakta, aynı zamanda bazı seminerlere katılım da zorunlu tutulmaktadır. Kosta Rika’da uygulanan program kapsamında ebeveynlerden sağlanan destek boyunca çocuğun okula devam edeceği yönünde taahhüt imzalaması beklenmektedir (Sarıipek, 2017: 97). Meksika’da ilgili program dışında sağlanan desteklerin tüm dezavantajlı gruplara ulaşmaması sebebiyle eğitime katkı sunacak bir çalışma ihtiyacı oluşmuştur. Şartlı Eğitim Yardımı Programı sayesinde hane geçimi için eğitimden mahrum bırakılan çocuk sayısının azaltılması ve hane içerisindeki ebeveynlerin aktif rol alması beklentisi ile ebeveynlerde davranış değişikliği amaçlanmıştır. İzleme sistemi etkin olarak kullanılmaktadır. Programın Meksika özelinde dezavantajlı ailelerin refahını yükseltme açısından başarılı bulunduğu belirtilmektedir (Gantner, 2007: 1). Meksika’da uygulanan program kapsamında eğitime devam şart oranı yüzde seksen beş olarak belirlenmiştir (Sarıipek, 2017:97). Liberal refah sistemini benimseyen Amerika Birleşik Devletleri, Kanada; muhafazakar refah sistemini benimseyen Hollanda, Almanya, Fransa; gelişmekte olan Brezilya, Meksika ya da farklı rejimler benimseyen Norveç, İsveç, Danimarka ülkelerinde rejimler farklılık göstermesine rağmen beşeri kalkınma için ortak paydanın eğitimde sosyal yardımların destekleniyor olduğu söylenebilmektedir (Dama ve Sundaram, 2018: 9).

Şartlı Eğitim Yardımı Programını uygulayan ülkelerden birisi de Türkiye’dir. Türkiye’de ulusal düzeyde uygulanan Şartlı Eğitim Yardım Programı, Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı çocuklara 2003 yılından beridir çocukların tüm aile üyelerinin kimlik kayıtlarının olması, hane bağımlılık oranı, hanede düzenli ve kayıtlı çalışmayan bireylerin varlığı, okula kayıtlı en az bir çocuğun olması kriterlerine bağlı olarak çocukların en belirli bir oranda okula devam etmesi şartının sağlandığı durumlar (Web 5) doğrultusunda ve okula düzenli devam etme şartı ile iki ayda bir sağlanan nakit desteği ile yürütülmektedir (Web 6). 81 ilde uygulanmaktadır.

Türkiye’de ulusal düzeyde başlayan Program’ın arka planında 2000’li yıllarda var olan ekonomik kriz yer almaktadır. Krizden etkilenen ve dezavantajlı kısımda yer alan yoksul ailelerin eğitime devam eden çocuklarının sosyal anlamda koruma amacıyla Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) geliştirilmiştir. Sosyal Riski Azaltma Projesi, Dünya Bankası desteği ile ortaya çıkmıştır (Zabcı, 2003: 217). Şartlı Eğitim yardımı ise bahsi geçen projenin alt sekmesi olarak geliştirilmiştir. Program 6 pilot ilde 2003 yılında uygulanmaya başlamış olup sonrasında ülke genelindeki Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı çocuklara uygulanmaya başlamıştır. Yıllar içerisinde Dünya Bankası’nın geri çekilmesi ile ulusal düzeyde uygulanan program Türkiye Cumhuriyeti kaynakları ile devam etmiştir (Işık, 2019: 98). Günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü kaynakları ile yürütülmektedir.

Türkiye’de ilk kez 2003’te ulusal düzeyde uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı; yoksulluk döngüsünü kırarak ve eğitim yolu ile beşeri sermayenin geliştirilmesini amaçlamaktadır. Eğitime devam şartı ile bir nevi ebeveynlerde davranış değişikliğini de hedefleyen Program nakit desteğinin kadın bireylere ödenmesiyle kadınları güçlendirmek niyetindedir (Aca ve Özdemir: 2020: 3). Türkiye’de hâlihazırda ulusal düzeyde uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı; okula düzenli olarak devam eden ve kriterleri sağlayıp başvurusunu gerçekleştirmiş olan çocukların ebeveynlerine -çoğunluk ile anneye- iki ayda bir sağlanan nakit desteğini kapsadığını yinelemek faydalı olacaktır. Şart olarak okula düzenli devam etmek önemlidir. Belirli süre okula devam etmeyen çocukların yardımı düzenli devam etmedikleri ay içerisinde durdurulmaktadır. Düzenli devam etmeye başladıklarında tekrar aktif hale gelmektedir. Güncel durumda ilkokul ve ortaokula devam eden erkek öğrenciye 45 Türk Lirası, ilkokul ve ortaokula devam eden kız çocuğuna 50 Türk Lirası ve liseye devam eden erkek öğrenciye 55 Türk Lirası, liseye devam eden kız öğrenciye 75 Türk Lirası ödenmektedir (Web 9). Türkiye’de ulusal şartlı eğitim yardımından yararlanan çocuklar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından e-okul sistemi üzerinden takip edilmektedir. Devamsızlık ve not bilgilerinin bulunduğu sistem üzerinden böylece eğitim yardımının devam şartını sağlayıp sağlamadığı kontrol edilmektedir (Uzun, 2011: 29).

2003 yılından itibaren Türkiye’de ve günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yürütücülüğünde Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı çocuklara ülke genelinde uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı’nın, 2017 yılından itibaren göçmen çocuklara da yaygınlaştırılması karar alınmıştır. Yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardımı Programı, Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Kızılay ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF) işbirliği içerisinde ilerlemektedir (Web 6). Ulusal Şartlı Eğitim Yardımı Programı’ndan farklı olarak UNICEF iş birliğinde ve Avrupa Birliği, Sivil Koruma ve İnsani Yardım Birimi (ECHO), Amerika Birleşik Devletleri Nüfus, Mülteciler ve Göç Dairesi (USBPRM) ve Norveç Hükümeti’nin finansal desteği ile yürütülmektedir (Web 7). Göçmen çocuklara yaygınlaştırılmış olan Program’da nakit bileşeni illerde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığı ile Kızılaykart’a yüklenerek sağlanmaktadır. Eğitim yardımının göçmen çocuğunun çocuğun annesine sağlanması amaçlanmıştır ancak saha çalışmalarında eğitim yardımının babanın adına olan karta da ödenebildiği ve teoride olan ile uygulamanın farklılık oluşturduğu gözlemlenmektedir.

Yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardımı Programı'nın şartları ulusal düzeyde uygulanan Şartlı Eğitim Yardım Programı ile benzerdir. Göçmenlerin faydalanıcı olması için önkoşul; tüm aile bireylerinin "99" numara ile başlayan kimliklerinin olması, düzenli gelirin ve sosyal güvencenin olmaması gerekmektedir (Tüzün, 2017: 25). Yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardım Programı'nda da belirli süre okula devam etme şartlı bulunmaktadır. Ay içerisinde 4 günden fazla devamsızlık yapılması halinde ilgili çocuğun yardımı devamsızlık yapılan ay özelinde durdurulmaktadır. Burada önemli olan nokta dört günden fazla devamsızlık yapan çocuğun yardımının sadece durdurulmasıdır. Program'dan doğrudan çıkarılması söz konusu değildir. Yani bir sonraki ay okul düzeni takip edilmesi halinde nakit desteği devam etmektedir. Sağlanan nakit desteği de ulusal düzeyde uygulanan Program ile benzerlik göstermektedir. İlköğretime devam eden erkek öğrencilere 45 TL, kız çocuklarına 50 TL, ortaöğretime devam eden erkek öğrencilere 55 TL, kız öğrencilere 75 TL yardım sağlanmaktadır. 2018 yılında Hızlandırılmış Eğitim Programına devam eden çocuklara da destek yaygınlaştırılmış olup (UNICEF, 2018: 10) Hızlandırılmış Eğitim Programına dahil olan kız ve erkek çocuklara da 75 TL aylık destek sağlanmaktadır.

Göçmenlere yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardımı Programı'nın 2003 yılından beridir Türkiye'de ulusal düzeyde uygulanan Şartlı Eğitim Yardım Programı'ndan ayrılan en önemli özelliğinden birisi yardım programının nakit bileşenine ek olarak çocuk koruma bileşeninin bulunuyor olmasıdır. Çocuk Koruma Bileşeni, Programın işbirlikçisi olan Türk Kızılay'ın Toplum Merkezleri'nde görevli çocuk koruma ekipleri tarafından uygulanmaktadır. Çocuk Koruma Bileşeni kapsamında Toplum Merkezi bulunan illerdeki (İstanbul Anadolu, İstanbul Avrupa, Adana, Ankara, Bursa, Gaziantep, Hatay, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Kilis, Kocaeli, Konya, Mardin, Mersin, Şanlıurfa, Zonguldak, Malatya, Adıyaman) çocuk koruma ekipleri tarafından yardımı durdurulan yani ayda dört günden fazla devamsızlık yapan göçmen çocuklara ulaşmaktadır. Devamsızlığı bulunan çocukların aile değerlendirmeleri ve akabinde risk değerlendirmeleri Toplum Merkezlerinde bulunan sosyal çalışmacı ve tercümanlar aracılığı ile yapılmaktadır (Web 10). Aileler ile görüşme yöntemi çoğunluk ile hane ziyareti olarak tercih edilmektedir. Pandemi dönemine özel uzaktan taramalar gerçekleşse de aile değerlendirmesi hane ziyaretleri aracılığı ile yapılmaktadır. Gerçekleşen hane ziyaretlerinde sosyal çalışmacılar tarafından liste içi çocuk için gidilse dahi tüm aile için koruma risk değerlendirmesi ve taraması yapılmaktadır (Web 8). İnceleme esnasında çocuğun neden fazla devamsızlık yaptığı, eğitimine neden devam etmediği gibi konulara odaklanıldığı gibi aynı zamanda aile dinamikleri detaylı olarak incelenmektedir. Aile içerisinde tespit edilen ihmal, istismar, çocuk işçiliği, çocuk yaşta evlilik, akran zorbalığı, sağlık ve psikososyal riskler, sosyoekonomik yetersizlikler gibi koruma riskleri tespit edilmektedir. Riskin tespit edilmediği ve sadece bilgilendirme yapılan aileler ile karşılaştığı gibi düşük, orta ve yüksek olarak belirlenen koruma riskleri de tespit edilebilmektedir. Düşük koruma riskine sahip bireyler tekli ihtiyaç kapsamında, orta ve yüksek riske sahip bireyler ise vaka yönetimi kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bireyler ve aileler için planlar oluşturulmaktadır ve müdahaleler gerçekleştirilmektedir (Web 6). Müdahale kapsamında ise özetle şu çalışmalar yapılmaktadır: Riskli vakalar için bildirimler, iç-dış yönlendirmeler, bireylerin hizmetlere erişmesini sağlama, psikolojik ve sosyal destek ile aileyi güçlendirici çalışmalara dahil etme, kurumlar ile görüşme, savunuculuk faaliyetleri yürütmek ve takip/izleme sonrası ilgili liste içi çocuk veya koruma riski bulunan diğer aile

üyesinin riski sonlanana dek takip ve izleme çalışması yapılmaktadır. Süreç sonlandığında bireyin müdahale süreci sonlanmış olmaktadır. Bireylerin risk durumlarını inceleyen Toplum Merkezleri ekipleri aynı zamanda aileler ile uzmanlaşmış hizmetleri bir araya getirmektedir. Bu hizmetler arasında Toplum Merkezi içerisinde sağlanan ruh sağlığı hizmetleri, sosyoekonomik güçlendirme kapsamında dil kursları, sosyal uyumu güçlendirecek etkinlikler yer almaktadır (Web 10). Mikro düzeyde gerçekleşen müdahalelerin yanı sıra okullarda grup çalışmaları/psikoeğitimler gerçekleştirilmektedir. Mahalle düzeyinde risk haritaları oluşturularak ebeveynlere, okul çalışanlarına seminerler düzenlenmekte ve diğer kamu kurum, dernek çalışanlarına kapasite geliştirme eğitimleri düzenlenmektedir.

5. SONUÇ

Göçe bağlı olarak insan hareketliliği; hem göç eden bireyleri, toplumu, ülkeyi hem de göç edilen ülkeyi, toplumu ve bireyleri derinden etkilemektedir. Göçün savaş gibi zorunlu gerekçelerinin olması sosyal anlamda birçok ihtiyacı ve sorunu beraberinde getirmektedir. Göçten en çok etkilendiği bilinen çocukların ise temel hakları olan eğitime erişebilmeleri, eğitime erişimde kısıtlayıcı faktörlerin en aza indirilmesi önemlidir. Özellikle Suriye'den Türkiye'ye göçün başlangıcından itibaren süreç içerisinde Suriyeli göçmen çocukların eğitimi ile ilgili çok fazla çalışmanın planlandığı, uygulandığı bilinmektedir ancak geliştirilmesi gereken birçok noktanın devam ettiği söylenebilmektedir. Eğitim çalışmalarından olan hem ulusal düzeyde uygulanan hem de göçmen çocuklara yaygınlaştırılmış olan Şartlı Eğitim Yardımı Programı'nın önemi ile beraber geliştirilmesi gereken özelliklerinin bulunduğunu belirtmek mümkündür. Dolayısı ile bu bölümde göçmen çocukların eğitime yönelik ve Şartlı Eğitim Yardımı Programı'na yönelik bir dizi öneri sunulması düşünülmüştür.

Suriyeli göçmen çocukların karşılaştıkları koruma riskleri; hem eğitime erişimde kısıtlayıcı rolde olabilmekte hem de eğitim dışı kalmanın sonucu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Çocuk işçiliği, çocuk yaşta evlilik, akran zorbalığı, ev içi emek, ebeveynin zarar verici geleneksel anlayışı, ruh sağlığı hizmetlerine erişememe, tek ebeveynlik, kimlik sorunları, sosyal dışlanma gibi birçok riskleri önlemede eğitimin erişimin önemi ön plana çıkmaktadır. Göçmen çocukların eğitime yönelik sıralanan öneriler şu şekildedir:

- Göç eden bireyler, birçok travmayı da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda göçmen çocuklar ve ebeveynleri eğitim ile birlikte psikolojik ve sosyal anlamda da desteklenmelidir.
- Eğitim çalışmaları çokkültürlülük bağlamında geliştirmeye devam edilmelidir. Nitekim son yıllarda gerçekleşen çalışmalar, ilgili bakış açısını desteklemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı okul ve ders seçimlerinde göçmen nüfusun kültürel normlarına göre çeşitlilik sağlamaya ve alternatif sunmaya devam etmelidir.
- Okullarda karşılaşılan sorunlara bütüncül yaklaşım ve müdahale için 'okul sosyal hizmet' uygulaması geliştirilmelidir.
- Sivil toplum örgütlerinin eğitime yönelik katkısı önemli olmak ile beraber Türk Kızılay Toplum Merkezleri gibi yapılanmaların devamı ve farklı illere de yaygınlaştırılması önemlidir.

- Özellikle 14-18 yaş aralığındaki çalışan erkek çocukları için ve 14-18 yaş aralığında ev içi emek, çocuk yaşta evlilik gerekçeleri ile okula devam edemeyen kız çocukları için bütüncül çalışmalar yürütülmelidir.
- Çocuk yoksulluğu ile etkin mücadele edilmelidir.
- Okullarda akran zorbalığı konusunda öğrenciler, öğretmenler ve veliler ile çalışmalar yürütülmelidir. Grup çalışmaları desteklenmelidir.
- Kamu ve sivil toplum kuruluşları ile beraber tüm paydaşlar koordine şekilde eğitim çalışmalarına devam etmelidir. Mahalle muhtarları da paydaşlar arasında yer almalıdır. Düzenli olarak toplantılar gerçekleştirilmelidir ve her mahalle için ayrı müdahale planları oluşturulmalıdır.
- Kamu personellerine ve göçmenler ile sıklıkla karşılaşan yerel dernek çalışanlarına çocuk koruma ve eğitime erişim ile ilgili kapasite geliştirme eğitimleri düzenlenmelidir.
- Eğitim kurumu aracı ile aileye ulaşmak; ailede var olan riskleri belirlemek, incelemeler gerçekleştirmek ve çocuğu aile içinde değerlendirmek önceliklendirilmelidir.
- Koruyucu ve önleyici çalışmalar yaygınlaştırılmalıdır.
- Okul çağındaki çocuklar ve aileleri için ruh sağlığı hizmetlerinin ulaşılabilirliği artırılmalıdır.
- Mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olduğu bölgelerde tarımın başladığı aylarda saha çalışmaları gerçekleştirilmelidir, okul dışı kalan çocuklar için alternatif eğitim hizmetleri geliştirilmelidir.
- Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için Rehberlik Araştırma Merkezi personeline yönelik düzenli olarak hizmet içi eğitimler gerçekleştirilmelidir.
- Öğretmen ve veli arasındaki iletişim problemine bağlı olarak belirli eğitim kurumlarında tercümanlar yer almalıdır.
- Dil bariyerine bağlı olarak var olan Türkçe dil kurslarının ulaşılabilirliği artırılmalıdır, Halk Eğitim Merkezleri dışında öğrencilerin yaşlıları ile beraber eğitim görebileceği Türkçe hazırlık sınıfları oluşturulmalıdır.
- Okulun uzak olması sebebiyle okuluna devam edemeyen ailelere ulaşım desteği sağlanmalıdır.
- Ailesinden ayrı düşen ve refakatsiz olan çocukların Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinesinde eğitime erişimleri ve diğer haklara erişimleri hızlandırılmalıdır.
- Toplum katılımı ile özellikle göçmenler arasında gönüllüler oluşturularak çocuk yaşta evlilik, çocuk işçiliği, okullaştırma, ev içi emek konularında eğitimler/seminerler yaygınlaştırılmalıdır.
- Eğitimi destekleyici olması adına okulların içerisinde veya çocuk dostu alanlarda sosyal becerileri artırabilecek aktiviteler artırılmalıdır.
- Hizmet içi eğitimler ile öğretmenlerin ve aile eğitimleri ile ebeveynlerin de katılımcı oldukları çalışmalar geliştirilmelidir.

Sıralanan bu önerileri uygulamak; göçmen çocuklara yaygınlaştırılan Şartlı Eğitim Yardımı Programı içerisindeki Çocuk Koruma Bileşeninin geliştirilmesi ile mümkündür. Bu bağlamda göçmen çocukları da kapsayan Şartlı Eğitim Yardımı Programı'nın uygulanmaya devam etmesi ve geliştirilmesi çok önemlidir. Dolayısı ile

bu kısım itibari ile Şartlı Eğitim Yardımı Programı'na yönelik öneriler şu şekilde sıralanmaktadır:

- Şartlı Eğitim Yardımı Programı, kriterleri sağlamayan çocuklar için de yaygınlaştırılmalı ve nakit desteği hak temelli yaklaşım ile tüm çocuklara sağlanmalıdır.
- Şartlı Eğitim Yardımının nakit bileşeni özelinde nakit miktarının artırılmalıdır ya da programda ulaşım, materyal, üniforma gibi nakit dışında desteler de eklenmelidir.
- Şartlı Eğitim Yardımı Programı ile ilgili etki analizleri ve araştırmalar artırılmalıdır, eğitim ile ilgili veriler kamuoyu ile şartlı eğitim yardımı bağlamında da paylaşılmalıdır.
- Devamsızlık sonucu nakit desteği durdurulan çocuklar için koruma bileşenin harekete geçmesi ve bileşen aracılığı ile hane ziyaretlerinin yapılması, aile içerisindeki risklerin belirlenmesi çalışmaları devam etmelidir. Mikro, mezo ve makro müdahaleler göçmen çocuklara yaygınlaştırılmış Şartlı Eğitim Yardımı Programı içerisindeki Çocuk Koruma Bileşeni ile gerçekleştirilebilmektedir ancak vaka sayılarının fazla olması, personel sayısının az olması mezo ve makro uygulamalara yoğunlaşmayı öteleyebilmektedir. Bu bağlamda Şartlı Eğitim Yardımı Programının Çocuk Koruma Bileşeni bünyesinde görev alan sosyal çalışmacı ve tercüman sayıları artırılmalıdır, kapasite geliştirilmelidir.
- Göçmen çocuklar için yaygınlaştırılan Program'da annenin üzerine kayıtlı olan karta ödemenin yapılması beklenmektedir ancak teoride beklenen ile uygulamaya yansıyan durumun farklı olduğu gözlemlenmektedir. Kart, babanın adına da olabilmektedir. Bu bağlamda olması gereken ile uygulamaya yansıyan arasındaki farklılık ortadan kaldırılmalıdır. Göçmen çocuklara yaygınlaştırılan Şartlı Eğitim Yardımı Programı'nda da nakit desteğinin anneye ödenerek kadın bireyin güçlenmesi amaçlanmalıdır.
- Göçmen çocuklara yönelik olan Program'ın Çocuk Koruma Bileşeni kısmını uygulayan Toplum Merkezleri tüm illere yaygınlaştırılmalıdır.
- Türkiye'de 2003 yılından beridir ulusal düzeye uygulanan Şartlı Eğitim Yardımı Programı için -göçmen çocuklara yaygınlaştırılan Program da olduğu gibi- nakit desteğine ek olarak takiplerin sağlandığı, tüm ailenin risklerinin değerlendirildiği çocuk korumaya yönelik bileşen eklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aca, Z. ve Özdemir, M. Ç. (2020). Şartlı Eğitim Yardımı Programının Faydalanıcılar Açısından Etkilerinin Değerlendirilmesi. A. Altınsoy (Ed.), Seçme Sayılar-IV (s. 1-33). Sakarya, Sakarya Yay.
- Afyonoğlu, M. F. (2020). Göç ve Sosyal Politika. D. Başer (Ed.), Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet (s. 303-327). Ankara: Nobel Yay.
- Aksoy, E. (2020). Türkiye'deki Suriyeli Göçmen Çocukların Okullaşma Durumları. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 7(14), s. 37-51.
- Aras, İ. ve Sağıroğlu, A. (2018). Almanya ve Suriyeli Mülteci Krizi. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1(1), s. 105-116.
- Avrupa Konseyi (1952). Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmesi Ek Protokol, Fransa.
- Aytaç, T. (2021). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunlarına Bir Bakış: Bir Meta-

- Analiz Çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), s. 173-193, <https://doi.org/10.37669/milliegitim.930387>.
- Bartram, D., Poros M., Monforte P. (2017). Göç Meselesinde Temel Kavramlar (I. Tuncay, Çev.). Ankara: Hece Yayınları.
- Baş, H. (2019). Türkiye’de Şartlı Nakit Transfer Uygulamalarında Bölgesel Farklılıkların Arka Planı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(22), 309-329, <https://doi.org/10.31199/hakisderg.582277>
- Birleşmiş Milletler (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Fransa.
- Birleşmiş Milletler (1989). Çocuk Hakları Sözleşmesi, ABD.
- Büyükhana, M. (2019). Zorunlu Eğitim Çağındaki Suriyeli Çocukların Eğitime Erişimi Önündeki Engeller: Ankara İli Örneği (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Coşkun, İ. ve Emin, M.N. (2018). Türkiye’de Göçmenlerin Eğitimi: Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri. İlke Politika Notu-03 Şubat 2018, İstanbul. İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği.
- Çiçeksoğüt, A. (2017). Uluslararası Göç Hukuku Perspektifinde Yerinden Edilmiş Suriyeliler’in Türkiye’deki Statüsü. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), s. 1-20.
- Dama, N. ve Toklucu Sundaram, D. (2018). Yoksulluk Döngüsünden Çıkış: Şartlı Eğitim Yardımı. İstanbul: SETA Yay.
- Doğan, T. ve Sarı, V. İ. (2014). Brezilya’da Eğitime Erişim Adaletsizliği ve Bolsa Família Programı. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(2), s. 1-11.
- Efe, İ., Ülker O. ve Dalkılıç, M. M. (2022). Zorunlu Göçün 10. Yılında Kilis’teki geçici Koruma Altındaki Suriyeliler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 71-97.
- Emin, M.N. (2019). Geleceğin İnşası Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi. İstanbul: SETA yay.
- Ertekin Yıldız, S. (2019). Suriyeli Çocukların Eğitimi Konusunda Nitel Bir Araştırma: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Middle East Journal of Refugee Studies*, 4 (2), s. 5-32.
- Gantner, L. (2007). Progres: An Integrated Approach to Poverty Alleviation in Mexico. Ithaca, New York: Cornell University.
- Gencer, T. E. (2017). Göç ve Eğitim Üzerine Bir Değerlendirme: Suriyeli Çocukların Eğitim Gereksinimi ve Okullaşma Süreçlerinde Karşılaştıkları Güçlükler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(5), s. 838-851, <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434652>.
- Grosh, M., Ninno, C.D., Tesliuc, E. ve Ouerghi, A. (2008), For Protection and Promotion- The Design and Implementation of Effective Safety Nets, Washington: World Bank.
- Güleç, C. (2015). Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları. *TESAM Akademi Dergisi*, 2 (2), s. 81-100.
- Güven, S. ve İşleyen, H. (2018). Sınıf Yönetiminde İletişim, İletişim Engelleri ve Suriyeli Öğrenciler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research Dergisi*, 5(23), 1293-1308.
- HBÖGM. (2021). MEB/HBÖGM İzleme ve Değerlendirme Raporu-2021 – İzleme ve Değerlendirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- Işık, N. (2019). Şartlı Eğitim Transferinin Yoksulluğu Azaltmadaki Rolü: Brezilya, Meksika ve Türkiye’de Şartlı Eğitim Yardımı Uygulaması (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Ankara.
- Kaya, A. (2019). Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitimi Üzerine Bir Araştırma: Geçici Eğitim

- Merkezleri ve Müfredatları (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kaypak, Ş. ve Bimay M. (2016). Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(1), 84(110).
- Kurnaz, Ş. A. (2010). Yoksullukla Mücadelede Şartlı Nakit Transferi Programının Değerlendirilmesi Keçiören Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- MEB. (2014). Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi. (Erişim Tarihi: 10.05.2022): <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf>.
- Özcan, A. S. (2018). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), s. 17-29.
- Poyraz, Y. (2012). Suriye Vatandaşlarının Geçici Korunması ve Uluslararası Mülteci Hukuku. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), s. 53-69. <https://doi.org/10.15337/suhfd.2017.65>
- Sakız, H. (2016). Göçmen Çocuklar ve Okul Kültürleri: Bir Bütünleştirme Çalışması. *Göç Dergisi*, 3(1), 65-81, <https://doi.org/10.33182/gd.v3i1.555>.
- Sarıpek, D. B. (2017). Yoksullukla Mücadelede Şartlı Nakit Transferleri; İnsan Hakları Açısından Bir Değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), s. 94-107, <https://doi.org/10.20875/makusobed.285875>.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), s. 1-13.
- Sever, Ş. (2020). Mülteci ve Sığınmacı Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar: Türkiye, Almanya ve İtalya Karşılaştırması (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, H. (2020). Göç Olgusu, Mülteci Çocukların Eğitimi ve Suriyeli Mülteci Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(1), s. 377-394.
- Taş, H. Ve Özcan, S. (2018). Suriyeli Göçmen Sorunlarının, Sosyal Politikalar Bağlamında Analizi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(17), s. 36-54, <https://doi.org/10.31199/hakisderg.409860>.
- Toplum Temelli Göç Programları Koordinatörlüğü (2019). Türkiye'de Uluslararası ve Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitime Erişim ve Devamlılıklarına Dair Durum Analizi. Türk Kızılay, Ankara.
- Tüzün, I. (2017). Türkiye'de Mülteci Çocukların Eğitim Hakkını ve Karşılıklı Uyumu Destekleyen Yaklaşımlar, Politikalar ve Uygulamalar. *In European Liberal Forum*, Almanya.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM). *Göç Terimleri Sözlüğü*. (2009) Uluslararası Göç Hukuku, Yayın No: 18, İsviçre.
- UNICEF. (2014). "Türkiye'de Şartlı Nakit Transferi Programının İyileştirilmesine Yönelik Politika Belgesi". Şartlı Nakit Transferinin (ŞNT) Geliştirilmesi Çalıştayı (10 Eylül 2013 Ankara).
- UNICEF. (2018). "Unicef 2017 Yıllık Raporu". TÜRKİYE - UNICEF Ülke İş Birliği Programı, 2016-2020 (Mayıs 2018).
- Uzun, C. B. (2012). Türkiye'deki Şartlı Nakit Transferi Yardımlarının Bölgesel Dağılımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), s. 37-59.
- Yavuz, Ö. ve Mızrak, S. (2016). Acil Durumlarda Okul Çağındaki Çocukların Eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği. *Göç Dergisi*, 3(2), s. 175-199, <https://doi.org/10.33182/gd.v3i2.578>.

- Zabcı, F. Ç. (2003). Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak Mı, Zengini Yoksuldan Korumak Mı? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 58(1), s. 215-239.
- Web 1: Başkanlık. <https://www.goc.gov.tr/baskanligin-gorevleri> (Erişim Tarihi: 19.01.2022).
- Web 2: İstatistikler. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 26.03.2022).
- Web3:MültecilerDerneği.https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=CjwKCAjwuYWSBhByEiwAKd_n_oQ4IjjOOQCV8qy3Q-zY2R5K253TI_uPFA4Tf-tJxRDBt8O4doYQyhoCJ-cQAvD_BwE (Erişim Tarihi: 26.03.2022).
- Web 4: PIKTES Projesi. <https://piktes.gov.tr/cms/Home/Hakkimizda#> (Erişim Tarihi: 02.02.2022)
- Web 5: Yaygın Eğitim Programı. <https://www.unicef.org/turkey/media/8006/file> (Erişim Tarihi: 20.01.2022)
- Web 6: Şartlı Eğitim Yardımı Programı (Ş.E.Y.). <https://www.unicef.org/turkiye/sartli-egitim-yardimi-programi-sey> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- Web 7: Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı Programı (ŞEY). <https://platform.kizilaykart.org/tr/sey.html> (Erişim Tarihi: 11.12.2021)
- Web 8: Kızılay Toplum Merkezleri. <https://toplummerkezi.kizilay.org.tr/> (Erişim Tarihi: 20.11.2021)
- Web 9: Şartlı Eğitim (ŞEY) ve Şartlı Sağlık (ŞSY) Yardımı. <https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/sartli-egitim-saglik-yardimi/> (Erişim Tarihi: 02.05.2022).
- Web 10: Türkiye’de Çocukların Eğitim Yoluyla Korunması. <https://www.unicef.org/turkiye/hikayeler/t%C3%BCrkiyede-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-e%C4%9Fitim-yoluyla-korunmas%C4%B1> (Erişim tarihi: 02.05.2022).

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Yazarlar makaleye eşit oranda katkıda bulunmuştur.

**RECONSIDERING THE PARAMETERS OF CONSTANT ELASTICITY OF
SUBSTITUTION PRODUCTION FUNCTION****Ata ÖZKAYA*****ABSTRACT**

This study investigates the properties of constant elasticity of substitution production function. Solving the differential equation which defines elasticity of substitution, this study exactly defines the model parameters of production function. In the literature, in previous variant models, those parameters have been widely accepted as free variables. However, this paper demonstrates that the distribution of production factors and technology (efficiency) parameters are not arbitrarily free constants, but are indeed functions of elasticity of substitution and moreover they determine the limiting behavior of factor productivities. This finding contributes to the literature by reconsidering and revising the relationship between model parameters, factor productivities and rate of growth for output of the economy. The results of this study suggest that the economic implications of limiting behavior of factor productivities are deeper than previously considered. This gives more room to designing alternative growth-enhancing policies across the world.

Keywords: Production function; constant elasticity of substitution; growth rate of output per capita; economic growth; efficiency; production factors

**SABİT İKAME ESNEKLİĞİ ÜRETİM FONKSİYONUNUN PARAMETRELERİNİN
YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ****ÖZET**

Bu çalışmamız sabit ikame esnekliği üretim fonksiyonunun özelliklerini incelemektedir. Sabit ikame esnekliğini tanımlayan diferansiyel denklemin çözülmesiyle, bu çalışmada üretim fonksiyonuna ait yapısal değişkenler tam olarak elde edilmektedir. Literatürde ve daha önce modellenmiş sabit ikame esnekliği üretim fonksiyonlarında bu parametrelerin serbest olduğu varsayılmaktaydı. Hâlbuki bu çalışma üretim faktörlerinin dağılımı ve verimlilik parametrelerinin gelişigüzel sabitler olmadığını, ikame esnekliğinin birer fonksiyonu olduklarını ispat etmektedir. Ayrıca, bu iki değişken böylelikle, faktör üretkenliğinin sınır değer davranışlarını da açıklamaktadır. Bu bulgu, model parametreleri, faktör üretkenliği ve ekonomik büyüme hızı arasındaki ilişkinin tekrar ele alınması açısından literatüre katkı sunmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları ek olarak faktör üretkenliklerinin sınır koşullardaki davranışını bilmenin daha zengin ekonomi-politik uygulamalara imkân tanıdığını göstermektedir. Böylelikle politika yapıcılar açısından, ekonomik büyüme hızını artırmayı hedefleyen alternatif politikalara alan açılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üretim fonksiyonu; ikamenin sabit esnekliği; kişi başına çıktı büyüme oranı; ekonomik büyüme; yeterlik; üretim faktörleri

* Associate Professor, Galatasaray University, Department of Economics, Istanbul, Turkey, ORCID No:000-0001-7974-5600, ataozk@yahoo.com; aozkaya@gsu.edu.tr

Research Article

Pp: 1074- 1090

Application Date: 22.06.2022

Acceptance Date: 20.08.2022

Publication Date: 31.08.2022

1. INTRODUCTION

In its chronological order, the evolution of constant elasticity of substitution (CES) production function can be summarized as follows. First, Solow (1956) proposed an example of CES function, without giving any definition of coefficient which multiply capital. This model coefficient is an arbitrary term and positively unrestricted. This function has been developed in Pitchford (1960). The author added second coefficient which multiply labor. David & van de Klundert (1965) further improved CES production function in order to include the case of Harrod neutrality of technical progress as well as cases of non-neutrality. Similar to the model in Pitchford (1960), the author introduced two coefficients multiplying capital and labor respectively, and representing the temporal levels of efficiency of capital and labor inputs. However, these studies are a modelling of production type of economy and neither of them proved how these “free coefficients” can mathematically be derived from neoclassical assumptions. On the other hand, based on the empirical findings that the value added per unit of labor used within a given industry varies across countries with the wage rate, Arrow, Chenery, Minhas, & Solow (1961) proposed a constant elasticity of substitution production function. In this function, the coefficients multiplying production factors are assumed to amount to unity, and another parameter representing efficiency multiplies both. Compounding the functions in Arrow et al. (1961) and David & van de Klundert (1965), Barro & Sala-i-Martin (1995:43) added two restricted parameters which measure the efficiency of both production factors, and a distribution parameter is restricted as in the Arrow et al. (1961). In addition, another parameter (arbitrarily free) multiplies both factors, representing neutral technical progress in the sense of Hicks. Even though this latter study is based on differential equation linking marginal product of labor and output per capita, the free coefficients (integration constants) are not mathematically derived, but stayed as model parameters. In a recent study, Klump & Preissler (2000) also showed that above-described variants of constant elasticity of substitution are mathematically derived from a second-order differential equation which defines elasticity of substitution. The CES variants are based on a functional form containing two arbitrary constants of integration, which emerge from order of differential equation. In this sense, the present study is in line with Klump & Preissler (2000). The authors proved that, apart from the model in Barro and Sala-i-Martin (1995), all other models are variants of each other. However, the authors do not identify what are these coefficients, and what do they imply in economic sense. The first aim of this study is to fill this gap.

On the other hand, Klump & Preissler (2000) report that “Knowing that different functional variants share a common ancestor is one thing. Describing the characteristics of particular ancestors that are responsible for the differences between particular families of CES functions, however, is altogether another matter. Different families of CES functions emerge if the two arbitrary constants of integration and thus also the different distribution and efficiency parameters are further specified.” To propose a method explaining this query, Klump & Preissler (2000) used the approach introduced in de La Grandville (1989). This approach is the “normalizing” the parameters of CES utility and production functions in order to distinguish different families.

In this perspective, the analysis in this study differs from that of Klump & Preissler (2000). For a meaningful specification of these parameters, the authors use definition of the elasticity of substitution as a point elasticity always relying on three given arbitrary baseline values: a given capital intensity, a given marginal rate of substitution, and a given level of per capita production. Therefore, the second aim of this study is to directly resolve above-mentioned second-differential equation, to mathematically derive the integration constants, and to reveal their economic implications. These economic implications are directly related to marginal factor productivities. The findings of this study show that “normalization” approach is a special case of the result of the present. The present study contributes to the literature in this vein.

In this sense, the approach used in the present study is related to the analyses given in some other studies as Barelli & Abreu Pessôa (2003), Litina & Palivos (2008) and Ozkaya (2021) respectively. Specifically, Barelli & Abreu Pessôa (2003) show that every twice-continuously differentiable and strictly concave function can be bracketed between two CES functions at each open interval. Litina & Palivos (2008) claim that Barelli & Abreu Pessôa (2003) wrongly identified the class of functions with elasticity of substitution asymptotically equal to one as the Cobb–Douglas class. However, based on the setup of Barelli & Abreu Pessôa (2003), Ozkaya (2021) proves that the result of Litina & Palivos (2008) is wrong and that Inada conditions make production function turn into Cobb-Douglas. This study further develops the finding in Ozkaya (2021).

The study is organized as follows. Section 2 proposes a literature review on theoretical and empirical studies which focus on the economic growth rate across different countries and its relation with elasticity of substitution among production factors, and hence with the technological progress in those countries. As it can be easily seen, although our results give support to findings of certain studies, our results are in contrast to findings reported in some other studies. Section 2 enables to state the place of our study in the literature. The findings of the study are introduced in section 3. We clearly compare our initial results with those given in the literature. Finally, section 4 reconsiders a new approach known as “normalization”, and investigates whether this approach is capable of aligning the variants of constant elasticity of substitution functions mentioned in the literature.

2. LITERATURE REVIEW

The elasticity of substitution between capital and labor is a parameter which defines the dynamical properties of production function. Beginning from the influential studies in last two decades (de La Grandville 1989 and 1997, Yuhn 1991, Klump & de La Grandville 2000, Saam 2008), the concept of elasticity of substitution between capital and labor has been widely analyzed from theoretical perspective. As long as the theoretical uncertainties and inconsistencies are resolved (Klump & de La Grandville 2000), the researchers reveal richer economic interpretation of the elasticity of substitution. This enables the rise of empirical methods which can be applied to modeling the differences between countries from the perspective of economic growth and development (Nakamura & Nakamura, 2008). In dynamic macroeconomics, the empirical studies mainly focused on the crucial role of the elasticity of

substitution in technological developments accelerating countries' economic activity. Integration into global markets and increase in competition have been shown as an efficient way for countries to obtain sustainable growth path driven by elasticity of substitution between capital and labor (Ventura 1997, Klump 2001, Klump et al., 2012). Taken inversely, the inefficiency in substitution elasticity may result with income traps (Azariadis 1996, Guo & Lansing, 2009). If it is considered under the conditions where the demand for production factors fluctuates, especially the labor demand, then the labor economics is another discipline where the elasticity of substitution plays central role (Chirinko 2002). In public finance, conditional on the elasticity of substitution, varying share of labor force and its revenues are determinants of the optimal tax policy (Rowthorn, 1999).

Among production functions exercised in the literature, the Cobb-Douglas production function has long been attired more attention. However, as it has been pointed out by the empirical studies, the Cobb-Douglas production function is not satisfactory in terms of economic implications and does not consistent with novel observations. In their recent study Klump et al. (2012) suggest that “...Indeed, there is now mounting empirical evidence that aggregate production is better characterized by a non-unitary (and in particular below unitary) elasticity of substitution (see e.g., Chirinko et al.1999; Klump et al.2007; Le'on-Ledesma et al.2010a). Chirinko (2008)'s recent survey suggests that most evidence favors elasticities ranges of 0.4–0.6 for the United States. Moreover, Jones (2005) argued that capital shares exhibit such protracted swings and trends in many countries as to be inconsistent with Cobb–Douglas or CES with Harrod-neutral technical progress (see also Blanchard 1997; McAdam and Willman 2013). Such variability would also suggest the presence of biases in technical change...” . As we indicate above, the elasticity of substitution defines the dynamics of production function. Then we have to query the range of this parameter observed across actual country datasets.

Yuhn, K. (1991) reports that “...the United States and South Korea. The test results support the de la Grandville hypothesis that the elasticity of substitution is a potent explanatory variable of economic growth. This inquiry also provides a clue to the puzzle that the U.S. elasticity of substitution between labor and capital is well below unity whereas that of South Korea is close to unity; nonetheless, the U.S. Factor shares have tended to remain fairly stable whereas the distributive shares of South Korea seem to have changed in favor of capital. Their findings indicate that a high elasticity of substitution is a bad signal for the distribution of income under the paradigm of modern technology.”

In a related study for the observed value of substitution parameter across countries Palivos & Karagiannis (2010) state that “...Hence, an elasticity of substitution that eventually becomes greater than unity can counteract the role of diminishing returns to capital. This renders factor substitution a powerful engine of growth. Duffy and Papageorgiou (2000), estimating a CES production function, find that the elasticity of substitution is greater than one in a subsample of 21 high-capital countries, whereas it is less than one in a subsample of 23 low-capital countries.”

Among the recent studies, Mallick (2012) estimates the elasticity of substitution value for 90 countries using the CES production function. The author reports that about a fifth to a quarter of the growth rate differential between East Asia and Sub-Saharan Africa can be explained by substitution elasticity alone. Hence, a higher value of substitution is shown to broaden the efficient production possibilities.

Based on the accumulating empirical literature, we see that the level of accumulated capital per labor and economic development may be major determinants of the elasticity between capital and labor. Moreover, Klump et al. (2012) report that under the case where elasticity of substitution is greater than one their findings shed light on why some countries have enjoyed a high rate of per capita growth without exhibiting much technical progress.

More recently, Knoblach et al. (2020) show that heterogeneity in reported estimates is driven by the choice of estimation equations, the modeling of technological dynamics, and data characteristics. Based on the underlying meta-regression sample the authors find out that the long-run elasticity of U.S economy stays in the range of 0.6 to 0.7. For all estimated elasticities Knoblach et al. (2020) reject the hypothesis of a Cobb-Douglas production function.

We see that the empirical studies agree with the range of observed value of elasticity of substitution in developed countries. However, the literature has much to do in order to explain how the accumulation of capital per labor ratio coincides with these values. Our study contributes to the literature in this vein.

3. THE INTEGRATION CONSTANTS OF THE CES PRODUCTION FUNCTION

To further progress, first, let us write Cobb-Douglas technology function, $Y = F(K, L) = A \cdot K^\alpha \cdot L^{1-\alpha}$. There are two input factors for production, capital services and labor. The exponential parameter $0 < \alpha < 1$ denotes the capital share of the production, while A is exogeneous technology parameter. This type of function is a “neoclassical” type production function, where all input factors are essential and Inada conditions are satisfied (Barro & Sala-i-Martin, 1995, Irmen & Maussner, 2017). As it is known, constant elasticity of substitution production function does not satisfy these requirements.

Proposition 1.

Following the results of both Barelli & Abreu Pessôa (2003) and Ozkaya (2021), any production function which can be squeezed between two CES functions, can be written in the form given by (1). Let $f(k)$ be per-capita production function, where the term $\frac{f(k_1)}{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}$ is an integration constant and σ is the elasticity of substitution parameter, $\sigma \in [0, \infty)$.

$$f(k) = \frac{f(k_1)}{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma} \cdot k \cdot f'(k)^\sigma \quad (1)$$

For the proof please see Appendix I.

Proposition 2.

Following the result in Ozkaya (2021), the differential equation (1) has general solution for both $\sigma > 1$ and $\sigma < 1$, which are shown in (3) and (4), respectively.

Proof 2.

Let $u = f(k)^{1-\frac{1}{\sigma}}$ and $u' = \left(1 - \frac{1}{\sigma}\right) f' \cdot f^{-\frac{1}{\sigma}}$.

Substituting these terms into (1) and integrating, yields (2).

$$u(k) = \left(\frac{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}{f(k_1)}\right)^{\frac{1}{\sigma}} \cdot k^{1-\frac{1}{\sigma}} + C \quad (2)$$

where $0 < C < \infty$. We note that if integration constant C is equal to zero, $f'(k)$ will be constant also. On the other hand, if C is infinite, then $f(k)$ will be undefined. However, by definition of the production function these cases are not possible. Therefore, C satisfies the following limiting cases, a.) and b.) :

a.) $u(0) = C$ if $\sigma > 1$ and b.) $u(\infty) = C$ if $\sigma < 1$.

The general solution for $f(k)$ can be obtained as shown below.

That is, since $u = f(k)^{1-\frac{1}{\sigma}}$, the per-capita production function is

$$f(k) = \left(\left(\frac{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}{f(k_1)}\right)^{\frac{1}{\sigma}} \cdot k^{1-\frac{1}{\sigma}} + C\right)^{\frac{1}{1-\frac{1}{\sigma}}}$$

Inserting the possible values of C , we have (3) and (4), respectively. For the case $\sigma > 1$, the expression (3) determines the per-capita production function depending on the initial condition, namely $f(0)$.

$$f(k) = \left(\left(\frac{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}{f(k_1)}\right)^{\frac{1}{\sigma}} \cdot k^{1-\frac{1}{\sigma}} + f(0)^{1-\frac{1}{\sigma}}\right)^{\frac{1}{1-\frac{1}{\sigma}}} \quad (3)$$

For the case $\sigma < 1$, the expression (4) determines the per-capita production function depending on the terminal condition, namely $f(\infty)$.

$$f(k) = \left(\left(\frac{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}{f(k_1)}\right)^{\frac{1}{\sigma}} \cdot k^{1-\frac{1}{\sigma}} + f(\infty)^{1-\frac{1}{\sigma}}\right)^{\frac{1}{1-\frac{1}{\sigma}}} \quad (4)$$

First, we rearrange (3) and (4) in terms of two production factors and second, we compute the term $\left(\frac{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}{f(k_1)}\right)^{\frac{1}{\sigma}}$ which identifies different conditions for the case $\sigma > 1$ and $\sigma < 1$, respectively.

Computing the limiting cases, one can have:

1. For $\sigma > 1$, the initial conditions of the CES function

$$\lim_{K \rightarrow 0} F(K, L) = F_L(0, L) \cdot L \quad \text{and} \quad \lim_{L \rightarrow 0} F(K, L) = F_K(K, 0) \cdot K$$

The initial conditions with respect to input factors, $F_K(K, 0)$ and $F_L(0, L)$ are obtained:

$$f(0) = F_L(0, L)$$

This expression is defined for all $0 < L < \infty$, and is constant with respect to the input factors and does not vary with the elasticity of substitution.

$$\left(\frac{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}{f(k_1)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} = F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \quad (5)$$

is defined for all $0 < K < \infty$, and is constant with respect to the input factors.

2. For $\sigma < 1$,

$$\lim_{K \rightarrow \infty} F(K, L) = F_L(\infty, L) \cdot L \quad \text{and} \quad \lim_{L \rightarrow \infty} F(K, L) = F_K(K, \infty) \cdot K \quad (6)$$

The terminal conditions $F_K(K, \infty)$ and $F_L(\infty, L)$ are obtained as given below.

$f(\infty) = F_L(\infty, L)$ is defined for all $0 < L < \infty$, and is constant with respect to the input factors and does not vary with the elasticity of substitution.

$\left(\frac{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma}{f(k_1)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} = F_K(K, \infty)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$ is defined for all $0 < K < \infty$, and is constant with respect to the input factors.

The terms $F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$ and $F_L(0, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$ correspond to the free parameters that have already been introduced in previous models in Solow (1956), Pitchford (1960), Arrow et al. (1961) and David & van de Klundert (1965). As it is already explained, Solow's variant was generalized by Pitchford (1960), the term multiplying capital was considered as “the constant attached to capital”, and a similar term multiplying labor is a constant “attached to labor” (Pitchford, 1960, Klump & Preissler 2000). According to Pitchford, both terms depend on the substitution parameter. When it is compared to Pitchford's coefficients, our finding is consistent with the author's model, the terms $F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$ and $F_L(0, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$ have elasticity of substitution as exponent. However, different from previous models, this study proved the existence of these coefficients. On the other hand, for the case of $\sigma < 1$ there should be another set of terms. Neither Pitchford nor other models did not explain what happens when elasticity of substitution is $\sigma < 1$. Our results indicate that the free terms should become $F_K(K, \infty)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$ and $F_L(\infty, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$ respectively. These coefficients represent different type of behavior of

marginal products than those shown for the case $\sigma > 1$. Therefore, our results generalize the findings of above-mentioned previous studies. We consider that each of the initial and the terminal conditions represents the structural properties of the production process and cannot be chosen arbitrarily.

In order to compare different economies in perspective of production capabilities, there can be three cases based on the initial and terminal conditions and on the elasticity of substitution level as well.

i.) $F_{iK}(K, 0) \neq F_{jK}(K, 0)$ and/or $F_{iL}(0, L) \neq F_{jL}(0, L)$, and $\sigma_i = \sigma_j > 1$, where, $i, j=1, \dots, n$ and $i \neq j$ denote the country.

ii.) $\sigma_i \neq \sigma_j > 1$ and $F_{iK}(K, 0) = F_{jK}(K, 0)$ and/or $F_{iL}(0, L) = F_{jL}(0, L)$.

iii.) $\sigma_i \neq \sigma_j > 1$ and $F_{iK}(K, 0) \neq F_{jK}(K, 0)$ and/or $F_{iL}(0, L) \neq F_{jL}(0, L)$.

In order to identify a common root for variants of constant elasticity of substitution function, the following analysis is presented, and the expressions (7),(8) and (9) are introduced.

Recall that the CES function proposed by Arrow et al. (1961) is:

$$Y = F(K, L) = (\beta \cdot K^{-\rho} + \alpha \cdot L^{-\rho})^{-\frac{1}{\rho}}$$

This production function is written out more symmetrically as:

$$Y = F(K, L) = \gamma [\delta \cdot K^{-\rho} + (1 - \delta) \cdot L^{-\rho}]^{-\frac{1}{\rho}}$$

where $\alpha + \beta = \gamma^{-\rho}$; $\beta \cdot \gamma^{\rho} = \delta$; $\frac{\beta}{\alpha} = \frac{\delta}{1-\delta}$; $\rho = \frac{1}{\sigma} - 1$ and σ is the elasticity of substitution.

Thus, the efficiency parameter appears to be $\gamma = \left[\left(\frac{K \cdot F_K(K, L)^{\sigma}}{F(K, L)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} + \left(\frac{L \cdot F_L(K, L)^{\sigma}}{F(K, L)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} \right]^{\frac{\sigma}{\sigma-1}}$ and the

distribution parameter, δ should satisfy $\frac{\delta}{1-\delta} = \frac{F_K(K, L)}{F_L(K, L)} \left(\frac{K}{L} \right)^{\frac{1}{\sigma}}$.

We have the following precise result: (5) and (6) demonstrate that the efficiency parameter depends only on the value of elasticity of substitution. The efficiency parameter is obtained:

$$\gamma = \begin{cases} \left(F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + F_L(0, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} & \text{for } \sigma > 1 \\ \left(F_K(K, \infty)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + F_L(\infty, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} & \text{for } \sigma < 1 \end{cases} \quad (7)$$

In addition, (3) and (5) demonstrate that for $\sigma > 1$, $\beta = \delta \cdot \gamma^{-\rho}$ must be equal to $F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$, which depends on the elasticity of substitution. Similarly, from (3) and (6) it can be easily seen

that $\alpha = (1 - \delta) \cdot \gamma^{-\rho}$ must be equal to $F_L(0, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$, which depends only on the elasticity of substitution as well. Above arguments lead to (8). Then, the distribution parameter, δ is:

$$\delta = \begin{cases} F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} / \left(F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + F_L(0, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right) & \text{for } \sigma > 1 \\ F_K(K, \infty)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} / \left(F_K(K, \infty)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + F_L(\infty, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right) & \text{for } \sigma < 1 \end{cases}$$

(8)

From (3) and (4), it is precise that whenever $\sigma > 1$, $\beta^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} = F_K(K, 0)$ is the minimum marginal product of capital and $\alpha^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} = F_L(0, L)$ is the minimum marginal product of labor. On the other hand, for $\sigma < 1$, $\beta^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} = F_K(K, \infty)$ denotes the maximum marginal product of capital whereas $\alpha^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} = F_L(\infty, L)$ denotes the maximum marginal product of labor.

From (7) we easily see that the efficiency parameter imposed in Arrow et al. (1961) is equal to a particular point, namely $\gamma = F(1,1)$. Moreover, homogeneity makes it equal to $\gamma = \frac{F(n,n)}{n}$. By the definition, we have

$$\delta \cdot \gamma^{-\rho} = F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} = \left(\frac{F(K,L)}{K} \right)^{-\frac{1}{\sigma}} F_K(K, L)$$

Finally, the distribution parameter is obtained in (9).

$$\delta = \left(\frac{F_K(K,0)}{F(1,1)} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} = \left(\frac{F(1,0)}{F(1,1)} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$$

(9)

However, it is hard to understand why the particular set of points $F(1,1)$ should be defined as the efficiency parameter and that $\frac{F(1,0)}{F(1,1)}$ as the distribution parameter. According to the result of the present study, the finding in Arrow et al.(1961) is misleading.

The behavior of the CES function as ρ takes the limiting values, 0 and ∞ (infinite) is considered as follow. The findings of this study (7), (8) and (9) demonstrate that both efficiency parameter and distribution parameter depend upon the elasticity of substitution, and that above-given argument is false and should be corrected. * Thus, it is not mathematically consistent to relate the CES production function to the Theorem 3 of Mean theory of Hardy et al. (1934). In proof, taking logarithms of the production functions and then setting $\sigma \rightarrow 1$ in (3) and (4), is sufficient to reach the result. Similarly, Arrow et al. (1961) claim that: “And as $\rho \rightarrow \infty$, the elasticity of substitution tends to zero and we approach the case of fixed proportions. We may prove this by making the appropriate limiting process on (13). And once again the general theory of mean values assures us that as a mean value of order $-\infty$ we have....” Unfortunately, this argument is false too. This result of the present study is in sharp contrast with the finding

* Similarly, the approach of Pitchford (1960) is also misleading

in Arrow et al. Note again that the CES production function does not satisfy the assumptions for Theorem 4 of Mean theory of Hardy et al. (1934).

In proof, we allow $\sigma \rightarrow 0$ in (6), and we obtain

$$F(K, L) = \min(F_K(K, \infty).K, F_L(\infty, L).L),$$

which is the minimum of the production shares having maximum marginal product. The future research agenda should be concerned with the revision of the related results* stated in modern textbooks (i.e., Acemoglu 2009, Barro & Sala-i-Martin, 2003, de La Grandville, 2009) on the economic growth theory, which are particularly based on constant elasticity of substitution. Here we restrict ourselves to demonstrate that, for any K, L and any given value of the parameters of the production function, income (and income per capita) are decreasing functions of the elasticity of substitution. Taking logarithms of (3) and (4), and then differentiating with respect to elasticity of substitution immediately give the desired result. Hence, our actual knowledge on link between elasticity of substitution and economic growth should be revised.

4. NORMALIZATION OF CONSTANT ELASTICITY OF SUBSTITUTION FUNCTION

The “normalization” of the CES function at some arbitrarily chosen baseline values is initialized by de La Grandville (1989). In their theoretical study, Klump & de La Grandville (2000) apply the normalization method to compare the rate of growth of the economies which are distinguished by their elasticity of substitution.

In a related study, Klump&Preissler (2000) claim that there are certain inconsistencies and controversies arising from the variants of the CES production function in growth models. To align the use of the variants of the CES functions, the authors propose normalization of the CES parameters in terms of arbitrary chosen values for the capital-labor ratio, the per capita production, and the marginal rate of substitution. Even though we give support to above-mentioned studies in the sense of investigating the implication and the interpretation of the CES parameters, the analysis in this study differs from those by the methodology, by the structure of the function and by the results. The findings in previous section reveal a query: is it necessary to “normalize” the parameters of the CES function at some arbitrary chosen values?

As Arrow et al. (1961) did, Klump & de La Grandville (2000) employ another partitioning of the CES coefficients. That is: Klump & La Grandville (2000) propose the normalized CES per-capita production function** which is given below.

* In a forthcoming study, we revise the findings of the literature on the effects of the elasticity of substitution on the rate of growth, and we analyze the steady-state threshold values for saving rate, population growth rate and elasticity of substitution.

** Klump & de La Grandville (2000) define the substitution parameter as $\frac{\sigma}{\sigma-1}$.

$$y = A(\sigma) \left(a(\sigma) k^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} + (1 - a(\sigma)) \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$$

In above-given function $A(\sigma)$ and $a(\sigma)$ depend on arbitrarily chosen values of three variables, namely capital-labor ratio, marginal rate of substitution value and per-capita production. Adopting (3) and (4) to above-given normalized CES function, we determine the normalization parameters in terms of initial and terminal conditions:

For $\sigma > 1$, $A(\sigma)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} \cdot a(\sigma) = F_K(K, 0)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}}$. On the other hand, for $\sigma < 1$, $A(\sigma)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} \cdot a(\sigma) = F_K(K, \infty)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}}$. Since, for $\sigma > 1$ the relationship between marginal product and average product of capital services is shown by

$F_K(K, 0)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} = \left(\frac{F(K,L)}{K} \right)^{\frac{1}{\sigma-1}} \cdot F_K(K, L)$. This expression shows that $A(\sigma)$ and $a(\sigma)$ denote the particular points:

$$A(\sigma) = F(1,1) \quad \text{and} \quad a(\sigma) = \left(\frac{F_K(K,0)}{F(1,1)} \right)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} = \left(\frac{F(1,0)}{F(1,1)} \right)^{\frac{\sigma}{\sigma-1}} \quad (10)$$

One can easily compute the normalized parameters for $\sigma < 1$.

From (8) and (10), it is clear that Klump & de La Grandville (2000) model is same as (reduced form) the variants in Solow (1956), Pitchford (1960), Arrow et al. (1961), David & van de Klundert (1965). Moreover, the findings in this study demonstrate that the inconsistencies and controversies reported by Klump & Preissler (2000) are eliminated by (3) and (4) (see the expressions A.4 and A.5 in Appendix II). Therefore, the results of this study point out that normalizing the CES parameters does not create any novel knowledge, and that the initial and terminal conditions inherently identify the aforementioned differences in economies.

5. CONCLUSION AND DISCUSSION

The findings (7), (8) and (9) of the present study demonstrate that both the efficiency parameter and the distribution parameter depend upon the elasticity of substitution. In this sense, this finding confirms the model in Pitchford (1960). On the other hand, the result of this study explains how the variants in Solow (1956), Pitchford (1960), Arrow et al. (1961), David & van de Klundert (1965), Klump & de La Grandville (2000) can be unified and reduced to one functional form.

In addition, the present study proves that the distribution and the efficiency parameters are composed of the initial and the terminal conditions, which are omitted in previous studies. Finally, the findings in this study show that defining the initial and terminal conditions is capable of aligning the variants of the CES production function.

A widely accepted property of constant elasticity of substitution function in the literature is that this function is a class of function defined as “mean value of order $-\rho$ ” (Barro&Sala-i-Martin 1995, and 2003, Acemoglu,2009, de La Grandville, 2009). However, one of the crucial results of this study is to prove that the CES function is not a class of function defined as a mean value of order $-\rho$, substitution parameter. Secondly, to make the efficiency parameter equal to 1, one has to choose the initial and the terminal conditions such that $F(n, n) = n$, for all $n > 0$, which is a particular case. However, it can be easily seen from (7) and (8) that both efficiency and distribution parameters depend on elasticity of substitution. This dependence violates the fundamental hypothesis of both Weighted means theorem and Ordinary means theorem in Hardy et al. (1934).

Finally, unless the minimum (maximum) marginal product of input factors are shown to have more elementary components, all possible variants of the CES function should be written out in terms of the initial and terminal conditions.

It is important to establish the linkage between theoretical results in the present study and empirical findings in the literature. Especially, the policy makers focusing on growth increasing economic-policies should identify the effects of marginal productivities and elasticity of substitution on rate of growth. As an example, the U.S. economy historically has elasticity of substitution level lower-than-unity. A recent survey in Chirinko (2008) suggests that most evidence favors elasticities ranges of 0.4–0.6 for the United States. Knoblach et al. (2020) report that the elasticities for the US economy stay between 0.45 and 0.87. For all estimated elasticities Knoblach et al. (2020) reject the hypothesis of a Cobb-Douglas production function. These findings suggest that in an economy where elasticity of substitution is lower-than-unity should address maximum marginal productivity of capital services and labor as well. The results given in (3) and (4) indicate that this policy should be different for developing economies where elasticity level is higher-than-unity (Palivos& Karagiannis, 2010).

The future researches should focus on: first, whether the elasticity of substitution promotes the rate of growth, second on the sensitivity of steady-state capital per labor ratio to the elasticity of substitution; third, on the threshold for the elasticity of substitution to entail ever-sustained growth. These analyses will shed light on sustainability conditions for growth enhancing policies and help to increase the efficiency of existing monetary and fiscal policies amid Covid-19 supply shocks.

Appendix I

The elasticity of substitution is defined (see de La Grandville (1997))

$$\sigma(k) = - \frac{f'(k)[f(k)-k.f'(k)]}{k.f''(k).f(k)}$$

(A.1)

such that $\sigma(k) \geq 0$ for $k \geq 0$. Reorganizing $\sigma(k)$, we get

$$\sigma(k) = \frac{1}{G'(k)} \cdot \frac{G(k)}{k} ,$$

where $G(k) = k - \frac{f(k)}{f'(k)} < 0$ and $G'(k) < 0$.

Suppose that $\sigma(k)$ is bounded and continuous on $k \in [0, k_1]$; that is, $\sigma(0) - \varepsilon \leq \sigma(k) \leq \sigma(0) + \varepsilon$. Let $\sigma(0) - \varepsilon \leq \sigma(k) \leq \sigma(0) + \varepsilon \leq \mu$ be satisfied and $\sigma(0) = \mu$ may or may not be equal to 1. To analyse the case $\mu = 1$ is out of scope of the present study. For the case $\mu = 1$, please refer to Ozkaya (2021). For notational ease, let σ_- and σ^+ signify $\sigma_- = \sigma(0) - \varepsilon$ and $\sigma^+ = \sigma(0) + \varepsilon$, respectively. The same applies for $\sigma(\infty)$, and we suppose that $\sigma(k)$ is bounded and continuous on $k \in [k_1, \infty)$; hence, $\sigma(\infty) - \varepsilon \leq \sigma(k) \leq \sigma(\infty) + \varepsilon$.

In particular, suppose that $\sigma(0) + \varepsilon \leq \mu$. Since $\sigma_- \leq \sigma(k) \leq \sigma^+ \leq \mu$, which after plugging in elasticity of substitution (A.1) leads to $\sigma_- \leq \frac{1}{\frac{dG(k)}{dk}} \cdot \frac{G(k)}{k} \leq \mu$. Rearranging this as $\frac{1}{\sigma_-} \cdot \frac{dk}{k} \geq$

$\frac{dG(k)}{G(k)} \geq \frac{1}{\mu} \frac{dk}{k}$ and integrating over the $k \in [0, k_1]$ yields

$$k - G(k_1) \left(\frac{k}{k_1}\right)^{\frac{1}{\sigma_-}} \leq \frac{f(k)}{f'(k)} \leq k - G(k_1) \left(\frac{k}{k_1}\right)^{\frac{1}{\mu}}.$$

Reorganizing this formulation and re-integrating, we get the per-capita production function demonstrated between lower and upper bounds

$$\frac{f(k_1)}{k_1} \left(\frac{\left(k^{1-\frac{1}{\sigma_-}} - \frac{G(k_1)}{k_1} \right)^{\frac{1}{1-\frac{1}{\sigma_-}}}}{k_1^{\frac{1}{\sigma_-}}} \right) \leq f(k) \leq \frac{f(k_1)}{k_1} \left(\frac{\left(k^{1-\frac{1}{\mu}} - \frac{G(k_1)}{k_1} \right)^{\frac{1}{1-\frac{1}{\mu}}}}{k_1^{\frac{1}{\mu}}} \right).$$

Similarly, suppose that $\sigma(0) - \varepsilon \geq \mu$. The aforementioned calculation steps immediately follow that

$$\frac{f(k_1)}{k_1} \left(\frac{\left(k^{1-\frac{1}{\mu}} - \frac{G(k_1)}{k_1} \right)^{\frac{1}{1-\frac{1}{\mu}}}}{k_1^{\frac{1}{\mu}}} \right) \leq f(k) \leq \frac{f(k_1)}{k_1} \left(\frac{\left(k^{1-\frac{1}{\sigma^+}} - \frac{G(k_1)}{k_1} \right)^{\frac{1}{1-\frac{1}{\sigma^+}}}}{k_1^{\frac{1}{\sigma^+}}} \right).$$

Squeezing $\sigma(0) + \varepsilon \leq \mu$ and $\sigma(0) - \varepsilon \geq \mu$ and then, looking for the common condition satisfying $\sigma(k) = \mu$ for $k \in [0, k_1]$, yields the following equations (A.2) and (A.3). For conventional use, let us replace μ with σ .

$$\frac{k \cdot f'(k)}{f(k)} = \frac{1}{1 - \frac{G(k_1)}{k_1} k^{\frac{1}{\sigma} - 1}}$$

(A.2)

$$f(k) = \frac{f(k_1)}{k_1} \cdot k \cdot \left(\frac{\left(\frac{1 - G(k_1)}{k_1} k^{\frac{1}{\sigma}} \right)^{\frac{1}{1 - \frac{1}{\sigma}}}}{\left(\frac{1 - G(k_1)}{k_1} \right)^{\frac{1}{1 - \frac{1}{\sigma}}}} \right)$$

(A.3)

Inserting (A.2) into (A.3) and rearranging gives (1). That is,

$$f(k) = \frac{f(k_1)}{k_1} \cdot k \cdot \left(\frac{\left(\frac{f(k)}{k \cdot f'(k)} \right)^{\frac{1}{1 - \frac{1}{\sigma}}}}{\left(\frac{f(k_1)}{k_1 \cdot f'(k_1)} \right)^{\frac{1}{1 - \frac{1}{\sigma}}}} \right) \text{ and } \frac{f(k)}{k \cdot f'(k)} = \frac{f(k_1)}{k_1} \cdot \frac{1}{f'(k)} \cdot \left(\frac{\left(\frac{f(k)}{k \cdot f'(k)} \right)^{\frac{1}{1 - \frac{1}{\sigma}}}}{\left(\frac{f(k_1)}{k_1 \cdot f'(k_1)} \right)^{\frac{1}{1 - \frac{1}{\sigma}}}} \right)$$

Thus, reinserting $\frac{f(k)}{k \cdot f'(k)}$ into $f(k)$, we have

$$f(k) = \frac{f(k_1)}{k_1 \cdot f'(k_1)^\sigma} \cdot k \cdot f'(k)^\sigma$$

Appendix II

Klump and Preissler (2000:45) propose the normalized CES function:

$$F_t(K, L) = Y_0 \left[\pi_0 \left(\frac{K_t}{K_0} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + (1 - \pi_0) \left(\frac{L_t}{L_0} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right]^{\frac{\sigma}{\sigma-1}},$$

where π_0, Y_0, K_0, L_0 are arbitrary initial values. π_0 denotes the capital share in total income at the point of normalization Y_0 :

$$\pi_0 = \frac{r_0 K_0}{Y_0}$$

whether $\pi_0 = \frac{r_0 K_0}{r_0 K_0 + w_0 L_0}$ then,

$$F_t(K, L) = F(K_0, L_0) \left[\frac{r_0 K_0}{r_0 K_0 + w_0 L_0} \left(\frac{K_t}{K_0} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + \frac{w_0 L_0}{r_0 K_0 + w_0 L_0} \left(\frac{L_t}{L_0} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right]^{\frac{\sigma}{\sigma-1}}$$

$$F_t(K, L) = \left[F(K_0, L_0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \frac{r_0 K_0}{F(K_0, L_0)} \left(\frac{K_t}{K_0} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + F(K_0, L_0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \frac{w_0 L_0}{F(K_0, L_0)} \left(\frac{L_t}{L_0} \right)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right]^{\frac{\sigma}{\sigma-1}}$$

where $F(K_0, L_0) = r_0 K_0 + w_0 L_0$

Under perfect competition, π_0 this distribution parameter is equal to the capital income share but, under imperfect competition with non-zero aggregate mark-up, it equals the share of capital income over total factor income.

These are $\pi_0 = \frac{r_0 K_0}{r_0 K_0 + w_0 L_0}$ and $\pi_0 = \frac{r_0 K_0}{Y_0}$.

$$F_t(K, L) = \left[\left(\frac{K_0}{F(K_0, L_0)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} r_0 (K_t)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} + \left(\frac{L_0}{F(K_0, L_0)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} w_0 (L_t)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}} \right]^{\frac{\sigma}{\sigma-1}}$$

$$\text{Then } \left(\frac{K_0}{F(K_0, L_0)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} r_0 = F_K(K, 0)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$$

(A.4)

where r_0 should be equal to $F_K(K, L)$ at a given normalization point (chosen by Klump & Preissler 2000). Since for any $0 < K < \infty$, $F_K(K, 0) = F_K(K^*, 0)$, this leads back our definition.

$$\left(\frac{L_0}{F(K_0, L_0)} \right)^{\frac{1}{\sigma}} w_0 = F_L(0, L)^{\frac{\sigma-1}{\sigma}}$$

(A.5)

likewise w_0 .

Equation (A.4) and (A.5) depict the normalized parameters, which correspond to initial conditions of the CES function with the elasticity of substitution greater than unity.

REFERENCES

- Acemoglu, D. (2009). *Introduction To Modern Economic Growth*, (Princeton University Press).
- Arrow, K.J., Chenery, H.B., Minhas, B.S., & Solow, R.M. (1961). Capital-Labor Substitution and Economic Efficiency. *The Review of Economics and Statistics*, 43, 3, 225-250.
- Azariadis, C. (1996). The economics of poverty traps - Part One: Complete markets. *Journal of Economic Growth* 1: 449–486.
- Barelli, P., & Abreu Pessôa, S. (2003). Inada conditions imply that production function must be asymptotically Cobb–Douglas. *Economics Letters*, 81, 3, 361-363, [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(03\)00218-0](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(03)00218-0).
- Barro, R. J. & Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic Growth*, McGraw-Hill, New York.
- Barro, R. J. & Sala-i-Martin, X. (2003). *Economic Growth*, Second edition, McGraw-Hill, New York.
- Blanchard, O. J. (1997). The medium run. *Brookings Papers on Economic Activity*, 2: 89–158.
- Chirinko, R. S., Fazzari, S. M., & Meyer, A. P. (1999). How responsive is business capital formation to its user cost? *Journal of Public Economics*, 74(1): 53–80.
- Chirinko, R. S. (2002). Corporate taxation, capital formation, and the substitution elasticity between labor and capital. *National Tax Journal*, 60: 339–355.
- Chirinko, R. S. (2008). σ : The long and short of it. *Journal of Macroeconomics*, 30(2): 671–686.
- David, P. A. & van de Klundert, T. (1965), Biased efficiency growth and capital labor substitution in the U.S., 1899 – 1960. *American Economic Review*, 55, 357-394.
- Duffy, J., & Papageorgiou, C. (2000). A cross-country empirical investigation of the aggregate production function specification. *Journal of Economic Growth* 5, 87–120.

- De La Grandville, O.(1989). In Quest of the Slutsky Diamond. *The American Economic Review*, 79, 3, 468-481.
- De La Grandville, O. (1997). Curvature and the elasticity of substitution: Straightening it out. *Journal of Economics*, 66 (1): 23-34.
- De La Grandville, O. (2009). Economic growth: a unified approach, 1th Edition. (Cambridge University Press).
- Guo, J. T., & Lansing, K. J. (2009). Capital-labour substitution and equilibrium indeterminacy. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 33(12): 1991–2000.
- Hardy, G.H., Littlewood, J.E.,& Polya, G.(1934). *Inequalities* (Cambridge University Press, England).
- Irmén, A., & Maußner, A. (2017). A note on the characterization of the neoclassical production function. *Macroeconomic Dynamics*, 21(7), 1827-1835. doi:10.1017/S136510051500098X
- Jones, C. I. (2005). The shape of production functions and the direction of technical change. *Quarterly Journal of Economics*, 120(2): 517–549.
- Klump, R., & de La Grandville, O. (2000). Economic Growth and Elasticity of Substitution: Two Theorems and Some Suggestions. *The American Economic Review*, 90, 282-291.
- Klump, R. (2001). Trade, money and employment in intertemporal optimizing models of growth. *Journal of International Trade and Economic Development*,10(4): 411–428.
- Klump, R., McAdam, P., & Willman, A. (2007). Factor substitution and factor-augmenting technical progress in the US. *Review of Economics and Statistics*, 89(1): 183–92.
- Klump, R., McAdam, P., & Willman, A. (2012). The normalized CES production function: Theory and empirics. *Journal of Economic Surveys*, 26: 769-799. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6419.2012.00730.x>
- Knoblach, M., Roessler, M. & Zwerschke, P. (2020). The elasticity of substitution between capital and labour in the US economy: A meta-regression analysis. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 82(1), 62–82. <https://doi.org/10.1111/obes.12312>
- León-Ledesma, M. A., McAdam, P. & Willman, A. (2010) Identifying the elasticity of substitution with biased technical change. *American Economic Review*, 100(4): 1330–1357.
- Mallick, D. (2012). The role of the elasticity of substitution in economic growth: A cross-country investigation. *Labour Economics*, 19, 682-694.
- McAdam, P., & Willman, A. (2013). Medium run redux. *Macroeconomic Dynamics*, 17(4), 695-727. doi:10.1017/S1365100511000459
- Ozkaya, A. (2021). Inada conditions asymptotically transform production function into the Cobb–Douglas, *Economics Letters*, 109786.
- Palivos, T., & Karagiannis, G. (2010). The elasticity of substitution as an engine of growth. *Macroeconomic Dynamics*, 14, 617 - 628.
- Pitchford, J. D. (1960). Growth and the Elasticity of Substitution, *Economic Record* 36,491-503.
- Rowthorn, R. (1999). Unemployment, wage bargaining and capital-labour substitution. *Cambridge Journal of Economics* 23(4): 413–425.
- Saam, M. (2008). Openness to trade as a determinant of the macroeconomic elasticity of substitution. *Journal of Macroeconomics*, 30: 691–702

Solow, Robert M. A. (1956). Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70,1: 65-94.

Ventura, J. (1997). Growth and interdependence. *Quarterly Journal of Economics*, 62: 57–84.

Yuhn, K. (1991). Economic Growth, Technical Change Biases, and the Elasticity of Substitution: A Test of the De La Grandville Hypothesis. *The Review of Economics and Statistics*, 73, 340-346.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.

STIGMA AND DISCRIMINATION TOWARDS PEOPLE LIVING WITH HIV/AIDS: A QUALITATIVE STUDY, ISTANBUL/TURKEY**Ozlem Koseoglu ORNEK***
Erdem SEVIM****ABSTRACT**

Objective: The human immunodeficiency virus remains one of the most important public health problems across the world. It has an important influence on mental and physical health, and social life. Early detection, regular examination, follow-ups, and antiretroviral therapy are preventive in progressing the disease from HIV to AIDS. However, stigma and discrimination are major impediments to cope with HIV and HIV related complications. Thus, it is crucial to understand the perception of stigma and discrimination towards HIV-positive within families, health care settings, communities and workplaces.

Method: A grounded theory-based qualitative analysis was used for data analysis. Purposive and snowball sampling method was used with a semi-structured questionnaire for data collection. The principles of the Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research (COREQ) were applied to report the methods and results. MAXQDA21 qualitative program was used for data analysis.

Results: The study consisted of 20 male and 3 female participants aged between 23 and 66 years old. Majority of them were men who have sex with men (69.5%; n:16). All of them, except one, contracted HIV by sexual intercourse. Almost half of them were university graduates; just over 13%(n:3) of them had job security. Two themes and five categories emerged from the codes defined by the data analysis. These themes were as follows: stigma and discrimination; and outcomes including mental health problems.

Conclusions: Almost all participants in this study experienced stigma and discrimination at all levels of life. Their coping strategies and interpretations of HIV/AIDS varied. Mental health problems were main outcome. Providing public engagement and increasing awareness/knowledge through social media, schools, universities, and formal and private communication resources may help them tackle negative life experiences, such as stigma and discrimination. It can be suggested that HIV, which is an important chronic infectious disease in terms of public health, should be included in the education curriculum of health departments.

Keywords: HIV/AIDS, stigma, discrimination, antiretroviral therapy adherence, grounded theory, depression, suicide ideation, social prejudice

HİV/AIDS İLE YAŞAYAN KİŞİLERE YÖNELİK DAMGALAMA VE AYRIMCILIK: NİTEL BİR ARAŞTIRMA, İSTANBUL/TÜRKİYE**ÖZ**

Amaç: İnsan immün yetmezlik virüsü, dünyadaki en önemli halk sağlığı sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Ruh ve beden sağlığı ile sosyal yaşam üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Hastalığın HİV'den AIDS'e ilerlemesinde erken tanı, düzenli muayene, takip ve antiretroviral tedavi önleyicidir. Bununla birlikte, damgalama ve ayrımcılık, HİV ve HİV ile ilgili komplikasyonlarla başa çıkmada başlıca engellerdir. Bu nedenle, ailelerde, sağlık bakım ortamlarında, topluluklarda ve işyerlerinde HİV pozitiflere yönelik damgalama ve ayrımcılık algısını anlamak çok önemlidir.

Yöntem: Veri analizi için kuram temelli nitel analiz kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış bir anket ile amaçlı ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yöntem ve sonuçları

* Occupational and Environmental Epidemiology & NetTeaching Unit; Institute and Clinic for Occupational, Social and Environmental Medicine; University Hospital, LMU Munich, Ziemssenstr. 1, 80336 Munich, Germany. Ozlem.koseoglu62@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9101-6256

** Department of Psychology Counseling and Guidance, Hakkari University. Adress: Merzan mah. 34722, Merkez/ Hakkari erdemsevim@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8887-6060

raporlamak için Niteliksel Araştırma Raporlama için Konsolide Kriterler (COREQ) ilkeleri formu kullanılmıştır. Veri analizi için MAXQDA21 nitel programı kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırma, yaşları 23 ile 66 arasında değişen toplam 20 erkek ve 3 kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu homoseksüel erkeklerden oluşmaktadır (%69,5; n:16). Katılımcılardan biri hariç hepsinin cinsel ilişki yoluyla HIV'e yakalandığı görülmüştür. Katılımcıların neredeyse yarısı üniversite mezunudur; %13'ten biraz fazlası (n:3) iş güvencesine sahiptir. Veri analizi sonucunda damgalama ve ayrımcılık, ruhsal sağlık sorunlarını da kapsayan sonuçlar olmak üzere iki tema ve beş kategori ortaya çıkmıştır.

Sonuç: Bu çalışmaya katılanların neredeyse tamamının yaşamın her seviyesinde damgalanma ve ayrımcılığa maruz kaldığı görülmüştür. Başa çıkma stratejileri ve HIV/AIDS ile ilgili yorumları farklılık göstermektedir. Damgalama ve ayrımcılığa maruz kalmanın ruh sağlığı üzerinde önemli etkisi olduğu anlaşılmıştır. Damgalama ve ayrımcılıkla mücadele için halkın katılımını sağlamak, toplumsal farkındalık ve bilincin artırılması önemli olabilir. Bunun için sosyal medya, okullar, üniversiteler ve resmi ve özel iletişim kaynakları ile işbirliği yapılabilir. Toplum sağlığı açısından önemli bir kronik enfeksiyon hastalığı olan HIV'in özellikle sağlık bölümlerinin eğitim müfredatına dahil edilmesi önerilebilir.

Anahtar kelimeler: HIV/AIDS, damgalama, ayrımcılık, antiretroviral tedavi uyumu, gömülü teori, depresyon, intihar düşüncesi, sosyal önyargı

1. INTRODUCTION

The human immunodeficiency virus (HIV) remains one of the most important public health problems across the world. In the last half-century, great efforts have been made globally to prevent HIV transmission and to provide efficient treatment (Ghiasvand et al., 2020; Ornek & Ardic, 2019; Wagener et al., 2015). Thus, the number of people who live with HIV (PLHIV) has been reduced in countries where basic human rights are protected, socioeconomic status is high, democracy culture is developed, preventive health is prioritised, and easy and free access to health services and antiretroviral therapy (ART) are provided (Carlander, Wagner, Yilmaz, Sparén, & Svedhem, 2021). However, the prevalence of PLHIVs in Turkey is on the rise. According to the latest national data in 2018 by the Ministry of Health in Turkey, the total number of diagnosed and registered PLHIVs was over 21,500, with the majority being 25–34 years old people. The majority of PLHIVs were men (79.9%), and over 15% of them were foreigners (Republic of Turkey Ministry of Health, 2019). In particular, Istanbul has over 42% of registered PLHIVs in Turkey, according to data from a cohort study that took place in only four PLHIV care centres between 2016 and 2017 (Mete et al., 2019). The main leading cause of transmission was heterosexual intercourse, but over 48% of PLHIVs did not report any possible transmission. Sex workers, injection drug users, men who had sex with men (MSM), and transsexuals were the main risk groups (Republic of Turkey Ministry of Health, 2019). In Turkey, it is compulsory to perform HIV tests before blood and organ donations, before surgery, in registered sex workers, and before getting married. However, it is also widely conducted before planned pregnancy and during pregnancy, and for job recruitment and health screenings (Gokengin, Calik, & Oktem, 2017; Ornek, Tabak, & Mete, 2020). A person who starts a new job in Turkey is also commonly required to undergo a general medical examination and clinical tests, including HIV testing, at regular intervals while working (Öktem, 2014). People in Turkey also need to be tested for HIV before enrolling in some leisure centres, such as swimming pools. Thus, some of these voluntary applications have become unofficially mandatory which may cause unnecessary stress on PLHIV's life

Qualitative Research (COREQ) were applied to report the methods and results (Tong, Sainsbury, & Craig, 2007) (Supplementary form 1).

2.2. Study site

Istanbul is the most developed and crowded metropole city in Turkey, with over 15 billion registered residents. It is an attractive city for internal and international migrants owing to health care resources and a variety of work positions available. There is no specific data on number of PLHIV who lived in Istanbul, but we estimated that Istanbul has more than 40% of total registered PLHIV in Turkey when compared the national report regarding HIV prevalence in Turkey and a cohort study which took place in Istanbul (4,5). Interview times and places were organised with the PLHIV, and all the interviews took place in a separate room with only the researchers and interviewer.

2.3. Selection of participants

Two main approaches were used to reach the participants. The first process was purposive sampling conducted through polyclinics of infectious diseases at five hospitals in Istanbul. For this, permission was obtained from the provincial health directorate of the head of the hospitals. A formal and informal meeting was also held with the heads of the Department of Infection Diseases of the hospitals to clarify the data collection methods, including measurements and the confidentiality of possible participants. However, three of these hospitals allowed us to contact the patients. Afterwards, flyers that explained the aim of the study, how confidentiality will be provided, and data protection were left with secretaries and physicians. These flyers were passed to patients who visited the polyclinic. The patients who voluntarily agreed to join the study contacted the researcher. The second was a snowballing method involving a meeting held between the researcher and leaders of the Positive-Iz Association and Positive Living Association in Istanbul, which were advocates of the rights of HIV-positive people. These organisations also offered free counselling. An announcement of the study was made through regular meetings of the associations by the persons in charge. Some participants were contacted through their friends. The participants in the study were selected based on the following criteria:

- HIV-positive person who voluntarily agreed to attend the study.
- HIV-positive person who was at least 18 years old.
- HIV-positive person who had a HIV-positive diagnosis for at least six months.
- HIV-positive person who lived in Istanbul.

Initially, 27 PLHIV showed interest to attend the study. However, two of them refused to participate in the study, having learned that the sessions would be recorded, and another two did not volunteer to join the study. Finally, the study consisted of 20 male and 3 female participants (Table 1).

2.4. Ethical statement

Research Ethics approval was sought and obtained from Istanbul Bilgi University Ethics Committee (Ref no: 40016-48). Voluntary informed consent was given by the individuals verbally and in written form. All methods were performed in accordance with the Declaration of Helsinki. Identification codes were used to protect confidentiality and anonymity.

2.5. Data collection

The authors of the current study met with the participants to explain the aim and method of the study. A voluntary informed consent was then given to potential participants verbally and in written form. This form explained all information regarding the present study, including confidentiality and ethical approval from the Istanbul Bilgi University Ethics Committee. Identification codes were also used to protect confidentiality and anonymity. Data were collected by two authors (a female/post-doc researcher, registered nurse, assistant professor, and a male/Ph.D. student, psychological counsellor, research assistant) from a total of twenty-three PLHIV using face-to-face semi-structured interviews. The first author worked for more than three years in the Department of Infection Diseases and Services at a university hospital. A semi-structured question form was used for data collection. Initial version of this form was sent to three experts (two of them were physicians of infectious diseases, and one of them was a psychiatrist). The form was edited after peer debriefing from the experts. Then, a pilot study was conducted with three PLHIVs. However, the edited version of this form was found to be understandable, meaningful, and relevant. Interviews were conducted between March 2018 and February 2019 in Turkish at which point concepts and categories were analysed from the data. Each of the interviews lasted 45–60 minutes and were audio-recorded with participants' consent. Participants' non-verbal responses were noted during the interview by the interviewers, and later connected with the results. The saturation point was reached after the 23rd interview. The point of data saturation was discussed to meet consensus by both researchers. Following the initial meeting, none of the participants refused to take part or opted to withdraw from the study, but repeat interviews were not carried out, as there was no need. The audio records were transcribed verbatim by the researchers at the earliest time, immediately after the review. None of the participants preferred to check their transcriptions due to fear or concern of the risk of disclosure, except for three participants who were also activists in defending rights and worked in the associations.

2.6. Data analysis

The transcripts in the Turkish language were imported into the MAXQDA 21 software qualitative program for systematic grounded data analysis following Straus and Corbin (Corbin, Juliet M.; Strauss, 1990). Themes and categories were identified from the data as follows: (1) sentences and concepts that have the same meaning were identified through line by line coding scanning; (2) these sentences and concepts were labelled with emerging codes with summarising information regarding participant's experience of HIV-positive status in life as the coding tree of data analysis (table 2); (4) these codes were grouped into categories based on comparative method, and each category consisted of at least two conceptual codes (open coding). At this stage, a model of core category was developed; (5) other themes and categories were developed based on this model, which illustrated the relationship between the individual characteristics of the PLHIVs, their reactions to HIV positive status, and other experiences after being diagnosed, and the underlined factors which affect process of adaptation and acceptance process among participants, and outcomes (axis coding)(table 2); and (6) the model was simplified to theoretically explain relationship between themes and categories (selective coding)(figure 1). Data analysis was performed using MAXQDA 21 programmes and was

conducted independently by two authors (OKO, ES). The results analysis by these two authors was constantly compared, and differences in coding were discussed until consensus was reached. In line with ethical principles, the identities of the participants were not revealed in the presentation of the findings; instead, codes were assigned to the participants (such as K1, K2, and K3).

The emerging concepts, categories, and themes were first translated from Turkish into English by a bilingual language expert and psychologist (Ph.D.). The last version of the data was developed after a consensus was reached between the translators. The data were then translated back into English by two translators (medical physician and psychological counsellor). The English, Turkish, and “back-translated” versions were discussed by an expert panel on HIV/AIDS and mental health (Table 2).

3. RESULTS

3.1. Demographic characteristics

Finally, the study consisted of 20 male and 3 female participants aged between 23 and 66 years old. Majority of male participants (69.5%; n: 16) expressed their sexual orientation as homosexual. Over 69% of them were single. Almost half of them were university graduates; just over 13% of them had job security. All of them, except one, contracted HIV by sexual intercourse (Table 1).

FIGURE 1

We found that HIV status was required in many spheres of life, such as at an antenuptial (before getting married), before beginning to new work, and regular intervals at the workplace, especially before surgical operation without their consent at hospital, before registering at swimming pools at leisure centres in Turkey, when travelling to some countries, or getting resident permits in some countries. HIV-positive status of patients is clearly stated in the prescription when buying medicine, which makes them avoid getting their medication on time, or they may prefer to get medications from an unfamiliar part of the city to avoid their acquaintances getting know of their status by coincidence (Ornek et al., 2020). All of these requirements put patients at risk of HIV status disclosure without their will, which may also result in stigma and discrimination. As a result, two themes and five categories were emerged from the data analysis.

3.2. Theme 1: Stigma and discrimination

Enacted stigma and discrimination

More than two-thirds of the participants (N:15) experienced stigma and discrimination directly in formal and informal institutions due to their internal policies, practices and approaches, at workplace and health care settings. For example, a Turkish student studying at a university in Cyprus, who was not granted a residence permit because he was HIV-positive, and was expelled right after, expressed his grievances as follows; “...it is a somewhat sad story for me. Because I had to be recorded ... I was a university student too... I learned in the middle of the 2nd year”. (K9). Likewise, it is known that the majority of workplaces include HIV

serology testing in routine employment tests. Therefore, there is a general concern that they will not be hired if their test positive for HIV. Some of the participants experienced this discrimination directly. It has been observed that there are such stigmatized and discriminatory approaches and practices even in institutions such as state airlines and hospitals. For instance, it was observed that the inpatient with advanced neurological health problems and who had almost reached the level of AIDS was discharged from the hospital without any cooperation and guidance with the infection service physicians. However, he continued to have problems due to HIV positive result when the patient wanted to be taken to his hometown due to the need for close family care, it was observed that this patient, who had neurological problems at a bed-ridden degree, had great difficulty in finding airlines and an ambulance. In his hometown, it was seen that many hospitals did not admit the patient to the hospital. The participant expresses this situation as follows: “...anyway, I went there, I was taken directly to a hospital by ambulance (he paid for it). First, X state hospital did not want to accept me. They clearly said that don't bring it here. They said to me go to a private hospital”. (K12).

Some participants exposed to stigmatising and discriminative behaviours, attitudes, and negative atmosphere within families. Some of the participants stated that after sharing their HIV status, people in their inner circles became distant and no longer met with them. A young male participant explained his experience as follows: “Because she sees it like that, she sees it from her perspective. One day she said something to me, “I don't even want to hug you.” So it is very difficult for a mother to say that...” (K12).

One of the most common concerns of the participants is to be unemployed one day in the coming future. Because, although it is not a legal requirement, some workplaces have consciously or unconsciously included HIV testing in their routine job entry tests. However, in this study, the HIV-positive status of 3 people was learned by their colleagues and managers at the workplace. When their colleagues at workplace become aware, which resulted in unbearable stigmatisation and discriminative behaviours by their employer and colleagues, or even in job loss as in the case of a young woman who stated:

“...I came the next day, after this speech, these bags that have been taken to the toilet, these bags are passed. The bag has been taken. Everyone got a glass, everyone did something like this. I went insane, you know, at that moment, I went insane... then the same day, no, my manager called me the next day, he said K8, everyone united, everyone would resign if you worked... but you know, like a cat, they threw me in front of the door”. (K8).

In addition, the results of current study show that more than 56% of the participants experienced stigma and discrimination during the hospital services process. These experiences vary, but the most common are; failure to perform the surgery planned by the physician, refusing the treatment, early discharge from the hospital, refusing to touch the patient when the individual declares to be HIV-positive, scolding, physicians wearing gloves or interrupting the examination with washing their hands, or being scolded, blamed and judged by the other auxiliary personnel of the hospital... For example, a young man expressed his experience as follows;

"I went to the plastic surgeon, ... I already told my status there, HIV testing is a mandatory thing before surgery, but I declared it without being tested. The plastic surgeon lady said, "Unfortunately, our hospital does not accept HIV-positive patients. Because hepatitis C from a patient to a doctor has been infected before, our chief physician does not want it". (K10)

In addition, a 44-year-old single teacher and a 31-year-old male participant, who were exposed to discrimination and stigmatizing behavior, described their experiences as follows: *"There has already been enough discrimination in the treatment process. I couldn't get treatment, I was officially expelled from a hospital, I was discharged, a hospital didn't accept it, I couldn't get physical therapy"* (K12)

"Here was a private hospital, the doctor said I can't operate on you...In the second time, an operating room attendant in the operating room said bad things, of course he said something like "Do you know how you got this disease, how you will live from now on, what patients I saw, everything will be very bad". Of course, he said these when I was about to sober up (K1)

It was found that "AIDS" or "HIV" was written on the patient- ID wristband and file of some inpatients in a way that everyone can see, although the diagnosis of any patient who is in the hospital or during the operation is not written on the wristband and file. It was observed that this approach and attitude greatly affected the spirituality of the patients. In addition, although the general majority of the participants did not want to tell their closest relatives or friends that they were HIV-positive without their consent, it was observed that writing HIV/AIDS on their wrist or on the file made them uneasy and affected the continuity of the treatment. Participants expressed their experiences, reactions and feelings on this issue as follows;

"In one of the two surgeries, they wrote HIV positive on the bandage". (K1)

"While I was being treated there, I said I am HIV-positive before I started the treatment, so I said take your precautions accordingly. He did the procedures directly at work, then there was a prescription about the teeth like a report card, they wrote AIDS on it. So what can you expect at this point? I say HIV-positive, the healthcare provider, the doctor writes AIDS there, they don't even know what these two concepts are. I mean, what kind of healthcare professionals are these people?" (K6).

In addition, demographic characteristics, occupation, economic situation, history of HIV-positive diagnosis, and related knowledge and individual perceptions of HIV, cultural values, and personality traits. It seemed that cultural values and personality traits had an important impact on seeking health care behaviours and adherence to ART. Traditional cultural norms seemed to be very strong barriers in a controversial and closed society, which shaped the roles of gender and expectations from a "normal" family. For example, we observed that the majority of the participants were MSMs, who most likely left the city where they used to live to protect their social identity, including the "honour" of their family, preventing possible discrimination and stigmatised behaviours against them. Thus, living in a big city seemed much safer and also appeared to be a reasonable life possibility for preventing stigma and discrimination towards them.

HIV is often directly associated with homosexuality and sexual relations with women sex workers, or especially with women from ex-Soviet Union countries in society. Thus, this common approach and belief of society in Turkey places a great burden on HIV-positive people, but especially on MSMs. They were scared of exposing to stigma and discrimination within communities. Therefore, some of them do not prefer to get health care until their clinical deterioration becomes very apparent to hide their sexual preferences, which may damage their professional and social relationships. *“After learning about my situation, I went through a period of unacceptance for three years. I did not share with anyone...some kind of process.... I got to an advanced stage in 2016, where I was in the AIDS stage. I was down to 40 kilos. I started treatment by being taken to the hospital” (K10).*

Women were also found to be much more vulnerable due to gender norms. Being an HIV-positive person is kind of being out of conformity by social norms, and thus they may be easily judged morally and ostracised, as HIV is generally associated with sexual relations, which is a big taboo for women according to cultural norms. A young woman who divorced from her husband and hid HIV-positive status from everyone except her mother expressed her desperation: *“I cannot share this with any of my friend. I do not share...because all of my friend have diverged from me when they learnt this...I got isolated myself. I seriously isolated myself. At the moment, there is just my mum, father, sister, and brother...that is all. My close acquaintances know me as having cancer. We told them this. Because, they kept coming and coming and going. I was in bad shape, I was not able to walk, and I was crawling. I have been through such a serious transitional period. We told them I have cancer, that way so...”(K5).*

However, we observed that PLHIVs who had positive perceptions about HIV, high education, reasonable income, high self-efficacy, social support, and correct information about HIV rather than spurious knowledge, and fortunate enough to have a physician who had high ethical norms and sufficient knowledge regarding HIV, were found to be more successful in fighting against to stigma and discrimination and to cope with HIV-positive status and adherence with ARTs.

Self-stigma, Felt stigma and discrimination

Almost half of the participants expressed felt-stigma and discrimination within communities, family, close friends and at health care settings. Thus, stigma and discrimination were observed as the main perceived negative feelings towards themselves since they became aware of their HIV-positive status. Some of them could not get over internalising negative attitudes and thoughts about HIV, which made them avoid establishing new relationships while socially withdrawing themselves.

In this study, the results show that 26% of the participants experienced felt stigmatization feelings as if they were "worthless", "ugly", "like nothing", "dirty", "infected", "germ". Due to these internal accusatory and judgmental attitudes, it was observed that he was worried that he would infect people when he touched office materials they shared in the workplace, kissed their relatives or shared the same environment with close individuals such as family. A young

woman, a divorced accountant, a young single teacher and a worker, and the principal expressed their feelings as follows.

“you feel like a very contaminated virus is something and this germ will never go away from you...”(P12).

“A very cheap person, not like a human being, how can I say, you can say that it is either a leftover of something or a human, not valuable. I am not such a worthless, complex person in life, but I see myself as such a worthless, cheap, simple, ugly and bad thing. So I'm bad.” (K5).

“As I said, it comes to the same point, you are looked at as if you are a person with the plague, as if you are carrying something deadly and you are going to kill people”. (K6)

The reactions of the hospital staff when they learned that the patient was HIV-positive were quite hurtful.

“...so even if I die at that moment, it would be better if I didn't see that look and that expression” (K4)

As a result, social prejudice is the most influential factor that feeds HIV-related stigma and discrimination(Li et al., 2017). This include the cultural characteristics of society, the existence of sexual taboos, and the stereotype that sexually transmitted diseases are resulted in deviant and sinful acts against HIV. For example, a young heterosexual man expressed his thoughts as follows: *“First, there is a lot prejudice because there is no knowledge; it is not known at all. There is a lot of fear where there is no knowledge. In addition, you can afford to a certain level individually. After a while to explain to everyone, ...you don't want to be alone with someone, feel tired, want to take care of your own life. You do not want to have to explain to everyone, or to face their prejudices and their possible or unlikely prejudices, that is, to experience the process”* (K11). The participants were highly affected by the negative perceptions created in society about HIV. We think that the judgmental and marginalising language used, together with the cachectic patient picture by the national media in the first periods of identifying the disease in the world, contributed to this. Thus, they interpreted being HIV-positive as the same as being in the last stage of AIDS, and equated it to death. Therefore, their reactions to HIV-positive diagnoses were generally very extreme. For example, *“Of course, the first question that comes to mind before you get acquainted with the illness is, Will I die? How much time do I have left? Of course, it was more frightening since I was younger at the time. I didn't know what's going on. Of course, after getting acquainted with them, people overcome their fears faster.”* (K9). Another important reason for the reactions is the widespread belief within society that HIV is transmitted sexually, mainly from MSMs. Sexuality and different sexual preferences are big taboos and very open to moral judgement due to cultural norms. This common approach and beliefs among society may make PLHIVs feel guilty, shameful, angry, concerned, self-accusatory, and upset, especially in the first weeks of diagnosis, which might also prevent them from seeking health care behaviours and cause stigma and discrimination towards the PLHIVs.

For example, some participants were found to have suicidal thoughts due to fear of death and stigmatisation, thinking that their lives were ruined when they had learned about their HIV status. *“I even thought of suicide at some point. I was aware of the result.”* (K13). We observed that some of them could not get rid of this feeling for long time. They did not seek health care, gave up on life, ostracised themselves from society, and became depressed. They were taken hospital when they were almost unconscious due to their health conditions. For example, a young single man who was homosexual expressed his feeling as *“I did not accept this situation for 3 years. I did not go to any hospital, I did not share it with anyone, I quit my job, I was in dark despair, I went through that process”* (K10).

Being employed with permanent jobs for HIV-positive individuals to sustain their lives is another important underlying factor of adaptation to HIV. They stated that having a guaranteed financial income helped them cope better with this process. Coping strategies adopted by HIV-positive individuals in dealing with the stigma and discrimination, exclusion, and losses also have great significance in their adaptation to life with HIV. We found that the participants mostly used active coping strategies, such as focusing on something else, gathering more information about HIV, seeking social support, speaking to an expert, an optimistic approach, and turning negativity into positivity. Individuals’ beliefs, values, and practices appear to be significantly influenced by their sociocultural context. We observed that some participants adopted religious and spiritual coping strategies at some point. For example, the individual may cope with the losses arising from HIV-related stigma through approaches such as seeing it as God’s will, considering it as a test, saying, ‘There is a good in everything’ and focusing on the positive. *“Now I have nothing in mind about that. Like it never happened. I think of this situation like ‘this is the will of God; If he says OK, let’s go, there is nothing to do,”* the participant coded K14 explained.

3.3.Theme 2: Outcomes

This theme consisted of positive and negative outcomes, which were associated with other themes and categories, as Figure 1 illustrates. The most negative outcomes were in descending order: psychological health problems, including depression, anxiety, and stress; fear of job loss; suicide ideation; social isolation; loss of confidence; inconsistent health-seeking behaviour; physical health problems; and loss of education rights and resident permit. The prevalence of these results was high among women and MSMs compared to heterosexual men. It may be possible to observe the influence of all these factors in the example of a 38-year-old married woman who got infected through her husband, as she learned the diagnosis when she lost her first baby because of her HIV-positive status. She felt betrayed by her husband, and could not share with anyone who was close to her except her mother to prevent stigma and discrimination within family and society. Afterwards, she also lost her job because of HIV disclosure by the physician directly when her colleague was in the room. She stated, *“I felt myself very unvalued. Felt very bad...(cries). Psychologically was too much ...(cries) ...bad, I did not also get psychological help, but I needed it a lot at this time. I thought I could get over it myself. In every minute...I was thinking, ok, that is it. I got over, but after two minutes I began to cry (she cries)”* (K8). Some participants changed their work so often or move to different city to prevent disclosure. Thus, they could protect themselves from stigma and discrimination within society

this study. Almost all participants were exposed to stigma and discrimination at the workplace, at the clinic, at social life, or at a combination of these locations. Thus, this caused a variety of problems, including mental health problems, delaying ART, social isolation, job loss, retardation in seeking health care behaviours and prevented patients' regular use of ART. Similarly, the results of a variety of studies in different societies, such as in Istanbul (Ornek et al., 2020), Ethiopia (Care, Tesemma, Abate, Abebo, & Madebo, 2019), Greece (Kontomanolis, Michalopoulos, Gkasdaris, & Fasoulakis, 2017), and Iran (Abedinia et al., 2019), Pakistan (Ali, Zakar, Junaid, Khan, & Fischer, 2021) among Arab-Palestinian women in Israel (Soffer, 2020), were supportive of these results. However, we observed that MSMs and women were much more vulnerable in cases of stigma and discrimination exposure compared to heterosexual men due to traditional, cultural, and gender norms. It seemed that strong traditional family ties, religious (Muslim) motives in society, and spurious knowledge about HIV transmission placed an extra burden on women and MSMs in particular (Gh.Barkish, Jalali, & Jalali, 2019; Soffer, 2020; Wong, 2013), which caused fear of being judged for a second time and exposed to social exclusion because of their 'different' sexual orientation. Thus, this may explain why most MSMs do not disclose their HIV-positive status to their social circles.

Working life appeared to be an important issue in this study, and the fear of job loss was one of the major concern counter to PLHIVs in Sweden (Carlander et al., 2021). Therefore, none of the participants shared their HIV-positive results with their colleagues at the workplace or occupational health staff except three of them, who were exposed to stigma and discrimination, unfair dismissal, or forced to resign due to HIV disclosure without their permission. A study in Turkey and in other countries also showed that HIV patients were exposed to many impediments during employment due to side effects of the disease, problems of getting sick days, permission to go to a doctor, stigma, discrimination, and prejudices (Oliva, 2010; Özdemir, Tosun, Özdemir, & Korkmaz, 2020; Wagener et al., 2015). Moreover, some physicians disclosed the HIV status of the patients at the workplace to their employers and did not approve their medical reports to continue or begin work. This approach seems common among health staff who have insufficient or incorrect information about HIV transmission (Ornek et al., 2020; Platten, Pham, & Nguyen, 2014; Wong, 2013), even though health staff have to protect patients' clinical results against anyone, including employers, which is compulsory by law in Turkey. This behaviour of the health staff is also against medical ethics and human-based rights. Thus, PLHIVs generally felt alone and preferred to resign or not legally struggle for their rights when they were dismissed from employment because of being HIV positive. The main reason is feeling guilty and ashamed due to their own HIV status. They also tend to protect themselves from community-based stigma and discrimination by preventing HIV disclosure, which might occur and spread over during the legal right process. However, it is important to highlight that some of them adapted well with HIV-positive status, were successfully adherent to ART, even interpreted it as an opportunity to improve their relationship with members of their family, and also interpreted being ineligible with serving in the military as a positive outcome, which is normally compulsory in Turkey.

The current study's results show the initial reactions of HIV-positive status were mainly three types. Some PLHIVs interpreted HIV as a chronic disease, others considered the disease

as God's test-fate, and those who could not accept the disease interpreted it as a "shame" and equate it with death. PLHIVs who interpreted HIV as "shame" blamed themselves for being in a "sinner" position, and felt very desperate and shocked. We observed that this group had a suicide ideation. Those who interpreted as God's test and fate were mainly heterosexual, and were mainly dependent on traditions and customs. Spurious knowledge related to HIV transmission, and treatment, defining HIV as a "disease of homosexuals," society prejudice, and traditional cultural norms were found to be the main underlying factors in this study.

4.1. Strengths and limitations of the study

This study is the first qualitative study in the related field in Turkey that may provide valuable data to understand the stigma and discrimination, challenges, outcomes, and underlying factors that PLHIVs experience. However, the study mostly included single male participants, with a majority being MSMs. The low number of female participants can be considered a limitation of the research, as women's experiences with HIV can be more traumatic than men's due to cultural values and unfortunate social gender roles in some societies. The results of the study are limited to the sample, and the data were based on self-reporting. As such, the results would be partially generalised to PLHIVs in Istanbul.

5. CONCLUSION

Almost all participants in this study experienced stigma and discrimination at all levels of life. Their coping strategies and interpretations of HIV/AIDS varied. The adaptation process of patients to life with HIV/AIDS is influenced by corporate policies, legal rights, the health system, the disclosure of HIV status information, social support, psychological support, coping strategies, perceived levels of stigma and discrimination, and HIV-related social prejudices. In addition, individuals' socio-demographic characteristics, cultural characteristics, self-efficacy, and life philosophy seem to play a role in successfully tackling this problem. Furthermore, providing public engagement and increasing awareness/knowledge through social media, schools, universities, and formal and private communication resources may help them tackle negative life experiences, such as stigma and discrimination. It is also vitally important to increase awareness and knowledge about HIV/AIDS and improve the medical ethics principles of health staff. Such efforts may cause decrease in the prevalence of stigma and discrimination at hospitals. Further, criminal sanctions should be imposed on those who lay off or put pressure on PLHIVs at workplace. Free attorney support should be provided to patients who are subjected to discriminatory approaches and/or who are dismissed and resigned due to their health status. Consequently, the results of this study, which was based on grounded theory, are considered to be effective in determining human-based policies for the solution of HIV-related issues as well as contributing to the relevant literature. Additionally, the data may be used to develop a program to impede social side effects of HIV-positive status. It is also thought that the research data can be used in interventional and cross-sectional research in the future to improve the quality of life of people living with HIV. The published version the current study will be also disseminated to public, HIV-related organisations and ministry of health in Turkey through meeting, and conferences. We recommend that researchers conduct long-term

prospective studies that evaluate the multiple effects of being HIV-positive on humans in the future.

Abbreviations

HIV: Human Immunodeficiency Virus

PLHIV: People who live with HIV

ART: Antiretroviral therapy

COREQ: The Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research

REFERENCES

- Andrewin A, Chien LY. (2008). Stigmatization of patients with HIV/AIDS among doctors and nurses in Belize. *AIDS Patient Care STDS*.22(11):897–906.
- Ali H, Zakar R, Junaid K, Khan A, Fischer F. (2021). Frequency and reasons for delayed treatment initiation after HIV diagnosis: cross-sectional study in Lahore, Pakistan. *BMC Public Health*.21(1):1–12.
- Abedinia N, Rasoolinajad M, Noorbala A, Badie BM. (2019). I am HIV-positive , but I am a human being : qualitative study on experiences of stigma in health care centres in the Islamic Republic of Iran. *East Mediterr Heal J*. 25(10):669–76.
- Bader A, Kremer H, Erlich-trungenberger I, Rojas R, Lohmann M, Deobald O, et al. (2006). An adherence typology : Coping , quality of life , and physical symptoms of people living with HIV / AIDS and their adherence to antiretroviral treatment. *Med Sci Monit*. 12(12):493–501.
- Bezabhe WM, Chalmers L, Bereznicki LR, Peterson GM, Bimirew MA, Kassie DM. (2014). Barriers and Facilitators of Adherence to Antiretroviral Drug Therapy and Retention in Care among Adult HIV- Positive Patients : A Qualitative Study from Ethiopia. *PLoS One*. 9(5).
- Brion J.M, Leary M.R, Drabkin A.S. (2015). Self-compassion and reactions to serious illness : The case of HIV. *HHS Public Access*. 19(2):218–29.
- Boucher LM, Brien KKO, Baxter LN, Fitzgerald ML, Liddy CE, Kendall CE. (2019). Patient Education and Counseling Healthy aging with HIV : The role of self-management support. *Patient Educ Couns*. 102(8):1565–9.
- Corbin, Juliet M.; Strauss A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qual Sociol*. 13(1):3–21.
- Care P, Tesemma AL, Abate MG, Abebo ZH, Madebo WE. (2019). Determinants of Poor Quality of Life Among Adults Living with HIV and Enrolled in Highly Active Anti-Retroviral Therapy at Public Health Facilities of Arba Minch Town Administration in Southern Ethiopia. *AIDS Care - Res Palliat Care*. 11:387–94.
- Carlander C, Wagner P, Yilmaz A, Sparén P, Svedhem V. (2021). Employment by HIV status, mode of HIV transmission and migrant status: a nation-wide population-based study. *AIDS*. 35(1):115–23.

- Eshun-wilson I, Rohwer A, Hendricks L, Oliver S, Garner P. (2019). Being HIV positive and staying on antiretroviral therapy in Africa : A qualitative systematic review and theoretical model. PLoS One. 14(1):e0210408.
- Gesew HA, Gebremedhin AT, Demissie TD, Kerie MW, Sudhakar M, Mwanri L. (2017). Significant association between perceived HIV related stigma and late presentation for HIV / AIDS care in low and middle-income countries : A systematic review and meta-analysis. PLoS One. 12(3):e0173928.
- Ghiasvand H, Higgs P, Noroozi M, Ghaedamini G, Hemmat M, Ahounbar E, et al. (2020). Social and demographical determinants of quality of life in people who live with HIV / AIDS infection : evidence from a meta-analysis. Biodemography Soc Biol. 65(1):57–72.
- Gokengin D, Calik Ş, Oktem P. (2017). Türkiye ' de HIV ' le İlgili Damgalama ve Ayrımcılığın Analizi : HIV ' le Yaşayan Kişiler İçin Damgalanma Göstergesi Sonuçları. Klimik J / Klimik Derg. 30(1):15–21.
- Gh.Barkish F, Jalali R, Jalali A. (2019). Experiences of patients with primary HIV diagnosis in Kermanshah-Iran regarding the nature of HIV / AIDS : A qualitative study. Heliyon. 5(August):e02278.
- Glaser B, Strauss AL. (1967).The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. 139 p.
- Haffejee F, Maughan-Brown B, Buthelezi T, Kharsany ABM. (2018). Perceived HIV-related stigma among university students in South Africa: implications for HIV testing. African J AIDS Res. 17(2):109–18.
- Kontomanolis EN, Michalopoulos S, Gkasdaris G, Fasoulakis Z. (2017). The social stigma of HIV – AIDS : society ' s role. HIV/AIDS - Res Palliat Care. 9:111–8.
- Li X, Yuan L, Li X, Shi J, Jiang L, Zhang C, et al. (2017). Factors associated with stigma attitude towards people living with HIV among general individuals in Heilongjiang , Northeast China. BMC Infect Dis. 17(154):1–7.
- Monroe-wise A, Maingi Mutiti P, Kimani H, Moraa H, Bukusi DE, Farquar C. (2019). Assisted partner notification services for patients receiving HIV care and treatment in an HIV clinic in Nairobi , Kenya : a qualitative assessment of barriers and opportunities for scale-up. J Int AIDS Soc. 22(S3):e25315.
- Mete B, Gunduz A, Bolukcu S, Karaosmanoglu HK, Yildiz D, Koç MM, (2019). et al. HIV care in Istanbul, Turkey: How far is it from the UNAIDS 90–90–90 targets? Int J STD AIDS. 30(13):1298–303.
- Naidoo P, Premdutt R. (2019). Do challenges still exist amongst HIV / AIDS patients in managing their condition ? A cross-sectional study of 297 participants in the Ethekwini Metro of Do challenges still exist amongst HIV / AIDS patients in managing their. African J AIDS Res. 18(3):198–204.
- Oran NT, Şenuzun F. (2008). A loop to be broken in a society: HIV/AIDS stigma and coping strategies. J Hum Sci. 5(1).
- Oliva J. (2010). Health economics letters labour participation of people living with HIV /

- AIDS in Spain. Health Econ. 500(April 2009):491–500.
- Ornek OK, Ardic A. (2019). Evaluation of Nursing Practice in Patients With HIV/AIDS with the Omaha System Electronic-Based Information Program: A Retrospective Study. CIN Comput Informatics, Nurs.37(9):482–90.
- Ornek OK, Tabak F, Mete B. (2020). Stigma in Hospital : an examination of beliefs and attitudes towards HIV / AIDS patients , Istanbul. AIDS Care. 1–7.
- Öktem P. (2014). Türkiye’de HIV/AIDS ile Yaşayanların Çalışma Hakkı İhlalleri: Yasal Çerçeve ve Alandan Örnekler. In: VI Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu. Eskişehir/Turkey.
- Özdemir H. Ö, Tosun S, Özdemir D, Korkmaz E. (2020). The determinants of employability of people living with HIV / AIDS in Turkey. Am J Ind Med. 63:92–8.
- Platten M, Pham HN, Nguyen H V. (2014). Knowledge of HIV and factors associated with attitudes towards HIV among final-year medical students at Hanoi medical university in Vietnam.[Erratum appears in BMC Public Health. 2014;14:576 Note: Nguyen, Nhu T [added]; Le, Giang M [added]]. BMC Public Health.
- Republic of Turkey Ministry of Health (2019). Turkey HIV/AIDS Control Program 2019-2024/Türkiye HIV / AIDS Kontrol Programı 2019-2024. Irmak H, Yardım N, Keklik K, Keklik F, editors. Sağlık Bakanlığı yayın no:1131, Ankara: Artı6 Medya Tanıtım Matba Ltd. Şti.
- Soffer M. (2020). HIV/AIDS-related beliefs among Israeli Arab-Palestinian women. Heal Soc Care Community. 28(1):216–24.
- Tong A, Sainsbury P, Craig J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. Int J Qual Heal Care. 19(6):349–57.
- Yathiraj AB, Unnikrishnan B, Ramapuram JT, Kumar N, Mithra P, Thapar R, et al. (2018). HIV-related stigma experienced by people living with HIV / AIDS in coastal South India. HIV & AIDS Rev Int J HIV-Related Probl. 17(1):30–5.
- Zhao M, Liu B, Zheng T, Xu J, Hao Y, Wang J, et al. (2019). Factors associated with hostility among people living with HIV / AIDS in Northeast China : a cross-sectional study. BMC Public Health. 19(1189).
- Wong LP. (2013). Multi-ethnic perspective of uptake of HIV testing and HIV-related stigma: A cross-sectional population-based study. AIDS Care. 25(11):1356–1369.
- Wagener MN. (2015). Roelofs PDDM, Miedema HS, Dees PM, Dahmen R, Gorp ECM Van, et al. The development of a multidisciplinary , evidence- based guideline for “ HIV and employment .” AIDS Care. 27(2):133–41.

Competing interest: The authors have no competing interest

Acknowledgements: This study was supported by the Research Fund of Istanbul Bilgi University (Project No. 2017-01.001). The funding source had no role in the design of the study and collection, and interpretation of data and in writing the manuscript. Special thanks to all the participant and the physicians.

Ethics approval and consent to participate: Research Ethics approval was sought and obtained from Istanbul Bilgi University Ethics Committee (Ref no: 40016-48). Voluntary informed consent was given by the individuals verbally and in written form. All methods were performed in accordance with the Declaration of Helsinki. Identification codes were used to protect confidentiality and anonymity.

Author's Contributions: The first author (OKO) wrote project, and defined all steps of the study. The data was collected and interpreted together with second author(ES). Both authors took responsibility on writing this manuscript, and approved the version to be published. All authors read and approved the final manuscript.

FIGURE AND TABLE LEGENS

Table 1: The Coding Tree

Table 2: The Participants' Characteristics

Figure 1: Model of stigma and discrimination towards HIV positive people

Table 1: The Participants' Characteristics

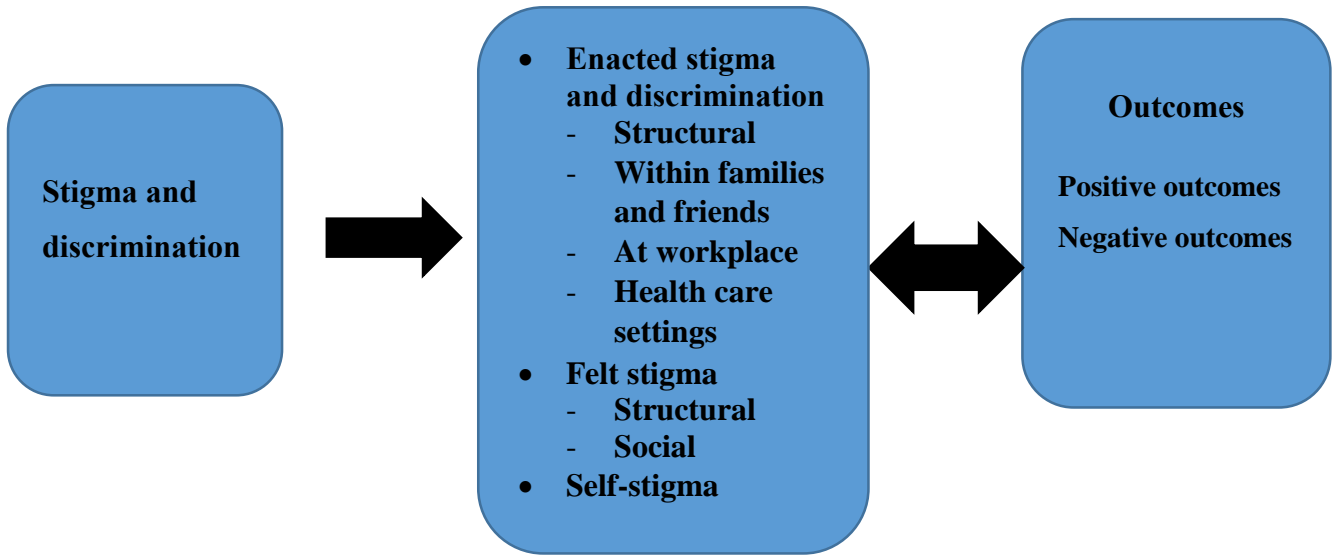
No	Age	Gender	Education	Marital status	Occupation	Sexual Orientation	Time since HIV diagnosis	Reason for Acquiring HIV
K1	31	Male	University	Single	Cook	Homosexual	4 years	Sexual
K2	37	Male	High School	Single	Firefighter	Homosexual	7 month	Sexual
K3	23	Male	High School	Single	Unemployed	Homosexual	1 year	Sexual
K4	33	Male	High School	Single	Manager	Homosexual	14 years	Sexual
K5	32	Female	High School	Divorced	Accountant	Heterosexual	1 years	Sexual
K8	38	Female	High School	Married	Accountant	Heterosexual	8 year	Sexual
K6	29	Male	University	Single	Textile sector	Homosexual	1.5 year	Sexual
K7	33	Female	High School	Married	Unemployed	Heterosexual	8 years	Sexual
K9	34	Male	University	Single	Advertiser	Homosexual	10 years	Sexual
K10	42	Male	University	Single	Activist	Homosexual	13 years	Sexual
K11	30	Male	University	Single	Teacher	Homosexual	5 years	Sexual
K13	23	Male	Undergraduate	Single	Student	Homosexual	8.5 month	Sexual
K14	39	Male	High School	Single	Graphics Designer	Heterosexual	10 years	Sexual
K15	50	Male	Secondary School	Married	Driver	Heterosexual	4 years	Sexual
K12	44	Male	University	Single	Teacher	Homosexual	3 years	Sexual

K16	37	Male	High School	Single	Security Officer	Heterosexual	1.5 years	Sexual
K17	24	Male	Undergraduate	Single	Student	Homosexual	2.5 years	Sexual
K18	47	Male	High School	Married	Driver	Heterosexual	3 years	Sexual
K19	60	Male	University	Divorced	Retired	Homosexual	5 years	Sexual
K20	66	Male	Illiterate	Married	Porter	Heterosexual	2 years	Sexual
K21	40	Male	University	Single	Interior Architect	Homosexual	8 month	Unknown
K22	38	Male	High School	Single	Sales Officer	Homosexual	5 years	Sexual
K23	26	Male	Undergraduate	Single	Graphics Designer	Homosexual	7 month	Sexual

Table 2: The Coding Tree

Initial Codes	Axial Coding	Selecting Coding
Impact on future plans Challenges of living with the disease Impact on emotional and sexual lives Impact on social life Impact on business life Deprivation of rights Negative attitudes of health personnel Discrimination in the workplace Positive attitude (family, friends, etc.) Negative attitude (family, etc.)	Enacted stigma and discrimination - Structural - Within families and friends - At workplace - Health care settings Internal stigma and discrimination - Self-stigma - Perceived stigma and discrimination	Stigma and discrimination
Psychological health problems including depression, stress, anxiety, suicide ideation Physical health problems such as high blood pressure, gonorrhea, genital yeast infection, swollen lymph nodes, hair loss, and vaginal wounds Concerns about the future Inconsistent health seeking behavior Loss of confidence Social isolation	Negative outcomes	Outcomes
Acceptance and adaptation Fighting prejudice-activism Slightly positive outcomes of the disease Continuing the routine Perceiving the continuity of life	Positive outcomes	

Figure 1: Model of stigma and discrimination towards HIV positive people

THE REFLECTIONS OF THE MEANINGS ATTRIBUTED TO THE INSTITUTION OF "FAMILY" ON MIND MAPS***Büşra ERGİN******Esra ERGİN*******Mert DEMİRSÖZ********Abstract**

Today, with the effect of modernization, important changes have occurred in family structures. Many factors such as the roles of individuals in the family, functions of the family, family structure, and intra-family communication have been affected by this change. The perspective of young adults towards the family is also significantly affected by this difference in family structures. In this study, it is aimed to examine the family perceptions of preschool teacher candidates through mind maps. 50 preschool teacher candidates, who took effective communication and parent education course, participated in the study designed with a qualitative research design. With the mind maps used as a data collection tool, the mental images of the preschool teacher candidates about the concept of "family" were tried to be determined. The themes obtained from the mind maps of preschool teacher candidates were grouped under seven headings. These titles are it was determined as "basic concepts about family types, basic concepts about family functions, basic concepts about family members, basic concepts about feelings towards family, basic concepts about family values, basic concepts about communication, basic concepts about elements that disrupt family unity". Major branches were taken as basis in determining the themes and sub-branches were used in determining the codes. In the creation of the codes, pictures and words were considered and the codes were placed within the relevant themes. In addition, the analysis results were expressed as frequency, frequency averages and percentages. The basic concepts associated with family types in the research; settlement, authority, size, biological and foster family themes. In this category, it was concluded that the theme that preschool teacher candidates predominantly included in their mind maps was family according to size. The themes created in the classification made according to family functions; biological functions, psychological functions, educational functions, social functions, cultural functions, economic functions. It was determined that the theme with the highest frequency was social functions. In the research, the basic concepts associated with family members were gathered under the nuclear family and extended family themes, and it was concluded that the nuclear family theme was more dominant. Emotions towards the family were categorized under the sub-themes of positive and negative emotions. It has been observed that positive feelings towards the family are given more place in the mind maps of pre-school teacher candidates. Themes for the basic concepts associated with the values of the family; power, universalism, benevolence, tradition, conformity, and security. Benevolence and tradition are the themes with the highest frequency in this category. Basic concepts

* This research was presented as an oral presentation at the 3rd International Education Research and Teacher Education Congress held on 1-3 December 2021.

** Assist. Prof. Dr., Selçuk University, Faculty of Education, Department of Basic Education, Division of Preschool Education, Konya. ORCID: 0000-0001-5177-7096, busra.ergin@selcuk.edu.tr

*** Res. Asst., KTO Karatay University, School of Health Sciences, Department of Child Development, Konya. ORCID: 0000-0002-3810-4142, esraergin.42@gmail.com

**** Department of Biostatistics, Selçuk University, Konya. ORCID ID: 0000-0002-4800-2529, mertdmrsz17@gmail.com

associated with communication; attitudes, communication with the environment, communication within the family, technology tools, and outputs of correct communication. Among these themes, the themes with the highest frequency are; attitudes and family communication. It has been concluded that the basic concepts of lovelessness and incompatibility have the highest frequency in the category of elements that disrupt family integrity. In this study, mind maps were effective in revealing the family perceptions of preschool teacher candidates.

Key Words: Mind Map, Family Perception, University Students, Parent/Child Relations, Parents.

“AİLE” KURUMUNA ATFEDİLEN ANLAMLARIN ZİHİN HARİTALARINA YANSIMALARI

Özet

Günümüzde modernleşmenin etkisiyle aile yapılarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimden ailedeki bireylerin rolleri, ailenin işlevleri, aile yapısı, aile içi iletişim gibi birçok faktör etkilenmiştir. Aile yapılarındaki bu farklılıktan genç yetişkinlerin aileye bakış açısı da önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu çalışmada okul öncesi öğretmen adaylarının aile algılarının zihin haritaları aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma deseninde tasarlanan araştırmaya etkili iletişim ve aile eğitimi dersi alan 50 okul öncesi öğretmen adayı katılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan zihin haritaları ile öğretmen adaylarının "aile" kavramına ilişkin zihinsel imgeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmen adaylarının zihin haritalarından elde edilen temalar yedi başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar; “aile türleri ile ilgili temel kavramlar, aile işlevleriyle ilgili temel kavramlar, aile üyeleriyle ilgili temel kavramlar, aileye yönelik duygularla ilgili temel kavramlar, aile değerleriyle ilgili temel kavramlar, iletişim ile ilgili temel kavramlar, aile bütünlüğünü bozan unsurlarla ilgili temel kavramlar” olarak belirlenmiştir. Temaların belirlenmesinde ana dallar esas alınmış ve kodların belirlenmesinde alt dallar kullanılmıştır. Kodların oluşturulmasında resim ve kelimeler dikkate alınmış ve kodlar ilgili temalar içerisinde yerleştirilmiştir. Ayrıca analiz sonuçları frekans, frekans ortalamaları ve yüzdeler olarak ifade edilmiştir. Araştırmada aile türleri ile ilişkilendirilen temel kavramlar; yerleşim yeri, otorite, büyüklük, biyolojik ve koruyucu aile temaları altında toplanmıştır. Bu kategoride okul öncesi öğretmen adaylarının zihin haritalarında ağırlıklı olarak yer verdikleri temanın büyüklüğe göre aile olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aile işlevlerine göre yapılan sınıflandırmada oluşturulan temalar; biyolojik işlevler, psikolojik işlevler, eğitim işlevleri, toplumsal işlevler, kültürel işlevler, ekonomik işlevler olarak belirlenmiştir. En yüksek frekansa sahip temanın toplumsal işlevler olduğu saptanmıştır. Araştırmada aile bireyleri ile ilişkilendirilen temel kavramlar çekirdek aile ve geniş aile temaları altında toplanmış olup, çekirdek aile temasının daha baskın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aileye yönelik duygular olumlu ve olumsuz duygular alt temalarında kategorize edilmiştir. Okul öncesi öğretmen adaylarının zihin haritalarında aileye yönelik olumlu duygulara daha çok yer verildiği görülmüştür. Ailenin sahip olduğu değerler ile ilişkilendirilen temel kavramlara yönelik temalar; güç, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlidir. Bu kategoride iyilikseverlik ve geleneksellik en yüksek frekansa sahip temalardır. İletişim ile ilişkilendirilen temel kavramlar; tutumlar, çevre ile iletişim, aile içi iletişim, teknoloji araçları, doğru iletişimin çıktıları olarak temalara ayrılmıştır. Bu temalar içerisinde en yüksek frekansa sahip temalar; tutumlar ve aile içi iletişimdir. Aile bütünlüğünü bozan unsurlar kategorisinde sevgisizlik ve geçimsizlik temel kavramlarının en yüksek frekansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada zihin haritaları öğretmen adaylarının aile algılarının ortaya çıkarılmasında etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zihin Haritası, Aile Algısı, Üniversite Öğrencileri, Ebeveyn/Çocuk İlişkileri, Ebeveynler.

1. INTRODUCTION

The family environment is conceptualized as a multifaceted formation that encompasses a number of factors such as parental beliefs, babysitter-child interactions, home learning resources, and children's learning experiences (Guevara et al., 2020; Niklas et al., 2016). Considering the multidimensional nature of the family, the family structure inevitably differs from one household to another, even if the individuals of the society are in the same socio-cultural context (Xie et al., 2021). The family-centered approach gives researchers the ability to uncover more fundamental patterns of the phenomenon studied in a heterogeneous population (Lin & Li, 2019; Lin et al., 2020; Xie & Li, 2019). Many researchers have investigated the different roles of the home learning environment in influencing children's developmental outcomes (Rodriguez & Tamis-LeMonda, 2011). Parental beliefs rooted and shaped in the socio-cultural context differ in conceptualization and inferences across cultures (Jiang & Han, 2016). As a matter of fact, researching the family phenomenon in societies for the future does not only emphasize the cultural change in the family structure of societies. Research on family also plays an important role in parent behavior and parent-child relationships, children's physical, cognitive and mental development and in predicting future brain development patterns (Dahl, et al., 2018). Studies have shown that parental behaviors are associated with the prevalence of social, emotional, behavioral problems (Doyle et al., 2018; Kerr et al., 2019) and cognitive diseases (Kato et al., 2015; Racz & McMahon, 2011) in children. Consistent with these results, conflict in the family is associated with emotional, behavioral and social problems and depression in children (Harold & Sellers, 2018). As a result, parental behaviors and conflict affect children's cognitive control and risk-taking behaviors (Itahashi et al., 2019) cognitive skills and academic performance (Alaie et al., 2019).

The family structure of societies is an important factor in the functioning of household welfare (Makiwane et al., 2017). A series of transformations took place in family structures, family types, perception of the head of the family, and household size, for reasons such as industrialization and colonialism throughout the world in the 19th century (Amoateng & Setlalentoa, 2015). Therefore, studies on the impact of family structure has attracted great interest in the last decade. The effects of family structure and poverty level have been investigated in experimental studies conducted in various countries. Studies have mostly examined the effect of family income scales on family welfare. However, no study has been found that evaluates family components that have an impact on family structure with a holistic view (Anakpo & Kollamparambil, 2021).

The family, which forms the basis of society, has been affected by social changes throughout human history. Along with the working potential of the individuals in the family and the change from a patriarchal family structure to a democratic family structure, the educational task of the family has narrowed and formal education institutions have undertaken some of the functions of the family. This has made the family more involved and conscious. The increase in democratization in the family institution has revealed a family structure that values the individual more. Today, the functions of the family allow the individual to raise himself, to gain knowledge, skills and attitudes, and to develop the individual emotionally (Kır, 2011).

While dealing with the impact of the family on social change, the process should be evaluated within the dynamics of each family. In this context, issues such as the phenomenon of family, relationships within the family, the role of men and women in the family, children and marriage should be discussed in detail. This difference in family patterns greatly affects young adults' view of family (Tükel, 2018). In the context of family structure and dynamics, it is important that preschool teachers, who have the power to direct the family in the early period, should be made aware of the concept of family in their education and training processes. In this sense, effective communication and parent education courses given to preschool teacher candidates support them to have knowledge about family education models applied in the world and in our country, family structures, forms of communication within the family, and the basic elements that the family should have. Because the purpose of the teacher is to guide the family as well as educating the child. From this point of view, the aim of the study is to examine the perceptions of the students of the preschool education department, who take effective communication and parent education courses, towards the institution of "family".

2. METHOD

In this section, explanations about the research model, study group, data collection tools, data collection process and data analysis are given.

2.1. Model of the Research

In this study, researchers aimed to reveal students' views on the concept of "Family". For this purpose, this study was designed according to the basic qualitative research design, which is one of the qualitative research methods (Altheide & Johnson, 2011; Merriam, 2013). Qualitative research is a method that allows a problem or subject to be discovered or to examine that subject in depth (Creswell, 2013; Patton, 2014). According to Merriam (2013), researchers focus on the process and try to understand the process in basic qualitative research.

2.2. Study Group

Criterion sampling, one of the purposive sampling methods, was used to determine the participants in the study (Yıldırım & Şimşek, 2006). The study group was determined on a completely voluntary basis. Taking the "Effective Communication and Parent Education" courses was the criterion for the formation of the study group. As a result of these processes, the study group of the research consists of 50 preschool teacher candidates.

2.3. Data Collection Tools

In the study, mind maps prepared by preschool teacher candidates for the family institution were used as a data collection tool. "Mind map is a visual, holistic graphic thinking tool especially suitable for memory, creativity, learning and all kinds of brain functions" (Buzan & Buzan, 2021). In the study, by using mind maps, the pre-knowledge of the family was revealed by allowing preschool teacher candidates to think without limits.

2.4.Data Collection Process

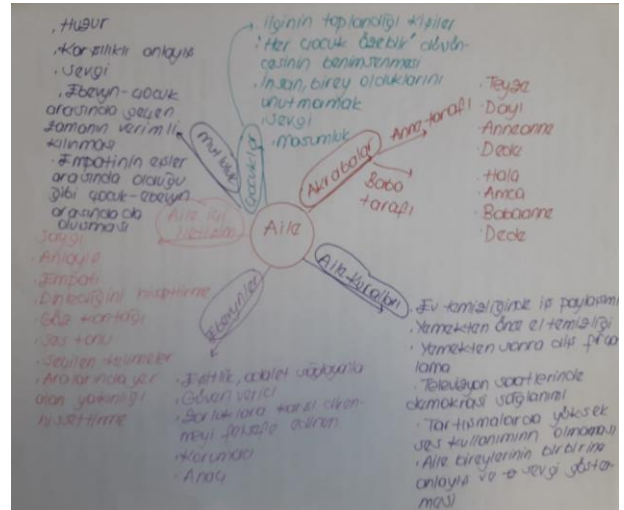
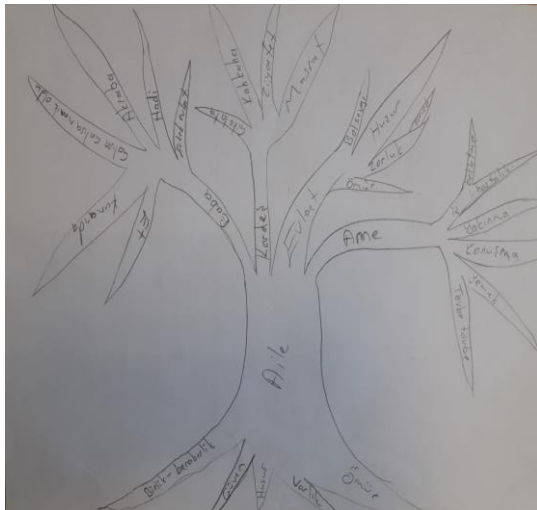
Preschool teacher candidates who participated in the study were first given theoretical and practical training on the functions and use of mind maps. Afterwards, the participants who took part in the study and volunteered were asked to create mind maps about the "family". In addition, the status of taking the courses of Effective Communication and Parent Education of the preschool teacher candidates whose mental images were examined were taken into account.

The opinions of three experts were consulted for the reliability of the study. In this process, if two experts in the field of pre-school education and an expert in the field of measurement and evaluation have the same opinion on the theme, it is accepted as an agreement, while if the researcher and experts have different opinions, this is accepted as a disagreement. The reliability of the study is demonstrated by the formula $\text{Reliability} = \frac{\text{Agreement}}{\text{Agreement} + \text{Disagreement}}$ with a reliability coefficient of at least 70% (Miles & Huberman, 1994). An agreement of 90% (reliability) was obtained among the experts whose opinions were consulted for the reliability study conducted within the scope of the study.

2.5.Analysis of Data

The data obtained with the descriptive analysis technique used in the analysis of the data obtained from the study are presented to the reader in a logical and understandable way according to the previously determined themes. Descriptions are interpreted, some results are reached by examining cause-effect relationships (Yıldırım & Şimşek, 2006). The data obtained from the 50 participants taking part in the study were analyzed by 2 experts and 1 researcher in the field of pre-school education. During the analysis of the data, firstly, the themes were created according to the main branches in the mind maps drawn by the participants for the concept of "family", and the data were coded by considering the pictures and words in the sub-branches. Major branches were taken as basis in determining the themes and sub-branches were used in determining the codes. In the creation of the codes, pictures and words were taken into account and the codes were placed within the relevant themes. In addition, the analysis results were shown as frequency, frequency averages and percentages.

3. FINDINGS

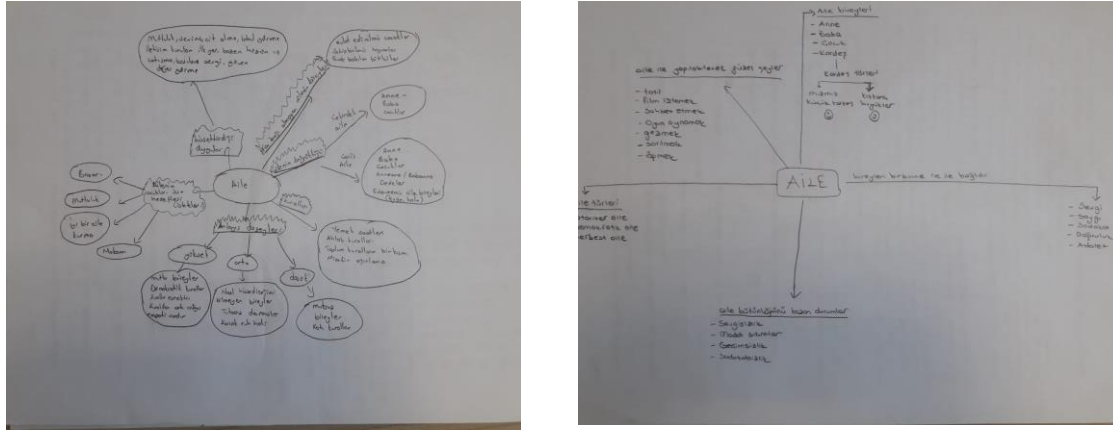

Image 1. Examples of mind maps

Table 1. Basic Concepts Associated with Family Types

Themes	Basic Concepts	f.	%	f _{ort}
By Settlement	Rural family	4	33%	20%
	Urban family	4	33%	
	Slum (transition) family	4	33%	
By Authority	Matriarchal family	3	50%	10%
	Patriarchal family	3	50%	
By Size	Extended family	12	46%	43%
	Nuclear family	14	54%	
Biological Family	Heredity	4	100%	7%
Foster Family	People with emotional bond	6	50%	20%
	Adopted children	4	33%	
	Adopted animals	2	17%	

In Table 1, the basic concepts associated with family types are evaluated. According to the settlement, the concepts of 33% rural family, 33% urban family and 33% extended family come to the fore. Settlement constitute 20% of the general concepts. According to the authority, the concepts of 50% matriarchal family and 50% patriarchal family come to the fore. Authority constitute 10% of the general concepts. According to size, 46% extended family and 54% nuclear family concepts stand out. Size constitutes 43% of the general concepts. The biological family comprises 7% of the general concepts. According to the foster family structure, the concepts of 50% people with emotional bond, 33% adopted children and 17% adopted animals stand out. The foster family comprises 20% of the general concepts.

Table 2. Basic Concepts Associated with Family Functions

Themes	Basic concepts	f.	%	fort
Biological Functions	Marriage	1	3%	17%
	Population	2	6%	
	Social Order	3	10%	
	Blood Ties	3	10%	
	Legitimacy	1	3%	
	Having Children	2	6%	
	Physiological Need	1	3%	
	Continuity of generations	3	10%	
	Incapable	1	3%	
	Shelter	4	13%	
	Elderly Care	2	6%	
	Taking care of us	5	16%	
	Social Trust	3	10%	
Psychological Functions	The person supporting us	3	7%	23%
	The person sharing our burden	2	5%	
	Moral help	3	7%	
	Moral support	3	7%	
	The person giving a hand	4	10%	
	Assisting Parents	2	5%	
	Compassion	6	15%	
	The person loving us unconditionally	4	10%	
	Understanding	2	5%	
	Showing love	3	7%	
	Valuable Individual	2	5%	
	Self-confident individual	3	7%	
	Successful individual	2	5%	
Creative thinking	2	5%		
Educational Function	Social learning	3	12%	14%
	Social Rules	2	8%	
	First Teacher	6	23%	
	Success	2	8%	
	Attending school	4	15%	
	Happiness	1	4%	
	School	4	15%	
	Guide	4	15%	
Social Functions	The person always standing for	6	8%	40%
	The person having a place in society	4	6%	
	Safe haven	1	1%	
	The person giving us confidence	4	6%	

...	Looking forward the future with confidence	3	4%	
	Mutual responsibility of the individuals	2	3%	
	Parents' responsibility to their children	2	3%	
	Position	3	4%	
	Title	2	3%	
	Power	3	4%	
	Role modeling to each other	2	3%	
	Having Children	2	3%	
	Forming a good family	1	1%	
	Being friendly	3	4%	
	The person giving us peace	6	8%	
	Holiday	4	6%	
	Watching movie	4	6%	
	Chatting	3	4%	
	Playing games	1	1%	
	Wandering	2	3%	
	Problem solving	3	4%	
	Joy	2	3%	
	Sadness	1	1%	
	Pleasure	1	1%	
	Gratuitous giving	1	1%	
	Being altruist	2	3%	
	Happiness	4	6%	
Cultural Functions	Being ethical	3	100%	2%
Economic Functions	Making a living	3	33%	5%
	Economic support	2	22%	
	Financial support	1	11%	
	Having a profession	1	11%	
	Car	1	11%	
	House	1	11%	

In Table 2, the basic concepts associated with family functions are evaluated. The basic concepts associated with biological functions constitute 17% of the general concepts. When the biological function concepts are evaluated, 3% marriage, 6% population, 10% social order, 10% blood ties, 3% legitimacy, 6% having children, 3% physiological needs, 10% continuity of generations, 3% incapable, 13% shelter, %6 elderly care, 16% taking care of us and 10% social trust concepts stand out. The basic concepts associated with psychological functions constitute 23% of the general concepts. When the psychological function concepts are evaluated, 7% the person supporting us, 5% the person sharing our burden, 7% moral help, 7% moral support, 10% the person giving a hand, 5% assisting parents, 15% compassion, 10% the person loving us unconditionally, 5% understanding , 7% showing love, 5% valuable individual, 7% self-

confident individual, 7% successful individual and 5% creative thinking concepts come to the fore. The basic concepts associated with educational functions constitute 14% of the general concepts. When the educational function concepts are evaluated, 12% social learning, 8% social rules, 23% first teacher, 8% success, 15% school attendance, 4% happiness, 15% school and 15% guiding concepts come to the fore. The basic concepts associated with social functions constitute 40% of the general concepts. When social function concepts are evaluated, 8% the person always standing for us, 6% the person having a place in society, 1% safe haven, 6% the person giving us confidence, 4% looking forward to the future with confidence, 3% mutual responsibility of individuals, 3% parents' responsibility to their children, 4% position, 3% title, 4% power, 3% role modeling to each other, 3% having children, 1% having a good family, 4% being friendly, 8% the person giving us peace, 8% holiday, 6% watching movies, 4% chatting, 1% playing games, 3% wandering, 4% problem solving, 3% joy, 1% sadness, 1% pleasure, 1% gratuitous giving, 3% being altruist and 6% happiness concepts stand out. The basic concepts associated with cultural functions constitute 2% of the general concepts. The basic concepts associated with economic functions constitute 5% of the general concepts. When the concepts of economic function are evaluated, the concepts of 33% making a living, 22% economic support, 11% financial support, 11% having a profession, 11% a car and 11% a house come to the fore.

Table 3. Basic Concepts Associated with Family Members

Themes	Basic Concepts	Images	f.	%	f _{ort}
Nuclear Family	Spouse	Emotional bond, loyalty, love, soulmate, the person catering for all the needs of the family	8	7%	73%
	Mother	Home, happiness, bridge, sincere, delicate, trouble, food, trust, indispensable part of life, affectionate, friend, compassion, unconditional love, mercy, gold, basic needs, decision maker, homemaker, work, illness, the person always thinking of me, innocence, dowery, the person holding together, complaining, patient, speaking, protection, peace, friendship, dream realizer, woman, bride, maternal, protective	2 9	27%	
	Father	Strong, resilient, reassuring, timidness, fear, pressure, distant, working, alimony, ATM, indifference, state, authoritative, leading actor, son, unconditional love, wallet, relative, decision maker, someone you can rely on, money, the person not showing love, indifferent, head of household, a	2 9	27%	

		shoulder to lean on, remote control, man, groom, equality, justice provider, the person resisting difficulties			
	Elder brother	Stress, restraint, accomplice, fun, annoying, help, fatherliness	4	4%	
	Elder sister	Sharing, confidant, love, maturity, role model	4	4%	
	Child	Center of attention, special being, individual, love, innocence, roof, effort, lots of love, life, peace, difficulty	1 4	13%	
	Sibling	whiny younger sibling, jealous elder, bestfriend, happiness, joy, friend, confidant, supporter, peace, fight, love, driving force, therapy, expense, comfort, childhood, feast, laughter, chocolate, equality, anger	1 6	15%	
	Non-blood-tied individuals	Adopted children, house plants, adopted animals	3	3%	
Extended Family	Grandmother	Endless advice, unconditional love, pocket money, favoritism	1 1	28%	27%
	Grandfather		6	15%	
	Unmarried family members (Aunt/Uncle/Au nt/Uncle)	Enjoyment, bank account, shopping, chatting, reading books	2 1	53%	
	Relatives (Brother-in- law/Cousin/Nep hew)	Gossip, mother's side, father's side, friendliness, problems, mischief	2	5%	

In Table 3, the basic concepts associated with family members were evaluated. The basic concepts associated with the nuclear family constitute 73% of the general concepts. When the nuclear family concepts were evaluated, the concepts of 7% spouse, 27% mother, 27% father, 4% elder brother, 4% elder sister, 13% child, 15% sibling and 3% non-blood-tied relatives came to the fore. The basic concepts associated with the extended family constitute 27% of the general concepts. When the extended family concepts were evaluated, the concepts of 28% grandmother, 15% grandfather, 53% unmarried family members and 5% relatives came to the fore.

Table 4. Basic Concepts Associated with Emotions towards Family

Themes	Basic Concepts	Images	f.	%	fort
Positive Emotions	Peace	Comfort, mother, father, dinner table, holiday, happiness, crowd, chat, tea, time spent together	13	13%	89%
	Unity, togetherness	Feeling safe, support, sharing, order, cosiness	9	9%	
	Sacrifice		2	2%	
	Modesty		3	3%	
	Brotherhood	Fight, unconditional love, happiness, altruism	14	13%	
	Interest		2	2%	
	Tolerance		4	4%	
	Presence		3	3%	
	Trust	Loyalty, peace, happiness, solidarity, welfare, unity, responsibility, awareness, division of labor	13	13%	
	Understanding		3	3%	
	Gratitude		2	2%	
	Acceptance		2	2%	
	Love		10	10%	
	Belonging		6	6%	
	Commitment		4	4%	
	Empathy		1	1%	
	Mercy		5	5%	
	Joy		2	2%	
	Sincerity		2	2%	
Problem solving		1	1%		
Effort		1	1%		
Good will		1	1%		
Valueing		1	1%		
Negative Emotions	Sadness		3	23%	11%
	Anger		3	23%	
	Frustration		2	15%	
	Conflict		1	8%	
	Patience		1	8%	
	Lack of Understanding		3	23%	

In Table 4, the basic concepts associated with emotions towards the family are evaluated. Basic concepts associated with positive emotions constitute 89% of general concepts. When positive emotions are evaluated, The concepts of 13% peace, 9% unity, togetherness, 2% sacrifice, 3% modesty, 13% brotherhood, 2% interest, 4% tolerance, 3% presence, 13% trust, 3% understanding, 2% gratitude, %2 acceptance, 10% love, 6% belonging, 4% commitment, 1% empathy, 5% mercy, 2% joy, 2% sincerity, 1% problem solving, 1% effort, 1% goodwill, and 1% valueing come to the fore.

Table 5. Basic Concepts Associated with Family Values

Themes	Basic Concepts	f.	%	f _{ort}
Power	Materializm	3	100%	8%
Universalism	Justice	2	67%	8%
	Being democratic	1	33%	
Benevolence	Understanding	3	25%	32%
	Love	2	17%	
	Respect	1	8%	
	Tolerance	3	25%	
	Truthfulness	1	8%	
	Division of Labor	2	17%	
Tradition	Spirituality	2	17%	32%
	Culture	3	25%	
	Birthday	1	8%	
	Wedding	1	8%	
	National Holidays	1	8%	
	Religious Holidays	1	8%	
	Eating at the same table	3	25%	
Comformity	Getting on well with the younger	2	40%	13%
	Table manners	2	40%	
	Self-control	1	20%	
Security	Trust	1	33%	8%
	Loyalty	1	33%	
	Paying attention to the tone of voice when arguing	1	33%	

In Table 5, the basic concepts associated with the values of the family are evaluated. The basic concepts associated with power constitute 8% of the general concepts, the basic concepts associated with Universalism constitute 8% of the general concepts, the basic concepts associated with benevolence constitute 32% of the general concepts, the basic concepts associated with tradition constitute 32% of the general concepts, basic concepts associated with conformity constitute 13% of general concepts and basic concepts associated with security constitute 8% of the general concepts.

Table 6. Basic Concepts Associated with Communication

Themes	Basic Concepts	f.	%	fort
Attitudes	Inconsistent	3	10%	25%
	Authoritative	10	32%	
	Democratic	6	19%	
	Perfectionist	3	10%	
	Overtolerant	6	19%	
	Indifferent	3	10%	
Communication with The Environment	Friends	4	17%	18%
	School/Courses	4	17%	
	Teacher	4	17%	
	Public Transport Vehicles	3	13%	
	Cafe/Restaurant/Shopping Mall/Hospital/Bank etc.	4	17%	
	Social Environment of the family	1	4%	
	Gatherings attended with mother in which every visitor should contribute with a certain weight of gold	1	4%	
	Unwilling visits	1	4%	
	Unliked child of the visitor	1	4%	
	Intra-Family Communication	Respect	2	
Understanding		2	6%	
Emphaty		2	6%	
Smiling		1	3%	
Spending time together		2	6%	
Sparing time		3	10%	
Feeling the closeness		1	3%	
Using the right words		4	13%	
Eye Contact		4	13%	
Right communication		3	10%	
voice tone		4	13%	
Promises given to child		1	3%	
Conflicts within the family		2	6%	
Technology Tools	Various Programs	3	19%	13%
	Gain Benefit	1	6%	
	Digital applications	2	13%	
	Distancing from family and self	4	25%	
	Unnecessary Information Sources	6	38%	
Outcomes of The Right Communication	Happiness	10	40%	20%
	Peace	6	24%	
	Mutual Understanding	2	8%	
	Love	4	16%	
	Efficient use of time between parent and child	1	4%	
Empathetic Behaviors	2	8%		

In Table 6, the basic concepts associated with communication are evaluated. Basic concepts associated with attitudes constitute 25% of general concepts, basic concepts associated with communication with the environment constitute 18% of general concepts, basic concepts associated with family communication constitute 25% of general concepts, basic concepts associated with technology tools constitute 13% of general concepts, basic concepts associated with the outputs of the right communication constitute 20% of the general concepts.

Table 7. Basic Concepts Associated with Factors That Disrupt Family İntegrity

Themes	Basic Concepts	f.	%	f _{ort}
Negative Factors That Disrupt Family İntegrity	Lack of Love	4	29%	100%
	Financial Difficulties	2	14%	
	Caos	1	7%	
	Disordered life	1	7%	
	Disagreement	4	29%	
	Infidelity	2	14%	

In Table 7, the basic concepts associated with the factors that disrupt family unity are evaluated. When the negative factors that disrupt the integrity are evaluated, the concepts of 29% lack of love, 14% financial difficulties, 7% chaos, 7% disordered life, 29% disagreement and 14% infidelity come to the fore.

4.DISCUSSION and CONCLUSION

In this study, it is aimed to obtain the meanings that preschool teacher candidates attribute to the institution of "family" through mind maps. The themes obtained from the mind maps of preschool teacher candidates were grouped under seven headings. These are basic concepts associated with family types, basic concepts associated with family functions, basic concepts associated with family members, basic concepts associated with emotions towards family, basic concepts associated with family values, basic concepts associated with communication, basic concepts associated with factors that disrupt family integrity. In the study, themes were created within the scope of these titles, and concepts were described. The themes created below were discussed with the support of the relevant literature.

The basic concepts associated with family types in the research; settlement, authority, size, biological and foster family themes. In this category, it was concluded that the theme that preschool teacher candidates predominantly included in their mind maps was family according to size. Friedman et al. (2013) divides the family into three in their study. These are nuclear family, root family and extended family. According to this classification, the nuclear family is the family model consisting of the spouse, biological or adopted children. The root family is the family into which the individual is born. Extended family, on the other hand, is a family model that includes the nuclear family and other family members with blood ties such as grandparents, uncles, aunts or aunts (Suprajitno, 2019). The classification of family types in the study was handled more comprehensively than the classification of family types by Friedman et al. (2013). In addition, it is noteworthy that "the foster family", which is a prominent concept in the classification of family types, is frequently discussed in research today. Foster family

types are classified as unrelated foster family, kinship foster family, and adoptive family. Thanks to the existence of foster family practices, the deterioration of the adoption process is prevented (Akin, 2011; Festinger, 2002; Rolock & White, 2016). Studies in the literature have explained especially the positive effects of stabilization in the foster family and the negative developmental and social-emotional effects of continuous relocation of children in the institution (Chateauneuf et al., 2021; Clemens et al., 2018; Fisher et al., 2013; McGuire et al., 2018; Villodas et al., 2015). Similarly, it was determined that children who were placed with their relatives stayed with their foster families longer than children who were protected by unrelated families (Carnochan et al., 2013; Courtney & Prophet, 2011; Jedwab et al., 2019; Rice et al., 2017; Winokur et al., 2018).

The themes created in the classification made according to family functions are biological functions, psychological functions, educational functions, social functions, cultural functions and economic functions. The classification of family functions by Kır (2011), who takes a holistic approach to the classifications made by researchers such as Turner, Goode, Winch, Mayntz, Neidhardt, Ogburn, Ackerman, Elliot and Merrill, Erkal, Skolnick, Nirun, regarding the functions of the family was taken as the basis while determining these themes. In this research, coding was made and themes were created based on the basic concepts and features. It was determined that the theme with the highest frequency was the theme of social functions. In the process of social relations, the factor that affects any development as a social organism is primarily "family-society". Mahmudov family; defines it as a product of the development of family relations and social life and a certain type of social relationship (Mahmudov, 2021). Azis and Mukramin (2020), on the other hand, in their study where they explain the functions that the family should have, expressed the family institution as the structure where socialization is first gained and the role and status in the society are learned. It is striking that both definitions emphasize the social functions of the family. In the studies, it is stated that social functions are important for individuals to acquire the norms and values of the society they live in, and in the light of this information, it is seen that the studies support the findings of our research. When the literature on other functions included in the research findings is examined, it is seen that psychological functions are emphasized as another important function of the family. With the existence of basic concepts such as love, respect and understanding, which are among the psychological functions, a strong bond is established between family members. In this respect, psychological functions are as important as physical needs in people's lives. The family institution is a protective structure that should provide individuals with both security and peace. In addition, the economic function, which is defined as making a living and managing the family, ensures the production and consumption in the family. Children learn social and moral judgments from their parents. From this point of view, children acquire the standards of good, beautiful and appropriate behaviors within the family. At this point, the family has the function of educating children before starting a formal education. In addition, with its educational function, it lays the foundations of the personality of the child starting from the birth of the child. (Salmiati & Zaman, 2021). When the classifications and definitions related to the functions of the family were examined in the literature, it was determined that similar classifications were made with the findings of the research. It has been determined that studies generally focus on the educational, psychological and social functions of the family.

In the study, the basic concepts associated with family members were classified under the themes of nuclear family and extended family. In addition to the basic concepts created in line with these themes, the images that the participants created for their family members were also included.

In the study conducted by Buunk and Solano (2010), families and young people consider the characteristics they care about in choosing a spouse, in the findings of the research, it is seen that the images of the basic concept of "spouse" in the nuclear family sub-theme are similar. Images such as happiness, bridge, sincere, delicate, trouble, food, trust, indispensable part of life, affectionate, friend, compassion, unconditional love emerged for the concept of "mother", another basic concept in the theme of nuclear family. These images, which are included in the mother-child relationship, which are important in laying the foundations of personality development from the birth of the child, have been a subject that many theorists focus on. The effects of images are explained in attachment-oriented studies, which are associated with these images and considered the basis of mother-child relationship. In her motherhood role acquisition and motherhood theory, Mercer stated that many factors are effective on motherhood role, which emerged as a result of Bertalanffy's research on mothers and newborns based on the general system theory (Meighan et al., 2006). The attachment occurs for the child, who develops sensitivity to the mother's voice while still in the womb, before s/he is born (Öktem, 1995). For this reason, a consistent, continuous, warm and secure mother relationship is considered necessary for the child's psychologically healthy development (Özkan, 2010). Although many psychoanalysts define the first relationships that play an important role in the child's establishing secure relationships and personality development (Bowlby, 1969, 1980, 1982; Cassidy, 2016; Yörükan, 2011), the most comprehensive definition describing the attachment established between the infant and the primary babysitter was made by the attachment theory developed by John Bowlby (Özteke, 2018). Attachment theory is based on "Object Relations Theory". In this theory, which is based on the relationship of the child with the people who have an important place in the child's life in early childhood, these people are the child's parents, especially the mother. The subconscious reflection of mother and father figures and the way the child internalizes their parents are also reflected in their relationships. Attachment theorists define the experience of establishing a supportive and protective bond as "attachment". Studies on attachment have mostly focused on the emotional bond between mother and child (Burger, 2006). Hazan and Shaver (1994) describe the basic features of attachment theory as maintaining intimacy (staying close and resisting separation), safe haven (returning to the attachment figure for comfort, support, and security), and secure base (using the attachment figure as a safe base for behaviors other than attachment). As a result, the fact that the attachment figure is supportive and easily accessible enables the child to gain a sense of trust. Otherwise, individuals question their social values and the intentions of others about them. These individuals maintain their relationships by creating emotion regulation strategies rather than seeking intimacy in their relationships (Mikulincer & Shaver, 2013). From an early age, the child and the attachment figure, especially the emotional bond between the child and his mother, and the mother figure s/he internalizes play an important role in his/her life. In this sense, it has been determined that the characteristics and expectations

attributed to the concept of "mother" in the relevant literature are in line with the findings of the study.

Another basic concept in the "nuclear family" theme in the study is "father". In this study, the meanings attributed to the father figure in the family were expressed with the images of "strong, resilient, reassuring, timidity, fear, pressure, distant, working, alimony, ATM, indifference, state, authoritative, leading actor, son, unconditional love, wallet, relative, decision maker, the person you can rely on, money, the person not showing his love, indifferent, breadwinner, a shoulder to lean on, the remote control, man, groom, equality, justice provider, the person resisting difficulties. The concept of paternity is based on the past of the patriarchal social structure in the historical process (Kocatepe & Bilgi, 2018). In the 17th and 18th centuries, fathers spent most of their time at home, as the work and home environment were not separated. The father figure, who was adopted as the head of the family at that time, is not only responsible for the education and supervision of the child, but also of the mother, with the thought that she does not have the ability to think logically (Zeybekoğlu 2013). In these centuries, "father" as parent and spouse was defined as "ethics teacher" with the responsibility of teaching his children craft and raising them in accordance with religious rules (Güngörmüş-Özkardeş 2012). With the industrialization in the 19th century, the influence of the father on the house and the children decreased with the increase in the amount of time he was at work, and the father began to be defined as "the breadwinner of the house" (Güngörmüş-Özkardeş 2012; Zeybekoğlu, 2013). However, the absolute authority of the father to discipline the child and to be the decision-maker about the family still continued at that time (Thoma, 2011). Due to the onset of World War II and the fact that men were in the war, the concern that children became effeminate began to arise. This led to the definition of the "acceptable father" who spends time with the son. Since the 1970s, this definition of the "father" figure has formed the basis of the "new father" image. Now, "fatherhood" has evolved into an emotional father identity, who, in addition to the responsibility of providing income, provides support to the mother in child care, plays with the child and spends efficient time with the child (Çubuklu, 2007). It is seen that the "distant", "authoritarian" father in the traditional family structure has turned into an educational, collaborative and democratic father model until today. In addition, the idea that childcare is a woman's job has been replaced by an educational father figure who helps his wife (Onur, 2012). Although there have been changes in the characteristics and expectations attributed to the concept of "father" over time, it is seen that the reassuring aspect of the father comes to the fore. In this sense, it is seen that the research findings are similar to the father definitions made in the related literature in the historical process.

In the study, mental images for the basic concepts of "elder brother", "elder sister", "sibling" were discussed as a whole. Cicirelli (1994) argues in his study that sibling status can be acquired biologically, as well as through parental adoption. In this respect, the findings of the research support the basic concept of individuals who are not related by blood, under the nuclear family theme. Furman and Buhrmester (1985), on the other hand, stated in their research that there are four basic factors that support the images related to the concept of "brother" in this study. These factors are intimacy, power, conflict and sibling rivalry. Intimacy refers to communication and closeness between siblings, power refers to the age difference between siblings, and conflict

and rivalry refers to the change in siblings' relationships as a result of jealousy, arguments and disagreements. Preschool teacher candidates included the basic concepts of grandmother and grandfather under the theme of extended family in their mind maps with expressions such as unconditional love, advice, giving pocket money, and favoritism. The actions and roles of the grandparents with the grandchildren in the family were mentioned in the studies. Some of these actions are joint activities, learning a game or skill, sharing the child's problems, giving advice, giving pocket money, mediating between children (Denham & Smith, 1989), providing support to grandchildren in crises that affect the family, such as illness or divorce, ensuring the economic security of children or families, caring for grandchildren (Herlofson & Hagestad, 2012), raising historical awareness by transferring family tradition and cultural heritage to their grandchildren (Schmid, 2018), contributing to the personality development of their grandchildren (Arpacı & Tezel Şahin, 2015). All these actions were found to be related to the images of grandparents included in the findings of this study.

There are various studies that explain the basic concepts of unmarried family members and relatives in the theme of extended family. The desire of human beings to feel belonging and trust in the cultural society in which they exist has increased the importance of kinship (Hero, 2021). Kinship systems, first discussed by Lewis H. Morgan (1871) at the end of the 19th century, were explained under two basic structures as acquired before marriage and after marriage in many societies. Kinship before marriage is the family pattern acquired by the blood ties into which individuals are born, while kinship after marriage is the family pattern in which two different kin groups are acquired as a result of the relationships of individuals. Both definitions of kinship are systems that include mutual social relations, duties and responsibilities (Guvenc, 2002).

The basic concepts associated with emotions towards family were classified under the themes of positive and negative emotions. In addition, the images of the emotions that preschool teacher candidates included in their mind maps were also included in the study.

Frankl (1963) states that "perceiving the meaning of life" is very effective while explaining the quality of life and that these feelings arise when individuals have works that they love, believe and can leave behind as a legacy in order for life to gain meaning. McCall (1975), on the other hand, emphasizes that quality of life is related to happiness. The increase in the level of meeting the "happiness demands/expectations" of individuals is directly proportional to the quality of life. Quality of life is defined by Quality of Life Research Center at the University of Toronto as the degree to which individuals enjoy important opportunities in their lives and the level of meeting their basic psychological needs in life (cited by Özmete, 2010). The most effective factor in meeting these needs of individuals is expressed as the family. A supportive family environment where the individual can "exist", "belong to" and "self-actualize" increases the quality of life of the individual and ensures the development of the individual (Bubolz & Sontag, 2009). In the study, the images of preschool teacher candidates regarding positive and negative emotions reveal that the first institution that provides support for meeting the physical and psychological needs of individuals is the family. Quality time spent with family members, being able to find solutions to problems together, existence of close and supportive relationships, living in a safe neighbourhood, being able to benefit from education and health

services are factors that increase the quality of individuals' family life (Andrews & Withey, 2012; Campbell et al., 1976). As a matter of fact, while individuals' happiness and self-confidence increase in friendly, safe and supportive environments, their tendency to psychological problems decreases inversely (Ünür et al., 2015). Increasing the positive emotions of individuals towards events and situations and minimizing negative emotions are seen as the purpose of life (Sarıcaoğlu, 2011). At this point, the most basic social life area that increases positive emotions and happiness is the family. As a result, the family is a natural environment where individuals can experience love, respect, compassion and close attention and improve their physical and psychological health (Aral & Sağlam, 2012). Building a healthy society is possible with families consisting of happy individuals. For this reason, the family should create the balance between the individual and the society (Arıkan, 1996). In line with all this information, the findings of the research include positive feelings as well as negative feelings towards family members. It has been found that the basic concepts included in positive emotions are elements such as peace, love, brotherhood, belonging, as stated in the relevant literature. Negative emotions are; anger, sadness, disappointment.

While creating the themes for the basic concepts associated with the values of the family, Schwartz's classification of values was taken as the basis. 10 basic value groups determined by Schwartz are power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity, and security (Schwartz, 1992). Concepts such as materialism, love, respect, self-control and trust, which emerged in the study, were placed within these themes. According to this theory of Schwartz, values are universal because they contribute to the satisfaction of three basic impulses. These are the need for societies to maintain their biological existence, to ensure the continuity of individuals' social ties and to live as a group. Individuals must be in contact with people in order to cope with these motives and reach them. This is possible only by using values (Schwartz & Bilsky, 1987; Schwartz, 2006). According to the results of the research, it was determined that the preschool teacher candidates mostly included the values of benevolence and tradition in their mind maps. The value dimension of "benevolence" in Schwartz's individual value classification is associated with the values of "being helpful, honest, forgiving, loyal, and responsible" (Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000). The value dimension of tradition is associated with the values of "modest, moderate, religious, respectful to traditions, accepting the place in life" (Ünal et al., 2008). In this research, benevolence; It is associated with the concepts of love, respect, understanding, truthfulness and division of labor. Traditionality is; spirituality, religious and national holidays have been associated with culture. When the findings of the study are compared with the literature, it is seen that there are similar results.

The basic concepts associated with communication were divided into themes as attitudes, communication with the environment, communication within the family, technology tools, and outputs of right communication. In the parenting attitudes associated with communication within the family, the most used attitude by the families of the individuals participating in the study was determined as the authoritarian attitude. The authoritarian attitude that emerged as a result of the patriarchal structure in our society created the hierarchical system in the family. In this attitude, parents are considered as authority figures for children (Geçtan, 1984). Studies

conducted in the past revealed that authoritarian and oppressive parental attitudes lead to different developmental outcomes within the cultural context (Kağıtçıbaşı, 2005; Spera, 2005). Authoritarian attitude is defined by strict discipline, low sensitivity, high psychological control of the family. Studies show that cognitive development in children (Pears & Moses, 2003) and aggressive behaviors (Baumrind, 1967; Hart et al., 1998) are highly correlated with authoritarian attitudes. In addition, studies have concluded that the level of parents' authoritarian attitude varies between cultures (Deater-Deckard et al., 2011). The changing parental perception in societies over time also affects the parental perceptions of young adult preschool teacher candidates. In the findings of the research, it is seen that the attitude with the highest frequency is the authoritarian attitude. This situation is associated with authoritarian parenting behaviors that preschool teacher candidates are frequently exposed to in their childhood. In the study, regarding the theme of communication with the environment, family perceptions that preschool teacher candidates reflect on their mind maps include social environments such as friends, teachers, schools, courses and cafes with which they communicate the most. According to Erkan (2013), home and school must complement each other starting from the pre-school period for children. Bronfenbrenner's Theory of Ecological Systems argues that environmental layers such as family, school and peers, in which the child and the child interact, are composed of intertwined rings. According to the theory, the child is directly or indirectly affected by this environment in the learning and development process (Bronfenbrenner, 1977). Another of the themes that emerged as a result of the research is the theme of technological tools. From birth, the child is in constant interaction with his/her environment. According to Goodwin (2018), neural connections in children are formed through experiences and their relationship with the environment they live in. For this reason, the interaction and communication of parents with the baby from birth is very important in the formation of critical neural connections created during the developmental stage of the baby. In this period, which is called the information age, digital tools have become an integral part of our lives. Children who are introduced to technology in their first childhood may face the negativities brought by the digital world. Violence, insults, pornography, and abuse-containing dialogues are some of these contents (Livingstone & Haddon, 2009). In addition, the risk of adversely affecting children physiologically and psychologically leads to problems such as obesity, attention problems, sleep disorders and social regression (Epstein, 2015; Donohue, 2015). When the findings of the research were evaluated in the theoretical framework, it was determined that all the themes showed a stratification from near to far, as explained in the theory of ecological systems. The child's close environment, namely the microsystem, attitudes, family communication, and the outputs of correct communication are explained with themes. Elements related to mesosystem, exosystem and macrosystem are expressed with the themes of communication with the environment and technological tools. In the light of all this information, it has been determined that the results obtained are related to the relevant literature.

The basic concepts related to the theme of factors that disrupt family integrity are lack of love, financial difficulties, chaos, disordered life, disagreement, infidelity are included in the mind maps. Family integrity is expressed as the fulfillment of responsibilities by family members to each other (Antonovsky, 1993). Families with a sense of unity can cope with difficulties (Wickens & Greef, 2005). Communication, unity, appreciation and understanding

among family members strengthen the harmony of the family with each other. Love and closeness in the family prevents family members from conflicting with each other and displaying inconsistent behaviors (Arifin et al., 2021). As a result of the research, it was determined that the concepts determined as the elements that disrupt the integrity are related to the information in the relevant literature. In the literature, as in the results of the research, it is seen that the concepts of lovelessness and incompatibility come to the fore.

The results obtained in this study, in which the mind maps of preschool teacher candidates for the concept of family were examined, allowed to make a multidimensional evaluation on the subject. In this respect, mind maps are used as a convenient method for constantly revealing new and complex connections about the individual's learning and his own life. Perceptions and attitudes of individuals differ in proportion to changing experiences and environmental conditions. Mind maps, which are one of the best ways to organize the newly acquired knowledge of individuals, have been effective in revealing the family perceptions of pre-school teacher candidates.

SUGGESTIONS

In this study, it was aimed to obtain the "family" perceptions of preschool teacher candidates through mind maps. In the study carried out in this context, preschool teacher candidates were studied as the sample. In future studies, it may be possible to expand the research in different samples. In addition, the perception of family among generations can be examined starting from the early period. This study, which was carried out using mind maps as a data collection tool, can be performed with different data collection tools.

REFERENCES

- Akin, B. A. (2011). Predictors of foster care exits to permanency: A competing risks analysis of reunification, guardianship, and adoption. *Children and Youth Services Review*, 33(6), 999–1011. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2011.01.008>
- Alaie, I., Låftman, S. B., Jonsson, U., & Bohman, H. (2019). Parent–youth conflict as a predictor of depression in adulthood: a 15-year follow-up of a community-based cohort. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 29(4), 527-536. <https://doi.org/10.1007/s00787-019-01368-8>
- Altheide, D.L., & Johnson, J.M. (2011). *Reflections on interpretive adequacy in qualitative research*. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds.), *The SAGE handbook of qualitative research* (pp. 581-594). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Amoateng, A. Y., & Setlalentoa, B. M. P. (2015). Family structure, race, gender and poverty: The case of food deprivation in South Africa. *African Sociological Review/Revue Africaine de Sociologie*, 19(1), 43-62.
- Anakpo, G., & Kollamparambil, U. (2021). Family structure and household well-being: Evidence from South Africa. *Development Southern Africa*, 1-19. <https://doi.org/10.1080/0376835X.2021.1954883>
- Andrews, F. M., & Withey, S. B. (2012). *Social indicators of well-being: Americans' perceptions of life quality*. Springer Science & Business Media.
- Antonovsky, A. (1993). The structure and properties of the Sense of Coherence Scale. *Social Science and Medicine*, 36(6), 725–733. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(93\)90033-Z](https://doi.org/10.1016/0277-9536(93)90033-Z)

- Aral N., & Sağlam, M. (2012). Ebeveynleri boşanma sürecinde olan çocuklar ile ebeveynleri ile birlikte yaşayan çocukların duygularının cinsiyete göre incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 71-88.
- Arifin, Z., Torro, S., & Harifayanti, F. W. (2021). The relationship of the level of family harmony to the social behavior of students high school. *In International Joined Conference on Social Science (ICSS 2021)*, 603, 582-586. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.211130.105>
- Arıkan, C. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Arpacı, F. & Tezel Şahin, F. (2015). Yaşlı bireylerin yaşlı ve çocuk etkileşimine ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 231-246.
- Azis, F. (2020). The Family Decision Making Patterns of Children with Special Needs: a Sociology Study of the Family. *AL MA'ARIEF: Jurnal Pendidikan Sosial dan Budaya*, 2(2), 53-59. <https://doi.org/10.35905/almaarief.v2i2.1828>
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of pre-school behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75(1), 43-88.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment (2. Basım)*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Loss*. New York: Random House.
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513-531. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.32.7.513>
- Bubolz, M. M., & Sontag, M. S. (2009). *Human ecology theory*. In Sourcebook of family theories and methods (pp. 419-450). Springer, Boston, MA.
- Burger, J.M. (2006). *Kişilik*. Kaknüs Yayınları. 1. Basım. İstanbul
- Buunk P. A. & Solano, A. C. (2010). Conflicting preferences of parents and offspring over criteria for a mate: a study in Argentina. *Journal of Family Psychology American Psychological Association*, 24(4), 391-399. <https://doi.org/10.1037/a0020252>
- Buzan, T., & Buzan, B., (2021). *Zihin Haritaları*. (10.Baskı) (Çev: Güntülü Tercanlı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Campbell, A., Converse, P. E., & Rodgers, W. L. (1976). *The Quality of American life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions*. New York: Russell Sage Foundation
- Carnochan, S., Moore, M., & Austin, M. J. (2013). Achieving placement stability. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 10(3), 235-253. <https://doi.org/10.1080/15433714.2013.788953>
- Cassidy, J. (2016). *The nature of the child's ties*. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds), *Handbook of attachment: Theory, research and clinical applications* (pp. 3-24). Guilford Press.
- Chateaufneuf, D., Poitras, K., Simard, M. C., & Buisson, C. (2021). *Placement stability: What role do the different types of family foster care play?* *Child Abuse & Neglect*, 105359.
- Cicirelli, V. G. (1994). Sibling relationships in cross-cultural perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 56(1), 7-20.

- Clemens, E. V., Klopfenstein, K., Lalonde, T. L., & Tis, M. (2018). The effects of placement and school stability on academic growth trajectories of students in foster care. *Children and Youth Services Review*, 87(1), 86–94. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.02.015>
- Courtney, J. R., & Prophet, R. (2011). Predictors of placement stability at the state level: The use of logistic regression to inform practice. *Child Welfare*, 90(2), 127–142.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. M. Bütün and S. B. Demir (Çev. Edt.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çubuklu, Y. (2007). *Toplumsal kurgular ve cinsiyetçilik*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Dahl, R. E., Allen, N. B., Wilbrecht, L., & Suleiman, A. B. (2018). Importance of investing in adolescence from a developmental science perspective. *Nature*, 554(7693), 441-450. <https://doi.org/10.1038/nature25770>
- Deater-Deckard, K., Lansford, J.E., Malone, P.S., Alampay, L.P., Sorbring, E., Bacchini, D., Bombi, A.S., Bornstein, M.H., Chang, L., Giunta, L.D., A. Dodge, K.A., Oburu, P., Pastorelli, C., Skinner, A.T., Tapanya, S., Uribe Tirado, L.M., Zelli, A.ve Al Hassan, S.M. (2011). The association between parental warm and control in thirteen cultural groups. *Journal of Family Psychology*, 25(5), 790-794. <https://doi.org/10.1037/a0025120>
- Denham, T.E., & Smith, C.W. (1989). The influence of grandparents on grandchildren: A review of the literature and resources. *Family Relations*, 38(3), 345-350.
- Donohue, C. (2015). *Technology and digital media as tools for teaching and learning in the digital age*. (C.Donohue Ed.), *Technology and digital media in the early years Tools for teaching and learning*, (pp.21- 35). New York, NY: Routledge
- Doyle, O., Hegarty, M., & Owens, C. (2018). Population-based system of parenting support to reduce the prevalence of child social, emotional, and behavioural problems: difference-in-differences study. *Prevention Science*, 19(6), 772-781. <https://doi.org/10.1007/s11121-018-0907-4>
- Efe E., (2013). *Üniversite Öğrencilerinin Eş Seçimi Eğilimleri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Epstein, A. S. (2015). Using technology appropriately in the preschool classroom. *Exchange Focus*, 28(1), 1-19.
- Erden, M. K., & Uslupehlivan, E., (2021). Dijital çağda değişen ebeveynlik rolleri: teknoloji kullanımında anne babalar rehber mi engel mi olmalı? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(51), 447-474. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.671929>
- Erkan, S. (2013). *Aile ve aile eğitimi ile ilgili temel kavramlar*. Z. F. Temel (Ed.), *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları içinde* (2. Edition, pp. 1-48). Anı Yayıncılık.
- Festinger, T. (2002). After adoption: Dissolution or permanence? *Child Welfare League of America*, 81(3), 515-533.
- Fisher, P. A., Mannering, A. M., Van Scoyoc, A., & Graham, A. M. (2013). A translational neuroscience perspective on the importance of reducing placement instability among foster children. *Child Welfare*, 92(5), 9-36.
- Frankl, E. V. (1963). *Man's search for meaning*. New York: Pocket Books
- Friedman, M., Hamilton, C., Samuelson, C. G., Lundgren, M. E., & Pott, T. (2013). Diagnostic value of the friedman tongue position and mallampati classification for obstructive sleep apnea: A

- meta-analysis. *Otolaryngology–Head and Neck Surgery*, 148(4), 540–547. <https://doi.org/10.1177/0194599812473413>
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the qualities of sibling relationships. *Child Development*, 448-461.
- Geçtan, E. (1984). *İnsan olmak: Varoluşun bireysel ve toplumsal anlamı*. 1. Edition. Adam Yayıncılık.
- Goodwin, K.(2018). *Dijital dünyada çocuk büyütmek*. Aganta Kitap, İstanbul. Adana.
- Guevara, J. P., Erkoboni, D., Gerdes, M., Winston, S., Sands, D., Rogers, K., . . . Mendelsohn, A. L. (2020). Effects of early literacy promotion on child language development and home reading environment: A randomized controlled trial. *The Journal of Pediatrics: X*, 2, 100020. <https://doi.org/10.1016/j.ympdx.2020.100020>
- Güngörmüş Özkardeş, O. (2012). *Baba olmak*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Güvenç, B. (2002). *İnsan ve kültür*. (9.Edition). İstanbul: Remzi.
- Harold, G. T. & Sellers, R. (2018). Annual research review: interparental conflict and youth psychopathology: an evidence review and practice focused update. *J. Child Psychol. Psychiatry*, 59(4), 374–402. <http://dx.doi.org/10.1111/jcpp.12893>
- Hart, C. H., Nelson, D. A., Robinson, C.C., Olsen, S. F., & McNeilly-Choque, M. K. (1998). Overt and relational aggression in Russian nursery-school-age children: Parenting style and marital link ages. *Developmental Psychology*, 34(4), 687-697.
- Hazan, C., & Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological inquiry*, 5(1), 1-22.
- Herlofson, K. & Hagestad, G.O. (2012). *Transformations in the role of grandparents across welfare states*. In S.Arber & V.Timonen (Ed.), *Contemporary grandparenting* (pp. 27-49). University of Bristol: The Policy Press.
- Itahashi, T., Okada, N., Ando, S., Yamasaki, S., Koshiyama, D., Morita, K., ... & Hashimoto, R. I. (2020). Functional connectomes linking child-parent relationships with psychological problems in adolescence. *Neuroimage*, 219, 117013. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2020.117013>
- Jedwab, M., Xu, Y., Keyser, D., & Shaw, T. V. (2019). Children and youth in out-of-home care: What can predict an initial change in placement? *Child Abuse & Neglect*, 93, 55–65. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.04.009>
- Jiang, S., & Han, M. (2016). Parental beliefs on children's play: Comparison among mainland Chinese, Chinese immigrants in the USA, and European-Americans. *Early Child Development and Care*, 186(3), 341–352. <https://doi.org/10.1080/03004430.2015.1030633>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422.
- Kahraman, B. S. (2021). Kültürün kökenlerinde dayı hukuku. *Folklor/Edebiyat*, 27(105), 119-134. <https://doi.org/10.22559/folklor.1333>
- Kato, N., Yanagawa, T., Fujiwara, T., & Morawska, A. (2015). Prevalence of children's mental health problems and the effectiveness of population-level family interventions. *Journal of Epidemiology*, 25(8), 507-516. <https://doi:10.2188/jea.JE20140198>

- Kerr, K. L., Ratliff, E. L., Cosgrove, K. T., Bodurka, J., Morris, A. S., & Simmons, W. K. (2019). Parental influences on neural mechanisms underlying emotion regulation. *Trends in Neuroscience and Education*, 16, 100118. <https://doi.org/10.1016/j.tine.2019.100118>
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.
- Kocatepe, B., & Bilgi, S. (2018). Toplumsal bir inşa olarak babalık: annelerin yaşam öykülerinde baba imgesi. *Fe Dergi*, 10(2), 42-59.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Lin, X., & Li, H. (2019). Chinese mothers' profile which values play and academics predicts better developmental outcome in young children. *International Journal of Behavioral Development*, 43(1), 61–66. <https://doi.org/10.1177/0165025418767062>
- Lin, X., Li, H., & Yang, W. (2020). You reap what you sow: Profiles of Chinese fathers' play beliefs and their relation to young children's developmental outcomes. *Early Education and Development*, 31(3), 426-441.
- Liu, Q., Zhou, N., Cao, H., & Hong, X. (2020). Family socioeconomic status and Chinese young children's social competence: Parenting processes as mediators and contextualizing factors as moderators. *Children and Youth Services Review*, 118, 105356. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2020.105356>
- Livingstone, S., & Haddon, L. (2009). EU Kids Online: Final report. Deliverable D6.5 for the EC Safer Internet Plus Programme. London: EU Kids Online, LSE
- Mahmudov, P. O. (2021). Family, its structure, socio-economic genesis and functions. *European Scholar Journal* 2(3), 251–254.
- Makiwane, M., Gumede, N., Makoae, M., & Vawda, M. (2017). Family in a changing South Africa: structures, functions and the welfare of members. *South African Review of Sociology*, 48(2), 49–69. <https://doi.org/10.1080/21528586.2017.1288166>
- Mccall S. (1975). "Quality of Life". *Social Indicators Research*, 2, 229-248.
- McGuire, A., Bridget, C., Huffhines, L., Gusler, S., Brown, S., & Jackson, Y. (2018). The relation between dimensions of maltreatment, placement instability, and mental health among youth in foster care. *Child Abuse & Neglect*, 86, 10-21. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.08.012>
- Meighan M., Ramona T., Mercer (2006). *Maternal role attainment-becoming a mother*. Tomey AM, & Alligood MR. Nursing theorists and their work. Sixth Edition, Mosby, 605–622.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel.
- Mikulincer, M., & Shaver, P.R. (2013). *The role of attachment security in adolescent and adult close relationships*. Çinde J.A. Simpson ve L. Campbell (Eds.), *The Oxford Handbook of Close Relationships*. New York: Oxford University Press.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Morgan, L. H. (1871). *Systems of consanguinity and affinity of the human family*. Washington: The Smithsonian Institution.

- Niklas, F., Cohrssen, C., & Tayler, C. (2016). Parents supporting learning: A non-intensive intervention supporting literacy and numeracy in the home learning environment. *International Journal of Early Years Education*, 24(2), 121–142. <https://doi.org/10.1080/09669760.2016.1155147>
- Öktem F. (1995). *Bağlılık kuramı, pediatri yeni bilgiler yeni görüşler*. Ed. M.Yurdakök, T. Çoşkun, Güneş Kitabevi Ltd. St, Ankara, 926-933.
- Onur, B. (2012). *Çocukluğun ve çocuk yetiştirme tarihi*. Derleyen: Sayıl, M.-Yağmurlu, B. Ana-Babalık: Kuram ve Araştırma. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Özkan H. (2010). *Annelik kimlik gelişimi eğitiminin primiparların annelik rolü kazanımına ve bebeğim algısına etkisi*. Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum.
- Özkardeş, O. G., & Arkonaç, S. (1998). İki farklı eğitim düzeyinde baba olma algısı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(10), 253-263.
- Özmete, E. (2010). Aile yaşam kalitesi dinamikleri: aile iletişimi, ebeveyn sorumlulukları, duygusal, duygusal refah, fiziksel/materyal refahın algılanması. *Journal of International Social Research*, 3(11), , 455-465.
- Özteke, H. İ. (2015). *Bağlanma, eş seçiminde sınırlandırıcı inançlar ve beden imgesi baş etme stratejilerinin romantik ilişkilerde mükemmeliyetçiliği yordaması*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. M. Bütün & S. B. Demir (Trans. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Pears, K.C., & Moses, L.J. (2003). Demographics, parenting, and theory of mind in pre-school children. *Social Development*, 12(1), 1-20. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00219>
- Racz, S. J., & McMahon, R. J. (2011). The relationship between parental knowledge and monitoring and child and adolescent conduct problems: A 10-year update. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(4), 377-398.
- Rice, S., Cotton, S., Moeller-Saxone, L., Mihalopoulos, C., Magnus, A., Harvey, C., ... Herman, H. (2017). Placement instability among young people removed from their original family and the likely mental health implications. *Shanghai Archives of Psychiatry*, 29(2), 85–94. <https://doi.org/10.11919/j.issn.1002-0829.216090>
- Rodriguez, E. T., & Tamis-LeMonda, C. S. (2011). Trajectories of the home learning environment across the first 5 years: Associations with children's vocabulary and literacy skills at prekindergarten. *Child Development*, 82(4), 1058-1075. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01614.x>
- Rolock, N., & White, K. R. (2016). Post-permanency discontinuity: A longitudinal examination of outcomes for foster youth after adoption of guardianship. *Children and Youth Services Review*, 70, 419–427. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.10.025>
- Salmiati S., & Zaman B. (2021). "Embedding Character Values to Children in Bugis Family Nurture," in *Journal of International Conference Proceedings (JICP)*, 4(1), 345–353.
- Sarıcaoğlu, H. (2011). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi olma düzeylerinin kişilik özellikleri ve özanlayış açısından incelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Schmid, W. (2018). *Anne baba ve büyükanne büyükbaba olmanın sevinçleri üzerine* (T. Bora, Trans.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.). *Advances in experimental social psychology* (Vol. 25) (pp. 1-65). New York: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: An Overview. *Jerusalem Hebrew University*, 48, 49–71.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online readings in Psychology and Culture*, 2(1), 2307-0919.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal Of Personality and Social Psychology*, 53(3), 550–562.
- Spera, C. (2005). A review of the relationship among parenting practices, parenting styles, and adolescent school achievement. *Educational Psychology Review*, 17(2), 125-146. <https://doi.org/10.1007/s10648-005-3950-1>
- Suprajitno, S. (2019). Asuhan keperawatan keluarga: Aplikasi dalam praktik (67). Ilmu Keperawatan.
- Thoma, D. (2011). Babalar: Modern bir kahramanlık hikâyesi (F. Doğan, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tükel, İ. P. (2018). Y kuşağı temsilcilerinin aile algıları üzerine bir analiz. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 23-40.
- Ünal, S., Deniz, A. & Can, P. (2008). Marka bağlılığı ve kişisel değerler açısından pazar bölümlenme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 211-237.
- Ünüvar, P., Çalışandemir, F., Tagay Ö., & Amini, F. (2015). Okul öncesi dönem çocuklarının mutluluk algısı (Türkiye ve Afganistan örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(34), 1-22.
- Villodas, M. T., Litrownik, A. J., Newton, R. R., & Davis, I. P. (2015). Long-term placement trajectories of children who were maltreated and entered the child welfare system at an early age: Consequences for physical and behavioral well-being. *Journal of Pediatric Psychology*, 41, 46–54. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsv031>
- Wickens, L., & Greeff, A. (2005). Sense of family coherence and the utilization of resources by first year students. *American Journal of Family Therapy*, 33(5), 427-441.
- Winokur, M., Holtan, A., & Batchelder, K. E. (2018). Systematic review of kinship care effects on safety, permanency, and well-being outcomes. *Research on Social Work Practice*, 28(1), 19–32. <https://doi.org/10.1177/1049731515620843>
- Xie, S., & Li, H. (2019). ‘Tiger mom, panda dad’: A study of contemporary Chinese parenting profiles. *Early Child Development and Care*, 189(2), 284–300. <https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1318870>
- Xie, S., Wu, D., & Liang, L. (2021). Family Environment Profile in China and Its Relation to Family Structure and Young Children’s Social Competence. *Early Education and Development*, 33(3), 469-489. <https://doi.org/10.1080/10409289.2021.1904732>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yörükkan, T. (2011). *Bağlanma ve sonraki yaşlarda görülen etkileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüzde erkeklerin gözünden babalık ve aile. *Mediterranean Journal of Humanities*, III/2, 297-328. <https://doi.org/10.13114/MJH/201322486>

Ethical Procedures

This study was approved with the Meeting Date and Number 20.01.2022/ 25236 by the Non-Pharmaceutical and Medical Device Research Ethics Committee of KTO Karatay University.

Conflict of Interest

All authors certify that they have no affiliations with or involvement in any organization or entity with any financial interest or non-financial interest in the subject matter or materials discussed in this manuscript.

Financial Support

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Author Contributions

All authors contributed to the study conception and design. Material preparation, data collection and analysis were performed by [Büşra Ergin], [Esra Ergin] and [Mert Demirsöz]. The first draft of the manuscript was written by all authors commented on previous versions of the manuscript. All authors read and approved the final manuscript.

**YENİ BİR İSTİHDAM BİÇİMİ OLARAK DİJİTAL MERKEZİYETSİZ OYUNLAR:
AXIE INFINITY ÖRNEĞİ****Dr. Öğr. Üyesi Kerim Eser AFŞAR*****ÖZET**

Dijital kapitalizmde istihdam olgusu, Covid-19 pandemisiyle birlikte değişime uğramıştır. "Serbest uzaktan işler" (freelance remote jobs) gibi istihdam biçimleri giderek yaygınlaşmıştır. Bu çalışmanın amacı, dijital oyunculuğun bir istihdam biçimi haline gelmesinin kabulü durumunda emek-değer teorisinin argümanlarının işlevselliğini tartışmaktır. Bu tartışma, "oynadıkça kazan" (play to earn/P2E) tipi oyunların yeni bir istihdam biçimi olarak tanımlanmasının mümkünlüğü üzerine temellendirilmektedir. Bu amaçla merkeziyetsiz (kripto) oyunlar içinde en yüksek piyasa değerine sahip olan Axie Infinity oyunu, vaka çalışması yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre Filipinler, Venezuela ve Brezilya gibi az gelişmiş ülkelerdeki öğrenciler ve işsizler için dijital oyunculuk, yeni bir istihdam biçimi haline gelmiştir. Oyun dinamikleri içinde algoritmik olarak yaratılan dijital kıtlık olgusu, oyunların bir "değer" yaratmasını mümkün kılmaktadır. Oyun içinde yaratılan dijital değerler, hem emek-değer teorisi hem de subjektif değer teorisiyle açıklanabilir olgulardır. Merkeziyetsiz oyunların regüle edilemeyen doğası nedeniyle, sömürü mekanizmaları ilksel birikime benzer dinamikleri beraberinde getirebilmektedir. Kripto varlıkların yüksek volatiliteleri nedeniyle dijital emekçilerin günlük "ücretleri" esnekler; ücret katılıklarının olmaması, dijital emekçilerin ücretlerinin tümüyle "piyasa mekanizması" tarafından belirlenmesine neden olmaktadır. Blok zinciri altında ortaya çıkan merkeziyetsiz oyunlardaki istihdam biçimlerinin, ponzi finansman ya da rant teorisi bağlamında analiz edilmesi, çoğu zaman olguyu anlamayı zorlaştırmaktadır. Bir başka deyişle milyonlarca kişinin meydana getirdiği merkeziyetsiz otonom organizasyonları (DAO) finansal balon ya da kitlesel çılgınlık olarak ele almak realiteyi yeterince açıklayamamaktadır. Bu nedenle makalede, merkeziyetsiz oyunların değer teorisi bağlamında ele alınmasının işlevsel olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Blok zinciri teknolojisi, Merkeziyetsiz oyunlar, Dijital kapitalizm, Yeni istihdam biçimleri.

**DIGITAL DECENTRALIZED GAMES AS A NEW FORM OF
EMPLOYMENT: THE CASE OF AXIE INFINITY****ABSTRACT**

The phenomenon of employment in digital capitalism has changed with the Covid-19 pandemic. Forms of employment such as "freelance remote jobs" have become increasingly common. The aim of this study is to discuss the functionality of the arguments of the labour theory of value if being a digital gamer is accepted as a form of employment. This discussion is based on the possibility of defining play-to-earn (P2E) games as a new form of employment. For this purpose, Axie Infinity game, which has the highest market value among decentralized (crypto) games, has been analyzed by case study method. According to the findings, being a gamer for students and unemployed in underdeveloped countries such as the Philippines, Venezuela and Brazil has become a new form of employment. The phenomenon of digital scarcity, which is created algorithmically within game dynamics, makes it possible for games to create a "value". Digital values created within games are phenomena that can be explained by both theory of labour-value and subjective theory of value. Due to its unregulated nature, exploitation mechanisms can bring about dynamics similar to primitive accumulation. Due to the high volatility of crypto-assets, the daily "wages" of digital workers are flexible; the absence of wage rigidities causes the wages of digital workers to be determined entirely by the "market mechanism". Analyzing the forms of employment in decentralized games that emerged under the blockchain in the context of ponzi financing or rent theory often makes it difficult to understand the phenomenon. In other words, considering the

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İzmir, Türkiye, ORCID: 0000-0002-9853-0186, e-posta: eser.afsar@deu.edu.tr

decentralized autonomous organizations (DAO) created by millions of people as financial bubbles or mass insanity cannot adequately explain the reality. Therefore, in the article, it is claimed that it is functional to consider decentralized games in the context of value theory.

Keywords: Blockchain technology, Decentralized games, Digital capitalism, New forms of employment.

1. GİRİŞ

Kapitalizmin her gelişim aşaması, var olan iş kollarını yok ederken yeni iş kollarını ortaya çıkarır. Sermaye birikimi sürecinde, azalan kâr oranlarının telafisi amacıyla üretimde kullanılan teknolojik yenilikler, yüksek kâr sağlayacak yeni iş kollarının oluşumunu zorlar. Toplumsal yeniden üretim sürecinde ortaya çıkan birikim rejimlerinin hem sonucu hem de süreci hızlandıran nedeni olan krizler giderek sıklaşır. Bu süreçte, belirli işgücü kategorilerinin yetenekleri işlevsiz kalarak işgücü fazlası ortaya çıkar; yeni gelişen alanlarda ise işgücü açığı görülür. Kapitalizm her yeni devrimiyle, (birinci, ikinci ve üçüncü sanayi devrimi) var olan işgücü fazlasını telafi edebilecek yeni işgücü talebi yaratabilmeyi başarmıştır. Dördüncü sanayi devriminin bir tezahürü olan dijital kapitalizmin bu yeteneğe sahip olmadığı görülmektedir (Acemoğlu ve Restrepo, 2020). Kapitalizm uzun süredir yeni istihdam alanları yaratmamaktadır. Yeni gelişen sektörlerde devasa piyasa değerine sahip şirketler çok az sayıda kişiye istihdam sağlamaktadır.

2008 küresel krizi ve Covid-19 Pandemisi, dijitalleşmeyi olağanüstü düzeyde hızlandırmıştır. Dijitalleşmenin kapitalizmin üretim süreci ve örgütlenmesindeki dönüşümüyle ortaya çıkan birikim ilişkileri platform kapitalizmi kavramıyla açıklanmaktadır (Srniczek, 2017; Langley ve Leyshon, 2017). Platform kapitalizmi, tüketim ile çalışmanın nasıl gerçekleştirileceğine dair mekanizmalarda, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler aracılığıyla ortaya çıkan yeni çalışma koşullarını, dijital platform firmalarına bağlı bir üretim biçimini tanımlamaktadır (Liang vd., 2022; Srniczek, 2017; Papadimitropoulos, 2021). Kapitalizmin dijitalleşmesiyle, birikim rejimindeki son dönüşümün etkisi ise yeni emek biçimi olarak dijital emektir. Ekonominin geleneksel sektörlerini kesen ve iş süreçleri açısından giderek daha fazla gerekli hale gelen, iş modellerinde daha fazla bilgi teknolojisi, veri ve internete dayalı yapılar kuran iş süreçlerinin bütünü dijital ekonomiyi tanımlar (Srniczek, 2017). Bu ekonomik yapı kapsamında dijital emek bir meslek biçimi olmaktan çok; kolektif sömürüyü, kapitalizm içindeki mücadeleleri küreselleştirme ve ağ oluşturma gerekliliği ortaya çıkaran geniş tabanlı bir anlayış olarak tanımlanmaktadır (Fuchs, 2015: 22).

Fuchs (2015: 146) dijital emeğin sömürsünü üç başlık altında incelemektedir; (i) baskı, kullanıcıların toplumsal ilişkilerini ve iletişimlerini sürdürebilmeleri için paylaşım ve içerik üretme zorunluluklarını tanımlamakta; (ii) yabancılaşma, platformlara ve yaratılan kâra, kullanıcıların değil şirketlerin sahip olmasını ifade etmekte; (iii) el koyma, ticari platformlarda geçirilen zaman karşılığında dijital emek tarafından yaratılan değer yine bu platformlar tarafından sahiplenilmesini ifade etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, dijital oyunculuğun bir istihdam biçimi haline gelmesinin kabulü durumunda emek-değer teorisinin argümanlarının işlevselliğini tartışmaktır. Bu bağlamda, yazılım dünyasında yaygın olan proje bazlı “freelance” işçilerin çalışma biçimlerinin genel istihdam biçimlerinden biri haline geleceği iddia edilmektedir. Bunu yapmak için dijital emek

biçimlerinden biri olan merkezizsiz (kripto) oyun piyasası, bir vaka analizi olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın bulguları, özellikle istihdam olanaklarının iyice daraldığı ve satın alma gücünün çok düşük olduğu az gelişmiş ülkelerde “oyunculugun” bir istihdam biçimi haline gelmeye başladığını göstermektedir. Merkezizsiz oyunlardaki “oyuncular” emek zamanlarını, elektrik enerjilerini ve bilgisayar donanımlarını (amortisman) harcayarak kazanç elde etmektedir. Merkezizsiz oyunlarda içerik üretenler ise “nitelikli fikri tapu” (nonfungible token/NFT) bazlı içeriklerle başlangıç sermayesine ve bir şirket yapılanmasına sahip olmadan yüksek kazançlar elde edebilir. Henüz emekleme aşamasında olan bu iş modelinde discord kanalları anonim şirketlerin genel kurulları gibi, twitch kanalları yönetim kurulları gibi çalışır. Henüz büyük kapitalist şirketlerin girmediği merkezizsiz oyunlarda ilkel (primitive) birikimin birçok özelliği görülmektedir.

Merkezizsiz oyunları ele alan çalışmalar, literatürde oldukça sınırlıdır. Kripto oyunların en bilinen örnekleri CryptoKitties ve Axie Infinity'dir. Serada vd. (2021), CryptoKitties oyununu vaka analizi aracılığıyla dijital kıtlık ve oyun içinde değer yaratma olgularını tartışmıştır. Böylece her kripto oyunun kendi teknik ve mekanik yapıları olması gerektiğine değinerek bu yeni yapıların sürdürülebilirliğini analiz etmiştir. Jiang ve Liu (2021), CryptoKitties'de oyuncu deneyimlerini dikkate alarak oyunun başlangıç, yükseliş ve düşüşünü analiz etmiştir. Francisco vd. (2022), Filipinler'de “oynadıkça kazan” (play to earn/P2E) oyunlarının popülerleşmesine bağlı olarak Axie Infinity üzerinden oyuncuların risk algıları üzerinde durmuş, oyunda kazanç olasılığını arttıran teknik yapı üzerinde durarak kullanıcı deneyimlerini analiz etmiştir. Bu oyunları kumar dinamikleri üzerinden ele alan çalışmalar olduğu gibi, merkezizsizlik özelliğine vurgu yapan veya blok zinciri teknolojisi bağlamında ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Scholden vd. (2020), kumar oyunlarına merkezi olmayan uygulamaların dahil olmasıyla birlikte bu alanın farklılaştığı üzerinde durmuştur. Kripto oyunlar ve merkezi olmayan kumar uygulamaları da bu anlamda farklılaşmaktadır. Her iki yapı blok zinciri temelli olsa da kripto oyunlarda oyun içerisinde elde edilen dijital varlıkların kripto paraya dönüştürülerek reel karşılığı sağlanır. Bunun yanında, kripto oyunlardaki değerlendirme mekanizması üzerine yapılan çalışmalar da mevcuttur. Culannay (2022), kripto oyunlara yatırım yapmanın belirleyicileri üzerinde durmuştur. Aynı zamanda pandeminin oyun piyasasını etkilediğini ve kripto oyunların yeni bir yapı ortaya çıkardığını belirtmiştir. İstihdam üzerindeki etkileri dolaylı olarak De Jesus vd.'nin (2022) çalışmasında irdelenmiştir. Çalışmaların büyük bir çoğunluğu Ethereum tabanlı oyunlarla ilgilidir. Kripto oyunları doğrudan yeni bir istihdam biçimi ve iş modeli olarak ele alan bu çalışmanın, ilgili literatüre katkı yapması beklenmektedir.

Çalışmanın geriye kalan kısmı dört bölüme ayrılmıştır. İkinci bölümde çalışmanın veri ve metodolojisi ayrıntılandırılmıştır. Üçüncü bölümde, çalışmanın bulguları sunulmuştur. Dördüncü bölümde ise kripto oyunları iş modeli ve istihdam biçimi bağlamında merkezizsiz oyunların teorik ve kavramsal kökenleri üzerinde durulmaktadır. Çalışma genel bir değerlendirmenin yer aldığı sonuç bölümüyle sonlanmaktadır.

2. VERİ ve METODOLOJİ

Nitel yöntemler, karmaşık süreçlerin analiz edilmesi, değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve sosyal bağlamının ortaya koyulmasını sağlayan sosyal bilim yöntemleridir (Shah ve Corley, 2006: 1824). Nitel yöntemlerden biri olan vaka analizi; (i) çok çeşitli değişkenin ve ilişkinin bulunduğu, (ii) hangi değişkenin veya ilişkilerin önemli olduğunu belirten temel bir kural silsilesinin bulunmadığı, (iii) değişkenlerin ve ilişkilerin gözlemlenebildiği olguları araştırmak için uygun bir yöntem olarak görülmektedir (Fidel, 1984). Becker (1970) vaka analizini, tekil bir vakanın ayrıntılı bir biçimde analiz edilmesi olarak ifade etmektedir. Ele alınan olguların “nasıl” veya “neden” soruları üzerinden derinlemesine analiz edildiği bütüncü bir yöntemdir (Yin, 2009). Bu çalışmada vaka analizi ile ele alınacak araştırma sorusu “Dijital kapitalizm merkezizsiz oyunlar özelinde istihdam biçimlerini nasıl etkileyecek?” şeklinde belirlenmiştir.

Vaka analizi kapsamında Ethereum platformunda erişime sunulan “Axie Infinity” adlı oyun ele alınmıştır. Bulgular oyuncuların oyunu sahiplendiği nispete başarılı bir iş modelinin ortaya çıkabileceğini, pozitif toplamlı bir oyunun blok zinciri altında varlık gösterebileceğini göstermektedir. Axie Infinity adlı oyunun teknik dokümanı (white paper) ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bulgular, teknik dokümanda geçen iddia ve vaatlerin geçerliliklerinin oyunun yaşam döngüsüne bağlı olarak değişebileceğini gösterir. Hukuki yaptırımların olmaması teknik dokümanları anlamsız hale getirebilmektedir. Bu ortamdaki tek regülasyon, Binance gibi borsaların oyunun güvenilirliği ile ilgili değerlendirmeleridir. Oyun içi hareketler sanal değerlerle gerçek değerler arasındaki bağlantılar hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.

Axie Infinity oyununda iki temel mübadele edilebilir (fungible) token bulunmaktadır. İlk token olan SLP (Smooth Love Potions) oyun parası olarak kullanılmaktadır. SLP kullanarak oyuncular oyuna hazırlanır ve oyunda başarılı oldukça SLP kazanır. SLP’ler, ERC-20 tokenleridir ve Axies olarak bilinen yeni dijital evcil hayvanları yetiştirmek için kullanılır*. Axies en fazla yedi kez yetiştirilebilir ve yetiştirme maliyeti kademeli olarak artar**. Bu sınır, piyasada hiperenflasyonu önlemek için vardır.

Bir diğer token olan AXS (Axie Infinity Shards) bir yönetim tokeni olarak tasarlanmıştır. AXS, yeni Axie’lerin meydana getirilmesinde kullanılır. Bunun yanında, AXS sahibi olan oyuncular, hisse senedi sahiplerinin oy hakkına sahip olması gibi, oyunun geleceğini şekillendirmede söz hakkı sahibidir. Oyunun geliştiricisi Sky Mavis teknik dokümanda, bu söz hakkının gelecekte katılımcılara (oyunculara) geçeceğini vaat etmektedir***.

P2E oyunlarını yeni bir istihdam modeli olarak incelemek için ülkelerin asgari ücretleri ile oyunlar içerisinde elde edilen ücretleri karşılaştırmak mümkündür. Axie Infinity’den elde

* <https://whitepaper.axieinfinity.com/gameplay/breeding>

** 23 Eylül 2021 tarihindeki güncellemede yetiştirme maliyeti 600 SLP’den başlamaktadır. İkinci türde maliyet 900 SLP’ye çıkmakta ve yedinci türe kadar sırasıyla 1.500, 2.400, 3.900, 6.300 ve 10.200 olacak şekilde artmaktadır. Bkz. <https://axie.substack.com/p/breedingadjustment>

Yetiştirme maliyeti 8 Aralık 2021 gelen güncelleme ile 900 SLP’den başlamaktadır. İkinci türde maliyet 1350 SLP’ye çıkmakta ve yedinci türe kadar sırasıyla 2.250, 3.600, 5.850, 9.450 ve 15.300 olacak şekilde artmaktadır. <https://whitepaper.axieinfinity.com/gameplay/breeding>

*** <https://whitepaper.axieinfinity.com/axs>

edilen ücretlerin, ülkelerin asgari ücretini geçmesi ve/veya asgari ücrete eşit bir ücret seviyesine ulaşması, insanların bu alanı bir iş olarak algılamasına neden olmaktadır.

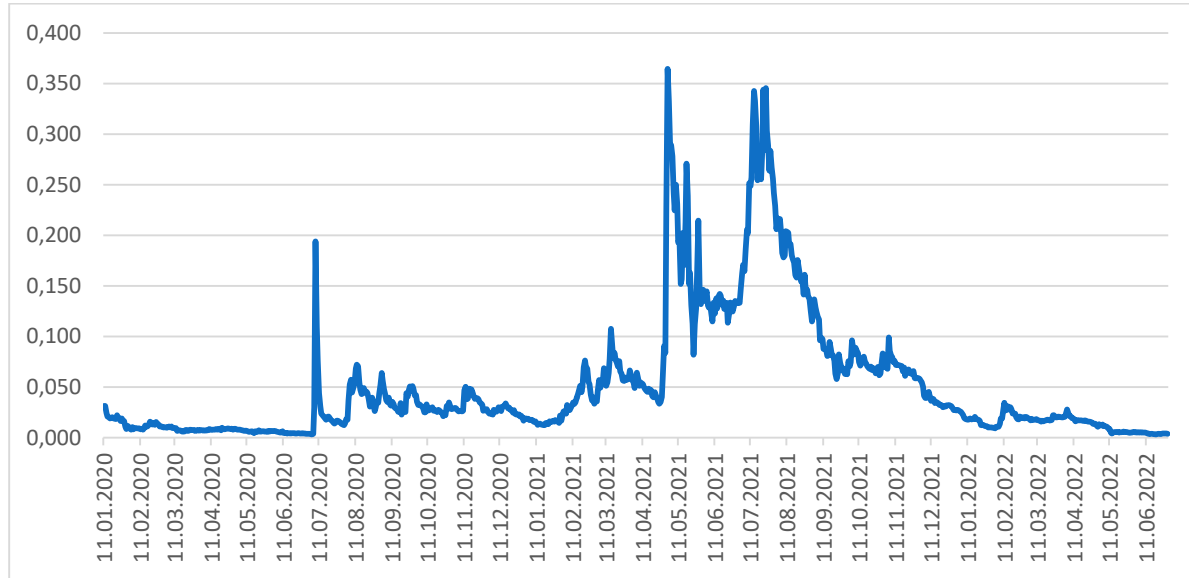
Tablo 1. Saatlik ve Aylık Axie Infinity Ücreti

		Ortalama Saatlik Kazanç	Ortalama Aylık Kazanç
Axie Infinity Kazanç	Ayı Piyasasında: SLP 0,06\$	2,78\$	333\$
	Temel Piyasada: SLP 0,03\$	13,88\$	1.665\$
	Boğa Piyasasında: SLP 0,5\$	23,13\$	2.775\$
Asgari Ücret	İngiltere Asgari Ücret	12,30\$	2.952\$
	ABD Asgari Ücret	7,25\$	1.740\$
	Malezya Asgari Ücret	1,19\$	285\$
	Filipinler Asgari Ücret	1,06\$	254\$

Kaynak: www.coingecko.com

Tablo 1'e göre Axie Infinity'den elde edilen oyuncu ücretleri piyasa konjonktürüne göre farklılaşmaktadır. Tablonun ikinci kısmında ise dört farklı ülkenin 8 saatlik çalışma karşılığında elde ettiği aylık asgari ücreti göstermektedir. Oyuncuların gelirleri daha çok finansal piyasalardaki SLP tokeninin fiyatına bağlı olarak belirlenmektedir.

Şekil 1. Smooth Love Potion (SLP) Fiyatı (\$)

Kaynak: www.coingecko.com

Şekil 1 SLP tokeninin fiyatını göstermektedir. Piyasanın yükselişte olduğu bir durumda Tablo 1'de gösterilen boğa piyasasında oyuncuların ücretlerinde artış meydana gelmektedir. Burada oyuncuların ücretleri finansal piyasada oyun tokeninin fiyatlanmasına göre

belirlenmekte ve ücretler fiyatlara hemen adapte olmaktadır*. Bu bağlamda oyuncuların ücretleri esnektir. Bir oyuncu oyuna boğa piyasasının sonunda girmesinin ardından token fiyatının düşmeye başladığı bir durumda batık maliyetler söz konusu olabilir.

Oyundaki bir diğer parasal akım NFT olarak tasarlanmış Axieler üzerinden ortaya çıkmaktadır. Oyuna başlayabilmek için her oyuncunun en az üç Axie'ye sahip olması gerekir. Başlangıç yatırımı olarak görülen bu değer, oyunun piyasa değerine bağlı olarak 200\$ ile 1.000\$ arasında değişen bir harcama gerektirir. Bu yüksek başlangıç maliyeti nedeniyle oyun dinamikleri içinde burs imkanı veya Axie ödünç işlemleri de eklenmiştir. Bir oyuncu başka bir oyuncudan Axie ödünç alır ve bu Axie ile elde edilen kazançlar Axie sahibinin cüzdanına otomatik olarak aktarılır. Servando vd.'nin (2021) aktardığına göre Filipinler'de oyunculara sponsor olan ve kazançlarından %30 civarında pay alan "Real Deal Guild" gibi oluşumlar ortaya çıkmıştır.

Tablo 2. Axie Infinity Scholar ve Sponsor Kazancı

Axie Burs Koşulları Türleri (Ücretli oyuncu: Sponsor)	Aylık Kazanç Oranı (30 Gün)		1 Yıllık Süre Boyunca Sponsor İçin Beklenen Yatırım Getirisi
	Ücretli Oyuncu	Sponsor	
70-30	1.165\$	500\$	400%
Sponsor Günlük 70 SLP Alır	1.035\$	630\$	504%
60-40	999\$	666\$	533%

Kaynak: www.coingecko.com

Tablo 2, sponsorların ve ücretli oyuncuların kazancını göstermektedir. Oyuna giriş maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle elinde sermaye bulunduranlar oyunculara sponsor olarak oyuna girmelerine yardımcı olmakta ve bunun karşılığında kazançta ortak olarak oyun içinde yeni bir sömürü mekanizmasının gelişmesine yol açmaktadır. "Scholar" ise daha çok tecrübeli oyuncu olarak bilinmektedir. Bu oyuncular oyun mekaniği ve piyasa koşulları bilgisine sahip olarak ücretlerini arttırmakta ve bu istihdam modelinde ücret farklılaştırması için teorik bir gerekeç yaratmaktadır.

* Oyuncu sayısında meydana gelen artış Ethereum ağında işlem yoğunluğunu artırarak "Gas Fee" adı verilen işlem ücretlerinin artmasına neden olmaktadır. Oyuncu sayısında meydana gelen artış oyun tokenlerinin pozitif fiyatlanmasına katkı sağlayarak reel ücretleri arttırsa da Gas Feelerdeki artış reel ücretleri düşürme eğilimindedir. Sky Mavis, bu durumun önüne geçebilmek için Ethereum altında çalışan Ronin adında bir yan zincir kurmuştur. Böylece Ethereum gas fee'leri (ETH) yerine RON olarak bilinen yeni bir tokenle işlem maliyetleri oyuncular tarafından ödenir. Burada işlem ücretlerinin bir kısmı DAO'ya gider. Yan zincirde işlem ücretlerinin çok daha düşük olması reel ücretleri arttırmıştır ve bunun sonucunda oyuncu sayısında bir patlama meydana gelmiştir.

Tablo 3. Axie Infinity Oyuncu Sayısı

Ay	Aylık Ortalama Oyuncu Sayısı	Aylık Kazanç/Kayıp	Aylık Kazanç/Kayıp %	Günlük Aktif Oyuncu
Son 30 Gün	958.044	-1.202.210	%-55,65	965.501
Mayıs 2022	2.160.254	-437.787	%-16,85	1.695.800
Nisan 2022	2.598.041	-82.369	%-3,07	2.012.320
Mart 2022	2.680.410	-50.178	%-1,84	2.065.044
Şubat 2022	2.730.588	-49.945	%-1,80	2.275.490
Ocak 2022	2.780.533	279.390	%11,17	2.317.110
Aralık 2021	2.501.143	270.442	%12,12	2.084.285
Kasım 2021	2.230.701	128.335	%6,10	1.858.917
Ekim 2021	2.102.366	146.716	%7,50	1.751.971
Eylül 2021	1.955.650	132.348	%7,26	1.629.708
Ağustos 2021	1.823.302	117.798	%6,91	1.519.418
Temmuz 2021	1.705.504	160.002	%10,35	1.421.253
Haziran 2021	1.545.502	225.274	%17,06	1.287.918
Mayıs 2021	1.320.228	187.678	%16,57	1.100.190
Nisan 2021	1.132.550	109.192	%10,67	943.791
Mart 2021	1.023.358	37.695	%3,82	852.798
Şubat 2021	985.663	135.2020	%15,90	821.385
Ocak 2021	850.443	237.592	%38,77	708.702
Aralık 2020	612.851	162.231	%36,00	510.709
Kasım 2020	450.620	249.922	%124,53	375.516
Ekim 2020	200.698	150.698	%301,40	167.248
Eylül 2020	50.000	18.000	%56,25	41.666
Ağustos 2020	32.000	-8.500	%-20,99	26.666
Temmuz 2020	40.500	28.000	%224,00	33.750
Haziran 2020	12.500	4.500	%56,25	10.416
Mayıs 2020	24.500	12.000	%96,00	20.416
Nisan 2020	12.500	4.500	%56,25	10.416
Mart 2020	8.000	-10.000	%-55,56	6.666

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi).....			
Şubat 2020	18.000	7.500	%71,43	15.000
Ocak 30 2020	10.500	10.500	%0,00	8.750

Kaynak: <https://activeplayer.io/axie-infinity/>

Tablo 2’de Axie Infinity’nin 2020 Ocak ve 2022 Haziran ayları arası aylık oyuncu verilerini göstermektedir. Oyuncu sayısının arttığı bir durumda oyun tokeninin talebi ve işlem sayısında bir artış meydana gelerek oyunun değerlendirilmesi hızlanır. Oyuncu sayısındaki bu artış finansal piyasada oyun tokeninin (SLP) pozitif fiyatlanmasına katkı sağlar. Bunun sonucunda ise oyuncuların ücretlerinde bir artış meydana gelmektedir.

3. BULGULAR

Activeplayer.io’nun* verilerine göre macera veya arena modunda savaşırken, eşleştirme oranına (MMR) bağlı olarak macera modunda galibiyet başına 2-20 SLP ve arena modunda 2-18 arasında değişen SLP tokeni kazanılabilir. Eşleştirme oranı yükseldikçe kazanılacak olan SLP ödülü de yükselmektedir. Oyun dinamikleri içinde ekstra 25 SLP verecek olan günlük görevi tamamlamak gibi aktiviteler de vardır. Bir oyuncunun günlük minimum SLP kazancı 75 SLP’dir ve bu tarihsel ortalamaya göre yaklaşık 11\$’a tekabül etmektedir. Güçlü Axielelere sahip tecrübeli bir oyuncu, günlük 100-200 SLP’yi (15\$-22\$) kazanabilir.

Stone vd. (2021) hazırladığı raporda blok zinciri tabanlı oyunlar, NFT’ler ve Axie Infinity tartışılmaktadır. Raporda SLP tasarımının enflasyonist ekonomiye yol açtığı bir durumda oyun ekonomisinin tecrübeli oyuncular için ne kadar sürdürülebilir olduğuna odaklanılmıştır. Filipinli oyuncuların dört farklı MMR seviyesi için bir günlük SLP-USD kazanç potansiyeli analizinden elde edilen sonuçlara göre 2021 yılının büyük bir bölümünde 60 enerjiye sahip oyuncular asgari ücretten daha fazla SLP kazanmıştır. 20 enerjiye sahip olan oyuncular ise en düşük MMR’a sahip olan oyuncular günlük asgari ücretten daha az kazanmaktadır. Tecrübeli oyuncu grubu için Axie oynamanın asgari ücretli bir işten farklı olmadığı araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır. Özetle az gelişmiş ülkelerdeki ücretlere bakıldığında özellikle tecrübeli oyuncular için Axie Infinity’nin asgari ücretten yüksek bir kazanç sağladığı görülmektedir. Piyasa ayı piyasasında olsa dahi oyuncuların oyundan elde ettiği aylık ücret güney ülkelerindeki aylık asgari ücretin üzerindedir. Piyasanın boğa piyasasında olduğu bir durumda ise oyuncuların aylık ücreti güney ülkelerinin aylık asgari ücretinin on katına kadar çıkmaktadır. Oyunu oynayanların %40’tan fazlası Filipin vatandaşıdır. İkinci sırada ise Venezuela yer almaktadır. Sonrasında ise ABD, Endonezya, Tayland ve Malezya yer almaktadır.

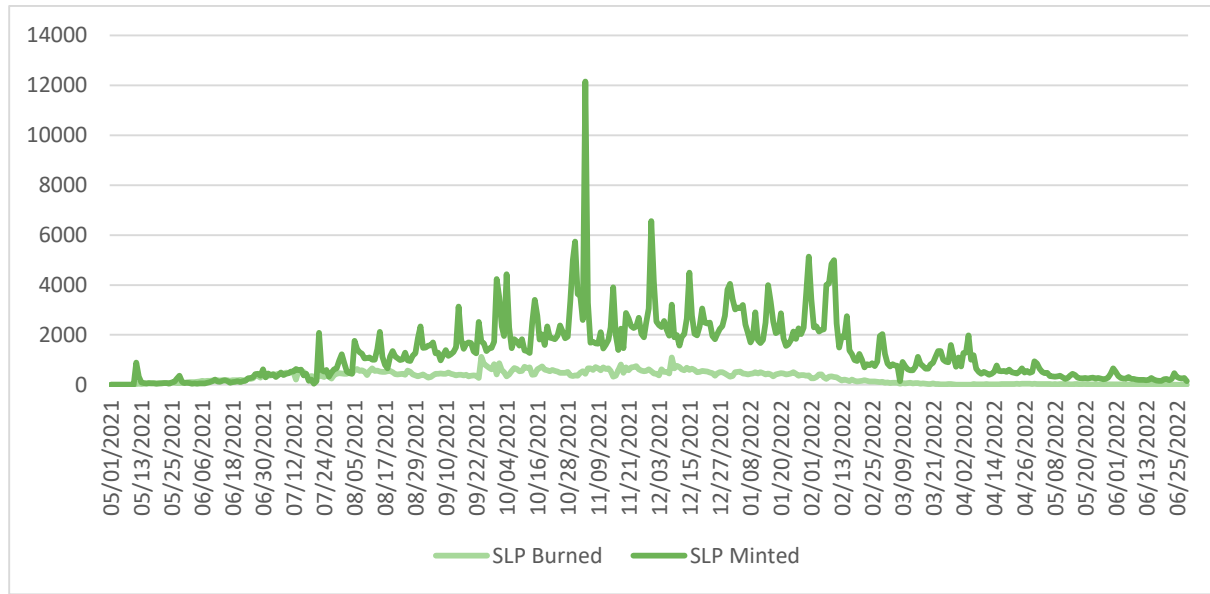
Oyunun bir değer yaratabildiği varsayımı altında emek piyasası dinamiklerine bakmak, istihdam biçimi hakkında analizi kolaylaştıracaktır. Oyunda emek arz edenler oyunculardır. Emek arzına dahil olmak isteyen her “işçi” öncelikle oyuna giriş için gerekli olan yatırımı yapmak zorundadır. Bu mekanik sürdürülebilir oyun dinamiklerinin zorlamalı biçimde oluşması nedeniyle eleştirilmektedir. Emek piyasası dinamikleri bağlamında bakıldığında emeğini arz eden her oyuncu, geçmiş oyuncuların ücretlerinin bir kısmının da ödenmesini

* https://activeplayer.io/axie-infinity/#Axie_Infinity_Live_Monthly_Player_Count_CHART

sağladığı için emek talep eden konumundadır. Özetle her oyuncu emek arz etmek için başlangıçta emek talep etmek zorundadır.

Oyuna katılan her oyuncu dolaşıma giren SLP miktarını artırır. Paranın istikrarını sağlamak için Sky Mavis ücretleri düşürür*. SLP'nin toplam arzı sınırsızdır. Dolaşıma yeni Axie'lerin girmesi, otomatik olarak SLP'nin tedavülünden çıkmasını (burn) sağlamaktadır. Bu durum hiperenflasyonun ortaya çıkmasını önlemek için dinamiklere eklenmiş ancak yetersiz kalmıştır. Oyun dinamikleri gereği tedavülünden çıkan (burn) SLP'nin dört katı kadar darp edilmesi (mint) SLP'nin değerinin düşmesine neden olur.

Şekil 5. SLP Tedavül Dinamikleri (Burn-Mint Miktarı)

Kaynak: <https://www.axieworld.com/en/economics/charts?chart=slpIssuances>

Şekil 5 SLP'nin tedavül dinamiklerini göstermektedir. Sky Mavis, teknik dokümanda oyuncuların elde ettiği değeri arttırmak ve oyunun sürdürülebilirliğini sağlamayı hedeflediğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda oyun tokeninin (SLP) istikrarının sağlanması bu iki unsuru da sağlayabilmektedir. Oyuncu tabanını korumak ve daha fazla oyuncu kazanmak için SLP'nin darp miktarını azaltmak amacıyla günlük SLP kazanç miktarını yarıya indirmiş, "breeding" maliyetlerini ise arttırmıştır. Ancak bu durum hem oyuncuların tepkisine neden olmuş hem de bu çabalar sonuçsuz kalarak SLP'nin fiyatı, 24 Ocak 2021 itibarıyla tüm zamanların en yüksek seviyesi olan 0.42 ABD dolarından 0.0104 ABD dolarına sürekli olarak düşüş eğilimine girmiştir (Binance, 2022). Bunun sonucunda ise oyuncu ücretleri bu fiyat değişimine hemen adapte olup ciddi oranda düşmüştür.

Oyunda kullanılan tokenlerin tamamı merkezi kripto para borsalarında işlem görmektedir. Bu nedenle oyun tokenlerinin değeri salt oyun dinamikleri ve oyuncu aktiviteleri

* Oyunun büyüyen oyuncu tabanı nedeniyle, Axie Infinity oyuncularının \$SLP ödülleri 18. sezonda yarı yarıya azaltarak Macera ve Günlük Görev Ödüllerini günlük 150 SLP'den 75 SLP'ye düşürmüştür. Bkz. Irorita, 2021.

tarafından belirlenmemektedir. Oyun içi piyasa dinamikleri dışında meydana gelen değişimler fiyatları ve dolayısıyla ücretleri değiştirir.

4. TARTIŞMA: MERKEZİYETSİZ OYUNLARIN TEORİK TEMELLERİ VE YENİ İSTİHDAM BİÇİMLERİ

Oyun sektörü eğlence sektörü içindeki en yüksek paya sahip sektördür. Wijman'a (2022) göre oyun pazarı 2022 yılında 200 milyar doların, oyuncu sayısı ise 3 milyarın üzerine çıkacaktır. Oyunlar başlangıçta tamamen eğlence amaçlı iken (play to fun/P2F), dijital ekonominin "doğası" gereği ücretsiz oyun türleri de ortaya çıkmıştır (free to play/F2P). Ücretsiz oynanan oyunların geliştiricileri, platform şirketlerinin modelini takip ederek dijital verinin pazarlanması üzerinden para kazanırlar.

Kripto oyunların neredeyse tamamı P2E kategorisindedir. Oyunlarda kullanılan öğelerin (itemlerin) fiat paraya çevrilebilirliği ve bir dijital değer halini almasının kendiliğinden oluşan, bir başka deyişle spontan bir düzen oluşturduğunu söylemek mümkündür. Oyun için dinamiklerde mübadelenin varlığı, parasal ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çok sayıda oyuncunun oynadığı ve sanal bir piyasanın oyun içinde olduğu oyunlar, kendiliğinden P2E niteliğini kazanmaya başlar. Bir başka deyişle mübadelenin varlığı parayı kendiliğinden ortaya çıkarabilmektedir.

Bu tip oyunlarda oyuncular, emek-zamanlarını harcayarak kıt olan öğelerin satışından para kazanır. Emek-zaman kıt öğelerin üretilmesi için gereklidir ve kıtlık algoritmik olarak belirlenmiştir. Başlangıçta oyun firmalarının ilgi göstermediği bu tip oyun içi satışlar, piyasanın büyümesiyle birlikte ilgi çekmeye başlamıştır. Birçok merkezi çevrim içi (online) oyunda oyun içi satışlar, şirketlerin kontrol ettiği "pazar yerlerinde" alınıp satılmaya başlanmış, dijital kıtlık, oyun şirketlerinin müdahale edebildiği bir alan haline gelmiştir. Blizzard'ın geliştirdiği Diablo 3 oyununda şirketin pazar yerini kapatması P2E tipi oyunlarda şirket stratejilerinin her şeyi kontrol ettiğinin basit bir örneğidir.

Kripto oyunlar, oyun içi satışlar ve ücretli ek paketler nedeniyle oyun şirketlerinin meşruiyetlerinin sorgulanmaya başladığı bir ortamda ortaya çıkmış, merkeziyetsiz oyun fikri, birçok oyuncu için cazip bir seçenek haline gelmeye başlamıştır. Genelde P2E oyunlar özelde kripto oyunların bir istihdam biçimi olarak değerlendirilmesi için öncelikle bu oyun dinamiklerinin değer teorisi bağlamında ele alınması gerekmektedir. Marx'ın ele aldığı biçimiyle bir metanın genel eşdeğer olarak kabul görmesi ve meta para halini alması ile oyun içi paranın veya NFT olarak tasarlanmış oyun ögesinin para olarak kabul görmesinin karşılaştırılması mümkündür.

Geçmişten bugüne meta para olarak varlığını sürdüren altının neden mübadele değeri kazandığını emek-değer teorisi ve subjektif değer teorisi bağlamında ele almak birbirinden radikal olarak farklı olsa da sonuç değişmemektedir: Altın genel kabul görmüş bir meta paradır. Kıt olan altını elde edebilmek için yüksek düzeyde toplumsal olarak gerekli emek zamanı harcanmaktadır. P2E tipi oyunlarda da altına benzer biçimde bazı öğeler dijital olarak kıt tasarlanır. Bu kıt öğeyi elde edebilmek için yüksek düzeyde oyun zamanı ve elektrik enerjisi harcamak gerekir. Burada doğanın kıtlığı dijital düzlemde algoritma ile belirlenmiş sanal kıtlığa

dönüşür. Sanal kıtlığın oyuncular için genel kabul görmesi, mübadeleyi ve mübadeleyle birlikte parasal ilişkileri oyunun merkezi haline getirir. Oyun paralarının kripto para borsalarında, NFT'lerin sanal müzayede salonlarında el değiştirmesi, tıpkı altının kullanım değerinin ötesinde genel eş değer olarak mübadele değeri kazanması gibi, oyun dünyasındaki değerlerle gerçek dünya değerleri arasındaki bağlantıyı kurmaktadır*. P2E tipi oyunların genel kabul görmesi, tokenlerin borsalarda listelenmesiyle garanti altına alınmaktadır. NFT'ler ise kullanım değerinden bağımsız olarak fiat paralara dönüştürülür.

Oyun dinamiklerinde mülkiyet ilişkilerinin “gerçekliğini”, blok zinciri teknolojisi sağlamaktadır. Her türlü işlemin değiştirilemez biçimde zincire kaydedilmesi, güvenilir bir üçüncü tarafa ihtiyaç duymadan dijital mülkiyetin oluşmasını sağlar. Doğru tasarlanmış akıllı sözleşmeler ve hazine yönetimi, sürdürülebilir oyun döngüsünü güçlendirip, dijital mülkiyetin likiditesini güvence altına alarak istenildiği zaman dijital değeri fiat paralara dönüştürüp gerçek değer halini almasına yol açar. Bitcoin bu tip ilişkilerin gerçeklik kazandığının en temel kanıtıdır. Aracısızlaştırma vaadini gerçekleştiren Bitcoin, dijital kıtlık ve anonim dijital mülkiyet kanıtlarıyla likit bir değer muhafaza aracı olma özelliğini kazanmıştır. Bitcoin'in açtığı yolda dijital oyunlar da benzer vaatler altında “değer” yaratmayı vaat etmektedir.

Oyun tokenlerinin de yer aldığı tüm kripto paraların yüksek volatilitesi, birçok yatırımcı ve oyuncu için oldukça tedirgin edicidir. Volatilitenin yüksekliği, çok farklı biçimlerde ele alınabilir. Bu piyasaların volatil olmasının bir nedeni de regülasyonun yokluğudur. 19. yüzyıl kapitalizminde devlet belirli bir süre düzenlediği alanları düzenlemekten vazgeçmiş ve yeni ortaya çıkan iş alanlarına müdahale etmemiştir. Bu konjonktürde şiddetli fiyat dalgalanmaları, sıklıkla ortaya çıkan finansal krizlerin sürüklediği volatil finansal aktif fiyatları döneme damga vuran gelişmelerdir. Müdahalesiz “bırakınız yapsınlar” kapitalizminin karanlık yüzü, kripto paraların yüksek volatilitesiyle kendini dışa vurmaktadır. Binlerce token projesi hayata geçmiş ancak bu tokenlerin büyük bir çoğunluğu varlıklarını devam ettirememiştir. Çok sayıda yatırımcı birikimlerini kripto para borsasında kaybedebilmekte, bir kripto oyunda emek gücünü satan bir oyuncu, oyunun batmasıyla bir anda işsiz kalabilmektedir. Gerçekten de blok zinciri dünyası, regülasyonların yokluğu bağlamında kapitalizm öncesi dönemlere benzerlik göstermektedir.

Kripto oyunlar, kumar dinamikleri ile olan benzerlikleri nedeniyle rahatlıkla kumar kategorisine dahil edebilir. Bu tartışmayı e-spor üzerinden tartışmak mümkündür. Milyonlarca kişinin bir takım dijital oyunları bir spor olarak kabul etmesi, bu oyunları spor haline getirmektedir. Bu oyunlardan geçimini sağlayan “profesyonel” oyuncular ve ciddi sponsor destekleri sağlayan takımlar mevcuttur. Bu nedenle “gerçek” spor ile “elektronik” spor karşılaştırması yaparak elektronik sporun spor olmadığını iddia etmek, ampirik verilerle örtüşmemektedir. İktisadi veriler, e-sporun geleneksel sporlar kadar önemli bir spor branşı

* Oyun emeğinin yarattığı değerden fiyatlara geçiş: belirli bir algoritma tarafından oyun platformunun yapısal özelliklerine bağlı olarak (NFT kıtlıkları, oyunda harcanan süre vb.) spesifik bir oyuncu grubunun veya oyuncunun yarattığı değer matematiksel olarak fiyatlara dönüştürülmesi biçiminde açıklanabilir. Örneğin Google veya Facebook gibi platformlarda çevrimiçi emek zamanının sermaye birikimi açısından potansiyel kâr gerçekleştirme zamanı olarak ele alınması, böylece üretken emek zamanını en geniş biçimde kâr gerçekleştiren bir zamana dönüştürmek olanaklı olabilir (Fuchs, 2015).

olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Hatta e-spor kategorisinde kariyerine başlayıp Formula pilotu olan sporcular da bulunmaktadır. Dijital dünyada ise simülasyon ile gerçeklik giderek birbirinin içine geçmektedir.

Başta Filipinler ve Venezuela olmak üzere milyonlarca kişi geçimini dijital oyunlar oynayarak sağlamaktadır. Çin’de çocuk yaştaki kişilerin oyun oynamaları için istihdam eden “şirketler” bulunmaktadır. 19. yüzyılda aşırı çalıştığı için tekstil fabrikalarında ölen işçiler gibi bilgisayar başında oyun oynayarak ölen “dijital emekçilerin” haberlerini gazetelerde görmek mümkündür. Oyuncuların amacı P2E oyun dinamikleri ile eğlenmekten çok yorucu bir öğrenme eğrisi altına çok çalışarak kazanç elde etmektir*. Oyundaki başlangıç sermayesini karşılayamadığı için sponsor arayışında olan binlerce işsiz insan, sponsorların yüksek komisyonlarını kabul etmek zorunda kalmaktadır**. Hatta bazı sponsor “firmalar” istihdam edecekleri (oyuna katılmaları için gerekli olan parasal yatırımı ödünç verecekleri) kadın oyuncularından çıplak fotoğraflarını talep etmektedir***. Başlangıçta bir sponsor altında çalışmaya (oynamaya) başlayan sonrasında ise kendi oyuncu kadrosunu kuran çok sayıda “başarı” öyküsü bulmak da mümkündür****.

De Jesus vd. (2022) Axie Infinity’nin görüldüğünden çok zor bir oyun olduğunu vurgulamaktadır. Axie Infinity oyuncularının çoğu zamanlarının neredeyse tamamını oyuna harcamaktadır. Oyuncular, oyunu temel gelir kaynağı haline getirdikleri için bir “nimet” olarak görmektedir. Oyun stresli tam zamanlı bir iş gibi oyuncuların yaşamlarına baskı, gerilim ve gerginlik katmaktadır. Axie Infinity oyuncuları uykusuzluk, dinlenme eksikliği, kotaya ulaşma ihtiyacının baskısı, yavaş internet bağlantısı ve çevrelerindeki insanların yargıları gibi durumlara karşı koyabilmek için psikolojik, ruhsal, duygusal ve fiziksel açıdan güçlü bir destek sistemine ihtiyaç duymaktadır.

* Oyun emeği kavramı ilk kez Kücklich (2005) tarafından kullanılmıştır. Dijital oyun alanında meydana gelen sömürü, oyun ve çalışma zamanı arasındaki ayrımın farklılaşmasına dayanmaktadır. Marcuse’ye (1995) göre kapitalist üretim biçiminin bir veçhesi olan Fordizmde, çalışma zamanı insanı haz ilkesinden uzaklaştırır böylece boş zamanlar ise Eros’un zamanı olarak ifade edilir. Fuchs’e (2015: 188) göre modern kapitalizmde oyun ile emek, bir başka deyişle Eros (haz ilkesi) ve Thanatos (ölüm dürtüsü) birleşir; böylelikle işçilerin “eğlence” zamanı üretken bir hale gelir.

** Bu tarz bir çalışma ilişkisi afrika madenlerinde de geçerlidir. Buna “borç köleliği” adı verilmektedir. Madenlerde çalışabilmek için bir miktar para vermek zorunda kalan işçiler ancak bu parayı çalışma faaliyetiyle karşılayamamakta ve sonunda yüksek faizlerle borç yükümlülüğü altında kalmaktadır. Bir başka deyişle işçiler yalnızca yaşamsal ihtiyaçlarının bile bir kısmını karşılayabilmekte ve kolayca çıkamadığı bir çalışma ilişkisine dahil olmaktadır. Benzer biçimde giriş koşullarının zorunlu bir finansal başlangıç sermayesine bağlılığı bir aşamada borç dijital borç köleliği yaratabilir.

*** Sky Mavis 19 Haziran 2021’de “Müstakbel bursiyerlerinden çıplak fotoğraflar talep eden burs yöneticileri hakkında artan şikayetler aldık. Bu, bir iş görüşmesi sırasında birinin çıplak fotoğraf istemesine eşdeğerdir. Sky Mavis bu davranışı sömürücü görmekte ve kabul edilemez bulmaktadır” biçiminde bir tweet atmıştır.

**** Servando vd.’nin (2021) aktardığına göre Ramos adlı 22 yaşındaki bir Filipinli öğrenci bir Venezuelalı vatandaşının yanında günlük 6 \$’a çalışmaya başlamış, dört ay içindeyse kazancını on katına çıkartarak sponsor ilişkisini sonlandırmıştır. Ramos’un şu anda 15 kadrolu oyuncusu bulunmakta ve oyuncuların kazançlarının %30’unu kendisine almaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Ethereum ağındaki en yüksek piyasa değerine sahip olan Axie Infinity adlı oyunun istihdam dinamikleri bir vaka analizi olarak ele alınmıştır. Oyun, dijital kıtlık ve algoritmik “sanal” değerlendirme mekanizmalarını başarılı bir biçimde uyguladığı için 10,5 milyar Dolar piyasa değerine ulaşmayı başarmıştır. Bu değer Filipinler ve Venezuela gibi ülkelerdeki genç işsizleri oyuna çekmiş ve yaklaşık 3 milyon aktif oyuncu sayısına ulaşmıştır. Oyunun gelir paylaşım mekanizması, P2E kategorisindeki oyunculuğu konjonktürel de olsa istihdam biçimi haline getirmiştir. Elde edilen bulgulara göre iyi düzeyde bir oyuncu güney ülkelerinin bir çoğundaki asgari ücretin üstünde bir gelir elde eder. Bu getiri ise oyun tokenleri ve NFT’lerin değerlendirilmesini sağlayarak oyuna giriş maliyetlerini arttırır. Yüksek giriş maliyetleri ise blok zinciri dışında “bursluluk” gibi yeni sömürü mekanizmaları meydana getirir.

Covid-19 pandemisi, kapitalizmin dijitalleşmesini radikal olarak hızlandırmış ve kapitalizmin dijital halinin yeni istihdam biçimlerini yaygınlaştırmıştır. Bu makalede dijital kapitalizmin istihdam biçimlerini nasıl etkileyeceği, merkeziyetsiz bir oyun olan Axie Infinity üzerinden analiz edilmiştir. Bulgulara göre dijital oyunculuk özelinde gelişen yeni istihdam biçimleri güvencesizdir ve piyasadaki finansal fiyat gelişmelerine duyarlıdır. Finansal piyasalardaki fiyatlama dinamikleri, doğrudan oyuncuların elde edeceği reel geliri değiştirir; hatta token değerlerinin kritik seviyelere düşmesi, oyuncuları işsiz hale getirebilir. Fiyatta meydana gelebilecek bir düşüş oyuncuların batık maliyetlere katlanmasına da neden olabilmektedir.

Merkeziyetsiz oyunlar, platform kapitalizminin oyun sektörü özelinde meydana getirdiği gelişmelere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bulgular, akıllı sözleşme tasarımı ve geliştirici ekibin müdahaleleri gibi nedenlerle merkeziyetsizlik görünümü altında merkezileşen bir birikim rejiminin ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Axie Infinity’nin geliştiricisi olan Sky Mavis’in aldığı kararlar oyunun kazanç dinamiklerini radikal olarak değiştirmektedir. Bu nedenle merkeziyetsizlik olgusu bir anda sahte bir biçime dönüşmektedir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar, blok zinciri teknolojisi ile ilgili “eleştirel” literatürle uyumludur. Blok zincirinde ortaya çıkan ölçekleme sorunları ve bu sorunların çözülmesi için geliştirilen yazılım çözümleri, blok zinciri teknolojisinin temel felsefesini geri plana atarak eşitsiz bir mübadele biçimini yaratmaktadır. Bu çalışmada mevcut literatürden farklı olarak, merkeziyetsiz oyunlar özelindeki istihdam biçimi değer teorisi bağlamında ele alınmıştır. Literatürde ağırlıklı olarak ponzi finansman olarak ele alınan token ekonomisi ve merkeziyetsiz oyunların değer teorisi bağlamında ele alınması, dijital oyunculuğun bir değer yaratan işçi kategorisi olarak değerlendirilmesi açısından kritik bir adımı oluşturmaktadır. Gelecek çalışmalarda dijital oyuncuların yaptıkları “iş” hakkında düşüncelerinin analiz edilmesi, token fiyat dinamikleri ile oyuncuların reel ücretleri arasındaki ilişkilerin analizi, çalışmanın sonuçlarını daha anlamlı hale getirebilecektir. Merkeziyetsiz oyunlarla ilgili daha fazla akademik araştırmanın, gelecekte geliştirilmesi muhtemel olan “gerçek” merkeziyetsiz oyun dinamiklerine katkı sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D.. & Restrepo. P. (2020). Robots and jobs: Evidence from US labour markets. *Journal of Political Economy*. 128(6). 2188-2244.
- Becker. H. S. (1971). *Sociological Work: Method and Substance*. London: Transaction Publishers.
- Culannay, R. C. (2022). Analysis on the Factors that Influence the Investment on Online Crypto Games. *International Journal of Arts, Sciences and Education*, 3(1), s.143-154.
- De Jesus. S. B.. Austria. D.. Marcelo. D. R.. Ocampo. C.. Tibudan. A. J.. & Tus. J. Play-to-Earn: A Qualitative Analysis of the Experiences and Challenges Faced By Axie Infinity Online Gamers Amidst the COVID-19 Pandemic.
- Fidel. R. (1984). The case study method: A case study. *Library and Information Science Research*. 6(3). 273-288.
- Francisco, R., Rodelas, N., & Ubaldo, J. E. (2022). The Perception of Filipinos on the Advent of Cryptocurrency and Non-Fungible Token (NFT) Games. *arXiv preprint arXiv:2202.07467*, 6, s. 1005-1018, <https://doi.org/10.25147/ijcsr.2017.001.1.89>
- Fuchs. C. (2015). *Dijital emek ve Karl Marx*. Çev. Tahir Emre Kalaycı ve Senem Oğuz. Ankara: Notabene Yayınları.
- <https://activeplayer.io/axie-infinity/>
- <https://axie.substack.com/p/breedingadjustment>
- <https://naavik.co/deep-dives/axie-infinity#axie-decon=>
- <https://whitepaper.axieinfinity.com/axs>
- <https://whitepaper.axieinfinity.com/gameplay/breeding>
- <https://whitepaper.axieinfinity.com/gameplay/breeding>
- <https://www.axieworld.com/en/economics/charts?chart=slpIssuance>
- Irorita. F. C. (2021. August 10). Axie Infinity Season 18: Adventure. Quests SLP nerfed; PvP buff. ClutchPoints. Retrieved January 23. 2022. from <https://clutchpoints.com/axie-infinity-season-18-adventure-quests-slp-nerfed-pvp-buff/>
- Jiang, X. J., & Liu, X. F. (2021). Cryptokitties transaction network analysis: The rise and fall of the first blockchain game mania. *Frontiers in Physics*, 9(3), s. 1-12, <https://doi.org/10.3389/fphy.2021.631665>
- Langley. P.. & Leyshon. A. (2017). Platform capitalism: the intermediation and capitalization of digital economic circulation. *Finance and Society*. 3(1). 11-31.
- Liang. Y.. Aroles. J.. & Brandl. B. (2022). Charting platform capitalism: definitions. concepts and ideologies. *New Technology. Work and Employment*. 1-20.
- Papadimitropoulos. E. (2021). Platform capitalism. platform cooperativism. and the commons. *Rethinking Marxism*. 33(2). 246-262.
- Scholten, O. J., Zendle, D., & Walker, J. A. (2020). Inside the decentralised casino: A longitudinal study of actual cryptocurrency gambling transactions. *PloS one*, 15(10), s. 1-18, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240693>

Serada, A., Sihvonen, T., & Harviainen, J. T. (2021). CryptoKitties and the new ludic economy: How blockchain introduces value, ownership, and scarcity in digital gaming. *Games and Culture*, 16(4), s. 457-480.

Servando. K., Sayson. I. and Bloomberg (2021). The jobless turn to crypto video game for financial relief. <https://fortune.com/2021/08/25/crypto-video-game-axie-infinity-crypto-traders-unemployed/>.

Shah. S. K.. & Corley. K. G. (2006). Building better theory by bridging the quantitative–qualitative divide. *Journal of management studies*. 43(8). 1821-1835.

Srnicek. N. (2017). *Platform capitalism*. John Wiley & Sons.

Wijman (2022), <https://newzoo.com/insights/articles/games-market-revenues-will-pass-200-billion-for-the-first-time-in-2022-as-the-u-s-overtakes-china>

www.coingecko.com

Yin. R. K. (2009). *Case Study Research: Design and Methods* (Fourth Edition). London: Sage.

Çatışma Beyanı: Bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişki bulunmamakta, dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışması olmamaktadır.

Destek ve Teşekkür: Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen SCD-2021-2630 No’lu Bilimsel Araştırma Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul Kararı: Bu araştırma, Etik Kurul Kararı gerektiren makaleler arasında yer almamaktadır.

Katkı Oranı: Makale tek yazarlıdır.